Szentiványi
Kálmán
Angyalföldi
rapszódia

SZENTIVÁNYI KÁLMÁN

Angyalföldi rapszódia

SZOCIOGRÁFIKUS REGÉNY

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ · 1982

SBN: 963 09 1949 4
© SZENTIVÁNYI KÁLMÁN, 1982.
(3413)

1

Didergős kora tavaszi délelőtt Angyalföldön. Fakón fénylenek az utcai lámpák. Hideg borongás, lehetne akár ősz is. Éledezik, majd elfúl a szél, szúrós permet szitál; mintha összehúzódna az egész világ.

Geréb Ferenc szorongva indult el a Váci útról, vállalkozását reménytelennek látja. Mintha nem is övele, valaki mással zötykölődne a majdnem üres busz a külvárosban. Szemben az ülésen, a műbőr támlán éles késsel karcolt szív és dülöngélő betűk: „Szeretlek, Éva!"

Kanyarodott még egyet az utca, ez már Angyalföld legszéle, földszintes, falusias vidék. Megtorpantak egy téren, körbefordult a busz. Az ásítozó sofőr kicserélte a táblát: „Garázsmenet!"

Geréb lekászálódott, mint aki mély álomból kapaszkodik fel. Cipelte a régi típusú, nehéz magnót. S vele van az aktatáskája, a szokásos teherrel, kéziratok, könyvek, folyóiratok. Elbámészkodott, korábban kellett volna leszállnia.

Az utasok már elbandukoltak. Geréb egy bóklászó öregember után lódult. Az a hallókészülékére mutatott, és legyintett, hogy rossz, rángatta füle mögött a fekete zsinórt. Hát otthagyta a süket öreget, és eléje terült egy nyurga szőke nőnek, aki talpig gyászban volt, virágot vitt. Ő sem hallott a Hajóépítők utcájáról, pedig a környéken lakik.

Geréb futva elért egy középkorú asszonyságot. Az szóhoz sem engedte jutni, ingerülten rásziszegett, ha nem hagyja békén, rendőrért kiált, szidta a mocsok huligánokat.

Emberünk visszaóvakodott a végállomásra. Az a busz eltűnt már. A lemezfülkében a borostás képű forgalmista szunyókált. Felriadt a zörgetésre. Ásított egy nagyot. Mutatta, hogy az üvegen át rosszul hall. Hajóépítők utcája? Sejtelme sincs róla. Ezen a környéken nem ismeretes.

Másik busz torpant meg a végállomáson. Erről csak hárman szálltak le.

Csak egyet mert megszólítani. A sovány öregember rázta a fejét, majd arról kérdezősködött, mit árul a jövevény? Netán a biztosítót képviseli?

Geréb ettől megroggyant, mint az erejével elkészült ökölvívó, akire rá lehet számolni. A második busz is visszafordult, elrobogott. Lassan elhalt távolodó búgása. Geréb elindult vaktában. A magnó fogója régen letört, kék, tátott szájú szatyorban cipeli.

Elbandukolt az első sarokig. Sárga fény az ablakban, ki van írva, hogy trafik és nyilvános telefon.

Bent az iménti gyászruhás nő a halálról beszélgetett a hájas, tarka ruhás, bajuszos trafikosnővel, aki közben fürgén kötött, emelgette a hosszú tűket. A fekete ruhás nő végül elment.

A telefont csak állandó vevők használhatják. Nem nyilvános, itt a készülék a pulton belül. Miért van kiírva? Az előző tulajdonos hagyatéka, a nyilvános állomást régen leszerelték. Geréb hebegett, hogy vásárolni is szeretne, mire a nő lustán oldalra nyúlt, a pultra tette a régimódi készüléket. Odavetette, hogy taxit úgysem küldenek, ez itt a világ vége, valamikor egy sofőrt leütöttek.

Jelentkezett az ügyelet. Körülményesen bemutatkozott a sürgető hangú nőnek, eltévedt, azt hazudta, a trafikhoz kér kocsit vagy a buszvégállomásra. Milyen utca az? Nem tudta, ő tulajdonképpen a Hajóépítők utcáját keresi.

Olyan utca nincs a jegyzékben, vicceljen az öreganyjával. Ha busz van ott, minek taxi? Miféle nehéz csomagok? Talán betöréshez kér segítséget, majd értesítem a rendőrséget, jó lesz elkotródni a környékről! Az összeköttetés megszakadt. Geréb újra tárcsázott. Magánlakás jelentkezett, búgó női hang.

— Elég volt, kérem! — A trafikosnő a hosszú tűkkel Geréb felé bökdösött. — Hányadik hívás ez már, uram?!

Mert mellé ment a harmadik is, Geréb keze remegett, ujjai merevek voltak. Végre meglett az ügyelet.

Új nő csicsergett kedélyesen, micsoda Veréb, betűzze a nevét, de kérem, mi dolgozunk, oda különben nem küldünk kocsit, mert legutóbb is... Megszakadt, nem sikerült már felhívnia, állandóan mással beszélt az ügyelet.

A nő abbahagyta a kötést, elvette a telefont. Visszatette maga mögé a polcra, mintegy biztonságba helyezte, mutatta felemelt jobbjával, hogy öt beszélgetés volt.

— Öt forint, uram... De mit óhajt vásárolni? — A szavakkal is szurkált, nemcsak imént a hosszú tűkkel, azokat már mereven előre tartotta, mintha várható támadás ellen védekezne.

— Nem dohányzom — motyogta Geréb. — Adjon valami mást, asszonyom.

A trafik szegényes árukészlete a pult üvege alatt sorakozott. Olcsó öngyújtó, apró műanyag babák, néhány ócska szipka, tűzkő, képeslap.

— Látom, uraságod jobb ember... Önnek különleges dolgot mutatok. Úgy hozzák nekem a kamionosok, művészi kártya, amivel eljátszhat. Tudom én, mi kell a férfiaknak...

A pult alól araszos tarka kartondobozt emelt ki, tenyerén feltartotta, mint a bűvész.

— Egy pakli csodálatos kártya, művészi fotókkal. — Mintha robbanó dobozt adna át, óvatos mozdulattal.

Geréb mindenáron szabadulni akart.

— Mennyibe kerül?

A nő kellemkedőn mosolygott, malacszeme mozdulatlan maradt, mintha álarcot viselne.

— Kétszáz forint, uram... Potom pénz, megéri. Sokat eladok jobb uraságoknak.

— Micsoda?! — Geréb élesen felszisszent, mint akit megszúrtak.

— Jó, százötven, de akkor már ráfizetek. Hol kap ilyent manapság, uram? — A dobozon három nyelvű felírás, pajzánságok. Geréb megtántorodott a pultnál, szédült. Tétován fizetett, hogy minél előbb kint lehessen.

Kint aztán elcsüggedt. Mi a francnak fizette ki ezt a szemetet? Tétován kibontotta. Kezdetleges nyomdatechnika, römikártya, rikító képek, minden lapon ugyanaz a meztelen nő, egyhangú pozitúrában, kicsavart lábbal, s mintha mégis más lenne, haja színe változik, piros, kék, sárga, zöld... Micsoda ócskaság. El akarta dobni. Játszani úgysem lehet egyetlen csomaggal.

Taxi közeledett. Geréb zsibbadt karral integetett, félig eléje állt. A kocsinak kanyarodnia kellett, különben elgázolja. A sofőr káromkodva kiordibált, nemcsak részegnek nevezte Gerébet, hanem dilisnek is. S elhúzott, imbolyogva.

Geréb álldogált magára hagyatottan, nem tudta, merre induljon. Muszáj hazajutnia mielőbb, toporgott, nézelődött.

— Kit keres a bácsi?

Geréb megrezzent. Nézte az előtte álló vaskos, szőke fiút, kinőtt bőrkabátban, úttörő-nyakkendővel. Megkereste a cédulát, a gyerek kezébe adta.

A fiú pattanásos képe felderült.

— Őt keresi? Tavaly voltunk Péter bácsinál... Az egész őrs. Nagyon rendes ember.

— Mit beszélsz?

— Igen, mert dolgozatot írtunk a Tanácsköztársaságról. Tetszik tudni, az volt, Hajóépítők utcája, de régen más a neve... Megírtuk ezt is a dolgozatban. A tanár úr persze kihúzta, hogy nem fontos. Sajnos, most iskolafogászatra kell mennem, különben elkísérném a bácsit.

A fiú ügyesen lerajzolta egy kockás papírra, hogy visszafelé kell elindulni a végállomásról, a másik irányban, és akkor könnyen megtalálja a Hajóépítők utcáját.

Másik taxi húzott el, utassal.

Kaszáló léptekkel közelgett egy ifjú rendőr, mintha erős áramlású folyóban járna.

Mereven tisztelgett.

— Miben segíthetek?

Geréb elvette a cédulát a fiútól a rajzzal. Zsebre vágta, és rátapintott a kártyára. Intett, hogy minden rendben.

— Köszönöm, most már odatalálok.

Meglódult, szaporázta a lépést, vissza már nem nézett. Hallotta, hogy a srác még a veteránról, a Hajóépítők utcájában tett látogatásáról magyaráz.

Ha idáig eljutott, megkeresi azt a házat, akármi lesz is.

A kártyát persze el kéne dobni. Százötven forintot adott érte. Esetleg elajándékozza, de kinek? Kiröhögnék az ismerősök.

Közben sűrűsödő hideg eső szitált. Szárnya lett a szélnek, rongyolta az esőt, suhogva nyargalászott. Áztak a fénylő cseréptetős családi házak, kopasz, lombtalan kertek.

Keskeny közökön vágott át. Sárkoloncok ragadtak a cipőjére. Idegen kerítéseket rúgdosott, hogy szabaduljon, s könnyebb legyen a lépte. Muszáj volt néha pihennie is. Lehet, hogy eltévesztette az utat. Nézegette a rajzot, a papiros elázott.

Bal karja jóval gyengébb, katonakorában gyakorlaton megszakadt valahol néhány izomköteg. A kórházban sem kezdhetett semmit a katonaorvos, azt mondta, majd kinövi. A görcsös csomó tényleg eltűnt, de ha nehéz terhet emel a bal karjával, hamar kinyílnak az ujjai azóta is.

A vizes szürkeség szinte ráfekszik a vidékre. Unatkozó kutyák kaffognak, amerre az idegen elvonul.

Biztatja magát, még a következő sarokig kell kitartani, aztán pihenő következik. A szatyor megjárja, de a régi magnó mintha ólomból lenne. Így gyalogolt az anyjával kiskorában: nagy utakat megtettek. „Tartsd magadat, Ferikém... Látod azt a nagy jegenyét? Odáig elmegyünk, aztán üldögélünk egy keveset." Mintha az angyalföldi kertvárosban üldögélni lehetne, szélben, esőben. Most lakatlan az egész utca, mert nappal dolgoznak a lakók, minden negyedik-ötödik kéményből szivárog csak a füst.

A végállomástól didergő, lombtalan akácfák kísérték Gerébet. Az elhagyott Váci út, a toronyházak, a gyárak talán nem is léteznek. Újpest felől vegyi kócerájok és bőrkészítők bűzét hozta a fulladozó szél.

A következő utcában kisebbek a telkek, a házak válla összeér.

Nagy kert sehol nincs. Geréb látott útközben rögtönzött fóliasátrat, öreg szőlőlugast, katonás rendben álldogáló fiatal gyümölcsöst, díszes kutyaólat, faragott galambdúcot, kövekből nőtt várat és kék-piros törpét, sokféle méretben.

Az utca végén ablak nélküli tejbolt, kék cégtáblával. Letámasztott biciklik. Egyiknek a kormányán postástáska, lelógnak a megázott képes újságok. Jön az egyenruhás postás, törkölypálinkát árasztó, karvalyorrú fiatalember, imbolyogva mutatja az írónak a következő sarkot.

S otthagyja, másfelé indul, kapaszkodik a biciklijébe, nem esik el, danolászik a szerelemről, a bicikli rozsdás kormányán kiveri bal kézzel a ritmust.

Az utcatorkolat kis jóindulattal térnek mondható. Szomorú, csonka akácfák kapaszkodnak a homokban.

Megvan a Hajóépítők utcája, itt a régi felírás, félig eltakarja a szabályos utcatábla, s azon a mostani elnevezés, ismeretlen férfinév.

Geréb Ferenc remegő térddel megállt, kiszuszogta magát. Tornáztatta gyengébb karját. Egyre sűrűbben érzi mellében az érdes, szúró fájást. Középtől kicsit balra. Néha megszorul a lélegzet, s a bordák között lappang a fájdalom... Olvasta, hogy ilyenformán jelentkezik a szívinfarktus, a század betegsége. Nekiről az idegen kerítésnek. Egy kutya odasompolyog, a vásott, rongyos dróthálón át megszagolja a jövevényt, s kitartóan morog, de nem barátságtalanul.

Idős munkásokat látogat. Nem számított ilyen kezdetre. Indulás előtt töprengett, hogyan öltözzön az alkalomra? A köznapi farmernadrág idős emberekben bizonytalanságot kelt, a túlzott elegancia szintén...Az arany középút biztosan megfelel, gondolta Geréb, divatos, rövid, bélelt ballonkabátot vett fel, patentgombokkal, bőrövvel. S alatta a nemrégen vásárolt divatos öltöny. A vad mintájú nyakkendőt kibontotta, nem állja a szorítását. Jól öltözött, középtermetű férfiú, kötött sapkában. Már nem fiatal, de csak gyerek meri lebácsizni: tartja magát, alig őszül. Maga is munkáscsaládban nőtt fel, de ez manapság nem sokat jelent már. A munkáscsaládok is változóban vannak, mások lettek, mint annak előtte voltak.

Geréb letörölgette arcáról a nyirkot s a hideg verejtéket. Szabályos rendbe igazodott a szívdobogása. Már látja a házat. Minden vállalkozást megelőz a szorongó készülődés izgalma, a félő visszakozás: az idegek rángása. A szúró fájdalom tán emiatt jelentkezhet. Elmegy hamarosan az irodalombarát professzorhoz, az már néhányszor vizsgálta. Általában nem rendel gyógyszert, beszélget a szakmáról, s tölt egy pohár jófélét. Majd nagyokat nevet, élj, barátocskám, ahogyan akarsz, neked semmit sem lehet eltiltani, nem vagy iszákos és dohányos.

Mintha a szél lökdösné, Geréb eléri végre azt a bizonyos házat. Alacsony léckerítés, felette megeresztkedett a szakadozó tüskésdrót. Lécből van a kiskapu is. Takaros postaláda vaslemezből, rajta a név, cirkalmas kézírás, a betűket „pontozóval" verték ki.

Geréb sokáig bámulja a házat. Minden ablakon leeresztett redőny. Sátortető, régi mintájú cserép, mohafoltokkal. A bádogcsatorna majdnem új. Négy ablak tekint az utcára, vakon. Nagyobb a kert, mint a szomszédban. Hűdéses öreg gyümölcsfák, csonka ágaik mereven lógnak a semmibe.

Oldalt szőlősor, beton támokkal, burjánzó, kötözetlen venyigeerdő, idén még meg sem metszették. Amott gruppok süppedő emléke. Mindenféle tavalyi gaz, nyiroktól fénylő virágkórók.

A fájdalom szorítóbb lesz Geréb mellében, felharsan szinte, mint a kürtszó. Egyenletesen, mélyen lélegzik. S nézi még a kertet, az idegen házat. Érdemes ide bemenni?

Próbálja a rozsdás vaskilincset. A kapu zárva, de rozoga, könnyen be lehetne dönteni.

Még el is lóghatna — önmaga elől. Halogatja, tereli mindig is a

munkát, csak erős kényszer szoríthatja rá, most nehéz helyzetben van.

Megpillantja a kapun belül az oszlopon, oldalt, a kék csengőgombot. Odanyúl, de az beszorult, nem moccan. Talán sohasem használták. Jobban nekiáll.

Szinte megijed, mert az éles berrenés végigfut a lakatlannak tűnő házon. Érintésére újra szól, jó hangosan.

Bent semmi sem mozdul. Megkönnyebbülve gondol rá, a tejboltban biztosan van telefon, a téren. Kivárja, amíg taxit küldenek, aztán gyorsan haza. S ki tudja, mikor veheti rá saját magát hasonló látogatásra. A tervezett könyv? Papíron létezik. A vázlatot elfogadták, szerződést kapott.

Hány mű nem jutott ennél tovább, vagy három könyvét hirdették, címe volt, de sohasem íródott meg.

Megint megnyomja a csengőt, már nem szól, újra megszorult. Mindkét szomszédban feleselve acsarkodik a házőrző kutya.

A sarkon befordul nagy léptekkel egy fiatal nő, gombolatlan kék esőkabátban. Lassít, amint meglátja az idegent. Féloldalasan cepekedik, mindkét szatyor az egyik kezében lóg. Az esőkabát csuklyája felhúzva, kibuggyanó dús szőke haján fénylik a permet. Aztán gyorsítja a lépést, végigméri laposan Gerébet, mintha besurranó tolvajt látna, aki éppen felderíti a terepet.

— Tessék csak csengetni, elvtárs, itthon vannak... — mondja halkan a szép nő, de meg sem áll, elsuhan mint egy váratlan látomás.

Félelem nem látszik nagy kék szemében. Ujján karikagyűrű sárgállik. Kissé távolabb megáll, féloldalasan. Egyik szatyorban gyerekjátékok. Kismama lehet. Az ötvenéves férfiak lánynak nézik a szép, fiatal asszonyokat.

Csenget dühösen, veri a csengőt, megszakítja, mintha morzézna. S már illan a mérge, szinte megkönnyebbül.

Végigtekint az utcán. Az imént látott fiatalasszony eltűnt, nyilván bement egy kapun. Kár, hogy nem kérdezősködött, itt lehetne még mellette.

Jobban rákezdi megint a sűrű eső, hallani a suhogását. Bent a kertben keskeny betonszalagon pattannak szét az apró buborékok. El kellene mégis tűnni, nincs messze az a tejbolt. Mi a francnak jött ide egyáltalán?

Geréb bámul befelé, s azt hiszi, a szeme káprázik. Odabent lassan mozdul a csipkés fehér függöny a veranda üvegfalán.

Zörren a verandaajtó, mozdul a rézkilincs.

Kilép egy idős, testes asszony, csíkos férfizakóban. Fején szürke műanyag sityak, sötét haja elöl ázott, már volt kint ma az esőben. Mozgása fiatalos, arca távoli, homályos folt. Geréb utálja a szemüveget utcára feltenni ilyen időben, csak bent használja, így aztán rosszul lát.

Araszol az asszony a kapu felé, majd hőkölve megáll. Visszaszól a házba, hogy: „Nyugalom, öreg." Meglehet — gondolja Geréb reménytelenül —, ide őt be sem engedik.

Meghajol, jó hangosan köszön. Bólint, fogadja mormolva, s amint közeledik az asszony, vállára telepednek a nehéz évek.

— Ilyen időben...Nem találtam a kulcsot, elvtárs. Ne haragudjon. Mi a konyhán át járunk be, hátul. Az öreg még öltözik. Veszekedett velem, hogy igyekezzem, mert a látogató elmegy. De maga, lám, megvárt.

Az asszony fogsora technikusi remekmű, alig észrevehető arany hidakkal. Arca telt, alakja nem formátlan, mint némely öregasszonyé, korából akár jócskán letagadhatna, sokkal inkább, mint a lárva arcú, kislánynak maszkírozott öregasszonyok.

— Tényleg minket keres, elvtárs?

— Igen. — Geréb a névtáblára pillant. — Kőműves Péter veteránt.

— Csak nem távoli rokon, Szatmárból? — Tétova mosoly pillézik az asszony arcán, csak álldogál az esőben, a sityakot előbbre húzza.

Geréb víztócsában toporog.

— A hajógyárból küldtek, a Váci útról. — S bizonytalanul mutatta, merre sejti a hajógyárat.

— Miért küldték? — S az asszony a kulcsot lógatta didergősen, mintha még gondolkozna, tényleg beeressze a jövevényt?

Geréb dühöngve hallgatott. El kellett volna rohannia az első csengetés után. Mindig otthagyja a portást, ha az kitartóan faggatózik, betűzi az ügyfél nevét, gyanakodva forgatja igazolványát. Honnan jött, ki küldte, be van-e jelentve a hivatalban? Fel kell telefonálni, mással beszél. Legtöbbször nem várja meg a végét, kiabálva visszakéri az igazolványát, és káromkodva távozik. Egyszer kellemetlensége is lett, lemaradt a nagyon várt külföldi tanulmányútról.

— Ugye a nyugdíjasbizottságtól küldték? — S a néni kerek képe szigorúbb lett, nem moccant a kapu felé.

— Geréb Ferenc vagyok. — Nagyokat nyelt a várakozó, nyakán befolyt a patakzó eső, a riadt szívdobogás csak emlék, vacogva fázott.

— Akiről a levél jött, az öregnek lett igaza — nevetett a néni. — Ne haragudjék, elvtárs. Szatmári rokonnak néztem a két batyujával. — Odasietett, bedugta a kulcsot, veszkődött, nem tudta kinyitni. — A fene essen beléje, régóta rossz, egyik kulcs tolla beletört. No, ha jobban lesz az öreg, megcsinálja, más semmihez sem nyúlhat hozzá ebben a házban!

Az asszony erélyesen megrázta a kilinccsel az egész kaput. Aztán tovább kísérletezett türelmesen, prüszkölt a lecsapó esőtől.

— Tudja, valamikor éjjel is ideszaladgáltak, ha baj volt az üzemben. Kirángatták szegény öreget az ágyból. Nem kellett ezt kérlelni, ugrott az első szóra, mint a katonaló, ha trombitálnak... Ha manapság járni tudna, otthagyná akár a lakodalmas asztalt is a hajógyárért... No, a fene ezt a zárat! Aztán, hogy megrokkant szegény öreg, szép beszéd, nagy búcsúztató, mehetsz! De nem jönnek tájunkra sem... No, nem panaszképpen mondom, elvtárs... A fene beléje, végre sikerült! — Rántotta, rázta, majd kitárta Kőművesné a léckaput. — Tessék bejönni. Aztán... másoknál is járt abban az ügyben az elvtárs?

— Nem, magukhoz jöttem legelőször.

— Miért éppen ide?

— Mert közel laknak a hajógyárhoz.

— Már magunkban élünk... Annak előtte? Ezek a házak itt kalákában épültek. Lakatosok, gorombakovácsok, hegesztők rakták a falat. Akadt kőműves, ács, összesegítettek a mieink. Az más világ volt... fiatalok voltunk. Azóta kihaltak a hajógyári öregek. A fiatalok legtöbbje nem is Angyalföldön dolgozik. Eladták a házat, államiba törekednek. Bent a központban, toronyházban laknak. Vők kerültek a régi családokhoz... Egyik öreg meghalt nemrégen. A másik Budára ment a fiatalokhoz, s azok rögtön eladták itt a házat. Autót, nyaralót vettek az árán. Valahonnan az Alföldről kerültek vevők, állatsereglettel... Micsoda cirkusz lett belőle. Az öregünk jó barátja, a Forgó Feri... az valósággal elszökött, búcsúzni sem mert eljönni hozzánk. Na, megkapta volna a magáét. Ő szer-

vezte a házépítést. De hát idegen nóta ez magának. Hej, te ember, miért nem maradsz nyugton?! — fordul az asszony a ház felé.

Két botra támaszkodó sovány öregember jelenik meg a legfelső verandalépcsőn. Roskadozva is közelíti a két métert. Kis bajusza szürkén meredezik. Haja sörtésen kurta, mint a katonáknak. Borostás arca rezes, ezt a sólyáról hozta, s nem törlik le a nyugdíjasévek.

Kifakult kék gyári nadrágban s ünneplő kabátban van, habfehér inge legényesen gombolatlan.

Tekintete mosolygós. Némán várakozik. Aztán meglódul. Amint odaér, az öreg egy kézbe veszi a két botot, és kezet nyújt, vasmarka van.

Ugrik az asszony, betámogatja emberét. Nyilván előbb felöltözött, nem akart akárhogyan mutatkozni. Borotválkozott, állán parányi vércsepp.

Ízületek, csontok tönkremennek az öböl partján. A régi hajógyártók legtöbbje meg is süketül öregkorára. Azelőtt nem volt annyi hegesztés, mindent kézzel szegecseltek. Döngetik a hajótestet manapság is, de a munka könnyebb, más lett.

A gyárban a titkárnő fényes tekintettel Geréb kezébe adott egy üveg bort, selyempapírba csavarta, vigye el Péter bácsinak, az üdvözlettel együtt.

A gyárkapuval szembeni boltban vett még két üveggel, most mindhármat átadja kapkodva mint gyári küldeményt. Az öregnek tiszta, világoskék szeme van, de a bor dolgát sejti, mert kettőn nincs selyempapír. Meghatottan bólint. Elfoglalja helyét a homályos konyhában egy fonott kertiszékben, az asztal közelében. S egyik üvegből kirántaná a dugót. Kiszakad a fémspirál, mire az öreg ügyesen az üveg fenekére üt, s már kint is van a dugó. Elégedetten nevet. S vezényel, muszáj koccintani a megismerkedésre. Kőművesné öblös poharakat ad, köténye aljával megtörli. Csak egy ujjnyi bort fogad el. Az öreg szavára hozza a szifont, patront, szódát készít.

Mentegetőzik az áthatható moslékszag miatt. Keveri a csorba dézsában, fakanállal, sárga darát szór még bele, és sietősen kicipeli.

Geréb rozzant konyhaszékre telepszik, állja az öreg vizsláló tekintetét. Kevés szódát tölt még a borba, s újra koccintanak, összenevetnek, mint jó ismerősök.

Geréb, szemben az öreggel, a térdére támaszkodik. Kilát a konyhaablakon a ház árnyékában lapuló cementólra.

Bent van már a háziasszony, háttal, a sarokba bújt, mossa a kezét, karját. Valahol kint hagyta a szakadt férfizakót, fejfedőt.

Ettől fiatalabb lett, akár az első pillanatban, amikor Geréb megpillantotta. Abroszt lebbentett a konyhaasztalra. Húsos szalonnát, kolbászt, sonkát, disznósajtot hozott, fehér kenyérrel, tormával, savanyúsággal.

— Elnézést, elvtárs, a szagért... mi megszoktuk. Tartunk állatot unalmunkban. Nincs más elfoglaltságunk. Magunkban vagyunk... A lányunk egyetemi előadó... Három nagy fia van, száskaétvágyúak. A mi fiúnk katonai attasé Dél-Amerikában. Ott él vele a családja. Minden levélben a hazai ízekről írnak... Hát a gyerekek kedvéért vesződünk... Mi már nemigen élünk vele. Tessék fogyasztani, elvtárs.

Szabódik a vendég, mire kérleli az öreg is.

Párás lesz Geréb tekintete, mert a már sehol sem levő szülői házra gondol s az elhalt szülőkre: munkáscsalád volt az övé is, tisztességgel kínáltak bármilyen vendéget, azzal, ami éppen akadt a háznál.

— A szomszédok is morognak a szagért — mondja suttogva az öregasszony —, de a tanácsnál jól ismernek, így hát... Mit tegyünk? Kényes népek költöztek mellénk egyik oldalon. Azt hiszik, minket a gólya költött.

Geréb restelkedett, de nem tudta türtőztetni magát, nekidőlt a konyhaasztalnak, és mohón evett, mint aki szigorított börtönből szabadult.

Komótosan, nyámmogva csipkedte az ételt az öregember, a saját bicskájával apró katonákat szelt. Az asszony tányért, evőeszközt tett a vendég elé s fehér vászonszalvétát.

Jólesett a szódás bor. Az öreg azonnal utánatöltött.

Geréb evett még, mintha egész életére jól akarna lakni.

Megértette közben, miért látszik idősebbnek a feleségénél az öreg hajóépítő; sovány arca beesett, alig maradt foga. Kőművesné fogsora teljes, arca azért telt maradt.

— Ugye megbocsát az elvtárs... — Kőművesné bent a szoba küszöbén állt — nekem ma fontos dolgom van. Minden pénteken a lányoméknál takarítok. Nem győzi szegény a nagy család mellett. Maguk csak beszélgessenek... Megkérem, ha majd elmegy, a kapukulcsot dobja be a verandalépcsőre, ott megtalálom.

S eltűnt az asszony az ajtó mögött.

Geréb nem tudott már többet enni. Az öreg kipukkantotta a dugót a második üvegből. Azt súgta cinkosan:

— Igazi borom is van, termelői... — Kifelé vágott a szemével. — Eldugtam a szerszámoskamrában. Majd behozza az elvtárs, azt is megkóstoljuk.

Nyílt a szobaajtó. Kőművesné modern kockás kabátban volt, lányától, menyétől kaphatta. Intett a vendégnek, sürgetőn behívta.

Geréb megbotlott a magnóban, majdnem elesett a küszöbön.

A homályos szobában a családi asztalon az öreg kitüntetései fénylettek.

— Meg sem akarta magának mutatni — súgta az asszony —, de hát tudni kell ezt, elvtárs. Ugye? Lehet, hogy a gyárban mondták is már. — Sorolta a kitüntetéseket: Szocialista Hazáért, Munka Érdemrend, Partizán Emlékérem, vagy húsz miniszteri és gyári kitüntetés: oklevél, brigádirat. Szerepelt aláíróként a munkásőrség, a vöröskereszt, a szakszervezet.

Geréb tétován nézegette, mi minden díszlik az asztalon.

A hitvesi ágyak felett családi fényképek.

Kőművesék esküvői fotója megfakult. Jóval több haja volt a vőlegénynek, bajusza dúsabb. Az asszony most is hasonlít az esküvői képére.

Ugyanők a gyerekekkel. Aztán a lány és fiú magában. Újabb esküvői képek, ezek afféle művészfotók. Ifjabb család, három gyerekkel, a vő szemüveges értelmiségi, tanár lehet vagy mérnök. Amott az alezredesék, csak egy gyerekük látszik a képen, mondja a mama, hogy ott kettő van.

Geréb szédült egy kicsit. Az öreg erélyesen, de vidáman kiabált érte. Lehetett hallani még, amint a szódát a borba spricceli.

Búcsúzóul Kőművesné ivott egy fél kortyot.

Két hasas szatyorban cipelte az élelmet Budára. Nemcsak „disznóságot", befőttet és tojást is. Rászólt az öregre, hogy a vendég nem korcsmába jött, már eleget ittak. Nem volt haragos. Az öreg vállat se rándított a figyelmeztetésre.

Rendelkezett még a küszöbről Kőművesné, hogy egyenek csak, ha megéheznek. A hűtőszekrényben főtt étel is található.

Magukra maradván ketten, egymás felé fordultak.

Kik készülődnek nyugdíjba a gyárból? Geréb nem tudott mondani egyetlen nevet sem. Mennyien lehettek a minap újságban is

méltatott hajógyári veterán temetésén Újpesten? Azt a nevet nem írták fel Gerébnek a pártbizottságon, sohasem hallotta. Milyen lesz az új műhelycsarnok a Népszigeten? Semmit nem tud róla. Melyik régi üzemet szüntetik meg az átszervezéssel, hová kerülnek át az emberek? Igaz, hogy a pénzüket megadják akkor is, ha új szakmát kell tanulni? A vendég csüggedten hallgatott.

Mikor indult Brazíliába az új kétszáz tonnás úszódaru? Ünnepséggel adták át a századik szibériai tolóhajót Óbudán. A vendég miért nem volt jelen? Tényleg olyan termelékeny az átszervezett kazánműhely új gépsora? Kiterítette Geréb elé az üzemi újságot, mintha meg akarna bizonyosodni, igazat írtak-e.

Az öreg szinte idegen nyelven beszélt, amit Geréb nem is értett egészen. Már félretolták a fröccsöspoharakat. Kőműves hunyorogva figyelmeztette Gerébet, füleljen csak, idáig elér a Váci útról az üzemi zaj. Különösen hajnálban lehet érzékelni.

Geréb erőltette magát, szinte belefeszült, de semmit sem hallott. S döbbenten gondolt rá, az öreg félig süket, hogyan hallhatná.

A hajógyári emberek tízezren vannak, hat gyárban. Lehetne mindnyájáról írni. Talán elmegy minden családhoz. Reménytelen gubanc az egész, ezt kibontani nem lehet.

Geréb nem tudott mukkanni sem. Kőműves egyre kérdezett még, aztán kicsit félrebillent fejjel várta a választ. Bal füle jobb lehet valamivel.

Az igazat írd, ne csak a valódit. Konkrét társadalmi valóság? Most fogd meg, persze, hogy vezető erő a munkásosztály, de... Talán nincs szükség személy szerint mind a tízezerre, mert... Geréb önmagában, némán fúlt bele a ki sem mondható közhelyek áradatába. Kőműves komolyan veszi őt, a gyárban is azt tették. Mi lesz ebből?

Annyit azért kinyögött az öregnek, hogy homályos vázlata van, de az esetleges. A könyve egyszer elkészül. S hogy mennyi az esélye a sikerre? Nem tudja, talán nincs is ilyen esély.

— Akkor miért csinálja, ha maga sem hisz benne — mondta józanul az öreg —, kit akar becsapni? — Aztán nem mondott többet Kőműves, de úgy nézett, mintha a fröccsöt kortyoló vendéget rajtakapta volna gyalázatos füllentésen, hazugságon, amivel nagy kárt okozott. Lássuk, mit akar a rozoga hajógyári veterántól, annak már nem kell messzire botladoznia két botjával, hogy a sírt elérje, s az üzemi morajt hallja süketen is.

— Az a helyzet... maga talán segíthet rajtam, Kőműves bátyám.

Rezzenve bólintott az öregember, töltött a pohárba. A konyhában nem érződött már a kellemetlen szag, ami belépéskor fogadta Gerébet.

Mintha a végállomáson beláthatatlan labirintusba lökték volna, a kisfiú és a fiatal rendőr meg a trafikosnő, a taxiügyelet; ide jött, és nem tudja, hogyan lehet becsülettel kijutni. Komolyan vették a hajógyárban, a kiadónál, mintha értenék, miért éppen ezt a témát markolássza, kapott eleget a fejére a hasonló vállalkozásokért.

Szédült az italtól, mégis nyúlt a pohárért.

Az öreg nem ivott vele, szemrándítással fogadta a koccintást, tüzelő tekintettel figyelte.

Geréb semmit sem tudott már mondani.

Lehajolt, be akarta kapcsolni a magnót. Mostanában ha akadozott, odacsapott ökéllel kettőt-hármat. S a makacs öreg gép rendre meggondolta magát, mint a vén gebe, ha verik. Most hiába mesterkedett.

Kőművesék konyhájában nem szuperált a gép az istennek sem! Az öreg komoran nézte az erőlködést.

Geréb legszívesebben belerúgott volna az ócska ládába. S felállt, mint aki feladta, menekülni akar.

— Nem ez a módja, kedves elvtárs. Menjen innen, vigyázzon!

Botjával tolta félre mérgelődő vendégét az öreg. Ölbe rántotta a magnót, ráérően babrált rajta, nézegette, próbálkozott. Aztán kurta paranccsal küldte Gerébet a szerszámoskamrába. Egyelőre nem a termelői borért. Katonásan sorolta, mire van szüksége, és hol találja a szerszámot.

Kelletlenül lódult Geréb, s meglepte az idegen kamrában a tisztaság, a rend. A szerszámok helyre téve, drótok, forrasztófelszerelés, feszültségmérő sorakozik a polcon. Hozott utasítás szerint műszerészfogót, csavarhúzót. Valamit elfelejtett, fordulhatott is vissza.

Nem akart még a könyvre gondolni. A rossz magnó holmi jelkép; látta egyszer, fontos atlétikai versenyen csütörtököt mondott az indító pisztolya. Magnót akar javítani, mit csinálhatott az öreg a hajókon?

Kőműves felillesztette köznapi „munkaszemüvegét", élvezettel matatott, ügyesen szétszedte a masinát. Sorrendben helyezte el az alkatrészeket a konyhaasztalon. Szigorúan rászólt Gerébre, ne nyúljon semmihez.

Szinte nevetséges lett a helyzet. Pár hónapja három műszerész kidobta Gerébet: régi vacakokkal nem foglalkoznak. Kegyelemből bütykölte meg a negyedik iparos, azzal: nem tart sokáig, ha elromlik, dobja szemétre. Most az öreg hajóépítő mit kezdhet?

Az pisszent néha, rámutatott valamely szerszámra, azt kéri. Dirigált, mint professzor az asszisztensének. Geréb kapkodva engedelmeskedett.

Magabiztosan felnézett néha az öreg, cifrázva fütyölt, dúdolgatott. Minden dallam szakadozott, mint régi kelme. Tovább belezte a magnót.

Alighanem mondták a gyárban, hogy Kőműves a dalárdában szerepelt, amíg mozogni tudott. Látott Geréb egy fotót a szobában, csupa öregember, az énekkar lehetett.

Sorsa, regényterve roncsállapotban hever az öregember ölében, mint a magnó. A pártirodán felírt egy csomó címet, hol laknak a hajógyári veteránok. Máshová aligha jut el. Itt bevégzi. Drótgubancok, tranzisztorok, áramkörök. Dönnyög az öreg, tán azt sem sejti, melyik mütyür miféle. Ép egységgé rakja valaha?

A kiadónak alighanem tetszett a vázlat. Geréb írt már néhány regényt, némelyiknek sikere lett. Meg kéne határozni persze: mi az igazi siker?

Visszafelé nehezebb lesz cipelni a kibelezett magnót, a kudarccal együtt.

Rekedten dalolgat az öreg. Egyre vidámabb nótákat talált. Néha Gerébre hunyorított, cinkosan, közelebbre húzta a lámpát, majd vezényszavára az asztal másik felére tolta őt székestül Geréb. Idegenek járkálhattak az utcán, mert nyugtalankodtak a környékbeli kutyák. Valahonnan áthangzott a rádiózene.

Jó volt az öreg munkást nézni. Biztos kézzel dolgozott, kapkodás nélkül. Kicserélt egy színes kábelfonatot, a szomszédját másképpen kötötte. Majd elmerülve forrasztott az apró pákával. Aztán más hibát talált. Kis pántot kellett pótolni, csipesszel illesztette a helyére, forrasztotta azt is. S már nem beszélt, semmire sem lévén szüksége.

Geréb nem mert mukkanni sem. Ügyetlen kezű, ami nem a szakmája, érinteni sem meri. Írógépét otthon a fia javítja. Ha kiég a biztosíték valahol, felesége cseréli ki.

Minden a helyére került a magnóban. Az öreg bekapcsolta, és hangtalanul nevetett. Félretette a poharát.

— No, ez jobb lett, mint újkorában... — Ennyit mondott a munkáról, és lármásan elhárított köszönetet, hálálkodást.

— Máskor ne adja kontár kézre, elvtárs, hozza el, szívesen megcsinálom. Sok mindent megtanultam a hajógyárban. Hát akkor nézzük, miből élünk.

Letörölgette a szerszámokat. Aprólékosan elmagyarázta, mit hová kell visszatenni kint a polcra, ládába. Geréb hármat fordult, betartotta az utasításokat. Végül ácsorgott egy kicsit a kamrában. Terelte saját gondolatait, mit is kéne kérdezni, megtudni az öregtől. Most már nem lehet elmenekülni.

Kőműves Péter maga elé rakta füzetét, noteszét, jegyzeteit, mint imént a szerszámokat a konyhaasztalon. Belenézett néha, dünnyögött, beírt egy-két szót, emlékeztetőnek, másutt aláhúzott néhány fontos mondatot.

Van megbízható szabály, hogy milyen a termékeny alkotói folyamat? Beleavatkozni, változtatni, kitalálni vagy visszaadni a történteket „hűen", de hogyan lehet hű az ember az igazsághoz és önmagához ilyen körülmények között? Most már haladjon az egész magától. Mutassa be Kőműves Péter önmagát.

A levélíró gyári párttitkár irodalomról szólván, szerénykedett, hogy alig van ideje olvasni, keveset tud a könyvírásról. Az életet egy kicsit ismeri. Geréb ott kontrázott: hátha ez a legfőbb segítség?

Meglepte az emlékezőket az este.

Betelt két szalag, több szó már nem fért. A harmadik üveg is kiürült. A savanyú termelői bort behozta Geréb. Éppen csak ízlelgették.

Jóval a felszabadulás utánig jutottak el.

Geréb közben feszengett, nyújtózkodott a széken — félig a homályba merülve —, mint aki nemcsak feléledt, hanem akár el is szállhatna a magasban, hiszen szükség esetén repülni tud. A könyvnek muszáj sikerülnie.

Az öreget nem lehetett irányítani, kérdezni már felesleges, próbálta, de aztán ráhagyta, töltse ki a saját maga által hasított medret, mint a felszínre bukkanó folyó... Jegyzetelt ritkásan, de ez úgysem ér semmit, nem adja vissza később a találkozás hangulatát, lényegét. A füzetben Geréb képtelen a maga írását elolvasni, néha a feleségét is hiába hívja segítségül.

A magnó moccanatlanul hallgatott. Az öreg beszélt még a falujá-

ról, a hajógyári énekkarról. S milyen műsort adtak távoli falukban. Feltámasztotta magát két bottal, Ady-verset kezdett, s hamarosan elakadt. Geréb kisegítette, mintha a produkció felelgetős lenne... Sodródtak együtt a költészet sebes áramában.

Csodálkozó kiáltással nyitott rájuk az öregasszony. Kint már vaksötét volt. Az eső el nem állt, a kockás kabát vizesen fénylett Kőművesnén.

Veszekedett az emberével, hogy el van készítve a disznók és baromfiak étke, éhen mocorognak mind kint az ólban. Köténvt kapott, és ment, hogy ellássa az állatokat.

Geréb eszmélkedve szedte össze a holmiját, el akart tűnni.

Motyogva bíztatta az öreg, akármikor jöhet, majd folytatják, de az egész ember mintha összenyomorodott volna, bőnek látszott rajta a kabát és a fakó kék nadrág. A tekintete elborult, feje álmosan félrebillent.

Bedübbent az asszony megbékélt mosollyal.

— Hát maga, elvtárs? Ha már eddig kibírta, várjon még egy keveset. — Kőművesné gyógyszert adott az öregnek. Az lenyelte, és mire ádámcsutkája visszacsusszant, elaludt. — Sok volt neki, szegénykém mostanában nagyon rozoga lett.

Geréb legszívesebben mégis menekült volna. Nem mert megfutamodni.

Kőművesné sietség nélkül dolgozott, habfehér kötényben.

A hűtőszekrényből „konyhakész" krumplit vett, a zsír pattogott a gázon. Kevés sonka és kolbász került bele még; már az illattól elcsordult Geréb nyála, mire kész lett a paprikás krumpli.

Félrebillenve horkolt az öreg. Álmában a régmúltról beszélt, de mintha nem magyarul szólna, románul is kiáltott, aztán újra magyarul, szatmári lett a kiejtése.

— Mióta az elvtársat várta, éjjel sokszor felriadt, alig aludt. Csak jönne már, azt mondogatta. Mert ő már nem sokáig viszi el magát. Engem faggatott, mi hogyan volt? Ami keveset mondtam, néha nem tetszett neki. De ilyen volt egész életében. Minek nekünk emlékezni, elvtárs, senkinek sem kell már az!

Asztalon párolgott a finom étel, jénai üvegtálban.

Kimerítő lett a barangolás Kőműves Péter ifjúságában, férfikorában. Mintha odavilágítanánk lámpával némely fordulóra, de hogy előtte és utána mi volt, csak homályosan sejteni lehet.

Az ételszagra sűrűbben horkantott az öreg, másik oldalra billent és szundikált tovább.

— Kőműves néni... egyszer magát is szívesen meghallgatnám.

Meg sem rezzent az asszony, hallgatott.

Gyengéden keltegette az alvót.

Ketten fordították, húzták a széket az alvó emberrel.

Az öreg lassan feléledt. Nem szólt, csak nézte pislogva a feleségét és a vendéget. A késztetésre evett, de csak keveset.

S egyszer azt mondta:

— Mama, megcsináltam a gépet... Látod, érek még valamit.

S nevetett hozzá csendeskén.

A széken maradt, ketten húzták be a szobába. Az asszony elköszönt a vendégtől.

Most lett igazán nehéz a magnó. Mintha Kőműves Pétert is cipelné, a sarokig háromszor megpihent.

S mint a megváltás, befordult a tejcsarnok felől egy világító taxi. Éppen ott kiszállt az utas. A lámpa alatt állt ugyanaz a szép, kék kabátos nő, akit már látott ma, a megérkezéskor. Geréb kiabált, odarohant. A nő megismerte, mosolygott és elment. Tolattak vissza a két csomagért.

S nem tudta Geréb megállni, elmondta a sofőrnek, mit keresett a Hajóépítők utcájában. Az szórakozottan biccentett, halszemű, bajuszos fiatalember volt. Hamarosan kint robogtak a Váci úton, a hajógyár előtt.

A sofőr udvariasan, de cinkosan kérdezte: tényleg író az utas? Azt állította, olvasta egy könyvét. Persze lehet az is, hogy hazudott, a címre sem emlékezett.

Geréb otthon lendületesen félresodorta a családot. Dehogyis kér vacsorát, evett egy hétre valót Kőműveséknél. A szobájában a megjavított kályhában hamvadozott a tűz, kellemes meleg sugárzott.

Az íróasztal felett Móricz Zsigmond és József Attila fényképe. Mindegyik lefelé néz, mintha Gerébet figyelné.

Pörgött a szalag. Sikerült megfelelő sebességre állítani, szerencsére az öreg a kapcsolót is megcsinálta.

S amint gépelni kezdett, a felesége nesztelen járással hozta a feketét, hidegen, ahogyan szereti. Mondott valamit kedvesen, munkára biztatta. Csendben becsukta az ajtót.

Geréb hajnalig gépelte Kőműves Péter emlékezését.

S abbahagyta, de nem tudott elaludni, feleségének elmondta, milyen lesz a könyv.

Másnap felébredt, dolgozott tovább.

2

„Apám jövő-menő fuvarosember volt. Feljárt Mármarosba sóért a boltosnak. Szilvát, dinnyét árult távoli falvakban, cserélte kukoricáért, gabonáért. Örökös ráfizetés, gyász. Megbuggyant a szilva a kocsiján, leve csordult a lyukas ponyván, rongyokon át szállt a szeszes illat, részeg darazsak kísérték a kocsit.

Üzletelt koszos malaccal, kehes lóval. Kúrálgatta a beteg állatokat és saját reményeit. Miféle kereskedő az ilyen? Vásárra elment pénz nélkül is akármilyen messzire. A család megélhetése nem érdekelte.

Mostohaanyám siránkozott vagy hevert a házban. Napszámba járt a jegyzőékhez, mosni a boltosékhoz. Szoknyája, köténye loncsos. S nagy termetű lévén, felülről nézett borostás, nagy bajuszú, bandzsi emberére. Néha elhitte neki, hogy beüt az üzlet, földünk, új házunk, sok jószágunk lesz.

Idősebb testvéreim korán megházasodtak. Egy nővérem a faluban élt, azokhoz az öreg nem tehette be a lábát. Mind elkerülték a düledező faluvégi házat. Ritka volt a jó vásár, ha mégis lett nyereség, azonnal elszórta apám, ilyenkor nem engedte a feleségét napszámba járni. Komor csendőrök kajtattak az udvaron, hogy az új ló lopott jószág, hiába lobogtatta az öreg a passzust. Bírósági idézést kapott, de a börtönt valahogyan elkerülte. Igazolást szerzett, kézen-közön, amiért ingyen fuvar, asszonynapszám járt. A tartozását nem egyenlítette ki, örökké bujkálva élt. A parasztok sárló kancáját kísérgette a cigánykupecek csődöréhez, szerény közvetítői díjért.

Ismeretlen tartozásokat követeltek rajta. Bőrkabátos kupecek fenyegetőztek törvénnyel, bírósággal, rongyos cigányok verték az ajtót ostornyéllel, ökölllel. Anyám nem félt, visszanyelvelt. Mi, gyerekek, vacogva sírtunk.

Megtörtént, hogy éppen hazajött az öreg.

Csendesítette, valahogyan megnyugtatta az ordibálókat. S leg-

közelebb úgysem találták otthon. Éhezni lehetett a mi házunkban, de unatkozni nem.

Szülőanyámat nem ismertem. Idősebb testvéreim mondták, hogy házat s földet hozott a házasságba. Nem bírta nézni, hogy az apám elveri a vagyont, meg tüdőbeteg is volt, így hamar meghalt.

Ha nagyon éhes lettem, osontam asszonytestvéremhez, ott kaptam meleg levest. Iskolába alig jártam. Ma sem értem, hogy tanulhattam meg írni-olvasni. Mostohám uradalomba, napszámba zavart iskola helyett.

A többi hasonló gyerekkel egy sorban hajladoztam, irtottam a gazt a gabonában, leveleztem a dohányt, válogattam a magot, morzsoltam a kukoricát. Amíg a hó le nem esett, mezítláb jártam, azután bocskorban.

Tizenkét éves lehettem, amikor pityókos apám kocsira pakolt, vitt az Ecsedi-lápra. Elszegődtetett távoli rokonhoz, juhászbojtárnak.

Mostohám helyeselt, ne élősködjek tovább a nyakukon. Keresztet vetett utánam, ma sem tudom, azért, hogy boldoguljak, vagy hogy vissza ne jöjjek a szülői házba.

Ős tölgyek, görbe égerfák, füzesek fogadtak. Kanyargó erek, szabad vizek, ingoványok. A birkákat nem hajtottuk be a mocsárba, csak a széléig, a jó legelőre, ahol nem süppedékes, mert nagyobb állatot az ingovány nem bírt el. A kanászok beljebb, a lápos erdőben teleltek a kondával.

Gazdám, a juhász, nem volt termetesebb apámnál. Szőrmók ember, ólmos bottal, subában. A baltát is kézügyben tartotta. Négyszáz birkából állt a nyája. Rajtam kívül még két kutya szolgált. Egyik puli jó terelő, a másik loboncos magyar komondor, napközben lustán elhevert, de éjjel a farkastól sem ijedt meg, körülfutotta az egymáshoz érő két hodályt. Másfél méteres cölöpkerítés vette körül az alacsony, nádtetejű, vályogfalú épületeket, mint valami várfal.

A láp felől tavasszal és ősszel áradt a rothadás fojtó szaga.

Balla juhász a kutyákat sohasem bántotta, de én annál többet kaptam, hogy nőjek, okosodjam.

Legtöbbször bottal vert meg. Enni mindig adott.

Elég változatos koszton éltünk.

Volt egy ladikja a gazdámnak. Ügyesen taszította magát a semlyék között, siklott a sekély vízen, átcsússzant a sárfolyókon. Hozott madártojást, halat. Hurokkal kacsát, fácánt, nyulat fogott. Néha

birkahúst is ettünk. A magáét ritkán vágta le, vett olcsón, sötétben odalopakodó cigányoktól. Amelyiken idegen bélyeg vagy jel volt, annak azonnal elmetszette a torkát.

Maga készítette el bográcsban az apraját, a többit elvitték csónakon a faluba. A csendőrök csak nappal jöttek, akkor is csak ritkán. Egy ültő helyükben megettek egy fél bárányt. Fogukat piszkálták, böfögtek. Kérdezősködtek holmi tolvajokról, cigányokról.

Napközben messze elballag, legel a birka. Éjjelre mindig visszahajtottuk a nyájat. Jó időben a kerítésen belül háltunk az akol eresze alatt. Ócska birkabőrökkel takaróztam. Nyirkosak a lápszélen az éjszakák. Ősszel az eresz alá bevert az eső. Csak télen hálhattam bent, az akol elkerített sarkában, a gazdám mellett.

Szombaton szótlanul hazament, magamra hagyott. A lápon át indult, taszította a csónakot. S zavarta a nyomán úszó öreg kutyát. Az elkísérte valameddig, aztán visszasomfordált. Nekem nem fogadott szót, mintha nem is ismerne, maga őrizte a nyájat. Egy éjjel otthon hált a gazda, s reggel megjött a csónakon. Máskor a felesége rándult ki hozzánk háti batyujával, megkerülte a lápot.

S elment magában, hajnalban, gyalog.

Halat fogtam, tojást szedtem. Ködben nem engedett Balla a lápra, pedig jól kiismertem magam. Ügyesen ástam csíkot a híg sárból, hurkot vetettem vadszárnyasoknak.

Megtudtam azt is, hogy adósság fejében kellett elszegődnöm a juhászhoz, s ami fizetség mégis jár, apám markolja el.

Télen felébredtem, mert üvöltöttek a farkasok a befagyott lápon. Amint az idő elromlott, bent maradt a nyáj. Ellettek az anyajuhok, fejtünk, köpültünk. Nagy korong sajtok hevertek az érlelőgödörben.

Újévkor hazamehettem két napra, szegődés szerint.

Összeeszkábált egy új subát két régiből a gazdám, rám adta. Bocskort is kaptam.

Megnéztek, amint hazafelé gyalogoltam, minden faluban.

Apámat persze nem találtam otthon.

Várhattam a találkozással a következő újévig. Akkor aztán részegen hencegett az öregem, hogy ő ért a lóhoz, minden jószághoz, éppen jó üzleteket csinált.

Balla már nem vert rám a bottal. Dunnyogott, hogy inkább velem köt új egyezséget, hiszen írni is tudok. Apámmal majd elfogadtatja, elengedi neki az adósságát.

Mintha tudna a tervről, beállított az apám. Lovas kocsival közelítette meg a birkavárat. Nyár volt, könnyű, fehéres köd lebegett, szakadozott a lápon, sírtak a vízicsibék, bíbicek. Indulni akartam a csónakkal halért. Magamfonta vesszőkosár volt a halfogó szerszámom.

— Beszédem van a legkisebb fiammal, gazda... — mondta ostorral hadonászva apám. S biztatóan intett, hunyorgott.

A láp felé mentünk az égerfákig, a kikötött csónakig: kicsit süpped, de az ember alatt nem szakad be. Csak inog.

— Azt mondja ez a haramia, hogy nem ad ki, megkedvelt. Mi ez?! Az én fiam vagy!

Néztem a lustán szállongó vízimadarakat. A juhász hátat fordított, botját a kos után dobta. Velünk nem törődött.

— Anyád pereputtyából való ez a kivágott nyelvű, mind ilyen szőrmók subások, börtöntöltelékek. A birkához ért ez, annyi a dugott pénze, mint a pelyva, de a tehénből a borjút előbb kiimádkozod, mint ebből egyetlen kék bankót. Még a cigányokat is becsapja, ez a betyárok cimborája. Nos... talán szeretsz itt élni?

— Nem tudom. — Rosszul éreztem magamat.

— Príma helyet találtam, ide az ötödik szatmári faluban. Nem kell ott fáznod... kovácsinas leszel. Hallod? Jó emberem az a mester... Gőzgépe, cséplője van. Nemcsak kalapálni tanít meg, hanem a gépészszakmára is. Nem számít nekem, ha áldozni kell a legkisebb fiam jövőjéért. Rám mindig számíthatsz.

Annyit sejtettem látatlanban, hogy az öreg alighanem annak a kovácsnak is tartozik. Sajnáltam a juhászt, a lápot, de mást is meg kellett tanulnom.

— No, jössz kovácsnak?

— Megyek. — Mintha nem én válaszoltam volna.

— Hát akkor megmondom neki. — S apám otthagyott, ballagott a gazdához lassudan, visszanézegetett, mintha attól tartana, közben elszököm a lápon át.

Balla, a juhász két hétig dünnyögött, hogy hűtlenül otthagyom, amikor végre hasznomat veszi. Isten ellen való vétek, mert juhásznak születtem. Megvolt az élésem, tisztességes ruházatom. Apámra ne hagyatkozzam, tisztességgel mondván, locska ember az, akinek a szava semmit sem ér! Eladná saját fiát is.

Ha másképpen maraszt, tán ott sem hagyom a helyemet. Annál

kegyetlenebb, hogy igazat mondott apámról. Nagyon rosszul éreztem magamat.

A juhász végül beküldött a faluba, az asszonyához. Vándorkereskedőtől vettek már nekem ünneplő gúnyát, csizmát. Varrtak kendervászonból két inget, két gatyát. Ne menjek rongyban a kovácsműhelybe, idegen emberek közé. Még megszólnák az előző gazdámat.

Melegem lett, amint közeledtem a faluhoz. Fojtó gázok, ködök gomolyogtak a láp felett. Ríttak a vadmadarak. Két sast láttam a magasban lebegni. Vadkacsák hancúroztak a sötét vízen.

A csónakot kikötöttem a kertaljban. Káromkodva fogadott az asszony. Azt hitte, mégsem hagyom el őket. Pukkadásig jóllakatott friss kukoricaprószával. Vászonzsákba készítette a nekem szánt holmit. Nem marasztalt. Majdnem könyörgésre fogtam, ne eresszenek el, ott akarok maradni, gyerek vagyok, mit tehetek az apám ellen?!

Amint útnak indított visszafelé — még egy zsákot tett a csónakba, férjéről is gondoskodott —, megsimogatta csimbókos hajamat, és mormolt, mintha bájolna, rontás ellen.

Azt mondta a végén:

— Jól megjegyezd az utat, hogy akármikor visszatalálj. Nekünk nincs gyerekünk. Más fiú nem bírta ki itt ennyi ideig. Keserű életed lesz cigányok között.

Már esteledett, amikor kiértem a lápból. Esőt hajtott a szél.

A juhász ügyet sem vetett rám, elmerülten furulyázott. Máskor nem hallottam azt a dallamot. Elszomorodtam tőle, sokáig sírdogáltam. A juhász nem törődött velem. Emberi hangon már nem is szólt hozzám.

Éjjel hánykolódtam az eresz alatt. A juhász többször betakart. Mintha hajnal nem is lett volna. Ránk ereszkedett, nem nyílt meg reggeli fénnyel az ég. A többi madár elbújt, csak vadkacsák szálltak felettünk, egészen alacsonyan. A közeli lombtalan, félig elégett jegenyén hollók lakmároztak, mintha egymást is tépnék. Az eső sok buborékja táncolt a láp vizén.

Friss bárányhúst ettünk a juhásszal már dél felé. Majdnem olyan sötét volt, mintha éjszaka lenne. Nekem adta legkedvesebb kését, amit kézbe is csak nagy néha vehettem. Egyszerűen az ölembe dobta. Oldalra hallgatózott az esőbe. Nagy sokára meghallottam én is a kocsizörgést. Már jó ideje jeleztek a kutyák. A mérges puli eltűnt

az eső szürke szárnyai alatt. A komondor is felemelte álmos képét, s dühösen morgott.

Apám nem mert közelre hajtani a kocsival, hiszen még az emberi lépés nyomán is fekete víz buggyant. A nyáj a közelben, dombon szorongott.

Nagy hangon kiabált, feleselt apám az acsargó pulival. Azért csak jött egyre közelebb.

— Kár érted... — mondta a juhász. — No, eredj.

Ennyi volt a búcsú.

Mentem a hodályba a batyumért. A másik oldalon ki is szökhetnék a csónakig. Át a lápon menekülhetnék a faluba. A puli bebújt hozzám, és bánatosan nyüszített.

Apám kiabált értem.

Menni kellett, szinte terelt az ostorral. Mintha szökéstől tartana. Mindkét kutya kísért bennünket, amíg a juhász utánunk nem fütyentett. Visszafordultam. Semmit nem láttam a sűrű esőben.

Tizennégy éves voltam.

Apám rozzant kocsiján bebújtam a gyékény alá. S a hosszú úton elaludtam. Mire a harmadik faluba értünk, elállt az eső.

Álmomban azt hittem, még el sem hagytuk az akol környékét, a lápot, kísért a bánatos kutyaugatás és a juhász furulyájának hangja.

Felvert az apám. Ösztökélt, szedjem rendbe magamat, mert az új faluban vagyunk már. Gazdám előtt illendően kell megjelennem, a tisztesség úgy kívánja.

Lerángatta rólam a birka-, kutya- és lápszagú rongyokat, az ócska bocskort. Térdeltem a gyékény alatt, ügyetlenül átöltöztem. A ruha még csak megfelelt méretre, a csizma nagy volt. Két kapcát is tekertem a lábamra. Kemény mocsári fából magam faragtam régebben fésűt, hajzatom is megreguláztam.

Kilestem a gyékény alól. Nem tetszett a falu. Náddal, zsúppal fedett görbe házak. Középen fatornyú templom s néhány nagyobb porta. Nem hasonlít a lápvilágra, nagy fák ácsorognak minden kertben.

Aludtam az úton, de tán visszatalálnék a juhászhoz.

Elénk hullámzott a vascsengés.

Faluvégen a kovácsműhely. Kerek kőépület, hogy nehezen fogja a tűz, kívül is kormos, tetőjén öreg pala. Oldalt, nagy kertben, vén

fák mögött lakóház, pajta; azt lehántolt tölgyfából rótták össze, a teteje nád. Közbül szilváskert, aztán az első szomszéd tűzfala.

Apám beóvakodott a műhelybe, ott abbamaradt a csengés. Kiáltott értem, hát átléptem az égett, csorba küszöböt.

Apám a meztelen felsőtestű, bőrkötényes, gyanakvó szemű, borostás, gubancos hajú ember elé vezetett.

— Nem tudsz köszönni, hé?! — rivallt rám a kovács.

Meg nem tudtam volna szólalni a félvilágért.

Apám hadart helyettem, mintha tolmácsolna.

— A nevedet csak tudod vagy kuka vagy?!

Timkó, leendő mesterem az üllőre döccentette a nagykalapácsot.

— Mit bámulsz, kölyök?! Nem vagyok én cigány!

Valaki nevetett. Nem láttam a műhelyből semmit. Azt sem, kik vannak még ott, a tűz mellett. Aztán bekukkantott a mesterné is. Az oszloplábú, lompos, tokás falusi asszonyság végigmért.

A fújtatóhoz állítottak. Izzadtam a szokatlan ünnepi öltözetben. Egyelőre semmilyen munkát nem adtak.

A mesterné kedvtelve pislogott rám.

— Jó formájú ez... erős kovácslegény lesz. Gyertek, lányok, nézzétek meg, hátha jó lesz egyszer vőlegénynek... hehe...

Két lánya állt a kovácsműhely küszöbén. Első férje, a Balobás volt az apjuk, nem Timkó, aki feleségül vette az özvegyet.

Balobás Mari volt a nagyobbik, anyányi már, búzaszőke szépség, szinte kidagadt a kék apróvirágos festőruhából, mint a teknőből a kelő kenyértészta; ránevetett az éppen patkoltatni jövő két falusi legényre. A másik lány kis termetű, de már mutatkozó nőies formákkal, fehér bőrű, kicsit szeplős, ruhája ugyanabból a festővászonból, dús fekete haját nem kötötte be kendővel, mint a nővére.

A mesterné rám szólt, adott egy rongyos kötényt, hogy a ruhámat kíméljem.

Apám elment. Hamarosan megkaptam az első pofont. A kisebbik Balobás lány, Judit látta, s nevetett rajtam. Timkó rám pillantott — nem sírtam —, s a kalapáccsal akart odavágni.

Rendes ételt adtak. A konyhában ettünk a mesterrel. Az én tányéromba Judit mert, nem sajnálta a főzeléket, adott húst is.

Timkó hamarosan kezembe lökte a kalapácsot.

Addig nem volt segítője, egyedül dolgozott.

Éjjel felsírtam, jajgattam az izomláztól.

Hajnalban nem tudtam felkelni. A mesterné orvosolt szuszogva, Judit lányának kiabált kenőcsért. Álmosan botladozott a lány, vastag vászoningben támaszkodott a hálókamra küszöbén, és ásítozott. A mesterné markolászta, gyúrta minden tagomat, s közben vidáman káromkodott.

Összefolynak az első hetek. Már nem kellett hajnalonta orvosolni. Zavaros álmaimban megjelent a szülői ház, az ottani rossz szagú rendetlenség, apám suttogó tervezgetése, ostorpattogtatása, anyámból csak egy homályos arc, amelyet eltorzít a fájdalom, aztán mostohám bámész, álmos nyugalma.

Hajnaltól késő estig csengett az üllő, szállt a szikraeső, betöltötte az életemet az égett vas szaga, a pörkölődő lópata csípős bűze, a fújtató nyikorgó szuszogása. Amint virágosak lettek a szilvafák, Judit néha énekelt a kertben, Mari nevetése betöltötte a kovácsműhelyt. A kisebbik lány összeszedte a vén diófák kukacszerű virágjait, abból készített szert a szeplő ellen. Kínálta nekem is, mert a szemem alatt az arcomon látszott néhány pötty.

A mesterné egyszer szólt érte, Timkó azontúl nemigen csapott oda. Bírtam a nehéz fizikai munkát, nőttem, vállasodtam.

Balobásné félnapszámra elüldögélt a konyha előtt a tornácon. Vesszőből font karosszékben hanyatlott el, mintha aludna. Kiabálva dirigálta a lányait, azok dolgoztak a házban. S közben figyelte a kovácsműhelyt. Kocsik hozták az ekevasat, szekérkereket, lovat patkoltattak. Dolgoztunk Timkóval, döngettük az üllőt. A parasztok a mesterné kötényébe olvasták le a krajcárt vagy nagyobb pénzt. Volt egy szakadt táblájú kontókönyv Balobásné feneke alatt, abba írta a tartozást.

Vasárnap is dolgoztunk délig. Ebéd után ünneplőt vettem föl, s az adósságokat hajtottam be a faluban. Kioktatott a kövér asszony, melyik háznál milyen hangon beszéljek. Így ismerkedtem meg majdnem az egész faluval.

Legtöbb helyen kizavartak, pofátlan cigánynak neveztek. Adósság nincs, Timkónak megadták régen, az lotyókra költötte, a maga fajtájára. Nagyszájú parasztasszonyok uszították rám a kutyát.

Másutt sült tököt adtak, és firtatták, szőke gyerek létemre tán elraboltak a cigányok? S néhány helyen keservesen kifizették a tartozást.

Otthon a mesterné ölébe tettem a pénzt. Rendszerint megdicsért. Visszaadott néhány krajcárt. A hálókamrában tartottam a holmim egy ládában, a pénzt oda rejtettem. Zár nem lévén, becsukni úgysem tudtam.

Timkó eltűnt vasárnap délután, kint kóborolt a szőlőhegyen, az ismerős parasztok pincéjét látogatta. Részegen támolygott, mászott haza késő éjjel. Ilyenkor nem engedték a házba, a kamrában hevert le. A horkolástól nem tudtam aludni.

Télen nem küldtek az adósokhoz, ilyenkor úgysem fizet a paraszt.

A kovácsműhely tüze megunhatatlan. Szerettem a mesterséget. Már nemigen gondoltam az Ecsedi-lápra, a juhászra. Apám kéthavonként egyszer beállított. Javítani kellett a kocsiját, pótolni a girhes lovak lábán a patkót. Magamnak kellett megcsinálnom, mert Timkó oda sem szagolt, pénzt mitőlünk úgysem látnak.

Kezemen, karomon forradások. Megtanultam a mestertől a nótákat. Balobás Judit gúnyolt ezért.

Formásra sikerült minden patkóm.

Félig elszenesedett szilfarönkön állt az ülő, középen. Falhoz építve a tűztér, felette a vastag marhabőrből készült fújtató. A készséget lábbal lehetett működtetni. Beszólított a mester egy bámészkodó falusi gyereket, fújtasson. Ha nem akadt segítő, magunk rugdostuk, közben tartottuk a vasat is a tűzben. A betévedő parasztok tudták a rendet, ha vártak a munkára, fújtattak.

Amint elmúlt a tél, a mesterék egy falubeli nagygazdával felesben cséplőt és gőzgépet vettek. Aratáskor megfogadták Jocót, a félszemű, göthös cigányt; az korábban is megfordult a műhelyben, néha még segített is pár napig, aztán eltűnt. Timkó csépelni ment a géppel. Amíg a falubeli szérűkön dolgozott, hallottuk a fulladozó búgást. Aztán áthúzatták a következő faluba.

Nyár végén a legnehezebb a kovácsműhelyben az élet.

Hozzák a rengeteg ekevasat, mert törni kell a tarlót. Befogják a megnyurgult csikót, s az ilyent megpatkolni nagyon nehéz. Kaloda is van a kovácsműhelyben, kötéllel, gúzsba kötve vonszolják oda a remegő, fújó állatot. Könnyen másvilágra rúghatja a kovácsinast.

Jocóval sokkal könnyebben dolgoztam, mint a mesterrel. Kitűnő kovács volt, s göthös létére könnyedén emelgette a legnagyobb kalapácsot. Hangos szavát nem hallottam. Tegeződött velem, mintha felnőtt lennék,

Arca sebhelyes, egyik mozdulatlan szemén vastag hályog, szőrzete alig nőtt. Nem lehetett tudni hány éves, mosolya egyszer naiv gyereké, máskor tapasztalt öregemberé. A fújtató gyerekeknek több krajcárt adott, mint Timkó. Rászoktatott a cigarettára.. Szemmel vezényelt, minden munkához úgy álltunk, mintha magam is régóta mesterként érteném.

— Rendes gyerek vagy te — mondta egyszer Jócó. — Apád az tökéletlen eszű. Ideadott ingyen, s már úgy dolgozol, mint egy segéd... erős vagy és kitartó. Jól jártak veled ezek. Tudod, miért nem jön mostanában apád? Fél tőlem. Csúnyán rászedett, becsapott. Azelőtt együtt vásároztunk. Engem becsuktak apád miatt. Még leverem rajta. Kitiltottak a vásárokról. Nekem már mindegy, hamarosan meghalok... voltam kórházban is. Látod? Most megy el az utolsó fecskecsapat, itt gyülekeznek a kovácsműhely felett... Nem érek meg még egy nyarat.

Jocó eltűnt vagy két hétre. A cséplésnek vége volt már, Timkó a gőzgéppel szántott az uradalomban. A mesterné Szatmárnémetibe kocsizott, perben állt a társtulajdonos paraszttal a cséplőkereset miatt. Jó ügyvédet fogadott, és megnyerte a pert.

Magam kínlódtam a kovácsműhelyben. Anyja parancsára Judit taposta papucsban a fújtatót.

A vonzalom már régen egymáshoz szorított bennünket.

S egyszer csak beslattyogott szakadt nadrágban Jocó, és ránk nevetett. Inge régen szétszakadt, háta meztelenen barnállott. A cigány kovács arca ráncosabb lett.

Téblábolt a műhelyben, kalapálgatott, csak úgy magának, mintha mi ott sem lennénk.

— Titeket hamarosan összeházasítanak — mondta félszemmel, cinkosan hunyorogva. — Timkót meg kidobja Balobásné.

Judit gorombaságot mondott — ami nekem is szólt —, és érdesen nevetett. Ott akart hagyni bennünket. Jocó nem engedte el, visszatartotta.

Ajtóvasalásokat, kulcsot, zárt csináltunk Jocó vezényszavára. Ezt a munkát ő vállalta, talán nem is ebben a faluban.

Kihűltek az őszi éjszakák. Jocó a tornácon aludt, bent a kamrában is próbálta, de csak fulladozott.

Timkó néha hazanézett, s ment azonnal, mintha már nem is tartozna hozzánk. Úgy tűnt, Balobásnéval haragban van. Még mindig

a cséplőkeresetet hajtották. Timkó alighanem megpróbált összejátszani azzal a paraszttal, ez a bíróság előtt kiderült.

Bent füstölgött a mesterné, észre sem vette, mennyi munkát hoztak éjjelente a cigányok, Jocóval egyezkedtek. Sötétben vittek el vasalást, sínt, zárat. Mintha jómagam erősebb lettem volna, a nagykalapács meg könnyebb: lassan minden munkát megtanultam. Mire kellettek a cigányoknak feszítővasak? Amikor zsandárok kerülgették a kovácsműhelyt, Jocó megsúgta: tagadnunk kell. A műhelyben nem láttunk cigányokat. Mással úgysem találkoztak a faluvégen.

Jocónak nem hittek a zsandárok. Engem a fújtató mögé zavartak, amíg őt vallatták. Lökdösték, ütötték. Aztán bizonyítottam, hogy nem hagyta el a házat, éjjel sem. Az egyik feszítővasat a kékcsákós őrmester szorongatta.

Ám a mesterné tán sejtette az igazat, de nem szólt ellenünk.

A cigányok, Jocó barátai újra jelentkeztek. Már elmenőben volt az ősz is. Hoztak megint munkát. Feszítővasat nem, de zárat és mindenféle kulcsokat csináltunk nekik.

Amíg Jocó suttogva egyezkedett, nekem játszanom kellett a kiskalapáccsal az üllőn, mert bentről figyelt a mesterné. Ha nem hallotta a vascsengést, kisurrant, megnézett bennünket. A tohonyának látszó testes asszony szinte zajtalanul járt, pokrócból készült vastag, bőrrel szegett papucsban.

A cigányok fizettek. Jocó nekem is adott a pénzből. S azt tanácsolta, ne is tartsam magamnál — a ládámon nincs zár —, hanem adjam át megőrzésre Juditnak. Megbízhatom a lányban, az nem árul el senkinek, az anyjának sem.

Judit semmit sem kérdezett. Pénzemet köténye zsebébe csúsztatta. S nem látszott rajta izgalom. Napokon át gyötrődtem, de nem mertem kérdezni, megvan-e a pénzem. Mintha kitalálná, mi bánt, egyszer némán bólintott, de akkor sem szólt.

Balobásné tán küldte is kisebb lányát, kukkantgasson be a műhelybe, mindegyre cigányok sündörögnek ott mostanában. Jött a lány, de mint aki az egésszel nem is törődik.

Néha megjött a majorból Timkó, de a műhelybe éppen csak benézett, a munkát átlépte. Aztán kirobbant a veszekedés. Követelte a férj, hogy az ipart írassák át a nevére, a gőzgépet pedig legalább felerészben, mert őt illeti. Ordított az asszony, majd szétrepedt a

ház, kimondta, mi jár Timkónak. Visítoztak a lányok, mintha porig égne a kovácsműhely. Nem egészen értettem, Timkó miért fúj rám is, mintha ellene lennék. Aztán egyszer kihallatszott valami, hogy elveszem majd valamelyik Balobás lányt, nálam ügyesebb kovácsot úgysem találnak.

Pár napig kerültem a kedveskedő nőket, mintha a fogam fájna. El ne felejtsem, Jocó maga készítette kis fogóval kihúzta a parasztok odvas fogát, volt valamilyen szere a fájdalom ellen. S mivel a kis ládikában itthagyta a kis üveget, fogót, magam is nekilelkesedtem egyszer Jocó távollétében a foghúzásnak... s azontúl azt is én csináltam.

Éjjelente sokszor álmodtam, hogy visszafelé lopakodom a mocsárhoz, de nem találom a juhászt meg a hodályt. Valójában nem akartam elbujdosni a faluvégről.

Timkó sokára költözött haza, már meglepett bennünket a tél. Jocó szokás szerint eltünedezett. Úgysem dolgozott már hetek óta, csak szórakozott, kikalapálta vasból a kövér mesternét, Timkót, a Balobás lányokat. S néha még engem is. Megmutatta, csúfolódva nevetett, hogy kit formáz a vasszobor, rácsapott a kalapáccsal, alaktalan masszává verte.

A parasztok bort, pálinkát hoztak. Olykor nálunk hagyták az élezett ekevasat, a műhely fala mellett lepte be a hó.

— Azt mondd meg, pajtáskám, mivégre él az ember? — Jocó fulladozott a cigarettától.

— Ne bolondozz.

— Valahol Erdélyben meghalt a feleségem.

— Volt gyerek is?

— Öt vagy hat biztosan. Meglépett, amikor börtönben voltam, vitte a rajkókat is.

— Azt beszélik a faluban, Balobás Judit a te lányod.

— Mi? Nem igaz. Lehetne... Itt dolgoztam akkoriban Balobással. Az szegény, jó kovács volt, Timkó a nyomába sem érhet. Nem kell neked mindent tudni, noha nem vagy már gyerek... Itt ragadsz, ebből a hálóból nincs menekvés. Elveszed Juditot, pedig Mari jobb feleséged lenne.

S következő éjjel Jocó elment, vitte a motyóját, köhögése lassan elhalt a sűrű hóesésben.

Meglett a házban az egyezség. Balobásnénak tartozott egy paraszt

jó summával — pénzt is kölcsönzött, kamatra —, a szőlőjét el kellett adnia, az Timkó nevére került.

De a házba nem engedték a nők Timkót, velem hált a kamrában. Ha részegen támolygott haza, döngetett a konyha rozoga ajtaján. Szóval küldték, majd nyílt az ajtó, és sodrófával is kapott. Azt sem bánták, hogy idejárogatnak hozzá az ismerős cigány nők, a műhelyben találkozhatott velük éjjel. A ház közelébe, az udvarra azok nem merészkedtek. Néha a mesterné vásárolt a bekecses cigányasszonyoktól, nemcsak vasat, hanem bőrt és posztót, lengyel vásznat is.

Hirtelen múlt el a tél. Timkót szántani rendelték. Némi üzengetés után megjelent Jocó, keshedt gúnyában, beragadt szájjal.

Csináltunk sírkerítéseket, kalapáltunk rá lándzsát, virágot, szomorúfűz-ágat. Jocó élvezte a művészkedést, azt jól meg is fizették. A közönséges munka rám maradt.

Jocó kettős szobrot kalapált, engem és Juditot, párba. Karja, lába nem volt a szobornak, de ránk lehetett ismerni. Kar nélkül is ölelkeztünk. S ezt nem verte tönkre, nekem adta emlékbe.

— Tényleg nem érek meg még egy telet. Nekem végem — s még cigányul is dünnyögött. Nyakában bőrzacskó, ott tartotta a pénzét. Kotorászott, s elővett egy kicsire hajtogatott papirost. — Apád kötelezvénye... terád hagyom. Ne jusson idegen kézre.

Judit ránk nyitott. Háttal álltam, a műhelyfalban egy üreg, a rejtekhelyem, ahol kevéske pénzemet tartom, oda rekkentettem éppen a papirost: közben silabizáltam, apám dülöngélő írása egy pár lovat említett, közös tulajdont Jocóval. Nem értettem az egészet.

Jocó és a lány cigányul beszélt, köztes magyar szavakkal.

Arról volt szó, hogy a mesterné nem számít Jocóra, Timkót meg elűzné a háztól, már kinéztek egy falubeli gyereket inasnak, én meg ezentúl segéd lennék a műhelyben.

Jocó figyelmeztette a lányt, hogy értem a cigánybeszédet is. Mire Judit közel jött, bekukkantott az üregbe. Kivette a kettős vasszobrot, szemlélte sokáig, majd visszaadta.

— Te nem akarsz elmenni?

— Nem. Jocót eltemetné az anyád?

— Még nem. Egyelőre nem is küldi. Meg akarja szorítani Timkót. Annak haza kell jönnie, hadd dolgozzon itt, az új inassal. Te meg — azt akarja — ismerd meg a gőzgépet, a szántást. Nem félsz?

— Nem.

Jocó köhécselt a homályban.

— Nem a mesternének tanul, hanem magának.

Judit mosolygott. Megsimogatta az arcomat, elmaszatolta rajtam a kormot. Az anyja kiabált érte. Jocó táncoltatta az üllőn a kalapácsot. A lány kisurrant.

Jocó segített a követ visszailleszteni a falba, hogy az üreget meg ne találják. Sipolt a melle, mintha dallamot fütyörészne.

— Szükségük van a gépészre — mondta suttogva. — Szerencsés fiú vagy te. Ehhez a lányhoz rendes légy, mert visszajárok hozzád kísérteni. Nem tréfálok ám! — S nevetett, köhögött. — Neked a gőzgép meg a szántás megy majd, mint a parancsolat, fiú.

Feltarisznyáltak vasárnap délután. Nehéz út volt, fogós sárban. Sűrű tavaszi napsütésben, távoli kék hegyek. Lusta varjak sötét fellege lebegett felettem. Az szerencse, hogy a gőzgép javításán dolgoztam többször is. S inkább Jocóval, mint Timkóval.

Jegenyék alatt ballagtam észak felé. Vedlett major várt az út végén. Három istálló, emeletes magtár középen, rokkant derekú cselédházak. Kerítés nélküli, disznók feltúrta temető. A bérlő másutt lakott.

Timkó, a mester elém jött. Gyanakodva bámult, azért megkérdezte: tán megegyeztek velem a nők? Melyik lányt veszem majd feleségül?

A gőzgép mint élettelen ősállat sötétlett a fasoron túl. Timkó hosszan magyarázott. A segítő, félkarú öregember ráncos képén ősz borosta és lecsüngő bajusz. Segéd úrnak szólított. Mondta a nevét — Sillai Ferenc —, s hogy ismerte apámat. Jobb karját cséplőgép dobja tépte le, könyékből. Háromnegyed kommenciót kap. Avatott vászongúnyában volt, felül szakadt bőrbekecs, az is egyujjú.

Az öreg fűtötte a gépet. Maszatos gyerekek bámultak illő távolból.

Megindultunk az ugaron. A kék hegyek hátráltak előlünk délutáni fényben. Mellettem állt, magyarázott a mester, s a félkarú szította a tüzet.

Az este lassan elfoglalta a vidéket.

A temető felőli mécsvilágos cselédházban kaptam szállást, Sillaiéknál. A gyerekek odáig kísértek.

Az asszony sovány, mint egy görbe szőlőkaró. Mentegetőzött,

hogy mesteremnek megfelelt a fekhely, nem adhat másik lepedőt, pokrócot. Két keskeny ágy Sillaiéknak. A sarokban, korhadt deszkákból, rongyokkal borítva, az a vendég helye.

A rongyos pokrócnak Timkó-szaga volt.

A fogatlan öregasszony seppegve dicsérte a bérlőt. Lám, kenyeret ad a nyomorék embernek, a lányukat meg tanítattja. Szatmárnémetiben, varrónőnek.

S meg is jelent a Sillai lány, városias öltözetben, gombos cipőben. Pisze orrú, kövérkés szőkeség, karjában tartott egyéves forma gyerekkel. A kicsi aludt. A lány átlábalt a szobán, és a nekem ajánlott fekhelyre tette le, mintha jelen sem lennék.

— Nem hagyott semmi üzenetet? — A küszöbre lebbent, kinézett, mintha a hűvös sötétségben még elérhetné Timkót.

Aztán megfordult, s engem vett szemügyre.

— Magát a mesterné küldte, mi?

Az igazat nem tagadhattam. S értettem azt is, amiről nem beszéltünk. Nehéz éjszakám lett. A hasfájós gyerek fél éjjel sírdogált. A nagyanyja hordozta sötétben, dünnyögött neki. S az öreg kora hajnalban keltett, a gépet befűtötte már.

Amint világosodott, visszafelé jöttünk a dűlőn — az öreg elfoglalta helyét a gépen —, láttuk elmenni a Sillai lányt a gyerekkel. Lábalt a mély sárban s jegenyesorban, ment Szatmárnémeti felé. Batyut is cipelt.

Hideg tavaszi eső szitált.

Szántottam egész héten. Öreg Sillai a géphez is értett. Kevés szót váltottunk. Gondolkoztam jövendő sorsomon.

Balobás Juditot messziről megláttam. Jött a falu felől a tört fényű délelőtti sugárzásban. Nehéz batyut cipelt.

Megvárt a dűlő végen, a pusztára be sem ment.

Nagykendőjét kioldotta útközben, mert melege lehetett.

Sillai visszafordította a gépet nélkülem.

Mi ottmaradtunk kettesben.

— Nem örülsz a látogatásnak? Élelmet hoztam a jövő hétre. Anyám nem akarja, hogy hazagyere... Nagy felfordulás van. Az inast odavettük, azt a csepűhajú, málészájú gyereket, aki annyit fújtatott tavaly nyáron neked meg Jocónak... Ostoba és ügyetlen, már sánta, vas esett a lábára, a kezét megégette... Üzentünk Jocóért,

de beteg. Nem adtál hírt, anyám azt gondolta, hogy talán megszöktél. Mondtuk Marival, hogy nem... de anyám álmodott a szökésedről. Tiszta ruhát is hoztam.

Annyit értettem: a mesterné azt akarja, hogy a pusztán maradjak. Nagy lehet bent a baj. S Judit úgy beszélt, mintha nem is tartozna a családhoz.

— Járt ott a bérlő. Abban egyezett anyámmal, hogy szántasz vasárnap is.

A forma kedvéért felléptem a gépre, magam fordítottam vissza. Aztán néztem utána, hogyan távolodik.

Elkísértem Juditot egy darabig a fasorban, a sáros úton.

Messziről ugattak bennünket a pusztai kutyák.

Annyi lett a búcsúzás, Judit sietősen megcsókolt, s ellökött magától, mintha támadástól tartana. Futott a második jegenyéig. Aztán meglassult, visszanézett, intett.

Sillai kiabált, hogy valami nincs rendben a géppel. Futottam én is, így hamar elvesztettem szem elől a lányt.

Estefelé megjött a Sillai lány, hozta a gyereket. Fáradtan hevertem a vackomon. Kint a cselédkonyhában pislákolt a mécses. Az ajtó repedésén kevés fény szivárgott be a szegényszagú homályba. Átöltözött sóhajtozva a lány, lehúzta magáról a ruhát, árnyéka, meztelensége átvilágított a homályon. A rimánkodó öregasszony a bérlő úrról suttogott, hogy mostanában nem jön ide, Timkó sem üzent.

Parancs szerint vasárnap is szántottunk az öreggel. Elapadt a tavaszi permet, nagy erővel kiragyogott a nap. Délután kiálltunk a géppel, elég volt a munkából.

A magtár eresze alatt ácsorgott a fiatalság. Két citerás muzsikált, mindkettő idősebb béres. A lányok énekeltek. A legények cigarettáztak. Ott volt a Sillai lány is. Nem mosolygott. Nekem nem volt ünnepinek nevezhető gúnyám. A szállásra mentem.

A muzsika elért a cselédházban is. A gyerek ott aludt a vackomon.

Megmosakodtam. Tiszta inget vettem. Néhai Balobás mesteré lehetett a vastag vászoning, feszült rajtam, begombolni alig tudtam. Sokat vállasodtam, erősödtem, mióta kovácsinasként dolgozom, nőttem is.

Szívesen fogadtak a magtár eresze alatt. A lányok rám pislantottak, a legények helyet adtak. Valaki kezembe nyomott egy csutorát,

hunyorintott, húzzam meg bátran. Olcsó szilvapálinka volt benne. Könnybe borult a tekintetem.

Mutattam, hogy van pénzem, hozathatok italt. Egyelőre leintettek. Vagy három pár táncolt.

A Sillai lány a fülembe súgott:

— Felkérsz?

Közelről néztem kék szemébe.

— Ne haragudj... nem tudok táncolni.

— Ha csak ennyi a baj... semmi az, majd megtanítlak. Figyeld a muzsikát. — S mintha a lányt eltöltené a zene egészen, kicsit ingott mellettem, moccant papucsos lába, két karja a vállamra lendült, és jártuk a csárdást. — Engem ezek a tahók nem kérnek fel... — Erős kézzel tartott, irányított.

Akkor táncoltam először életemben.

A többiek ferde pillantással figyeltek bennünket.

Más lányt nem mertem felkérni. Ő úgy viselkedett, mintha a két citera csak nekünk zengene. Súgta később, mennyi pénzt adjak a muzsikásoknak.

Későig ott voltunk. Valami pusztai főnök megüzente, hogy elég volt, mire elszakadt a citeraszó. Elszéledtek a bálozók.

Hazafelé a lány a karomat szorította, belém fogódzott.

A konyhában ott ücsörögtek az idős cselédasszonyok, szidták a bálozó fiatalokat. Sillai Anna kék szeme bujtogatóan fénylett.

Mi azonnal lefeküdtünk a szobában, de egyikünk sem aludt.

Jöttek az öregek, sóhajtozva, sutyorogva.

S amint elmélyült az éjszaka, horkolt az öreg, meg sem moccant az öregasszony, minden nesz nélkül siklott át Sillai Anna a homályon, és minden hang nélkül mellém bújt a fekhelyen.

Sokáig meg sem moccantunk. Felsírt a gyerek, beszélt álmában az öregember, a bérlőt szidta.

Anna nemcsak csárdást táncolni tanított meg ezen az éjszakán.

A legmélyebb álomból riadtam fel hajnalban, s nem öleltem a lányt, csak közelségének tudata boldogított. Ő maga nem volt már ott, észre sem vettem, mikor tűnt el. Az esőszagú öregember dörmögött felettem, hogy a gépet befűtötte, de éjfél óta zuhog az eső, olyan sár lett, nem tudunk szántani, amíg a szél fel nem szárítja a földet.

Hársteát kínált az öregasszony, kézügybe készítette a szalonnát,

amit Judit hozott. Aztán a gyerekkel törődött. Sillai Anna az álom legmélyére zuhant, meg sem moccant odaát. A mama hamuszínű szemében a szégyen és gyűlölet égett; nem szólt hozzám.

Szendergésből rántott fel a gyereksírás.

Sillai Anna meztelen volt, öltözködött. Éppen csak odapillantott rám, szinte közömbösen.

Kint az öregember dörmögött, hogy alighanem indulhatunk a géppel.

Kapkodva öltöztem én is.

A cselédkonyha küszöbén kívül bőrkabátos, pocakos, idősebb férfi, sörtecsokros kalapban, kezében szíjkorbács: a bérlő úr. Elborított az erős szivarfüsttel.

— Te vagy a Balobásné embere, jó fiam?

Bólintottam, ezt veheti köszöntésnek is.

Felöltözve bújt ki Sillai Anna, hozta a gyereket. A konyha mélyéből alázatos köszöntések sziszegtek. A bérlő ügyet se vetett a környezetre.

— Amint lehet, szántsatok, fiam. Mint hallom, ügyes gyerek vagy.

A kétkerekű kocsi elvitte a bérlőt, csak a szivarfüst maradt utána. Ahogyan ott álltam, bennem a lány emléke, illata is élt. Jó ideig nem is láttam Annát.

Csak délelőtt mehettünk rá az ugarra, amint kisütött a nap, és nagyobbakat lódult a szél.

Estefelé megjelent a bérlő, ellenőrizte a szántást. Messziről intett a szivarjával. Varjak szárnyaltak a jegenyék felett.

Szinte megkönnyebbültem, hogy a lány eltűnt. A félkarú öreg nem változott, de az öregasszony ellenségesen méregetett.

Mit tehetek én a lányuk sorsáról?

Szombaton reggel Timkó jelent meg. Már csináltunk néhány fordulót. Odavetette, hogy menjek haza. Nem szántunk tovább. Egyelőre végeztünk. A bérlő nem akar fizetni. A mesterné rendelkezett így, volt már Szatmárnémetiben is, az ügyvédnél. Idevárja a bérlőt, lehet, hogy megegyezik vele. Addig is kiáll a géppel a magtár elé.

Búcsúzással nem sokat vacakoltam.

A mesterné azonnal hívatott, amint hazaértem. Mintha tényleg a családhoz tartoznék, nyájasan mondta, hogy köszönet a munká-

mért, vett a vásározóktól ünneplő ruhát, lábbelit számomra. Ami a bérlőt illeti, az perben áll a birtok tulajdonosával, hamarosan kiteszik a bérletből, ezért hitelbe nem dolgozunk neki, előbb fizessen.

Berta Ferkó, az inas, esetlen mozgású kamasz volt, széles arcú és hallgatag. Olyan volt, mint a fásult ló, hiába szólongatják, verik, igyekezete nem változik.

Timkó azon a nyáron — még a cséplés előtt — építkezett a szőlőjében. S apám fuvarozta a homokot, követ. Két girhes, rossz lova volt.

Nem akart az inas előtt beszélni, kihívott a műhelyből, s dühösen panaszolta: mióta kovács vagyok, nem jártam otthon. Mennyit emlegettek! Habár jobb is, hogy nem keserítettem a mostohámat, megvan annak a maga baja... Ő is börtönben vendégeskedett vagy egy évig. A lényegről nem beszélt, átkozta ellenségeit, szidta a cigány kupeceket.

Azért vállalta a fuvarozást Timkónak, más lovakat szeretne és igazi kocsit. Elvárja, hogy támogassam.

Nekem már a konyhában tálaltak a Balobás lányok. Talán Timkó mesélt arról, hogy udvarolni próbáltam Sillai Annának, de az nem állt szóba velem. Rám pirított a mesterné, minek futok idegen kocsi után, s Judit megjátszotta a haragost, de nem sokáig, mert hallgattam, mint a hal.

Vasárnap délután ott üldögéltem a lánnyal, ketten írtuk a felszólító leveleket az adósoknak. Mari a faluban lófrált, a mesterné bent hevert a szobában, aludt vagy a pénzét számolta. Judit néha megcsókolt, s azonnal elrebbent tőlem, mint a fecske. A szobaajtó félig nyitva volt.

— Miért vagytok olyan csendben, hé?

— Nem tudjuk kiolvasni, mennyivel tartozik, ez a...

A név hallatán az asszony megmondta.

Judit arról suttogott, ha összeházasodunk, itthagyjuk a kovácsműhelyt, a falut.

Jocó halálhírét egy síró cigányasszony hozta, vasárnap délután. A mesterné bent feltápászkodott, kijött, aztán legyintett egyet. A cigány kovács régen dögrovás volt, s az élet ellen élt, nem kímélte magát. Nem maradt utána igazi család, a gyerekei régen elszéledtek a világban.

Judit arca elkomorult. Sírt egy sort. Kijelentette: el akar menni Jocó sírjához. A mesterné káromkodott, mit keresne ott, cigányok között?! Megszólnák ebben a faluban is. Majd Peti elmegy. S biccentett egyet erélyesen. Szívesen ráálltam, hogy felkeresem a sírját.

Másnap az ügyetlen inas megkapta tőlem az első pofont.

Majdnem bocsánatot kértem tőle.

Majd apám nyomult be a kovácsműhelybe, szalagos ostorral, sunnyogó képpel. Timkó ott volt éppen, megígértette vele, hogy az ócska kocsijára új vasalás kerül. Akkor tudtam meg, hogy csak régi vasat használhatok, és ünnepnap dolgozhatok ezen a munkán. A mester apám régi adósságát emlegette.

Mire az öreg visszavágott: hát a fiú, akinek máris híre van, kitűnően dolgozik, az uradalomban dicsérték, fizetséget meg nem kap, pedig a törvény szerint is jár neki. Apám ostornyéllel verte az üllőt, elfúltan kiabált, amíg Timkó sarkon nem fordult, s ott nem hagyott bennünket.

Apám rimánkodott, hát nekiálltam, megvasaltam a lovait, aztán megnéztük a kocsit, pótoltam a vasalást, két kerékre sínt húztam.

Közben suttogott az öreg, mintha kihallgathatnának.

— Jocó rokonai zaklatnak bennünket azzal, hogy börtönbe csukatnak. Előkerült Erdélyből Jocó első felesége is. Szatmárnémetiben járt, a szolgabírónál... Panaszt tett ellenem, hogy megrövidítem az árvákat, tartoztam volna a kehes cigány kovácsnak. Holmi tanúkra hivatkoznak. Ide is eljönnek majd, habár Balobásnétól félnek. Maradt valami írás Jocó után?!

— Honnan tudjam?

— A cigányok valami írást keresnek. Volt egy ügyünk Jocóval.. de ráfizettünk, minden elment. Négy lovat vettünk együtt, abból kettő Jocóé volt, de átengedte használni, úgy volt, majd kifizetem... Azt hazudozzák, maradt valami kötelezvény... Erről nem hallottál a mesteréktől?

— Nem.

— Lehet, hogy részeg fejjel aláírtam valamit. De semmis az... Azt mondja Szatmárnémetiben a fiskális, akinek fát vittem, ha felmutatnak ilyen írást... de kérdem én, hol van?! Timkónak is ingyen fuvaroztam a hegyre, a présházépítéshez... azt reméltem, ez majd előadja... De becsapott. Annyit mondott a végén, hogy téged kör-

nyékezzelek, elvégre a fiam vagy, mi? Ennyit tehetett értem Timkó... hát akkor?! Mit tudsz az írásról?

— Semmit.

Könyörögve rimánkodott, ezt is cigányoktól tanulta. Jocó ismerte a világot, de engem és apámat is. Tudta, hogy úgyis neki adom a kötelezvényt, ha kéri, s ő sem akarta, hogy a rokonság megkaparintsa.

Befordultam a műhelybe. Apám követett. Elmozdítottam a követ, elővettem a kötelezvényt. Elolvastam kétszer is. Apám kapkodott érte.

— Ó... tudtam én! Timkó igazat mondott. Megvan végre... majd kapnak a pofájukba a cigányok! Engem tömlöcbe lökni?! Ohó... — Mindketten fogtuk a papirost, majdnem eltéptük.

— Nem magát illeti... Jocó nekem adta.

— Apád vesztét akarod, te elfajzott!?

— Ha nincs kötelezvény, tartozás sincs, mi?

— Csakhogy megérted, édes fiam... Füstre akaszthatják magukat a morék. Majd én vigyázok erre az átkozott papirosra. Ide vele! A két tanú enélkül semmit sem ér. Ments meg engem, szerencsétlent...

Megbénult a kezem, elengedtem a kötelezvényt.

— Mit bánom én, használja fel becsülete szerint. Jocó örököseit ne rövidítse meg.

— Bízd rám! Tudom, hogy mit kell csinálni. — Elrekkentette a papirost, valahová a ködmöne alá, s már iszkolt is kifelé.

Felpattant kint a megjavított kocsira, megcsapkodta a girhes lovakat. Nyargalva tűnt el a faluban, sötétben. Nem üldözte senki. S biztos voltam abban, sokáig nem jelentkezik a kovácsműhelyben.

Jöttek hamarosan a cigányok. Jocó felesége vagy öt kisebb-nagyobb gyerekkel; az apraja aligha származott Jocótól. Felmutatott egy rongyos házasságlevelet, könyörgött, hogy segítsek rajta. Aztán megpróbálta a mesternét környékezni, az ráuszította a kutyát. Timkó meg úgy tett, mintha nagyot hallana. Közben rám kacsintott, s ettől nagyon rosszul éreztem magamat.

Muszáj volt Juditnak elmondanom az igazat.

Csak legyintett.

— Mit törődsz ezzel a hazudozó cigányasszonnyal? Régen elhagyta Jocót. Olvastam azt a kötelezvényt. Timkó beszélt róla, megnéztem az üregben. Csak nem szolgáltatod ki apádat? Timkó fél... neki is

voltak ilyen papírjai, azokat anyám váltotta magához. Ezt is kérte az asszony. Anyám megszerez mindenféle papírt. Tudja apádról az igazat, de hallgat, hogy egyszer téged is a kezébe kaparintson. Ne higgy neki! Mindenkit kihasznál, letapos. Vigyázz magadra, legyen erőd, ha engem feleségnek akarsz!

Nem értettem meg azonnal, miről is beszél.

Vasárnap délben indultam el Jocó sírjához. Judit virágcsokrot nyomott a kezembe, s közben gúnyolt: minek járok a holt cigány után?

Nyárvég fénylett a fakuló tarlókon. A cséplőgépek ünnepen is dolgoztak a faluban, majorban. Melegem lett a sötét bársonygúnyában. A kalapom szorított, inkább kézben lóbáltam, összefogtam a mezei virággal.

Közeledtem a láphoz is, ahová már csak álmomban juthatok.

Érzékeltem az erőtlen szélben a mocsárszagot. Zsandárok igazoltattak a következő faluvégen. Barátságtalanul beszéltek velem, apámat börtöntöltelékként emlegették.

A következő faluba nem kellett bemennem, közbül volt a temető. Jocó sírját árokparton találtam, sövény tövében, mintha félig kívül lenne a temetőn. „Kolompár József élt 53 évet..." Némely betű hiányzott, akadt felesleges ékezet már nem is tudnám emlékből visszaidézni. Letettem a virágot. Elsírtam magam.

Hazafelé tovább tartott az út. Elnézelődtem, búcsú volt egyik faluban. Vettem egy bábszívet Juditnak.

Mintha tudná ezt, kint várt a faluvégen, az ottani temetőnél.

Babonásan kérdezgette, imádkoztam-e a sírnál, ahogyan megkért. Ezt bizony elfelejtettem, hát hazudtam a lánynak.

Kézen fogott, behúzott a temetőbe, sötétben.

A mi falunkban is muzsika szólt.

Judit csókolt, mintha az életbe kapaszkodna, cigányul suttogott, esküdözött az örök szerelemről.

Le is hanyatlottunk egy sírra, de onnan felpattant.

Otthagyott, hogy fél óra múlva kövessem.

Untam magamat egyedül a temetőben. Bagoly huhogott a hullaház padlásán.

Judit otthon egyedül volt a házban. Timkó a hegyen járt. Balobásné bálba kísérte a lányát, a faluba. Judit sürgetett, hogy egyem. Aztán adott még húst. Töltött bort is. Ő maga semmihez nem nyúlt. Komoran hallgatott.

Messziről szivárgott a faluból a citeraszó.

Jó éjszakát köszöntem Juditnak. Bántott súlyos hallgatása, tán megharagudott a temetőben történtekért.

A hálókamrában levetkőztem, amikor besurrant, egyetlen mozdulattal elcsípte a faggyúmécsest. Szó nem esett. Ölelt, s rávezette a kezemet, hogy vetkőztessem őt. Aztán ledőlt velem a kemény fekhelyre.

A padló alatt egerek cincogtak. Judit cigányul suttogott, fenyegetett, fogadkozott vagy bájolt, semmit sem értettem. Szűzen adta oda magát, de a szerelemben mégis tapasztaltabb volt nálam.

Egymás szoros ölelésében ébredtünk késő éjjel. Balobásnét és Marit muzsikások kísérték hazáig. Judit összekapkodta a ruháját, és mert azok sokáig búcsúzkodtak, időben kisurrant. Nem a házba, az istállóba ment, onnan került elő, és jelentette anyjának, hogy ellik az öreg tehén. Elzavarta a kísérőket, és odafutott Balobásné a lányaival. Hamarosan hívtak engem is, segítsek, rosszul fekszik a borjú.

Hajnalig ott tüsténkedtünk.

Azt hiszem, még nem említettem, a falusi kovácsnak akkoriban nemcsak fogorvosként kellett szolgálnia, elvárták, hogy az állatokat is orvosolja. Timkó ugyan fakezű volt, de Jocótól még effélét is tanultam, elkísértem többször, figyeltem, mit csinál a parasztok istállójában. Balobásné nagy puha mellére rántott, ölelt, úgy hálálkodott, amiért kisegítettem a tehénből a nagy bikaborjút.

Timkó éppen hazaért.

Megkapta a magáét az asszonytól. Az volt a parancs, vigyázzon a tehénre. Mire Timkó visszafeleselt, hogy én nem csak a tehénnel törődöm, meghágtam már mindegyik leányát, azt beszélik a faluban.

Előttem verekedtek össze. Vijjogott a mesterné, hogy vizsgálatra kíséri pityergő lányait Szatmárnémetibe, igazolványt szerez, Timkót meg börtönbe csukatja, nem a rágalmazásért, hanem a cigányokkal közösen űzött zsiványságokért. Üvöltött az asszony, tán a faluba is behallatszott az egész. Timkó részegen elbotorkált valahová.

Az asszony utánament, kint a temetőnél egyezkedtek még, sötétben. Mari besurrant a házba, otthagyott bennünket.

Judit szinte kényszerített, hogy szerelmeskedjünk az istállóban, a tiszta szalmán. Aztán besietett a nővére után.

Visszajött a mesterné, magában. Rídogálva panaszkodott nekem

a sorsára. Lábra állítottuk a bikaborjút. Ettől megvigasztalódott.

Újra megölelt, és kérlelt, hogy vigyázzak Juditra, az még fiatal a szerelemre. S feltarisznyált, mert indulnom kellett csépelni az uradalomba. Még sötét volt, amikor kiballagtam a faluból.

Timkó tényleg nem volt ott a gépnél.

Hamarosan végeztünk a majorban, áthúzattuk a második faluba. Jocó sírjától visszajövet elbámészkodtam. Remek sorom lett. Mert a gépésznek koszt is járt a parasztoknál. Meguraltak, s kitettek magukért a gazdák. A gőzgép elhajtotta jól a cséplőt is.

Kiserkedt a bajuszom. Mivel sűrű lett, de világosszőke, bekentem korommal. S évődtek érte a törekhordó lányok.

A csepűhajú inas volt a segítségem. Fűtötte, olajozta a gépet.

Ha tehette, a szalmába bújt és aludt félnapszám. Igaz, éjjel kelt a fűtés miatt.

Még nem ért véget a per, de már megjelent néha a társtulajdonos nagygazda is, pocakos, pipás gazdaember. Belekukkantott a mázsakönyvbe, azt is én vezettem. Becsaptuk a gőgös nagyparasztot, észre sem vette. Ugyanígy megjelent többször Balobás Mari is parádés ruhában. Ketten is ellenőriztek. S gúnyosan mosolygott rám Mari, látszott rajta, tudja, hogy beteljesült a szerelmünk Judittal. Mintha neheztelt volna rám, kurtán kérdezgetett. Nem ismertem el semmit a húgával kapcsolatban.

A cséplőmunkások holdvilágnál fürödtek a kertalji patakban.

Külön ballagtak le a férfiak. A legények komáztak velem. Mert külön bokorban fürödtek ők is.

Éjjel árnyékok a réten. Nyújtózkodtak a hold felé a jegenyék.

S a legények távolabbra osontak. Hívtak engem is.

Meglesték, hogy a jegenyéken túl hogyan fürdőznek a meztelen törekes lányok. Mindenesti játék volt ez.

Egyszer beállított Balobás Mari, firtatta, hogy Timkó visszajött-e.

S gondolt egyet, már késő van, itt marad éjszakára.

Fürödni vonult a patakra, a lányokkal.

Azt hittem, szoborrá dermedek. A többi lány csak villanás volt, besiklottak a fűzbokrok árnyékában a derékig érő vízbe, és mártóztak.

Mari csak a lábát dugta be kényesen. Aztán sétált a parton, ahol legsűrűbben csordogált a holdfény. Felénk nézett, mintha tudná, hogy leselkedünk. Köhincséltek a mázsás zsákot könnyedén elbíró

legények. Köhincséltek és eloldalogtak, otthagyták a látványt. Lehet, hogy énmiattam? Amikor elmentek, Mari is becsobbant a patakba. S úszott lefelé, egészen a malomig.

Mintha tudná, hogy a jegenyék árnyékában követem.

A malomnál újra megmutatta magát játékosan, aztán úszott visszafelé. A többi lány felöltözött már régen. S kiabáltak Mariért, hogy itt van az apja.

Mari nem láthatott sötétben, mégis intett.

— Hozd ide a ruhámat a fűzfa ágáról.

Megtettem, amire kért. Mikor a partra értem, nyakig a vízbe merült.

Tudta, hogy láttam meztelenségét. Akarta is, hogy lássam. Miért?

A lányok és a legények fent kergetőztek a szérűn, a pajta körül. Elért minket a sikongás, nevetés.

— Fordulj el!

Mari a parton öltözött, kényelmesen, ráérősen.

Timkó a gép mellett ácsorgott, a csepűhajút pofozta, valamit nem talált rendben, s nekünk odamordult, azonnal menjünk haza. Hadart valamit, hogy kitört a háború, mert megölték a trónörököst. Mozgósítottak, s őneki nincs felmentése még. Komoran bámult rám, mintha részem lenne ebben. Dünnyögött, hogy elmegy a háborúba, legalább megszabadul a Balobás családtól, eleget húzta már az igát a szoknyásokért.

Közben megjött az értesítés, hogy négyévi inaskodás után két szakmából kell vizsgáznom Szatmárnémetiben.

Így aztán kettesben ballagtam hazafelé Balobás Marival.

Egyik falutól a másikig kutyaugatás kísért. Az áradó holdvilág elmosta az éjszaka partjait. A lány kapaszkodott belém, és riadozott, útonállók, cigányok támadhatnak meg bennünket, vajon megvédem-e.

Ha bokortól vagy faluvégen acsarkodó kutyától ijedt meg, a karomba bújt. Világosan éreztem, hogy csak tőlem függ, történik-e valami velünk ezen az éjszakán.

Judit húgáról is suttogott idegesen Mari, hogy az nem való énhozzám, mert állhatatlan természet. Úgysem marad itt, nyugtalanság ég benne, olyan, mint a vándorcigányok.

Elég volt ennyi, hogy értsem, ő valójában nem tartozik a családba, még ha ők ketten egy anyától születtek is. Mari megállított a kovácsműhely közelében.

Sebesen suttogott, hogy jól meggondoljam, mit teszek, mert

Timkónak kifelé áll a rúdja, s meglehet, ő maga is el akar menni a háborúba, mert máshová nem szökhet — nem részletezte, hogyan s miért —, a mama a markában tartja.

Inog, recseg a családi építmény. S bár a mama eddig nem akart beleavatkozni, de voltaképpen nagyobbik lányát szánta énnekem. Kimondta ezt Mari, de mintha nem őróla volna szó, s csak barátságból igazítana el, hogy meg ne botoljak a magam ösvényén.

Furcsa út, emlékezetes beszélgetés volt.

Hamarosan nagyot fordult az én sorsom is. Később visszagondoltam minden szóra.

Hajnalban indultam Szatmárnémetibe. Álmatlan éjszaka után, minden tagom fájt, bódultan botorkáltam az úton.

A vizsgáktól nem tartottam. Megtaláltam az Ipartestületet a város közepén. Onnan egy kovácsműhelybe küldtek.

Nagy bajuszos, pocakos mester mért végig. Két segéd s három inas dolgozott a műhelyben. A mester csak parancsolt. Vastag ezüstlánc terült kerek pocakján, mindegyre elővette ezüstóráját.

Lomha fuvaroslovakat patkoltam. Nem kapkodtam, mozgásom akár lassúnak tűnhetett. A fogásom biztos volt és szakszerű. Láttam, a mester a hátam mögött bólogat. Jött még egy mester, délfelé. Sírkerítéssel bajlódott az egyik segéd. Odaállított a két mester, azt hitték, olyant még nem is láttam. Kalapáltam nekik néhány pántot, díszt, virágot, ebben Jocó volt a mesterem. Nem akarták elhinni a pocakosok, saját szemüknek sem, amit készítettem. Egyik kézből a másikba vették a vasvirágokat.

A gépészszakmáról éppen csak kérdeztek valamit.

Mindkét mester megkérdezte: nem jönnék-e dolgozni az ő műhelyébe?

Udvariasan elhárítottam őket.

Elengedtek a műhelyből, hogy este jelentkezzem az Ipartestületen.

A piacon vettem kenyeret, hurkát. Kevéske pénzt adott a mesterné, és volt magamnak is, nem hagyhattam a műhelyben, a fal tövében.

Sokáig kellett várakozni az Ipartestületen.

Mindenféle szakmájú szabaduló inas volt ott. Legtöbben keresztülnéztek rajtam.

Sorba állítottak aztán, és beszédet mondtak ketten is. Szóltak a hazáról, az Istenről, a háborúról. Becsületes, hazafias iparosok legyünk, azt követelték.

Egy bábosinasnak kiabálták a nevét, hogy kitüntetéssel szabadult — saját apja műhelyében, aki alelnöke az Ipartestületnek —, s ugyancsak kitüntető iratot, pénzt kap egy kovácssegéd. Mondták a nevemet, de én nem hallottam, meglöktek a szomszédaim, hogy rólam van szó.

Vége lett az egésznek. Szabadító mesterem még egyszer karon fogott, és jó fizetést ajánlott. Ha mégis meggondolom, akármikor jöhetek. Nagy csavaros bajusza ütemesen rezgett, amint közel hajolt hozzám.

Késő éjjel értem haza.

Milyen lesz a sorsom? Azon nem sokat töprengtem, mit jelent a háború. A városban amúgy is azt mondták, csak két hónapig tart. Az Ipartestületen kiabálták a mesterek, mit ígért a császár, mire lehullanak a levelek, itthon lesznek mind a katonák.

A mesterné éberen várt. A pénzt elrejtettem a műhelyben.

Megmutattam az iratot.

Ma sem tudnám megmondani, hogyan surranhatott ki hozzám anyja mellől hajnalban Judit. Meglepett álmomban, olyan volt, mintha a fekhely kigyúlt volna alattam.

Nemsokára ment is, mondta, hogy lóduljak vissza a cséplőhöz, küldjem haza Timkót.

A cséplőcsapatból is bevonult három vagy négy legény.

Másokat kellett beállítani.

Balobás Mari és Judit felváltva jött utánam, a munkát, a mázsakönyvet vizitálni.

Mari durcáskodott, került. Judittal kettesben osontunk fürödni este, a régi malomig, ott senki nem zavart, üresen járt a lapátkerék, már nem őröltek a malomban."

3

Ereje teljében ragyog a nyár. Geréb a Népszigeten hever az evezősszékház teraszán. Odahajolnak a vén fűzfák s a karcsú jegenyék, sűrű az árnyék.

Voltaképpen azt ígérte, hogy a hajógyárról ír könyvet. A Hajóépítők utcájában kezdte Kőműves Péternél. Egyelőre az öreg ifjú-

ságánál tart; olyan eddig a megkezdett könyv, mintha azt az öreg hajókovács írná s nem Geréb Ferenc. Hajógyári történet lesz ez?

Hányféle igyekezettel, elmélettel találkozott már, hányszor kioktatták, hogyan kell munkásokról írni. Vajon a hajóépítők hogyan értelmezik a szocialista realizmust? Kőműves Péter erről nem beszélt.

Nehéz elszakadni Szatmárból, az ifjúság tájairól. Magnószalagon pereg Kőműves Péter emlékezése — az eleje —, mert azt ígérte az öreg, elmond mindent a későbbi évekről is. El lehet-e mindent mondani?

Lám, az öreg hajóépítő életének törvényeit nem lehet áthágni. Múltját, medrét nem hagyhatja el. Az igazságon, a valóságon sem lehet erőszakot tenni.

Idebent a szigeten zöldebb a fű, mint másutt. Azelőtt Szúnyogszigetnek hívták. A fűzfák az öböl vizére hajlanak.

Geréb úgy hever, mint akit gúzsba kötöttek. Mozdulni is nehezen tud a nyugágyon. Szinte szédült a kánikulában, mielőtt ledőlt. Már jobban érzi magát, mert testében egyenletesen áramlik a vér.

Az edző vezényel. Izmos evezőslányok viszik a csónakot. Bemelegítenek — tornáznak —, majd vízre szállnak.

Füttyszó harsan, a lányok húzzák az evezőt. Gyorsan távolodnak, már kint vannak a nagy Dunán, a sodrásban.

Egy másik füttyszót is hall. Odaát, az angyalföldi parton tolat egy szerelvény. Síppal a szájában hajlong a vasutas a lépcsőn, lengeti a piros zászlót. Daruszerkezetek sorakoznak a kocsikon, indulnak távoli építkezésekre vagy folyami kikötőkbe.

Lejjebb, a szerelőtéren hegesztők kék szikraesője villog. Mintha szép játék lenne. Bármilyen nehéz munka, hegesztenek ott nők is.

A kőfalnál két darut próbálnak ki. Emelgeti a gém a vasbugákat.

Geréb háta mögött az óbudai gyár, a nagy Dunán túl. Dolgoznak Vácott — amarra feljebb —, s Balatonfüreden, Tiszafüreden is.

Tízezer ember sorsa, élete. Néhányat kéne megmutatni, hogy az egészet el lehessen képzelni.

Vadkacsák ereszkednek az öbölre, tollászkodnak a zavaros vizen.

Az evezőslányok felfelé húznak már, a part közelében. A verejtéket felszárítja rajtuk a feltámadó szél.

Geréb elröstelli magát. Feltápászkodik és tréningruhában folytatja a munkát.

A vadkacsák felszállnak, átröppennek a keskeny szigetcsúcson,

4

„Vasárnap következett, de hiába hirdette a harang a békességet, mindenki a háborúról beszélt. Timkó még a sötétben elment.

A Balobás lányok feltűntek a tornácon, ünnepi rakott szoknyában, hímzett pruszlikban, bojtos papucsban. Szinte nem is látszott közöttük semmi korkülönbség. Judit karcsúbb, de kerek melle már asszonyos formájú. Beszólítottak az anyjuk nevében.

A szobában ültettek le. Vaskos tölgyfaszekrények, díszes, faragott ágyak, támlás székek. A falon szentképek, s a fő helyen karikásra pödört bajusszal a szigorú nézésű Balobás, az első családfő, mintha ma is uralkodna.

Az asztalon rántott hús, sütemény, üvegkancsóban zöldesarany színű noha bor. A mesterné szemrándítására Mari tölt minden pohárba. S nyúl az asszony sürgetőn segédlevélért, munkakönyvért. Alaposan megnézi. Aztán rám köszöntik a bort.

Az asszony elterül, a lányok még állnak.

— Nohát, Peti fiam... mi a szándékod?

— Dolgozni akarok.

— Magam is úgy gondolom, igyekezned kell vissza a géphez, mert Timkónak megjött a behívója. Mielőtt a háborúba indul, elutazott a maga pereputtyához. Úgyis esős nap volt, állt a cséplés. Hajnalra ott légy. Szóval nálunk maradsz, fiam?

— Igen, egyelőre.

— A jegyző úr szerint, mire terád sor kerülne, régen vége lesz ennek az átkozott háborúnak. Vegyél süteményt. Marink készítette.

Judit nővére árnyékában állt, szalagos hajfonattal, tüskés fehér harisnyában. Haja dúsabb, mint Marié.

— Ami a fizetséget illeti, majd megegyezünk. Utánanézünk, menynyit fizetnek másutt önállóan dolgozó segédnek. S a pénzedet jobb, ha nálam tartod... a műhelyből elhordanák a cigányok. Csak azért tűröm őket, mert az üzlet miatt szükséges, egyébként a francba velük. Több bajt okoznak, mint amennyi a haszon. Egyet megmondok, Peti fiam... Először Marink fejét kell bekötni. Jön ma egy kérő, az emberével. Jobb, ha Juditot nem is látják. Menjetek ki ketten a pincébe borért. — A munkakönyvet az asztalfiókba zárta. — Ha

pénz kell, csak szólj, Peti fiam... Nyíltan, ahogyan családban kell. Apádnak persze ne adj.

Sürgetett a mesterné, induljunk már.

A faluvégi szilváskerteken túl homokdombok. Présházak, karórendek, dió- és mandulafák. Néhol százados vén tölgyfák ácsorognak.

A Timkó-féle présház majdnem új, még vakolatlan. A szemöldökfán évszám: 1913.

Judit ügyesen nyitja a széles ajtót, ormótlan kulccsal, azt még Jocó kalapálta. Nagy faprés, rajta évszám, éppen nyolcvanéves. A megfeketült tölgyfa századokig kitart. Alul Jocó ügyesen megvasalta.

A lány kezembe adja a sárga lopótököt, mintha én lennék a gazda.

A lépcsőn lemegyünk a boltozatos pincébe. Vagy tíz hordó sorakozik takarosan.

Gyertyalángnál isszuk az első pohárral.

Judit megborzong a pince hűvösében. Hátramegy, és kimozdít egy követ; mögötte ugyanolyan rejtekhely, mint a kovácsműhelyben. Kivesz néhány levelet — Timkónak címezve — s egy vásári fényképet. Azon felvetett fejjel Sillai Anna, a gyerekével.

Döbbenten nézem. Lehet, hogy Judit nemcsak elképeszteni akar, gúnyolódik is, sejti az igazat.

Bólint, visszateszi Timkó holmiját a kő mögé.

A présházban hevenyészett fekhely, csíkos pokróccal. Timkó heverte ki itt a részegség nagyját. Kilesünk az apró ablakon, falusi öregemberek mennek el a présház előtt.

— Miért adtad oda a könyvedet?

— Nem értelek.

— Dehogyisnem... Vedd feleségül Marinkat, az való tehozzád.

— Bolondságot beszélsz.

— Tudd meg, nem maradok itt. Kolozsváron rokonok élnek, voltam náluk többször is, kicsi koromban. Keresztanyám férje mozdonyvezető... Menjünk oda, téged besegít a vasúthoz. Írtam nekik. Jössz velem?

— Hogyan gondolod?

— Kiveszem az asztalfiókból a könyvedet, van pénzem, szökjünk.

— Hát a cséplés?

— Mit törődsz vele?! Menjünk el még az éjjel. Szatmárnémetibe gyalog, onnan vonattal. Ha itt akarsz maradni, vedd feleségül Marit.

— Téged szeretlek.

— Akkor gyere velem. Menjünk fel, rakj tüzet, fázom.

Hamarosan lobogott a lemezkályhában a tűz a présház sarkában.

Judit már semmit sem mondott. Lehullt rólunk a felesleges ruha, a fekhelyen voltunk a vastag pokróc alatt.

Később, félálomban, arról suttogott Judit, milyen pompás életünk lesz Kolozsvárott.

A házban kásás szomorúság fogadott.

Mari dagadt képpel sírdogált. A kérő bötelábú, őneki nem kell.

Az asszony dohogott, habókosak a lányai, a nagyobbik nem tud magának kovácslegényt fogni, a kisebbiknek volna, az meg menekül. Legjobb volna Petit összeházasítani Marival. Judit kiment a szobából.

Késő éjjel magamban gyalogoltam a cséplőgéphez. A cséplőmunkások ott háltak a pajtában, a törekhordó lányok is.

Másnap dél felé megjött Balobás Mari. Vidám volt, mint azelőtt. Azt mondta nekem:

— Judit el akart szökni, anyám kötéllel verte meg. Azt meg sem lehet kötözni. Ha neked nem kellek feleségnek, hozzámegyek a bötelábú gépészhez, majd kitanulja a kovácsmesterséget, anyám pénzzel elintézi a papirost.

Mari ottmaradt éjszakára. Megfeleztem vele a vacsorámat. Lesétált a patakhoz, a néptelen réten át. Nem szólt, csak mosollyal hívott. Ilyen egyszerű lenne az élet? Nem mehettem utána. Judit nélkülem akart Kolozsvárra szökni. Milyen sors elől?

Végeztünk a csépléssel, a gőzgépet, a cséplőt a kovácsműhelyhez húzattuk. Majd meglesz a javítás, mire szántani kell.

Balobásnét a községházára hívatták, s kezébe nyomták Timkó halotti céduláját. Elesett a legelső ütközetben. A mesterné arcán gyász dagadozott az illendőség miatt.

Judit minden éjjel szinte nyíltan jött hozzám a kamrába. Testén lassan gyógyultak a sötétlő hurkák. Majdnem agyonverte az anyja. Balobásné azt várta tőlem, hogy visszatartom a lányt. Juditról nem szólt, Marit naponta dicsérte.

Judit tőlem sem búcsúzott el, egyetlen szóval sem. Cigányok gyors kocsiján tűnt el a faluvégről. A mesterné rohangált a hatósághoz, a zsandárokat zaklatta. Velem is ordibált, mintha oka lehetnék valaminek. Láthatóan sürgette a „nyilatkozatot"; csakhogy én semmiképpen nem akartam feleségül venni Balobás Marit. A szökevényt naponta fenyegette a kövér asszony kitagadással, azzal, hogy mindent Mari örököl. Ez is nekem szólt inkább, hiszen Judit nem hallhatta meg.

Mondhatnék mást, tetszetősebbet, de nem teszem.

Napokig, hetekig készültem, végül betört csikót patkoltatott a jegyző, s odajött a kovácsműhelyhez. Rákérdezett, hogy mikor esküszöm Marival. Mire én arra kértem a jegyző urat, vonultasson be, harcolni akarok a hazámért. Semmilyen más utat nem láttam. Hová is szökhetnék a faluvégről? A jegyző nem csodálkozott. Kibökte, hogy a sánta kérő az ő pártfogoltja, jobb lesz, ha eltűnök, dicsért a hazafiasságért.

Fontos fordulat volt ez addigi életem után. Azt tanulja meg az ember a legnehezebben, hogyan kell élni. Katona leszek, világot látok.

A jegyző megmondta Balobásnénak, mire az úgy futkosott kimerülésig, mintha lángban állna a műhely és ház, oltani meg senki sem segítene.

Balobás Judit elmenekült. Mit is akart otthagyni? Lehetnék az idősebb lány férje, szerelem nélkül is?

Bevonultam Szatmárnémetibe. A mesterné addig is tartotta a haragot, különösen, hogy a pénzemet követeltem.

Lehullottak régen a levelek, s a háború még el sem kezdődött igazán.

Frontra induláskor ünnepély volt. Én vittem az ezredzászlót az állomásig. Hazafiságról szónokoltak. Erről nem sokat tanultam; akkor legalábbis nem gondoltam ilyesmire. Önként mentem el katonának. A kiképzés során én bizonyultam az ezred legjobb géppuskásának. Felvarrhattam az őrvezetői rangot.

Balobás Mari valahogyan megtudta az indulást. Ott volt az állomáson.

— Csak nem anyád küldött?

— A magam nevében jöttem. — S megcsókolt, testvériesen.

— Judit nem írt?

— Visszahozta anyám Kolozsvárról. Otthon van, beteg. Visszajösz?

— Ha élek.

— Mit üzensz Juditnak?

— Jobbulást kívánok.

Ennyi volt az egész. Megnézték a szép lányt a katonák. Azt hitték, az én jegygyűrűmet hordja.

A háború kezdeti eseményei kihulltak belőlem. Lövészárok, ágyútűz, roham. Minden megfakult. Másképpen látom akkori magamat is.

Stanislaunál káplár lettem, s mellemre tűzték az ezüst vitézségi érmet. Haza? A századért, a többi katonáért verekedtem, hogy minél többen életben maradjunk. Kozák lovasság kerített be, s mindenki futni akart, csak mi, géppuskások nem hátráltunk... Első irányzóként kaszáltam. Széles rendet vágtam a támadó kozák egységben. Osztottam a halált becsületesen. Kivágtuk magunkat a bekerítésből. Még egy német századot is megmentettünk. Azok is küldtek nekem egy érmet.

A nagy futás után szabadságot kértem. Undor és csömör volt bennem. Utáltam a háborút. Milyen ostoba voltam, csak mert nem választhattam a két Balobás lány között, önként a frontra futottam. Mehettem volna a szabadító mesteremhez vagy távolabbi városba, a szakmában megálltam volna a helyemet bármilyen műhelyben. Judit suttogó szenvedélye és Mari meztelensége majdnem semmivé lett bennem, a háború és halál testközelsége kiégetett. Ma tudom csak, mennyire ostobán viselkedtem. Mindegy, jóvá tenni semmit nem lehetett.

Hányszor elgondoltam az orosz mezőkön, a lövészárokban, lehetnék bármelyik Balobás lány férje. S élhetnék békében.

Írtam hát a faluvégre, mindkét lánynak külön, tábori lapot.

Nem kaptam választ.

Tán anyjuk tenyerelt rá a lapokra. Mindegy, megindultam már. Oda igyekeztem, a kovácsműhelybe. Nyugodtan élhetnék ott.

Gyalog érkező szabadságos katona állt meg a faluvégen. A műhelyben kalapáltak, de idegen, rossz ritmusban. Egyszeriben megértettem — már ebből —, hogy itt minden megváltozott. Bent van a

bötelábú vő, az inassal. Elfutottam innen ostoba módon. Összecsapódott mögöttem a hullám, de már semmi nem a régi.

Este volt. Körüljártam a műhelyt. Belestem az ajtórésen.

Úgy volt, ahogyan gondoltam. Megnőtt a csepűhajú, talán segéd már. S a vő új bőrkötényben dülleszkedett, ejtegette a kalapácsot, csak kontrázott, a csepűhajú vert rá istenesen.

A kutya megismert. Vinnyogva tekergett a lábamnál.

Nyárbafutó tavaszi este. Meleg hullámokat hajtott a szél. Kitüntetéseim a kenyérzsákban. Minek hencegjek? Már nem voltam büszke tizedesi rangomra sem.

Mintha alacsonyabb lenne a kovácsműhely. Vadludak húztak el odafent, szárnyuk suhogva verte a sötétséget, rekedten kiabáltak.

A fészkekben fecskefiókák mocorogtak.

Kisebbnek látszott a Balobás-ház is.

Kopogtattam a kétrészes konyhaajtón. Ennyi idő után nem nyithatok be másképpen.

Nagy sokára moccant az ajtó felső része. Kinézett a kövér, őszülő mesterné, dagadt képpel. Kevés fény szivárgott mögüle. Én meg kint sötétben álltam.

— Te vagy az?

— Amint látja.

— Mit akarsz itt?

— Nem a jussomért jöttem.

— Leszereltél?

— Nem. Szabadságra engedtek.

— Hát gyere beljebb, de csak egy percre.

A két Balobás lány a szoba küszöbén állt, egymást ölelték.

Mari asszonyos kendőben s feltűnően kövéren. Nemcsak a terhesség miatt — az már a tartásán is látszott —, hanem derekasan hízni kezdett, úgy látszik, anyjára fajzott. Képe is tokásodott. Mintha nem ugyanő lenne, akit meztelenen láttam a patakparton; akkor karcsú volt és jó formájú, most meg saját édesanyjának látszik.

Judit még soványabb lett.

— Szervusztok.

A Balobás lányok bólintottak.

— Itt neked már nincs keresnivalód — mondta érdes hangon a mesterné. — Mari nem kellett feleségnek... Juditot meg tönkretetted.

— Én? Mivel?

A lányok meg sem moccantak.

— Esküdöztél, hazudoztál, és nem mentél utána. Kérőt szereztek a rokonai Kolozsváron, de visszament a parti, mert a lány úgy volt. Neked kellett volna helytállni. S elpucoltál, tudtad te jól, hányat harangoztak. Botrány lett. Ott vitték bábához a szerencsétlent a rokonok, és majdnem belehalt. A partinak fuccs. Betegen kaptam vissza a lányt. Te meg a fenében voltál már... Teutánad sírt. Marit magam küldtem az állomásra, s parancsom ellenére sem mondta meg, mi van a húgával. Mert azt hitte az ostoba, még őt is elveheted egyszer... Majdnem agyonütöttem érte, és hozzáadtam ehhez a... Judit meg csak senyvedezik.

— Ha tudom, helytálltam volna.

— Mari ezért nem szólt, ettől félt. Most meg... késő lett. Meg kell kötöznöm, mert egyszer elszökne... kiüt a cigányvér. Bál után minek a muzsika? Eredj innen! Mindkét lányomat tönkretetted.

— Ez nem igaz!

— Semmi szükség rád ebben a házban. Még újra felcsinálnád, aztán vissza a frontra... Hogyisne! Tudod, mit? Ha vége lesz a háborúnak, nem bánom. De addig coki!

— Judit, te mit szólsz az egészhez?

Vállat rándított a lány, nővére árnyékában.

— Nem bánok én már semmit.

— Hallod?! Eredj innen!

— Ide a munkakönyvemet. Valami pénz is jár még...

Megjelent mögöttem a vő. Súrlódott rajta az új bőrkötény.

— Hát te, mit keresel itt, hé?!

Félvállról visszanéztem, nem engedtem be a bötét.

— Nem tehozzád jöttem. Maradj veszteg, mert megjárod!

— Úgy van, neked hallgass a neved! — Rikoltó indulattal kiáltott a mesterné.

— Adják ide a munkakönyvemet meg az ittmaradt pénzemet.

Judit azt suttogta:

— Énrám ne haragudj, Peti... Ha nem döglök meg itt, úgyis elszököm.

— Hová?

— Az mindegy. Megbolondított a nagynéném a levelekkel. S innen mindig is el akartam tűnni... Énrám ne haragudj. S hazudik az

anyám, mert a kérő megvan, tekintélyes ember, börtönőr. Ha meggyógyulok, lehet, hogy mégis hozzá megyek feleségül.

— Légy boldog vele! Mi lesz? Ide a holmimat.

Hozta a mesterné a könyvemet. Nem adta ki a kezéből, ő maga írt bele, ráérős lassúsággal. S közben néha rám pillantott. Közelebbre tette a mécsest. A lányok el sem mozdultak a küszöbről.

A bötelábú a műhelyben volt már, kalapáltak.

Judit arca kemény és idegen lett. Mari bicsakló tartással támaszkodott az ajtófélfának és sírdogált.

A mesterné hozta a pénzt is. Háromszor megszámolta.

— No, eredj békével. Magam is hibás vagyok. Te aztán megemberesedtél. Élj boldogul! Lehet hogy még találkozunk az életben. Eredj utadra! — Kilökött a konyhából, és retesszel csukta utánam az ajtót.

Kihallatszott Balobás Mari zokogása.

A műhelyben kimozdítottam a követ. Maradt ott néhány apróság. Azok ketten bámulták, mit csinálok.

Azért hangosan köszöntem nekik. Mindkettőjük kezében kalapács volt, hátat nem fordítottam.

Kísért a fals vascsengés. Megtorpantam a dombon. A szőlőhegy felől részeg hadiasszonyok botorkáltak. Félrehúzódtam előlük. Összekapaszkodva énekeltek, gajdoltak:

Húzd rá, cigány, kapom a segélyt,
Isten, az uramat haza ne segéld...

A faluban ugattak a kutyák. Elszakadt a kalapács dallama. Biztosan bent veszekednek a házban.

Elvehettem volna Marit is? Lehet. Miért nem bíztam benne, hogy Judit hozzám való, és boldogok lehetünk? Elment, itthagyott. Megtette volna később is. Szégyellnivaló, de megkönnyebbültem, amikor elszökött. Mintha féltem volna, mit tartogat kettőnknek a jövő.

Ideadták a régi ládámat. Nehéz lesz cipelni. Itt kéne hagyni a dombon. Holdvilágnál is látszik a vacsorafüst a kémények felett.

Elpusztulhattam volna a háborúban, ostobaságból.

Meg kell találnom a magam útját. Akármilyen nehéz a batyu.

Mióta megrokkantam, s itt a konyhában üldögélek, végigjártam egész életutamat, egyebet sem tehetek. Mindig eszembe jutott még valami. Vehetett volna más fordulatot is az életem? Aztán oda jutok, hogy mindennek így kellett lennie.

Az akkori Kőműves Péter bőrében benne volt a későbbi ember.

Meg sem álltam reggelig, gyalogoltam a kedves tájon át a szülőfalumig.

Más falu, düledező faluvégi viskó fogadott.

Mostohaanyám szennyes vászonszoknyában, rongyos rékliben állt elém, s mintha boglyas, őszülő haja nem ismerné a fésűt. A fogai majdnem mind kihullottak, furcsán sziszegve beszélt, mégsem látszott nagyon öregnek. Még rendetlenebb lett és piszkosabb.

— Ó... drága mostohafiam... Alig ismerlek meg, de szép katona lettél, micsoda legény! Mennyi szabadságot adtak? Igaz, hogy kitüntettek, ahogyan apádnak írtad? Nem fogja a szemem a betűt. Apád egyre valami írást keresett rajtam, amikor megjött a leveled. Hogy tán azért jössz el majd hozzánk... Nincs az meg! Hányódik itt mindenféle haszontalan irat, dugdossa apád. Mondtam is, te apja, nem olyan a Peti fiad, hogy édes szülejével osztályoskodjon. Nem tűrné az, hogy elbánjanak velünk a cigányok.

Émelyegtem a fecsegésétől. Jocó sárga papírja nemigen jutott már eszembe, más gondom is akadt.

— Ugye, fiam, nem csináltam nagy bajt? Jaj, a lovakat megint eladta az apád, jó pénzért szedték a nyergest a katonák. Odajár a vásárokra, minden pénzt elvitt. Ó, hallod... semmi sincs a háznál, megkínálni sem tudnálak... Szegények vagyunk.

Pislogott a nagy kenyérzsákomra: abban mi lehet?

Kitanította apám, mit kell majd mondania, ha beállítok.

Szék alig volt a házban. Ami készség akadt, rozoga és törött lábú.

Rongy, fületlen, mosatlan bögre hever az egyiken, a másikon tört nyelű kanál árválkodik. Csak állunk, nézzük egymást.

Átható büdösség áporodik a szellőzetlen szobában. Az ágy alatt vesszőkosárban kotlós moccan a tojáson.

A juhhodályban kezdetben émelyegtem, aztán elmúlt. Ezt megszokni lehetetlen. Muszáj kimennem.

Hánytató a mostoha cigánykodása. A kötelezvényt nyílván együtt égették el. Nem gondoltam rá mostanában, pedig Jocó a fronton is eszembe jutott.

Hová menjek? Más út nincs.

Piszkosnak találtam a kocsmát is. A gazda karvalyképű, kötényes öregember. A köszönésemet foghegyről vette. Fröccsöt kértem.

Bámult rám, piszkálta az orrát, mocskos kézzel.

— Apád kontója nem bír el többet. Van pénzed, katona?

A cinkpultra terítettem egy bankót. A kocsmáros hátrahőkölt tőle, lehervadt a pökhendisége.

— Elnézést, aranyos tizedes úr... — Pedig a kitüntetéseimet nem látta, otthon maradtak a kenyérzsákban.

Ismerős forma, idős úri ember ette mögöttem az asztalnál a paprikás tojásrántottát. Felállt kényelmesen, szemügyre vett, megbillentette sörtés kalapját.

— Ha jól látom, ifjabb Kőműves Péter... Ugye, barátom, ön gépészkovács?

— Mit óhajt, uram? — Megismertem a bérlőt, akinek a majorjában szántottam.

— Szakembert keresek, barátom, a pénz nem számít. — Félig kihúzta, megmutatta kitömött bőrtárcáját. — Ugyanaz a gőzgép, megvettem, mert elárverezték. Nem tudtak megegyezni a társtulajdonosok. Balobásné vejével próbálkoztam, de az kontár... Milyen szerencse, hogy találkoztunk. Kérem, javítsa meg, dolgozzon vele, amíg a szabadsága tart, jól megfizetem.

— Lehet róla szó. — Mintha a sors rendelte volna azt a találkozást. Éppen azon gondolkoztam, itt nem bírom egy napnál tovább, valahol munkát vállalok, hogy jobban teljen az idő, vagy Pestre utazom, ismerős katonákat keresek fel... Ki tudja, beválik-e a frontszabadság?

— Jöjjön, barátom... — Gavallérosan fizetett a kocsmárosnak, s intett, hogy az én fröccsömet is írja a kontójához.

A bérlő tokás képét ősz borosta, horgas orr díszítette. Megvolt a régi malaclopó köpenye, zöld kalapja. Inkább afféle kiérdemesült ispánnak látszott, mint dúsgazdag bérlőnek.

Ott állt az udvaron a kétkerekű kocsija, ki sem fogta a lovat.

A községházáról kijött az ősz jegyző, megismert, nem csodálkozott, hogy a bérlő ölelget. Foghegyről odavetette, megkapták az ezredparancsnokom dicsérő levelét, s apámnak adtak valami segélyt.

Éppen csak megálltunk a faluvégen. Bementem a holmimért. Mostohaanyám láthatóan megkönnyebbült, hogy távozom.

A bérlő kitartóan panaszkodott a helyzetre, a nehézségekre. Vallatni próbált, vajon hamarosan megnyerjük-e a háborút? Azt hitte, csak óvatoskodom, azért nem válaszolok. Nekem mindegy volt már, ki nyeri meg a háborút.

Kocódtunk a földúton vagy négy kilométeren át. Egy nagy majorban, tornyos kastély előtt álltunk meg.

A gőzgéphez tartottunk, egy szín alatt sötétlett.

Láttam, hogy nincs nagy baja, azonkívül, hogy öreg.

Arbai, a kovácsmester félvakon pislogott. Műhelye kitűnően felszerelt, megmentette minden szerszámát. Sajnálkozott, hogy nem tud segíteni.

A bérlőnek el kellett mennie, intézkedett már, hogy szállást és ellátást kapjak a kastélyban. Oda tartottam hát, amint besötétedett. Vályogfalú, földszintes épület várt, fazsindelyes tetővel.

Sillai Anna nyitott ajtót. Mosolya a régi, alakja kissé teltebb. A konyhába tessékelt, ott terített kettőnknek. S elmondta, hogy a gyereket odaát az öregek nevelik, ő házvezetőnőként szolgál a bérlő úrnál; annak a családja el nem hagyná Pestet, most is azokhoz utazott.

Jelentkezett még egy kamasz fiú, azt segítségnek rendelte mellém a gazda.

Más cseléd nem volt a kastélyban.

Elhatároztam, hogy nem közeledem Sillai Annához. Az éjszaka közepén a nő surrant be hozzám, durcásan, hogy elfelejtettem a cselédbált és az első éjszakánkat? Nem hazudtam: persze, hogy feléledt az emlék.

Arra ébredtem, amint világosodott, hogy Anna költöget. Kint vár a fiú.

S dél felé elindultunk a gőzgéppel, szántottunk.

Katonaköpenyben ültem a gépen, nyári esőben.

Eltelt másfél hét egyhangúan, amikor megjelent az apám.

Gyalog jött, bőr kupecmellényben feszített.

— Ha volna egy kis pénzed, fiam, lovakat kéne vennem...

— Futott utánunk a barázdában.

Intettem, lépjen fel, majd el kellett kapnom, hogy vissza ne essen. A kötelezvényről már szólni sem érdemes.

— Pénzem nincs.

Az öreg fröcskölve kiabált.

— A kocsmáros látta, dagad nálad a bankó.

— Hazudik a nyavalyás! Mennyivel tartozik neki?

— Semmi az... — legyintett az ostorral. — Azt is mondta, hogy a bérlő végleg fel akar fogadni. Elszegődtél?

Mintha nem hallanám az öreget. A munkára ügyelek. Minden fordulónál megnyomom a gőzsípot. Az öreg nem sokáig rázatta magát, leugrott és elesett. Azért búcsút intett az ostorral.

Néhány nap múlva újra láttam. A bérlő kocsiján feszített. Vásárokra indultak, állatot venni, apám nyilván közvetített. Urasan biccentett, közel sem jött a géphez.

Sokat dolgoztam. Éjjelente keveset aludtam. Még soványabb lettem. Sillai Anna mindig sötétben vetkőzött.

Néhány nap múlva hajcsárok terelték a hizlalásra szánt ökröket. Anna várta a bérlőt, éppen csak beszökött hozzám sietősen, s könyörgött, hogy szóljak az úrnak, az ismeri a hadiszállítókat, magas rangú katonákat, s elintézné, hogy felmentsenek.

Ehhez nem volt kedvem. Még nem felejtettem el Balobás Juditot.

A bérlő meg volt elégedve, gavallérosan fizetett.

Búcsúzáskor adtam pénzt a mostohaanyámnak.

A frontra menő katonák már nem énekeltek. Vége lehetne a rohadt háborúnak. Győzzünk vagy kapjunk ki, voltaképpen mindegy!

Életben kell maradnom. Aztán mi lesz? Ezen töprengeni nem érdemes.

A szabadság után a román fronton kellett jelentkeznem. Nem a régi csapatba kerültem.

Nem akartam hős lenni. Élve akartam megérni a végét, hogy újra kezdhessem az életemet mint kovács. A szülőföldemre aligha törekszem, másfelé próbálkozom

Meg sem melegedtem a román fronton, átdobtak az Isonzóhoz.

Falut, várost meg nem őrzött az emlékezetem. Arra viszont ma is jól emlékszem, pusmogtak már a hosszú úton a katonák, hogyan lehetne megszabadulni a komiszgúnyától.

Vitt a vonat dél felé. Azt hittem, meglátom majd a tengert.

Nem láttam meg.

Él bennem még, pedig közben roskatag öregember lettem, a

katonák bánata; nem akarták a háborút, s nem tehetnek ellene semmit, mennek harcolni, meghalni, maguk sem tudják, miért.

Akkor kellett volna elmondani, ami bennem kavargott. Az akkori kesergés hamuját elvitte a szél. Egy állomáson majdnem lemaradtam. Bámultam egy nagy tavat, azt hittem, az lesz a tenger. Hogyan kerültem ide, mit keresek? Felrántottak a többiek az induló szerelvényre.

Dombok között, gránithegy tövében rakodtunk le egy kisvárosban. A rizsföldön, vízben ballagó tehenekre néztem, asszonyok hajtották az állatokat, a digó férfiak is oda vannak a háborúban.

Sodort a háború tovább. Éjszakai menetelés, hajnalban átkelünk egy sebes folyón. Itt senki sem volt az elárasztott rizsföldeken.

A falut kiürítették éppen. Ott maradtunk estig.

Éjjel felfelé rohamoztunk. Sokan elestek. Lőttem a géppuskával egy horpadásból, az ellenséget nem is láttam. Porzottak a szürke sziklák, amint kivilágosodott. Elestek mellőlem az emberek. Nem érdekelt a halál sem. A sebesültek, haldoklók jajgatása hasonlít minden nyelven.

Visszavonultunk. Kitüntetést kaptam. Előléptettek szakaszvezetővé.

Új érmet vettem át az irodadekkungban, a domb aljában.

Kint új emberek várakoztak, naftalinszagú gúnyában, új szereléssel, fegyverrel. Fakó képükön verejték. Utánpótlás hazulról. Mostanában sűrűn adnak pótlást, elesnek az emberek.

A katonaruhában is pincérnek látszó írnok-őrmester suttogva hadart a fülembe, hogy új nemi betegséget szerzett, ezzel biztosan hazajut. S nekem a pótlásból három ember jár, megvan a papiros; akiket legutóbb kaptam, hamar elestek. Rossz hírűek voltak, jelentés jött: nem vettem észre semmit? Küldeni kéne őket, tán hadbíróság elé, no, a halálból már nem lehet! Mondta is a főhadnagy úr, Kőműves szakaszvezető észrevette volna.

Odaléptem a várakozó katonákhoz, kezet nyújtottam, bemutatkoztam. Ez nem volt szokásban. Gyanakodva figyeltek.

Álltak görnyedezve a tegnapelőtti civilek, teljes felszereléssel. Az ágyúzástól mozgott a dekkung felettünk, majd szétrepedt az ég.

— Ért valaki a géppuskához, fiúk?

Hallgattak, sötét tekintettel. Nem akarnak ezek győzni, csak életben maradni. Közelemben középtermetű, barna képű, hunyorgó közkatona állt. Nálam pár évvel idősebb. Keményen a szemébe néztem.

— Mi a civil foglalkozásod?

— Géplakatos. — De nem pattogott katonásan, ez akkor bosszantott egy kicsit.

— Mi a neved?

— Sztanó József... szakaszvezető úr.

A pincér ijedezve suttogott mögöttem:

— Hagyd a fenébe, szakaszvezetőkém, ez itt nem a te embered... Emiatt a Sztanó miatt várakoztunk a főhadnagy úrra. A kísérő irat szerint lázító ez... Pesten a hajógyárban dolgozott... Bevonultatták, büntetőszázadban volna a helye, de amilyen hülyék a kádernél... tévedésből ide küldték a többivel. Már jön is a főhadnagy úr! — S megrántotta a derékszíját, haptákba állt az írnok.

A sisakos tiszt sem parádéra öltözött, szeme kialvatlan, arca borostás. Bal szempillája furcsán rángott egy kiadós légnyomástól.

Kiabálva jelentette neki az írnok, hogy itt az ígért utánpótlás. Kőműves szakaszvezetőnek három ember jár. Kinézte magának ezt a Sztanót, de...

A főhadnagy idegesen leintette az őrmestert, közben énrám bámult. Most már ragaszkodtam Sztanóhoz, ha lehet. Éppen ő kell nekem, határoztam el.

— Hol az a rohadt irat? — nyúlt, oda sem nézett, elkapta az őrmestertől, átfutotta és az asztalra lebbentette, erélyesen leintette a pincért. Mintha csak nekem beszélne, káromkodással cifrázva. — Az anyjuk süket istenét ott a kádernél... sok pohos irodakukac... marhák! A büntetőszázad ehhez képest szanatórium. Persze lehet, hogy éppen azért küldték ezt a Sztanót... itt biztosabban megdöglik. Kell magának, szakaszvezető?!

— Igenis, főhadnagy úr. Mindig botkezű parasztokat küldenek, ez legalább iparos.

— Vigye, akit akar... összesen három embert. Végeztem. Azt a papírt meg a francba... lökje valamelyik fiókba, őrmester. — A főhadnagy elment.

Kint Sztanóhoz léptem megint.

— Velem jössz, hajógyári lakatos...

— Kihallatszott minden. Rendes embernek látszol, a főhadnagygyal együtt.

— Ez rothadt hely, Sztanó József. Magam sem tudom, miért tetszettél meg. Abban igaza van a főhadnagynak, itt, pajtás, könnyen

meg lehet dögleni. Az embereim nagyobb fele a múlt héten lett hősi halott. Persze a büntetőszázad sem életbiztosítás. Ott is hullanak az emberek. Jössz velem a géppuskás rajba?

— Úgysem választhatok, mindegy.

— Hallottad, elintéztem.

Sztanó bólintott.

— Volna két társam is a hajógyárból. S neked éppen három ember jár, ha jól figyeltem.

Már ott is állt a másik kettő Sztanó mögött.

Kapaszkodtak utánam hamarosan, fel a gránitdombra. Egy kiszögellés mögött volt a géppuskánk állása. Az ott levő katonák izgatottan várták az új fiúkat. A sziklába vágott árokban alig lehetett moccanni. Egészen közel meredek hegyfal. Ott bújnak a digók. Ha mozgást jeleznek, vagy látunk mi magunk, odalövünk. Lőnek minket is, de elég jó a fedezék, s véd az acéllemez. Fent a hegy taréján csipkés villogás sorjázik, gránátrobbanások. Az ágyúk tüze nem ér, megvéd a kiszögellés. Átlőnek felettünk.

Kihúzódtam Sztanóval a géppuska mögé, leváltottuk a figyelőket.

— Miért jöttél oda hozzánk? — Sztanó markába rejtette a cigaretta parazsát.

— Hallottam rólatok.

— Ne tréfálj!

— Nem is annak szántam. Voltak itt ketten is magadfajták. A múlt éjjel a második is elesett, mert nem hallgatott rám. Géplakatos volt, mint jómagad. Mindenféle iratokat rejtegetett. Kommunista volt.

— Honnan tudod?

— Ő maga mondta.

— Nem igaz. Ha ilyent mondott, nem volt az.

— Csakhogy újságot, könyvet találtam nála. S megszorítottam, hogy az igazat mondja... Látta, nem lehet velem tréfálni. Sajnos, elesett. Már kutattak itt utána, fent volt az a locska őrmester.

— Hol van a holmija... az elődömnek?

— Jól eldugtam.

— Furcsa ember vagy.

— Hát szóval... mifélék vagytok ti?

— Hallottad, nem? Olvashattál is, ha... megtaláltad.

— Nohát, ez nem olyan egyszerű.

— Ez normális beszéd, szakaszvezető.

— Mondom, kutattak itt. Bennem még bíznak. Vitézségi érmem, vagy négy más kitüntetésem van. Elzavartam innen ezt a... pincért. Éppen lőttek is ránk. Ami volt, eldugtam. Sajnos, német könyv is van, azt el sem tudom olvasni. Itt van minden az állásban a géppuska alatt.

Megfogtam Sztanó kezét, vezettem, megtapinthatta, amit elrejtettem.

— Mással ne légy ennyire közlékeny!

Muszáj volt a gránicra lapulnunk, aknákkal lőttek. Közelről láttam Sztanó nyitott szemét. Nem félt jobban, mint én.

A másik két hajógyári is megfelelt katonának. Egyszer azt mondta Sztanó:

— Aki keres, az talál, szakaszvezető. Majd megérted egyszer, milyenek a kommunisták. Megcsömörlöttél az egésztől mi? Belefásultál a háborúba, az ölésbe... Nehéz így élni, pajtás. Ne állj meg itt, tovább kell jutnod! Háborúban is teszi a dolgát az ember... De ez, Kőműves elvtárs, nem a mi háborúnk. A munkások tisztességgel helytállnak a tőkés gyárában is, a megélhetésért, talán az alkotás, a munka örömééért... Taktikából persze, amerikáztam magam is a hajógyárban. Szakaszvezető, úgy látom te a mi emberünk leszel. Megnéztem azt a rejtekhelyet a géppuska alatt. Máshová kell tenni az anyagot.

Valami mozgás kelt a jobb oldalon, megjárattam a csövet, elment néhány hosszú sorozat. Felajánlottam Sztanónak, próbálja meg, lőjön.

Elhárította a tisztességet. Ő csak a lőszert adja kézügybe, a hevedert. Az a beosztása. Ránevettem.

— Ezt ismerem, félsz, mi, hogy ölni kell?! Ennyit ér a meséd... a helytállásról. Ha én szedem le őket, neked abban nincs semmi részed?

Nem válaszolt, szemmel intett, hogy nem vagyunk magunkban. Újra lőttem, verettem a hegyet. Jajgattak odaát valahol a sebesültek, imádkoztak is.

Mögénk térdelt a századparancsnok. Csak hozzám beszélt, mintha Sztanó ott sem lenne.

— Gratulálok, szakaszvezető. Itt volt egy tábornok, figyelte látcsővel, hogyan tüzelt... Szeretne őrmester lenni?

Nem válaszoltam. Kényelmetlen volt az egész Sztanó előtt. Elkaptam a pillantását, intett, hogy helyeseljek, hallgatással se ellenkezzem.

A parancsnok mellett egy főhadnagy állt, ez is feltett egy kérdést:

— Mondja, miért választotta ezt a Sztanót lőszeresnek, honnan ismeri?

— A hajógyárból, főhadnagy úr.

— Csakhogy maga parasztfiú, nem?

— Iparos vagyok, gépészkovács.

— Értem. Mondja meg a barátjának, nem maradhat itt. Tőlem kivárhatná itt is a hősi halált, de parancs jött róla. Amint pihenőbe megyünk, továbbkísértetem olyan jelentéssel, hogy itt remekül helytállt, nem agitált senkit. Jól mondom?

— Igenis, főhadnagy úr.

— Ide nem jönnek érte, az biztos... idefent büdös van. Addig is maga felel érte. Ma éjjel rohamot várunk, rajta legyen a szemük.

— Igenis.

A főhadnagy elkúszott lefelé.

Éjfél után két rohamot visszavertünk. Tüzes lett a gépfegyver tartalék csöve is. Hajógyáriak hordták fel a lőszert, állandó tűzben. Sokára értek vissza a végén, azt hittem, elestek.

Visszavonultunk. Sztanó mentette az iratokat, azzal: őneki mindegy, ha el is kapják. Néhány újság maradt, vagy három füzet s két verseskönyv, egyiket Ady Endre, másikat Csizmadia Sándor írta. Ezt a kettőt nekem adta Sztanó, ezeket nem tilos tartani.

Nehezen jutottunk le az iroda-dekkunghoz.

A közelében voltunk, vonszoltuk a géppuskát, a többi szereléssel.

Becsapott két nagy kaliberű gránát, egyik a deszkaajtót ütötte át, bent robbant. Szétvágta a dekkungot. Elesett a főhadnagy, a pincér-őrmester s egy idegen tiszt is. Az őrmester potyára szerzett betegséget.

Viszont odalett az utasítás Sztanó további sorsáról. Egyelőre nem kell kísérni sehová.

Jelentettem küldönccel a történteket. Sztanót küldtem a zászlóaljhoz. Visszajöve megsúgta, az elesett idegen tiszt akarta kihallgatni őt. De mi nem tudunk semmiről, úgy vesszük, a főhadnagyunk nem is szólt.

Az új századparancsnok monoklis hadnagy lett, kövérkés, pocakos ember, civilben falusi tanító.

Mocsári erdőben állapodtunk meg, túl a folyón.

Hozták a rengeteg halottat, temetés helyett betakarták sárral. Az ágyúzás szünetelt.

Tartalékba kerültünk. Olvasgattam a két verseskönyvet. Sztanó nekem sem mondta meg, mi történt a többi irattal.

Egyre faggattam, hát kurtán beszélt Újpestről, a hajógyárról, hogyan éltek és dolgoztak ott. Az újpesti Munkásotthonban előadások voltak, énekkar szerepelt, szavalókórus; néha meghallgattak politikai előadást is. Nem tudtam még hinni neki. Azt gondoltam, eltagadja a többit. Kellett ott még valaminek lenni, ha egyszer lázítással vádolják Sztanót.

Jómagam tényleg nem mondhattam sokat a múltamról, a családomról.

Pihenőben két levelet kaptam. Írt Kolozsvárról Balobás Judit és a majorból Sillai Anna. Sztanó hozta a két felbontott levelet.

Annyit megtudtam lassan, hogy Sztanóék Újpesten laknak, az asszony a Cérnagyárban dolgozik, van egy egészen kicsi lányuk, a bevonulás után született.

Jó volna tudni, hogy miben áll hát a kommunistaság? Firtattam, de Sztanó leintett.

— Maradj békén, szakaszvezető. Nem leszel okosabb, és börtönbe jutsz. Ültem már jómagam is.

Sztanó mosolyogva beszélt. Sokat gondolkodtam a szavain.

Máskor azt bizonygatta halkan, hogy a kommunistaság nem mindenkinél egyformán kezdődik, akárcsak a szerelem. Két lány is írt nekem nemrégen, majdnem egyforma az üdvözlet, semmitmondó, személytelen, közömbös, mintha levelezőkönyvből írták volna ki.

Ez megdöbbentett. Nem volt okom védeni Balobás Juditot vagy Sillai Annát. Ha Sztanónak mindent elmondanék a két nőről, talán meg is értene. Idősebb, tapasztaltabb, ismeri a világot. Az egészen biztos, mindig igazat mond, és nem vezet félre semmiben.

Csomagot hoztak többeknek a géppuskás szakaszhoz. A hajógyáriak mind kaptak. S kiabálták az én nevemet is.

Kevéske ennivaló, hazai újságok. Vagy három könyv. Újabb verskötet Ady Endrétől. Szép tiszta papíron takaros kézírás:

»Kedves Péter!«

Egyelőre nem olvastam tovább. Elvonultam, hogy egészen magamban legyek. Azt a levelet ma is tudom kívülről. Nem akarom idézni. Úgy írt az az ismeretlen lány, mintha régen ismernénk egymást, s visszavárna a háborúból Újpestre. Bondor Mária volt, a mostani feleségem. Ő küldte a csomagot is.

Sztanó megmagyarázta, miről van szó.

— A névnek semmi jelentősége, szakaszvezető. Rendes lány az. Együtt dolgozik a feleségemmel a Cérnagyárban. Azt hazudta a parancsnokságon, hogy a menyasszonyod, így küldhetett csomagot. Nem magától jutott eszébe, én írtam erről a feleségemnek... S az kevésből ért, a többit megszervezte. Érted már?

— Köszönöm.

— Nincs mit. Számon tartjuk azokat, akik hozzánk tartoznak. Te is komolyan viselkedj Bondor Máriával.

— Találkozhatom vele?

— Ne siess. Különben is... másokkal levelezel.

— Azok nem számítanak.

— Te tudod.

— Megköszönhetem neki?

— Illendően, röviden. A levelet, ha újra csomagot akar neked küldeni, majd bemutatja a parancsnokságon.

Volt a második újpesti csomagban egy bőrkötésű imakönyv arany kereszttel a fedelén. Csodálkozva néztem, unalmamban nyitottam ki vagy egy hét múlva. Az első lapokon tényleg szép imádságok voltak, hanem beljebb egészen más szöveg. Megtaláltam a Kommunista Kiáltványt. S ha a katonai ellenőrzés kezébe kerül? Izgatottan szóltam erről Sztanónak. Összeráncolta szemöldökét, mintha meglepné a dolog, de semmit nem válaszolt. Az imakönyv megmaradt nálam sok megpróbáltatáson át. Bent a hajógyárban rejtettem el a második háború végén, sajnos éppen onnan tűnt el.

Összeomlott a piavei offenzíva.

Őrmesteri előléptetésem elakadt valahol. Megjött viszont Sztanó Jóska — meg a többi hajógyári — kitüntetése. Már nem küldik a barátomat büntetőalakulatba. Kapott a parancsnokságon igazolást az éremről, azt elküldte Kispestre, hogy jobb dolga legyen otthon a feleségének.

Futás visszafelé. Átszervezés Laibachban.

Sztanó karja megsérült — lehet, hogy nem véletlenül —, szabadságra mehetett Újpestre. Elszakadtunk egymástól.

Laibachban megkaptam Bondor Mária harmadik csomagját.

Rövid beszámoló, a családban mindenki egészséges, Jóska rendben hazaérkezett, fogadtatása megfelelő. Üdvözletet küld, jó egészséget kíván. Ebből a levélből tudtam meg: egyik hajógyári társunk elesett a visszavonulásnál.

Mintha tényleg vőlegénye lennék az ismeretlen lánynak.

Nekem is szabadságot ígértek.

Semmi sem lett belőle.

Átszerveztek, újra felforgatták a frontot. Most bántam csak, hogy kiváló géppuskás lettem. Mi a francnak igyekeztem, kinek van szüksége Kőműves Péter szakaszvezetőre? Csak a háborúnak.

Német egység mellé osztottak be egy magyar géppuskás századot.

S vonatoztunk át a háborús Németországon.

Lapokat írtam a menyasszonyomnak. Balobás Judit, Sillai Anna elmerült a múltban.

Virágnyelven még azt is megírtam Sztanónak, hogy hová vezényeltek.

Különvonaton utaztunk. Sok német katona, kevés magyar.

Zsúfolt német állomások. Minden városban fásult tekintetű emberek és fegyelmezett sorbaállás. Híg leves, marmeládé.

Mi lenne, ha megszöknék? Elgondoltam, mit válaszolna Sztanó Jóska, ha ezt mondanám neki. A nagy futásnál — még olasz földön — gránát találta a latrinát. Ott voltam magam is, letolt nadrággal. A nagyobb fele nem fejezte be szükségét, abba a gödörbe temették, nem volt idő másikat ásni. Nem tudtam szabadulni ettől a képtől, mindegyre visszatért.

Hogyan keveredtem a rothadt háborúba? Maradnom kellett volna a kovácsműhelyben? Nagyon hiányzott Sztanó. Vajon merre lehet?

A szerelvényről Verdun közelében rakodtunk le.

Hasaltunk heteken át a sáros mezőn. Köd lappangott, mint az Ecsedi-lápon. Kába lettem a vonaton, alig emlékszem tájakra, városokra. Állóharc. Pergőtűz. Ugyanabban a rothadt árokban kucorogtunk éjjeleken át, bokán felül ért a víz. Nem győztük kimerni. Megtanultam németül káromkodni. Aztán egyre több német szó ragadt rám.

Hová lett a frontra elszántan, kíváncsian induló gépészkovács-

segéd? Miért van, hogy eddig nem ütközött belém a halál? Nem a halálos lövés vagy repesz a legrosszabb, hanem a nyomorékság. Az öncsonkítók átlőtték kezüket-lábukat, hogy hazajuthassanak. Egyet kivégeztek az olasz fronton. Néha kísértett álmomban, üvöltött, amikor végrehajtották rajta az ítéletet, s nekünk vigyázzba állva kellett hallgatni.

A verduni mezőn egy deszkafalú pajtában voltak a német rádiósok. Megismerkedtem egyikkel, Hanssal. A vezetéknevét akkor sem tudtam. Lomha járású, szemüveges, kopaszodó, korosabb katona volt, civilben tanár, nyelvész. Nem értettem, miért nem kapott tiszti rangot. Engem esténként németül tanított. Magyarul persze csak könyvből tudott. Mondott verseket is, Heinét emlegette.

Arra akart rábeszélni, hogy fizetségképpen lőjem át a pisztolyommal a keze fejét. Majdnem megtettem.

Hans maga lőtt végül, de észrevették, elkapták. Szemüvege összetört, amikor megkötözték és elkísérték.

S elért egy gyűrött házassági értesítés Kolozsvárról. Balobás Judit és Illés Mátyás börtönőr házasságot kötöttek. Tábori posta, cenzúra pecsétje, német szavak, kék ceruzával, megjárta fél Európát.

Abbamaradt a nyelvtanulás. A közeli nyárfaerdőben próbálgattam a pisztolyommal, faágakat törtem el egy lövéssel.

Újpestről már nem jött semmi hír."

5

A kék köpenyes, fejkendős kézbesítőnő a komppal jött át Angyalföldről. Geréb attól kezdve figyelte, hogy felkapaszkodott a partra a Népszigeten. Lefelé ballagott a töltésen, eltűnt időnként a csónakházak árnyékában. A szigetcsúcsnál megállt, kérdezősködött. Fejkendője fekete, nyilván özvegy. A korban benne van már, ha hazamegy a gyárból, biztos az unokái várják.

Az erkély alatt csónaképítők dolgoztak. Bent a műhelyben zengett a gépfűrész. A meztelen felsőtestű asztalosok tréfálkoztak a kézbesítőnővel. Aztán az egyikük Geréb felé mutatott.

A néni fújtatva jött fel a lépcsőn. Nagy alakú, hivatalos borítékot

hozott. Aláíratta Gerébbel a könyvet, csak azután adta a kezébe. Ezután lassan visszaballagott a töltés gyalogútján a komphoz.

Szabályos átirat a hajógyári nyilvántartásból. A pártbizottság utasítására küldik, a gyártörténethez. Geréb révedezik, a titkár ígérte egyszer, s lám, nem felejtette el.

Az első listán sorakoznak azok a dolgozók, akik Szocialista Hazáért kitüntetést kaptak. Vagy harminc név, betűrendben. Mikor született, mióta dolgozik a gyárban, mikor vonult nyugdíjba és tüntették ki. Lakáscímek, telefonszámok. Csakhogy a nevek felénél ott a kézzel körmölt megjegyzés: „Elhunyt." S a temetés napja.

Ettől Geréb megdöbbent.

Talált ismerős neveket. Kőműves Péter hetedik, Sztanó József tizenötödik.

A második iraton felsorolják, hogy a felszabadulás után — és azóta — kik kerültek magasabb beosztásba a hajógyárból. Tekintélyes lista, az élen országosan ismert nevek. Több gyárigazgató, két miniszter, s van itt párttitkár, nagykövet, tábornok, rendőrkapitány, téeszelnök — több is —, Kossuth-díjas akadémikus, neves feltaláló.

Alul a személyzeti vezető telefonszáma, az szívesen ad felvilágosítást, ha kell.

Ez a második névsor későbbi keletű, itt csak élők szerepelnek.

Geréb tétován olvasgatta, többször újra, az egészet.

Régen visszatért a komp Angyalföldre. A túlsó parton cammogott a kék köpenyes néni, aztán eltűnt a sólyán.

Geréb csak órák múlva fedezte fel: a két irat vagy ötféleképpen említette a hajógyárat. 1919 óta ennyiszer változott az elnevezés. Ez önmagában is kortörténeti dokumentum.

A névsorokkal külön semmit sem kezdhet.

Vehetné sorba, bármelyik jeles ember lehetne e regény hőse, központi alakja. Hány regény kitelne, nem lehet azt idővel, erővel győzni.

S akik nem szerepelnek a névsorban?

Tízezer ember, akit csak munkahelye, környezete ismer név szerint. Évtizedeket elmorzsolnak csendben, kisebb összejövetelen elhangzik nyilvánosan a nevük, megszorítják a kezüket, jelvényt, érmet és bélelt borítékot kapnak.

Díszebéden nem vesznek részt, elnökségben nem parádéznak, ha megjelennek valahol, nem üdvözlik őket név szerint.

Azért ismerik őket a kisebb közösségekben, a gyári kultúrotthon fehér asztalánál megvan a helyük. Hetenként egyszer vagy kétszer elüldögélnek barátaikkal, esetleg kiballagnak a Váci úti pályára, focimeccsre is. A közös költségből nem maradnak ki. Munkáról, bajokról kevés a szavuk. A hajógyár a második otthonuk. Tervezték egy időben, hogy máshová mennek, aztán mégis itt maradtak. Nem beszélnek arról, hogy mit tesznek a rendszerért. Véradásra jelentkeznek vagy második szakmára; előadásra hívják őket az űrhajózásról, a csillagászatról vagy a gyarmati népekről; filmet vetítenek nekik a számítógépes vezérlésről; eljárnak a színházba is, különösen ha zenés darabot játszanak.

S amikor lejár az idő, nyugdíjba mennek. Csak a műhelyben búcsúztatják őket, kurtán, majd a haverok a kultúrban, aztán éldegélnek csendesen, öreg fejjel, ritkán jönnek a gyár tájékára, s ha meghalnak, nem rendeznek nekik dísztemetést.

Néha azért említik a nevüket. Egyre ritkábban, mert barátaik is nyugdíjba mentek.

Egyébként, valamennyi névtelen életről fontos könyvet lehetne írni.

Geréb hetekig csak ténfergett. Játszott a lehetőségekkel. Dolgozni nem tudott.

Lassan magához tért. A két névsort az asztalfiókba tette.

Kőműves Pétert nem lehet elejteni, megkerülni.

Ebben megnyugodott. Bizakodott újra, hogy vállalkozása talán mégsem reménytelen.

6

„A magyar géppuskás egységet Franciaországban felejtették. Afféle irodakukac, szolgálatvezető lettem, biztonságos fedezékben, hogy el ne érhessen a halál. Nem ugyanaz voltam, aki Szatmárból bevonult, azt hívén, így jön rendbe az élete. Marhaság volt a háborúba menekülnöm. Hazulról semmi hír.

Utáltam a háborút. Féltem a haláltól. Hova lett a naiv gyerek, aki kezdetben szeretett katona lenni, és tetszelgett a hős szerepében.

Tizennyolc végén kihasználtam az alkalmat, s hazamentem három

hét szabadságra. Beteg és öreg szüleimre hivatkoztam, de a papírost Újpestre állíttattam ki.

Nem érdekelt az idegen föld. Három országon át aludtam a vonaton, mint akinek rossz a lelkiismerete.

Tisztázni akartam a barátságot Sztanóval, találkozni akartam Bondor Máriával. Cipeltem degesz zsákomat a Váci út hosszán, a hajógyári kerítés mellett. Minden bátorságom elszállt. Nem mertem Sztanó után kérdezősködni.

Újpesten zárva találtam a Munkásotthont. Szerencsére tudtam Sztanó címét. Megtaláltam az emeletes házat, kútszerű udvarban az egyszobás lakást. Csak álltam az ajtóban, s ha ki nem néznek a szomszédból, tán elszököm, így kényszerültem bezörgetni.

Nyílt az ajtó, rám dőlt a sárga fény. Kis termetű, vézna, lányos képű fiatalasszony nézett rám fürkészően, s hirtelen elmosolyodott.

— Hát eljött, Péter? Jóska régen várja... kerüljön beljebb.

A szűk konyhában letettem a zsákomat.

— A barátom katona?

— Nem is tudom. Katonakórházban ápolják. Nem komoly sebesülés, ott biztonságban van. A mieinket mostanában letartóztatják... No persze, maga nem ismeri a helyzetet. Honnan jön?

— Franciaországból.

Hoztam ajándékot Sztanónénak, egy cifra gyöngyöt, állt a vonat egy állomáson, ott vettem, egyelőre nem mertem átadni. Amint a szobába léptünk — tágas, sötét szoba volt, két ablaka a kút fenekére, az udvarra nyílt —, kétéves forma, dundi kislányt láttam, az anyja mögé bújt.

Kiléptem a konyhába, elővettem a francia babát. Nem nyúlt érte, a síró kislány helyett a mamája vette el. Közben pogácsát s egy bögre teát tett az asztal sarkára:

— Tessék... Éppen mennem kéne vagy két órára valahová... Úgy volt, a barátnőm, Bondor Mari átjön, vigyáz a kislányra... de késik.

— Szívesen itt maradok a gyerekkel, ha...

— Köszönöm. Mari majd megjön. Szerzek magának a közelben szállást.

A csomagokról, a levélbeli ismeretségről szó sem esett.

Vigyáznom kell, nehogy nevetséges helyzetbe kerüljek.

— Köszönöm a csomagokat, az olvasnivalót.

— Nem tudtuk régóta a címét. Jóska már riadozott, hogy elesett. Hát akkor... igyekszem vissza, ugye megvár?

— Igen. — Mást nem is tehetek.

Kivettem a két rongyos Ady-kötetet a zsákból, gondoltam, majd olvasok a kislánynak. Még nem nyúlt a babához, csak nézegette barátkozón.

S benyitott Bondor Mária. Magas, barna lány, vállán két vastag hajfonattal, kislányos ruhában. Hozott egy szatyor krumplit.

— Találkoztam Sztanónéval. Szóval maga az? Jó estét. A csomagokat az elvtársak küldték, a leveleket Sztanóné diktálta...

— Értem. Akkor is köszönöm. — Kezemben volt a két kötet. — Szereti Ady verseit?

— Csak keveset ismerek... Néhányat előadtunk az otthonban. Sztanóné tanította be. Van egy kórusunk... ma is lesz előadás. Eljön?

— Ha lehet, szívesen.

— Ó, akárki jöhet. A hajógyáriak ott lesznek. Nem úgy értem, de tudja, olyan furcsa... mert én azt hittem, maga jóval idősebb, egykorú Sztanóval... Tényleg olyan vitéz katona? Sztanóné azt mondta, hogy önként...

— Sajnos, igaz. Ezért ne ítéljen el. Gyerek voltam, amikor bevonultam.

— Elkészítem a vacsorát, azért beszélgethetünk közben.

A kislány ölelte, cipelte már a nagy babát, a konyhába ment.

Magamra hagytak. A beszélgetés abbamaradt, olvasni sem tudtam.

Könnyebb lenne a helyzetem, ha Sztanót itthon találom.

Még az a szerencse, hogy a vonaton leszedtem a kitüntetéseimet. Nevetséges volna az érmekkel mutatkozni itt.

Kilestem a konyhába. Bondor Mária elmerült figyelemmel hámozta a krumplit.

A Sztanóné fogalmazta levelek a hős vőlegénynek szóltak. De most már nem voltam azonos régi önmagammal.

Lapoztam a verseskötéteket, amíg Sztanóné haza nem jött.

Együtt vacsoráztunk a konyhában.

A nők fehér csipkegalléros fekete ruhában pompáztak, szerepléshez öltöztek. Kikeféltem az egyenruhámat, lábbelimet gondosan fényesítettem.

Sztanóné felém fordult:

— Vannak kitüntetései?

— Igen, látni akarják?

— Én nem vagyok rá kíváncsi, de az otthonban jól jöhet. Máma lesz egy kis felfordulás. Mindig képviselteti magát a rendőrség. A rangot, kitüntetéseket tisztelik.

Elővettem az érmeket. Csak úgy kézből megmutattam a nőknek, s mormoltam, melyiket miért adták.

— Valamit még tudnia kell, Péter... — A nők furcsa pillantást váltottak a hátam mögött, mert éppen fordultam, ezt elkaptam, és Sztanóné folytatta: — Nézze csak, múltkoriban is szétvertek egy műsort, ránk tört a rendőrség... Máriát azért engedték el azonnal, mert igazolványa van, még a csomagküldéskor kapta, hogy hős katona a vőlegénye... mármint hogy maga. Ha esetleg lesz valami, ezt ne felejtse el... de ez semmit sem jelent.

— Keveset tudok viszont a menyasszonyomról — mondtam, talán kicsit gúnyosan.

— Kérdezzen.

Sután sikerült ez a beszélgetés. A Cérnagyár — mondták a nők — engem úgysem érdekel. Mária apja hajógyári, régi mozgalmi ember, tud rólam, de ezt nem úgy kell érteni, mintha... Nehezen hitték el itthon Sztanónak, hogy a géppuskás szakaszvezetőnek még nem volt köze a mozgalomhoz, a szakszervezettel sem találkozott életében. Bondorné mindkét lába béna, tolókocsiban él.

Így mentünk a Munkásotthonba. Egyemeletes, szerény épület volt.

Bondorral, Mária apjával az előcsarnokban találkoztunk. Velem szórakozottan fogott kezet. Széles vállú férfi, minden kabát kicsi lehet neki a világon; arca rézvörös, mint a többi, sólyán dolgozó hajóépítőé. Dús barna szemöldöke egészen összenőtt.

Rendelkezett suttogva, hogy a műsorból nem hagynak ki semmit. Amint a szavalókórus végzett, Sztanóné lelép azokkal, akiknek nem tanácsos maradniuk. Aztán jön a java. Mária ma nem szerepelhet, mert megtiltották neki, de az otthont látogathatja.

Kicsit furcsán éreztem magamat. Kitüntetéseim zörrentek a zubbonyzsebben. Sztanóné még odajött, hogy rakjam fel a fényes érmeket.

Mária segített, a bal mellemen babrált.

A nagyterem zsúfolva volt. Más katonát nem láttam.

Véget ért a gramofonzene, csend lett. Bondor ünnepélyes képpel

jelentette be, hogy kezdődik a műsor. Az alacsony teremben fülledt meleg volt. S Bondor maga cibálta szét a függönyt, az megakadt közben.

A szavalókórus a színpadon volt. Az első sorban szélről Sztanóné. Ady versével kezdtek:

Uram, háborúból jövök én...

Kassák műve következett:

Most téged énekellek:
bősz acélkörmű mester, sorsrendező pán: Háború!
Most téged énekellek a zimankós őszi mezőben,
piros virágok és fehér álmok kusza szőnyegén,
hol vérvörös kertet taposnak megdühödött nyájak
és én szelíd gondolatok pásztora, gyors tüdővel,
most rólad énekelek, gonosz indulatok tüze: Háború!

A világ négy sarka most véresre ölelkezik.

A világ négy sarkából találkoztak az emberek:
zömök tüzérlovakon és roppant páncélhajókon jöttek
s a szemük kifent acél hegyén villan.

Akármilyen furcsa, arra gondoltam, ezt a verset írhattam volna én is. Az volt az érzésem, nem először hallom. A kórus zengése egyre emelkedett. A vége, az utolsó négy sor külön is megmaradt bennem:

Bomlik a nóta és táncol a világ, mint a részeg tenger:
forró skarlát-tenger hullámzik az őszi mezőn,
a horizonton kormos drapériák
s a zászlók elmerülnek a sárban.

Értem is íródott ez a vers. Szorítottam Bondor Mária karját. S a lány nem húzódott el.

Közben a verset mondták tovább, más szakasza zengett.

Jelenet következett a színpadon. Ennek az elejét nem is figyeltem. Még betöltött Kassák verse egészen.

A kövér tőkést lerángatták a pódiumról, a szivart kiütötték a szá-

jából. Felnyitották a páncélkasszát, kidőlt a rengeteg pénz, közben mondták a színpadon a munkások igazát. Mögöttünk az előcsarnokban vezényszavak harsantak. Rendőrök nyomultak be, minket is félrelöktek.

»Szaktársak, őrizzük meg nyugalmunkat!« Egy fél percre sötét lett, zseblámpák fénye villant, aztán kigyúltak a villanyégők. Nagy zűrzavar volt a teremben, a függönyt közben összevonták.

Öleltem Bondor Máriát. Szúrós szemű, civil hekus igazoltatott.

— Szóval létezik a vőlegény? Gratulálok. Tényleg menyasszonya a hölgy, szakaszvezető?

Majdnem képen törültem a detektívet, ha Mária vissza nem tart, bajba kerülök.

— Tűnjetek el! Vigyázzon magára, szakaszvezető. — Visszaadta szabadságos levelemet, volt azon német és magyar pecsét.

Bondort közrefogták a rendőrök. Nem látszott ijedtnek, lobogtatta az engedélyt.

Kint voltunk az otthonból. Valaki hangosan méltatlankodott, hogy nem vállal felelősséget a kommunista akcióért. Ezt aztán végleg nem értettem. Mária elhúzódott kint, sötétben, a jegyesség véget ért.

— Sztanóné Julika időben eltűnt a többiekkel. Haza kell mennem. — Megindultunk, egymástól tisztes távolságban. Néha a vállunk mégis összeért. Kellemetlen volt, hogy a saját ruhám naftalinszagát éreztem.

A Petőfi utcában álldogáltunk sötétben, földszintes ház előtt. Ahol sárgállott a fény, lebbent a függöny is, a béna anya kinézett ránk, s megkocogtatta az üveget.

A műsorról, Adyról, Kassákról beszélgettünk. Kassákot ismerte Mária személyesen is, járt már az otthonban. Ezt hitetlenkedve hallgattam.

Megjelent Bondor, a vállamra tette a kezét.

— Mit keres itt, katona?

— Hazakísért, apa — mondta a lány halkan.

Ha szelídebb a hangja, megkérem tőle Máriát feleségül. Intett az apa, a lány bement.

— Minden jót, fiam. Szállás Tripoliszban, Csizmadia lakatosnál. Fizetnie nem kell.

— Van pénzem.

— Költse másra.

S eltűnt Bondor is. Elindultam vaktában, s megálltam vagy öt házzal távolabb, öreg akácfák árnyékában. Hamarosan jött valaki a tér felől. Lopakodott a házfalak tövében. Zseblámpával nézte a házszámtáblát Bondoréknál. Sötét volt a környék. Nem moccantam. Lapultam eleget fedezékben, lövészárokban, nyílt mezőn, most sem vett észre senki.

Bírtam cérnával is. Cigarettázott a leselkedő, amint felizzott a parázs, megismertem azt az öreg hekust, aki elengedett.

Mit akar ez? Most már nem mehetek el. Géppuskás szakaszvezetőnek jár a szolgálati pisztoly. Kicsatoltam a táskát. Elég volt a kicsi moccanás, felém indult a hekus. Nem jött egészen közelre, s észre sem vett. Megfordult és elment.

Hátha játszik velem? Sokáig nem mozdultam. A Bondor ház sötét maradt.

Nagy kerülőt tettem a Váci útig. Találkoztam két portyázó rendőrrel, de nem igazoltattak.

Földszintes, emeletes favázas barakkok. Utcai lámpa csak a gyárkerítésnél, kint a Váci úton. Ittas dülöngélők a söntés előtt, azoktól nem kérdezősködhettem.

Vártam sokáig. Két nő jött, készségesen megálltak.

Az egyik azt mondta, ne keressem Csizmadiát, szerez ő szállást.

Kis lakás a sarokház első emeletén. Világolt a lámpa — Csizmadia komor képű öregember, mutatóujját szája elé emelte, úgy intett csendre. A konyhában volt egy megvetett fekhely. Intett a szoba felé. Ott a család. Lókolbász, kenyér, tea az asztal sarkán. S az asztal alatt ott a zsákom, rendben bekötve, ezt Csizmadia hozhatta el Sztanónétól. Hoztam szalonnát, konzervet, megszáradt komiszkenyeret, még eddig elő sem vehettem.

Csizmadia nem kíváncsiskodott. Hamarosan magamra hagyott a konyhában. Kint, a közelben részegek verekedtek. Örjöngő női sikoltozás ütközött a konyhaajtó üvegének.

Másnap jelentkeztem a városparancsnokságon. Sokáig kellett várakozni. Majd sétáltam egyet a városban. Megnéztem Petőfi szobrát, aztán a Kerepesi-temetőbe mentem, Ady Endre sírjához. Ott, a temetőben olvastam ki az újságokat. Már feladtam, hogy az itthoni helyzetben, a politikában kiismerjem magamat. Kísértett, hogy elmehetnék a Cérnagyárhoz, hátha meglátom Bondor Máriát.

Sztanó Jóska képe felderült a kóházban, elém jött pizsamában, megölelt. Egyik lábára sántított.

— Nem volt okos bejönnöd a tegnapi igazoltatás után — mondta aggodalmasan. — A feleségem nem mondta?

Hallgattam. Sztanóné egészen mást mondott.

— Ha már itt vagy... beszélgessünk.

Bondor Máriáról akartam kérdezni, de nem lehetett. Beszámoltatott, közbekérdezve, mi történt Laibach óta, hogyan éreztem magam Verdunnél. Az tetszett neki, hogy tudok valamit németül; ez Hans érdeme. Nem tudtam a német nyelvész vezetéknevét, azt sem, mi lett vele.

— Igazoltattak itt? Most nincs látogatás.

— Csak intettem a portásnak.

— Ilyen érmekkel nem sok katona futkos mifelénk. Annyi, mintha mondtad volna a nevedet.

A Munkásotthonra tereltem a szót. Sztanó leintett, tudja, mi történt ott. Közösen szervezték az előadást a szociáldemokratákkal, azoknak nem tetszett minden műsorszám, de hogy ki hívta a rendőrséget, azt nem tudni. A tőkés ledöntésére nem volt engedély.

— Mit gondolsz, Jóska... Bondornak mi a kifogása ellenem?

Sztanó komoran nézett.

— Csak nem beszéltél vele a lányról?

— Szóba sem állt velem.

— Nehéz ügy, pajtás... Rendes lány az. Várj egy kicsit, nemsokára hatalmon leszünk. Gondoltam rád a napokban is, hol lehetsz? Mondtam az elvtársaknak, az ilyenből, mint az én emberem az Isonzótól, kommunista tábornokot csinálunk, ha eljön az ideje.

— Ne bolondozz!

— Komolyan beszélek. Örülök, hogy mihozzánk jöttél.

Az ablakon át kibámultam zavaromban. A kórház kertjében öreg fák mocorogtak az őszt idéző hideg esőben. Naptár szerint tél volt már.

— Ady verseit olvasod még?

— Tudom mind, kívülről.

Jöttek már a látogatók. Belépett a kórterembe Bondor, s hökkenten bámult rám. Sztanó sem marasztott. Itt lejárt az időm.

Nehéz lett a szívem. Sztanónak nem kéne csúfolódnia. Hogyan lehetnék én tábornok? Mit jelent az, hogy hamarosan győznek a

kommunisták? Visszaemlékeztem az első találkozásra a Piavénál, hogyan vallattam Sztanó Jóskát; az igazság az, valójában még most sem tudom, milyenek a kommunisták. Találkoznom kellett velük. Valamit megfigyeltem, nem látszott igazinak Sztanó sántasága. Közben elfeledkezett magáról, és nem bicegett.

Nehezen teltek a napok. Bondor Máriát tilos volt keresnem, Sztanónét nem illő látogatnom, Jóska kitiltott a kórházból. Kóboroltam Angyalföldön, Újpesten, sokszor körüljártam a hajógyárat.

Esténként kártyaparti volt Csizmadiáék konyhájában. Az öregasszony a szomszédba ment. Egy gyerekkel bort hozattunk, arra ment, aki veszít, az fizeti. Olajos göncű hajógyáriak verték a blattot, az én ágyamra dobáltuk a lapot. Ha nem volt parti, elmerülten olvastam.

Csizmadia nem kérdezte, mit csinálok napközben. Csak este mentem a Tripoliszba.

Egyszer aztán odavetette Csizmadia:

— Lejár a szabadságod. Mi az utasítás, visszamész?

Elszorult a torkom. Nem adott nekem senki utasítást. Ma azt hiszem, Sztanóék rám bízták a választást.

Magam sem jelentkeztem, hogy velük akarok tartani. Ezt kellett volna tennem mostani eszemmel. Sértődöttség is volt bennem, nem vagyok fontos nekik. Azért jártam Újpesten a Petőfi utcában, órákig ácsorogtam, s nem láttam egyszer sem Bondor Máriát. Nem is láthattam, kimaradt egy időre a gyárból, ápolta a mamáját. Bondor meg a Gyűjtőfogházban volt. Mindezt később tudtam meg.

Újév napján, Bécsben, az Ostbahnhófon magyar katonák a nevemet kiáltották.

— Te vagy az, Kőműves?! Nézzétek, tényleg az Isonzó hőse... Aki Sztanót meg a másik két hajógyárit megmentette. Mit csinálsz itt?

Körülfogtak. Az egyiket ismertem, a neve nem jutott az eszembe.

— Mi?! — A kis termetű, villogó tekintetű őrvezető rángatott. — A fészkes fenébe mész ám, nem a francia frontra! Tényleg nem tudod, mi van Pesten? Fiúk, ez hihetetlen... Azt hittem, kezdettől mihozzánk tartozol, Sztanóékkal tán csak játszol... és tessék! Mi az, hogy lejár a szabadságod?! Meggárgyultál? Meghosszabbítjuk, adunk másik papírt, szereztünk pecsétet. Gyerünk,. mert indul Pestre a vonat.

Mondhatnám másképpen, de hazudni minek? Így csináltam Bécsben hátraarcot, mivel fogták a karomat, és magukkal sodortak Az lehetett a baj, hogy komolyan vettem a kapcsolatot Bondor Máriával. Ez megzavarta Sztanóékat, sorsomra hagytak.

Jegy nélkül szálltunk fel a nemzetközi gyorsra.

Ilyent magamban meg nem tettem volna.

Mire elértük a határt, lett érvényesnek látszó új szabadságos levelem. Magyar földön énekeltünk. Győrben le akartak szállítani a vonatról. Én lettem a kis csapat szóvívője, szájaltam az őrmesterrel, aki szolgálatban volt. Végre otthagyott bennünket, hogy erősítésért menjen, s közben meglódult a gyorsvonat.

Kelenföldön igazoltattak. Ezt is megúsztuk.

Elváltam a többiektől.

A kórházba mentem.

Bejutottam könnyedén, de Sztanó nevű betegről nem tudott senki. Fent voltam a kórteremben. Csupa idegen arc. Megismertem a tömzsi ápolónőt, ezzel váltottam is pár szót, Gréti nővérnek hívták.

Figyelmesen hallgatott.

— Maga Kőműves szakaszvezető? Sztanó elvtárs üzenetet hagyott... Csak annyit mondott, hogy ha jelentkezik, mondjam meg, a Cérnagyárhoz menjen, várja ott Sztanónét vagy Bondor Máriát... megmondják, mit kell tennie.

— Köszönöm.

Mintha nem lenne igaz. Én lennék kirekesztve bármiből? Ugyanaz a zsák volt velem, most már majdnem üresen.

Igyekeznem kellett Újpestre, a Cérnagyárhoz.

Megláttam a kiözönlő munkástömegben Sztanónét, aztán rögtön Bondor Máriát is. Észrevettek, törekedtek felém.

Az asszony arca fénylett.

— Jóskának lett igaza... azt mondta, az ő tábornok barátja előkerül. Az nem létezik, hogy visszament a frontra. Nem értettük, hová tűnt el? Jóska a Tripoliszba küldött, kerestem... már nem volt Csizmadiánál. Mi történt magával? Jóskának még az is eszébe jutott, hátha belekeveredett valamibe.

— Azt hittem, nem szabad... és...

Bondor Máriára pillantott Sztanóné, és zavartan elhallgatott.

— Nekem mennem kell — mondta a lány. — Örülök, hogy talál-

koztunk. Apámék még a fogházban vannak. Anyám otthon súlyos állapotban... Majd látjuk egymást.

Szorítottam a lány kezét. Legszívesebben utána mentem volna.

Sztanóné elkomorult.

— Utasítás a tábornoknak, Sztanótól. A lakásunkat kerülje, Jóskát se keresse... A Petőfi utcába ne menjen egyelőre. A helyzet zavaros. Jelentkezzen a Hungária körúton, a laktanyában Némedi századosnál. Jól megjegyezte? Ott van volt házigazdája, Csizmadia is.

— Nem magyarázná meg jobban?

— Lassan minden megvilágosodik, menjen — mondta Sztanóné.

A nők összekaroltak, otthagytak.

Némedi századost nem találtam a laktanyában. Ott volt viszont a házigazdám a Tripoliszból, Csizmadia. A kis termetű koros munkásemberen egyenruha, őrmesteri ranggal. Nem lett szükség a lejárt szabadságos levelemre s a hamis papírra sem. Csizmadia visszaadta, tegyem, ahová akarom. Kiállította vadonatúj katonai igazolványaimat.

— Jó, hogy visszajöttél, kedves elvtárs — mondta —, kiképzőkre égetően nagy szükség lesz. Fegyverforgatásra tanítjuk az embereinket, a munkásfiatalokat, a Váci útról, Újpestről. Ez lesz a munkád, pártmegbízatásod. Sztanó kétszer is telefonált, vártunk.

Katonás, de tiszta szállást kaptam.

Megnyugodtam, úgy látszik, hazataláltam, altiszti szoba, vaságy.

Mit is kerestem Bécsben?

Mint akit vízbe löktek, hogy ússzon, egyszerűen belekerültem a forradalomba. Nem kérdezősködtem. A szolgálat kedvemre való volt.

Másnap jelentkezett az első csoport, vagy negyven munkásfiú.

A szolgálati jegyet Sztanó írta alá. A körbélyegző szövege: »Ganz és Danubius Budapesti Gyárának Munkástanácsa.«

A munkásfiúk kezében nem volt még fegyver.

Szakmája mindnek van, értik a szerkezet lényegét, s övék a forradalom.

Másnap még többen jöttek, ugyanolyan szolgálati jeggyel.

Három nap után éleslövészetre vittem az »újoncokat« a katonai lőtérre. Ha egyszer forradalom van, nem sokat vacakolhatunk. Fegyvert a laktanyában kaptunk, ezt Csizmadia őrmester intézte. Ott volt a kiképzésen, de nem avatkozott bele. Nyers tojást szerzett egész

kosárral, igyam, különben a vezényléstől elmegy a hangom, félig már berekedtem.

Esténként hevertem a katonaágyon. Újságot vagy Ady-verseket olvastam. Tilos volt elhagynom a laktanyát.

Az újságban az állt, hogy a régi igazgatót kilökte a hajógyárból a Munkástanács.

Csizmadia őrmester hozta a parancsot, hogy az éppen kiképzett munkáskatonákkal biztosítani kell a rendet, Kun Béla tart gyűlést a hajógyárban.

Nem voltam ilyen izgatott egész életemben. Másféle volt a szolgálatom, mint az eddigi. Milyen szép volt, ahogyan fegyelmezetten bevonultunk a gyárba, tiszta ruhában, új fegyverekkel.

A hídműhelyben nagy tömeg, munkások. S kis bokorban a vezetőség. Kun Béla odalépett, kitüntetéseimet nézte. Zavarba jöttem, tán zsebre kéne vágni az érmeimet, háborúból hoztam. Kapkodtam, de erősen odavarrtam a szalagokat. Maga Kun Béla szólt rám, mosolyogva, hagyja csak, elvtárs, nem zavarnak azok az érmek senkit, viselje.

Minderre ma is jól emlékszem. A beszédben arról volt szó, hogy kövessük azt, ami Oroszországban történt, az Októberi Forradalom példáját. Nálunk is meg kell valósítani a néphatalmat. S ehhez fegyveres erő is szükséges.

Taps, éljenzés. Rend volt azon a gyűlésen. Sztanó barátom kísérte Kun Bélát.

Eszembe jutott ostobaságom, hogy vissza akartam feküdni a sáros francia síkságra. Hol tartanék most? Később elolvastam azt a könyvet: »Nyugaton a helyzet változatlan.« Nem egészen értettem, nem nekem írták, rólam ott nem volt szó. Más könyvet írnék a háborúról.

Mintha végleg eldőlt volna bennem, hogyan kell élni. Írtam egy levelet Bondor Máriának — a lakáscímét tudtam – , hogy szeretem, és legyen a feleségem.

Nem kaptam választ. A lány talán megijedt. A nyugodt haladást nem ismertem, csak a rohamot. Nem bántott különösebben a hallgatása, bíztam a jövőben. Vezényeltem tovább a munkásfiúknak a laktanyaudvaron. A nálam alig fiatalabb hajógyári katonák szakaszvezető elvtársnak meg Peti bátyámnak szólítottak.

Kun Bélát s a többi kommunista vezetőt letartóztatták. Egyszer

már szó volt a Gyűjtőfogházról, Sztanóné és Bondor Mária emlegette. Azt sem tudtam sokáig, mi történt akkor Mária apjával meg a többiekkel.

Tanácshatalom. Sapkánkon vörös szalag, rózsa. Kitüntetéseimet átadtam a Munkásotthonban egy ünnepélyen Bondor Máriának, őrizze, ha akarja. Kettőnk dolgáról nem beszéltünk. Az öreg az Újpesti Direktóriumban dolgozott.

Szemlére vonultunk. Ott voltak mind az angyalföldiek, újpestiek, akiket kiképeztem. Jöttek más Váci úti gyárból, az Északi Főműhelyből, sötét ruhás vasutasok. Minden felvonuló csapatban láttam ismerőst. Munkásruhában, derékszíjjal, patrontáskával, új fegyverrel meneteltek.

Megalakult a hajógyári zászlóalj. A géppuskás szakasz parancsnoka ki legyen? Kőművés Péter. Nem is tudom, ki nevezett ki. Lett negyven emberem.

Három géppuskát s három golyószórót kaptunk.

Lenin üzent Moszkvából. Megkaptuk az üzenetet, felolvastam a szakasznak. Azt az újságot eltettem az Ady-kötetbe, sokáig megvolt.

Május 17-én vonultunk a józsefvárosi pályaudvarra, át a városon. Virágot dobáltak ránk: új katonai szerelésben, fegyelmezett rendben vonultunk.

Gödöllőn megállt a vonat. Stromfeld Aurél vezérkari főnök üdvözölte a hajógyári zászlóaljat. Mindenki úgy látta, nekem külön integetett. Megismerhetett, mert a fronton találkoztunk. Akkor meg is szólított az új vitézségi éremmel. Mindezt csak magamban gondoltam.

Visszaverjük a cseh fehéreket, áttörünk a Felvidéken, egyesülünk az oroszországi forradalmi hadsereggel. Ezt mondták a búcsúztatóban is. Elhittem, s a többiek sem kételkedtek benne, hogy így lesz. Akkor pedig hosszú és keserves útra indultunk mi, magyar vöröskatonák."

7

Gerébnek be kellett már jó ideje húzódnia az épületbe. Szobája kicsi, ablaka alig van. Kint dolgozik a szigeten, az emeleti helyiségben, az ifjúsági klubban. Egész nap néptelen a sziget, senki sem zavarja. Telefonálni is tud a gondnok lakásából. Élelemről maga gondoskodik. Meggondolja a vásárlást, mert át kell kelnie Angyalföldre.

Kint az öbölben gyülekeztek már télire a leálló dunai hajók. Lehullott a fák lombja a szigeten is, szél nyargalászott az ólomszínű Dunán. Az evezősök még kitartottak. A kedvükért fűtötték a házat, itt a fürdőjük, zuhanyozójuk. Minden délután fröcsköléssel, nevetéssel, sikongatással telt meg a klub.

Egy délután karcsú, csizmás, bőrkabátos nő kukkantott be a klubba, s köszönt rá Gerébre. Kollegiális közvetlenséggel be is mutatkozott, a sportújság munkatársa, valamikori evezős Európa-bajnok. Kis termetű, csupaizom nő, karcsúsága ellenére férfias megjelenésű, talán sima, rövid frizurája miatt. Hetykén félrevágott, kicsi sapkája volt.

Geréb ismerte a nő írásait.

Könyvéről mégsem volt hajlandó beszélni.

A volt Európa-bajnok az egyik evezős lányt várta, aki még kint gyakorolt valahol az őszi Dunán.

A klub tele vitrinnel, sportdíjakkal. Váza, köcsög, serleg, üvegből, ezüstből. A bőrkabátos nő megmutatta, melyiken szerepel az ő neve, hajógyári sportoló volt ő is. Csak az Európa-bajnoki díjat vitte haza, a többi itt van.

Geréb udvariasan érdeklődött:

— Világbajnokságot nem nyert?

A nő szomorkásan mosolygott.

— Legjobb éveimben hiába készültem... Világbajnokságot nem rendeztek. Mire igen, kiöregedtem.

Geréb itallal kínálta a nőt. Az visszautasította, kocsival jött, odaát hagyta Angyalföldön.

Megjött az evezős lány. Magas, hosszú karú, kimért mozgású.

S ők ketten beszélgettek, mintha Geréb ott sem lenne. Az evezőslány rutinosan nyilatkozott. Bejárta a világot. Második és harmadik

lett, európai, tengerentúli versenyen, világbajnokságon is. Mindig második vagy harmadik. Szakember az újságírónő is. Félszavakból értették egymást. Milyen kicsin, tán egy-két evezőcsapáson múlt a világbajnokság. A legutóbbi világversenyen valami rosszul sikerült, egyik ellenfélre vigyázott, és másik előzte meg, döntőbe sem került. Mi lesz az olimpián?

Geréb izgatottan figyelt.

Nem ugyanazok előzték meg eddig a magyar evezős lányt, mindig más lett a bajnok. Mi vagy ki jöhet még közbe? Új hajó, jó edzéseredmények.

Rutinos nyilatkozat: Mindent megkapok a helytálláshoz.

S a hosszú lány fürödni ment.

A bőrkabátos nő zsebre vágta jegyzetfüzetét.

— Sajnálom ezt a lányt — mondta halkan. — Nem lett és nem is lesz első... mert nem hisz benne, hogy lehetne. Pedig minden más adottsága megvan, csak a hit hiányzik. Amikor hajszálon múlt a bajnokság, csúcsformában volt, képes lett volna akár győzni is. Valami közbejött. Jelentkeztek fiatalabbak, erősebbek, elszántabbak. Semmit nem lehet tenni ezért a lányért.

Az újságírónő elment. Geréb bámult utána, szemmel kísérte, az esőben, a magasban lépdelt a keskeny betonhídon. Nem sietett, kabátgallérját sem gyűrte fel. Vissza sem nézett.

Fürdés után, már civilben, bejött a klubba az evezős lány. Üvegből itta a gyümölcslevet. S halkan panaszkodott Gerébnek, holmi szövetségi intrikákra, meg hogy nem kapja meg az illő pénzt a gyártól sem. Most megy panaszra a vezérigazgatóhoz. Sok minden kell a zavartalan felkészüléshez. Ha más klubba igazolna, jobban járna anyagilag. S akkor győzhetne is a következő világversenyen.

Az evezős lány fáradt hangon beszélt.

Válla, karja izmos, vonásai férfiasak, akárcsak az újságírónőé. Amannak lehet igaza, ez a lány már nem lesz első életében.

Másnap ott volt a cikk az újságban.

Egészen másról szólt. Csupa magabiztosság, hogy az olimpián biztosan kijön végre a lépés.

Geréb ettől a cikktől elszomorodott.

8

„Elszántan vonultunk a felvidéki hadjáratra. Nehéz beszélni róla — s visszaidézni még nehezebb —, amit éreztünk, hiszen elbuktunk, s minden könyvet elolvastam a százharminchárom napról; egy sem állította, hogy győzhettünk volna.

Jól verekedett a hajógyári zászlóalj. Zagyvapálfalva, Szécsény, Zólyom, Korpona. A géppuskások mindenütt megtették a magukét. Korponánál sok hajógyári elesett.

Mindent megtettünk a győzelemért. De bennünk fészkelt a vereség előérzete is. Jó katona akartam lenni a nép hadseregében.

Az látszott hamarosan, nem törhetünk át a Felvidéken, hogy egyesüljünk az orosz forradalmi seregekkel. A tisztek nyíltan beszéltek erről. Ránk vetült a vereség fekete árnyéka. Mégis egészen más érzés volt bennem s a többiekben, mint a háborúban.

— Géppuskás szakasz, vigyázz! Elvonulunk. Igazodás az első kocsihoz.

Összetartottam a magam embereit. Ellenőriztem naponta kocsit, lovat, felszerelést, fegyvert, lőszert.

Három kocsink, három pár lovunk volt. Szállítottuk a nehéz fegyvereket. Lőszerrel megraktuk a kocsikat roskadásig, felszedtük az eldobált fegyvert, töltényt. Mind felraktam. Magam sem tudtam, hová visszük.

Nehéz vonulás volt, sírokat hagytunk magunk mögött.

Előttem is pusmogtak: szökni kéne, amíg lehet, nekünk bealkonyult.

S eljött addigi életem legfontosabb napja.

A Szamos kanyarjában, Balátánál — hazai földön — egy pajtában szálltunk. Szatmárnémeti felé vonultak a csapatok, rendetlenül, ziláltan. Minket otthagyott a hajógyári zászlóalj.

Faluvég, széles rét, tocsogós sásszigetek. A házak végénél gyümölcsöskertek. Töltésen húzódott az út, a Szamos hídjáig.

Nyomott lett a hangulat. Jó ismerősök léptek le, suttyomban elmentek. Mivelünk mi lesz?

Felhős ég, sötét, őszies táj, pedig naptár szerint nyár volt még. A szélben ökörnyál lebegett. Útra készültek a gólyák, seregeltek a fecskék is, a kovácsműhelyek kedves madarai. Nem is voltam nagyon

messze attól az első kovácsműhelytől. Ott is csaponghatott a búcsúzó fecskeraj.

A kertekben kéklett a korai szilva. Mifelénk ebből sok van, főzik belőle a pálinkát. Hozzájutottunk Balától, akadt néhány üveg borunk is. De nem engedtem, hogy nyíltan igyanak az emberek. Persze nem sokat tehettem ellene.

Kint a faluvégen elhagyott bennünket egy újabb elvonuló alakulat. Vonult a rétségen át, a jegenyesorban. Amott a híd.

Küldöncforma katona futott hozzám.

— Szakaszvezető elvtárs! Menjen Kiss Béla hadnagyhoz... ha akar.

— Ezt hogyan érted?

Legyintett a küldönc.

— Mindenki azt csinál, amit gondol.

— De nem a géppuskás szakaszban. Takarodj innen!

Feszesen tisztelgett a küldönc.

A tömzsi fiatal hadnagy a második szilváskertben bámészkodott a nagy fa sátora alatt. Katonásan jelentkeztem. Jól megnézett.

Gödrös képű volt a hadnagy, fanyar képpel ízlelgette a még zöldes, éretlen szilvát.

— Hány embere van, szakaszvezető elvtárs? — Az utolsó szót megnyomta, s ezzel szinte szúrt.

— Jelentem, huszonnyolc hajógyári katona, három lóhajtó. A többi emberem megszökött. Azok nem hajógyáriak voltak.

— De maga az...

— Igenis.

— Magam is, szakaszvezető. Angyalföldön majd találkozunk. Úgy hallom, maga remek katona, és együtt tartja az embereit.

— Megteszem, ami telik tőlem.

— Nézze, szakaszvezető, itt a híd, az átkelő. Nekem az utóvéddel el kell érnem a zászlóaljat. Felőlem gondolhatja, hogy ez a világ legfontosabb hídja, és ezen múlik minden... akár a győzelem. Megértett?

— Igenis.

— Csakhogy a románok közel vannak. Hallja? Hozza a szél a harangszót, azzal fogadják a fehéreket... a mi bukásunkat. Lehet, hogy az életünk utolsó napja ez... a temetésünkre húzzák.

— A halál akkor is jöhet, ha nem gondol vele az ember. Megjártam minden frontot, sok mindent láttam.

— Ne engedje át reggelig a románokat.

— Nem engedem.

— Van elég lőszere?

— Heveder az van... egyebünk nincs.

— Ha reggelig kitartanak, vonuljon be Szatmárnémetibe, a felső laktanyában megtalálja a zászlóaljat, ez van a parancsban.

— Igenis.

Katonás tisztelgés. A hadnagy intett a leselkedő őrmesternek. A tiszt még nem indult.

— Az a fontos, szakaszvezető... hogy mindketten magyarok vagyunk.

— Igenis. Magyar vöröskatonák. Úgy látom, a sapkarózsáját elvesztette. Az embereinek még megvan. Elhagyhatják azok is, ha átértek a hídon. Jó utat, hadnagy úr.

— Ne gúnyolódjon, szakaszvezető. Életben kell maradni.

— De nem akárhogyan, hadnagy úr. Hallom a harangszót.

Az egység kint volt már az úton, nyomukban hömpölygött a harangszó. Lóra pattant a hadnagy. Visszanézett, és azt mondta gúnyosan:

— Mondjon beszédet, szakaszvezető, talán segít.

Kurtán válaszoltam:

— Igyekezzenek. Reggelig tartjuk a hídat.

Valóban nem volt még ilyen napom.

A pajtában felugráltak a hajógyári katonák, amint beléptem, az embereimnek kurtán elsoroltam a parancsot, hogy reggelig tartjuk az utat, hidat, aztán elvonulunk, mintha ez köznapi semmiség lenne. Nem is hagyták szó nélkül. Szóval mégis megdöglünk? A tisztek mind ellógtak. Gyerünk, amerre látunk!

Hagytam, zajongjanak, aztán felemeltem a karomat. Nagy nehezen csend lett, kémlelték az arcomat, konokul szembenéztek.

— A hadnagy úr azt ajánlotta, mondjak beszédet nektek. Hát, ha muszáj... Csak annyit, hogy hajógyáriak vagytok, munkások, katonák. Ellóghatunk, de nem ez a becsület. Ha hittünk a forradalomban, éppen most nem hagyhatjuk cserben. Aki akar, mehet felőlem a jó fenébe! Indulás a hídon át. Adok negyed órát. Egy perccel sem

többet. Akit meglátok, utána lövök géppuskával, búcsúzóul. Mert akiben van tisztesség, velem marad.

Így még nem beszéltem. Csak egy percig hallgattam. — Sorakozó, a fogatok álljanak elő, kevés az időnk!

Hamarosan az úton voltunk. Az a hadnagy éppen átért a hídon. A falusiak sunyin lestek utánunk. S amint távolodtunk, ebben a toronyban is megszólalt a harang.

A katonák azonnal lőni akartak a toronyra. Erélyesen megtiltottam.

A rétségen, a rekettyebokrok között vadkacsák úszkáltak a sekély vízben. Szél borzolta felettünk a jegenyék sárguló lombját.

Sóhaj, majd káromkodás hallatszott. Mégis megette a rosseb az egészet, lám, a szakaszvezető megjátssza magát, de a géppuskás szakaszt halálra szánták. Mi értelme van itt maradni?

Magamban igazat adtam nekik. S mintha nem is hallanám.

Más hang pusmogott: mit parancsolgat a szakaszvezető? Örömkatona, mondták már rólam, ha akarom, védjem a hidat egyedül.

Kegyetlenül elszorult a torkom. De kibírtam, hallgattam egészen a hídig. Ott szembefordultam a szakasszal.

Minden arc és tekintet szürke, riadt lett.

Nem volt még ilyen perc az életemben.

— Figyeljetek ide, vöröskatonák! Gépészkovács vagyok, mint ahogyan ti lakatosok, hajóépítők, hegesztők. Asztalos is akad kettő a szakaszban. A hadnagy, aki elment, azt mondják, mérnök a hajógyárban. Tán jártatok az újpesti Munkásotthonban, velem együtt, a hadnagy nem. Megtehetnénk, hogy szétfutunk... Csakhogy rongy dolog lenne az! Van-e nekünk hová visszavonulnunk, ha itt bekerítik a zászlóaljat, az ezredet? Ha mi, géppuskás szakasz, megússzuk a mai napot, hogyan élünk majd? Nem tudom e pillanatban, és ti sem tudjátok. Nem sikerült áttörni a Kárpátokon, de egyszer még sikerülhet. Halljátok a közelítő harangszót? Jönnek a románok. Azt hiszik, itt már mindenki elfutott, elbújt, a Tiszánál nincsenek magyar vörös-katonák. Jómagam itt maradok, bevárom a románokat, s lövök... Elmehet még mindig, aki nagyon akar... Két percet adok. Felszerelést, fegyvert a kocsira, és aló mars! Mert nekünk, többieknek sürgős dolgunk lesz... — Megváltoztattam a hangom, mintha nem érdekelne, kilép-e egy is.

A balátai toronyban elnémult a harang.

— Mindenki itt marad? Figyeljetek, fiúk... A hadnagy hanyag parancsot adott, de az semmit sem ér. A hidat és az ide vezető utat nemcsak erről a partról nem tudjuk tartani, ha komoly erők támadnak szemből, és nehézfegyverekkel tüzelnek. Mert a hídtól nem látjuk be a túlpartot, az utat. Ha tartósan berendezkednénk, a jegenyesort is ki kéne vágni, a faluig. Hadd éljenek a jegenyék. Látjátok itt közel azt a dombot? Beásunk, az egyes és kettes géppuskának jó állása lesz ott. Oda telepítünk két golyószórót is. A hármas géppuska a túlpartra megy, ott ássa be magát. Fedez minket, ha sürgősen kell visszavonulni. Lőszerünk van bőven, nem kell takarékoskodni. Kitartunk, és életben maradunk.

A katonák arcán látszott, nemigen hisznek nekem.

Azért lódultak ásóért, lapátért, szerszámot szereztünk időben, a géppuskákat mindig be kellett ásni.

Odajött egy fakó képű asztalos.

— A mellvédnek gyeptégla kéne, hozzunk a rétről?

— Nincs sok idő, itt vágjatok ki téglát, egészen közel, a parton.

Másik ember loholt hozzám, egy hegesztő.

— Mennyire húzódjunk odaát oldalra?

- Csak a fák mögé, de lássátok a hidat, az utat és az innenső állást is. Vágjatok oda is gyeptéglát mellvédnek.

— Még valami van... Azt mondják a fiúk, hogy ha úgyis átviszszük a fogatokat, mélyítsük az árkot, a kanyaron túl, s állítsuk le a lovakat, azok is maradjanak életben.

— Csináljátok. — Jó ideig mozdulni sem tudtam. Hallottam a harangokat, újra félreverték a balátai toronyban is. Ha gépfegyvert visznek fel a templomtoronyba, lőhetnek bennünket könnyűszerrel.

A fedezék, amit a lovaknak mélyítenek, még nekünk is jó lehet.

Felmásztam egy jegenyére. Beláttam a faluba. A harang szólt, különben nem volt semmi mozgás. Még nem értek ide a románok.

A fiúk dolgoznak serényen. Nincs más tennivalóm, csak a várakozás.

Remegtem az idegességtől, de abban egészen biztos voltam, hogy helytállunk becsülettel. Nem érdemes a halálra gondolni, ha jön, ha nem.

Időnként jelentkezett nálam egy katona, tanácsot kért.

Volt egy szíjgyártónk, aki korábban három harangkötelet szerzett,

hogy valamire majd jó lesz. Most előhalászta a kocsiról. Odajött hozzám. Görnyedt tartású, középkorú ember volt.

— Tűz alatt tarthatják a hidat, egyenként lődözhetnek le bennünket, de ha az acélszerkezet alatt áthúzzuk a kötelet, át lehet jutni, szükségből, kapaszkodva. Tűz nem érhet, a híd remek fedezék.

— Fiatal embert küldj előre, aki nem szédül.

— Mehetek, tornásztam eleget a hajókon.

A Szamos barnán fodrozva ballagott lefelé. A híd alatt vadkacsák tollászkodtak, lubickoltak.

Hamar elkészült a falu felőli fedezék. Hordták a gyeptéglát, komótosan építették a mellvédeket. Dolgoztak a túlsó parton is.

Ha elfutunk, ki tudja meg? Futni is csak előre lehet, ahol még a mieink vannak, de meddig?

A réten fehér libafalkák vonultak a falu felé.

Mozgás még mindig nem volt az út mentén s a faluban. Csak a távoli harangok szóltak.

A két hajógyári fedezékben mindenki tudta a dolgát.

Mozgás kélt a szilvafák sűrűjében, félrehajtották az ágakat. Távcsővel figyeltem. Rúdra kötött fehér lepedő bukott ki ingva a templomtorony ablakán. Ha nem figyelek, a második géppuska tüzet nyit. Ordítottam, hogy ez felesleges, és azonnal felfedne bennünket. Ráérünk még a bemutatkozással.

Idegen kürtszó harsant a faluban. Most már itt vannak a románok.

Cigarettát eloltani, semmi mozgás. A mellettem kuporgó vöröskatonák arca kemény lett, mint a kő.

A kertek sötétjéből kibukott öt csúcsos sapkájú lovas katona.

— Nyugalom, fiúk... csak az elővéd. Akár átjuthatnak a hídon, odaát rövid sorozattal leveszik őket a lóról. Nekünk meg kell várni a fő csapatot. Megértettétek? Össztűz lesz, vezényszavamra, minden fegyverrel. Jel: tüzet nyitok az egyes géppuskával. Mindenki vár nyugodtan a helyén. Holnap reggelig itt csak repülőn lehet átjutni. Világos?!

Nem is vártam választ.

Gólyák köröztek a rét felett, mint légi megfigyelők. Egy emberünk a közeli jegenyén, az belát a faluba. Jelzést adott a sapkájával. Jönnek már.

Az elővéd közben megközelítette a hidat. Száz méternyire lehettek. Nagy szerencsénkre megálltak. Cigarettáztak, tanakodtak, nyugtatták

a lovakat. Hátrafelé tekingettek. Tiszt nem volt velük. Elért bennünket a román beszéd, nevetés.

Horkantott egy lovunk odaát az árokban.

Egyik román katona — szemből — felénk fordult. Szerencsére nem ismétlődött meg a lóhorkanás, a víz felett kicsit el is torzult, nem tudták, mi lehet az.

Végre kiért a faluból a lovasszázad.

Zárt rendben vonultak. Hátul vagy hat lovas kocsi, aztán gulyáságyú. Gyorsan közeledtek. Karabély a román katonák nyakában, ezek nem tartanak semmitől. Az elővéd parancsnoka jelzést adott, az út szabad.

Eltelt egy hosszú negyedóra.

Az elővéd a hídra lépett.

A főcsapat kétszáz méternyire lehetett.

Eljött a mi időnk. Tüzet nyitottam. Azonnal csatlakozott minden fegyver.

Parancsom szerint a hídon levőket karabélyosok szedték le, azok nem is tudták viszonozni tüzünket.

A lovasszázad nagyobb fele azonnal elesett, a lovak is. Vagy tíz ló lovas nélkül nyargalt a tocsogós réten át; mélyebb lehet amarra a víz, mert visszakanyarodtak, meglassulva baktattak a falu felé.

A második össztüzet hátrább fektettem. Kapott a trén is. Akik visszafordultak, elzárták a menekülők útját. Aki életben maradt, elhagyta az utat, a réten át próbálkozott. A karabélyos vöröskatonák sem aludtak közben.

Más életben maradtak torokhangú román vezényszóra levágták magukat a nyeregből, a tocsogós rét gödreiben lapultak. S tüzeltek ránk, de csak vaktában.

Valahol a felborult trénszekér mögül vagy a kertekből visszafeleselt egy géppuska. Hosszú sorozatokkal verette a Szamos parti nyárfák derekát, fröccsent a fehér forgács. Minket lövedék nem ért el.

Vaktában nem tüzeltünk. Amint mozgás kélt, odapörköltünk.

S nekem azért elszorult a szívem, mert ordítottak, románul hívták a szanitéceket vagy a társakat a sebesültek. Meg is értettem a segélykérő szót.

Az első öt lovat — az elővédét — a túlparton elvezették az embereim a nagy zűrzavarban. Megdicsértem őket, már több lovunk van.

Felkapaszkodott egy paripa, rajta lógott halott gazdája. Tántorogva

araszolt felénk. A ló is sebesült. Golyószóróval kegyelemlövést adtak neki.

Jómagam a toronyból kilógó megadás-zászlót rongyoltam, lőttem, amíg el nem tört a nyele... s lehullt a magasból.

A román géppuska elhallgatott.

Akik életben maradtak, visszavonultak.

A szanitéceket beengedtük a sebesültekhez, s ha nem tüzeltek, fekvőkre már nem is lőttünk. Amelyik gödörbe kúszott, hadd éljen.

Engedélyeztem egy pohár italt.

Csend lett. Tán visszamentek Bukarestbe?

Sötétedéskor kiderült. Átkelt egy másik század — közben érkezhetett Balátára — lent a Szamoson, és a túlparton támadtak ránk. Jelentkezett újra a géppuska is. Szorgalmasan lőtt, de nem ártott nekünk, nem is viszonoztuk.

Megbátorodtak lassan a támadók a túlparton, a híd közelében. A hármas géppuska meg a többi fegyver jókor szólalt meg.

S amott elmenekülni alig tudott valaki, mert nem volt mögöttük fedezéknek a falu.

Egészen besötétedett.

Jó óra múlva következett újabb próbálkozás. Gyalogosok — vagy leszállított lovas katonák — osontak a sötétedés mögé bújva, majd fektükből tüzet nyitottak. Ezt nem volt érdemes viszonozni. Szeretnének bennünket kiugrasztani.

Nehézfegyverük kevés volt a támadóknak. Holmi díszfelvonulásra számítottak.

Kórusban ugattak a kutyák, tele lehetett a falu ép és sebesült románnal.

Gondolkoztam, hátha hiba volt így elosztani a tűzerőt. A túlpartra kellett volna a nagyobb fele, majdnem biztos, hogy nagyobb erőkkel újra megkerülhetnek.

Aztán ha több emberem lenne, könnyedén visszafoglalhatnánk a falut.

De minek?

A megfigyelőnk lemászott a közeli jegenyéről, mert megsebesült. Már ő maga bekötötte a karját. Éjjel úgysem segíthet rajtunk, nem lát, felhős az ég. Azért parancs nélkül felmászott önként egy másik katona arra a fára.

Megszólalt a román géppuska, magasra vihették. Megtalálták az első mellvédünket. Láttuk a torkolattüzet.

A parancs úgy szólt, reggelig tartsuk a hidat, aztán mindenképpen itt kell hagynunk.

Néha magányos lövés dörrent. Vaksötét lett a falu.

Ha átkelnek a túlpartra, és felülről támadnak ránk sötétben, nagy rohamot nem bírunk ki. A hármas lőheti őket, de ha ugyanakkor emitt is támadnak, mi már semmiképpen nem jutunk át.

A szivárgó zajokból érződött: újabb csapatok érkeztek Románia felől. Az egész fehér hadsereget nem tartóztathatjuk fel.

Amíg tanácskozik az ellenség, át kell kelnünk.

Szívesen mozdultak a vöröskatonák.

Lehajolva, kettesével futottak át a hídon. Vittük a maradék lőszert.

Minden géppuska egy fedezékbe került, a golyószórók állást foglaltak az útmenti árokban.

Hajnalodott. Két ágyúval, közvetlen irányzással lőtték a dombot a kertekből, verették elhagyott fedezékünket. Nekünk nem jutott, mert a hidat kímélték.

Aztán tüzelt a falu felől mindenféle fegyver.

S megrohamozták a szürkületben az elhagyott állást.

Amint a töltésre felnyomultak, tüzünk valósággal elsöpörte a támadókat.

Veszett menekülés megint vissza a faluba. »Elkísértük« őket.

Hasadozott az ég a falu felett. A kocsikat, lovakat előreküldtem. Mire kivilágosodott, valamennyien elértük az útkanyart, a ritkás nyárfaerdőt.

Nem követtek.

A következő olyan falu volt, mint a levert fecskefészek. Életnek semmi jele, még a kutyák sem ugattak. Az ágyúzást s a géppuskák zenéjét jól hallhatták tegnap óta.

Bementem a paplakba. A tiszteletes középkorú, ijedt szemű ember, először románul szólt hozzám.

Úgy beszélt magyarul, mintha imádkozna. Felesége asztalhoz akart ültetni, pedig reszketett az izgalomtól.

Ők még nem láttak román katonát.

Mondták, hogy éjféltájban a másik irányban, Szatmárnémeti körül is lövöldöztek. A mi »hadműveletünket« a hídnál sokkal nagyobbnak vélik. A tiszteletes úr volt katona, szerényen megjegyezte, ért hozzá.

A szakaszt letelepítettem a közeli nyárfaerdőben. Kilátunk, nem lehet ott meglepni bennünket. Szalonnát, kenyeret ettek a katonák. Komótosan bicskáztak a jól végzett munka után. Hang nem hallatszott, tőlem várták a szót. Mind életben maradtunk, egy sebesült lett, aki a nyírfáról figyelt, karját golyó ütötte át.

— Ki tud lovagolni, fiúk?

Felnéztek a kuporgó emberek. Ezt aztán nem várták.

Mondták, amit úgyis tudtam, hogy öt lovon nyereg van. Egyik pejkó nyaksebét csak most vették észre, kezelték már jóddal.

Jómagam kovácsinas koromban szőrén is megültem a lovat.

Felállt egy szaktárs, valamivel idősebb lehet nálam, falusi származék, ő is kovácsinas volt. Aztán még egy.

— Az egység itt marad. Mi Szatmárnémeti felé megyünk, felderíteni. Figyelőket állítsatok kétfelől. A géppuskák legyenek tűzkész állapotban. Nemsokára visszajövünk.

Másodmagammal indultam el lovon. A következő falu tornyában is fehér zászló. Erőlködve kisütött a nap.

Nagy kavarodás a falu végén. Nem engedték a legelőre a csordát. Ordítottak az asszonyok, hogy milyen világ lett, be kell kötni tehenet, borjút, mert a legelőről csordában elterelik. A kanászt se engedték, hogy kihajtson. Hökkenve néztek ránk, két fegyveres, lovas vöröskatonára.

Románokat itt sem láttak. De milyen csata volt a balátai hídnál, tán még vége sincs!

Társam vette észre a mozgást a keskeny kukoricásban. Fogolycsapatot vertek fel az ott járkáló emberek.

Átugrattam az árkon, románul szóltam a lóra, hogy értse. S ettől ijedt meg igazán a három bujkáló katona. Feltartott kézzel fordultak vissza, felém oldalogtak, zörgették a kukoricást, sapkarózsa és fegyver nélkül. Egyiken látszott, hogy tiszt, rendfokozat nélkül.

— Önnek nem kell félnie, tiszt úr... Önt nem bántják a fehérek. — Látszott, hogy eltüntette a csillagjait a cvikkeres. Nem tudta, milyen hangon beszéljen velem. Ráreccsentettem:

— Honnan jönnek?

— Szatmárnémetiből. — Sorolta katonásan, hogy alakulata melyik ezred, zászlóalj, század. Hajnalban vonultak be a románok. Kisebb lövöldözés volt. A pesti munkászászlóalj ellenállt, tüzet nyitott, aztán fogságba esett. A visszavonulást Pestről is elrendelték. Az antant jegyzéket küldött, és megbukott a kommunista uralom.

A vöröskatonákat fogságba vetették, de lógni lehetett. Útközben hallották, hogy a balátai hídnál beásta magát egy nagyobb vörös egység, azok még tartják magukat. A hidat aláaknázták, ott nem tudtak a románok beljebb átkelni. Pontonhidat vertek a Szamoson.

Megállítottam a készséges tisztet. Az aláaknázást nem értettem. Persze, a kötél, amit áthúztunk a híd alatt. Lőszeres rakaszokat is helyeztek az embereim a hídlábra, tartalék munícióval, kéznél legyen, ha lent kell átmásznunk.

— A fegyverük hol van?

A katonák persze eldobálták. A tiszt pisztolya megvolt.

Menjenek a fegyverekért? Nem kell! Minek? Velünk tartottak gyalogosan. A tiszt sántított az új csizmában. Kiderült útközben, hogy az a bizonyos tiszteletes távoli rokona, a két katona meg falubeli.

Négyszemközt beszéltem a pappal, aki nem örvendezett a rokonnak.

— Tiszteletes úr, segítsen rajtunk — mondtam. — Átadhatunk vagy kilenc lovat, két szekeret és a nyergeket. Minden emberemnek felső ruha kell, hogy élve hazaérjen. Ha egy órán belül nem indulhatunk el, fegyverrel rekvirálok a faluban, és önnél kezdem. Ért engem?

Sötét képpel, durcásan hallgatott a pap. Már megnézte a lovakat. Ha az elosztást rábízom, megpróbálhatjuk, mivel mégiscsak magyarok volnánk, ha vörösök is. Cserébe kérik a katonaruhát is, jó lesz az még valamire.

Józan ember volt a pap.

S a fegyvereket, lőszert magunk tüntessük el.

Üzletelő hangon beszélt, mint egy kereskedő, aki éppen jó boltot csinált. Ha meggondolom, nem is volt rossz üzletember. Azért kedvem lett volna kicsit megtáncoltatni. Felesége sápítozott, hogy még bajba kerülhetnek a kommunista-cimboraságért. Látnivaló, hova fordult a világ.

A pap adott két kupica pálinkát az asszonynak csillapítónak.

Magyarok vagyunk neki? Ha a lovak nem lennének, kizavarna a faluból, fegyvertelenül.

Két összeszokott ötéves pejkanca kezdettől velünk volt. Ezeket magam patkoltam még Nógrádban. A kocsi, amit húznak, nem kincstári formájú, az alakulat jelét, számát se festették rá. Ezt a fogatot külön állítottam, nem eladó. A többit vihetik.

Hamarosan jöttek a faluból jómódú és kapzsi vagy nagyon szegény parasztok. A pap pajtája olyan lett, mint a zsibvásár.

Kelletlenül öltöztek a vöröskatonák. Alsóruháját, bakancsát mind megtartotta. Némelyiknek csak nadrág és mellény jutott. Egy öregember sárgára avult, beavatott vászont hozott, egyéb ruhaféle nincs a háznál. Látszott rajta a fojtogató szegénység. Neki adtam a meglőtt nyakú lovat, könnyen orvosolhatja.

Akadt a faluban egy kereskedőféle, ócska cejgnadrágjai megfeleltek. Övele a tiszteletes úr számolt. S elvitt a pap egy pár sárga lovat, egy kocsit, az üres lőszeresrakaszokat mind, jó lesz annak a deszkája. Jutott másoknak is, a szemeseknek. A lovak mind a faluba kerültek.

Párosával indítottam útnak a kopott falusi emberré vedlett volt vöröskatonákat. Mondtam, kanyarodjanak észak felé, arra még nincsenek románok. Utána aztán meglelik a Pestre vezető utat.

Páran velem tartottak. Fegyvert, lőszert a megmaradt kocsira dobáltuk, aztán betakartuk friss szénával.

Eltüntetjük a nyomokat, semmi sem mutatja majd, hogy erre jártunk. Kutatna utánunk valaki is?

Elindult az utolsó két emberem. Visszanézegettek a kanyarodó gyalogútról, az erdőben. Egyik visszaszólt: a hajógyárban találkozunk!

Átöltöztem magam is. A pap kocsisának ünneplője rám illett, csak a kabát volt szűk, nem gomboltam be. Zsebembe tettem a szabadulólevelem a szatmárnémeti ipartestülettől s a munkakönyvem. Kőműves Péter kovácssegéd vagyok, nem vörös szakaszparancsnok.

A katonai iratok, holmik külön zsákban.

Megnyugodtak a madarak, már csend lett az erdőben.

Száraz gallyakból tüzet raktam.

Vártam, amíg elégnek a katonai igazolványok.

Aztán felmásztam a kocsira. Észak felé indultam magam is. Hamarosan átértem az erdőn, kijutottam újra a Szamoshoz, döcögős dűlőúton.

Fecskesereg húzott el dél felé, költözőben.

Néptelen tájon álltam meg a kocsival a töltés alján, uradalmi répaföld szélén.

Jól körülnéztem. Mögöttem az erdőben semmi sem moccant. Emitt kukoricások, fakó tarlók. Távolban egy major épületei a fák

mögött. S a közeli dűlőn csúcsos nádkunyhó, a csőszé. Ajtaja kívülről betámasztva; valahol a határban figyel a csősz.

Munkához láttam. Kitakartam a fegyvereket. Nehezen nyúltam az elsőhöz. A géppuskákat egyenként csúsztattam a Szamosba. Ölben cipeltem a karabélyokat, mint a vágott fát. Kis fodrozás a barna vizen. Ennyi volt a felvidéki hadjárat, a tanácshatalom vége.

— Jó munkálkodást, fiam.

Fegyverrel a kezemben a hang felé fordultam.

Vedlett subás öregember állt a kocsi mellett a másik oldalon, szakadt szélű, kajla posztókalapban. Megközelített a csősz észrevétlenül. Kutya volt vele, egy lépésnyire mögötte kushadozott. A csősz kezében ócska flinta.

— Köszönöm, öregapám.

— Úgy nézem, levertek benneteket...

— Magát nem? Látja, mi idejutottunk. Rothadt nap ez.

— Csősz vagyok a grófnál. Arra feljebb is dobáltak a Szamosba effélét az éjjel. Láttam én jól... Nem mertem szólni, azok sokan voltak. Te meg magadra maradtál. Jóformájú vagy... tán nem kell mindent bedobni. Kivehetném a vízből is, de egyszerűbb, ha adsz nekem egy jó puskát... Egy másikat meg a fiamnak.

— Válasszon, öregapám. Ilyen alkalma nem lesz.

Nem sokat vacakolt az öregember. Két lőszeresrakaszt is a bokor alá húzott. A többit besegítette a Szamosba. A rakaszok nehezek, a vízben azonnal elmerültek.

Valaki feldobott a kocsira egy szakadt nyerget is. Az öreg azt is elfogadta. Adtam neki üres zsákot, két kondért meg a magam katonaruháját.

A széna alatt maradt két zsák kukorica — abrak a lovaknak — s a messzelátóm. A revolveremet képtelen voltam eldobni. Dugdostam a kocsin. Tartalék fehérneműmet zsákba tettem. A katonai borjú is legyen a csőszé, kérte a patrontáskát is, kell a bőrféle, nem lehet kapni a boltban. Jutott neki néhány derékszíj is.

Hurcolkodott az öreg a kunyhóba. A kutya kísérgette.

— Láttalak benneteket a hídnál, derekasan vertétek őket. A szemem jó még. Hát, a jussot köszönöm, fiam.

Az utat elmagyaráztattam az öreggel.

Elindultam a kocsival a töltés mentén a dűlőúton. Cepekedett

még a kunyhójába. A kutya vinnyogva futkosott körülötte, nem tudott a gazdának segíteni.

Újabb két sötét felleg, költöző fecskék a Szamos felett.

Felkapaszkodtam egy jegenyére. Jól láttam onnan a balátai hidat. Alighanem román aknakeresők araszoltak a réten. Ott tényleg nem keltek át még akkor sem.

Éjjel értem a kocsival a faluvégre, apám házához.

Harmonika szólt, román dallam úszott a sötét faluban.

Apám hajlottabb, de fürgébb volt, mint bármikor. Nem kellett neki sok beszéd. Nyitotta a kaput, segített kifogni, simogatta a két remek lovat.

Legyen minden a pajtában, istállóban, mielőtt a szomszédok eszmélnének. A zörgést úgyis meghallották, s leskelődnek.

Suttogva panaszkodott az öreg, nagy szerencsétlenségek érték. Becsapták a kupecek, az isten pusztítsa el valamennyit, majd megfizet nekik. Szakszerűen hunyorogva nézte a két lovat, csettintgetett örömében, alig tudta otthagyni az istállót.

— Értem én, fiam... A tied, vigyázok rájuk, mintha pólyában lennének! Passzus, az nem gond.

Szénát, abrakot tett a lovak elé, hoztam azt is eleget. Csillogott a szeme, úgysincs a háznál egy szem gabona, kukorica sem. Észre sem vettem a Szamosnál, még három lőszeresrakasz akadt a saroglyában, tele zabbal... Feltették azt is a katonáim. S a kocsi fenekén maradt a géppuskák vadonatúj ponyvája, meg vagy tíz üres kincstári zsák, egy rézüst, fél zsák liszt, a sósláda s két tucatnyi csajka, kanál. Lebukhattam volna ilyen rakománnyal. Megtalálta apám a pisztolyomat, láťcsövemet.

Bent aztán kijöttek a farbával.

— Hová jöttél volna, Petim, mint a szülői házba... — seppegett, ölelgetett, lógó tokájú, rongyos szoknyájú mostohám. — Csak az a baj, hogy volt egy inasod, az a kenderhajú, pattanásos pofájú, itt járt máma a román patrullal... Hogy te, a mi fiúnk, a legnagyobb kommunista voltál Szatmárban... Könyörögtünk neki, pálinkát hoztunk. Így minket nem kísértek el. De még visszajöhetnek! Ugye, van hová menned?

Apám komoran elhallgatott. Hiszen el is vihetem, amit hoztam.

— Pálinkát isznak azok, el is felejtették... — dörmögte. — Tán nem jönnek már vissza... — Igazat is mondhatott.

Útravaló nem kellett apáméktól. Az öreg előhozott egy német hátizsákot. Honnan szerezhette? Magamnak csomagoltam a katonai élelemből. Szalonna apáméknak is maradt. Elvittem egy szütyő lisztet, sót, paprikát. S néhány konzervet.

Hajnalban nekivágtam a világnak gyalog.

Mostohám nem tudta titkolni kapzsi örömét. Látni való, oda én úgysem merek visszamenni mostanában.

A következő faluvégen részeg román őrszem állított meg.

Leütöttem volna, de odaláttak a faluból. Igazoltatásról szó sem esett. Elvette a látcsövemet, aztán elbocsátott. Hajde, hajde!

A legközelebbi faluban nem voltak románok. Megpihentem. Gondosan átnéztem a holmimat, nincs-e valami a batyumban, ami bajt hozhat rám. A revolvert apám istállójában hagytam.

Újságokhoz jutottam. Még mindig arról a jegyzékről írtak. S hogy új kormány vette át a hatalmat.

Voltaképpen nem volt hova mennem. Miért siessek?

Később a mozgalomban mennyi vita volt ezekről az eseményekről. Hangoztatták, s a Horthy-időkben végig kitartott a hazátlan bitangok meséje. Mintha ez az ország nem volna a munkások hazája is. Nem értettem egyet, akárki mondta, hogy ahol a megélhetésem, ott a hazám.

A szatmári faluk, a fecskefészkes kovácsműhely, a két uradalom majorja, ahol szántottam a gőzgéppel, táncoltam a béreslányokkal — nekem ez volt a haza, s persze legfőképpen, hogy a rothadt háború után a tanácskormányért verekedhettem. A hazámat védtem a balátai hídnál.

A napunk — gondoltam akkor — tán sohasem kél fel. Éppen ezért büszke voltam helytállásunkra. Nem rajtunk múlt a vereség.

Hogyan vonultunk Pesten a pályaudvarra! Kétoldalt a tenger nép, dobálta ránk a virágot. Nem is volt régen. Hol lehetnek az éljenzők?

Lassan haladtam Pest felé, megálltam egy-két éjszakára a csendes falukban. Tudtam első pillantásra, hol lehet bekopogtatni, kivel hogyan kell beszélnem. Kalapáltam két napig egy kovácsnál. Szívesen marasztott, de a románok megszállták a falut, hozták patkoltatni a lovakat, mire megléptem.

Füleltem, mint vad a hajtásban.

Eszembe jutott, hogy a verduni mezőn Hans, a nyelvész megadta

otthoni címét. Azt mondta, háború után kivándorol Amerikába. Az még mindig az ígéret földje. Az utolsó napokban figyeltem a pusmogást a szakaszban, eszébe jutott némelyik vöröskatonának Amerika, hogy oda kéne lógni, ha már itt levernek bennünket.

Megszomorított mindegyre a marcangoló töprengésben — míg vertem az üllőt annál a kovácsnál —, hogy az én hazám már Újpest lesz, a hajógyár, Tripolisz, a favázas barakktelep a Váci úton. A helytállást meg nem akarom elfelejteni, amíg élek.

Bondor Mária sűrűn eszembe jutott.

A korábbi élet: a szatmári faluk, rokonok, nők — egyre jobban távolodott. Bondor Mária eszembe jutott naponta, s biztos voltam benne, más nem lehet már az életemben. A nők addig törekedtek felém, csak elfogadtam őket. Mária felé én törekedtem.

Pesten más zászlókat lengetett a szél. Tiszt urak lófráltak. A románok elvonulóban.

A Váci úton végig álltak a gyárak. Nem volt szén, áram, munkáskéz. A hajógyár előtt román őrszem feszített. Muszáj volt megállnom. Rám nézett: hajde, hajde!

Újpesten a Munkásotthonban szintén románok fogadtak.

A jól ismert, földszinti, udvari lakás ajtajához lopakodtam.

Kopogtattam. Oldalról lesett rám a piros képű házmester, s rám reccsent, ahogyan ólálkodó falusi legényre szokás a városban. Van-e igazolványom? Szótlanul közelmentem hozzá. Megzavarodott és bekotródott. Telefonja biztos nincs.

Sztanóné a küszöbön állt már. Bent sírt a kislány.

— Nem kellett volna idejönnie, Péter. Örülök, hogy él. Holt hírét költötték. A mieink Aradon vannak a várbörtönben, tegnap kaptam hírt. Valaki megszökött. Jóska is oda került... Így állunk. Most legfontosabb az élet.

— Csak azért jöttem... hoztam egy kis élelmet, biztosan szükséget látnak. — Kapkodva rakodtam a konyhaasztalra, majdnem kiürítettem a hátizsákot.

Sztanóné semmit sem akart elfogadni, pedig a kislány éhes volt. S látszott rajta, hogy utolsó idős terhes, várja a másodikat. Az asszony kapkodva visszatett mindenből, hogy magamat ne fosszam ki.

S etetni kezdte szalonnával, komiszkenyérrel a kislányt. Apró katonákat vágott neki.

Sietősen búcsúztam. Hol van hát a hazája Kőműves Péternek? A Tripoliszban Csizmadia őrmestert nem találtam — Aradon lévén —, de befogadtak más ismerősök, akiket fegyverforgatásra tanítottam.

Sok fiút oktattam a laktanyában, odagyűltek. Szétnéztek a telepen, tíz perc alatt szereztek szállást egy öregasszonynál, az egyik emeletes barakk földszintjén. S a néni aztán eligazított. A Lehel piacon mindig akad valami, rakodás a kofáknak vagy hazacipelni a nagyságák kosarát. Minden hajnalban kimentem a piacra.

Megvolt a régi ünneplőm, a bevonulás előtti. Azt úgysem tudtam felvenni, szűk lett. Néhány vászoning meg a szatmári kocsis gúnyája, pörge kalapja. S katonabakancs. Megvolt a formám.

Az ütődött, félig romlott árut minden este hazacipeltem, az asszonyok már vártak. A piacon bekerültem egy jó csapatba. Néha megugrasztottunk egy tábla szalonnát, zsák krumplit, egyebet. Vigyáztam, mint a katona ellenséges területen. S vittem minden szombaton Sztanónénak is az élelmet. Már nem tiltakozott, várt rám.

Minden alkalommal elmondta: eszembe ne jusson a Petőfi utcába menni, mert Bondort keresik, s nem találják! A beteg asszony oktalanul férje ellen vallott, és figyelik a házat. Vegyem tudomásul a helyzetet. Bondor Máriát semmiképpen nem kereshetem fel.

Aztán szóltak a fiúk a Tripoliszban, hogy a Láng dolgozik már, ott lehet jelentkezni. Felvettek első szóra, kellett a jó kovács. A munkát hamar megismertem. Tengelyeket, géprészeket kellett kalapálni. Jó erőben voltam. Dolgoztam, mint akin különben meggyúlna az ing. Beszélhettek hozzám, olyan lettem, mint akinek kivágták a nyelvét. A piacot hamar elfelejtettem. Fal mellett jártam a gyártól haza. Közeledett a tél.

Újságot nem olvastam, mintha analfabéta lennék. Semmilyen vitával nem törődtem.

Karácsony előtti napon Sztanó Jóska ölelt meg a gyárkapunál.

Másnap átmehettem a hajógyárba. A Lángban a mester verte az asztalt, hogy nem enged, elzavart. Visszamentem egy óra múlva. Négyszemközt halkan elvtársnak szólított, és kezembe adta a könyvemet.

A munkászászlóalj parancsnoka újra főmérnökként dolgozott a hajógyárban. Ő küldte azt a parancsot nekem azzal a hadnaggyal

Balátánál. Csak a szeme hökkent meg, amikor találkoztunk, szórakozottan félrenézett, mintha valóban nem ismerne.

A szakaszomból senki sem volt még a gyárban. Egyik Aradon, másik túl az országhatáron. S biztosra vehette a zászlóaljparancsnok, hogy a hídnál alig maradt életben valaki.

Nem szóltam a főmérnöknek, kerültem.

Ezentúl így kell élnünk.

Jött aztán híradás Bécsből, messzebbről, néhányan kijutottak. A többiek meg előkerültek Aradról. Nyúzott képpel köszöntöttek rám, vagy én pillantottam meg őket. Mi tagadás, összetartottunk, nehéz évtizedeken át.

Sztanó Jóska tudna a legtöbbet mesélni, jobban benne volt, ismerte a forradalom vezetőit személyesen is. Később sem húzódott félre, ott emelt, ahol a legnehezebb volt. Sokszor megemlítette négyszemközt, mennyire jólesett, hogy gondoltam a családjával. Pedig magamnak is akadt elég bajom.

Jóska már nem beszélhet. Két éve berukkolt az újpesti temetőbe. Szerény ember volt, igazi kommunista. Jó munkás. Dicsérték a kezét, még a tőkés világban is. Az volt a szava járása: »Megcsináltuk, jöhet a következő.« S úsztak el a hajók a sólyáról, folyamokra, tengerekre.

Mi itt maradtunk az öböl partján, Angyalföldön, Óbudán.

Minden délelőtt hozzák az újságot. Félve nyitom ki. Ismerős nevek felül a hír-oldalon, megint elment néhány szoc-hazás veterán, az idejük lejárt. Ismerőseim, barátaim. Írják az én behívómat is.

Bondor soha nem került elő. A házat feldúlták.

Huszonkettőben halt meg a beteges asszony, csak aztán vehettem feleségül Bondor Máriát. A házon sok adósság volt, elárverezték. A feleségem alig kapott valamit, arra lett elég, hogy átvehettünk egy szoba-konyhás lakást a Tripoliszban, berendezhettük.

A barakktelep élete, az ottani emberek sorsa — az is a haza. Most, mielőtt lebontották, jól körülnéztem arrafelé. Kimustrált harckocsi ment neki homlokkal a barakkoknak, s leroggyantak a vékony falak. Milyen kicsi lett az elegyengetett telek! Hány család, mennyi emberi sors szállt el a felhőnyi porral! A lakók új házba mehettek, összkomfortba, legtöbben más városrészbe, Óbudára, Kőbányára. De a régi Tripolisz Angyalföld szerves része volt. Nem kár érte. Mégis akadt öreg, magam is beszéltem vele, akit úgy kel-

lett kivonszolni a barakkból. Kinevették szegényt... én megértettem. A múltat nemcsak emlékezésben visszük magunkkal, hanem beidegzett szokásokban, igényekben is.

No de, ne siessünk ennyire előre.

Amikor leverték a tanácshatalmat, s már dolgoztam a hajógyárban, fiatal házasként itt éltünk a Tripoliszban, mint a többiek. Fal mellett jártunk, vigyáztunk magunkra, elfelejteni nem akartuk, nem tudtuk, ami történt.

Egyszer kijöttem a főkapun a Váci útra, nem sokkal a házasságkötés után, s elém toppant csillogó szemmel, fényes arccal Balobás Judit. Keresett és megtalált.

Furcsán megváltozott, elhagyta a falusi öltözetet, fülében aranykarika, ettől még cigányosabbnak látszott. Erős illatszert használt. Sírt keservesen. Eltereltem a legközelebbi korcsmába, habár az ismerősök, barátok, diszkréten kikerültek bennünket, Sztanó is.

Judit a piros abrosz felett sírdogálva előadta a maga keserves sorsát.

A börtönbeli állásból kidobták a férjét Kolozsváron.

Ő átszökött a határon Szatmárban, éppen annál a falunál.

Hozta a rokonság üdvözletét nekem.

Apám románnak vallotta magát, vígan él, fuvaroz.

Testvéreim is megvannak.

Csillapítottam Balobás Juditot, azzal kezdtem, hogy házasember vagyok, szeretem a feleségemet, jól élek vele.

S ha a férje utána jön, a határon át, felvétetem a hajógyárba. Mihez ért a foglár? Azt Balobás Judit nem tudta.

Elkísértem az izgatott asszonyt a villamosmegállóhoz. Kiismerte magát Pesten, rokonoknál szállt meg. S úgy adódott, Judit férje jóval később mégis a hajógyárba került, raktáros lett. Nemzett két gyereket, aztán meghalt. Balobás Juditot azután nem is láttam."

Geréb nehezen szánta rá magát, de meg kellett szakítania Kőműves Péter emlékezését.

Mivel fogyott a szalag, a továbbiakban csak kurta epizódokat mondott el az öreg, azzal, hogy hamarosan kibővítik az emlékezést.

9

A hajógyári irattárból

„Magyarország felemelésére csak három eszköz van: nemzetiség, közlekedés és végre: más nemzetekkel való kereskedési összekapcsolás. Ezeket kötöm nektek szívetekre: emeljétek az elsőt tehetségtek szerint fel, s díszítsétek igazi nemesség által. Fejtsétek ki a másodikat budapesti fővárosunkban. S tegyetek meg mindent, hogy Buda-Pest megszűnjék egy vak zsák lenni: s ennek elérése végett a Duna vizét hajózásnak és kereskedelemnek kinyitni kell!"

Az idézet Széchenyi Istvántól való, a Desdemona fedélzetén írta az Aldunán, 1830-ban. A következőkben is őt idézem:

„1829—30-ban építtetett az I. Ferencz 60 ló erejű gőzhajó. Ennek építését Andrews úr, egy angol, vállalta magára, kit Puthon báró Benvenuti, s többi más nagyérdemű bécsi kereskedő urak erre felszólítottak, minekutána e valóban nagy és jeles vállalatra társaságot alkotának. Én is meg valék részvevés végett híva: de akkor hazánkra nézve olly kétségesnek látszott előttem a tárgy hihető sikere, meg, hogy én abban — büszkeségtől, tán hiúságból, melly szerint nem szeretem nevemet olly vállalatokra fecsérelni, mellyekben már kezdetkor az isméti pusztulás elvét gondolom látni —, részt nem vettem. Most azonban tisztán látom át — miután barátom, báró Puthon okainak, ki velem eleget vesződött, ellenállni nem tudék — milly áldott következtetései lehetnek a gőzhajózásnak hazánk kifejlődésére már most, ha a dolgot jó elvekre állítjuk és alája szalmatűz helyett, melly semmire, s kivált gőzmozdonyokra nem ér sokat, valami állandóbb tüzet rakunk. Magamat tehát e tárgyban őszinteséggel csak convertitának vallom és édesörömest engedem át az érdemet azoknak, kiket az illet. De éppen ezért tehetek tán én — mint megtért — a tárgy utóbbi elrendelése s előmenetele körül valamit, mert magam tapasztalom, milly hibás benyomások s előítéletek alatt voltam."

Az a bizonyos Bécsben alakult társaság, amelyről Széchenyi szól, a „Donau Schiffahrt Gesellschaft", ismertebb nevén: DGT. Az 1833-as közgyűlésen javasolja az első magyar hajógyár megalapítását. Később így ír erről:

„...miért ütöttük fel tehát Ó-Budán a sátorfát? Egyedül azért,

mert előttem legalább az vala a fő szempont: minden áron és minden időveszt és nélkül csak honunk közepébe hozni az első gőzhajózási telepítvényt..."

Jelenkor, 1836:

„Tegnap, azaz október 18-án délután 3 és 1/4-kor szép verőfényes napon a budai szigetről mint gyárhelyről álgyudurrogás között, töménytelen sokaság jelenlétében a Duna tükrére bocsátotta »Árpád« nevű gyönyörű új gőzhajót, mely a sziklás medrű aldunai pályára lett rendelve, terhestől 3 lábnyinál alig süllyed mélyebbre a vízbe. Tartalék cölöpjei elmozdítása után pompás sudamlattal úgyszólván egy percz alatt siklott lejtős menedékű állásáról minden legkisebb akadály nélkül a folyamba."

Jelenkor, 1837:

„Március 1-én reggel Iső Ferencz gőzhajó kedvező széllel először iramlott le vitorlásan Al-dunánkra. Tudomásunkra, legalábbis birodalmunk vizein, még az Adriát sem véve ki, az első eset, hol gőzhajóra vitorlákat illesztenének s gőz és szél-erő párosíttatik hajó hajtására."

Széchenyi kezdeményezte, hogy a Balatonon is közlekedjen gőzhajó. 1845-ben járt lent ez ügyben Füreden, úgy találta, a vállalkozásnak nincs akadálya, csupán „ez a kérdés, kifizeti-e magát, vagy ha nem, találkozik-e elég ember, ki kártya stb. helyett egy pár forintot illy célra áldozni kész" — írja naplójában.

A hajótest Óbudán készült el, a hajtóműveit angol cég gyártotta, az első próbautat Széchenyi születésnapján tették a Balatonon a Kisfaludy gőzössel. A fahajó 1869-ig közlekedett, akkor a fatestet vasra cserélték, majd húsz év múlva az egészet beolvasztották.

1856-ban megszűnt a DGT előjoga a dunai hajózásban. Az újpesti öbölben gáttal hajótárolót építettek, s a part egész hossza alkalmas lett hajóépítésre. A közép-dunai Magyar Gőzhajó Társaság megállapodott a Fiumében alapított „Stabilimento Tecnico" vállalattal, s itt hajógyártó telepet építettek. Májusban már egyszerre két hajó épült a szerelőtéren.

1856-ban megnyílt a lóvasút, a hajógyárig járt.

Vízre bocsátották a Buda-Pest és a Fiume nevű gőzösöket, s még hamarosan tizenegy hajót.

Hatszáz állandó munkás dolgozott, sürgős munkára felvettek még másfél száz napszámost Újpestről, Angyalföldről.

Két év múlva a fiumei cég eladta a fiókgyárat az „Első Magyar Pest—Fiumei Hajógyár RT"-nak. Kisebb vállalkozók is megtelepedtek az öböl partján, tönkrementek és odébbálltak.

Hartmann József Óbudán tanulta a hajóépítést, felfigyeltek rá, és továbbképzésre küldték Bécsbe. Képezte magát, dolgozott Fiuméban is. Ide tartozik, hogy olasz tervezők, egész családok telepedtek át viszont Újpestre, s utódaik ma is itt élnek, dolgoznak.

Hartmann tízezer négyszögöl partot bérelt, de tőke nélkül nem boldogulván, elnyelte őt a Magyar—Belga Hajóépítő RT. Brünnből hozott gépekkel Hartmann átvonult a túlpartra, új üzemet alapított a mai Népszigeten.

Konjunktúra jött a pangás után, hatszázan dolgoztak Hartmann üzemében. Bevezette az akkordbérezést. Támogatta a munkások betegpénztárának megalakítását.

Mindezek ellenére megbukott.

Üzemét eladta a Prágai Gépgyárnak, öt évre őt alkalmazták vezetőnek. Összezördült a főnökséggel, otthagyta a céget. Újra üzemalapításba fogott a megszűnt Pest—Fiumei Hajógyár helyén.

1899-ben meghalt.

Óbudát érintő idézetek Politzer Zsigmond későbbi tanulmányából:

„— Az óbudai pozíció — ez volt akkortájt a szokásos kifejezés — igen fontos volt a munkásmozgalom számára. Óbuda hajógyára közel 5000 munkást foglalkoztatott. Ezeknek nagy része, nevezetesen a hajóácsok, a színmagyar Komárom megyéből származott. Tehát feltételezhető volt, hogy ha a szocialista elvek az óbudaiak között gyökeret vernek, azok a hajógyári munkásság állandó összeköttetése folytán a magyarul beszélő lakosság számottevő részében is meghonosodnak. Táncsics, Sassy lapszerkesztő és Politzer kimentek Óbudára, és ott igen jól sikerült gyűléseket tartottak. Nemsokára megalapították Óbudán az Általános Munkásegylet fiókját, melynek élén az ottani evangélikus egyházközség tanítója, Zágonyi állott. Ez a fiókegylet túlélte a későbbi viharokat, még ma is fennáll, de ma már önálló szocialista egylet, komoly anyagi eszközökkel rendelkezik, és taglétszáma igen nagy.

Ma, azok között az üldözések között, amelyeket a fővárosi mun-

kásegyleteknek el kellett szenvedniük, az óbudai szocialisták jól szervezett, szorosra zárt testülete úgyszólván az utolsó és bevehetetlen erődje a magyar munkásmozgalomnak. Nem túlzunk, ha megállapítjuk, hogy Óbuda a magyar Lyon. Sőt, Óbuda az itt említett francia várost még valamiben meg is előzi. Az Óbudán lakó szocialistáknak ugyanis beleszólásuk van a község ügyeibe is. Aki a hét-nyolc évvel ezelőtti fővárosi autonómiát ismeri, az értékelni tudja az utóbbi körülmény jelentőségét. Az akkor még fennálló önkormányzati rendszerben a rendőrség községi intézmény volt, és rendőri szervek csak akkor kerülhettek hivatalba, ha a polgárok megválasztották őket. Óbuda megválasztott rendőrkapitánya tehát őrizkedett attól, hogy választói egyleti és társulási törekvéseit megzavarja. A rendőrség zaklatásaitól mentesen megindulhatott az óbudai szervezkedés, és Óbuda mindenképpen az a titkos zug volt, ahonnan szükség esetén vezetni lehetett a propagandamunkát. Mint már említettük, Óbuda ebben a viszonylatban be is vált."

„Viola fiatalabb korában, mint árvaszéki hivatalnok, sikkasztott és börtönbe került. 1860-ban az osztrák kormány embereinek megbízásából besoroztatta magát a Garibaldi-légióba Olaszországban, ott tisztként működött, és Garibaldi főhadiszállásáról küldözte a titkos jelentéseit az osztrák kormánynak. Olaszországból hazatérve, az egykori Garibaldi-tiszt igyekezett magának reputációt szerezni, 1860-ban, amikor a polgári liberálisok egyesületével szemben Hrabjeék az Általános Munkásegyletet alapították meg, Viola belépett az Általános Munkásegyletbe, hogy bomlassza a munkások szervezetét.

Viola 1869 márciusában megkísérelte, hogy a szentendrei kerületben — amelyhez abban az időben az óbudai gyárnegyed is tartozott — országgyűlési képviselőjelöltként lépjen fel. Az óbudai választó népes munkások közt ekkor a lassalleanizmusnak sok követője volt, és Viola ötszáz szavazatra számított. De Viola maga borította fel saját számadását jelölti beszédében leplezetlenül kihangsúlyozott imperiál-szocializmusával. Viola ugyanis kijelentette beszédében, hogy a Magyarország és a Habsburg-ház közötti 1867-es kiegyezést elismeri. Ez a kijelentés meghökkentette a köztársasági érzelmű óbudai munkásokat. Viola még megjegyezte azt is, hogy bízik gróf Andrássy minisztériumában, és elvárja, hogy az készségesen segíteni fog a szociális kérdések megoldásában és teljesíti a munkások követeléseit.

A munkások kezdeti meglepetése hamarosan hangos felháborodássá változott. »Árulás!« — hangzott fel minden oldalról. A választás napján Viola megmaradt párthíveivel jelent meg: a híveket összesen három fegyverbe szólított ember képezte. Viola kénytelen volt zászlaját a szó szoros értelmében zsebre dugni, imperiál-szocializmusa csúfos vereséget szenvedett. Az eset azonban a magyar szocialista mozgalomban is hatalmas visszaesést jelentett: Óbudát a lassalleánusok elvesztették..."

1869. augusztus 22-én megrendezték az első pest-budai munkásgyűlést a mai Köztársaság téren. Az óbudai hajóépítők két gőzössel utaztak, majd zárt sorokban vonultak fel, a szónokok között szerepelt a már említett Zágonyi György. Idézet Táncsics lapjából, az Arany Trombitából:

„...Zágonyi a legnagyobb súlyt egy országos munkásegylet megalapítására fekteti és felszólítja a népet, hogy olvadjon egy országos egyletté."

1876 szeptemberében „az Óbudai Általános Munkásegylet érdekében" nyilvános gyűlést tartottak a Múzeum körúti egyetemi épületek helyén, a Beleznay-kertben.

„Határozati javaslat!

Tekintve, hogy az óbudai általános munkásegylet csak a munkásosztály anyagi érdekének megóvása ügyében létesíttetett;

tekintve, hogy az óbudai általános munkásegylet azon kötelezettséget vállalta magára: minden törvényes eszközzel oda törekedni, hogy a munkásosztálynak a politikai és polgári jogokat kieszközölje;

a ma itt ülésező nyilvános munkásgyűlés követeli, hogy a nevezett egylet feladatának érvényt szerezzen, már annál is inkább, mivel a jelen helyzet sokkal inkább, mint valaha, arra van hivatva, hogy az egylet fogja fel hivatásának egész lényegét és alapszabályai által biztosított jogait érvényesítse, mégpedig a következőkben:

1. elérni az általános és egyenes választási jogot minden képviselőtestületben;

2. minden kivételes törvény megszüntetését és az egyesületi jogot illető rendeletek kieszközlését;

3. a fennálló, főleg a népre nyomasztólag ható adóknak megszüntetését és a progresszív adó behozatalát;

4. általános és ingyenes oktatást az állam költségén; ingyenes

oktatást minden nevelő intézetekben. A vallás magánüggyé való kinyilatkoztatását;

5. korlátlan szövetkezési jogot, szabályozott 10 órai munkaidőt;

6. védtörvényeket a munkás élete és egészsége ügyében, egészség rendőri megvizsgálását a munkáslakásoknak, felülvizsgálását a bányáknak, a gyáraknak, műhelyeknek, és házi iparnak, a munkások által választott hivatalnokok által és a fegyintézeti munka szabályozását;

7. a munkások politikai jogainak és szabadságának kieszközlését a fenti követelések értelmében.

Ezt követelje az óbudai általános munkásegylet az országgyűlés közvetlen összeülése után.

Ennek következtében a fenti egylet Magyarország valamennyi munkásaihoz intézzen egy szózatot, melyben az óbudai általános munkásegylet törekvéseit erejüktől kitelhetőleg támogassák.

Végül a mai gyűlés a fenti kimondott pontokat időleges programjának mondja ki a magyarhoni munkásoknak."

1890 végén az újpesti hajógyári öbölben három üzem volt egymás mellett, ezeket megvette a banktőke, kettőt a Leszámítoló Bank; a Prágai Gépgyár telepe az Ipari és Kereskedelmi Bank tulajdona lett, ebből alakították a „Magyar Hajó- és Gépgyár RT-t", a későbbi Danubiust.

1896-ban az egész öböl, a két nagy telep a Hitelbanké lesz, megalakul a „Magyar Folyam- és Tengerhajózási Társaság" — röviden MFTR —, a DGT méltó versenytársa.

1895. Kolozsvári kerületi rendőrkapitány jelentéséből:

„A Május 1-i tüntetésre vonatkozólag van szerencsém jelentésemet a következőkben megtenni:

Délután 1/2 4 órakor a Katz-féle kávéházból a rendőrőrszem telefonon kijelentette, hogy a Danubius-gyári munkások a Váci úton Vác felé haladva a rákospalotai erdőbe zászló alatt vonultak ki. Szabó János rendőrfogalmazó vezénylete alatt négy lovas és nyolc gyalogrendőrt küldöttem a Mező-utcára, tudva, hogy ezen útvonalat fogják választani, magam pedig, hogy felvonulási szándékukról lebeszéljem őket, siettem a Mező-utcán lefelé a Váci útnak tartva.

Ezen utca közepe táján találkoztam a zászló alatt, zeneszóval kivonuló munkásokkal.

Vezérüket, Keipert Ödön Danubius-gyári előmunkást felszólítottam, hogy a zászlót küldje vissza, a zenét hallgattassa el, s hogy megoszolva vonuljanak ki a palotai erdőbe: felhívásom eredménytelen maradt, s így előre siettem, hogy a rendelkezésem alatt levő és a Vasút utca sarkán állást foglaló rendőrökhöz csatlakozva a felvonulást megakadályozzam.

Ugyanekkor egy kisebb csapat, mely a Fő utca 77 alatti munkásképző egyletből indult ki, egy vörös-fehér kibontott zászló alatt hozzájuk csatlakozott és együtt haladtak a Mező utcán le a pamutgyár felé.

Rendőreim itt útjukat állták, de beavatkozásuk eredményre nem vezetett, mert sem a zászlót tőlük el nem vették, sem a csapatot szét nem oszlathatták.

Ezt látva, kiadtam az utasítást a zászló elkobzására, és a csapat feloszlatására, ekkor Szabó Jenő a rendőrökkel utánuk sietett, a zászlót tőlük erőszakkal elvette, minek következtében összeütközésre került a dolog: a rendőröket botokkal, kövekkel hajigálták. Mikor láttam azt, hogy fegyverhasználat nélkül nemcsakhogy a zászlókat visszaveszik, hanem rendőreimet is elverik, kiadtam az utasítást a fegyver használatára.

Azokat, akik a zászlókba belekapaszkodtak és a rendőrök kezéből azt kivenni akarták, karddal támadták meg.

A munkások közül többen megsérültek, leginkább Geleta Ádám Danubius-gyári munkás, akit a kapitánysághoz szállíttattam s miután orvosi segélyben részesült, lakására bocsátottam.

Keipert Ödönt, aki a munkások vezetője volt, letartóztattam.

Ezen összetűzést megelőzően 10 gyalogrendőrt Molnár ellenőr vezénylete alatt kiküldtem a rákospalotai erdőbe oly utasítással, hogy őrjáratokat küldjön mindenfelé és szerezzen magának tudomást arról, hogy a Nagyságod által betiltott munkásgyűlést nem kísérlik-e meg a szabadban megtartani.

Egy ily két tagból álló őrjáratot, névleg Török II János 823. számú és Katerinka Alajos 1069. számú rendőröket a munkások megtámadtak, kardjukat elvették, őket véresre verték és Török II Jánoson súlyos szúrási sebet ejtettek.

Az összeütközés alkalmával a rendőrök közül még könnyebb sérülést szenvedett Krancz György rendőr őrmester és Zamba György 154. számú rendőr.

A nyomozás folyamatban van. Ezidáig öt letartóztatás történt, s valószínűleg az éj folyamán az összes tettesek kézre fognak kerítetni."

Keipert Ödön és társai ellen súlyos ítéletet hozott a budapesti királyi ítélőtábla.

Az ítélet utolsó mondata:

„...A rendőrkardok által megsebzett munkások panaszait a bíróság nem vette figyelembe."

1896. május elseje, vasárnap, a Millenniumi Kiállítás — az ezredév tiszteletére — megnyitásának napja. A munkások kimentek az utcára, s a rendőrség újra belekötött a hajógyáriakba.

Részlet a korabeli tudósításból:

„A Danubius gyár munkásai saját zászlóikkal és zenekarukkal vonultak a Luther utcán keresztül a Kerepesi útra. Ide érve anélkül, hogy bármiféle felszólítás történt volna, a Keleti Pályaudvar felől két lovas rendőr, mégpedig a 4. és a 193. számú, meglehetős erős trappban hátulról a tömeg közé lovagolt és a rendet igyekezett — bár sikertelenül — megbontani. A zúgolódó tömeg nyugodtan eresztette át sűrű sora közt a két zavart okozó rendőrt, ezek pedig, amidőn a tömeg elejéről 10—12 lépést haladtak előre, megfordították lovaikat és a lehető legerősebb galoppban vágtattak vissza a zeneszó mellett vígan haladó tömeg gyanútlan soraiba.

Úgy látszik, ez volt a jeladás arra, hogy a szomszédos házakban, különösen az Adria-szállóban tervszerűen elhelyezett rendőrök mészárlásaikat megkezdjék. Fehér Jenő hírlapíró, Székely Dezső ügyvédjelölt és Bella Árpád hivatalnok tanúi voltak annak, hogy a két lovas rendőrnek a Luther utca és a Kerepesi út sarkán álló rendőrfelügyelő azt az utasítást adta, hogy lovagoljanak a tömegnek, és törjék össze a táblákat. Ez volt tehát a jel arra, hogy a mészárlás megkezdődjék.

És valóban, a házakból erre már egyenesen kivont kardokkal előrohanó rendőrök, mint valami pribékek, ütötték-vágták a jövőmenő embereket. Egy pillanat műve volt, hogy a rend fenntartására hivatott közegei a hatóságnak véres csatatérré alakítsák át a főváros egy nagy területét. A megriasztott közönség ugyanis hiába keresett menedéket, mert a Keleti Pályaudvar felé futók szembetalálták magukat az onnan elővágtató rendőrökkel. Az Erzsébet-körútra futóknak a Kertész utcai kapitányság emberei rohantak szemben, a József-

körúton pedig a Népszínháznál elhelyezett rendőrök osztogatták a súlyos csapásokat.

Több mint 300 ember kapott vágásokat és ütéseket. Borovszki elvtársunkra, ki hatalmas termetű ember, három rendőr vetette magát, de ez önvédelemből az útonállókat odább lódította. Ekkor hat darabont vetette rá magát a védtelen emberre, és nem kevesebb, mint 23 kardvágást adtak neki. Elvtársunk erre összerogyott, s ekkor a rendőrök körülállták és kardjaikkal szúrkálták testét, valamint csizmasarkukkal fejét rúgdosták, hogy számtalan lyukat kapott és egyik szeme kifordult: összekötözve vitték a kapitányságra, hol másnap reggelig minden segély nélkül hagyták, s még ráadásul lábrúgásokkal egyik bordáját összetörték. A kapitányságnál az egész rendőrség nekiesett és ütötték-verték, míg végre a pincebörtönbe úgy dobták le, hogy eszméletét vesztette. Ugyanígy bántak el Bartl elvtársunkkal is. Kassits Péter és társai Splényit, mint a VII. kerület rendőrkapitányát felkeresték azonnal a vérengzés után és ez becsületszavát adta, hogy a befogottaknak semmi bántódásuk nem lesz és mégis félholtra verték őket. Tóth Imre munkáson négy súlyos sebet ejtettek; az Erzsébet-körúti kávéházból egy fiatalember lépett ki, azt is összevagdalták; Keszler Lajos karján kapott súlyos vágást; Pócza János öt súlyos sebet kapott; Zupka elvtársunk mellére két súlyos vágást kapott; a hátába pedig kardszúrást, ruhája pedig a szó szoros értelmében össze lett vágva kardcsapásoktól...

Szemtanúk állítják, hogy a rendőrök be voltak rúgva, amit az is bizonyít, hogy Urs kapitány, aki darabantjait nekiuszította a békés embereknek, utoljára maga sem bírt velük s kénytelen volt néhányat megpofozni..."

Így ünnepeltették a hajógyári munkásokkal az ezredévet.

Landler Jenő tanulmányából, melynek címe: „Forradalmi volt-e a magyar munkásság?"

„...A legvadabb dühöngő reakció idején történt. A gyári katonai drill mintaszerűen működött a Ganz-gyárban. A szociáldemokrata párt egyik küldötte antimilitarista lázító beszédében királysértő kijelentést tett több ezer munkás előtt a gyári értekezleten. Másnap 80 embert visznek a rendőrségre. Bizalmi férfiakat és egyszerű munkásokat. Az értekezlet elnökét is. Két napig alkalmazzák a magyar királyi államrendőrség összes eszközeit, hogy tanúvallomást csikarja-

nak ki a szónok ellen. Egyetlen betű nem sok: mintha megnémult, vagy megsüketült volna valamennyi...

Karl Liebknecht a háború legelején a porosz képviselőházban elmondja emlékezetes beszédét: »Európa proletárjai a lövészárkokban: dobjátok el a fegyvert és egyesüljetek valamennyien közös ellenségetek a kapitalizmus ellen!« Harmadnap a legnagyobb budapesti háborús üzemben esztergapadokon, falakon ott kiabál nyomtatásban Liebknecht forradalmi csatakiáltása. Hiábavaló a kikötés, berukkoltatás, lekaparás, az írás másnap újra megjelenik."

10

Geréb másodszor is legépelte Kőműves Péter emlékezését, az elejéből szinte semmit nem hagyott ki. Lelkes levél kíséretében küldte el az öregnek a Hajóépítők utcájába. Nem állapodtak meg ugyan, hogy bemutatja, de hozzájárulást kér, ez lesz a könyv indítása. Érdeklődött az öregember egészségéről. Amikor elbúcsúztak, törődöttnek látszott, nyilván sok lehetett egyszeri alkalomra az emlékezés. Választ kér, hogy a szöveg rendben van-e, s mikor lehetne folytatni?

Megjegyzéseket tett, hogyan képzeli el a könyv szerkezetét.

Napokig türelmesen várt. Javítgatta a gépelt szöveget. A levélmásolatot terjengősnek találta, felesleges volt annyi mindent belezsúfolni. Mint máskor is, elragadta a hév.

Két hét múlva sem kapott választ. Nemcsak a szöveget találta egyre gyengébbnek, a levéllel is tusakodott, mindezt másképpen kellett volna az öreggel megértetni. Újra írt, ezúttal röviden. Gondolkozott, el kéne mennie, személyesen más az egész. De elbátortalanodott.

Egyik reggel nagy felbuzdulásában táviratot adott fel.

Válasz arra sem érkezett.

Telefonált a gyárba, a titkárnak.

Az rutinosan kikérdezte Gerébet, mi is történt. Aztán mentegetőzött — az öreg nevében is —, hogy Kőműves Péter egészsége gyenge, s különben is nem kellett volna elküldeni az anyagot. Nem állapodtak meg ebben. Megzavarta a családot, azt hiszik, nekik írásban hozzá kell járulniuk, pedig erről szó sincs, Péter bácsinak és a mamának

nincs is kifogása, az alezredesnek sem, hanem dr. Kőműves Mária — férjezett dr. Winter Arnoldné — nemcsak a hajógyár jogászainál fordult meg, hanem ügyvéddel is tárgyalt, bíróságon vagy ügyészségen is járt: a szerzői jogvédők szerencsére kicsit lehűtötték.

Várni kell. Minden rendbe jön. S ezentúl csak írjon, ne kérjen hozzájárulást senkitől.

Nem kereshetné fel Winternét?

A titkár ezt nem ajánlotta, őnála is járt az egyetemi előadó. S nem lehet érteni, mi nem tetszik neki. Apja múltját, mozgalmi szerepét szégyenli vagy a szegénységet? Ezt a titkárnak sem mondta meg, pedig rágalmazást emleget.

Várni kell. Dolgozzon tovább! Esetleg keressen fel másokat. Mondott a titkár több nevet és címet. Segítséget ajánlott, a vidéken lakó veteránok meglátogatásához gépkocsit biztosít.

Geréb nagyon szerencsétlennek érezte magát.

Nekilendült, még részletesebb elemzést írt Kőműves Péternek. Magyarázó megjegyzéseket tett az írói munka természetéről. Nem fejezte be aznap. S másnap elment a kedve, félredobta.

Megint eltelt másfél hét.

S levelet kapott Kőművesnétől.

Az öreg gyengélkedik, bajok voltak a házban, azért nem jelentkeztek. Csütörtökön délután szívesen látja Gerébet megbeszélésre.

Váratlanul egészen tél lett. Mintha Angyalföldön még gorombább szél fújna. Szinte megemelte a fordulóban, a tejcsarnok előtt a taxit. Geréb kiszállt, fizetett. Nemcsak hódarát vágott a képébe a szélroham, hanem szúrós homokot is; szeme tele lett, égett az arca.

A magnót mindenesetre elhozta. Az egészet talán nem kell újrakezdenie. Itt az ismerős kapu. A csengő harsányan jelzett.

Geréb letörölte a névtábláról a hóval kevert port.

Kőművesné azonnal jött, vállra kapott sötét színű bundáskabátban, s ruhája is fekete, mintha gyászolna. Haját másképpen fésülte, őszebb lett. A zárat azóta megjavították.

— Jó napot kívánok. Köszönöm a levelet. Remélem, nem vagyok alkalmatlan.

— Isten hozta, elvtárs. Járt itt a titkár, azért írtam.

— Péter bátyám jól van?

— Írtam, hogy beteg. A Kútvölgyiben ápolják.

A szél lökdöste befelé Kőművesnét és a vendéget. A verandára is benyomult a tél.

A tiszta, homályos konyhában kellemes meleg volt. Az asztal leterítve, vendéglátáshoz. Sütemény, zöld üvegben termelői bor.

— Hallom, hogy vita van a kéziratról.

— Igen. Tessék, ide... ez a legjobb szék, az öregé. Amikor meglátogatott bennünket, jól volt. Estére ugyan elfáradt, jobban, mint máskor. — Kőművesné bort töltött két talpas pohárba. Gerébnek színültig, magának egy gyűszűnyit. — Tessék... Péternek nagyon tetszett az írása. Nekem sincs semmi kifogásom... A hibát magam követtem el. Megemlítettem a lányoméknak.

— Azok is olvasták?

— Igen. Idefutott a lányom, kérte az apjától. Az éppen levelet írt magának... A lányom elolvasta egy ültő helyében, és kiabált velünk. Úgy kellett kitépni a kezéből a papírokat. Felhívta telefonon a bátyját Limában... a fene tudja, mit összehordott neki. A titkár segített ki, ugyis elszakadt a huzakodásban a kézirat, lemásoltatta a gyárban, a pártirodán... Így aztán küldhettem a fiamnak is. Petinek szintén nincs kifogása. De a lányom fújta a tüzet... S beleavatkoztak az unokák... Limában két fiú van. A nagyobbik, szintén Peti, egyetemre jár, néprajzzal foglalkozik. A kisebbik, Lali, most érettségizik a spanyol gimnáziumban. Azok is elolvasták. Meg szeretnének ismerkedni önnel... S persze a menyem is, szintén hajógyári, Holub lány. A lányomnak három fia van. Dani, a legidősebb, játszik a hajógyári csapatban, rúgja a labdát. Közgazdász Angyalföldön, nagyon szeretik ott. A második unoka Gergely, a műszaki egyetemen tanul, az is sportol, kosárlabdázik az MHD-csapatban. Válogatott kerettag. A legkisebb most megy főiskolára. Az még nem is tudja, mi szeretne lenni. Mind elolvasták a nagyapjuk emlékezését... Idejöttek, gratuláltak. Összevesztek az anyjukkal. Winternek, a vőmnek otthon nem sok szava van, az hallgatott.

A műanyag szatyor idebent megpuhult, lehámlott a magnóról. Kőművesné összehajtva a székre tette.

— A Winter-unokák lerohanták az öreget. Mi a fenének veszkődünk az állatokkal? Arra nekünk semmi szükségünk! Eleget veszekedtünk már a szomszédokkal. A három fiú szervezte meg, eladták a disznókat félhízottan. Néhány tyúk megmaradt. Ezek is kövérek, s nem tojnak, csak nagy néha. A sok munkától megszabadultam,

ennyit ért az emlékezés. Tessék, vegyen süteményt... A könnyebbséget magának köszönhetem. Csak szegény öreg kidőlt... Félek, nem jön ki már a kórházból a maga lábán. Pedig ezt a bort magának hozatta, legyen, ha újra eljön. Sok mindent el akart még mondani. A többiek nevében is, mert azt mondja, ez a nemzedék éppen elmenőben van. S eddig nemigen hallgatták meg a szavukat.

— Mit mondanak az orvosok?

— Semmi jót. Többször volt már kutyául... különösen ha bántotta valami. Aztán megint lábra állt. De a mostani állapota... Nem panaszkodik. Ha magánál van, révedezik a múlton. S magát emlegeti. Rám parancsolt, ezt írjam fel, amazt ne felejtsem el... Ha bemegyek hozzá, elém teszi, amit magának feljegyzett... Pedig a tanár úr megtiltotta neki. S megmondta, ne hallgassunk rá, az író elvtársat ne hívjuk oda, rosszabbul lenne a látogatástól! Nem engedik be hozzá a lányunkat sem. Hát így vagyunk. Le akar foglaltani minden példányt meg a magnószalagot is. A jogvédők megmondták neki, minden az író tulajdona, mert az öreg hozzájárult.

— Köszönöm.

— Napok óta azt hazudom neki, maga többször járt itt, és folytattuk az emlékezést. Hát akkor... tegye fel a masinát az asztalra, ne maradjak előtte hazugságban. Tessék, fogyasszon, elvtárs.

Kőművesné kezében egy füzet, kis papirosdarabkák.

11

„Nagyapám Fiuméből került Újpestre, a rokonság bokorban települt át, egy cég volt valamikor. Az ottani hajógyárból idehelyeztek iparosokat, a Dunától meg az Adriához mentek magyarok, s megtelepedtek ott.

Angyalföldön elmagyarosodtak az olaszok, megváltoztatták idővel a nevüket is. A tervezők között a mai napig akadt olasz származású. A hajóépítők ragaszkodnak az ősi mesterséghez, s lehetőleg egymás között házasodnak.

Olasz az anyám is. Kimondhatatlan nevű öröklött betegségben bénult meg, egyre kevesebbet mozoghatott, bottal járt, amíg közlekedni tudott.

Kétféle beszédet hallottam otthon az anyámtól. Menj csak, semmiben nem akadályozlak, nem tehetsz róla, hogy nyomorék a feleséged — mondta az apámnak, aztán kitört belőle a féltékenység, azzal gyanúsította, hogy csak azért vesz részt a mozgalomban, s jár a Munkásotthonba, hogy nőket szedjen fel.

Kiskoromban anyám velünk tartott, ha kirándultunk a palotai erdőbe vagy a Szúnyog-szigetre. Megitta a Dunában hűtött sört is. Szépen énekelte az olasz dalokat. Szárnyalva csatlakozott apámhoz. Az olasz nótázásra mindig sor került, fújták a magyarok is, a maguk nyelvén.

Egyre több olasz férfi vett feleségül magyar lányt. Kevesebb szó esett az otthonmaradtakról, s hogy valamikor hazatelepülnek. Az angyalföldi, újpesti olaszok jól beszéltek magyarul, szabályos kiejtéssel, egyre több szőke gyerekük született.

Anyám állapota romlott már, ki sem mozdulhatott hazulról. Veszekedés nélkül éltünk, de apám háta mögött sokszor elhangzott, hogy vette volna feleségül a mozgalmat! Már nem olasz, hanem magyar barátai voltak.

Anyám amiatt sírdogált, hogy a politika és apám nyughatatlansága tönkretesz bennünket. Holmi iratokat rejteget a pincében, elmaradozik éjjelre, vidékre utazik, és kérdezni sem lehet. Nevesincs vendég alszik nálunk, és látni a formáján, hogy nem olasz.

Egyszer házkutatás volt, kihallgatták az anyámat is. Kihúzta magát a tolószékben s kemény tekintettel, állhatatosan tagadott.

Nyakában fénylett az örökölt arany Mária-érem. Kezében kicsi ezüst feszület. Aztán az anyám egész éjjel könyörgött, hogy esküdj meg, ez volt az utolsó, mert legközelebb mindent megmondok nekik!

Kirándulásról magyar mozgalmi dalt hoztunk apámmal, egyszeri hallásra megtanulta, ha olyan kedve volt.

Így éltünk. Anyám előtt évente megújítottam a szigorú fogadalmat, hogy magyar fiúra rá sem nézek, olasz férjem lesz. Az én nyakamba is akasztottak Fiuméből hozott családi talizmánt, aranykeresztet, ma is megvan, elviszem a sírba.

Az apácák polgári iskolájában három osztályt elvégeztem. Volt a nővérek között olasz, távoli rokon is; azok odajártak a házunkba, szorgalmasan »térítették« a családokat, felkeresték az otthon maradó, bajokkal küzdő asszonyokat, néha szerény anyagi segítséget is adtak.

Olaszul anyám tanított meg. Kitűnően beszéltem már kislánykoromban az ősök nyelvét. Ha Fiuméból nagy néha levél jött, én olvastam fel, s magyaráztam meg azokat a kifejezéseket, melyeket már az apám sem értett.

Polgári után a Cérnagyárban dolgoztam. Barátnőm lett Sztanóné, Barabás Juli az első naptól. S apámtól függetlenül, tudta nélkül, azonnal bekerültem a mozgalomba.

Jó volt a Munkásotthonban. Ott értettem meg végleg, milyen fontos ember az apám. Körülményeimből következik, hogy Kőműves Péter előtt nem lehetett udvarlóm, s a mozgalmon kívül fiú ismerősöm sem.

Apám kitartott: minek férjhez menni, ráérek. Anyám olasz férfit ajánlott, Pétert az ablakon át látta, egyszer vagy kétszer.

Sztanóné kezdettől pártolta Kőműves Pétert. Valójában nekem is tetszett, de féltem. Eleinte azt hittem, nem vagyok bele szerelmes, jóval később értettem meg, amikor a felesége lettem, hogy ez a legigazabb vonzalom... A sok szó, az olaszos fogadkozás, esküdözés olyan, mint hab a lobogó húslevesen, úgyis le kell szűrni végül.

Barabás Juli jobban ismerte nálam a világot, az embereket. Őszintén beszélt a házasságról. Jófajta ez a Kőműves Péter, de meg nem változik soha, még a sírban sem. Ne számítsak nyugodt, könnyű életre mellette. Jóképű férfi, kitűnő munkás, vegyem már észre, hogy majdnem minden nőnek tetszik, még elhalásszák előlem, aztán sírhatok!

Nehéz volt nekem akkoriban a szüleim miatt.

Abban igaza volt anyámnak, mennyivel könnyebb lehetne ésszel az élet. Apám is kitűnő munkás, a hajógyárban a felsőbbség kegyeltje. Hányszor hívatták az irodára: »Becsülje meg magát, Bondor, legyen esze«... Kinevette az urakat. Háromféle mestersége volt, könnyen tanult, pontosan, szorgalmasan dolgozott.

Felvonulás, tüntetés után rongyos ruhában, arcán, hátán daganatokkal állított haza. Néha csak három nap vagy két hét múlva, mert bíróság előtt is állt. Megúszta kisebb büntetéssel, börtönbe sokáig nem került, talán a család miatt kímélték. Jó munkahelyi véleményt adtak róla a hajógyárból, akármikor.

Tán furcsa, amit mondok, amikor megláttam Kőműves Pétert a hajógyárban a gyűlésen, ő vezényelte a rendfenntartó munkásokat — s nem is sejtette, hogy figyelem —, tudtam már biztosan magam-

ban, hogy nem élhetek nélküle. Tudtára is adtam még aznap, Sztanóék jelenlétében.

Amikor leverték a tanácshatalmat, apám otthon lappangott, nem is akart elszökni, ő a munkások megbízásából vezette az újpesti direktóriumot. Kitől féljen? Mehetett volna nyugatra a többiekkel, beszóltak érte éjjel. Későn gondolta meg magát — fegyveres fehérek keresték, akkor szerencsére nem volt a házban, a Tripoliszba osont hírekért. Nekivágott még aznap, s a határon elfogták.

Anyám előtt sem lehetett eltitkolni, hogy halálra ítélték.

Gondolhatni, milyen állapotban lehettünk.

Már enyészik az akkori napok, hetek gyásza, nem is tudom, mennyi ideig volt a siralomházban. Aztán kicserélték, mehetett a Szovjetunióba. Velünk nem találkozhatott. Anyámban az olasz apácák tartották a lelket. Szívósan könyörgött, adjam ki a magyar legény útját, az is ilyen fajta. Hogy el ne felejtsem, kihallgattak engem is apám ügyében, de őt nem láthattam. Anyám kívülre tette az ünnepi blúzomra az aranykeresztet, lássák az urak, miféle vagyok. Pökhendien, gorombán beszéltek velem.

Anyám életében nem lehettem Kőműves Péter felesége.

Sztanóék második gyerekének, a fiúnak én lettem a keresztanyja. Ott volt a névadón Kőműves Péter is. Sztanó előjött Aradról. Avatott sárga vászonból varrtam a pólyát Sztanóék fiának, az anyagot Péter adta. Elmondta, hogyan jutott hozzá, egy öregemberrel cserélte Szatmárban, katonalóért.

Mitől lett igazi az ünnep a kis udvari lakásban, ahová bezárkóztunk? Barabás Juli halkan verseket mondott. S került egy pohár savanyú bor. Julira sokszor mondták, hogy kész színésznő, mert mondott verset az otthonban, kiránduláson, tábortűznél, szép énekhangja csengett az énekkarban vagy magában is. Kislánya ugyanilyen lett s maradt a mai napig. Ott a keresztelőn szinte megbabonázott a versekkel. S velem együtt révült el Péter is.

Nem lehet azt elfelejteni — hányszor eszembe jut, mostanában is, meg a háború alatt, mikor tüntetni mentünk. Befelé vonultunk a városba. S a téren, az angyalföldi templom előtt ránk törtek a rendőrök, kardlappal aprították a hajógyári munkásokat.

Azt hittem, itt a vég, szinte megbénultam.

Barabás Juli a karomnál fogva rántott ki a menekülő sokadalomból, nem is ért el a rendőrök kardja.

Nem értettem, mit akar, kapálóztam, mert a templom felé rángigált.

Nyitva volt a templomajtó. S akkor kaptak el a hekusok, igazoltattak.

Meg sem tudtam szólalni, sírtam.

Juli ráförmedt a két hekusra: diáklányok vagyunk, imádkozni akarunk, és majdnem agyongázoltak. Elő az igazolványt. Mintha Juli nem hallaná, a mellékoltárhoz cipelt, térdre nyomott, és ő is úgy tett, mintha ájtatosan imádkozna. Otthagytak fejcsóválva a vörösképű hekusok.

Juli bármit el tudott játszani.

Amikor asszony lettem, sokat sírtam, hogy a férjem ugyanazt az életet éli, mint az apám. Péter vigasztalt:

— Várj, amíg megfordul a világ.

Sztanó is mentegette a férjemet, nyugtatott. Egyszer aztán Péter odavágta nekem:

— Nem élhetek másként. Ha nem bírod, menjünk külön.

Terhes voltam. Akkor nem tudtam megszülni, éppen a veszekedés után elborított a vér. Péter ölbe kapott, futott velem az orvosi rendelőig.

Miből áll a szerelem? Nem tudom megmondani, öregen sem. Péter régóta a sírjába néz. Megtanultam mosolyogni, akármilyen nehéz maradt az élet a párommal. Nekem sem lett könnyebb, mint az anyámnak.

Azt ígérte Péter: amint a világ megfordul, más lesz. Háromszor volt letartóztatásban — házkutatás egyszer még a Tripoliszban, kétszer már itt —, felépítettük adósságra ezt a házat, az olasz származású hajógyáriak is segítettek... A felszabadulás után sem lett könnyebb, semmivel. Péter örökké a vezetőségben, mindig más ügyeivel lett tele a marka, a családra idő szinte semmi. Úgy elment vidékre, ha küldték, nekem nem is üzent, odavolt egy hétig. Még nehezebben bírtam az egészet, mint azelőtt.

Próbáltam apám után kutatni, Sztanó intett le, hogy nem érdemes. Annyit megtudott, hogy odakint apámnak családja lett, a Szovjetunióban gyárigazgatóként dolgozott, aztán szervezkedésbe került, letartóztatták.

Péterrel erről soha nem beszéltem. Azt hittem, nem is tudja az egészet. Az én apám áruló? Ezt nem lehetett megérteni.

Lehet a hír hazugság is? Az apját sem ismerheti az ember.

Apám sorsa igaz volt, az árulás nem.

Negyvenkilencben Sztanó törzstiszti iskolára javasolta Pétert. Nagy izgalommal készült. Ki lenne érdemesebb nála, hogy vezető legyen a nép hadseregében? Elkövette azt a hibát, életrajzába beleírta az apámat. Pedig nagyjából ismerte a sorsát. Ebből aztán nagy kavarodás lett. Még Sztanót is beidézték. S eligazodott volna az utolsó pillanatban, annyi volt az érdeme Kőműves Péternek. Hanem akkor azt mondta, hogy nem is akar arra az iskolára elmenni. Sztanó nem helyeselte, itt vitatkoztak egész éjjelen át. Hallgattam őket, és azt hittem, az eszemet vesztem. Az lett az érve Péternek, hogy ő nem hiszi, hogy Bondor, az én apám, áruló lett volna! Nem olyan ember volt. Ez valami félreértés. De hát kivégezték. Akkor sem hiszi. S ezért nem megy az iskolára. A két életre-halálra összekötött jóbarát haraggal vált el. Nekimentem Péternek, s lepattantam róla, mint hullám a sziklárol. Nem is járt a gyárba pár napig. Itthon hevert. Éjjel álmatlanul csikorgott. S nem tudtam rajta segíteni.

A vetélés után sokáig betegeskedtem, gyerekeink később születtek. Pályaválasztás előtt álltak. Az apjuk a gyárba küldte őket, hogy ismerjék meg a munkássorsot. Sokan mosolyogtak rajtuk. Ki is mondtam neki: ezért volt a sok áldozat? Más gyerekek érettségi nélkül mehettek egyetemre. A lányunk oda is jutott, mások segítették a gyárból. A fiú letette a szakmunkásvizsgát, aztán később tanult, tiszti iskolára küldték. Menjen, hangoztatta Péter, de ne az apja érdeméért!

S érdekes módon, Sztanóék is küszködtek a gyerekekkel. Az egyik rokonlány — Juli barátnőm unokahúga — a szerelmével nyugatra szökött. Sztanó utána ment, visszahozta; már magában volt odakint, a fickó elhagyta. Nem fogta azt a lányt ez a hely, később mégis külföldre ment férjhez.

Péter dolgozott a hajógyárban. Emelkedett a ranglétrán. Művezető lett, aztán üzemvezető. Tanfolyamot végzett, vizsgát tett. Gyárrészleget vezetett, amikor nyugdíjazták.

De hát mások közben érdem nélkül is többre jutottak. Hiszen az új világ, akárhogyan is nézzük, mindenkié lett. Odaálltak az ügyeskedők, jobban verték a tapsot mínálunk.

Micsoda harc lett itthon a gyerekekkel. Nem az apjuk, hanem a maguk életét akarták élni. A fiúnk hajógyári származékot vett el,

olasz vér abban is akad. De hát messzire kerültek, két gyerekük spanyol nyelvű iskolába, egyetemre jár, s az olaszt is tökéletesen megtanulták. A lányunk miatt sokat bánkódott az öreg. Tanár lett, egyetemi előadó, s egy kollégája felesége; annak a rokonsága mind budai polgár, jómódú emberek. Azok előtt kimondani, hogy illegális mozgalom, illetlenségnek számít. Péter az esküvőn kezelt velük, s azóta nem látta őket. A lányomékhoz egyetlenegyszer sem lehetett elcsalni látogatóba, mert csupa rangos rokonnal, a családi villában laknak. Fiamék a honvédségtől kaptak lakást, Budán van az is. Amikor vállalták a külföldi »vezénylést«, felajánlották, költözzünk át a háromszobás lakásba, csak hogy vigyázzunk rá. Mentem volna szívesen, de Péter tiltakozott. Engem a lányomék is csalogattak, a sok gyerek mellé, mindig is. Nem megyünk sehova a Hajóépítők utcájából, mondta az öregem. Csakhát ennek mi az értelme?

Hiszen közben ránk sütött egy kicsit a nap. Még visszafelé is adott fényt. Apámat holtában rehabilitálták. Amikor nyugdíjba mentem a Cérnagyárból, műszakvezető voltam, Juli ugyanott személyzeti főnök. Beszámították pénzben apám érdemét, magas szovjet kitüntetései voltak. Péter ezt se használta ki, hogy igaza volt apám ügyében. Mert én inkább elhittem annak idején, hogy áruló lehetett. No és aztán a fiam felesége kiadta a szép lakást az IBUSZ-nak, hogy kell a pénz, a gyerekek tanulnak. Péter néha megbökött: »No látod, ha odaköltöztél volna, ezt a házat eladatják veled, csak mert a lányod les a pénz felére, hogy új nyugati kocsit vehessen, a régi nem jó nekik. Indiába indulnának utazásra, telne ebből a házból, amit valamikor a hajóépítők ragasztottak. Menjenek Indiába, parádézzanak új nyugati kocsin, ha mi elmúltunk!«

Veszkődtünk itt tyúkkal, disznóval. S nem engedte, hogy akármi viszonzást elfogadjak.

Péter minden lehetséges időt bent töltött a gyárban.

Aztán, amint eljött az idő, éppen csak átlépte a küszöböt, nyugdíjba lökték. Ünnepelték, kitüntetést adtak, beszédet mondtak, s ő úgy tett, mintha boldog lenne, pedig belerokkant. Tényleg elővette mindenféle betegség. Csak bottal tudott járni. S aztán a kinevezett utód majdnem tönkretette az üzemet. Akkor idefutkostak érte, hány éjjelt a gyárban töltött, s még csak meg sem fizették!

Ez a második csapás rosszabb volt az első kettőnél. Aggódtam érte tizenkilenc után, hogy tán ki sem heveri a bukást; aztán, amikor

apám miatt megbicsaklott a katonaiskola küszöbén; harmadjára meg, hogy kiszorították a hajógyárból. Lehet, hogy kinevetnek érte, de azt mondom ma is, ha ott maradhat és megbecsülik, nem romlik meg az egészsége, és máig sokkal jobban tartaná magát.

De kinek beszéljek, bizonykodjam?!

Még annak is örült, hogy eleinte visszahívták, vagy amint a karosszékbe ragadt, nagy néha meglátogatták. Hogyan fogadta magát is, készséggel emlékezett, és nagyon szeretné még viszontlátni.

A fia életére elégedetten bólintott. De ráncolta a szemöldökét, ha környékezte a lányunk.

Pötyögött az eleget a fülébe, hogy adnék szívesen pénzt is apukának, de hát mindketten magas nyugdíjat kapnak, el sem tudják költeni. Ez így nem is volt igaz; Péter jól tudta, hogy mennyi mindent veszek, dugdosok az unokáknak. Akármit hoztam a házba a lányoméktól, hogy ajándék, félredobta. Azt mondta, hogy senki használt göncét nem veszi magára. Az utolsó alkalom volt, amikor a balátai csata után szökni kellett.

Ilyen emberrel éltem.

Akit elküldtek helyette a katonai iskolára, tényleg tábornokként ment nyugdíjba, egyszer járt itt.

Ha néha elsírtam magam, hogy élhettünk volna másképpen, csak nézett rám.

Hogyan? Mondd el! Láthatod a gyerekeinket, úgy élnek tán, ahogyan kéne, lehetne? Nézni se jó. Még a fiú... de a lány?

Néha ábrándozott, ha katonai filmeket látott — azt mind megnézte a tévében is —, hol lennénk, ha akkor mégis elmegy arra az iskolára. Amúgy nem látszott rajta, hogy megbánta volna a visszakozást. De a nyugdíjasok műsorát nem szerette. Nemigen ment a klubba sem, a gyárba sem, ott, azt mondja, nem történik soha semmi. Az ünnepélyekre egy ideig hívogatták, s az elnökségbe ültették.

Amíg bírta magát, már nyugdíjban, utaztunk mi is. Kirándultunk a gyári busszal a Balatonhoz, a Mátrába meg Pécsre. Megnéztük a várromokat, a vállalat vidéki gyárait. Pétert mindenütt ismerték.

Kétszer is elutaztunk a Szovjetunióba. Kutattunk apám családja után, hiába. Annyi derült ki, valahol Szibériában élnek.

Voltunk a bolgár tengerparton is.

Járt maga előtt minálunk valaki, az is a múltat firtatta, a munkásmozgalmi intézetből, úgy volt, filmet csinálnak. Péter nyilatkozott

az újságban Karikás Frigyes komisszárról, mert jól ismerte. Előkerült egy írás, abban ez a Karikás nyomtatásban is említette a balátai csatát.

Kitüntetések, szép nyugdíj. Mi kéne még? A fiatalság, az erő elszállt.

Egyszer a tévében mégis szerepelt Kőműves Péter, de nem a balátai csatáról beszélt, hanem a fegyver nélküli harcról, az illegális küzdelemről... S hogy ma az embereinket belülről kellene megváltoztatni, s az a legnehezebb. A mi példánkon, a maguk kárán majd megtanulják a mai fiatalok is, hogyan kell élni.

Jöttek látogatóba az úttörők; angyalföldi, újpesti iskolába, ünnepélyre hívogatták az öregeket. S jó ideig szólongattak engem a Váci úton, a boltban, a hentesnél: hogy van az öreg? Azt a tévéműsort mindenki látta. A lányom idefutott a legkisebb gyerekével, aláírattak egy naplót meg két emlékkönyvet. Nem arról faggatták, amit mondott, hanem a filmfelvételről, s nézték a levélhegyet, mert nem győzte cipelni hozzánk a postás, néha külön zsákban hozta.

Mintha egymással is küszködtünk volna, pedig az elvvel nem ellenkeztem én. Csendesebb életet szerettem volna. Nem sikerült. Az öregedés ellen semmit nem lehet tenni.

Végképpen megroppant az öregem, amikor Sztanó meghalt. Jóska itt volt előtte két nappal is, nem látszott azon semmi, vidáman élcelődött velem, hogy elfeledkeztünk az aranylakodalomról... Valahogyan nem jutott eszünkbe. Olasz rokonok jöttek köszönteni, akik még élnek. S mi is megdöbbentünk Péterrel. Mindegy, úgy tettünk, mintha terveznénk, meghívtuk nagy hirtelen Sztanóékat, a gyerekeinket. A fiamék és lányomék nem sokáig tartottak ki, mert valami dolguk akadt. Megjegyzem, az unokáink fel sem köszöntöttek. Úgy tettünk Péterrel, mintha ez nem is fájna.

Sztanóék hajnalig voltak nálunk. Olyan jól én még nem éreztem magamat semmiféle mulatságon. Keveset ittunk, sokat énekeltünk. Péter fújta a szatmári dalokat. Én meg olaszul emlékeztem a fiatalságra.

Másnap délig aludtunk.

Sztanóné riasztott fel bennünket. Beszélgettek otthon, amikor hazamentek tőlünk. S a férje egyszer csak nem válaszolt, lefordult a székről. Mint a villámsújtotta fa. Mentőt hívtak, vitték a kórházba.

Nem is tért magához, ott halt meg. Saját gyermekeit már meg sem ismerte. Julikát mi istápoltuk, nálunk aludt egy darabig.

Közben rosszul lett Péter is. Alig tudott elvánszorogni legjobb barátja temetésére, pedig autót küldtek érte a gyárból.

Éjjel furcsa álomban hánykolódott, a batátai csatát vezényelte. Mint a szívinfarktus egymást követő rohamai, Sztanó halála leütötte Pétert is, azt hittem, elmegy Jóska után."

Idáig jutottak, amikor megszólalt a csengő.

Kőművesné felállt a konyhaszékről. Bizonytalan léptekkel ment kifelé.

Geréb kikapcsolta a magnót, s követte.

A fehér köpenyes tejcsarnoki asszonyság lihegett a vaskapuban. Telefonáltak, hogy Kőműves Péter haldoklik.

Geréb támogatta a sötét ruhás asszonyt, aki nehezen talált vissza a házba. Motyogott még, mint aki az emlékezést folytatja, hogy milyen vidáman voltak a Sztanó halála előtti éjszakán. Egyszer majd folytatják a beszélgetést, hiszen ha ezt telefonálták, szegény öreg biztosan nem is él... Talán nem szabad mégsem emlékezni, mert ha kiürül az ember, elfújja a halál, mint szél a pelyhet.

Loholt Geréb a tejcsarnokba, telefonált taxiért. Mire visszaért a kocsival, Kőművesné felkészült.

A Kútvölgyiben a világos, üveges folyosón megütközve bámult a cvikkeres, magas Kőműves lány, világosbarna bundában. Ott feszített diszkréten a méltóságos képű kopasz férj is, egyelőre nem jött közelebb.

Geréb érezte, hogy fölösleges.

— Majd írok, elvtárs... és... — ennyit mondott Kőművesné Gerébnek, s búcsúzóul megszorította a kezét.

Odalépett egy fiatal orvos, majd egy nővér is. Kőművesnét átvezették egy ajtón. A házaspár kint maradt. A férfi képén mintha barátkozó mosoly derengene; kitartóan sugdosott a feleségének.

Őneki itt amúgy sem illendő várakoznia.

Geréb talált taxit a kórház kapujában, hamar hazaért.

Otthon — egyebet nem tehetvén — dolgozni kezdett.

A második reggel behozta a felesége a reggelit, a nagy adag erős

kávét meg a postát. Nyúlt az újságért, kinyitotta, mint minden alkalommal.

„Kőműves Péter a Szocialista Hazáért és más kitüntetések birtokosa, a munkásmozgalom régi harcosa, 1919 óta párttag..."

Nem tudta tovább olvasni. Elhomályosultak szeme előtt az ismerős szavak, hogy „hosszú és munkás élet után, a Magyar Hajó- és Darugyár saját halottjának tekinti... temetéséről később intézkednek..."

Felesége sóhajtott egyet és kiment.

Mire Geréb felnézett, fehérlett a kert. Esett még a hó, egészen tél lett.

Dolgozni ilyen állapotban amúgy is képtelenség.

Elővette a régi szalagokat.

Meghallgatta újra Kőműves Péter emlékezését.

S az öregember lassú, szatmárias ízű beszédétől megvigasztalódott; nem gyötörte a torokszorító önvád, hogy ő tehet róla, hogy az öreg állapota rosszra fordult. Ő maga akart beszélni, várta Geréb látogatását. Felkészült az emlékezésre. Könnyedén kitérhetett volna előle, elriaszthatta volna az íródeákot.

Kőműves Péter életének példája, hogy az öregember nem félt élettől és haláltól, felbátorította Gerébet. Pergett a magnószalag. Kőműves Péter meggyőző erővel beszélt. Egyik gyerekének nem tetszik? Ez nem térítette el.

Az újrajátszáskor figyelt fel Geréb: olyan a kezdet, mint egy végrendelet vagy meghatalmazás. Ott van, élőszóval, Kőműves Péter elmondja Geréb Ferencnek, hogy saját akaratából emlékezik. Azt ajánlja, ne törődjön senkivel, csak az igazsággal.

Amit elmondott később — ilyen bevezetés után —, az Geréb Ferenc szellemi tulajdona, minden jogász ezt mondaná. Kőműves Péter talán számított rá, hogy a halála után bonyodalmak támadnak.

Méltónak kell lenni az öreg akaratához, emlékéhez.

Az nem lehet, hogy itt és most megrekedjen a munka.

12

A temetés napjára elállt a hóesés. Geréb benézett a hajógyárba. Szennyes köd lebegett a Dunán, a fojtó szürkeségben elveszett a Népsziget. Furcsa volt, mert a túlpartról átszivárogtak a zajok, a sikló daru csikorgása, a lemezdöngetés. A szerelőtéren piszkos, fagyott hófoltok. Mintha ilyenkor jobban rozsdásodnának a vasszerkezetek. Fázós varjak lepték el a fákat a gyárban is. Kevesebben vannak a sólyán, aki teheti, fedél alá húzódik. Vaskosarakban koksz izzik, óránként lehet melegedni pár percet.

Az angyalföldi igazgatósági épület homlokzatán fekete zászló. Látott Geréb gyászjelentést többfelé, a sólya melletti melegedő vasajtaján is.

Autókaraván, két busz indult az újpesti temetőbe, az igazgatóság elöl. Gerébet felsodorták az egyikre. A sokszor kitüntetett hajógyári énekkar fekete ruhában. Nyugdíjasok a legtöbben, egy kicsit magukat is búcsúztatják minden temetésen. Útközben köszörülték a torkukat, próbálták a szólamot. A karvezető elöl állt, a vezetőnek háttal.

Torlódás volt a temetőkapuban.

Három másik busz is várakozott ott. Egyikről a katonazenekar tagjai szálltak le. Alakzatban, hangszerekkel együtt vonultak a ravatalozóhoz. Sötét egyenruhás ipari tanulók követték a zenészeket. A kapun belül munkásőrök meneteltek a koporsóhoz, komor képpel.

Sokan voltak már. Éppen meggyújtották az egyik kandelábert, mert elfújta a szél a lángot. Mennyi rezes arcú, ősz fejű öreg. Vannak fiatalok is.

A tölgykoporsó magas ravatalon, piros bársonyon feküdt. Mennyi ismerős arc. Lehetnek három-négy százan.

Geréb nem látott még ennyi gyászolót külvárosi temetésen.

Észrevétlenül nézegette a gyászolókat. Sokan megismerték. Ha jól meggondolja, könyvének minden fontos szereplője itt van, akár egyelőre ismeretlenül. S mindezt annak a halottnak köszönheti, aki halálos ágyán is gondolt rá.

Nem minisztert vagy híres művészt temetnek itt. Kőműves Pétert, a Hajóépítők utcájából.

A veteránok a koporsónál, díszőrségen. Mennyi idős arc s fénylő kitüntetés a mellen.

A kövér karmester lassan lábujjhegyre emelkedik, mintha fel akarna szállni a levegőbe. Széles háta meggörnyed, két felemelt karja rezdül, aztán beint. Megszólal a nagydob — olyan a hangja, mint amikor a sólyán a vasra ütnek —, sírnak a vékony hangú kürtök, sípok, ércesen pendül a cintányér. Halkan csatlakozik a nagy trombiták mély basszusa.

A halált ez sem fogadtatja el. Belekábul de nem nyugszik, nem érti az ember.

A kürtök bánata elhal valahol a magasban.

Fújja az énekkar három szólamban a munkásgyászindulót. A zenekar halkan segít, éppen csak kíséri a kórust.

Hófoltos, ködös szürkeség a temetőben is. Több a varjú, mint a gyárudvaron.

Gerébet közelebb engedték a koporsóhoz.

Szemben a család.

Kőművesné, Bondor Mária talpig gyászban, keményen tartja magát.

Arca néha megrándul a vékony fátyol alatt. Fia, az alezredes díszruhában, tartja az anyját, ahogyan illik. Zömök, barna férfiú ifjabb Kőműves Péter, látható, hogy inkább anyjára hasonlít. Ott a felesége is, kicsit oldalra húzódva, a Holub lány. Alakja fiatalnak mutatja, az arcát eltakarja a gyász. Őt meg a két fiú karolja, az unokák. Mindkét fiú kis termetű, az anyjukra ütöttek; mindkettő szemüveges, vékony csontú. Minden sötét színű ruhadarabjuk új lehet.

A másik oldalon Winterék. Az asszony, Kőműves Mária, aki nyilván mindig használja doktori címét, akárcsak a férje, feltűnően magas nő, arányos termetű, ő az apját formázza. Csontos az arca is. Kis gyászakalapján nincs fátyol, vastag szemüveg mögött bújik a tekintete. Férje, mintha csak mellékesen és véletlenül állna a közelében, kopasz koponyájú, aranycvikkeres tanár, szolid eleganciával, kalapját feltartja a szél ellen, féloldalasan álldogál.

Hanem a három Winter fiúra oda kell figyelni.

Jóval termetesebbek anyjuknál is, tán még halott nagyapjuknál is magasabbak. Mind a három szürke szemű, fakó hajú, hasonlítanak a megboldogultra. Szemüvege csak Daninak, a közgazdásznak van. Azért biztosan jól lát a focipályán is.

Az özvegy háta mögött botra támaszkodik egy szikár öregasszony, sok kitüntetéssel. Az nem lehet más, mint a korábban elment jóbarát felesége, Sztanóné. Mellette a fia, Géza; karcsú, magas férfi, őszülőn, de fiatalos tartással és öltözetben. Aki közelében van, nyilván különváltan élő felesége, termetes, kövérkés, középkorú asszony, félgyászban. S azok ott, a Sztanó fiúk, mindkettő családos, feleségüket Geréb nem ismeri fel.

Játszik megint a zenekar.

S új dalba kezd a kórus is.

Geréb tekintete elsiklik a családról. Nézegeti a hajóépítőket.

Még egyre jönnek a gyászolók.

Mozgolódnak a gyászhuszárok. Lábujjhegyen járnak.

Sztanóné Barabás Julianna valamit mond barátnőjének, az özvegynek. S mögüle előtűnik a lánya; nagyon hasonlít anyjára — bár szintén őszül. Széles vállú, szederjes képű férje tartja gyengéden, mert az ifjabb Julika is sírdogál.

Mindenkit megroppant egyszer a halál.

Geréb elmerül a gyászolók között.

Már beszél az ismerős párttitkár, aki Geréb becsületszavát vette, hogy az ő neve nem szerepel a könyvben. Névtelen akar maradni. A titkár alacsony, de széles vállán látszik, hogy hajókovács volt. Egyik kezén két ujja sérült. Már benne van a korban, haja ritkul, belekap néha a szél. Arról beszél, hogy szakmában, emberségben Kőműves Péter a mestere volt. S még hánynak a hajógyárból!

Két taxival érkeznek a későn jövők. Ráncigálják a koszorút, csatlakoznak. Annyi a virág, a koszorúk, csokrok valóságos heggyé nőttek.

A titkár rekedt hangon folytatja a beszédet.

Hogyan kell méltónak lennünk Kőműves Péter emlékéhez?

Megint a zenekar, a kórus.

Hajógyári jóbarátok, ismerősök emelik vállra a koporsót. Pedig itt a fekete autó is, a gyászhuszárok sértődötten félreállnak.

A sok koszorú és virág alig fér a halottaskocsira. S a gyászhuszárok a menet végére állnak, azért megteszik a dolgukat.

Útközben is játszik a zenekar.

Díszlépésben mennek a munkásőrök, szorítják a fegyvert.

Hosszan elnyúlik a gyászoló sokaság a temetőben.

Néhány, botra támaszkodó öreg már a ravatalnál elbúcsúzott a

koporsótól. Őket már vezetni, támogatni kell. Hamarosan idekerülnek, az ismerős temetőbe.

A sírnál nehéz helyet találni. Kifulladt a szél. Az öt fiúunoka hangosan zokog, egymást támogatják.

Cvikkeres mérnök, Kőműves utódja.

„Nem felejtünk el, Péter bácsi!"

Annyi bizonyos — gondolja Geréb —, a megpihent öreget ő sem felejti el, amíg él.

Merészné, Sztanó Julika kicsit közelebb lép a gyorsan felhantolt sírhoz. Megállnak a gyászhuszárok, koszorúkkal a kezükben. Egy fekete ruhás asszony verset mond:

— Ahogyan kívánta, Péter bácsi, ez a végső búcsú... Ady Endre verse... Uram, háborúból jövök én, Mindennek vége, vége...

A vers után a legidősebb veterán szól pár mondatot. Merész Gábor, piros arcú, nyolcvan feletti hajóépítő, mozgása fiatalos, hangja érces. Kissé görbül már a termete, szemüvege van.

A titkár odasúgja Gerébnek:

— Merész Gábor, akit először felírtam önnek. Dunakeszin lakik. Még nem kereste fel. Várja önt. Részt vett tizenkilencben a kommunista párt megalakításában.

Elvonult lábujjhegyen a zenekar. Eltűntek az ipari tanulók. Halk vezényszó a munkásőröknek.

A család ki sem látszik a kézfogással részvétet nyilvánító ismerősök sötét seregéből.

Geréb sokáig várakozik. A titkár is elment már.

Kőművesné azért távolból is biccentett Gerébnek. Winterné is szemügyre vette az idegent.

A fiúk nem könnyeztek.

Már csak a család volt a sírnál.

Gerébet az öregasszony meg is csókolta bánatában. Az alezredes kemény kézfogással köszönte a részvétet.

Látszott, a család együtt marad, ahogyan szokás.

Geréb elköszönt, s még elérte a temető elől induló gyári buszt. Winterné meg sem rezzent.

A busz a régi kocsma előtt állt meg, a hajógyárral szemben.

Csak a legöregebb dalosok tartottak a különterembe, kiszivárgott a forralt bor fahéjillata.

Geréb legénykedve rendelt három liter forralt bort. Pedig volt ital az asztalon.

Kőműves Péter életét, tetteit idézték. Merész Gábor az asztalfőn ült.

— Hányszor fogadtam Péterrel — mondta Gerébnek —, hogy előbb halok meg, idősebb is volnék pár évvel. Maholnap elérem a nyolcvanötöt. Pétert előbb szólították. Nehezen viselte, hogy romlott az egészsége.

Más öregeket kocsival vittek haza. Geréb látta egy pillanatra a kocsmaajtó nyílásában a hajógyári párttitkárt, mutatta Merésznek, hogy egyszer még fordulnak.

Fújt a szél, a kocsi csak nem jött. Merész elfúlva köhögött.

Geréb nem merte otthagyni az öreget a járdán.

Felesége már a színházban van, s reménykedik, talán szünetben megjön Geréb. Ő meg járkált az öreggel a kocsma előtt, mintha poszton lennének kettesben.

Végre a havas járdaszélhez simult a fekete kocsi.

— Merész bátyám... hazakísérem, legalább eltalálok majd... megjegyzem, hol lakik.

Az öreg nem szólt, belenyugodott.

Most lehet szünet a színházban. A sofőr mormolt, hogy az úr nem veterán, s őróla nem szólt a rendelkezés. Mire Merész kérlelte, hogy vigye haza őt is. A sofőr elmerülten fütyörészett.

Észak felé robogtak a Váci úton. Ipari táj, havas téli estében, aztán szántások, a Dunáig; emitt kertváros a dombokon.

Nem is lehetett észrevenni, mikor érnek Dunakeszire.

Amint megálltak a homokos utcában, a léckerítésnél, a kertben lámpa gyúlt, kitódult a család. Már azt hitték, baja esett az öregnek. Idősebb Merészné, tömzsi, gödrös arcú asszony, könnyedén az öregember hóna alá nyúlt.

Itt volt Sztanó Julika, akivel Geréb találkozott a temetőben, az idősebb Sztanó fiú felesége. A férj mosolya barátságos, dérütötte haja rövid, mint a katonáké.

— Mikor jön hozzánk Óbudára?

Geréb nem akart lódítani.

— Nem tudom még... hamarosan.

A többiekre nem ügyelhetett.

Mennek befelé a kerten át. Hirtelen aludt ki a lámpa.

A hallgatag sofőr visszafelé hajtott, közben dúdolt egy-két sort: „Mindenkinek van egy álma... az enyém te lettél."

A gyárral szemben, a kocsma előtti járdaszélnél megállt.

— Szakikám... Ugye maga nem veterán, így hát... — Kitessékelte Gerébet.

Ott találta magát sárga fényben, a kocsma ajtaja előtt.

Benézett. Már nem látott hajógyárit. Mintha meg lenne kötve a lába, nem tudott elindulni. Téblábolt, benézett újra a kocsmába. Nézte az iddogálókat, a fojtó füstöt és zsivajt is érzékelte. Könyvet lehetne írni a kocsma törzsvendégeiről. Mindebből kikerekedne valami.

A temetés után Geréb nem tudta, mihez fogjon. Mintha nagy ködben, befagyott folyamon próbálna átkelni, nincs semmi nyom.

Taxival elrobogott a Hajóépítők utcájába. Csengetett kitartóan, bent semmi sem mozdult. Hol lehet özvegy Kőművesné? Talán az alezredesék lakásában, Budán? Nem tudja a címet.

Nem ment haza, kóborolt megint a Váci úton, amíg öreg este lett.

Másnap telefonon beszélt a titkárral. Az kocsit ajánlott, ha Dunakeszire akar látogatni. Így aztán ott volt kora délután a Táncsics utcában. Kis telken sátortetős családi házak. Akácfák dideregnek a téli szélben.

A mama jött ki, és sajnálkozott, az öreg erdélyi rokonokkal a Munkásmozgalmi Múzeumba ment. A többiek sincsenek itthon. Hozzátette még az asszony: ő a múltról semmit nem tud mondani, várja meg az öreget. A sofőr várakozott, s morgott, hogy elmegy magában. Geréb vele tartott, a magnót nem volt kedve gyalog a vasútállomásra cipelni.

Hirtelen ötlettel kiszállt a hajógyári kocsmánál, pedig ez a sofőr haza akarta vinni.

Kevesen támasztották a pultot, falat. Az abrosz nélküli asztaloknál foglalt majdnem minden szék.

Geréb azért befurakodott. Konyakot kért a fémfogú pincértől, aztán még egyet. A magnót kinyitotta suttyomban az asztal alatt, félig az ölében tartotta a szerkezetet.

A focibajnokságról beszélgettek az iddogálók. Az Újpest, a Ferencváros vagy a Vasas jobb csapat? Hol akarják mégbuktatni az edzőt

és miért? Hogyan futnak a lovacskák, ki nyerte a derbyt Alagon, ezerkilencszázharmincötben?

Geréb arra eszmélt, hogy csend lett. Megitta a második konyakot, s amint felhajtotta a poharát, valaki megragadta a gallérját. A vörösképű pincér rekedten sziszegett:

— Mondom, hogy spicli ez, nem más! Nézem, miféle drót, dugdossa a konnektorba a végét. Itt ólálkodott többször mostanában... Hé, apuskám, itt becsületes dolgozók szórakoznak, mit akarsz?! Fizess, és eredj a francba! Megértetted?! A Józsi régi motoros, megismeri a magadfajtát. Fizess, és tűnj el... aló mars!

Geréb pénzt adott, s kirántotta a konnektorból a magnó dugóját.

— Angyalföldön ne szaglássz, mert megjárod! Józsinak köszönd, hogy verés nélkül megúsztad. Meg ne lássalak itt, mert laposra kalapálom a sunyi pofádat...

A vendégek bólogatva helyeseltek.

Ment lefelé a Váci úton, amíg taxit nem talált.

Néhány nap múlva képeslapot kapott Sopronból. Merész Gábor és felesége üdült. Nyugdíjasnak télen adnak beutalót.

Ott volt a lap alján, mikor jönnek vissza, azon a februári napon szívesen látják Dunakeszin.

Busszal elment kétszer is a Hajóépítők utcájába, hogy visszahozza a kéziratát. Hó ülepedett a kertben, lábnyom sehol.

Bent a gyárban újra beszélt a titkárral. Megkapta a számot, és felhívta Kőműves Péter utódját, a fiatal mérnököt. Semmiképpen nem értette meg, mit akar tőle Geréb, kitért, ő nem tud semmiről, még arra is hivatkozott, hogy külön engedélyre van szüksége ahhoz, hogy nyilatkozzon.

Néhány napra elment a kedve a könyvétől.

Ritkás napsütés volt azon a februári napon, amikor kiment Dunakeszire. Sárga busszal érkezett, vásárlásból hazatérő háziasszonyok igazították útba. A magnót persze hozta magával.

A Merész-ház nem egyszerre épült. Középen az öregek lakása. S kétoldalt hozzáépítettek később, a nősülő fiúknak. Mindegyik lakás legalább kétszobás. Saroktelek, rajta három nagy diófa, rózsatövek. Kerti asztal, felette rozzant tető. Vízcsap a kert közepén. Ól nincs, itt állatot nem tartanak.

Kihallatszott a rádió, vízállásjelentés... hajóvonták találkozása tilos.

— Jó napot, elvtárs... — Merész Gábor kopott bőrmellényben, papucsban hangtalanul jött ki a kertbe.

Geréb megfordult: Az öregember fején régi gyári bőrsapka, félrecsapja hetykén, legényesen.

— Nem mer beljebb jönni? Már azt hittem, a feleségem hiába várja.

Almás és mákos pite friss illata a házban. Olcsó vörös bor, szóda az asztalon, s előkészítve a régimódi kávéfőző.

— Ezt a masinát javította meg Kőműves Peti?

— Igen. Azóta is remekül működik.

— Nyolcvanéves koromig dolgoztam. Ide hordták a fél város rádióját. Javítottam tévét is. Már nem vállalom. Megromlott a szemem. Magát sem ismertem meg azonnal.

Fehér köténybe libbent a háziasszony a konyha felől, még egy tepsi almásat hozott. Szívélyesen kínálta a vendéget. Merész készítette kétdecis pohárba a fröccsöt, magának egészen gyengét. Amint a magnó elindult, Merészné a lábát sem tette a szobába.

13

„1896-ban születtem Zilahon. Két osztályt végeztem a gimnáziumban, ahol Ady Endre is tanult; Kőműves Peti később sokat vallatott, mintha nekem, földinek, többet kéne tudnom a költőről, mint másnak. Tímársegéd apám nem kapott munkát, hát Újpestre költöztünk, tizenkét éves koromban. A Mauthnerben helyezkedett el az öregem. Egy darabig békén maradt, hanem aztán sztrájkot szerveztek itt is. Feketelistára került, elbocsátották. Anyám a Tungsramban dolgozott, asszonyi keresetből éltünk. Nagyobb fiútestvérem inas már, hárman még kicsik. Napi harminc krajcárért, gyerekbérért dolgoztam Lőwy furnér- és parkettaüzemében. Majd tizennégy éves koromban inas lettem a Béke úton, a Burghardt cégnél, lakatosok mellett. Apám közben pénztároskodott a bőrös szakszervezetben.

Inaskodásom első évében háromhónapos sztrájk lett, béremelésért,

kilencórás munkanapért. Mondhatom, korán megismerkedtem a munkásmozgalommal.

Még inas voltam 1912-ben, ott mentem egy sorban a segédekkel, oktatóimmal május 23-án a tüntetésen, a »Vörös csütörtökön«.

Tizenháromban felszabadultam, és azonnal beléptem a szakszervezetbe, a mai napig tagja vagyok. Egy év múlva bizalminak választottak.

Ki volt már jelölve az életutam. Jelentkeztem munkára a Ganz-Danubiusban, a Váci úton. Ott szintén bizalmi lettem. Erősödött a szakszervezet, sok volt a háború előtt a munkanélküli, nőtt a nyomorúság, a drágaság. A fő mozgalmi jelszó a három nyolcas lett. Tüntettünk az általános titkos választójogért is.

A háborús időkben is kivonultunk május 1-én a Városligetbe.

Minden szakma hozta a táblákat a három nyolcasról, választójogról, magasra emeltük a mesterség jelvényeit.

Azt énekeltük:

Tulipántos urak, piruljon a pofátok,
Hazátlan bitangokkal van tele az országtok,
Általános titkos választási jogot adjatok,
Hazafiak vagyunk, nem hazátlan bitangok...

A dallamát valahonnan kölcsönvették. A szöveg nem klasszikus, de akkor kifejezett valamit. Minden nagyobb üzemben katonai parancsnokság volt. A munkásoknak tizenkét-tizenhárom órát kellett dolgozni, napközben ki sem léphettek a gyárkapun, még a vécé környékén is őrség ólálkodott. Vasárnap kötelező volt a munka. Tizenhatban március 15-én szóltunk a műhelyfőnöknek, hogy az újpesti Munkásotthonban ünnepély lesz, nem maradunk bent este nyolcig, ünnepelünk. Nem engedélyezték, azzal: munkások ne törődjenek a szabadsággal! Mi, fiatal melósok hatkor letettük a kalapácsot. Másnap szuronyos katonák kísértek kihallgatásra a cseh őrnagy elé. Tizenhatunkat negyvennyolc óra szigorított fogságra ítélt. A tűzoltószertárba csuktak, mindent elszedtek, takaró nem volt.

Május elseje után újra szigorított fogság következett, a kivonulásért.

A tizenhetes május elsejét követően pár napos sztrájk lett. Aztán, amikor kitört Oroszországban a Nagy Októberi Forradalom, a

monitorműhelyben, a szereldében plakátok jelentek meg; mintha most is látnám, az izmos munkásalak a térdén széttöri a fegyvert.

S már nem dolgoztunk, hanem »amerikáztunk«.

Tizennyolc márciusában a vasasok újabb mozgalmat indítottak a nyolcórás munkanapért. Akkor országos sztrájk lett. A Gépgyárak Országos Egyesülete kizárta valamennyi gyár minden munkását, megszűnt a felmentés, be kellett vonulni.

Bevonultam magam is Kolozsvárra az 51-esekhez, onnan Prágába kerültem, kiképzésre.

Majd mint megbízhatatlant — olyanokkal együtt, akik orosz fogságból szabadultak — kilöktek a frontra. Jó iskola volt, társaim megjárták Oroszországot, s láttak valamit a forradalomból.

Mi persze munkászázad voltunk. Naponta szökdöstek az emberek, felfeszítették a marhavagon padlóját menet közben, s mikor a vonat lassított, a bátrak leugráltak, s elfeküdtek a sínek között. A munkászázadnak fegyvere nem lehetett. Fele útközben megszökött. Mindnyájan meggyőződtünk: Budapesten forradalom van, gyerünk haza!

A Keleti Pályaudvaron katonazene fogadott. Nem vagyok embere a szónak, ott szépen beszéltek. Felhívtak azóta többször, írjam le az emlékeimet. Nem valami jól sikerült. Azt mondták, a dátumokat úgyis tudják, több kéne. Mit gondoltam, éreztem akkor, az volna fontos! Hogyan fejezzem ki másképpen? Munkás voltam, haza is mehettam volna, mint mások. Jelentkeztem az Üllői úton a laktanyában. S mint bizalmi és szociáldemokrata párttag, azonnal tagja lettem ott a katonatanácsnak. Küldöttként részt vettem a Kommunisták Magyarországi Pártja értekezletén a régi képviselőházban, a Sándor utcában. Onnantól számítják a párttagságomat, pártkönyvem látható a Munkásmozgalmi Múzeumban.

Mit-éreztem? Nem tetszenek nekem azok az emberek, akik most szorgalmasan lódítanak, pedig akkor jelen sem voltak a történelmi eseményekben, lapítottak vagy lesték a szélfordulást. Utólag tán maguk is elhiszik, mekkora nagy forradalmárok voltak... Mondom, nem akarok megbántani senkit. Sztanót vagy Kőművest soha nem hallottam dicsekedni: kelleténél többet nem mondtak a maguk szerepéről... inkább hallgattak. Úgy adódott, elástam akkori holmimat, megmaradt épen a zsebnaptáram is, fontos bejegyzésekkel. Idegennek nem sokat mond, két szó vagy három. Mégis, nekem az lett és maradt — a történelem.

Azzal minek kérkedjem, ki mindenkivel találkoztam a kommunisták értekezletén vagy később? Tettük a dolgunkat. Ma sincs ez másképpen.

Leszereltem, dolgoztam újra a hajógyárban.

Nehéz tél volt.

Az, hogy egyesültünk a szociáldemokratákkal, a hajógyárban nem sokat jelentett, itt a kommunisták voltak többségben. S kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Április elején újra fegyver a kézben. Magam is vonultam május elsején a hajógyári zászlóalj katonájaként az Andrássy úton.

Aztán az északi hadjárat, győzelmek, reménykedés. Eljutottunk Fülekig, Losoncig. Mostanában erről kevés szó esik, de megvertük párszor a fehéreket. S nem tehetünk róla, hogy visszarendeltek. A balatai hídnál az elvonulók között voltam. És szerencsésen elkerültem Aradot.

S ha most arról kell beszélnem, melyik lehetett az életem legfontosabb napja: nehezen tudok választani. A Burghardt-üzemben az első sztrájk, a felvonulás inaskoromban; amikor bizalmivá választottak a hajógyárban is... A kommunisták alakuló értekezlete a Sándor utcában. A fegyveres harc az északi hadjáratban. Az ifjúságból a legfontosabb napom a bukás után következett.

Amikor megalakult a Váci úton a munkászászlóalj, egyik parancsnok a gyári főmérnök lett, Szekszárdi Pál. Rendes ember, persze a maga módján — becsülete volt az igazgatóság előtt, s a munkások is kedvelték, amiért kiállt a forradalom mellett. Amíg győztünk, volt tartása. A vereségek, az összeomlás megváltoztatták. Emberi dolog ez, végül is nem munkásvér volt benne. Komázott velem a fényes napokban, Merész elvtárs voltam neki. Itthon a gyárban aztán minket fehér világ fogadott. A munkabéreket felére csökkentették, amikor az árak szöktek az égig. Előírták a tízórás munkaidőt.

Kint voltak a plakátok minden műhelyben: reggel héttől este hatig, közben egy óra ebédidő.

A monitorműhelyben én maradtam a bizalmi. Összehívtam az embereket. Mi csak nyolc órát dolgozunk! Van ellenvetés? Nem volt.

Akkoriban még szóltak a gőzkürtök több helyen a Váci úton, a hajógyárban is. Nekünk fújhatott hétkor, nyolcra jöttünk. S ha letelt a műszak, már itt sem voltunk. Ha a bizalmiakat nem ismerik el a fehér világban, úgy is jó! Háromtagú bizottságunk lett, s annak

magam voltam a vezetője. Rohant hozzánk a műhelyfőnök, talán félreértés, el akarta magyarázni a munkarendet. Valaki besúgta az irodán: Merész Gábor a volt bizalmi és vöröskatona, cégéres kommunista nem engedi dolgozni az embereket. Elrohant, majd visszajött a műhelyfőnök. Mindenki mögöttem állt.

Menjek a nagyirodára, a főmérnökhöz. Mentem.

Így még nem találkoztunk.

— Hívatott, főmérnök úr...

— Igen... — Előjött az asztal mögül, szigorú képpel a zömök főmérnök... — Nézze, Merész, tulajdonképpen megértem magát. — Játszott a szemüvegével. — Korábban, úgy emlékszem, mi jó viszonyban voltunk, de erről nem lehet már beszélni...

— Értem, főmérnök urat... a Tanácsköztársaságra, a Felvidékre gondol. Ott együtt voltunk.

— Nézze, maga fiatal, én jóval idősebb vagyok. Felelőssé tesznek most az egész kócerájért. Az emberekért is. Értem a szakmámat, mindig az volt az elvem: a munkát biztosítani kell, a kiemelkedő tudású és igyekezetű munkásokat meg támogatni kell... Nem kertelek, megmondom, ahogyan van, a műhelyfőnök magát internáltatni akarja Hajmáskérre mint javíthatatlan vöröst. Tudja, hogy ez mit jelent?

— Igen.

— Van családja, Merész?

— Még nincs, főmérnök úr.

— Akkor is... Ami volt, elmúlt, a jövő érdekében a realitásokat tudomásul kell vennünk.

— Értem a főmérnök urat. Csak nekem más a realitás, mint önnek...

Szigorú lett a volt parancsnok hangja:

— Jöjjön be szépen holnap reggel hétre, Merész... Ne okoskodjék. Ami volt, közösen elfelejtjük. Aztán a többit majd meglátjuk. Maga jófejű fiatal munkás, más úton is érvényesülhet, mint lázítással. Magán tartom a szememet. No, megegyeztünk? — Kezet nyújtott.

Mintha nem látnám az aranygyűrűs kezet, hátrább léptem.

— Főmérnök úr, az nem igaz, hogy bújtogatom az embereket. Hiába fenyeget, nem jövök be reggel hétre, akkor sem, ha internáltat.

— Miért?

— Mert megegyeztem, egyetértek a munkástársaimmal.

Már visszavette aranygyűrűs ápolt kezét.

— Ostobaság! Ne kerüljön a szemem elé! Takarodjon innen! — A főmérnök arca vörös lett az indulattól, elfordult, kibámult az ablakon át a gyárba.

Hátra arc, elvonultam.

— No, Gabi, mi volt? — körülfogtak a műhelyben a munkások.

— Semmi, fiúk, holnap is nyolc órát dolgozunk.

Még vártak, mondjak valamit a »beszélgetésről«. Mást nem mondhattam. Szekszárdi főmérnök ajánlata félreérthetetlen volt, de a fenyegetés is. Erről beszélni a munkástársak előtt nem lehet. S aligha nem megsejtették a valóságot. Magamra hagytak.

Másnap izgatottan mentem a gyárba. Meglehet, hogy csak egyedül tartottam ki? Nem így történt. Társaim sem kezdték korábban a munkát. Azt mondták előtte nap a műhelyfőnöknek: ha Merész bejön hétre, akkor ők is! Ezért is hívattak sebtében a nyájas, majd elkomoruló Szekszárdi főmérnökhöz.

Ennyiben maradt. Egy hétig vacakoltak még. Maga a főmérnök is megjelent a műhelyben, de senkihez nem szólt, rám oda sem nézett. Bőgött a duda, s mi nyolcra jártunk. Kénytelenségből vissza kellett állítani a munkarendet — a napi nyolc órát —, mert a műhelyek kapcsolódtak egymáshoz, a munkafolyamatban nem lehet elhagyni a szomszédokat.

Nem szólt zene a tiszteletünkre, de abban a helyzetben ez fontos győzelem volt. S az én ifjú életemben legfontosabb nap, amikor nem fogadtam el a főmérnök cinkos kézfogását, kitartottam a becsületben.

A műhelyfőnök azontúl naponta belém kötött. A többiek előtt is emlegette Hajmáskért, ahol a magamfajtának elhúzzák a nótáját.

Nem bántam meg semmit.

Egyre rosszabb munkát kaptam. Többször megbírságoltak.

S egy reggelen, indultam volna a gyárba, három rendőr és egy hekus nyitott be: »Házkutatás! A falhoz állni!«

Anyám sírva riadozott. Pedig nem tudta, hogy a sufniban elástam a holmimat. Nemcsak az iratokat, hanem a katonaruhát és a fegyvert is. Jól ledöngöltem, felette vágott fa, gúlában.

Az volt a szerencsém, hogy ezt csak apám tudta. S még az is, hogy a bátyámat korábban berendelték a románok tolmácsnak a Munkásotthonba — jól beszélt románul és németül —, s ott jókor

megismerkedett azzal a hekussal, aki kutatni jött. Hamarosan cujkát ittak. S engem dicsért a bátyám, hogy semmi közöm a politikához, rendes fiú vagyok, vörösben a hazámat védtem. A gyárban pikkel rám a műhelyfőnök meg a főmérnök. A felügyelő ivott, és odabökte, míg kétfelé törülte csutakbajuszát:

— A főmérnök »beajánlotta« az öccsét Hajmáskérre, de ha mi azt mondjuk... Ha itt most találunk valamit, kész!

Szerencsére nem találtak. A végén a rendőrök is mind ittak. S én csak később értettem meg, mekkora volt a veszély.

Aznap később mehettem a gyárba. A műhelyfőnök dülledt szemmel bámult. Udvariasan köszöntem neki. Dühöngve odalökött egy fusermunkát, más már elszúrta. A kezem remegett, de azért rendbe hoztam.

Közben odakukkantott a főmérnök is.

Észrevettem, hogy figyelnek. Házunk körül feltűnt az ólálkodó hekus, ugyanaz, aki sok pálinkát ivott. Apám egyre mondta: egy időre el kell tűnnöm a hajógyárból, a régi környezetből, mert ha így rám szálltak, meg nem úszhatom.

Nem jártam sehová, csak a gyárba és haza. S hetenként kétszer a Gyöngyösi útra, Fiák Ilonához.

Az apjával együtt harcoltam a Felvidéken. Fiák is hajógyári lakatos volt, a hídműhelyben. Lefényképezték a gyűlésen Kun Bélával.

Ilonának nem volt testvére. Odaköltöztem hozzájuk hamarosan. Megkaptuk az udvari lakás kisebb szobáját. Ablakunk alatt öreg orgonabokor, alig termő szőlőlugas, abban cölöplábú asztal, padok. Jó időben összeállt az ultiparti, és takarékosan kortyolták a sört vagy a hosszúlépést a hajógyáriak. Így is lehet élni. Az újpesti sufnihoz csak jóval később nyúltunk, amikor nem figyeltek már. Fegyver, katonaruha a Dunába került.

Békén maradni, belenyugodni végleg? Az lehetetlen a magunkfajtának.

Huszonegy tavaszán három hétig sztrájkoltunk, béremelésért.

Persze, hogy én voltam az egyik megbízott. A főmérnökkel kellett tárgyalni a munkások nevében. Az igazgató nem állt szóba velünk. Ahogyan a főmérnök rám nézett, végképpen megértettem, hogy el kell tűnnöm a szeme elől.

A bátyám már Romániában dolgozott, az olajkutaknál. Még a Munkásotthonban kötött ismeretséget a román katonákkal. Írtam a bátyámnak. Mivel Erdélyben születtem, adtak engedélyt.

Május elsején még részt vettem a Tattersallban a munkásgyűlésen. Aztán utaztunk Romániába a feleségemmel. Azt gondoltuk, hogy amíg odaleszünk, elfelejtenek bennünket a bosszúálló urak.

Próbáltuk elfelejteni mi is Angyalföldet, de az nem ment.

Mocsaras síkság, fúrótornyok fogadtak. Szürke, de komfortos lakótelepen laktunk. Angol—holland társaság volt a tulajdonos, a mérnökök németek és magyarok. Sok erdélyi szász szakmunkás, s magyarul mind beszélt.

Jó volt ott a fizetés, a munka biztos. Eltelt három nyugtalan év. Mert hazafelé tekingettünk, magyar újságokat szereztünk, híreket vártunk.

A munkában nem volt nehéz kitűnnöm. A főnökeim tudtomra adták, hogy tovább vándorolhatok a cég kötelékében, akár Amerikába is. Jól éltünk, de a feleségem egyre sírt: idegen földön szüljön?

Nemcsak a barátok, az elvtársak is hiányoztak. A Váci út, Újpest, a hajógyár. Apám azt írta virágnyelven, hogy a sufnit közben le kellett bontani. Talált még veszélyes holmit, máshová rejtette. Nem lesz rá szükségünk mostanában.

Orosházára telepedtünk át, ott a feleségemnek a rokonsága élt.

Azért nem volt haszontalan a három év az olajmezőn. Megtanultam jól németül és románul. Sokat olvastam, megszereztem Bukarestből, Brassóból a politikai klasszikusokat, három nyelven a szépirodalmat, a legtöbbet persze magyarul olvastam.

S kézbe vettem mind a megjelent könyveket a Magyar Tanácsköztársaságról.

Kis műhelyben dolgoztam Orosházán, sírkerítést gyártottunk. Aztán csépeltem nyáron a tanyákon.

Nem lehetett ott sem végleg megtelepedni. Nem bírtuk a Váci út nélkül. Vissza hát a régi környezetbe! Némely ismerős, jóbarát végleg eltűnt, kiszökött az országból. Mások visszavonultak. Az angyalföldi gyárba egyelőre nem vettek vissza. Megvolt az a főmérnök, a műhelyfőnök is, munka meg kevés.

Átmentem Óbudára, ott az egyik műhelyfőnök ismerősöm volt. Megölelt, soron kívül aláírta a cédulát. A testvérgyárban dolgoztam hát, de nem az első szakmámban lakatosként, hanem mint hajókovács. Az olajvidéken megtanultam előrajzolni is. Hamarosan csoportvezető lettem. S megtaláltam a mozgalom embereit. Mondhatnék

neveket, minek? Egyik nem érte meg a felszabadulást, másik kerületi párttitkár lett, harmadik honvédelmi miniszter.

Elvtársaim segítségével később visszakerültem Angyalföldre. Szívósan törekedtem, mert itt volt az én igazi világom. A kazánműhelyben dolgoztam szakmunkás státusban, de előrajzolóként. S kikövetelteim magamnak hamarosan a magasabb fizetést az előrajzolásért. Közben megválasztottak megint bizalminak. Az életem nem telhetett másként.

Harmincban tízhetes sztrájk lett a bedórendszer ellen. Újra mehettem tárgyalni az igazgatóságra. Úgy fogadtak, mintha el sem mentem volna a gyárból. Szeptember elején ott voltunk a nagy tüntetésen, folyt a munkásvér.

Mi átéltük, s ha módunk volt rá, igenis alakítottuk a történelmet. Ezt feltétlenül fel kell jegyezni az én nemzedékemről.

Harmincegyben újabb sztrájk volt. Három hétre kizártak a gyárból. Feleségem a három gyerek mellett nem dolgozhatott.

Mi, a mozgalomban részt vevő hajógyári munkások első pillantásra azzal tűntünk ki, hogy valamennyien jól dolgoztunk a szakmánkban. Természetesen nem a tőkés rendet akartuk erősíteni ezzel, hanem becsületből tettük a magunkét. Nem lehetett másképpen, hiszen aki érdeklődött, tanult, a szakmájában is fejlődött.

Sztanó Jóskánál vagy Kőműves Péternél vidámabb cimborát nem ismertem. Pedig dolgoztak, ahogyan kellett, más helyett is. Hanem értették és szították a tréfát a gyárban, saját rovásukra is tudtak nevetni... Az iszákosokat, családnyomorítókat a mozgalom kivetette. De azért mi is megittunk két fröccsöt vagy három pohár sört, jó társaságban. Jártunk valamennyien a dalárdába, próbákra, szereplésekre — ott is kommunisták voltak a hangadók, mint minden gyári kultúrcsoportban. Nemcsak mozgalmi indulókat, kórusműveket fújtunk mi. A jó hangú Kőműves Peti néha rázendített a kertvendéglőben, hogy:

Régi mániám... végighajtani a Stefánián...

Pedig ott sohasem tettek sétát konflison a hajógyári munkások. A kirándulások beletartoztak az illegális mozgalomba.

Hej, te bunkócska, te drága...

Üsd és vágd, vezesd a parasztok rohamát!

A Munkásotthon a miénk volt. Előadások, egyelőre szűk körben: »A német parasztforradalmakról«, »Az ember származásáról«.

Versmondó est. Ady, Kassák, Csizmadia Sándor — általában a Népszavában olvasott költők versei szerepeltek. Színészek szavaltak és Sztanóné Barabás Julika. Énekelt Basilides Mária és Török Erzsébet.

Csak úgy magunk között arról is vitáztunk, hogy milyen kultúra kell a munkásoknak. Átvesszük, amit értékesnek tartunk a polgári társadalomból vagy szemétdombra az egészet?

Még nem említettem tán, hogy az első világháború előtt és alatt is vagy háromszáz olasz dolgozott Angyalföldön. Fiuméból jöttek, a társaság ottani főgyárából. Innen meg lejutottak vállalkozó kedvű magyarok; afféle tapasztalatcserére, találkozni a tengerrel. Magam is latolgattam, hogy neki kéne vágni. De ennyiben maradt.

Néha a műsorban az olaszok is szerepeltek. Szerettek és tudtak énekelni. Tisztességgel dolgozott vagy harcolt jó néhány olasz munkás a Tanácshatalomért is.

Aztán megnehezültek az idők. A trianoni szerződés megtiltotta a hajógyártást. Visszamentek az olaszok délre. Alig páran maradtak itt, előrajzolók, hajótervezők — akad még olasz ma is Angyalföldön, bár elmagyarosodtak. Az olasz dalok elhaltak végleg.

Rendszerint Sztanóné Barabás Julika állította össze a műsort a Munkásotthonban.

Kőműves Peti komoran hallgatott, amíg ki nem mondták, hogy Ady-vers is lesz. Peti bólintott egyet, és a többivel nem törődött. Legjobban az élőképek tetszettek; amikor a császárt ledöntik a trónról a forradalmárok. Vagy a felkelő munkások a nagypocakú, cilinderes tőkést saját páncélszekrényébe zárták. Persze nem lehetett mindent előadni. De mi megismertük az idegent, spiclit vagy a civil zsarut.

Angyalföldön és Óbudán is dolgoztam. Mindkét gyárnak eleven kapcsolata volt a munkásmozgalommal.

Ismertük például a beszkártos Kossa Istvánt. Itt jártak el a gyár előtt az újpesti remízből a sárga villamoskocsik. Hozták a sajtót, röpcédulát a peronon vagy az ütközőre drótozva. Felszálltam Sztanóval, Kőművessel — vagy mással —, s a kabát alatt bevittük a gyárba.

Kossa István »A Dunától a Donig« című könyvében ír rólunk is.

Ott a büntetőszázadban voltak hajógyáriak. Amikor megjelent, kaptam egy példányt dedikálva, megvan.

Sokan nem érték meg a felszabadulást. Nevüket és emléküket semmi sem őrzi, csak a foszló emlékezet."

14

Többször elmagyarázták az igazgatóságon, hogy merre találja a Népszigeten az irattárat. Eleinte a gyár történetéről akart írni afféle személytelen krónikát. Később lépett be Kőműves Péter az életébe, s ezzel minden megváltozott. Valóságos embert nem lehet sémák közé kényszeríteni, mert megvan a szerepe, sorsa, s azon senki nem változtathat.

Gerébnek különben a dokumentum-irodalomról megvolt a véleménye. Ha arra buzdították, hogy semmi mást ne közöljön, csak tényeket, mindig eszébe jutott egy külföldön látott „képzőművészeti" kiállítás, amelyet felsőfokon dicsértek az ottani lapok. Geréb megnézte, és elcsüggedt. „Dokumentum-művek" Vastagon felkent festék a vásznon, vad színek, s a közepén egy gubanc, spárgából; vasszerkezet, kis és nagy kerékkel, mint egy torz bicikli. Festett ünnepi asztal, rajta nagy tálban gőzölgő húsleves, annak színén levágott emberi fül úszkál. Nem kiabálhatott a kiállítási csarnokban, hogy ez nem művészet, hiszen ő idegen volt, s körülötte a sznob közönség ámuldozott.

A hajógyári dokumentumok gyűjteménye önmagában nem könyv, csak a történelmi hátteret rajzolhatja föl az emberi sorsok szövevénye mögé.

Ballagott a sólyán, a Népsziget felé. Kezében lógatta a fehér műanyag sisakot, mert szorította a halántékát. Talán más formájú fejre tervezték. Katona korában sem állhatta az acél tökfedőt, amit a bakanyelv „bili"-nek becézett.

Szólt a dereglye kürtje, átkelés lesz.

Többen futni kezdtek, igyekeztek a kikötőhöz. Geréb sem tehetett mást.

A dereglye már megmozdult, a rajta ülők biztatták, lendületből ugorjon. Megtette. Majdnem a vízbe esett, de elkapták, s nevetve beemelték. Átkeltek az olajfoltos öblön a szigetre.

A parton úszódaruk sorakoztak, ácsolat-kalodában. Amint kész, vízre eresztik, s áthúzatják Angyalföldre, a kőfalhoz, ott végzik el a belső szerelést.

Raktárak, lábas színek, szerelőtér, két csarnok, ősrégi irodaépület, műhelyek. Nézegette a hajókovácsokat, szerelőket, ácsokat. Vagy négyszázan ügyködtek a népszigeti üzemben.

Valamikor önálló vállalat volt, ma is nevezik még Laczkovics-telepnek. Ki lehetett Laczkovics? Geréb nem tudja.

Itt volt gyárrészleg-vezető Kőműves Péter, amíg bírta magát.

Nagy fák szerte a szigeten, félig elfoglalják a telepet is.

Geréb az irodaépület alagsorába tartott, eligazítás szerint. A lépcső alján szürke vasajtó. Megnyomta a csengőt. Kigyúlt a piros fény a jelzőn, s a vasajtó lassan kinyílt.

Barna hajú, kék köpenyes fiatalember kukkantott ki.

— V... vártam... elvtárs.

Geréb megértette, hogy a fiatalember beszédhibás. Úgy tett, mintha észre sem venné. Az megint váratlanul szólt:

— K... Kékesdi Tibor. Megkapta az anyagokat?

— Igen.

— Ha... ha kérdeznek, bénulást kapok, egyébként tudok beszélni. Kezelnek. S járok az egyetemre is.

Geréb bólintott.

Az irattár folyosóján álltak, nyirkos hűvösben. A sziget földjét nyilván átjárta a Duna vize, fázhatnak az itt dolgozók.

Kékesdi egy másik vasajtón át az irodájába vezette Gerébet.

Álltak egymással szemben. Kékesdi arca megrándult, majd blokkért, tollért nyúlt, és sebesen leírta:

„Mindent megteszek, segítek önnek. Nemcsak azért, mert a titkár telefonon utasított. Telefonáljon alkalmanként, és mondja meg, mire van szüksége."

— Köszönöm.

„Hozok néhány dolgot, magára hagyom."

S már ott sem volt.

Geréb sokáig várakozott. A falon polcok, szépirodalmi könyvekkel. Vagy három művét fedezte fel, könyvtári példányok.

Valahol másik vasajtó csukódott.

Kékesdi egy öl iratot hozott, mind fotómásolat, visszahoznia sem kell. Kicsit sarkosan, mintha rágna közben, dadogás nélkül beszélt:

— A könyveit... elolvastam... Unokatestvéreim is elviszik, a Kőműves fiúk. Néhány... könyve... Dél-Amerikába utazott, az alezredeshez.

Geréb táskájába tömködte a fényes papírra fotózott iratmásolatokat.

— Önnek itt... egyre több az olvasója.

Geréb megköszönte az iratokat, búcsúzott. Az irattáros megint írt:

„Durella Mária vezeti az angyalföldi ifjúsági klubot, megint kitüntetést kaptunk. Mari átjár dolgozni Óbudára is. Nézze meg a klubot, érdemes. A fiatalok szeretettel várják."

Azokban a hetekben rengeteg érdektelen iratot átböngészett. Inkább az emberekkel kéne foglalkoznia. A munkában úgyis megakadt.

Jegyzőkönyvek bérkövetelésről, termelési értekezletről, összevissza ugráló dátumok. A katonai parancsnok jelentése háború idején a megbízhatatlan hajógyári munkásokról. Milyen sok az ismerős név!

Közben megint kitavaszodott.

Hogyan lehetne megismerni, ábrázolni — térben és időben — Kőműves Péter további életét?

Angyalföldi rapszódia, ezt a címet adja a könyvének. Geréb tempózik, fenntartja magát, mintha mély vízben úszna. A partot sem látja. Ha kinéz alkotószobája ablakán, valóságos méretére ugrik a hajógyári öböl. Szépen lombosodtak a fák.

Nem tudott magával mit kezdeni, sétált a szigeten.

Sürgetni nem érdemes. Másba nem foghat. Viszi magán a koloncot. Egyszerűen helyben kell maradnia. S a regény írja közben önmagát.

Sokszor elsétált a hajógyári telep felé. Néha nagyot került, hogy bejusson a főbejáraton, máskor egyszerűen átbújt a vízre könyöklő kerítés alatt.

A gyárfalon kívül út nyújtózik a sziget hosszán. S a nagy Duna felől ártéri erdő. Ott nincsenek nyaralók, gyári csónakházak. Nyárerdő, aljnövényzet, mocsárszag.

Süppedékes lehet, iszap és víztócsák fénylenek a bokrok alján. Több helyen halálfejes tábla figyelmeztet: „Fürödni tilos, életveszélyes!"

Lefelé nem tart sokáig az életveszély, mert modern vállalati üdülők,

csónakházak sorakoznak ezen az oldalon is. A sziget déli végén a magasba ívelő szürke gyaloghíd. Ez is hajógyári terület, klubházzal, csónaképítő üzemmel. Itt van a versenyevezősök tanyája, csónaktárolóval, fürdővel, klubbal, öltözőkkel.

S itt van az emeleten Geréb alkotószobája is.

Íróasztal, székek, vaságy. Kapott a gyártól írógépet, papírt.

Mi kell más a munkához?

Bár a szigeten van egy szegényes büfé, ennivalót inkább Angyalföldről hoznak az emberek. Közel a darugyári klub a Meder utcában. A kövér gondnok motoron, hátizsákban sört szállít. Kávét is főz szívesen, Gerébnek néha bevásárol megbízás nélkül.

Azért gyanakodva vallatja: tulajdonképpen mi a munkája, s menynyit fizetnek érte?

Az öbölben a parton tanyáznak a hajógyári evezősök.

Mindennap edzés.

A fiúk vízre teszik a hajókat. Sípjel, edzői vezényszó, bemelegítő torna. Aztán beszállnak, és lapátolnak ár ellen, egyedül, párosban vagy négyesben, lányok és fiúk.

Geréb figyeli a konok kitartást, erőfeszítést. Van a lányok között, aki világbajnokságon, Európa-bajnokságon, nagy versenyeken szerepel, érmet is szerzett, de még nem sikerült győznie.

Geréb szobája közelében van a fürdő. Estefelé külön jönnek a zuhanyozóba az evezős lányok. Kiáramlik a forró gőz és a női nevetés. Néha tréfálkoznak, évődnek az idejét látszólag munka nélkül eltöltő idegen férfival.

Geréb néha fél délutánon át figyeli az edzést, a gyakorlást.

Lehet tanulni az evezősöktől is.

Fürdés után elmennek az ablak alatt a lányok, hanyagul magukra csavart fürdőköpenyben, nyakukban törülköző. Feszes mellük kivillan a homályban, nevetésük behallatszik a nyitott ablakon.

Aztán elmennek a túlpartra, a hídon át, már civilben, s eltűnnek a sötétségben.

Ha az evezősök itthagyják az öblöt, a vízimadarakat figyeli. Útra kelnek egyszer azok is. Elnézi az ismerős csarnokokat, műhelyeket, a partfalat, a készülő darukat. S a nyüzsgő embereket.

Kékesdi adott egy listát a századforduló óta épített tengeri hajókról. Távoli tengerre innen már nem úszik hajó. Folyamokra is csak Óbudáról. De az úszódaruk elérnek a világ túlsó felére is.

Kékesdi régi metszeteket hozott, melyeken múlt századi fabarakkok voltak láthatók. Meg sok a régi építmény — némelyik düledezik —, s hamarosan újjáépítik az egészet.

A szép jövőt nem mindenki éri meg itt.

Geréb maga sem.

Kékesdi úgy beszélt akadozva a tervekről, mintha örökké élne. Mit tegyünk, ez a fiatalság előjoga.

Üldögéltek, s az evezős lányokat figyelték Kékesdivel.

A nagy Dunán elúszott egy teherhajó, idegen zászlóval. A két hajógyár között megnyomta a kürtöt, kétszer is, mintha jelezne.

Kékesdi elmagyarázta, hogy itt készült, Angyalföldön vagy Óbudán, és az a szokás, hogy üdvözli a hajóépítőket, ha itt húz el. Azok felnéznek a sólyán egy pillanatra, ha nem is látják a hajót, tán a hangjáról is megismerik.

Szép szokás ez. A hajók elúsznak, szolgálnak, és a hajótemetőben szétvágják őket. A hajóépítők készítenek újat helyette. S itt maradnak a parton.

Sötétedett. Feljöttek az evezős lányok a fürdőbe. A fiúk magasba tartva cipelték a karcsú hajókat. Fürdés után az öltözőbe siettek a lányok. S inkább Kékesdivel évődtek, Gerébre már oda sem néztek.

Egy izmos barna lány behajolt az ablakon.

— Hazakísérsz, Tibor? Még megsavanyodsz itt.

Kékesdi elmosolyodott:

— Éles a nyelve, ne törődjön vele... Ilyen a természete. Nekem sokat segít... a beszéd gyakorlásában is. Logopédusnak készül. S ifjúsági Európa-bajnok. Holub Zsóka a neve, hajógyári családból származik.

— Akárcsak maga.

— Igen... Kőműves alezredes felesége, Kékesdi Jolán közeli rokonom. Zsóka apja... Dél-Amerikában van. Külkereskedő. Annak szánta Zsókát is... Nem hallgat az apjára, ott akarja hagyni a szüleit, mielőbb...

— Csupa ismerős, rokon. Mint egy nagy családban...

— Akad... veszekedés is.

Zsóka kiáltott lentről, hamar felöltözött.

Kékesdi elköszönt.

Kint már sötétedett.

Geréb elballagott. Van néhány üveg söre a gondnok hűtőszekrényében.

Ha holnap eltűnne innen, ki venné észre? Legfeljebb csúfolódva emlegetnék az evezősök. S odaát sem keresnék a gyárban.

Megvénült fűzfák a szigetcsúcson, óriás nyárfák, jegenyék. Félelmes itt az éjjeli szélzúgás.

Ballagnak az evezős fiúk is fürödni. Tréningruhájuk sötétpiros, rajta fehér felírás: „MHD".

Valahonnan magnózene harsog. Sikoltozva énekel egy női hang az elválásról. Geréb jön a sörrel. Nyitva a zuhanyozó ajtaja, a fiúkat nem zavarja, ha belátnak. Locskolják, lökdösik egymást. Áramlik ki a meleg gőz.

Ki kell várni, mi lesz a hajógyári regénnyel.

Sürgetni nem lehet, abbahagyni lehetetlen.

15

A nyár nem hozta meg a munkakedvét. Nyáron amúgy is nehezen dolgozik. Nem szereti a fülledt, kánikulás napokat. Hazaköltözött a Népszigetről. Talán jobb lesz a megszokottabb környezetben.

A változtatás illúziója.

Lassacskán dolgozgatott. A ház előtti kertben öreg fenyők, juharok, meddő szilvafák. S a láthatár alsó peremén a kis Duna. Geréb a hajókat figyeli. Itt nem köszöntenek senkit.

Ha csengetnek, a felesége nyit ajtót. Nem engedi, hogy megzavarják a férjét. Küldött el már rangos látogatót is, nem értette a nevét.

Geréb a harmadik csengetésre riad fel. Kiles a bejárati ajtón. Megismeri Kékesdi Tibort. Mögötte egy fiatal nő áll. Keresnie kell a kulcsot.

Végre beengedhette a látogatókat.

Kékesdi fehér vászonnadrágban, tengerésztrikóban pompázik. Ezt a viseletet kedvelik a hajógyári fiatalemberek, talán a hajók miatt.

A második belépőt nem ismerte meg azonnal. Könnyű szarvasbőr mellény, lányosan rövid szoknya és trapéz napszemüveg. Friss és elegáns szépség, már nem egészen fiatal, a legszebb korban van.

— Kőműves Péterné... Már találkoztunk.

— Bocsásson meg, asszonyom. A temetésen gyászban láttam, egészen más öltözetben... A feleségem éppen bevásárol. Egy kávéval megkínálhatom önöket. Tessék bemenni, az ott a dolgozószobám... azonnal hozom.

A tágas dolgozószobában szinte elvesznek a vendégek. A minden falat kettős sorban elborító könyvrengeteget nézegetik, s az íróasztal felett Móricz Zsigmond és József Attila fényképét.

— Tibor, az unokaöcsém, elkísért. Egyedül nem lett volna bátorságom ide jönni.

Kékesdi valamit mormol, nézegeti az író tárgyait. Busó álarc, kis bányászlámpa, régi stóla kampósszögön. S egy görcsös juhászbot, szép faragással. Az egyik legnagyobb magyar költő a barátainak cigarettás dobozokat faragott, népi motívumokkal.

Nagy íróasztal, bőrrel bevont kényelmes székek. S egy széles heverő, ahol nagyokat alszik munkátlan délutánokon...

— Elhoztam a kéziratát — mondja az asszony.

Oda is teszi az íróasztal sarkára.

— Ha igényt tart rá, a mama meg a férjem szívesen ad nyilatkozatot.

— Nem kell.

— Beszéltem a sógornőmmel. Már megbékélt.

— Egészségére.

— A Winter rokonságra hivatkozik, de ő szította a tüzet. A férjének nincs szava. Az ön kézirata nem halotti párnának való. Azt követelte, tegyük a koporsóba.

Már jött Geréb felesége. Üdvözölte a vendégeket. A két asszony udvariasan szót váltott divatról, utazásról. Aztán az írófeleség főzni ment.

— A lánynevem Kékesdi Jolán. Apám a hajógyár munkása volt. De neki nincsenek tanítványai, nem is emlékeznek rá. Régen meghalt.

Gerébnek gondolkodnia kellett, mikor, hogyan találkozott munka közben a holt ember nevével, emlékével...

— Visszatérve a kéziratára, a férjemnek azért tetszik, mert ráismer a gyárra, az emberekre. Az öregeknek, a mi generációnknak a mozgalom természetes közeg volt. A fiaim imádták a nagyapjukat, ha velünk néha ellenkeztek is. Nekünk nagyon tetszett az írása.

— Örülnöm kéne... de még nem biztos, hogy befejezhetem.

— Máson dolgozik?

— Mostanában semmit sem csinálok.

— Arra emlékezem, hogy az apám vasárnap délután mindig elment, hogy beszélgessen a szaktársakkal, s kifizesse a szakszervezeti bélyeget. Anyám másképpen volt ezzel. Majd erről is beszélgetünk.

— Férje mit üzent?

— Majd eljön ő is. Mostanában nem ér rá. De azért magnetofonra mondta az észrevételeit apja emlékezéséről. Elhoztam a szalagot, hátha használhatja.

Geréb azt hitte, nem jól hall.

Az asszony kivett nagy kézitáskájából egy pléhdobozt meg más csomagokat.

Geréb elvette, megköszönte.

— Bármikor szívesen látjuk önöket, asszonyom. — Geréb maga sem tudta, mit mondjon még, az ajándék zavarba hozta, töprengett, mivel viszonozhatná s miért szokták meg külföldön élő hazánkfiai, hogy ajándékot kell hozni.

Az asszony érzékelte a zavart, s mintha a figyelmet terelné el, hadarva beszélt a gyerekeiről. A nagyobbik itthon maradt, és hazajön a kisebbik is, ha befejezte a középiskolát.

Indultak. Kőművesné megölelte a háziasszonyt.

— Bocsáss meg, ne utasíts el, ezeket neked hoztam. Távozáskor könnyebb átadni.

Egy kiló brazil kávét, különleges konyakot és fehér rumot kapott Geréb, Gerébné pedig indián szőttest és kozmetikai cikkeket.

Az író felesége úgy búcsúzott Kőművesnétől, mint akivel egy életre szóló barátságot kötött.

16

Gras Viktor krónikája a Ganz Hajógyárról:

„...A munkák megszerzése rendkívüli fáradsággal és sokszor csak áldozatok árán volt lehetséges. Ezidőben a hajó- és géposztályok évenként átlag 100—150 ajánlatot, tervet dolgoztak ki, melyek közül alig 2—3 került megrendelésre. Sok érdekes, nagyvonalú, sokszor kalandos versenyben vettünk részt mind belföldi, mind külföldi viszonylatban, nemegyszer a világ legtávolabbi országai irányában is, Kínától Brazíliáig, Litvániától Szudánig. Alig felmérhető értékes

munka fekszik ezekben a tervezgetésekben, melyek azokban az erre az időszakra annyira jellemző gyilkos versenyekben és az általános pénztelenségben rendszerint nem valósulhattak meg. Az árromboló konkurrenciaharc, a kevéske munkáért való tülekedés »eredményeképpen« aztán a végre elnyert rendelés is legtöbbször ráfizetést, keserűséget hozott."

A kommunisták illegális lapja a hajógyári sztrájkról:

„A gyilkos tempójú kapitalista racionalizálás, bérletörés, az elviselhetetlen agyonhajszolás és velőkig ható munkaerő-kizsákmányolás elleni védekező harc volt a Ganz-gyári ezer szervezett és szervezetlen munkás egységes, áldozatos küzdelme. A magyar kapitalizmus profitharácsolása fokozására indított támadást a munkásság ellen, a dolgozók erejét teljesen felőrlő, keresetét még jobban az éhbér alá nyomó bedórendszer bevezetésével. Ezt a támadást, amely az egész proletariátus elleni támadás, ismerte fel helyesen a Ganz hajógyári munkásság, mely harcában nemcsak a kapitalista tőkések államhatalmi erőszakszerveivel találta magát szembe, hanem az osztályáruló szociálfasisztákkal is..."

Idézet egy rendőrségi jelentésből:

„...A sztrájk megszüntével a gyár úgy egyezett meg a szakszervezettel, hogy a sztrájkért senkit sem rendszabályoz és kivétel nélkül minden munkást, még a főkolomposokat is visszaveszi. Ez meg is történt, s akik a gyárnak a nagy kárt okozták, azok a megegyezés szerint minden büntetéstől mentesítve vígan dolgoznak, Nedelka pedig, aki tisztességesen dolgozni akart, ebben nemcsak akadályozva lett, őt a sztrájkolók el is verték, és ezért jutalmul a gyár kidobta őt..."

Vas-Witteg Miklós visszaemlékezéseiből:

„1939 szeptemberében, amikor a német hadsereg megtámadta Lengyelországot, hirdetményeken jelent meg, hogy hadiüzem vagyunk, s az előző évben letett eskünk érvényben van. Úgy értesültünk, hogy ugyanazt az őrnagyot kaptuk vissza katonai parancsnoknak, aki az előző évben pár hétig már nálunk volt.

Három órakor, ahogy a munkát lefújták, anélkül, hogy megmosakodtunk vagy átöltöztünk volna, megjelentünk az iroda előszobájá-

ban. Az üzemvezető főmérnök már várt ránk. Mikor meglátott bennünket, ránk szólt:

— Maguk miért nem mosakodtak meg és öltöztek át?

— Nem akartuk a parancsnok urat megvárakoztatni — válaszoltuk. Méltatlankodva csóválta a fejét, de nem tudott mit szólni.

— Mind együtt vannak? — kérdezte végül.

— Igen — válaszoltam. Tizenegyen voltunk. Még egyszer végignézett bennünket, aztán bekopogtatott a parancsnok irodájába, félve benyitott.

— Jelen vagyunk, őrnagy úr — biccentette meg az ajtónyíláson bedugott fejét.

— Jöjjenek! — hallottuk az őrnagy hangját.

Mivel a főbizalmi én voltam, én mentem elöl. Az irodában aztán egymás mellé, egyenes sorban felálltunk. Mikor már elrendezkedtünk, a főmérnök katonásan balra át-ot csinált, jobb kezét a füléhez emelte, majd a combjához vágta — bármelyik újoncnak dicséretére vált volna —, és jelentkezett:

— Őrnagy úrnak alázatosan jelentem, tizenegy ember parancsára megjelent: Witteg Miklós géplakatos előmunkás, Visnyei Sándor esztergályos, Pécsi István ...e...e...

Belesült! Mikor ezt az őrnagy meglátta, megköszönte a jelentést, és felénk fordult. A mosoly, amit az előző komikus látvány csalt az ajkunkra, még megbújt a szánk sarkán. Az őrnagy szemben állt velünk, előbb jobbról balra, majd balról jobbra jártatta végig a szemét rajtunk. Mivel a jobbszárnyon én voltam az első, rajtam akadt meg a szeme.

— Ki itt a főbizalmi? — kérdezte elég katonás hangon.

— Én vagyok.

— Maga?! — nyomta meg a magánhangzókat.

— Igen, én.

— Magukat a Szociáldemokrata Párt küldte ide?

— Nem értjük a kérdést, őrnagy úr — válaszoltam. — Minket ide semmiféle párt nem küldött.

Az őrnagy segélykérően nézett a főmérnökre, majd ismét felénk fordult:

— Ki más küldte volna ide magukat, ha nem a pártjuk!...

— Mikor mi ide jöttünk dolgozni, s annak már tíz, tizenöt, húsz éve, akkor ide a szakszervezet közvetített ki bennünket.

Tanácstalanul nézett ránk, majd ismét megszólalt:

— Maguk mind bizalmiak?

— Igen — hangzott az egyöntetű válasz.

— Mi itt a maguk hivatása?

— Ebben a gyárban ma 1350 ember dolgozik — feleltem. — Mindig adódnak olyan kérdések, események, amelyek valamennyi dolgozó érdekeit érintik. Ha ilyen előfordul, a kérdést mi közvetítjük a főnökeinknek. Ha vitás kérdések fordulnak elő, mi képviseljük az ő érdekeiket. Van rá eset, amikor személyes ügyet képviselünk, személyeket védünk meg az esetleges igazságtalanságok ellen. Ha...

— Elég — vágott a szavamba, mint aki mindent ért, s felemelte a hangját: — Én azért hívattam ide magukat, hogy tudomásukra hozzam: ez a gyár hadiüzem, ennek a parancsnoka én vagyok — a maguk parancsnoka is! — és mert hadiüzem lettünk, itt megszűnik a szakszervezet, megszűnik a szervezkedés. Megszűnnek maguk is bizalmiak lenni, a munkásoknak én vagyok a bizalmija. Nincs szükségem közvetítőkre. Én a magyar kormány teljhatalmú megbízottja vagyok. Itt az fog történni, amihez én hozzájárulok. Ez persze nem zárja ki, hogy én a munkások kéréseit, vagy — ha lesz ilyen — a panaszait meg ne hallgassam, de azt minden munkás személyesen kell, hogy előterjessze. Tehát megszűnt a szervezkedés, megszűnt a lázítás, megértették?

— Hogyne értettük volna meg — feleltem azonnal —, magyarul mondta az őrnagy úr... csak éppen nem vesszük tudomásul.

— Mi az, hogy nem veszik tudomásul?

— Őrnagy úr! Hogy megszűnt-e a szakszervezet, hogy mi továbbra is szervezkedünk-e vagy sem, az nem ezen a tárgyaláson és nem ebben az irodában dől el. Mi szakszervezeti tagok vagyunk, és azok is maradunk. Bennünket munkatársaink választottak meg, hogy ügyüket képviseljük, s mi ennek minden körülmények között eleget is teszünk!...

Kissé megnyomhattam az utolsó szavakat, mert az őrnagy így válaszolt:

— Figyelmeztetem magukat, ne heveskedjenek velem. Igenis én döntöm el ebben az üzemben, hogy lesz-e szakszervezet, és lesz-e bizalmirendszer. Ehhez nekem felhatalmazásom van, ha nem tudnák. Maguk hadiüzemi dolgozók, azaz katonák. Maguk azt teszik, amit én, a katonai parancsnok elrendelek, vagy pedig élni fogok azokkal az

eszközökkel, melyek rendelkezésemre állnak, de azt előre megmondom, nem köszönik meg!

Visnyei Sándor vette át tőlem a szót:

— Őrnagy úr, arra kérjük, mérsékelje magát, mi ilyen hanghoz nem vagyunk hozzászokva. Vegye tudomásul az őrnagy úr, hogy mi nem érezzük magunkat katonáknak, mi szabad bérmunkások vagyunk. Mi itt több mint ezer embert képviselünk. Ez az ezer ember figyel arra, ami most itt történik, s azt az ügyet, amit az őrnagy úr képvisel, nem nagyon szolgálná, ha mi kedvezőtlenül számolnánk be róla. Az őrnagy úr pedig ne akarja a munkásokat képviselni, mert ön azokat nem ismeri.

— De ismerem — vágott közbe az őrnagy.

— Honnan? — kérdezte Papp János vasöntő.

— Könyvekből... meg a katonaságtól!

— Az nem jó. Jöjjön le az őrnagy úr az öntődébe két-három évre dolgozni 40—50 fillér órabérért, és éljen meg abból, akkor majd elmondhatja, hogy megismerte a munkásokat.

Nagy csend lett. Az őrnagy hol ránk nézett, hol a főmérnökre. Látott valamit az arcán, mert nem folytatta a vitát. Odaállt elém, szavait hozzám intézte:

— Holnap reggel falragaszon fogom a munkások tudomására hozni, hogy a szervezkedést betiltom, s ha ez nem lesz betartva, azért magát teszem felelőssé!

Most Pécsi István kazánkovács szólt közbe:

— Azért nemcsak Witteg szaktárs, hanem mindnyájan felelünk! — De már fordult is kifelé.

Ámde sem másnap, sem a következő napokon nem jelent meg az őrnagy által ígért falragasz.

Mi pedig a gyár bizalmi testületének beszámoltunk a történtekről, s a bizalmi testület egyhangúan kimondta, hogy a tagsági járulékot továbbra is a műhelyben szedjük, műhelyi és bizalmiüléseinket, mint eddig, ezután is megtartjuk."

1

Idézet József Attilától:

Múltunk mind össze van torlódva
és mint szorongó kivándorlókra
ránk is úgy vár, az új világ.

Nekem is van kedvenc versem, nemcsak apámnak. El lehet mondani a síromnál is. Amint hírét vettük, hogy valaki — sokáig nem tudtuk a nevét — lejegyzi apám emlékeit, készülődtünk, hogy mi is elmondhatjuk a magunkét.

Úgy látszik, semmi sem úgy teljesül, ahogyan szeretné az ember. Nem beszélhetek a feleségem előtt, mert perben állok vele. Lehet, hogy elválik tőlem. Megegyeztünk, nem beszélünk múltról — és jelenről sem — egymás előtt.

A két fiú nyíltan a feleségem pártján. Őszintén szólva, ez lep meg legjobban. Makacsul hiszem, hogy ön mégis megért engem, mióta az írását — apám emlékezését — olvastam, biztos vagyok ebben.

A nagy nemzedék kitaposta a jövendőnket. De néha félre is vitt. Új csapást kellett törnünk. Nincs éhezés, barikádharc, rendőrkardlap, de azért nekünk is kijut. Lehet, hogy nem tudom magamat jól kifejezni, kérem a türelmét.

Legalább megkísérlem átugorni az árkot.

A jelenről tehát nem beszélek. Megígértem a feleségemnek. Vissza kell rángatnom a messzi múltba. Ha ismert, amit elmondok, elnézést kérek.

A családom úgy döntött, hogy a húgomat az apácák polgári iskolájába íratja, én meg inasnak állok, ha felvesznek a Ganz valamelyik gyárába.

Az én kérvényemet hamar visszautasították.

Tiszta ügy, az apámat nem kedvelik a Ganzban.

Egy évig kifutó voltam a Hermann-féle fűszerüzletben, söpörtem, cepekedtem, biciklin trógeroltam. Vittem a megrendelőknek a pakkot.

Igenis, kezét csókolom, nagyságos asszony, köszönjük a vásárlást.

Anyám megszánt. Megsúgta: eljárt az érdekemben. De rám parancsolt, hogy tartsam a számat az apám előtt.

Tapostam a pedált, cipeltem a hátikosarat. Néha kaptam pár fillért.

Mikor hajógyáriakkal találkoztam a Váci úton, úgy tettem, mintha nem látnék senkit.

Természetesen polgári iskolába vágyakoztam, ahová a húgom is járt. Aztán megtörtént a csoda. Levelet kaptunk a Ganzból, a Kőbányai útról, ott volt a központi tanműhely. Anyám ügyesen intézte, Újpesten szerzett protekciót az apátplébános úrtól. Apámnak nem mondtuk meg az igazat. Továbbra is füstölöghetett a papok ellen.

Az az igazság, bármelyik Ganz-gyárban inaskodni rangot jelentett. Éjjel különben — éppen akkoriban — felébredtem néha. Szüleim a két gyerek jövőjéről tanakodtak. Miért van, hogy Kőműves Péter fiát elutasíthatják? Kinek a bűne ez? Magam csak azt nem érthettem, hogy ha apámat valóban annyira tisztelik a munkások a gyárban, miért nem szegődhetek el inasnak az apátplébános protekciója nélkül.

Apám különben éppen úgy élt, mint Sztanó Jóska bácsi: hazahozta az egész keresetét, berúgva életében egyszer sem láttam, otthon fúrt-faragott, csak muszájból járt el hazulról.

Mindig mesterkedett valamit a sufniban, javított, szerelt, faragott, s nekem meg a húgomnak csodálatos játékokat csinált. Megjavított bármilyen szerkentyűt.

Inasnak féléves próbaidőre vettek fel. S ott aztán senki sem tehetett értem semmit. Apám és az apátplébános se.

Fél évig jártam a tanműhelybe, mint a többiek. S naponta vizsgáztattak, szem, kézügyesség, minden sorra került. Igyekeztem, figyeltem. Egyszer sem késtem el. A verekedésből kimaradtam.

Eljött az utolsó nap. Addig semmit sem mondtak. Sápadoztak a fiúk. Egyenként hívták a jelölteket Komár főoktató úrhoz.

Betűrendben ment. Engem átugrottak, kimaradtam. Gondoltam, legjobb, ha elmegyek. Majdnem sírva fakadtam.

A jelöltek jó harmadát eltanácsolták, más szakmára küldték. Én utoljára maradtam. Maradhattam, felvettek inasnak.

Katonás mozgású, bajuszos fiatalember volt Komár főoktató. Zubbonyban, csizmában parádézott, ő irányította a leventefoglalkozásokat is. Megcsináltam mindent a MÁVAG-pályán, egyszer sem

hiányoztam a leventéből. Gránátdobásban mindig első lettem, futásban is kevesen előztek meg. Sarkosan megcsináltam a fordulatokat. Legjobban értettem a célzást, a hiba-háromszögelést.

Ácsorogtam egyedül a műhelyajtóban, amikor szóltak, hogy a főoktató hívat.

Három lépcsőn kellett felkapaszkodni a főoktató irodájába. Halkan kopogtattam, és benyitottam.

A főoktató háttal állt, telefonált. Csizmáján megcsillant a fény. Az irodának fegyverzsírszaga volt. A szomszédban volt a vasrácsos ajtajú fegyverraktár. Éleslövészet is volt a leventében FÉG puskával.

Álltam a küszöbön, vigyázzban.

A főoktató rólam beszélt a telefonba.

Ifjú Kőműves Péter szorgalmas, rendes fiú, az apja ellenére... Igyekvő a munkában, a leventéből sem hiányzott. Legjobbnak bizonyult. De azért vigyázni kell az ilyennel... Átmegy ma, jelentkezik a hajógyári esztergályosműhelyben. Állítsák be, de szemmel kell tartani az apja miatt.

Megrúgtam a küszöböt, löktem egyet az ajtón, mintha éppen benyitnék.

A főoktató hátrasandított. Kis bajuszkája rám meredt.

— Nem tudsz kopogni, te?!

— Alázatosan jelentem, kopogtattam... ide küldtek.

— Hát a köszönés?

— Szebb jövőt!

— Adjon isten. No azért, édes fiam! — Valamit mondott még, letette a telefonkagylót.

— Pihenj!

Mereszkedtem kicsit, zavaromban fogtam a kilincset.

Bemerészkedett az a fiú, akit egyszer már kirúgott a főoktató.

— Te mit akarsz itt?!

A gyerek nem tudott megszólalni.

— Takarodj. — A főoktató halkan beszélt.

— Szebb jövőt! — A fiú azért tudta az illemet, hangja rekedt volt.

A főoktató nem állt szóba a fiúval. Az ilyennek ne legyen szebb jövője. A fiúnak az apja börtönben volt éppen.

Csak úgy magának sziszegte a főoktató:

— Menjen utcaseprőnek. Na! — S merőn rám bámult.

— Állj kényelmesen, fiam. A te eseted más. Apádra sok mindent lehet mondani, de jó katona volt. Védte a hazáját.

Nem a főoktatóra néztem, hanem a válla felett a falra.

Ott függött a kormányzó fehér lovon, tengernagyi uniformisban, s alatta díszes keretben a nemzeti imádság, nagy betűkkel. Fújtuk minden leventefoglalkozás előtt, kórusban.

Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.
Ámen

S volt a falon egy térkép is. Alatta zászló és felirat:

Csonka Magyarország nem ország,
Egész Magyarország mennyország!

Elkapta merev tekintetemet a főoktató. Félig megfordult. Hintázott, szétvetett lábakkal.

— Ki az ott, édes fiam? No?

Tudtam a regulát, vigyázzban feleltem:

— Főoktató úr, alázatosan jelentem, vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó úr őfőméltósága.

— Helyes. — Oldalra lépett, eltakarta Papp-Váry Elemérné klapanciáját.

— Mondd el a Nemzeti Imát.

Fújtam hiba nélkül, az alkotó nevét sem felejtettem el.

— Mutasd meg a térképen Nagy-Magyarországot.

Kezembe adott egy pálcát, hogy elérjem a térképet.

Utána visszaléptem az ajtóhoz, vigyázzban várakoztam.

— Miért félsz tőlem, fiam?!

Nem tudtam, mit lenne jobb válaszolni, inkább hallgattam.

— Van félnivalód?

— Alázatosan jelentem, nincs.

— Nem is lesz, ha mindig jó magyar gyerek leszel. — Tüskés kicsi bajusza táncolt a széles mosolytól. — Figyellek az első naptól. Legügyesebb voltál mindenben. Ha ilyen gyerekek nőnének Angyal-

földön is, nem sokáig lenne csonka szegény hazánk. Hanem mi is a te apád, kisfiam?

— Alázatosan jelentem, kovács és lakatos... a hajógyárban.

— Nem ezt kérdeztem. Amúgy... micsoda?!

— Nem tudom.

A főoktató közelebb sétált. Aranygyűrűs öklét a vállamra tette, mintha bele akarna nyomni a földbe. Nehezen tartottam magamat.

— Nem tudod, mi az apád?

— Alázatosan jelentem, nem tudom.

— De azt csak tudod, hányszor rúgták már ki a hajógyárból?

— Ahányszor nem volt munka... alázatosan jelentem.

— Hát a börtön?! Becsukva volt az apád?

— Nem tudom. Azt hiszem, börtönben nem volt.

— Még lehet! Ami késik, nem múlik. Aztán te, mielőtt idekerültél, eljártál rendesen a leventébe?

— Igenis. — Hazudtam, szemrebbenés nélkül. Vasárnap délelőtt hordtam a legtöbb csomagot, Hermann úr ekkor adta a legtöbb munkát. Ritkán mentem én a Váci úti Leventeotthon tájára is. Apám a leventesapkát kidobta a házból, a sufniban tartottam.

— Templomba jársz, rendesen?

— Ritkán.

— Tiltja a kommunista apád, mi?

— Nem törődik vele. A mi utcánkból nem mennek a fiúk.

Egészen közel állt hozzám, merőn bámult. Ökle már a levegőben kalimpált.

— Hová jártok vasárnaponként, mi?

— Jelentem alázatosan... a Dunához. Meg a Szúnyog-szigetre.

— Mit csináltok ott?

— Pecázunk, focizunk, fejelünk. Átúsztam már a nagy Dunát is.

— Apád vigyáz rátok, mi?

— Alázatosan jelentem... egymásra vigyázunk. Vannak ott nagyobb fiúk is.

— Hát apád hol tölti az idejét?

— Meccsen... meg a kocsmában.

— Hazudsz te, mint a vízfolyás, a fene egyen meg! Életrevaló kölyök vagy... — Megcsavarta a fülemet, nagyon fájt. Utána felemelt a padlóról, a galléromnál fogva.

— Ide figyelj, te csibész! Akármilyen simaszájú vagy, fel nem vennélek az ügyességedért. De levelet írt az apátplébános úr. Érted?

— Igenis.

— Kutya kötelességed ezt meghálálni. Nem a papnak... a hazának. Mit csinálsz?

— Meghálálom.

— Hogyan?!

— Rendesen dolgozom.

— Hát még?

— Tanulok.

— S aztán?

— Eljárok a leventébe.

— Tovább, édes fiam!

— Tisztelem feljebbvalóimat.

— Helyes. Nem hiába tanítottalak. Volna még valami... Remek szakmát tanulsz, meglesz a biztos jövőd. Örülsz neki?

— Igenis.

Ma is emlékszem, olyan volt a komédia a főoktatóval, mintha nem én lennék, hanem egy jelenet a moziban. A kérdések ismerősek voltak, felelnem könnyű volt; mintha az egészet már átéltem volna egyszer.

— A mamád nyilván elmegy az apátplébános úrhoz, talán még a perselybe is tesz egy bankót. Akármilyen piszkos kommunista is az apád, tebelőled jó magyart, rendes embert nevelünk!

Felcsippentette az íróasztaláról a cédulát, mely arról szólt, hogy alkalmas vagyok inasnak, s közelről megmutatta.

— Látod?

— Igenis. — Nyúltam érte, elkapta, játszott velem.

— Szóval apádról semmit nem tudsz, mi?!

— Igenis... illetve, nem... alázatosan jelentem.

— Nem ismersz felforgató elemet?

— Nem.

— Hozzátok nem járnak?

— Alázatosan jelentem, nem... Anyám sem engedné.

— Ebben igazad lehet, kisfiam. Újságot, könyvet csak láttál apádnál, mi? Emlékszel a címére is... No?

— Nem láttam.

— Biztos?! — Orrom előtt lengette a cédulát.

— Igenis.

— Jársz a Munkásotthonba?

— Azt se tudom, mi az.

— Hol van? No, fiam... Újpesten, ahol a villamos kanyarodik.

— Nem tudom. — Be akart a villamossal ugratni.

Még folytatta volna, de bennem a Munkásotthontól elszakadt valami. Azt hittem eldőlök, egész testem verejtékes lett.

A főoktató meredten bámult rám.

— Alázatosan jelentem... nem járok...

— Hová nem jársz, fiam? Mi van veled?

Leküzdhetetlen rossz szokásom volt gyerekkoromban, ha félelem bénított, mintha eszelős lennék, elnevettem magamat.

Az érzés ma is bennem van. Mintha ezer hangya mászkálna rajtam. Belém állt a görcs, és mozdulni, beszélni nem tudtam, ha kérdeztek sem... csak nevettem, hang nélkül.

Bámult rám a főoktató, hogy rángatózik az arcom.

Rá akart venni, hogy spicliskedjek neki. Ettől apám előre óvott. A párbeszéd azért is sikerült, mert apám végigpróbálta velem, mire mit kell válaszolni.

A főoktató emelte a karját, hogy az arcomba üt, mert félig már kiült a képemre a vigyor, de hirtelen kitört belőlem a félelem, és elsírtam magam.

A főoktató hozott egy pohár hideg vizet. Itatni akart, de a számat nem tudtam kinyitni. Fogsorom ütemesen verődött az üvegpoháron. Mire a főoktató az arcomba loccsantotta a vizet.

Abbahagytam a sírást.

— Mi van veled?

Ráztam a fejemet, hogy semmi.

Telefonálni akart az orvosi rendelőbe, de nem sikerült neki. Mérgesen legyintett.

— Itt a papirod, eredj a fenébe! Térj már magadhoz! Apádra ne hallgass! Menjetek el az apátplébános úrhoz. S a hajógyárban kerüld a felforgató elemeket, ilyenekkel ne közösködj! Ide figyelj, te anyámasszony katonája... ha ilyennel találkozol, jelentsd az ottani főoktatónak, aztán kész! Elmehetsz. Szebb jövőt!

Nyúltam a céduláért, és tisztelegtem.

Kint a pálya szélén újra elővett a sírás. Szerencsére senki sem törődött velem. Hamarosan felém pattant a labda.

— Téged is kirúgott? — A szeplős, nyúlszájú gyerek sündörgött oda hozzám.

Nem tudtam válaszolni neki, futottam a portásfülkéig. A cédulám összegyűrődött. A portás akkurátusan kisimította, és csóválta a fejét. Máskor villamosra szálltam, jegy nélkül is. Akkor gyalogoltam, Kőbányáról Angyalföldre.

Negyvenegy májusának végén léptem be a Váci úti hajógyárba. Virágzó orgonabokrok sorakoztak a szürke kerítés mentén. Az illatuk szinte elkábított.

Alig léptem néhányat, elém bukkant Sztanó Jóska bácsi, hajóépítő munkaruhában. Megnézte a cédulámat. A főoktatóról beszéltem neki, de csak futtában.

Közelről bámulhattam a sólyát, az épülő hajókat.

— Apád azt hiszi, bánt téged, hogy nem járhatsz polgáriba, mint a húgod.

— Mit bánom én, csak...

— Tanulni nem volna rossz, mi?

— Nem érdekel a polgári iskola.

— Most a gyárba kerülsz, Peti. Szakmát kapsz... nem is akármilyent. Jegyezd meg a szavamat, eljön az idő... Talán nem is sokára... A munkásembernek igazi becsülete lesz... a mi fiainkból meg akármi lehet akkor. Addig is tanulj, és becsüld meg magadat! Jól megértettél?

— Igen... de azt hittem, nem is engednek ide.

— Apád miatt? Jó munkásra nagy szükségük van. Nélkülünk semmire nem mehetnek. Fel a fejjel... Keresd meg az esztergályosműhelyben Holub Lajost! Beszéltünk vele. Az lesz az oktatód. Rendes ember, megfogadd a szavát.

No, eredj, útközben nézz jól körül a sólyán. Készül itt hamarosan az első négyezer tonnás teherhajó, szovjet megrendelésre... Azt majd megcsináljuk szívünk szerint. Azon te is dolgozhatsz. Tisztelettudó légy, szerény és tanulékony. Arra a műhely...

Nem akarok most hazudni, hogy Sztanó bátyám minden szavát értettem akkor, de megjegyeztem mégis, jóval később, sokszor felidéztem.

Ténferegtem a sólyán. Mennyi ember teszi a dolgát. Kiszállt belő-

lem minden görcs, szorongás. Három hajótest, sorban. Vasbordák meredeztek. Nagy döngéssel dolgoztak a gorombakovácsok.

Füttyszó, ütemes kalapálás. A csonka hajótest belsejében emberek mozognak. Párban szegecselnek. Egyik tartja, másik ráver. Csokorban száll a szikra. Amott nagy lemezt hajlítanak. Kapaszkodnak kívül is, a rácsos állványon — körülácsolják a készülő hajót, mintha ház épülne!

Fejek a félbevágott vaslemez felett. Felismertem apámat. Válltól felfelé látszott. Intett a kalapáccsal, aztán dolgozott tovább.

Rám kiabáltak, hogy útban vagyok.

Sínen álltam, s közelgett a vaslemezzel, rúdvassal terhelt szerelvény. Torlódva megállt. Jeleztek, s már nyúlt a daru gémje. Horoggal, lánccal megfogták a vaskötegeket, elsiklott a daru a teherrel, majd ledobta, megdöndült alattam a föld.

Kürtölt a darukezelő, menjek távolabbra.

Ez lesz az életem, a hajógyár. Az oktató, a sírás és nevetés görcse később alig jutott eszembe, de a nézelődést a sólyán sohasem felejtem el.

A szerszámműhely régi csarnokban volt. Olajos-savas szag terjengett, az acélforgács égés-szaga szinte csípett. Csend volt, sorban álltak a homályban az esztergák, mint szemlén a katonák.

Az átjárón túl óriás ollóval lemezt daraboltak.

Fúrógépen dolgozott a sarokban egy fiú, alig idősebb nálam. Intett, a Hajóépítők utcájában lakik, valahol a felső végen. Odamentem hozzá.

— Holub Lajos? Öcskös, nincs szerencséd. Az a legszigorúbb szaki a műhelyben. — S tréfásan keresztett vetett rám. Aztán megmutatta hol az emberem.

Középtermetű, erős szemöldökű esztergályos, agyonfoltozott munkaruhában. Éppen megállította a gépet, fordította a félig megmunkált nagy tengelyt, intett, hogy várjak türelemmel.

Amint újra ment a gép, ráfeledkeztem az ezüstösen kunkorodó forgácsra.

— Ezt nem lehet megunni — mondta halkan Holub, de nem nézett rám. Komótosan megtörülte ronggyal a kezét, s férfiasan szorította meg a jobbomat.

— Rajtad múlik, öcskös, hogy milyen munkás leszel. A szakmát

jószerivel úgy kell ellesned... Ott nemigen magyaráznak. Mindenki végzi a magáét, amiért fizetik. S amit tud, arra külön vigyáz. Már aki nem lát elég messzire. Mert hiszen amit tudunk, az közös kincs... érted-e? Arra ügyelj hát: nemcsak magadnak, hanem a jövőnek is tanulsz. Jó szem és biztos kéz kell. Némi szorgalom is.

Néztem, hogyan gyűlik tekeregve a kékes fényű, égés- és olajszagú acélforgács. Arra gondoltam, hogy Jóska bácsi és apám beszéltek Holubbal. Rám nézett az oktatóm.

— Kedvem telik az oktatásban. Mint valamikor apádnak... Amikor munkásvilág volt itt, te még nem éltél. S apád oktatta a mieinket a laktanyában... aztán elmentek verekedni.

Csak álltam ott. Holub suttogva beszélt.

— Hallom, a nagy Ganzban piszkált a leventeparancsnok.

— Nemcsak engem.

Eltelt egy kis idő. Megszoktam lassan a műhely szagát.

— Talán nem szeretsz leventébe járni?

— Nem... de muszáj menni.

— Nohát tudod... erről vita volt. Vannak, akik azt mondják, csak járjanak a mi gyerekeink is, tanulják meg a fegyverforgatást. Én nem így gondolom... Szép ez a tengely, mi? Az első szovjet hajóba lesz. Tökéletesnek kell lennie. — Rám pillantott közben, s folytatta. — Azt mondom, Peti, ne járj leventébe!

— Rendőrt küldenek értem. S azok nem szeretnek a Hajóépítők utcájába jönni.

— Az a mesterségük, hogy miránk csúnyán nézzenek. Milyen a hallásod?

— Hát... miért tetszik kérdezni?

— Apád első dalárdista. Mehetnél az énekesek közé, de azért nem mentenek fel. Van még a leventezenekar... Azt mondják, ott sok a próba. Több tanulónk a lövészcsapatba iratkozott, de az ottani oktató nem állja apád szagát. Izmos, zömök fiú vagy. Boldogulnál te a birkózószőnyegen. Mit gondolsz?

— Megpróbálhatom.

— No az edzőt ismerjük... Foglalkozik idősebbekkel is... A Vasasból jár a hajógyárba. Említettük neki... eredj oda hozzá. A többit ő elintézi az itteni leventeparancsnokkal... Birkózol, nem kell leventébe járnod. Szükségünk lesz rá, hogy a jó munkások erősek és

ügyesek is legyenek. Először menj a műhelyfőnökhöz, jelentkezz nála, ahogyan kell, add le a céduládat!

Elkészült a tengely. Holub megállította a gépet. Kivette a súlyos munkadarabot, megtámasztotta egyik végénél, és kedvtelve nézegette.

— Mondd meg, hogy itt már jártál! — Szemmel mutatta a távoli sarokban a művezető irodáját.

Ki volt írva a művezető neve: Zeemen Ernő. Hangosan válaszolt a kopogtatásra. Felnézett rám az asztaltól, gombolatlan köpenyben, barátságosan hunyorgott. Mögöttem a műhely, a munka zaja, az emberek. Zeemen belátta irodájából az üveges falon át az egész csarnokot.

Felállt, elvette a cédulámat. Kezet nyújtott. Bemutatkozott, ahogyan felnőttnek szokás.

— Kőműves Peti? Te leszel Holub új inasa?

— Igen.

— Holub mindenben eligazít. Esztergályosnak lenni... az első mesterség. Bármi hasfájásod lesz, amit Lajos nem tud eligazítani, azonnal szólj. Már itt voltál, amikor telefonált a leventeparancsnok, hogy megjöttél-e. Nem akartalak hívatni. Az otthonban jelentkezni kell.

— Csakhogy én beiratkoztam birkózónak, s nem kell leventébe járnom.

A művezető bólintott.

— Helyes, értem. Olyan a formád. A felmentést elintézik. Majd én megmondom... Te meg, igyekezz, tényleg jelentkezz az edzőnél, ma gyakorolnak az alagsori teremben. A délelőttös birkózók már ott vannak, a Vasgerendában. Aztán gyere vissza Holubhoz.

Szólt a telefon. Zeemen mosolyogva intett, hogy elmehetek. Még mutatta, hogy a műhelycsarnok melyik oldalán van a Vasgerenda, a régi irodaépület, amely megmaradt a mai napig.

Így kezdődött az első napom. Az apátplébánoshoz soha nem mentem el.

Inaskoromban — ezt őszintén meg kell mondanom — a mozgalomból nem sokat érzékeltem. Az egyik inas kezében nyilas újságot láttam. Belém kötött, mert figyelte, hogy csak Népszavát meg sportújságot olvasok.

Vettem szakszervezeti bélyeget. Többször adtam a kevéske pénzemből, ha gyűjtöttek valamire.

Akkori mestereim nem élnek vagy nyugdíjban vannak. Hogyan viselkedtek, mikor mit mondtak? Vagy fél tucatnyian megkapták közülük később a »Szocialista Hazáért« kitüntetést. Nyugdíjasként is az elnökségben ülnek a gyári ünnepélyen. A szakmát tanuló fiú nyilván nem ismerhette töviről hegyire az embereket. Csodálkoztam a felszabadulás után, hogy Lakatos Miklós barátom, Sztanó Géza mestere, aki szemre nem különbözött a többi lakatostól, milyen fontos ember volt a mozgalomban.

Apám valódi szerepével sem voltam tisztában. Ilyesmiről az öregek előttem szót alig ejtettek.

Miklós bácsi, a birkózóedző Vasas-jelvényt hordott, ha kint találkoztunk a Váci úton. Itt bent nem ellenkezett a leventeparancsnokkal. Udvariasan hallgatott, ha az benézett a birkózóedzésre. Köpcös, rövid nyakú, puha léptű, ősz ember volt. Tüskés frizurája előremeredt, mint régi képeken a generálisoknak.

Hamarosan megismerkedtem egy fiatal segéddel, Szép Jánossal. Sportlövő volt, hogy ne kelljen leventébe járnia, részt vett a lövészversenyeken. Most, ha jól tudom, vezérigazgató az MHD-ban.

Kevéssel a halála előtt megláttam Holubot, a hajógyárral szemben, a parkban. A mieink készítettek oda ülőkét, padot, sakkasztalt. Szívesen elidőznek ott a hajógyári öregek. Nincs messze a Váci út, a betonkerítés, oda látszanak a jól ismert gyárak, az üzemi épületek és a kémények. Vonzzák a szemet a sólyán a körülácsolt hajók vagy darutestek, meg a gólyanyakú, nagy terhet emelgető üzemi daruk.

Egyenruhában voltam, frissen vasalva. Fogadásról jöttem. Holub meg a többi öreg kedvéért kiszálltam, a kocsit elküldtem. Megpillantott az öreg, botjával intett. Odafigyeltek a többiek, hiszen régóta ismerjük egymást.

Kezeltem, tisztesség szerint.

— Azt mondd meg, Peti, katona vagy te vagy diplomata?

— Ez is, az is.

— Mindegy, vasasgyerek akármit megtanul. Hány idegen nyelven beszélsz?

— Három jól megy, a negyediket gyúrom.

Botjával kaszált egyet a többieknek.

— Látjátok, mi lehet egy igazi esztergályosból? Jól van, fiam. — Az öregek a padon bólogattak.

— Múltkor vetélkedő volt itt a téren — folytatta Holub. — Azt firtattuk, kinek került több tanítványa magas pozícióba az új világban. Győztem, nyertem két korsó sört... Negyvenhét névig jutottam, te is benne voltál, Peti. Aztán otthon evett a méreg, mert eszembe jutott még tizennyolc név. Meg is előzhettek volna. A második Merész Gábor lett, csak kettővel mondott kevesebbet. Szólt néhány nap múlva, hogy neki is jócskán van még... Mondom, fizesd meg a sört, és folytatjuk. Afféle nyugdíjas-szórakozás ez, ugye... Nem mehetünk MHK-ra vagy szellemi vetélkedőre, az fiataloknak való. A múltkoriban volt ez, de imént is szóba került... Tábornok tanítványom kettő is van, aztán itt áll egy katonai attasé. Minisztériumi fejes lehet egy tucat, rendőr ezredes, tanácselnök, a fene tudja még, melyik miféle... De a legbüszkébb — te se neheztelj meg, Kőműves — mégiscsak Szép Jancsira vagyok, mert az nálunk, az MHD-ben lett vezérigazgató... a mi gyárunkban. Járt másfelé is, nemcsak az egyetemre, de aztán visszajött. Ámbár vezérigazgató? Nem mondom, nagy dolog. De első esztergályos lehetett volna, akárcsak te, Peti, a kerítésen belül, amott... Az talán nem rang!? Hohó! Téged apád miatt küldtek éppen a katonaiskolára... mert annak sok minden nem sikerülhetett. Csakhogy azt is előszámoltuk, hogy mi lett a következő generációval. Meg az utánunk jövő fiatalok hol állnak... Van rá idő. Nehéz sor ez, végiggondolni. Sztanó Jóska lánya munkáshoz ment, a Merész fiához, átkerültek Óbudára, ott a gyerek párttitkár lett. A lány meg a kultúrház igazgatója... Dunakeszin laknak, változatlanul. Az anyagyártól sem szakadtak el. Ez rendjén való... A másik Merész fiú főnök egy másik gyárban, az is vitte valamire. Ott van Sztanó Géza is, az öntödében. De ti? Messze kerültetek innen. S a gyerekeitek már a gyár tájékára sem szagolnak. Büdös nekik az öböl vize. Ott vannak a saját gyerekeim, azok szöktek a legmesszebbre. Egyik valami ügynök, állami külkereskedő, a másik még megjárná, tanácselnök lett falun, Somogyban. Azt mondják, a rang, a pénz... Nézd meg a mostani bérlistát. A jó esztergályos megkeresi a maga hét-nyolcezrét... Jó, nem esik a kalapjába a nagy mellékes, mint a főnököknek. S rádob a normára egy-két lapáttal, akárhogyan »rendezik«. De kiből lesz munkás manapság? Jön a gyárba a sok falusi. Némelyik megkapaszkodik. A többi meg visszasompolyog, mert közben mögöttük is változik a világ. Jön-megy a nép, ez nagyon nem tetszik nekem. Nincs becsülete a helynek. Gondol egyet, kéri a könyvét. Mire vezet ez? Azt értem, hogy

titeket a szakmára, az emberségre mi tanítottunk... Jó munkásból akármi lehet. De a hajógyárakat, a műhelyt nem lehet elfelejteni, az úristenit! Melyikőtök küldi hozzánk inasnak a gyerekét? Egy unokám se látta belülről a hajógyárat... Ezt nagyon röstellem! Nekünk talán nem ajánlottak magasabb beosztást? Nekem többször is. Ne integess, Kőműves fiam... Panaszkodnak a többi öregek, itt a téren... meg odabent a klubban. Úgy látják, hogy az egyenruhát mi adtuk rátok, akármilyen jól áll. Tán nem így van? Aztán felénk se néztek. De én csak összevissza beszélek, ne figyelj rám... No, játszunk egy igazi partit?

Holub komótosan szétnyitotta a dobozt, felrakta a sakkfigurákat, és cigarettára gyújtott.

Körülöttünk más nyugdíjasok üldögéltek, sütkéreztek a napfényben. A park szélén az újságos kiabált. Mellette másik fülke a járdán: trafik.

Szemben üldögéltünk a hajógyárral. Az öregek bólogattak. Helyeselték Holub kifakadását. A gerléket etették kenyérmorzsával. A verebek is elkapkodták a magukét.

Páran felálltak, figyelték azt a partit.

Jött egy nénike, feltámogatta a padról a maga emberét, elkísérte hazafelé.

A partim Holubbal döntetlenre állt. A kibicek hallgattak, egymáshoz csak néha szóltak, suttogva. Saccolták, ki nyeri a derbyt. Elkalandozott a tekintetem. Kétszer is figyelmeztetett az öreg. Visszaléphettem. Aztán dühösen leütötte a királynőmet meg az egyik futómat. Ő csak egy tisztet vesztett. Megembereltem magam, és makacsul védekeztem.

— Jártak nálam többször, hogy mondjam el az emlékeimet... Ma vízre bocsátják az új kétszáztonnás úszódarut, Brazíliának. Meghívtak, Szép János nem felejtett el. Tudja a tisztességet. Bejönnél velem?

— Mehetek. — Elfeledkeztem a családi programról.

— Emlékszem, fiam, ott voltál, amikor az első szovjet hajó gerincét fektettük a sólyán... Vörös lobogó lengett, megjelent a szovjet nagykövet... Az Internacionálét játszották, akkor először...

Nem szakítottam félbe Holubot. Az emlékezés hulláma magával ragadta. Nem lehettem ott a gerincfektetésen, akkor még a nagy Ganzba jártam. Az első angyalföldi munkanapomon a helyén volt az a gerinc.

— Amikor vízre bocsátották, kitört a háború, az a hajó aztán a németeké lett. Mások álltak ki ünnepelni, minket nem láttak ott. Veled már az első nap veszkődött a leventeparancsnok, emlékszem, fiam... Vízre bocsátáshoz beszédet mondott, már annak, aki hallgatta. No, mindegy... A felszabadulás után jó okkal kerülte a Váci utat. Hanem a múltkoriban, tán itt voltunk valamennyien, akik most. Elüldögélünk, ha szép idő van... Nahát ide botorkál egy magunk korabeli. Görbe már, mint a sarló, megnézi a hajógyári nyugdíjasokat... Intünk egymásnak, a háta mögött, ismerős ez, de ki a fene lehet? Nem munkásféle, mert akkor valaki emlékezne rá. Nézegetjük a képét, várjuk, majd csak megszólal. Ha mi nem, ő felismer, kimondja valakinek a nevét. De az csak bólogat, hallgat. Hát tudod, én jöttem rá, hogy nem más ez, mint a háborús leventeparancsnok. Lengette akkoriban a fehér sapkatollat. Még egyszer körbe vonszolta magát, mindenkinek külön kalaplevéve köszönt. Észrevette, hogy megismertük. Nem bántottuk persze egy szóval sem. Letudta ez is a magáét. Úgy látszik, muszáj volt neki idejönni... elvégre amott, a kerítés mögött töltötte ő is a fiatalságát. Leventeparancsnok volt, a németeket dicsérte... Őt is eltemetik. Meglehet, hogy nem él már. Az a hajó nem sokáig futott náci lobogóval. Megtorpedózták a Földközi-tengeren.

Az állást már nem tudtam kiegyenlíteni, feladtam a partit.

Újat kezdtünk.

Ez a parti nagyon sokáig tartott. Közben beszélgettünk. Üldögéltek körülöttem az öregek, állukat botra támasztották. Néha összenéztek, bólintottak. Minden fontos emlék felszínre bukkant. Többször hívtak tanúnak, bevontak olyan eseményekbe, amelyek énelőttem történtek a gyárban.

— Hát az öreg raktárosra emlékeztek? — A hátam mögül beszélt egy reszelős hangú öreg. — Megindult a sakkélet is. Lilienthal szovjet nagymester jött el a hajógyárba... talán negyvenhétben... Szimultánt játszott velünk. Az öreg Kerepeczki, a kövér raktáros nagyon szeretett sakkozni, addig rimánkodott, bevettük. Nem sokra vitte. Hamar eljutott a végére. Egy lépés a csikóval — és matt. Látta az öreg, izzadt is a tarkója. Figyeltük, mikor ér oda Lilienthal? Kerepeczki meg óvatosan levette, a kabátujjába csúsztatta azt a bizonyos csikót. Odaér a nagymester, nézi az állást, ránk pillantott, de senkinek sem rezzent a szeme. Kerepeczki nem mert felnézni. Elmosolyodott, és

megszólalt a nagymester: »Ggye csikó?« Mire Kerepeczki, mintha véletlenül került volna a kabátujjába, kirázta, és a helyére tette. Újra bólintott Lilienthal, lépett — és matt. Sokáig csúfoltuk a raktárost. Nem is haragudott érte. Amíg élt, idejárt az térre. Ő maga is szívesen elmondta ezt a történetet.

Szimultán emlékezés, a sakkfigurák már a dobozban.

Milyen volt akkor, amikor idejöttem? Az öregek vizsgáztattak, deszkafalú műhelyekről, raktárakról kérdeztek, s hogy mekkora volt az új gépműhely helyén a kubikgödör. Hol is állt a Leventeotthon.

Öreg Holub ritkán dicsérte meg a munkámat, évente ha egyszer. Általában azt mondta: »Megjárja, csináld a következőt.« Ha semmit nem mondott, azt a darabot el lehetett dobni. Muszáj visszatérnem megint a háború elejére.

Eltünedeztek a gyárból a férfiak. Bevezették a jegyrendszert.

Úgy éltünk, hogy apámnak és Jóska bácsinak időnként jelentkezni kellett, hívatta őket a gyári katonai parancsnok. S ráadásul, a nehéz időkben acsargó vitában is voltak. Gyerekként nem érthettem az egészet. Arra azért emlékszem, hogy amikor létrejött a szerződés Hitlerrel, a nyilasok komázni próbáltak a hajógyárban, a Tripoliszban az apámékkal. Az öregem akkor még Sztanóra is vicsorgott, mert az — mint mindig életében — azonnal meg akarta értetni a változást, s másokkal is el akarta fogadtatni. Már a gyárban voltam én is, amikor kitört a háború. Az öregem belátta, hogy Jóska bácsinak igaza volt, de azért a régi villongás sem szűnt meg.

Tizenöt éves elmúltam már, amikor esztergályosinas lettem a hajógyárban. Fejlett kamasz, aki baráti viszonyban van Sztanó Julikával. Ő meg jócskán elmúlt húszéves, sugárzó mosolyú, karcsú, barna szépség. Népszerű volt a Munkásotthonban, de minden fiútól egyforma távolságot tartott. Géza, az öccse azért cinkos megjegyzéseket tett rám; ösztökélt, nőjjek már egészen férfivá, és vegyem feleségül a nővérét.

Mikor elmúltam tizenhat éves is, a Munkásotthonba már nemigen jártam, nem akartam, hogy a gyári leventeoktató fülébe jusson. De Julikának is része volt abban, hogy kerültem az otthont, mert megzavart a közelsége. Kamaszszokás szerint, próbáltam férfiasan viselkedni vele, mire elhajlott, mint az acélpenge. De azért nem nevetett

ki, haragot sem tartott. Féltékenyen figyeltem, ki közeledik Julikához, hajlandó lettem volna verekedni érte.

A tanonciskolában Géza előttem járt, a szakrajzait gyakran én csináltam meg. S még vagy két fiúét. Az oktató Vonsik Ferenc volt, akkor harminc év körüli fiatal ember.

Rendes munkáscsaládból való volt ő is. Eljárt a Munkásotthonba, szolidan táncolt Julikával. Hiába lestem őket. Mintha kést vágtak volna belém, amikor Géza elmondta, hogy Vonsik és Julika eljegyezték egymást. Gyűrűt vettek, de ünnepség nem volt. Most már gyűlöltem az oktatót. Ha kérdezett, csak muszájból válaszoltam. Láttam Jóska bácsin, hogy beszélni akar velem. Kitértem előle.

Gézával tartottam a barátságot. Furcsa fiú volt, figyelmesen tudott hallgatni. Titkomat persze jól tudta. Még az is jólesett, hogy vigasztalt, de Vonsik nevét ki sem mondta előttem.

A lompos, billegő járású Kékesdi néni a művezető irodáját takarította. A műhelybeli szemét az inasokra várt. Kékesdi néni olykor segített az inasoknak is. Volt egy tízéves lánya, vékony lábú, cingár szőkeség, szemében örök riadalommal, arcán, lábszárán kék foltokkal, sebhelyekkel. Verésnyomokat az anyján is lehetett látni. Kékesdi, ez a táskás arcú, zavaros szemű részeges alak valahol a hajógyárban dolgozott. Nem adott haza egy fillért sem, de ha nem talált ételt otthon, félholtra verte feleségét meg Jolán lányát.

Jolán nem járt iskolába. Hivatalosan nem dolgozott a hajógyárban, de két műhelyben is szolgált. Küldözték boltba, trafikba, s dobtak neki valami pénzt. A portások beengedték, aztán később állományba került.

Azt hiszem, Sztanó Géza szervezte meg: vagy kétszer eltángálták az öreg Kékesdit. Az első eset után feljelentést tett a katonai parancsnoknál, hogy inasok, leventék voltak a támadók. Megismerte őket, sorolta a nevüket. A fiúkat becsukták két napra a tűzoltószertárba, ott háltak, s dolgozniuk azért kellett. Amint letelt az áristom, újra elkapták az öreget, még jobban helybenhagyták. Nem tett több feljelentést.

Megjegyzem, apámék is ellátták a családnyomorító iszákosok baját, jól ráijesztettek az ilyenre, de néha meg is verték.

Inaskoromban már jó ideje saját házunkban laktunk, de azért emlékszem, milyen volt az élet a barakktelepen.

S az apácák a Tripoliszból utánunk jöttek a Hajóépítők utcájába is.

A fehér fityulás nővérkék lelki vigaszt nyújtottak a részeges és garázda emberek családjának, ételt vittek az apátplébános úr konyhájáról, pénzt tettek a zokogó asszonyok köténzsebébe. Adtak imakönyvet és olvasót.

Fizettük a ház részleteit.

Anyámhoz csak titokban mertek besurranni az apácák, apámtól nagyon féltek. S az öreg úgy tett, mintha nem tudná, hogy csak akkor kerülik el a házát a nővérkék, ha otthon a gazda. A húgomat apáca tanárnők tanították az iskolában. Mari általában megbújt a konyhasarokban, magolta a leckét.

Apámat negyvenhárom nyarán hívták be Nagykátára, munkásszázadba.

Jóska bácsi akkor megúszta, még a behívás előtt kórházba ment, és olyan írást adott neki valami professzor, hogy halálán van. Különben a felesége át sem vette a behívót.

Apámat más hajógyáriakkal együtt kivitték a frontra. Amit ott átélt, arról szinte semmit sem tudtunk. Később sem beszélt róla. Kérdezni sem mertük.

Már kaptam valami kis pénzt a gyárban. Úgy vehetjük, én lettem a fiók családfenntartó. Anyám dolgozott, szokott helyén, a Ganzgyárban. Apámtól egyetlen tábori lapot kaptunk. Azon a ceruzával teleírt lapon hozzám is szólt az öreg: vigyázzak anyámra, húgomra.

Mintha tudta volna, milyen bajban vagyunk. Máriát kirúgták az iskolából. Volt sírás-rívás. Az apácák nem jöttek a tájunkra sem.

Sztanó Jóska bácsi éjjel meglátogatott.

Muszáj volt leventébe járnom, mert a birkózóedzőt szintén az aknamezőre vitték, ott együtt volt apámmal, s elpusztult.

Karácsony után furcsa látogató jött. Egy sebesült katona, mankóval, fél lábbal. Ungváron a hadikórházban együtt volt apámmal. Hozott írásbeli üzenetet. Apám üzente, hogy amint meggyógyul, hazajön.

Örvendeztünk, de én alig hittem el a hírt. Géza korábban megsúgta: az apja biztos abban, hogy azért nem tudunk semmit apámról, mert az — megbeszélés szerint — átment a fronton az orosz csapatokhoz. Otthon el ne szóljam magamat!

S behívták Sztanó Jóska bácsit is. Akkor Jóska bácsi kurtán elbúcsúzott, s másnap beállított apám. Lefogyott, olyan volt, mint egy meszelő. Lötyögött rajta a munkaszolgálatosnak járó ócska kato-

naruha, derékszíja, fegyvere nem volt. Civillé alakult, s bottal, bicegve járt a városban, végül leszerelték.

Megkérdeztük a munkaszolgálatról, aknaszedésről. Elszántan hallgatott. Húgomat kizavarta a kertbe. S nekünk azt mondta:

— Megtiltották... Nem mondhatok semmit. Elkapnának.

Megcsókolt bennünket, aztán beszólította a húgomat.

Mintha tudnák a jó hírt, még aznap beállítottak az apácák. Két öreg nő, fehér fityulában, hosszú szoknyájukon irdatlan nagy zsebek. Egyik apáca kövér, tokás, mindig mosolygó, másik nagy orrú, sovány. Gyanakodtam, ez talán nem is nő, mert olyan férfias a profilja. Simogatni, tapogatni akart, mint a húgomat.

S aztán ketten körüldongták apámat. Lám, az isteni gondviselés hazavezérelte, mert a család bizonyára sokat imádkozott, akárcsak ők.

Ezüstfényű érméket tettek a konyhaasztal sarkára, hogy viseljük madzagon a nyakunkban valamennyien, megóv minden bajtól. Húgom a nyakába akasztott egyet.

Anyám váratlanul odakapott, elszakította a fehér zsinórt, és összemarkolta az érméket, kivágta mind a kertbe.

Mire rikácsolni kezdett a nagy orrú apáca:

— Istentelen pogányok! Mind egyforma ez... Pedig magánúton vizsgát tehetne ez az ártatlanság — a húgomra mutatott, aki keservesen bőgött —, ősztől akár rendes tanulónak is felvennénk.

— Menjünk, nővérem, sátán tanyája ez! — mondta a kövér, és húzta kifelé a másikat.

Anyám ennyire még sohasem kelt ki magából:

— Meg ne lássalak itt benneteket, szentfazekak, képmutatók!

Húgom kiszaladt a kertbe, összekapkodta az érméket. Bejött, és anyám kötényébe akarta tenni őket, de kapott tőle két megtermett pofont. Nem emlékszem, hogy azelőtt akármikor megütötte volna.

Apám egész idő alatt meg sem szólalt.

Mozdult, kiment a kertkapuig, becsukta.

Bejött, és hozzám fordult:

— Vigyázz magadra. A Munkásotthont kerüld. Tele lett csirkefogóval és spiclivel. Mennyi a nyilas a gyárban... Ezt azért nem gondoltuk valamikor! Hülyék... Hajnalban mennek lakodalomba, amikor már a németek szétrúgták a házat.

Az apácákról többé szó sem esett.

Apám bejárt a gyárba. Bottal, lassan haladt, minden utca végén

megállt pihenni. Sokat túlórázott. Kapott engedélyt, hogy akármikor közlekedhet. Néha késő éjjel jött meg. Rájöttem: nemcsak a gyárban tölti az időt.

Sztanó Jóska bácsitól üzenet jött.

S márciusban a németek megszállták az országot.

Akkor este nem küldött el apám, vele hallgathattam a moszkvai rádió magyar adását a sufniban.

Életem egyik legfontosabb eseménye következett májusban, a szakmunkásvizsga. Felelni kellett az inasiskolában.

Az öreg esztergapadot Holub segítségével magunk javítottuk meg — a gyár legöregebb gépe volt —, most már szemétre akarták dobni. Úgy rendbe jött, amikor kipróbáltuk, Holub csettintett: »Megjárja... elszolgál ez még!«

Én az öreg gépen remekeltem, esztergáltam egy hajómotorba való bütyköstengelyt.

Kitüntetéssel lettem esztergályossegéd.

Jutalmat is kaptam. Apámnak, Holubnak, Sztanó Gézának fizettem egy korsó sört a Váci úti kocsmában. Nyilasok is voltak ott, részegen énekeltek.

Az egyik odajött hozzám, gúnyolódva gratulált.

Amikor beszélgettünk a téren, s utána napokig, szinte a múltban éltem. Holub felhívott telefonon.

— Te vagy az, Péter?

— Hol van, Lajos bátyám?

— Itt a téren. Nem hagytak békén a többiek, hát megkérdeztem a számodat a gyárban... A Nyugdíjas Klubból tegnap elvittek minket buszon az Ipari Múzeumba... Jól van, ne beszéljetek bele... — Ez a társaknak szólt. — Tudod, mit láttam? Azt a régi padot. Amin te is vizsgáztál valamikor. Mint a hajógyár legrégibb, még ép gépét, múzeumba vitték. Nem ócskavas az... mit szólsz hozzá?

— Köszönöm, hogy említette. Megnézem.

— A térre nem jössz már? Vagy eljöhetnél a klubba. Minden jót, fiam."

2

„Önállóan dolgoztam, esztergályosként. Hadihajót, monitort építettünk. Legtöbbet nem névvel, számmal jelölték. A németeknek készült, de rendeltek az olaszok is.

Minden elkészült hajóba — belül, a merülési szint alatt – a vasfalra felírták a munkások, mit gondolnak a háborúról. Németül sokan tudtak, írni is. S akadt Angyalföldön, aki az olasz írással is boldogult.

Apám felépült, cigarettázott már. Szokása szerint kétfelé törte a cigarettát, és szipkába dugta, egyszerre ennyi is elég. Láttam rajta, hogy fontosat akar mondani. Kint a kertben nyári zsongás. A sufniban ültünk, egymáshoz egészen közel. Apám kezében reszelő, abbahagyta a bütykölést, vasárnap délután sem mozdult ki a házból.

— Engem bíztak meg, hogy... fontos dolgot kell mondanom.

— Mondja, apám!

— Úgy határoztunk, hogy a most megjavított német hajóra zászlót tűzünk, mielőtt elhagyja a sólyát.

— Mifélét?

— Vörös zászlót.

Kicsit megszeppentem.

— Az asszonyok megszerezték az anyagot, kihímezték, rajta a sarló-kalapácsot. Minden szabályos. Be kell vinni a gyárba. Ez a legveszélyesebb az egészben. Sokat töprengtünk, ki vigye be. Mi nem tehetjük. Minket gyanakodva fürkész minden portás... Spicli is őgyeleg a bejáratnál.

— Nekem kell bevinnem?

— Nem, fiam... — Az öreg cigarettájának füstjétől köhögtem. — Megmondom őszintén, mire is gondoltak az elvtársak... aztán leszavazták. Kékesdi Joli, a kis küldönclány, az bevihetné... Arra nem gyanakodhatnak. Mi, munkások reggel bemegyünk, estefelé kijövünk. Az a kislány ötször-hatszor ki- és bejárkál a kapun, boltba küldik.

— Gyerek még.

— Sokat látott, tapasztalt. Olyanok mondják, akik jól ismerik. De mi nem kérhetjük meg... meg sem értené. Úgy mondják, téged kedvel. Törődtél vele, mióta ott van... Próbálj vele beszélni, persze

tanú nélkül. Példálózz, aztán ha úgy látod... megmondhatod neki nyíltan, azt is, hogy nagyon veszélyes. Már kapott tőlünk megbízatást, röpcédulát, újságot »kézbesített«... Nem is tudta, mi az. Most tudnia kell. Csak te mondhatod meg neki. Uzsonnaidőben a legjobb. Mindig a sarki kofánál vásárol zöldpaprikát. Ott kapja meg a zászlót, gyorsan kell átvenni, s nem akárhogyan. Bebújik a bódéba, a szoknyája alá, a testére csavarja... A kofa segít neki, vigyáz rá. Kosarat cipel, azt a derekához fogja, nem lesz olyan feltűnő... S besétál a gyárba, sietség nélkül. Először a hentesnél, péknél vásárol, aztán megy a kofához, ez a helyes sorrend... mindig így csinálja. Idebent a szerszámraktárba igyekezzen, útba esik neki. Mindezt csak akkor, ha te is úgy ítéled meg: rábízhatjuk magunkat a kislányra. Azt nem is mondom, mennyire kell vigyáznod. Senkinek egy szót sem. Gondolkozz... nem sürgős. Két nap múlva kell választ adnod.

Éjjel alig aludtam valamit.

Joli, azt hiszem, kitalálta, mit akarok tőle. Talán a kofa is szólt már neki. Tizenkét éves volt. Egyre nyurgult, dús haját fonatban hordta, sovány arcán néhány szeplő piroslott. Megkérdeztem, van-e másik szoknyája, mert amit viselt, szűk volt, az alá nem lehetett eldugni a vörös zászlót.

— Van másik szoknyám, felvehetem.

Megmondtam, hogy be kéne hozni valamit a gyárba a ruhája alatt.

Bólintott, hogy vállalja. S nézett rám várakozóan.

A következő utasítás szerint arra kellett kérnem, hogy azt a másik ruháját vegye fel, járjon abban néhány napig, hogy mindenki megszokja, nehogy éppen emiatt jobban megnézzék.

Én sem tudtam, melyik lesz az a délután.

Mi is túlóráztunk. Feltűnt, Holub mennyire nyugtalan. Elment a raktárba szerszámért. Akkor gondoltam rá, hogy tud az egészről. Ideges lettem, mert Holub sokára jött vissza. Később Joli besétált a műhelybe. Nem látszott rajta semmi izgalom. Kiosztotta, amit hozott.

Hozzám utoljára jött oda, és majdnem mozdulatlan arccal súgta:

— Várnom kellett. Valakit elkaptak a kapunál... Lopott holmival.

Visszaért Holub is, vidáman ráhunyorított a kislányra.

Nyári reggelen érkeztek meg a német hajóért. Mire a sólyára értek, az árbocon vörös lászlót lengett. Lehetett látni az egész gyárból, de távolabbról, a Váci útról is. Sokára cibálták le.

Azt a futkosást! Keresték apámat, mások nevét kiabálták. Mindenki igazolta, hol volt, mit csinált. Jóval később tudtam meg én is, hogy a vörös zászlót éjjel csempészték a hajóra. Az egyik német matróz tűzte fel, egészen vékony dróttal rántotta magasba, amikor a közelgő náci urak elhagyták már az igazgatóságot, de a hajót még nem láthatták.

Érdekes módon, a vörös zászlótól eltekintve, nem annyira apám kapcsolt a mozgalomhoz, hanem, azt hiszem, Holub. Ő mutatta be nekem a két Hirist. János nyomdász volt, pecséteket, igazolványokat készített — hoztam ezekből Angyalföldre, többször is. Itt öntőként dolgozott Hiris József, a másik mozgalmi ember. Egyszer találkoztam egy szerelővel is a Steyr autójavítóból, a nevét megjegyeztem: Gáspár Sándor volt.

Sztanó Géza többet tud minderről. Hiszen ők szereztek fegyvereket is. Egy másik öntő, Viola Zoltán lett az osztag parancsnoka. Gézáék megtámadtak, felgyújtottak német teherautókat, elvágták a katonai telefonvonalakat. Volt Újpesten más is, szabályszerű partizánharc, könyvet írtak róla. Géza kérésre sem beszélt az egészről. Hívtuk, de nem lépett be tagnak a Partizán Szövetségbe.

Mire a háború elérte Újpestet, kettészakadt a családunk.

Anyám a húgommal a Hajóépítők utcájában. Mi, apámmal bent a gyárban. Már veszélyes volt közlekedni, megengedték, hogy bent alhassunk. A vasúti felüljáró mellett nagy bunker volt. Ott háltunk, katonai vaságyakon. Egyre többen lettünk. S lappangtak másfelé is hajógyári munkások, katonaszökevények.

Futkostak a németek, nyilasok, s ők viszont egyre kevesebben lettek. Híre járt, hogy le akarják szerelni a gyárat.

Egyszer csak ott volt közöttünk Sztanó Jóska bácsi. Ma sem tudom, éjjel hol aludt, az biztos, hogy nem az óvóhelyen. Oda néha benéztek a nyilasok is.

Egyre közelebbre ért az ágyúzás, a lövöldözés zaja. A megrakott vagonokat már nem tudták hová húzatni. Pest körül volt zárva.

Az utolsó napon láttam, hogy apámnak, Jóska bácsinak, Gézának s még néhány munkásnak fegyvere is van.

Újpest felől jöttek a szovjet katonák. Sztanó Géza vezette őket.

A gyárban — ez is akkor derült ki — sok gyerek és asszony bújt meg, nem bírták otthon, azt akarták, hogy együtt legyen a család.

Egyre jöttek a katonák füles sapkában, lefelé a sólyán.

Két helyen felkúszott a magasba a vörös zászló, a hajóműhely kéményén és a kazánműhely felett lengett.

A darukon is volt már zászló.

Magas rangú tiszt érkezett. Jóska bácsi, apám meg a többiek üdvözölték.

Apámat aznap már nem láttam.

Kékesdiné is az óvóhelyen hált a kislánnyal, Jolival.

Másnap megláttam egy ajtón a kézzel készült feliratot:

»Magyar Kommunista Párt«

Bent alig fértek a munkások. Kiabáltak a füstben. Jöttek még egyre felfelé a lépcsőn.

Hivatalosan is megalakult a pártszervezet. Fiatalok is beléptek. A gyári nyomdában készítettek igazolványt. Egyszerre kaptam meg az enyémet a két Sztanó testvérrel. Egyre többen lettünk.

A műhelybeli ismerős, Lakatos Miklós lett az Üzemi Bizottság vezetője. Mészáros Józsefet kinevezték munkásigazgatónak.

Sztanó Julika lett az adminisztrátor a pártirodán. S úgy vettem észre, engem kerül. Szorgalmasan pötyögtette a hivatalos leveleket és igazolásokat.

Apám hazaküldött, nézzem meg, hogy van anyám és a húgom. Ők már tudtak rólunk. A hajógyári piros zászlók messzire látszottak, s járt nálunk Sztanóné is. Anyám azt akarta, hívjam haza az öreget.

Még nagyobb lett a nyüzsgés a gyárban. Egyre többen jelentkeztek. Visszafelé hullámzott a Duna felett az ostrom harci zaja.

Összefolytak napok és hetek. Nem volt idő megjegyezni az eseményeket. S azt sem tudhattam, hogy egyszer majd, huszonöt vagy harminc év múlva el kell mondani, mert valakinek szüksége lehet rá.

A szovjet parancsnokság pontonokat kért, mert minden hidat felrobbantottak a németek.

Holub jött értem. A műhelybe mentünk. Dolgoztak az irodákban

is, tervezték a pontonokat; szedték össze az anyagot a lemeztéren, a sólyán. Áram nem volt. Az első esztergát kézzel hajtottuk.

Így indult meg a hajógyárban az élet.

Budapesten már csend volt.

S a Duna vize kitört a jég alól, elöntötte a sólyát, aztán az üzemekben is térdig ért a szennyes áradat. Vízben álltunk, és dolgoztunk tovább.

Kint a nagy Dunán dörgő, nagy hullámú robbanások hallatszottak.

Szovjet utászok birkóztak a jégtorlaszokkal. Minden lerobbantott hídnál feltüremlett a jég, a turzás magasan állt az öböl két végén is, a parton. Megint csak nem mentünk haza éjszakára.

Kékesdiné rendületlenül takarított. S engem kért meg, vigyázzak Jolira. Ócska, szakadt férfizakóban, loncsos szoknyában, rongyos cipőben, anyja fejkendőjében is szép volt. Hirtelen kitelt az alakja, csak az arca maradt sovány. S erősebb volt, mint a többi hasonló korú lány.

Lehúzódott lassan az áradat.

S egyszer csak géphez állhattam én is. Kaptunk egy kevés áramot Újpestről.

Szemben a gyárral szovjet katonák dolgoztak a pékségben. Negyed kiló kenyeret vételeztünk mi is egy napra. Aztán tíz deka zsírt is. Az élelemraktár egyik vezetője Kékesdiné volt.

Mindig az lett a legfontosabb, amit kértek tőlünk.

Egyre több munkás jelentkezett a hajógyárban.

Már fél kiló kenyeret kaptunk, és kétszer olajat is osztottak.

Határozatot hoztak az irodában, hogy dereglyéket kell építeni, aztán gyerünk lefelé a Dunán, élelmet cserélni. Két műhelyben is ekevasat, ásót, kapát, vasvillát, patkót, sarokvasat, keréksínt, baltát, fejszét gyártottak.

Ilyen volt a hajógyár negyvenötben.

Kész lett az első kezdetleges dereglye, jó nagyra sikerült. Kicsit ugyan félrehúzott, súlyokkal egyenlítették ki, de azért lehetett kormányozni. Tankmotor hajtotta.

Részt vettem a szerelésben, így adódott aztán, hogy én is bekerültem a csapatba. Ott volt Kékesdi Jolán is. Megraktuk a dereglyét apámék gyártmányaival, és március elején lecsorogtunk a Dunán, Apostagig. Mindenütt figyelmeztető bólyák, aknák, roncsok voltak a folyamban.

Még nem láttam az Alföldet.

A dereglyén a ponyva alá bújtunk.

Eltartott a cserebere két napig. Hozták a falusiak a lisztet, olajat, zsírt, szalonnát, füstölt húst, krumplit.

Éjjel egy pajtában háltunk szénán. Kevés lett a takaró, fáztunk. Sötétben is fénylett Joli szeme. Egyre közelebb szorultunk. Mindenki aludt. Meg nem szólalhattam, úgy lettünk egymáséi.

A sólyán várták a hajógyáriak a dereglyét.

Kékesdiné azonnal megkezdte az osztást.

Közben készült egy csomó »csereáru«, rakodtak, a dereglye visszaindult. Kékesdiné még aznap félrehívott.

— Vigyáztál Jolira? — kérdezte csendesen.

— Igen.

— Látom. — Mást nem mondott, szemrehányást sem tett.

Valahonnan került a sólyára egy sánta szürke ló.

Aznap ételt főztek a munkásoknak, lógulyást. Négykerekű kiskocsin húzták a kondért egyik műhelytől a másikig. Lábast, csajkát mindenki szerzett. Guggolva kanalazták a szakik a jó illatú, paprikás gulyáslevest.

Akadt olyan, aki meg sem kóstolta. Hazavitte a családnak, mint én is, a magam részét és az apámét.

Joli figyelt. A műhelysarokban megfelezte velem a porcióját. Kezembe adta a maga kanalát.

Sztanó Géza látott bennünket. Apám is éppen akkor toppant be, kiabált, hogy egy tengelyre van szüksége. S hirtelen megcsendesedett. Odajött hozzánk. Megállt a kezemben a kanál.

Apám csak a tengelyről beszélt. Jolinak szótlanul kezet nyújtott.

Merész Gábor is itt volt két fiával együtt a gyárban. Korábban nem ismertem ezt a családot. A felszabadulás előtt alighanem Óbudán dolgoztak, a másik sólyán. Az idősebbik Merész fiú izmos, széles vállú legény volt, kimért mozgású, mint az erős emberek. Feltűnt Sztanó Julika mellett.

Március huszonharmadikán adták át az első pontont. Lakatos Miklós szólt néhány szót, aztán Mészáros József, a munkásigazgató beszélt, majd Sztanó József kommunista titkár. Jóska bátyám egyszerűen

csak elmesélte, hogyan kezdtek dolgozni a hajógyári emberek a fasiszták eltakarodása után. Ilyen ünnepély még nem volt a gyárban.

A parancsnokság »uzsonnát« adott a hajóépítőknek.

Még tartott a háború, Magyarországon is.

Felemelték a fejadagot. A dereglyések ökröt szereztek; a két dereglye elért Bajáig. A parancsnokság teherautói is hoztak élelmet Csongrádról, Szentesről.

Mindennap többen lettünk. A hajógyáriak hazakerültek a fogságból, háborúból, internálásból. S nőtt a gyász: az elpusztult, amazzal sem találkozhatunk már.

Előkerültek a leventék, az inasok, a fiatal segédek. Ezeket nekem kellett igazolni.

Ha valaki jelentkezett, s vita volt, Julika értem küldött, mentem az irodába.

Negyvenhatban vettem feleségül Kékesdi Jolánt. Sztanó Julika akkor már Merész Gabi felesége volt."

3

Márkl Károly emlékezése Óbudáról:

„Én december 27-én voltam bent utoljára a gyárban. A németek fejvesztetten menekültek. Ami mozgatható volt, elvitték. Mi igyekeztünk annyi irodagépet elrejteni, amennyit csak tudtunk.

Bauer Lipót nyilas főbizalmi csomagolás közben megkérdezett:

— Nem jön velünk, Márkl úr?

— Nekem nincsenek utazási gondjaim — feleltem. — De okom sincs arra, hogy itthagyjam a hazámat.

Nagyon rossz érzéseim voltak. Úgy éreztem, haldoklik a gyár.

Január 22-én az udvarunkból láttam meg az első fehér köpenyes szovjet harcosokat. Moszkva környéki egyetemisták voltak.

Február első napjaiban jöttem be az üzembe. Nem emlékszem már, ki üzent értem. Összejöttünk vagy harmincan-negyvenen. Különösen a hajógyári »hatházakból« jöttek sokan. Aztán már én vezettem a nyilvántartást, én küldtem szét a kiértesítéseket."

Mischák László emlékezéséből:

„Hadiüzem voltunk, a Göring Werke leányvállalata. Karácsonyra már nagyon megcsappant a létszám, talán két-háromszázan maradtunk. Közeledett a front. A nyilasok nagyon meg voltak szeppenve. A katonai parancsnok, Csáklány őrnagy is egyre ritkábban tartott eligazítást. Aztán egy napon összefogtak néhányunkat — és irány a nagy Németország! No persze, mi jó néhányan már Dorog előtt leléptünk. Dobogókőn keresztül sikerült hazajönni. Az első szovjet katonákat, úgy emlékszem, január 18-án láttam. A környékünkön még folytak az utcai harcok.

Február 7-én jöttem be először a gyárba. Negyven személyre emlékszem, különösen Günthner Pista bácsira, Weidinger Mihályra, Kiss főportásra, Szücs Ferencre. Ők nagyon sokat tevékenykedtek a beindulás érdekében. Korábban is baloldali embereknek tartottuk őket. Mindig rájuk járt a rúd a nyilasuralom alatt.

Nagyon csúnyán nézett ki minden. Azt láttam azonban, hogy a gépek nagy része, ha lebontva is, megmaradt. Sajnos, a nagy és fontos masinák közül az eszterga- és más célgépek eltűntek.

Áram, energia nem volt. Először takarítani kellett. Kézzel hajtottuk a fúrógép szíjtárcsáit, hogy az első javítási munkákat elvégezhessük.

Létrehoztuk az üzemi étkeztetést. Mindennap volt egy tál meleg étel. Szigeti József, a mázolóműhely akkori főnöke főzött. Egyik nap borsó volt, a másik napon bab. Akkor nagyon ízlett, mert mindig éhesek voltunk.

Már az első nap lajstromba vettek bennünket. A tisztviselő Márkl Károly bácsi volt.

Brandl Rudolf és Ledvinka Ferenc itt lakott a gyár területén. Már a németek elmenekülése után kidolgozták az újraindulás terveit. Mikor a munkások bejöttek, ezek szerint a tervek szerint kezdtek dolgozni.

Az emberek rosszul öltözöttek, sápadtak voltak, de nagyon lelkesen dolgoztak. Nagy szükség volt leleményességre, mert csak ez pótolhatta a normális feltételeket.

Hidat is kellett építenünk, hisz a bejárati hidat felrobbantották. A dolgozók ponton-feljárókból eszkábáltak össze ideiglenesen bejárót; a hozzávalót kézikocsikkal szedték össze a gyár területén."

A Szabad Nép 1945. április 10-i számából:

„A Ganz Hajógyár jelenleg a Vörös Hadsereg számára pontonokat

készít. Az első pontonokat már leszállították. A második csoportban vállalják, hogy ugyanazt a munkát 50 000 munkaórával kevesebb idő alatt készítik el.

Saját élelmezési kérdésük mellett a főváros lakosságának is segíteni akarnak. Egy nagyméretű dereglye elkészítését tervezik, amely a gyári élelmezés ellátásán túl a Közellátási Kormánybiztosság számára is szállítana élelmiszert."

Idézet egy 1945. május elseje után megjelent riportból:

„A hegesztőműhelyben deszkával kerített fülkében párosával nők ülnek. Szemvédő, sötét üveggel ellátott deszkalap az arcuk előtt, kezükben villanyhegesztő szór lilás fényt és piros szikrákat, az asztalon összeforrasztott hulladéklemezek. Malaga elvtárs, a tanfolyam vezetője fiatal, értelmes lány próbahegesztését vizsgálja. »Törőpróbát« csinál, azaz a széttörött próbahegesztést vizsgálja.

— Nem rossz, de egy helyen nem égett az anyagig — mondja ki a bírálatot. A kislány elpanaszolja, hogy lámpaláza volt, mert ez a próbahegesztés, és úgy szurkol, mint diák a vizsgáján, amikor megkérdi:

— Mikor mehetek már ki dolgozni, Feri bácsi?

— Negyedik hete tanultok, miért akartok mindjárt művészek lenni? A jövő héten a jobbak már kikerülnek! — Hozzám fordul: — Jó idegzet és fiatalság nagy előny ennél a munkánál. Egy borbély, akinek könnyű a keze és hosszú ujjai vannak, nyolc nap alatt megtanult hegeszteni. Már egyik pontonon »fércel« (így hívják az előhegesztést, amely nem fut végig az anyagon). Volt már egy tanfolyamunk, harminc férfival, három nővel, most huszonöt nő és három férfi tanul. Elméleti oktatást is kapnak, mindennap egy órát magyaráz Paál főtanácsos.

— Hogyan került ide? — kérdezem egy lánytól.

— A Demokratikus Nőszövetség útján. Azelőtt gyors- és gépírónő voltam, de ez a munka jobban tetszik. A tanulás idejére 6 pengő az órabérünk, de ha munkára kerülünk, megkapjuk a tizenhat hatvanat...

Az öntödében kevés a szén, nyolc kályhában olvasztanak három mázsa alumíniumot a száztonnás daru motorházának, mert a nagykemencét nem tudják befűteni.

Készül a száztonnás. 34 méter hosszú, 14-től 12 méterig keskenyedő

pontont állítanak össze. Mezőkövesdről jött fiatal lány már mint szakmunkás dolgozik rajta. Egy fiatal elvtárs a dorogi pártiskola előadójától hallotta, hogy emberre van szükség, azért jött ide.

Tóth Sándor elvtárs arról beszél, hogy juniálisuk lesz vasárnap, zenével, kuglival és pingpongversennyel egybekötve.

— Mikor próbál a zenekar, a tizenkettedik munkaóra után? — kérdezem tréfásan.

— Igen. Tizenkét órát dolgozunk, utána — válaszolja komolyan. Varga elvtárs a »Daruról« beszél. Nagy D-vel mondja. Szeptember 15-re kell készen lennie.

— Készen is lesz. Kell a hidak kiemeléséhez, mert tíz vagont tud egyszerre felemelni; nem kell annyit vagdosni a vasat, mintha csak kis daruk dolgoznak. Ha elkészül, megmenekülünk az árvízveszélytől. Nem úgy, mint idén, hogy februárban tíz napig szorított a padlásra a víz.

— Milyen az ellátás? — kérdezem.

— Éhezünk sokat — válaszolja.

Megtudom, hogy néha liszt és négynaponként 25 deka kenyér az ellátás. Kantin, ebéd nincs.

— Miért?

— Nem tudunk autót szerezni. De most... nézze csak!

Kicsiny, egészen új motoros hajóhoz vezet.

— Élelmiszerszállító motordereglye — magyarázzák. — Négytonnás. Kettő készült, egy nekünk, egy a Közellátási Kormánybiztosságnak. Most majd lesz élelem!"

A Gyáriparosok Országos Szövetsége bizalmas leiratából:

„...Míg a felszabadulás után az első hónapokban a tőke panaszainak forrása túlnyomóan közvetlenül a háborús cselekményekre volt visszavezethető, a termelés újabban egyre inkább az egymást gyors tempóban követő kormányrendeletek intézkedéseiben látja saját erői szabad kifejtésének akadályait..."

A Szabad Nép írta 1945 végén „Láthatatlan szabotázs! Akadozik a munka a bányákban, gyárakban, veszélyeztetik gazdasági szerződéseinket" című cikkében:

„A Ganz Hajógyárban elsőrangú fontosságú munka folyik. Itt készülnek a budapesti hídroncsok kiemeléséhez a 100 tonnás úszódaruk, itt gyártják a közellátás dereglyéit is. Létérdek itt a nyers-

anyag gyors biztosítása. De a Hitelbank urai, a Ganz-konszern központi igazgatósága mindezzel nem sokat törődik. Hiányzik a célszerű nyersanyagelosztás. Előfordult a múltban, hogy a konszern 200 mázsa karbidjából a hajógyár egy dekát sem kapott. A második 100 tonnás daru építésében zavarok támadtak, és 300 ember háromnapi munkája esett ki a termelésből. Hasonló hanyagságok történtek a kokszbeszerzés körül. Az elosztásnál rendszeresen megtörténik, hogy nem oda adják az anyagot, ahol a termelés szempontjából elsőrendű munka folyik. Megtörtént, hogy a hajógyár öntödéjében napokig álltak a munkások, mert a kokszot másutt fűtési célokra használták fel. A termelés így akadozik. A Ganz Hajógyárnak a júniusi magyar—orosz szerződés értelmében ez év végéig két motoros hajót és több darut kellene elkészíteni és szállítani. Az ellenőrző bizottság képviselője megállapította: a munka menete elégtelen, a gyár nem lesz képes határidőre szállítani. Ennek nagyon káros következményei lesznek gazdasági helyzetünkre. De az igazgatóság nem vállalja a felelősséget. A munkásokra szeretné hárítani. A munkafegyelem hiányára — így informálja az Iparügyi Minisztériumot is.

És a csendes, nehezen megfogható szabotázs tovább folyik. Az elsőrangú fontosságú nyersanyagok kiutalása napokig vándorol a gyári irodák útvesztőiben, az Iparügyi Minisztérium pedig téves anyagbeszerzési adatokat kap a gyártól."

A Hajógyári Üzemi Bizottság 1945. október 16-án kelt feliratából:

„A Ganz Hajógyári munkásság és tisztviselők, átérezve a helyzet nehézségeit és az ország leromlott állapotát, a felszabadulás óta minden erőt megfeszítve álltak neki a munkának. Míg az orosz hadsereg részére dolgoztunk, addig a munkásság ellátása kielégítőnek volt mondható. Mióta az orosz parancsnokság átadta a magyar vezetésnek a gyárat, munkánk százszázalékosan az újjáépítést és a jóvátételt szolgálja. Elkészítettük a Bánhidai Centrálé távvezetékét, helyreállítottuk a kecskeméti városi villanytelep megrongált kazánjait, a Székesfővárosi Elektromos Művek Csáky utcai telepét, dolgoztunk a Gellért- és Rudas-fürdők kazánjain, felszerelés alatt a debreceni városi villanytelep kazánja. Szerelőink dolgoznak Dorogon (MÁK), Lábatlan (cementgyár), a Péti Nitrogéntelep, a bánhidai erőmű telepén. Több mint fél éve dolgoznak szerelőink a belföldi nagy centrálé helyreállításán, a Ganz RT vagongyárában, elektromos

gyárában. Ezerötszáz főnyi munkássereg végzi a Mátravidéki Centrálé jóvátételi számlára történő leszerelését. Napokon belül készen vagyunk a főváros részére készülő első 100 tonnás úszódaruval, rohammunkában készülnek a Ferenc József-híd helyreállításához szükséges vasszerkezeti alkatrészek. A hat évre vállalt munkák, kizárólag jóvátételi rendeltetéssel, gyárunk teljes kapacitását lekötik. A Székesfőváros megrendelte a Mátravidéki leszerelt erőmű pótlásaként az első kazánpárt (35 000 W), dolgozunk ugyancsak a főváros részére további két darab úszódarun, (100 t.), úgyhogy 100 százalékosan csak jóvátételen és újjáépítésen dolgozva, még csak kilátásunk sincs, hogy más szerencsés gyárakhoz hasonlóan munkásaink részére vidéki csere céljára alkalmas produktumokat gyárthassunk. Ismételten hárítottunk el kedvező ajánlatokat, amikor uszályok, dereglyék ellenében, előre fizetve, élelmiszert szerezhettünk volna dolgozóink részére. Látván munkásaink végsőkig felizgatott hangulatát, amit a szomszéd Váci úti gyárakkal történt összehasonlítás eredményez, elkerülhetetlennek látjuk az ellátásban különleges bánásmód kérését.

Hasonlóan a vasutasok és a bányászok ellátásához, kérjük a Ganz Hajógyári munkásságot is mint a helyreállítás és a jóvátétel rohamcsapatát, különleges élelmiszer-, ruha- és tüzelőjuttatásban részesíteni.

Tekintve, hogy a munkásságunk közhangulata abban látja a bajok főokát, hogy az igazgatóság nem támogatja kellően az üzemi bizottságot, kérjük odahatni, hogy az üzemi bizottság és a gyárvezetés között feltétlenül szükséges összhang és együttműködés helyreállíttassék. Ne intézkedjék az igazgatóság az üzemi bizottság megkerülésével semmi olyan lényeges kérdésben, ami a munkásság szociális helyzetét érinti. A munkásság ellátására rendelt dereglyéket az üzemi bizottság tudta nélkül ajánlották fel a közellátásnak, az üzemi bizottság tudta és megkérdezése nélkül küldték el olyan utakra, amelyek csak egyesek élelemtárát töltötték meg, de a dolgozó munkásságnak legfeljebb a gyári konyhára alkalmas mennyiségben hoztak csak élelmiszert. Nem került autó a gyár lisztszállítmányával elakadt teherautójának segítésére akkor, amikor személyes birtokmentés miatt Kecskemétre küldték le az egyik gyári luxuskocsit, tudván azt, hogy a teherautónk már két napja vesztegel az országút mentén.

A gyárban a közelmúltban történt tűzesetnél megállapított érdemei jutalmazásául 50—25 000 pengő prémium kiutalását javasolta az

igazgató az üzemi bizottság megkérdezése nélkül, egyébként tán arra érdemes személyeknek...

A gyárvezetés túlságosan sokat vár az üzemi bizottságtól — s ha az üzemi bizottság intézkedik, sok esetben hatásköri túllépéssel vádolják. Az üzemi bizottság jelenleg a gyárban az anyagbeszerző, az üzemi bizottság szerez élelmet, munkást, teljesen ráhárul a fizetések megállapítása, az arra szükséges pénz időbeni gyárbahozatala, az üzemi bizottságtól várják a munkaterminusok betartását, a gyári konyha zavartalan működését, a cipő- és ruhabeszerzést. Az üzemi bizottság felel azért, ha különben elsőrendű mérnököt vagy műhelyfőnököt múltbeli bűneiért az igazoló bizottság nem igazol, általában mindent, minden felelősséget az üzemi bizottság számlájára írnak.

A közelmúlt katasztrofális áremelkedésével kapcsolatban előterjesztést tettünk az igazgatóságnak, hogy az ezelőtt hat héttel kifizetett kétheti előleget ismételje meg. Az igazgatóság folyó hó 13-án a szakmunkásoknak 4000, segédmunkásoknak 3000, napszámosoknak 1500 pengő előleg kifizetését engedélyezte azzal, hogy azt a folyó hó 19-i kifizetésnél egy összegben le kell vonni; ma, folyó hó 16-án még mindig nem történt meg, pénz hiányában, ennek az előlegnek a kifizetése; úgyhogy legfeljebb kétnapos, kérdéses értékű segéllyé zsugorodott össze az igazgatóság kölcsöne.

Az üzemi bizottság által februárban leváltott fasiszta és reakciós tisztviselők helyére az üzemi bizottság által állított műhelyfőnökök és művezetők nem kapják meg az igazgatóság részéről a kellő támogatást. A gyári bizottságok ellen, illetőleg az ott hozott ítéletek elleni hangulatkeltést az üzemi bizottság egyedül nem képes leszerelni. A közelmúlt egyik elmarasztaló ítéleténél megnyilvánult tömeghangulatot az eredményezte, hogy a terhelő tanúk nem emlékeztek semmire.

Folyó hó 13-án a déli órákban leállt a hajóműhelyünk. Ezt tudván is, Scharbert igazgató úr Mészáros művezetővel együtt vadászatra ment, nem törődvén azzal, hogy a sztrájk esetleg átcsap az egész gyárra, s a munka teljesen leáll.

Kivizsgálásra szorulna az is, milyen konkrétumok alapján került a hajógyári munkák állása olyan megvilágításba, hogy a gyár termelése az indokoltnál is nagyobb mértékben visszaesett, mint ezt a hozzánk intézett, Forbáth Róbert miniszteri tanácsos úr által aláírt iparügyi minisztériumi levél állítja.

Tudatában annak a súlyos felelősségnek, ami ma minden dolgozót

egyformán kötelez, az üzemi bizottság felelőssége teljes tudatában kijelenti, hogy a gyár, a hajógyári dolgozók, az ország érdekében minden áldozatot vállalnak, készek együttműködni az igazgatósággal a legteljesebb mértékben, de ehhez elengedhetetlenül szükségesnek tartják az igazgatóság részéről is az eddigieket messze túlhaladó jóindulatot és készséget. Kérjük a T. Szakszervezeti Tanács ebbeli támogatását.

— Barátság! — Szabadság! Wollner, Viola"

4

A tél visszavonult a budai hegyekbe. Egy ideig még lehetett hófoltot látni, majd észrevétlenül kitavaszodott. A népszigeti alkotószoba huzatosabb lett, mint télen volt. Geréb napközben inkább a klubban dolgozott. Központi fűtés lévén, kellemes volt a meleg, az öböl felőli fal csupa ablak, reggeltől estig besütött a nap. A favázas épület közben recsegett, suhogtak a fák, kapaszkodniuk kellett a sziget homokjában. A klub napközben néptelen volt, délután tűntek csak fel az evezősök, s Gerébet addig senki sem zavarta.

Geréb berendezkedett a legvilágosabb sarokban, felhozta magnóját, jegyzeteit, írógépét.

Az evezősök, csónakkészítők megszokták már a furcsa, tréningruhás idegent, aki kószál, bámészkodik a szigeten, vagy az írógépét veri. A sziget északi részén és keleti partján dolgoznak a hajó- és daruépítők, a zajosabb kazánosok. A munka döngését sodorja a szél a Duna felett.

S Gerébhez látogatók is jöttek. Üzenetet, néha meghívót hoztak a pártirodából. Megjelent Kékesdi Tibi, az irattáros, meg ismert brigádvezetők és nyudíjasok is.

Geréb sok beszélgetést vett szalagra. Némelyiket soha nem gépelte le. Leleplező, panaszkodó emberek is jöttek a gyárból, meg olyan is akadt, akit csak a hiúsága vezérelt.

Geréb kinézett az öbölre, látta az átjáró hidat. Odafent Kőművesné, Kékesdi Jolán közeledett, tavaszias öltözetben. Az asszony nekifeszült az újuló szélrohamnak, a szigetre igyekezett.

Geréb telefonált a gondnoknak, kávét kért.

Evezős lányok tornásztak a parton. Holub Zsóka kilibbent a sorból, integetett a közeledőnek. Az alezredesné itt volt már a szigeten, a fák alatt. Zsóka a klubházra mutatott.

A nyikorgó falépcsőn az emeletre jött a könnyű járású látogató.

Bőr félkabát, világosszürke, kockás szövetszoknya, kackiás kicsi kalap volt rajta. Mosolyogva köszöntötte Gerébet.

A gondnok kávét hozott. Kacsintott Gerébre, amit az alezredesné észrevett, mire a vörös képű fickó eloldalgott.

A kávé hideg volt, zaccos és savanyú. Mindketten meghagyták az alját.

Karosszékek álltak a sarokban. Az írógép fölött lámpa égett.

Kőművesné elhelyezkedett, háttal a fénynek.

Így is jól látták egymást. Az asszony arca lányosan sima volt, tekintete fénylett a belső feszültségtől. Egy másik széken elhelyezte táskáját, sálját, kalapját.

„Ez a sziget már kislánykoromban is a miénk volt. Idejártunk, még halat is fogtunk, kezdetleges készséggel, drótból hajlított horoggal.

Emlékszem, negyvenötben sokáig itt maradt a kedvünkért a nyár. Kószáltunk, horgásztunk, tábortüzet raktunk. Kőműves Petivel itt kötöttük véglegesen egymáshoz a sorsunkat. Minden fiú halat fogott a kedvesének. Este Merész Gabi két másfél kilós márnával jelent meg, s az egyiket maga sütötte meg Sztanó Julikának.

Ha egy lány elfogadta a sült halat, olyan volt, mintha eljegyezte volna magát. Peti csak egy araszos keszeget fogott, sütés közben még el is égette, de nekem ajánlotta fel...

Merész és Julika hamarosan összeházasodtak. Mi Petivel vártunk még. Ma is azt hiszem, Kőművesék nem lelkesedtek értem. Apósommal mindig remekül kijöttem, anyósommal később szoktuk meg egymást. A Hajóépítők utcájában laktunk, a családi házban. Sokszor összevesztünk a sógornőmmel. Az ujja hegyét sem dugta a mosogatóvízbe, viszont lépten-nyomon belém kötött: mi ezt így szoktuk csinálni, azt meg emígy csináljuk. Nem vitatkoztam vele, de Petit gyakran próbáltam rávenni arra, hogy költözzünk el. Az öregasszony rászólt a lányára, megpróbált igazságot tenni. De Peti tudomást sem vett a perpatvarról. Nekifeküdt a tanulásnak, s megszerezte a mérnöki diplomát. A család Petit ünnepelte. Rám ügyet sem vetettek. Köz-

ben megszületett, s cseperedni kezdett a két fiam. Dolgoztam keményen a gyárban is.

Tanulni persze nem jutott időm. Irodában dolgoztam, gépelni, helyesen írni magamtól tanultam meg.

Szinte véletlenül kezdtem nyelveket tanulni, akkor még nem tudtam, hogy milyen nagy hasznát veszem majd.

Volt egy idősebb kolléganőm, az segített, elsősorban az írásbeli gyakorlatokban. Ketten dolgoztunk egy szűk szobában, s most nemigen zavartak napközben, azon a nyelven társalogtunk, amelyet éppen tanultam. Antónia néni szemüveges, korán őszülő, hallgatag nő volt, magányosan élt. Korábban apáca volt, s olasz rokonsága segítette a hajógyárba tisztviselőnek, amikor feloszlatták a rendjét. Tanárnői képesítését nem vallotta be, azt sem, hány nyelven tud. Ő vezette a hajóregisztert, s arra akart rábeszélni, hogy nyelvtanárnő legyek. Angolul, németül, franciául, spanyolul tanultam tőle, ebben a sorrendben, ahogyan »tanárnőm« ajánlotta. Később a portugálba és az olaszba is belekóstoltam, de ezekkel éppen csak elboldogulok. S persze, oroszul is jól megtanultam.

Segítettem a férjemet a tanulásban, s törődtem a két fiammal. Az én füzeteimre, nyelvkönyveimre senki sem figyelt, néha lapozott csak bele az apósom a papírjaimba. A férjem alig láttam, egyik bentlakásos iskola után a másik következett, aztán kinevezték századossá. Végül diplomáciai pályára került.

Előbb Varsóba küldték, ott került szóba, hogy a nyelvekkel magam is próbálkoztam. A férjem is tanult már akkor oroszul és franciául, de nekem jobb volt a helyzetem, meg a nyelvtant is jobban tudtam.

Akkor a két fiam a Hajóépítők utcájában maradt, csak Limába hoztuk magunkkal őket. Angyalföldön jártak iskolába, a leckét éveken át Antóniával gyakorolták.

Péter akkor már Limában dolgozott, de én jelen voltam Antónia temetésén. Akkor tudtam meg igazi nevét és életkorát. Hozzátartozója, rokona nem volt. Még valaki kísérte az utolsó útjára: Winterné, a sógornőm. Ő hamar otthagyta Angyalföldet, diplomát, kitűnő állást, rangos férjet szerzett magának. Sohasem állhattuk egymást.

Ami a magam családját illeti, apám a felszabadulás után halt meg. Két idősebb nővérem férjhez ment, vidéken élnek. Anyám magára maradt a Tripoliszban. Az ő élete alig változott. Tovább takarított

a gyárban. Más beosztást nem fogadott el, a hajótakarító asszonybrigád vezetője lett.

Törődtem vele, ahogyan tudtam. Az nem érdekelt, hogy mire költi a keresetét. Mert magányában persze ivott is, ismerték a hajógyár körüli kricsmikben. Amikor a Tripoliszt bontani kezdték, a mi házunkra is sor került. Egyik nővérem »időben« odatelepítette a fiát, menyét, két gyerekkel az öregasszony nyakára, így aztán kaptak Újpesten háromszobás lakást, az ötödik emeleten.

Eddig tartott az egyetértés.

Szegény öregasszonyt ezután macerálni, »szégyellni« kezdték.

Egyik állomáshelyről másikra költöztem a férjemmel. Varsó után Moszkva, majd Róma következett. Anyám panaszát ki hallgatta meg? Nekem nem is szólt, odavette a »lakóit«. Akik ismerték és becsülték őt, már régen megöregedtek. Senki sem védte meg a rokonságtól, akik végül az új lakásból is kizárták.

Közben panaszkodtak, hogy csavarog, napokig haza sem jön, nem bírnak vele. Végül aláírattak vele egy papírt, és szeretetotthonba vitték az anyámat. Ha itthon voltam, rohantam hozzá látogatóba.

Volt már Budán lakásunk, de a két fiú a Hajóépítők utcájában lakott. Budára vigyem anyámat? Ha kiveszem a szeretetotthonból, csak a magam felelősségére tehetem. Meg kellett volna tennem. Meghátráltam a férjem családja, közönye miatt; csak apósomnak volt jó szava anyámról.

Ez volt életem legnagyobb kudarca. S ezt elsősorban ő értette meg. Kószáltam vele a szeretetotthon parkjában, s ő józan hangon beszélt saját életéről. Azt mondta: nem tehetek semmit. Adtam pénzt. El sem akarta fogadni. Attila, az idősebb fiam néha meglátogatta, levelet írt, képeslapot küldött a nagymamának.

Ha itthon éltem volna, másként alakul az anyám sorsa. Ez nem mentség, csak magyarázat.

Kétszer volt elvonókúrán, önként. Nem akart az otthonba kerülni, végül aláírta.

Próbáltam áltatni magamat. Ő mondta, hogy jó neki abban a dunántúli kastélyban. Pedig a zsúfolt, rossz szagú, boltíves termekbe még belépni sem volt kellemes. Minden lehetséges zugban fekhelyeket helyeztek el. Béklyózó házirend. A fehér köpenyes ápolók közömbösen szigorúak voltak, mint a börtönőr. A gondozottak csak a kijelölt időben mehettek a parkba, vagy ha látogatójuk volt.

Anyám már elfogadta a pénzt. Nem titkolta: némely ápolót meg lehet vesztegetni, italt lehet venni tőle. Havonta küldtem pénzt, s ahogyan anyám kérte, nem az otthon címére, hanem egy ápoló lakására. Egyszer elmentem az ápoló lakására is. Módos parasztporta, oszloplábú öregasszony, az anyja fogadott. Anyám sírva könyörgött: máskor ne »nyomozzak« utána, kellemetlensége lett. Több pénzt küldtem.

Anyám egészen összeomlott. Sírdogált a parkban, didergett az őszi szélben, vezetnem kellett. Azt mondta, megérdemli a sorsát. Másképpen kellett volna élnie. Fontos, hogy én jól vagyok. S a két fiam szereti őt. A kisebbik is volt látogatóban. Ajándékot hoztak, pénzt is adtak. Akik a lakásból kitúrták, feléje sem néznek. Idősebb nővérem közben meghalt. Engem sem értesítettek a temetésről. A másik feléje sem pillantott anyánknak, mert semmit sem kapott az »örökségből«. Messze élt, a déli határon, egy faluban.

Madridban is éltünk a férjemmel.

Kevés emlékem maradt az idegen fővárosokról.

Nem ájultam el a gyönyörűségtől a nagyvilágban, a különleges cuccokat sem hajszoltam. Amíg Limába nem kerültünk, éltem a diplomatafeleség monoton életét, s hazavágyódtam. Limában más lett, komoly állást kaptam.

Madridban egy dögunalmas fogadáson egy nagykövet felesége megkérdezte, hogy honnan származom, mert igen elégedett lehetek a megjelenésemmel. Kedvesen válaszoltam az ékszerekkel teleaggatott hölgynek, hogy tripoliszi lány vagyok, a családomról azonban e helyen nem beszélhetek. Ezután azt hitték rólam, hogy egy olajsejk leszármazottja vagyok, amin később nagyokat nevettünk Petivel.

Limába kihozattuk a két fiút. Addigra megtanulták a nyelveket, s kinn folytatták az iskolát. Férjem attasé, engem kineveztek az akkoriban felállított magyar kereskedelmi kirendeltségre munkatársnak. Rómában, Madridban nem foglalkoztam »vigéckedéssel«, s mint minden munkába, ebbe is beletaláltam magamat.

Lima érdekes város. Az Andok tövében terül el. Közel van a tenger. Széles, pálmákkal szegélyezett sugárútjai vannak. A főúton autófolyam és öszvérfogat, hátibatyut cipelő, nagy kalapú indiánok.

A diplomatanegyedben laktunk, egy villában Holubékkal.

Doktor Holub Pál népes angyalföldi hajóépítő családból való. Ő a kereskedelmi kirendeltség vezetője, Rómában már dolgoztam

mellette. Magas, sovány, megnyerő külsejű férfi. Régi angyalföldi, hajógyári ismerős. A lapos tetejű fehér villa körül gondozott kert, vaskerítés. Mi az emeleten laktunk, Holubék a földszinten. S itt van egyúttal a kereskedelmi kirendeltség irodája is. Pali a vezető, én a beosztott.

Társaság Limában? A követségi családok. Munka az irodában. Telefonon Budapest, Toronto és dél-amerikai fővárosok jelentkeznek. A mi tevékenységünk átér Közép- és Dél-Amerika több fővárosába is.

Kisebbik fiam bukdácsol a középiskolában, sokat muszáj segítenem. Attila jól boldogul a műszaki egyetemen.

Megemlítem, hogy kezdettől kitűnő házasságban éltem a férjemmel. Nem beszéltünk soha szabályokról, amelyeket meg kell tartani; ez magától kialakul. Rólunk nem pletykáltak, megjegyzést sem tettek. Különben egy-két találkozás után fel tudom mérni az embereket, kérdezősködés nélkül is. Az szerintem azonnal látszik, ha egy párral megismerkedünk, hogy milyen a kapcsolatuk, már úgy értem, szeretik-e, megértik-e egymást.

Mindezt csak azért említem, mert a Holub házaspáron rögtön láttam — még Rómában —, hogy nincs közük egymáshoz, házaséletet sem élnek. Azt is észrevettem, ha testi kapcsolata nincs is férjével, az anyagiak, a pénz összefűzi kettőjüket.

Holubné szorgalmasan és ügyesen üzletelt. Nem dolgozott a kirendeltségen, bár telefonjait ott bonyolította, majdnem annyit keresték, mint a férjét. Eredeti foglalkozása kozmetikus volt, sokáig a szakmában dolgozott. Kiterjedt ismeretségi körének szállította a krémet, pancsot, az indián csodaszert. Egyet s mást elárult jókedvében. Jóval többet keresett a férjénél, az biztos. Lányukat, Zsókát azért nem hozták magukkal Budapestről, hogy otthon intézze az üzletet, s közvetítse a megrendelést.

Valamit a mi tevékenységünkről.

Ha otthoni megrendelésre vásároltunk vagy eladni próbáltunk, a kereskedelmi megállapodásokban szerepelt a közvetítői jutalék. S ez néha jelentős összeg. Annak az ügynöknek, irodának jár, aki nekünk a keresett cikket szerezte, ajánlotta vagy vevőt szerzett a magyar árura. Szerszámgépet, kórházi berendezést, cipőt, úszódarut árultunk. Mi a lényeg? Akár vásároltunk vagy eladtunk — ha a partner kikötötte —, szerepelt a jutalék is. Ki is fizettük. Néha főhet Budapesten a szocia-

lista főkönyvelő feje, hogyan is számolja el. Ez kialakult szokás, a feltételeket nem mi diktáljuk, változtatni nincs módunkban. Már említettem, hogy meglehetősen jó megfigyelő vagyok. Holub Pali egy szót sem szólt róla; de külön intézte azokat az üzleteket, ahol nekünk is közvetítői jutalékot ajánlottak fel. Az ilyen jutalékot kézből zsebbe teszik, legfeljebb aláíratnak egy külön papírost, s utána nyomban átutalják a kereskedő bankszámlájára.

Doktor Holubnak volt bankszámlája Limában.

Kezdettől célzásokat tett, vajon benne lennék-e magam is effajta ügyletekben, ha úgy adódna. Úgy tettem, mintha az égvilágon semmit sem értenék.

Holub után a felesége környékezett meg. Viselkedésemmel megnyugtattam a gyanakvó üzletasszonyt. Részt vettem tárgyalásokon, megállapodásokat szövegeztem, de ha Holub jutalékot kaphatott, nem voltam jelen.

A csodaszerek áramlottak Budapestre, Holubné üzlete változatlanul virágzott.

Férjem gyanútlanul élt. Attila fiam viszont észrevette, mi folyik körülöttünk, s kérdezett is róla. A fiú nemcsak a szeretetotthonban sínylődő nagyanyjával levelezett, hanem Kőműves nagyapjával is. Egyszer aztán mellékesen megkérdezte, hogy miért nem jelentem fel otthon doktor Holubot.

Megmagyaráztam Attilának a helyzetet. Hazulról amúgy sem tudnák kivizsgálni az ügyet.

Mindettől függetlenül jól éreztem magamat az irodában, tetszett a munka, jól be is gyakoroltam. Pestről dicsértek, emelték a fizetésemet. Egyszer hazarendeltek, kineveznének máshová vezetőnek. Vállalom? Az ajánlat elől kitértem; a férjemtől sohasem tudnék elszakadni.

Kiutazó üzletkötőink is jó híremet vitték haza.

Férjemmel közölték: lehet, hogy Indiába, Delhibe helyezik, s ez esetben nekem is ott lesz a mostaninál fontosabb állásom.

Próbáltam a férjemmel beszélni Holubról. Hamarosan leintett, hogy nem avatkozik bele, nem érdekli, nem tud semmiről. Különben régi angyalföldi család.

Intéztem egy üzletet, felesben Holubbal. Kettőnk nevére jött egy levél a bankból. Felbontottam. Holub Argentínában járt. Szabvány szöveg a jutalékról. Holubét a számlán jóváírták, az enyémmel mi legyen: felveszem vagy nyissak számlát? Nem volt nagy összeg különben.

A levelet visszaragasztottam, Holub asztalára tettem.

Amint visszatért, a levél eltűnt. Nekem nem szólt.

Attila fiam kezembe adta Kőműves nagyapja levelét. Szemüvegét a kezében tartotta, komoly arca így szokatlan lett. Világos hajával, mélyen ülő szürke szemével inkább énrám hasonlít; a kisebbik fiú kerek fejű, barna bőrű, mint az apja.

A levélben az öreg Kőműves hazahívta az unokáját a Hajóépítők utcájába. Azt tanácsolta, hogy diplomával vagy anélkül jelentkezzen munkára a hajógyárban, felveszik a tervezőirodára is. Az egyetemet otthon is befejezheti.

— Ne haragudj, anya... így könnyebb volt megmondani — szólalt meg Attila.

— Rosszul érzed magad velünk?

— Otthon akarok élni. S a lakást kiadtátok. Különben is megígértem nagyapának, hogy a ház, amit ő épített hajógyári barátaival, nem jut idegen kézre. Tudom, anya, hogy a lelked mélyén egyetértesz velem.

— Mást nem akarsz mondani?

— Miért nem jelented fel Holubot? Te nem vagy gyáva, anya.

— Te beszéltél az öregek iránti tiszteletről, éppen most.

— Bocsáss meg. De ugye... nem haragszol rám?

— Dehogy haragszom, fiam. Apádnak már mondtad?

— Neked akartam először. Nagymamának is megírtam a szegényházba.

— Az nem szegényház, fiam, hanem...

— Voltam ott, láttam.

Többet nem beszéltünk az anyámról.

A követségi férfiak rengeteget kártyáztak, társaságban is.

Holub remekül boldogult minden blöffölő játékban. Péter, a férjem csak filléres játékban vett részt, váltakozó szerencsével. Néha figyeltem a partit. Holub arcán az érzelemnek nyoma sem látszott.

Közben érdekesen megváltozott a kapcsolatunk.

A kezdeti nagyképűség után — amelyben egy kis lekezelés is volt — Holub nyilvánosan is elismerte a munkámat, minden jelentésben dicsért. Egyszer aztán — úgy adódott — kettesben maradtunk az irodában.

— Leveled jött a bankból — mondta.

— Köszönöm.

— Felveszed?

— Ha megkapom rá az engedélyt.

— Nem volna itt az ideje, hogy mindent alaposan megbeszéljünk? Néhány dologban meg kéne állapodnunk.

— Csak írásban kötök megállapodást.

Holub megrémült.

— Ezt hogyan érted?

— Ahogyan mondom. Nem játszom veled közös kottából. De megnyugtatlak, hogy tőlem nem kell tartanod. Nem jár el a szám, és nem is jelentelek fel. Gondolom, erre vagy kíváncsi.

— Majdnem megnyugtattál. Furcsa ember vagy te, Kőművesné.

— Már nem változom meg.

— A feleségem fél tőled.

— Nem ijesztgetek középkorú hölgyeket. Az indián balzsamot meg a többit ugyan szélhámosságnak tartom, de minden öreg hölgy és megrokkant férfi arra költi Pesten a pénzét, amire akarja. Méltányolom a feleséged üzleti fogásait.

— A mellékes pénzt mindenki elteszi, akinek esze van.

— Lehet. De ha úgy gondolod, hogy velem nem lehet együtt dolgozni, te is tehetsz bizonyos lépéseket.

— Hülye azért nem vagyok. Téged már isten sem vehet ki ebből a szakmából. Ügyes is vagy... hosszú távra tervezel. Mégis korlátolt vagy egy kicsit.

— Mint nemrégen meghalt apád. S a többiek, ott Angyalföldön. Ezt azért meg kellett mondanom. Nem közösködöm veled, de fel sem jelentelek.

— S a férjed?

— Nem foglalkozik másnak az ügyeivel.

— De te szóltál neki. Egyszer említette, hogy vigyázzak, mert az apám fia vagyok.

— Nekem nem jár el a szám. Rendben van, fejezzük be a beszélgetést. Jön a feleséged.

Az asszony már a kilincset fogta. A kertben magyar beszéd hallatszott. Angyalföldi szerelők jöttek, akik egy magyar úszódarut kísértek közép- és dél-amerikai kikötőkbe. Az egyiknek ismerős volt a neve.

— Mi újság Pesten?

Az érkezők a hajógyárról mesélnek. Az ilyen kiküldetésért sorba állnak a lakásra gyűjtő fiatal férjek, mert otthon jár a fizetés az asszonynak, s idekint jól meg lehet élni a napidíjból. Csak a távollét nehéz.

Másról nem beszéltünk.

Néhány nap múlva a hazautazók felkeresték az irodát. Holub éppen nem volt ott. Az egyik szerelő elmesélte, hogy többet kellett fizetnie a video-magnókért, pénzt kell még kapnia a doktor úrtól. Fény derült a Holub-házaspár egy másik üzletére. A szerelők nemcsak kozmetikai árukat visznek haza, hanem fejenként három videomagnót, felvevővel és készülékenként tíz kazettával. Hogyan lenne erre önekik pénzük? Adott a doktor úr. Már vagy öt-hat hasonló küldemény rendben hazaért. A szerelők a saját nevükön viszik át a vámon a cuccot, s bár megvannak a vevők, a Bizományi Áruházon keresztül értékesítik. Szép summát kapnak, de a haszon oroszlánrésze a nagyságos asszonynak jár. Semmi veszély, eddig rendben ment minden.

Nem véletlen, hogy mindezt részletezem, a későbbiek miatt.

Megjött Holub, átvette tőlem a két szerelőt. Miről beszéltünk? — Semmiről — mondták az otthoni fiúk.

Telefonált a férjem, hogy meghalt otthon az öreg. Másnap repülünk haza a temetésre.

A temetésen Holubné is megjelent.

Itthon töltöttem vagy másfél hetet.

Majdnem elfelejtem, a két szerelővel azonos géppel érkeztünk Ferihegyre. Simán átcsúsztak a vámvizsgálaton, talán azért is, mert hozzánk csatlakoztak, s a férjemet ismerték a hivatalos emberek.

Másfél hét után a hajógyárban hallottam, hogy baj van.

Holubné meg a szerelők összekoccantak az elszámoláson. A fiúk valamilyen tartozékot saját pénzükből fizettek ki odakint, most annak az árát követelték. Visszamentek a bizományiba, hogy számoljanak el, de egy főellenőrbe botlottak. Az hívta a rendőröket, s mindenkit igazoltattak.

Végül is elengedték a társaságot, de az ügy ezzel nem fejeződött be, mert az előző ügyleteket is vizsgálni kezdték. A hat video-magnó, felvevő, kazetták hazai értéke egymillió forint felett van, ez már érték.

Az izgatott szerelők kikottyantották, hogy becsületes emberek ők, csak szívességet tettek, mint korábban mások is, szóval nem ők a valódi eladók.

Holubné tagadta a korábbi ügyleteket, de Zsóka, a lánya nem hazudott.

A szerelők rólam is beszéltek.

Kihallgattak. Csak annyit mondtam, amennyit feltétlenül kellett.

Hazarendelték Holubot. S Budapesten maradtam én is.

A szembesítésnél a Holub-házaspár mindent tagadott.

Zsóka ügyét lezárták, a moszkvai olimpiára készülő válogatott evezőskeret tagját nem zaklatták.

A szembesítés során Holubéknak is sikerült kimosakodniuk.

Nem lehetett bizonyítani, hogy a szerelők helyett Holub vásárolt, azt sem látta senki, hogy pénzt adott volna át vásárlásra. Kölcsönt kértek tőle, azt adták meg itthon. Ez sem forintkiajánlás, mert ő az ügyletet bejelentette.

A szerelők belezavarodtak a vallomásukba.

Én nem mondtam semmi terhelőt Holubékra.

S a Holub-házaspár az első géppel elrepült.

A főnökömet »felmentették«, elvették az állását, de ő már előbb kilépett.

Kértek, részletesebb vallomást tettem.

A szerelők szabadlábon védekeztek.

Három napot töltöttem el a szeretetotthonban. Haldoklik az anyám. Régen meghalt apámat mentegette, hogy alapjában jó ember volt. Ködös lett a tekintete, s engem összetévesztett valamelyik nővéremmel. Legtöbbször azzal, amelyik már nem élt. Szegény öregasszony kiszikkadt, kicsi lett. Szeme egészen mélyre süllyedt. Mintha deformálódott volna a koponyája.

Nővéreim gyerekeinek nevét tőlem kérdezte. Azét is, aki kitúrta a lakásból. Alig engedtem el a kezét. Nehezen viseltem el a nyomasztó betegségszagot.

Hajnalban elszundítottam a széken, amikor meghalt. Arra riadtam föl, hogy egy halott bámul rám.

A szegényes motyót nem vettem át, semmisítsék meg. Újpesten temettem el anyámat, porladjon a hajógyáriak közelében.

A temetésre Attila hazarepült. Sokan eljöttek a hajógyárból. Még tort is rendeztem. Mindenki ott volt a Kőműves-házban, megadtuk a tisztességet szegény öregasszony emlékének.

Sztanó Géza elhozta a nevelt lányát, s az ott, a toron találkozott először Attila fiammal.

Szóba került ön is, a munkája. Anyám, amíg az értelme tiszta volt, sok mindent elmondhatott volna a múltról, az angyalföldi emberekről.

Nem tudom, mit jelent önnek, a hagyatékában vagy tizenöt könyvet találtam, mind jutalomképpen kapta a hajógyárban. »A takarítóbrigád vezetőjének, jó munkájáért.« Az egyik könyvet éppen ön írta.

Úgy vehetjük, ez a könyvtár az örökségem. Vigyázok rá.

Elfáradtam. Adjon egy pohár italt.

Ideiglenesen megbíztak a limai kirendeltség vezetésével.

A napokban kimegyek.

Valamiért elterjedt a hír, hogy a Holub-házaspárt én buktattam le. Nyilvánvaló hazugság. Önnek elmondtam az igazságot. Ha akarja, a könyvben felhasználhatja.

Köszönöm, hogy újra meghallgatott."

Kőművesné régen elment. Azóta öreg este lett.

Geréb vagy háromszor lejátszotta a szalagot.

Szinte semmit sem kell tennie a könyvért, elég, ha itt tölti az időt a Népszigeten. Eljönnek hozzá az emberek, a könyv önmagát írja.

Áthullámzott a szerelőpartról a munka zaja. Úszódaruk sorakoztak félig készen. Egyiket vagy másikat áthúzatják majd az Atlanti-óceánon. Lesz olyan, amelyik megkerüli a félvilágot, eljut Távol-Keletre, a Csendes-óceánra, szovjet üdülőkbe. Oda nem kell garanciális szerelőt küldeni. Itt vannak az átvevők Angyalföldön, Geréb már találkozott velük.

Halkul a zubogás a fürdőben, elmennek az evezős lányok.

Holub Zsóka jön be férfias léptekkel, vastag anyagból készült bordó köpenyben. Középtermetű, izmos, vállas lány, nem hasonlít a szüleire. Barnásvörös hajszínét az anyjától örökölte. Barna arca párállik a forró fürdő után.

— Joli néni nem várt meg?

— Elment.

— Miről beszéltek?

— Az életről.

— Rólam nem? — Előrejött a lány, lezöttyent a karosszékbe, amelyen korábban Kőművesné üldögélt.

Geréb itallal kínálta.

A lány csak kristályvizet kért. Megitta, és forgatta a poharat az asztal sarkán.

— Holnap lesz az esküvőm. Feleségül megyek Kékesdi Tiborhoz. Joli néni az egyik tanú. Mivel a jó szüleim leléptek... Mindenképpen magamra hagytak. S még beszélnem kell Joli nénivel.

— Gratulálok.

Zsóka felállt.

— Nem untatom tovább. El kell mennem Joli nénihez.

A lámpafényben megmutatta a jobb kezét.

— Nézze, mester... A tenyerem csupa göb, bőrkeményedés. Evezős lány vagyok, aki óvatosan cirógatja a szerelmesét. Nem akartam férjhez menni, csak diplomával a kezemben, ha már a sportból kiöregedtem. Nem is gondoltam semmi másra mostanában, csak az olimpiára... Fogadott odaát a vezérigazgató, mindenki rendes hozzám, csak a szüleim nem... Hirtelen a férjhez menés, lehet, hogy megbánom.

— Nagykorú már.

— Ez igaz. Hallja?

A fürdőben nem zárták el az egyik zuhanyrózsát. Fröcskölt a víz.

Holub Zsóka kisietett, elzárta.

Csend lett a házban.

Odakint elhaltak Zsóka léptei.

Bejött a gondnok, elvitte a feketéscsészéket.

Geréb elment Holub Zsóka esküvőjére.

A másik tanú az edző volt.

5

Geréb rendszerint frissen és jókedvűen ébredt. Altatót életében sem szedett, nem ismeri az ízét. Az éjszaka közepén felriad néha. Feljegyzi, amit reggelig elfelejtene. Olvas pár oldalt, s alszik nyugodtan reggelig.

Pattog, sietnie kell a gyárba, mint akinek ott fontos dolga van. Kétszer vagy háromszor hajnalban ment be a hajógyárba. Nézte a kapukon beáramló álmos szemű, ismeretlen embereket. Benézett a Váci úti kricsmikbe: igaz-e, hogy kilencig nem mérnek italt? A személyzet kezdettől spiclinek nézte, talán híre ment, hogyan „viselkedett" az egyik kocsmában Kőműves Péter temetése után.

Dolgoznak a hajóépítők. Kinek hiányzik, amiért ő fáradozik? Kétségei támadtak, hátha kudarcba fullad a vállalkozás. Ha egyre a bukás szégyenére gondolunk, az már majdnem maga a vereség, legalább az árnyéka.

A szigeten kávét főz, jegyezget. Néha zuhanyoz, ilyenkor a sportolók nincsenek a közelben. Tart bent borotválkozó felszerelést is. Tükörben szemléli a saját arcát, mint egy régi ismerőst. Az idő rombolását nem lehet letörölni az emberi arcról. Szerencsés alkat, nem hízik, tokát sem eresztett; de vonásai mélyek, a haja majdnem ősz. Nem érzi magát öregnek. Ereje a régi, felszalad az igazgatósági épületben a negyedik emeletre, meg sem szusszan.

Geréb megfigyelte kortársain, hogy az öregséget legkorábban a mozgás mutatja, a tempósság a járásban, a gondolkodásban. Meglassul, aki öregszik.

Szánakozva figyeli az öregedő írókat, az egyik a haját festeti, a másik „felvarratta" a tokáját. Mire jó ez?

Ilyenkor délután lappangó szívtáji fájdalom, levertség, pesszimizmus környékezi. Múltkoriban nyugdíjasok búcsúztatására hívták. Azt mondta a rozzant tartású, fakó arcú művezető:

— Az életem, uram? Ha visszagondolok... A napok lassan cammogtak el, de az évek? Repültek, mint a sebes szárnyú madár. S a halál többször üzent, két szívinfarktusom volt. Nyugdíjba megyek, lehet, hogy ebbe halok bele. De ezt nem érdemes megírni.

Ő is mennyi mindent rontott el az életében, s kijavítani már lehetetlen. Halad a pályán, mint a hosszútávfutó, nem számolja a kilométert, a tájat sem figyeli, vereségre nem gondol, nagy győzelemről sem álmodik. Sokan megugrottak az indulás után látványosan, azóta majdnem mind befogta őket. Néha zihál, erőlködik, de ezt csak a pályatársak vehetik észre. S a cél egyre távolibb, mint a délibáb. De megállni akkor sem szabad, akárhányadiknak ér célba — ha beér egyáltalán... Akik feladták, azokat elfelejtik. Geréb régen nem sorolja fel magában elmaradt barátait.

Szeretne egészen a gyárhoz tartozni. Azon töprengett, melyik szakmát választaná, ha itt töltene el egy életet. Átkel dereglyén, motorcsónakon egyik partról a másikra, körülnéz Óbudán is. Hasonlít a két hajógyár — de sok mindenben különbözik is.

Egyre több az ismerőse. Az egykorúak barátian tegezik.

Brigádmegbeszélésre invitálják. S néha műszak után együtt sörözik a munkásokkal. Sajnos, a munkáról nem akarnak beszélni, a családról, a gyáron kívüli életről pedig kevés szó esik.

Kékesdi megházasodott, feleségül vette Holub Zsókát.

Erről nyomtatott értesítést kapott, majd képeslapot, mert elutaztak nászútra a Balatonhoz, a gyári üdülőbe.

Az Ifjúsági Klubot érdekesen rendezték be. Modern ülőgarnitúrák, dobogó és hangulatvilágítás. A fiatalok szinte kivétel nélkül farmernadrágot viselnek. Lemezjátszó és magnó, hangfalak. Egy vékony srác jelenti be a számokat, tréfás megjegyzéseket tesz, név szerint rászól a párokra, álljanak már fel, és táncoljanak. Gerébre is kitér, s feltesz egy lassú számot, korosabb táncosnak valót.

— Megengedi, mester? — Az ismerős hang évődő, de nem sértő.

Csak Geréb asztalánál van hely.

Sztanó Géza ül le mellé. A megjelenése fiatalos, szoros farmernadrágban van, szegett nyakú fekete garbóban. Hozott magával néhány üveg sört is. Minden teketória nélkül teletölti Geréb poharát.

Amint véget ér a zene, odalibeg egy ifjú pár.

A lány sudár termetű, karcsú, szénfekete hajú kislány, a bőre egészen fehér. Bő, fehér tengerésznadrágban pompázik.

Sztanó biccentett:

— A lányom.

Kicsit elfogódott a tizenhat évnél nem idősebb kislány.

Bemutatkozik.

— Máté Piroska. — Csíkos blúzán Peruból származó bronzékszer, a lánc végén összefonódó kígyók. Kísérője nem magasabb a lánynál. A csuklója nőiesen vékony, kézfogása férfias. Kék pantallóban, madármintás ingben van, keskeny arcán nagy szemüveg.

Geréb megismeri, megjegyezte az arcát Kőműves Péter temetésén.

— Tiszteletem... Kőműves Attila.

Az alezredesék nagyobbik fia.

— Hallom, végleg hazajött.

— Igen, jelentkeztem a hajógyárban. Felvettek a darutervező irodára. Már dolgozom. A nagymamánál lakom. Örülök, hogy személyesen is megismertem.

Újra rázendít a magnózene. Sztanó Géza azt mondja halkan:

— Mester, maga most is dolgozik.

Geréb megrezzen.

— Igen, muszáj.

— A kislány a volt élettársamé. Az asszony itthagyott, hazaköltözött a falujába. Van két nagy fiam, a feleségemtől. Mindkettő családos már. Az idősebb Vácott mérnök, a fiatalabb Balatonfüreden. Géza csak konténerrel foglalkozik. Anyáméknál laknak, Trabanttal jár Vácra. A menyem szintén tervező, abban az irodában dolgozik, ahová a Kőműves fiút felvették.

— Zűrös életű ember vagyok, mester. A feleségemtől nem váltam el törvényesen. Remekül felnevelte a két fiút nélkülem is. Azért nem voltam afféle család szégyene... így sikerült. Példakép nem lett belőlem, ennyi az egész. Egészségére, mester.

Gerébnek muszáj volt arra gondolnia, átéli a regényt, ő is akaratlan szereplője lett.

Sztanó bemutatta a klubvezetőt.

Barna hajú, kreol bőrű lány, divatos öltözékben, farmernadrágban és szoros blúzban. Kézfogása határozott, erélyes.

— Durella Mária.

Olasz ősei révén rokona Kőművesnének, egyúttal a jelenlevő Sztanónak is. Ő is hajótervező, mint az apja.

Minderről nem beszél. Úgyis tudja a klub vendége.

Hozza a kitüntetéseket. Az angyalföldi hajógyári klub országos hírű. Nemcsak diszkó van itt, hanem előadások, viták, képzőművészeti kiállítások.

A kapcsolóhoz nyúl, sárga fényözön önti el a termet. A fényezett fával borított falakon képek. Ifjú angyalföldi festők modern művei.

Geréb körbepillant.

Újabb kapcsolás, a fényözön elhal, csak a kék hangulatvilágítás marad. Hadar a lovas, frissebb lesz a tánc.

— Már vártuk, hogy minket is meglátogat — mondja Durella Mária kedvesen.

A lovas, mintha be lenne avatva, bekiált a homályba:

— Lányok és fiúk, most egy Strauss-keringő, lássuk a vegyes

párost. Talán a hajógyári krónikás is tesz valamit a reuma ellen, megállja-e a helyét.

Geréb azon veszi észre magát, hogy keringőzik Durella Máriával.

Mikor visszamegy az asztalhoz, Sztanó Géza két fiúval beszélget. Focisták a hajógyári csapatból, szidják az edzőt, mint a bokrot.

Durella Mária tovább táncol. A partnere nem más, mint a legidősebb Winter fiú, közgazdász, osztályvezető és a focicsapat középcsatára. Jó százkilencvenes termetű, modern öltözetű ifjú ember, a nagyapjára emlékeztet.

Gerébnek eszébe jut a falusi szokás, hogy gyászév alatt nem táncolhattak a fiatalok. Angyalföldön nem ismerik az értelmetlen szokást.

Még duruzsolnak a focisták.

Sztanó Géza útielszámolást ír alá nekik, szigorú arccal.

Még egy ismerős pár, Kékesdi Tibi és Holub Zsóka.

Az Ifjúsági Klub Geréb regényhőseivel van tele.

Feleslegesnek érzi magát. Sztanó eltűnt az asztaltól a focistákkal.

Otthagyta a mulatságot. Végigballag a Váci úton. A kocsma előtt részegek motyognak.

Eszébe jut, hogy haza kell mennie, otthon felejtett néhány fontos jegyzetet. S egy hét alatt összegyűlhettek az újságok, levelek.

A taxiállomás üres.

Nem bánja, hogy várakoznia kell.

Lüktet, zsong a Váci út esti forgalma. Nehéz teherautók döcögnek kifelé.

Eszébe jut, hogy nem fizette ki a sört.

Visszamegy a kultúrházba, megkeresi a kiszolgálót, a hosszú hajú, fehér kabátos pincért.

Az értetlenül pislog Gerébre. Sztanó Géza mindent elintézett.

Meg akarja köszönni. Sztanó már nincs a klubban. A lány, meg a Kőműves fiú sugárzó arccal táncol. S ott vannak a többiek is, akiket ismer.

Amikor újra kilép a Váci útra, azonnal meglátott egy taxit, csak a karját kellett felemelnie.

6

Megállt a hídon, sokáig nézegette az óbudai hajógyárat. Látta a közeli raktárakat, üzemeket, a kettős öblöt, a sólyát és fölötte a színes hullámlemezből készült tetőt.

A gyár helyét Széchenyi István jelölte ki.

Geréb a hídkorlátra támaszkodott, s nézelődött.

Raktárak, műhelyek sorakoznak egymás mellett; a múlt századi épületek szinte bebújnak a híd alá. Óriás fák összeérő lombkoronája takarja a munkásokat. Egyenes fasorok, csupa öreg juhar. Gépház, újabb üzemek, régi csarnokok, távolabb új is akad.

Beljebb, a nagy szigeten sok a fa, körülfogják az épületeket.

S aztán sportpálya, a nagy Dunáig húzódó rétek, ahonnan a Népszigetre s Angyalföldre látni.

Óbudán csak hajót gyártanak. Itt majdnem változatlanul megmaradtak a régi mesterségek.

Kékesdi irataiból kiderült, hogy a gyáralapítás után — fa lévén a fő építőanyaga a hajónak — Komárom megyéből telepítettek Óbudára magyar ácsokat, családostól, akik elkeveredtek szorgalmas óbudai svábokkal. Kialakult a bejáró törzsgárda, amely az észak-budai falvakból jövő munkásokkal egészült ki.

A századforduló körül a budapesti munkásmozgalom egyik fő bástyája lett az óbudai hajógyár. Tizenkilencben is helytállt.

A gyár a felszabadulásig egy Bécsben székelő német társaság tulajdonában volt. A két háború közötti időről kevés a feljegyzés.

Geréb nézelődött még a hídról.

A belső sziget nagyobb, mint az angyalföldi. Ugyanaz a buja vegetáció, az elhömpölygő folyam ölelésében. Ős fűzfák, égerfák, jegenyék. S akár Angyalföldön, nyaralók, csónakházak. A városi busz bejár a szigetre. Itt, a sportpálya mellett a nyári telep, nyaranként ide hozzák át az angyalföldi gyerekeket is.

Az öreg gyárat toldozzák-foldozzák. Egymásba érnek a foltok, mint szétmálló kabáton. De felfeslik a varrások mentén. Most várják a nagy belső átszervezést. Szakosodnak a hajógyárak.

Merészné Sztanó Juliannát a gyárkapun belül mindenki ismeri, és Julikának szólítja.

— Julikát keresi? Tessék bemenni. — Az öreg portás szalutál. — Ott megtalálja. — A bazárszerű, kerek épületre mutat a kapu közelében.

Az már korábban kiderült, hogy Julika kultúrfelelős, csak kultúrháza nincs, illetve a belső szigeten van, de azt ebédlőnek használják. Különben a gyárkapun belül két klub működik.

Mielőtt benyit a kerek épületbe, Gerébnek az jut eszébe, hogy amikor tizenkilencben Kőműves Péter Újpestre ért, Sztanó kislánya kétéves lehetett. Eszmélő élete harccal, félelemmel kezdődött, az apák a vereség batyuját nyilván sokáig cipelték.

Julika eszerint hatvanéves lehet, állapítja meg Geréb. Ezek után meglepődik, amikor mosolygó, fiatalos mozgású, kis termetű, lányos alakú asszonyt pillant meg.

Julika dús barna hajában középen széles szürke csík világít; festékkel el lehetne tüntetni, de az asszony nyilván nem is gondol rá. Fehér köpenyben hajlong a könyvespolcok között. Visszarakja a sorba a könyveket. Oldalt pillant, meglátja Gerébet.

— Üdvözlöm, mester.

Kis íróasztal a könyvtár zugában. Az is könyvvel tele.

— A könyvtárosnő szülési szabadságra ment, a főiskolás lány beteg, helyettesítek itt.

Gépiesen mondja még, mennyi a könyv s az olvasó. Az asztalfiók tele szerződéssel, idejárnak olvasnivalóért a brigádok.

Geréb megkérdezi: el is olvassák, amit elvisznek? S ha igen, használ-e valamit? Ki ügyel rá, hogy a legfontosabb könyvek kerüljenek a munkások kezébe? Mindez semmilyen jelentésből nem derül ki.

Julika szórakozottan bólint. Már nem mutat papirost. A hűtőszekrényből hoz hideg narancslevet. Bedugja a konnektorba a kávéfőző dugóját. A könyvtár zárva van, ilyenkor még nem jönnek kölcsönzők.

A délelőtti fény átzúdul az üvegfalon. Az öböl felőli ablaksor nyitva, beáramlik a víz hűvössége, a munka zaja.

— Kér még kávét? — félretolja a csészéket. — A múlt nekünk nem ugyanazt jelenti, mint a fiataloknak. Ők csak legyintenek, hogy mese

meg történelem. Ha bolygatjuk, ami volt, ítélni is kéne... s ez nehéz.

A fehér köpenyes asszony két kezének csontos ujjai görcsösen összekapcsolódtak az íróasztalon. Nem nézett Gerébre, halkan beszélt.

„Legkorábbi gyerekkori emlékem, hogy egyedül voltam a sötét lakásban. S bejött egy ismeretlen ember, roskadt tartással hozta a zsákját. Borostás volt az arca, látszott rajta, hogy tilosban jár...

Az az ember Kőműves Péter volt. Kirakodott a zsákjából, élelmet hozott nekünk. Saját apámra csak jóval későbbről emlékszem, amikor megjött Aradról.

Így kezdődött a gyerekkorom. Emlékszem még a tépelődésre, a vitára, hogy el kellene menni Újpestről.

Apám érdes szavú, kimért modorú, megfontolt ember volt. Nevetni ritkán hallottam.

Nagy néha megenyhült. S olyanokat mondott, hogy hamarosan más világ lesz, mi majd abban élünk, szabadon. De a változás, az új világ mindig hátrált előlünk. Anyám közbeszólt, amikor apámat elragadta a fantáziája; mégis elhittük minden szavát, kicsit úgy, mint gyerek a szép mesét. Anyám helyeselt, bátorította apámat, ritkán szólta el magát előttünk, hogy harcolni ugyan kell, de hogy értelme van-e? Meglátja, aki megéri a változást. S így ment ez Kőművesékné is. Marika néni fiatal korában tán vallásos lehetett, templomba is járt. Ezt anyám sem nézte jó szemmel. Azért sokat sóhajtoztak együtt, átkozták a sorsot, miért nem élhetünk nyugodtan, mint mások.

Persze, a Cérnagyárban is volt mozgalom.

Nem olyan, mint a hajógyárban, de azért anyám és Marika néni hozta-vitte az üzenetet, újságot, ünnep, felvonulás előtt. Egyszer betoppant hozzánk egy rendőr, anyámat kereste. Kiküldték a zsarut, hogy öltözködni kell, s közben sebesen suttogtak, hogy mit kérdezhetnek, s mit kell felelni rá. A rendőr kint türelmetlenkedett. Amint anyámat elvezette a rendőr, apám is magunkra hagyott bennünket Gézával.

Nem tudtunk elaludni. Anyámat reggel hazaengedték. S akkor veszekedtek, de nem előttünk.

Anyám nem szívesen emlékszik. Emlegeti ma is, hogy azokban a nehéz ötvenes években apámnak mennyi jelentést, jellemzést kellett

írnia. Magam is jól emlékszem, mennyire szenvedett, amikor vele igazoltattak fontos vezetőket, akik az angyalföldi mozgalomban vettek részt. Volt, amire apám nem emlékezett, nem volt hajlandó igazolni. Emiatt hívatták a pártközpontba is.

Készült rá, hogy leírja a múltat, a teljes igazságot. Halogatta egyre, s orvul leterítette a halál.

Látja, mindenki a maga keresztjét találja a legnehezebbnek.

S lassan itthagy bennünket ez a csodálatos nemzedék! Mi, akik követjük őket, magunk is nyugdíjasok leszünk holnap vagy holnapután. Sajnos, a múltat már nem lehet korrigálni; magyarázat meg akadhat többféle. De kinek kell?

Akárhogyan nézzük, mindig a jelen a legnehezebb.

Sztanó Júlia kitért egy csomó kérdés elől. Némelyikre nem érdemes válaszolni vagy nem is lehet.

Vonsik Ferenc? A maga módján rendes ember volt. Szeretett. Nagy családi házuk volt Rákospalotán. A kertben szőlőlugas, gondozott gyümölcsfák. Az öreg Vonsik mozdonyvezető. A mama szatmári volt, színesen beszélt.

Vonsik nagyon igyekezett az apám kedvében járni, mindent megtett, hogy bekerüljön a mozgalomba.

Mi tagadás, az Otthonban a fiúk avval gyanúsították Vonsikot, hogy spicli. Ez nem volt igaz. Tény, hogy kapott valamilyen megbízást, de ügyetlenül csinálta, és elkapták. Nem vallott apámra. Bevonultatták. Tudtára akartam adni, hogy úgysem leszek a felesége... s hamarosan elpusztult. Ha velem nem találkozik, tán élne, mert akkor nem vonják vissza a felmentését.

Különben az új világ — mindenkié lett. Nemcsak a harcosoké, az áldozatot hozóké, a börtönviselteké; azoké is, akik féltek, lapítottak, s még azoké is, akik ellene voltak.

Olvastam a korról néhány könyvet, egyik sem tetszett.

Sokan vagyunk a második nemzedékben, lekésett, félbemaradt emberek. Nem érti? A felszabadulás után apám azt akarta, hogy kultúrmunkás legyek. Merész felesége lettem, mert ő nem bánta, hogy nem lehet gyerekünk. Hasznos ember akartam lenni. Elégedett lehetnék az életemmel. Ha másodszor végigélhetném, egészen másképpen csinálnám.

A negyvenötös áradásban nem hagyhattam itt a hajógyárat. Később gondoltam rá, apámék annyi embert küldtek tanulni, vagy

anélkül is magasabb beosztásba. Rám senki sem gondolt. Nem hivatkozhattam az apám érdemére. S őneki egyszerűen eszébe sem jutott, hogy velünk, a gyerekeivel is törődni kellene. Ezt jóval később, szégyenkezve be is vallotta.

Évtizedek röppentek el. Magam is beláttam, most már elkéstem. Ötvenhárom körül még tartottam magam, de apám hátrább szorult, akkor már az ő érdemeire sem hivatkozhattam volna. Maradtam a régi helyen. Aztán az ellenforradalommal kellett küzdeni. Nemcsak apám vett részt a fegyveres karhatalomban, hanem én is. Ott is akartak tartani. Vállalnom kellett volna.

Visszajöttem a hajógyárba.

Elmúlt néhány év megint.

Váltás következett, apámék nyugdíjba kényszerültek. S egyszer aztán rádöbbentem, hogy végleg elkéstem. Benne vagyok a korban, félbemaradt emberként. Legalábbis papíron. Velem már nem számolnak a káderfejlesztési tervben; iskolára sem küldenek, egyetemi képesítést sem szerezhetek. Kultúros lehetek a hajógyárban, a szakszervezet fizet, szívesen dolgozom, mindenkit ismerek, engem is ismernek, Julika vagyok — de jövőm már nincs.

Ma már tudom, nem lett volna szabad visszahúzódnom, s tán apám árnyéka is eltakart. Nincs bennem neheztelés... Apámra ma is úgy gondolok, mintha élne. Néha hallucinálok, lépéseket hallok a szomszéd szobában. Jókedvűen újságolja, hogy elintézett valamit, iskolára küldte ezt vagy amazt, de rólam soha nem ejt szót, meg sem kérdezi, hogy mit szeretnék.

Végül is függetlenített kultúrmunkás voltam negyvenöttől. Tanfolyamon, szemináriumon tanultam, de komoly állami iskolában nem. Egyetemre tucatjával kerültek olyanok is, akik a mozgalom közelében sem jártak. S ez így van rendjén, ha tehetségesek. Nem tehetnek a sorsomról. Ráadásul, már vagy nyolc éve a férjem gyári párttitkár. Be vagyok a sorsomba zárva. Ismernek két hajógyárban, a kerületben is. Sok barátom, harcostársam dolgozik országos pozícióban. Kaptam néhány kitüntetést mint pártmunkás és népművelő.

Nem akarom, hogy sajnáljanak.

Ne higgye, hogy »hátrányos helyzetűnek« tartom magam. Ha újra kezdhetném? Sajnos, lehetetlen. Mindenkinek egy élete van. Az enyém így telt el.

Azért élünk még mindig Dunakeszin, a Táncsics utcában, mert

jól érezzük magunkat a nagy család körében. Férjem testvérének a gyerekeit úgy tekintem, mint a sajátomat. Törődöm a bátyám két fiával is.

A szüleim leköltöztek a Dunához, tízemeletes toronyházba. Nagy lakást kaptak, a nyolcadikon. Belátni a hajógyárba minden ablakon át. S az öblökön, Dunán túl a budai hegyek.

Már úgy volt, apám erről álmodozott, hogy elcseréli a nagy lakást családi házra, s akkor hozzájuk költözünk. Nekem tetszenek a nagy családok, egy fedél alatt élő nemzedékek. A cseréből nem lett semmi. Mert felbomlott Géza bátyám házassága, s a szüleinkhez költözött a felesége a két kamaszfiúval. Szép nő Géza felesége, olasz származású. A rajzpadláson dolgozott. Aztán az egyik igazgató titkárnője lett. Fiatal korában kézilabdázott. Ma is ő a női csapat edzője. Éldegél anyámmal. A fiai felnőttek. A sógornőm most azt reméli, hogy Géza visszatér hozzá. Ismeri az öcsémet? Ő is egy a második nemzedékből. Lassan elkopunk mi is.

Szüleim keményen ellenezték, hogy Géza otthagyja a családját. Sokáig nem is beszéltek vele.

Hogyan kell élni? Sztanó József gyerekei vagyunk a bátyámmal. Egyikünkből sem lett példakép.

Azt mondtam, egészen másképpen próbálnék élni újra, ha lehetne. De ez nem jelenti, hogy boldogtalan vagyok. Végül is azt csináltam, amit szeretek.

Ki kell nyitnom az ajtót, jönnek könyvért a kölcsönzők."

7

A sziget elnéptelenedett. Elmaradtak az evezősök, a hajók a csónakházban várják a tavaszt. Apró szemű, hideg eső szemerkélt. Az alacsonyan lógó felhők a gyárkéményekre s a szerelőcsarnok tetejére ültek. Nemigen lehetett látni, mi történik a túlsó parton.

Geréb a klubban dolgozott.

Felnézett. Az ajtón belül nedvességtől fénylő sötét esőkabátban, hajóépítő sisakban Sztanó Géza állt.

— Remélem, nem zavarom. Jó napot, mester, csak benéztem, már megyek is.

Geréb felpattant.

— Telefonálok kávéért. Köszönöm, hogy eljött.

— Talán megteszi ez is... — Sztanó kihúzott a zsebből egy literes üveget.

S félszegen mosolygott.

Gerébnek csak egy pohara volt.

Sztanó száradni terítette az esőkabátot. Megfordította az íróasztal melletti széket, s lovaglóülésben ráült.

„A színjátszásban fontos szerep jutott Julikának. Kezdettől fogva ő volt a rendező. S ki tudta választani a megfelelő szereplőket. Engem hónapokig unszolt, míg beálltam a csoportba. Próbálkozott sokakkal, Kőműves Petivel is, de annak nem volt a játékhoz tehetsége.

Játék volt és mégsem az. Úgy értem, nekem könnyen ment.

Durella Ica nem tudott játszani, csak énekelni, de azt mindenkinél jobban. Megkapta az énekes főszerepet. Amíg rá nem zendített, észre sem lehetett venni. Mutatós jelenség volt egyébként, magas, karcsú, fekete hajú lány; ha énekelt, még jobban megszépült. Szoprán hangja könnyedén szárnyalt, trillázott. Persze, operetteket játszottunk. Kissé féloldalas lett a produkció, mert én voltam Ica partnere. Természetesen a primadonnának volt a legnagyobb a sikere. Egyébként a régi kultúrterem a Vasgerendában volt. Most is megvan, raktárként szolgál.

Beleszerettem Ica hangjába. Elvettem feleségül. Voltaképpen nem bántam meg, legalábbis jó ideig. Ragaszkodott hozzá, hogy ne az öregekkel lakjunk. Lakást kaptunk az olasz rokonságtól, itt Újpesten, a Tavasz utcában, nagy családi házban.

Eljártunk falura a színjátszó csoporttal.

Aztán Ica terhes lett, lemaradt. Született egymás után két fiúnk.

Teljesnek éreztem az életemet. Ica otthon soha nem énekelt.

Ha nem tetszett a jelenet a műsorfüzetben, egyszerűen átírtuk Julikával. Mintha a hajógyárban játszódna, vagy a faluban, ahová agitálni jártunk, az Alföldön.

Negyvenhétben tartott először gyűlést a hajógyárban Rajk László, aki fontos szerepet játszott a sorsom alakulásában. Apámat és Péter bácsit korábbról jól ismerte a mozgalomból.

Megnézte a műsorunkat, sokat tapsolt.

Utána a Hajóépítők utcájába mentünk. Marika néni remek vacso-

rát főzött. Apám és Péter bácsi ugyan lefoglalták Rajkot, de azért odaszólt nekem, hogy a csoportunkból vagy hárman akár a Nemzeti Színházban is játszhatnánk.

Nem mertem komolyan venni a szavait. Nővérem, Julika annál jobban örült. Mert ő is ott volt a vacsorán.

Apám összeráncolta a homlokát a dicséretet hallva. Otthon anyámnak sem mondta meg, hanem Julika. S anyámnak nagyon tetszett az egész, őneki mindig az volt a véleménye, hogy színésznek kéne mennem.

Icának tréfálkozva említettem otthon, mire sírva fakadt.

Amúgy is kezdettől féltékenykedett a csoportbeli lányokra. Faggatta a nővéremet, nem kezdek-e ki valamelyikkel, rábeszélt, hogy hagyjam ott az egészet, mint ő tette, mert a színpad nem való egy komoly családapának.

Mi tagadás, sokat veszekedtünk.

Már majdnem elfelejtettem az egész ügyet, amikor megjelent a Nemzeti Színház főrendezője egy előadáson, a mi kedvünkért. Akkor nem szólt, eljött másodszor is.

Aztán a színházba hívattak hármónkat. Rajtam kívül ott volt egy fiatal újpesti házaspár is. Nem ajánlottak főszerepet, de szerződéssel vártak.

A házaspár azonnal elfogadta, én gondolkodási időt kértem. Pedig a főrendező és az igazgató engem tartott a legtehetségesebbnek.

S aztán kitört a háború a családban.

Anyám biztatott, apám keményen ellenezte, hogy komédiásnak álljak. A feleségem tombolt, meggyanúsított minden nővel, akit valaha a színpadon átöleltem.

A házaspár hivatásos színész lett, itthagyta a hajógyárat.

Sikeres pályát futottak be, de hamarosan elváltak. Külön játszottak, más színházban. Az asszony vagy tíz év múlva meghalt. A férj többször újranősült. Ivott, mint a gödény. Egyre lejjebb csúszott. Vidékre került. Már nyugdíjban van, statisztál a filmgyárban, és tévéreklámokban látni néha.

Öreg, összetört és szerencsétlen ember. Egyszer beszéltem vele. A nevét nem mondom, úgysem ismeri.

Nem adtam választ a színháznak. Többször telefonáltak, levelet írtak, ezt a feleségem elsikkasztotta.

Mikorra végleg elhatároztam magam — jócskán eltelt az idő —, s

a feleségemnek már megmondtam, hogy otthagyom, színész leszek, beütött a mennykő: Rajkot letartóztatták.

Szólt az apám rémülten, nehogy moccanni merjek.

Gondolkoztam, azért elmehetnék a színházba, talán nem is emlékeznek, ki ajánlott. Nem mentem mégsem.

A hajógyárból is vittek el embereket a Rajk-ügyben.

Kihallgatták apámékat, hogyan zajlott az a bizonyos vacsora a Hajóépítők utcájában?

S elítélő gyűlést kellett szervezni. Valahol megírták a forgatókönyvet. A gyűlést Sztanó József vezette, s első felszólalónak engem jelöltek ki.

Nyíltan megkérdeztem apámat: mit gondol az egészről? Sokáig hallgatott. Megvonta a vállát és otthagyott.

Anyám sírt, és csak annyit mondott, nem tehetek apám ellenére. Persze, hogy elnököl azon a gyűlésen. Nem mondhatja le, mert gyanússá válik.

S nekem átadták a felszólalást, legépelve, hogy tanuljam be, mert szabadon, papiros nélkül kell elmondanom.

Akkor rúgtam be először az eszméletlenségig, a gyárral szemben a kocsmában. A legépelt felszólalást elvesztettem, de szerencsémre az egyik pincér másnap visszaadta.

Kérdeztem Péter bácsit, hogy mit tegyek? Azt mondta:

— Engem is hívattak. Nem vagyok hajlandó felszólalni, akkor sem, ha kizárnak. Apád szerint ennél rosszabb is történhet.

— Mit csináljak?

— Ne ellenkezz apáddal. Tényleg bajotok lehet belőle.

Berúgtam, és három napig ki sem józanodtam. Kerestek, nem találtak meg. Itt, a szigeten hevertem eszméletlenül.

Végül összeszedtem magam valahogy, s elmentem arra a gyűlésre. Leghátul, a terem falánál álltam Péter bácsi mellett.

Apám megnyitotta a gyűlést, s felszólított, hogy ítéljük el az árulókat. Aztán gyalázkodó beszédet mondott valaki, tapsoltak neki, de mintha süket lennék, egy szavát sem értettem.

Következnek a hozzászólások, mondta apám kongó hangon.

Előrementem. Elő volt készítve a mikrofon. Majdnem elájultam az izgalomtól, azt hittem, egy szó sem jut eszembe a szövegből. Szerencsére a teremben lárma volt, a felkért kiabálók zajongtak.

S amint kimondtam, hogy »Elvtársak, figyelmet kérek!« — egyszerre eszembe jutott a szöveg, hiba nélkül felmondtam.

Ica, a feleségem a nyakamba ugrott, megcsókolt. S megláttam a kezében ugyanazt a gépelt szöveget. Megtudtam hamarosan, ha nem kerülök elő, Icának kellett volna helyettem felmondania, s lázasan tanulta az utolsó pillanatban is.

Aztán szóltak még vagy hárman, röviden. Kötél jár az árulóknak!

Felemelt karral szavaztunk. Kőműves Péter bácsi meg sem moccant, s én sem voltam képes felemelni a karomat. Szerencsére leghátul álltunk, nem is vették észre, hogy kimaradtunk a szavazásból.

Csak én hallottam, amikor Péter bácsi azt mondta apámnak:

— Nem bánom, akárki mondja... Rajk László nem áruló! Érted?!

Apám könyörgött, hogy csendesen, még meghallják. S bizonygatta, ha a párt állítja, és felelős elvtársak mondják, el kell hinni.

— Nem hiszem el!

Engem kiküldtek, s keményen összekaptak.

Nem is vettem észre, hogy a gyűlést filmezik. Szerepeltem a filmhíradóban. Újra levelet kaptam a színházból, de most már nem mentem volna semmi pénzért.

A feleségem pedig akkor már nem bánta, biztatott.

Mivel végképpen nem értettük egymást, sajnos, meg is ütöttem.

Elvadultam a családtól.

Egyre az dobolt az agyamban: ki az áruló?

Sokszor feltörültem a kocsmalépcsőt. Aztán otthagytam a családomat. S jó ideig tájára sem mentem a kultúrcsoportnak. Julika, a nővérem, szívósan küzdött értem, utánam jött a kocsmába, megvárt a gyárkapuban. Végül ráncba szedett: megfogadta, a feleségemről nem beszél, s nem akar visszavinni. Szüleimmel éveken át nem beszéltem.

Ica leveleket írt, hogy megbocsátott. Menjek azonnal haza. Nem is válaszoltam. Postán küldtem a pénzt, amit a gyerekeknek szántam.

Így is lehet élni.

Minden előadáson én játszottam a gaz kulákot, aki felgyújtja a közös kazlat, megmérgezi az állatokat, és természetesen fegyvert rejteget. Átírtam minden jelenetet, így a közönség valahogyan elviselte.

Akkor a Tripoliszban laktam. Befogadtak szívesen. Máténéval ott ismerkedtem meg. Jólelkű, rendes asszony. Férjét is ismertem. Részegen ment be a gyárba, éjjeli műszakra, elhevert leterített zsákon a sarokban, egy vashalom árnyékában. S a darus éjjeli félhomályban nem vette észre, hogy fekszik ott valaki... Ráejtette a több mázsás rúdvasköteget, azonnal meg is halt. Jól járt velem a szegény asszony, a részeges férje után én lettem az élettársa. Azt nem állítom, hogy leszoktatott az italról, megiszom a magamét változatlanul... De ember módjára élek, nem látnak berúgva, a pénzem sem szórom el. Piroska, a kislány, tőlem van, magaménak ismerem el.

Otthagytam a régi munkahelyemet, szakmámat. Átkerültem az öntödébe, kitanultam azt is, papírt szereztem. Művezető vagyok, üzemvezető-helyettes, megbecsülnek.

Az életem nagyot változott. Nemcsak a többféle váltás miatt. Szép lassan zátonyra futott a régi típusú műkedvelő színjátszás is.

Megváltozott az ízlés, az igény. S a munkás műkedvelők ezt nem vették észre időben. Mondtam eleget Julikának, nem értett meg.

Még a gyári ünnepélyekről is kiszorultunk szép lassan.

Megfizették a hivatásos színészeket. Egy-egy műsor olykor tízezer forintba is kerül. S a produkció nagyobb fele — szerintem — nem éri el a mi műsoraink szívonalát. Részegen pendlizö színészek autóznak hozzánk, ledarálják rutinból a magukét, felmarkolják a pénzt, s rohannak tovább. Még arra sem ügyelnek, hogy ne azt a kabarétréfát vagy röhögtető monológot »adják elő«, amit a legutóbbi alkalommal. Nyilván minden ünnepi műsorban ugyanazzal produkálják magukat.

Ha nem ugrálok, a fiataloknak sem adnak segítséget, amikor Irodalmi Színpadot alakítottak. Jó velük lenni a klubban. Elemezzük a verseket. S megbeszéljük, hogyan kell érthetőbben elmondani.

Mindegy, nincs olyan kultúrélet, mint régen. A kultúrházak egy kicsit kocsmává alakulnak. Van azért filmvetítés, brigádmegbeszélés, előadás, kis közönségnek. Julika nővérem emészti magát, hogy nem jönnek úgy az emberek, mint azelőtt.

Nemcsak azért maradnak távol, mert az idősebb nemzedék lassan nyugdíjba megy. Az ittlevőknek is más lett a gondja. Mindenki szerezni akar, pénzt keresni... Hajtani a gyárban, aztán gyerünk a másodállásba, mert telek kell, hétvégi ház, kocsi... Ha egyszer a szomszédnak van már.

Mi a helyes életszemlélet, hogyan kellene élni? A Hajógyári Irodalmi Színpadnak volt két-három jó műsora, arra büszke vagyok, az anyagot magam válogattam, hallgatnak rám a gyerekek... Hazajött a Kőműves fiú, azonnal jelentkezett.

Vékony réteg ez az egészhez képest. S a többiekkel mi lesz?

A gyári kultúrotthonokba is benyomult a vendéglátóipar. Ha nem mérnénk italt, már be sem jönnének az emberek.

Persze nem szabad összetéveszteni a békés sörözést a család- és embernyomorító alkoholizmussal! A kényelmesek azt mondják: bért fizet a Vendéglátó, mit ugrálunk? Fenn kell tartani az épületet, működtetni a klubokat. Sajnos, a kérdés nem ilyen egyszerű.

Úgy alakult, hogy nem tértem vissza Icához. Mikor a Tripoliszt halálra ítélték, Máténé rá akart venni, költözzem le vele a falujába.

Nem értette, miért lehetetlen elmennem.

A szép hangú Icához hogyan térhetnék vissza most már?

A két fiú sínen van. Talán tudja, egyik Vácott dolgozik, a másik Balatonfüreden sporthajókat tervez. Mindkettőjüknek gyerekük is született. Ez az élet rendje.

Máté Piroska a mamájával ment. S nem bírta a faluban. Visszajött hozzám. Bonyolult az élet. Törődjek vele, az apja vagyok! Nem a név számít, amit beírtak az anyakönyvbe.

Felépült a hajógyár munkásszállodája a Váci út mögött. Modern, új épület, munkások lakják.

Megkaptam a gondnokságot, másodállásban. Másfél szobás szép lakásom van a földszinten.

Minden nem igazodhat el.

Néha megnézem az unokákat. Idősebb fiam közel van, övele sokszor találkozunk. A fiatalabbik mindig Icához, a mamájához húzott.

Példakép sohasem akartam lenni, ezt mondtam már önnek.

Amíg élek, nem fordíthatom úgy már a szekeret, hogy senki se legyen boldogtalan."

8

Az ablakon át jól látta a hosszan nyújtózó öblöt, a Népszigetet, az óriási, bólogató darukat.

A sólya mindkét oldalán készülő úszódaruk sorakoznak. Egyiknek még csak a gerince készült el, a másik már azt várja, hogy a lejtőn a vízre csússzon, s felkavarja az öböl vizét. S amott a kőfalnál vagy három új úszódarut kötöttek ki, az őszi borongásban még jobban világít rajtuk a friss, piros-kék festés.

Nyolcadik emelet, a vasúti hídon túl, egy újpesti toronyházban. Kívülről kicsinek tűnnek ezek a lakások, de amikor özvegy Sztanóné megmutatja a három szobát, konyhát s a többi helyiséget Geréb meglepődik.

A hosszú előtérből nyíló legnagyobb szobában az ifjú pár lakik, a kissé merev tartású, sötét ruhás özvegyasszony unokája, a váci főmérnök. Ő természetesen dolgozik. Felesége, csodálkozó szemű, fehér bőrű, vörös hajú asszonyka, rövid pongyolában; gyermekgondozásin van itthon, a kislány mózeskosárban, bedagadt szemmel szundikál. Kétfekhelyes, modern garnitúra, elég sok könyv, modern mintájú függönyök.

A második szobában Sztanó Géza felesége, a meny lakik. A kis szobát inkább vélné az ember fiatalok lakhelyének, annyi mütyür, falidísz látható. A rengeteg fénykép már a távoli múltat idézi. Fiatal lány, többféle jelmezben, nyilván akkor készültek róla a felvételek, amikor még énekelt.

Az esküvői képen a fiatal Sztanó Géza mosolyog szomorkásan.

A konyha tiszta és takaros, mellette az étkezőhelyiségben családi asztal, fehér abrosszal.

A képeket alaposan megnézte Geréb.

Hajógyári menet régi májusi felvonuláson, elöl a jóbarátok, Sztanó és Kőműves, ölelik egymás vállát. Zászlók a magasban. A jelszavak pontosan mutatják a kort. Láthatók az asszonyok és a fiúk is. Julikát egy másik képen a kultúrmunkások fogják közre.

„Előre a hároméves terv megvalósításáért!" „Munkás-paraszt szövetséggel a jövőért!"

Akik a táblákat viszik, ismerősök.

Kőműves Péternek dús bajusza van, de Merész Gábornak is

— az öreg mostanra sima képű lett, azért nem ismerte fel Geréb azonnal.

Megissza a feketét, nézi a kendős öregasszony fiatal tekintetét. Háttal ül a beáramló őszi fénynek, az arca majdnem ránctalan, nem vetül rá árnyék.

„Azt üzentem önnek, hogy a magam életéről meg a páromról nem akarok beszélni. Ezt tartom is. Telefonon az időrendről magyarázott. Nem tudom, mire gondolt... Az emlékezés nem tarthat időrendet, ennyit én is tudok.

Túlságosan messzire azért nem megyek vissza.

Bejártam magam is a gyárba negyvenötben — a Cérnagyárba, de a hajógyárba is —, majd megfeszültünk, hogy megindítsuk az üzemeket, az életet. A párt azonnal megbízott, hogy törődjünk a falusi néppel, ne csak élelemért menjünk vidékre, hanem agitálni is.

A falujárás felelőse Kőműves Péter lett. Én ugyan a Cérnagyárban dolgoztam, de a hajógyáriakkal tartottam, elkísértem őket a vidéki utakra. Julika, a lányom sem maradt ki, ő a kommunista ifjúsági szervezet kultúrfelelőse lett. Nemcsak színpadról agitáltunk, hanem plakátot festettünk, ragasztottunk.

Egymás mellett ültünk egyszer Péterrel azon a kerületi értekezleten, ahol az új plakátokat mutatták be. Maga talán emlékszik a rajzára is, a szöveg azt mondta: »Kitépjük a reakció gyökerét!« »Földet vissza nem adunk!« »Dolgozz, hogy legyen kenyér!« »Arccal az újjáépítés felé!«

Egyúttal ismertették azt a pásztorlevelet, melyben a hercegprímás az istentelen kommunistákat ostorozta.

Kőműves Péter éppen hozzászólni készülődött, amikor felállt valaki — nem a hajógyárból, hanem Kőművesék utcájából —, s elmondta, hogy a klerikális reakció igyekszik behálózni az embereket itt Angyalföldön is. Régi párttagok feleségei templomba járnak, apácákkal barátkoznak, a férjük meg úgy tesz, mintha nem tudná.

Bár Kőműves Péter neve nem hangzott el, tudtam, hogy a támadás ellene irányul. Akkor én védtem meg őt, egy másik testületi értekezleten pedig a férjem állt ki mellette.

Az élők közül én tudom legjobban, mennyire szerette egymást ez a két ember. Sértődés, félreértés, vita, minden elmúlt, a barátság megmaradt. Ha tusakodtam Jóskával valamiért — leginkább a

gyerekek miatt —, Péter tapintatosan segített. A férjem nemegyszer haraggal rohant el hazulról, de mikor megjött Kőműveséktől, megenyhült. Bár bocsánatkérésre nem járt rá a szája, úgy tett, mint aki belátta az igazságot, a gyerekek észre sem vették, ami zajlott.

Erős szálakkal egymáshoz kötődő házaspároknál megeshet, amikor két fél között vita van, a másik kettő összefog a békítésre — ez megtörtént velük sokszor —, s kevés szóból vagy akár szavak nélkül értik egymást. Én leginkább mindig így voltam Kőműves Péterrel, nemcsak Marival, a barátnőmmel.

Amikor megindult a falujárás, Kőműves Péter szerzett egy ócska teherautót, melyet sikerült megjavítania. Végül egész takaros jármű lett belőle. Julika festette rá elöl a hajógyár akkori nevét.

Hét közben élelmet hoztak vele a gyárba, szombaton és vasárnap pedig a falujárókat vitte vidékre.

Nem lehet már visszaidézni a hangulatot, ami azt a harmincharmincöt angyalföldi munkást eltöltötte ezeken a hétvégeken. Hittek abban, hogy az Alföldön szükség van rájuk. Fellobogózták, jelszavakkal festették tele a teherautót, amit Kőműves Péter vezetett. Csak hátul láttunk ki, így szemléltük az alföldi tanyavilágot, a vedlett házakat, felosztott földeket.

A hűtőben többször felforrt a víz. Péter ugrasztotta a két fiút — Gézát és Petit —, hozzanak egy kannával valamelyik közeli kútról.

Mintha most is látnám, amint a fiúk a gémeskút fölé hajolnak, s jönnek a földúton, loboncos kutya csahol mögöttük.

Julika éneket vezényelt:

...Nagyabonyban csak két torony látszik,
de Majlandban harminckettő látszik,
inkább nézem az abonyi kettőt,
mint Majlandban azt a harminckettőt...

Mert hogy el ne felejtsem, Nagyabonyba tartottunk.

A másik munkáspártból alig jött velünk valaki. Amott a tagság, a megbecsült régebbi szakmunkások, műhelyfőnökök, tisztviselők. Nem értették, miért szervezkedünk falun. A paraszt csak forogjon saját levében, mondták, hagyni kell őket, különben is megvan azoknak a magukhoz való eszük!

El ne felejtsem, férjemet és engem a szociáldemokraták is beírtak tagnak az első lázas napokban, szólnunk kellett, hogy kommunisták vagyunk.

A nagyabonyi Fő téren, a kocsma és templom előtt álltunk meg. Falusi házak, ugató kutyák. Moccan minden ház ablakán a függöny, kilesnek ránk. S bereteszelik az utcai kiskaput.

A fiatalok mérgelődtek: gyerünk haza, mit keresünk itt?! Hoztunk plakátokat, patkót, ekevasat, keréksínt.

Amint nézelődtünk, a templom árnyékából kilépett egy sánta, vörös képű, rongyos csizmájú, koros ember.

Bemutatkozott Péternek, hogy ő Sivó Márton — a nevet és az alakot nem felejtem el —, a helyi kommunista titkár. Áradt belőle a panasz a reakció ellen, mintha ki sem lehetne bírni az életet.

Péter közölte: mi agitálni jöttünk.

Mire Sivó ijedten tiltakozott, hogy itt az angyalföldi eligazítás nem sokat ér. Van reakció, tagadhatatlan, de az igénylés, földosztás megtörtént. Visszaigénylők is akadnak... Hanem az a legnagyobb baj, jártak már itt más falujárók is. Úgy látszik, keresztbeszervezték az egészet. S azokat éppen itt, a templomnál dobálták meg záptojással az asszonyok, mert a papok ellen beszéltek. Vigyázni kell a szóval.

Sivó bizonykodott, hogy először a paphoz kéne bemenni.

A fiatalok visszamásztak a ponyva alá, és énekeltek.

Kőműves Péter átvette a parancsnokságot.

Kidoboltatta a faluban, hogy a hajógyárból jöttünk, hoztunk szerszámot, elsősorban az újgazdákat várjuk, beszélgetésre.

Sivó még mindig mellettünk toporgott, hogy ha háziagitációra készülnek, helybeli kísérőt nem adhat. Menjünk magunk.

Vasárnap volt, kora délután. A teherautón volt egy kisebb üllő, kerítettek egy tuskót, felállították. Péter a két kalapáccsal játszott rajta, a csengő hang messzire hallatszott. S nem akartunk hinni a szemünknek, hamarosan jöttek a falusiak.

Ekevas, kapa, fejsze, keréksín nagyon kéne, mondták. Csak azt értették meg nehezen, hogy mi nem üzletelő cserélők vagyunk, hanem hajógyári munkások. Jött egy kereskedő, majd két tekintélyes gazda. Azt mondták, megveszik a magunkkal hozott kapákat, ásókat, ekevasat — lisztet, zsírt, szalonnát meg egy borjút is kínáltak érte.

Péter úgy rendelkezett, hogy a rongyosok ingyen kapják, amire legnagyobb szükségük van; de nem zavarta el a tehetőseket sem, azokkal cserélt.

Később a falu végére hívtak bennünket. Bent voltunk több házban.

Előadást is rendeztünk, a nagyvendéglő udvarán. A kocsmáros adott vagy három istállólámpát, azokat a színpadra állítottuk. A közönség padokon ücsörgött, s mert nem volt elég hely, Kőműves Péter a kocsinkról is lecsavarozta az összes padot.

Sztanó Géza Ady-verseket mondott. Volt három-négy hangszerünk. Ez a »zenekar« kísérte Ica, későbbi menyem éneklését. Nagy sikere volt. A többiek részleteket játszottak »A vén bakancsos és fia, a huszár« című színpadi műből. Befejezésül újra Géza szerepelt.

Mit gondol, ki konferált? Én magam.

Ez volt az első előadásunk.

Mentünk később is. Jobban megértettük már Sivó Mártont. Amikor meglátott bennünket, azt hitte, a szegénység szégyellni való.

Segítettünk a munkában. Szeptemberben törtük a szegények kukoricáját, teherautón be is hordtuk a faluba, hat-nyolc kilométernyiről, a határból. Mert a szegényeknek fogatuk, szekerük sem volt.

Ásó-kapa, ekevas keréksín, persze nagyon kellett.

Mivel ajándékoztunk, de cseréltünk is, valami élelem jutott a gyári konyhára minden hétfő reggelre.

Aludttejet kaptunk ebédre.

Láttuk a falusi szegénységet. Omladozó, vizes, öreg házakat. Gazos udvart, ahol két árva tyúk kárált. S a kutya ugatni sem mert.

Mivel nem minden falujáró volt kommunista — vita volt, hogy ezeket vigyük-e magunkkal — némelyek ügyeskedtek, módos gazdához mentek munkára, kaptak is egy vagy két zsák kukoricát, egyebet. Péter rendet tartott, de ezt nem akadályozhatta meg. Kellett a kukorica az Angyalföldön hizlalt disznóknak is.

A pap végül prédikált ellenünk. Erkölcstelenséggel vádolta az özvegyasszonyokat, hadifogoly-feleségeket, akiknek segítettünk, s persze szóba került, hogy nem mindenütt dolgozunk az Úrjézus nevében. Megtámadott bennünket egy polgári újság, hogy egyenetlenséget szítunk az istenfélő falusi nép körében. Mert, hogy el ne felejtsem, több csoport alakult, s az óbudai hajóépítők is falura jártak már.

Sajnos, a negyvenötös választáson, különösen falun nem látszott

a mi nagy igyekezetünk. Pedig az előadáson agitáltunk is, Gézáék hatásos jelenetet írtak és adtak elő.

Nagy volt a csalódás, levertség a választás után. A két jóbarát eleget veszekedett, nem győztük őket békíteni, Kőművesnével.

Nálunk a Cérnagyárban is gyengécskén mentek a dolgok. Sokat voltam a hajógyárban, s még az is szóba került, hogy átiratkozhatnék az ottani pártszervezetbe. Erről Kőművesné beszélt le, azt mondta, hogy akkor még szusszanni sem lesz időm."

Abbamaradt az emlékezés. A dédmamát átszólította az ijedt szemű kismama, hogy a kicsinek fáj a hasa, nagyon sír.

Geréb elbúcsúzott. Bement a gyárba. Találkozott néhány ismerőssel.

Dereglyével kelt át a szigetre.

Néptelen volt az öböl. Sötét volt a csónaképítő műhelyek ablaka.

A klubház körül sem látott senkit. Csak a farkaskutya kísérte Gerébet, megszokta már, hogy kap valami ennivalót.

9

Mire újra eljutott a toronyházba, fogyóban voltak a borús, szeles őszi napok, egészen sötét színe lett a Dunának, s a budai hegyeken sejlett az első hó is.

Sztanóné ülve fogadta. A kávét a fiatalasszony főzte meg, és gyengécskére sikerült. Sztanóné udvariasan, halkan beszélt vele, nem utasította, csak kérte. Gyógyszeres dobozt vett elő, háromféle tablettát választott, s egymás után be is vette.

– Férjem annyiban szerencsés volt, hogy nem betegeskedett. Hirtelen halt meg. Akkor éjjel gondoltam rá – pedig életemben eszembe sem jutott —, hogy bevégzem magam is, menjünk el együtt. Julika, a lányom kitalálta, hogy mi jár az eszemben.

Sírt, követelőzött, fenyegetett is. Így aztán maradtam. Egészen beszűkült körülöttem a világ. Mintha gúzsba lennék kötve... Ezért nem akartam, hogy eljöjjön újra, azt is megbántam, hogy a múltkor annyit beszéltem. Most már mindegy... Bondor Mari néha meglátogat. Julika, a lányom rábeszélt, hogy még utoljára beszéljek magával.

„Az új dereglyén sáros takarmánykrumplit hoztak Apostagról. Még ki sem kötöttek, sorba álltak a mieink a deszkafalú élelemtárnál. Hoztak lisztet is.

A krumpli tetején törött lábú öreg bika bőgött. Így hozták fel a Dunán. Valahogyan kipányvázták. Térdig állt a krumpliban, három lábon. Lesz hús, örvendeztek az asszonyok.

A sorbaállók osztozkodtak.

Lementem a sólyára, engem is az izgatott: a Cérnagyár kap-e húst?

Ott éppen a két jóbarát veszekedett. Jóska dühöngött, amiért az állatot engedték szenvedni, szalajtott valakit, kérjen fegyvert az oroszoktól, a bikát azonnal agyon kell lőni.

Péter leintette a barátját, dicsérte a cserélők főnökét, hogy élve hozták el az állatot. Jóskához fordult:

— Mindenhez nem érthetsz te sem. Ha agyonlövöd, hogyan jön ki a partra? Kilenc vagy tíz mázsa is megvan. Ha a dereglye leúszik a darukhoz, még akkor is bajos a dolog. Onnan megint hogyan hozod fel idáig? Mert ki kell mérni még ma!

Meghozták a géppisztolyt. Péter mérgesen legyintett.

Lement a bikához, barátkozott vele, megnézte törött lábát. Mivel az első lába tört el, ki lehetett vezetni, átdugtak a hasa alatt egy rudat, és segítették, emelték.

Elbődült fájdalmasan a bika, de erőlködve engedelmeskedett a noszogatásnak. Sántikálva kigázolt a partra; ügyesen megcsinálták az útját a krumplin keresztül, deszkát, rongyokat terítettek alája. A bőgő bikát tovább vezették, az élelemtár mögé. Ott le volt az udvar betonozva.

Már senki sem vállalkozott, Kőműves Péter lőtte fejbe a bikát.

Segítséget várt, s ő maga fejtette, bontotta.

Jóska sokáig dönnyögött, aztán segített ő is.

Gulyáslevest csináltunk húsból. Sajnos, Jóska éjfélig értekezleten volt, hidegen kellett megennie.

Értesültem minden fontos hajógyári eseményről. Ha nem voltam — mert nem lehettem — ott, Jóska elmondta, s nagyon kellett figyelnem, mert semmit meg nem ismételt. Nem mindig tudtam tanácsot adni. De adott Kőműves Péter, hajnalig beszélgettek a férjemmel a konyhában. Elaludtam, felébredtem, mert kiabáltak... Néha eszembe jutott, hogy ki és hová írja fel ennek a két embernek a nap-

jait, szüntelen erőfeszítését; mikor köszönt be a győzelem, a nyugalom korszaka? Nem köszöntött be, csak a könyörtelen öregség.

Lajstromos választás lesz a gyárban, a szakszervezetben, közös listán indulnak a szociáldemokratákkal. Bent a gyárban egész nap ezt vitatták. S nálunk sem tudták abbahagyni.

Ki legyen azon a listán? Engedni kéne, nem érdemes minden helyért, névért verekedni a szocdemekkel. A mi konyhánkban már egyezkedett a két barát, hangjuk egyre halkult, talán be is rekedtek. Egyszer arra riadtam fel, hogy csend van. Rosszat sejtve néztem be a konyhába. Csodálkozva bámultak rám. Már megegyeztek, és békésen írták a neveket.

Hét kommunista jelölt került a listára. Sztanó a második, Kőműves a harmadik helyen.

Idő múltán sokféle választás, szavazás volt. Az akkori eredmény mindenkit meglepett. A közös lista kilencvenegy százalékot kapott a munkásoktól, az értelmiségtől meg nyolcvanhetet.

Ez győzelem volt. Később sokat emlegették.

S a legelső ülésen Sztanó József javasolta az 55 000-es rendelet helyesbítését. Javasolta, hogy szélesítsék ki az Üzemi Bizottság jogkörét. A következő indítványát már felhördülés fogadta:

»Követeljük a Ganz-konszern államosítását!«

A régi vezetők még itt voltak.

»Tiéd az ország, magadnak építed!«

Hittel mondtuk, nyilvánosan is, hogy a kutyánk feje se fáj, ha jó pénzünk lesz.

Addig nagyjából ingyen dolgoztunk. S eljött az ünnep, augusztus elseje. A sólyán minden jobban ment. Ünnepséget tartottak ott is, a pénzt, a forintot ünnepelték. Géza fiam verset mondott.

A munkások más gyárakban megkapták az első fizetést.

De a Ganz-konszern igazgatósága, csak kevés előleget adott. Visszatartotta a munkások fizetését. Arra hivatkozott, hogy a munkások, ha eddig kibírták, hozhatnak még egyszer áldozatot.

Mire a hídműhelyben lecsapták az emberek a munkát. Kimondták a sztrájkot: ide a pénzt, amíg meg nem kapják, nem dolgoznak! Megzavarodtak régi elvtársak is, a másik munkáspárt vezetői szintén. Verték a mieink az asztalt, a pártirodán is.

Őszintén megmondom, a sztrájk hírére megijedtem. Jóskát telefonon

kerestem. Azt sem tudták, hol lehet. Átrohantam a hajógyárba. Láttam, hallottam, ami ezután történt.

Azt mondták, a férjem a pártközpontba ment.

Közben zajlottak az események. Lement a hídműhelybe a cég igazgatója. Előbb észbe kapott, mint némely vezető elvtársunk. Utána léptem be a műhelybe. Ott már valóságos forrongás volt. Letépték a kommunista plakátokat. Ezt vettem észre legelőször.

Az igazgató ügyesen szónokolt. Dicsérte a jó pénzt, de az ország nehéz helyzetére hivatkozva áldozatra buzdította a munkásokat. A vállalat érdekéről egy árva szót sem ejtett.

— Le vele! Vágjatok oda egy vasbugát!

— Ne szónokoljon, adják ki a pénzünket!

— Megszűnt az urak világa, hé!

— Gyerünk a pénztárba, fordítsuk ki a kasszát!

— Ne engedjétek elmenni az igazgató urat....hohó!

Az igazgató eloldalgott. Én csak Kőműves Pétert figyeltem. Jött a hajógyárba akkoriban néhány falusi legény, Szatmárból. Ezeket ő helyezte el.

Azok kiabáltak leghangosabban. Élvezték a helyzetet. Péter háta mögött pusmogtak, lázítottak. Egy volt börtönőr, akit ő segített be a gyárba, segédraktárosnak, letépte az utolsó kommunista plakátot.

Kőműves Péter felugrott egy gépre.

Tapsoltak, kiabáltak, hogy beszéljen, sokat szenvedett, megjárta az aknamezőket is. Péter nagyot kiáltott:

— Azonnal tedd vissza azt a plakátot, mert a pofádra mászok!

Ez a vörös képű börtönőrnek szólt. Tekingetett az jobbra-balra, úgy tett, mintha nem értene a szóból.

Aztán lehajolt, a tépett plakátot feléből-harmadából a rajszegek alá igazította.

— Ami az előbbieket illeti... az igazgató úr ne hivatkozzon a mi jó szívünkre, megértésünkre... semmi köze a szívünkhöz! A pénzünket meg kell kapnunk, meg is kapjuk. Emlegetitek az öklötöket, helyes... Mi van azon a plakáton? »Munkásököl, vasököl, oda sújt, ahova köll!« Csakhogy ti itt vaktában vagdalkoztok. Nem vettétek észre, hogy az igazgató úr az ország érdekére, meg a jó szívetekre hivatkozik de a gyárosok érdekéről hallgat? Arról sem beszélt, kinek érdeke, hogy mi ne dolgozzunk?! Erre kell itt felelni, elvtársak!

Az ajtó közelében álltam. Rajk László lépett be, szürke öltönyben, kihajtott gallérú fehér ingben, mögötte a férjem.

— Jól beszélsz, elvtárs! — mondta halkan Rajk László.

Egyszerre nagy csend lett.

Rajkot sokan ismerték. Fellépett Péter mellé a magasba.

— Arra kell helyesen megfelelni: kinek érdeke a sztrájk? Valóban azt mondtuk, a jó forintig kell csak kitartani,... de a háborút nem dönti el egyetlen ütközet. Ráadásul, ez nem akármilyen háború....Nagyon meg kell fontolni, mit teszünk, s azt még jobban, mi az érdekünk! A követelésnek érvényt szerzünk, de nem a kassza feltörésével. Ha fegyelmezettek maradunk, attól az igazságunk nem lesz kisebb. Nekünk most nem így kell verekedni... Követeljük a pénzt, és dolgozzunk tovább!

Így beszélt Rajk még jó ideig.

Pénzt csak az kaphat, aki dolgozik.

Nem mindenki tapsolt Rajknak. A munkát nem is vették fel aznap.

Kőműves Péter megrendszabályozta a földieket. A börtönőrt nem látták többé a gyárban, eltűnt.

A sztrájkot aztán nemigen emlegették, kicsit szégyellték a hajógyáriak.

A konszern uraitól hamarosan megszabadultunk.

Talán a szatmáriak szereplése miatt, Kőműves Péter szervezett falujárást a szülőföldjére is.

Úgy adódott, hogy Jóska kivételével az egész Sztanó család vele tartott.

Útközben seregnyi feketézővel találkoztunk. A jó pénz nem szüntette meg egy csapásra ezt a »szakmát«. Azt hitték, mi sem vagyunk mások, a vörös zászló, a politikai jelszó csak dekoráció. Suttogtak, üzletet ajánlottak, felkéredzkedtek a teherautóra.

Kőműves megijesztette őket, hogy álcázott rendőrségi alakulat vagyunk, feketézőkre vadászunk. Fegyver egyébként volt a teherautón.

Mire a feketézők futva elmenekültek. Péter nem engedte üldözni őket.

A Kárpátok szele markolászta a hajógyári zászlót.

Figyeltem Kőműves Pétert. Elborult a tekintete. Szegényes faluk. S a táj másnak alig ismerős. A gyerekkort és ifjúságot nyilván nem lehet megtalálni.

Péter rosszkedvű lett. Jobban meg kellett volna néznie a térképet. Itt az országhatár. Szülőfaluja odaát van. Apja régen meghalt. Testvéreiről semmi hír.

A következő kis faluban a hajógyáriak beüvegezték a templom ablakát. Szerencsére hoztunk egy egész láda üveget. Kőműves Péter felkapaszkodott a magasba, megjavította az ablakok keretét. Ólmot kalapált, hajlított, kötéllel biztosította magát.

Vágyódott ide — mondtam neki —, de itt élnie lehetetlen volna, az álom és valóság nem találkozik. Nem az a fiatal kovácslegény ő már, aki elment a háborúba, s aztán magával repítette a forradalom szele. Más ember lett, hajógyári munkás, vezető ember. Mit kezdhetne itt?

A nyárfaerdőt megtaláltuk, ahol 1919-ben farkasszemet nézett a románokkal.

A fák óriásra nőttek, hamarosan valamennyit kivágják.

Megvolt a falu, az a parókia is. Fiatal pap nézett bizalmatlanul a bekopogó pestiekre. Nagyot köszönt nekünk, és széles mozdulattal invitált a templomhoz. Péter odasúgta: ennek a tornyában is fehér zászló volt tizenkilencben, amikor a vereség harangszava szólt.

A pap elmesélte, hogy a két harangot a németek vitték el, megkéri a nagyságos elvtársakat, öntsenek legalább egy harangot a falunak. Ha a vezető elvtárs szatmári, meg kell értenie... Szegény itt a nép, nem tudnak harangot venni.

Lent maradtam.

Péter felment a pappal a toronyba.

Sokára jöttek vissza. A pap pufók képe ragyogott. Péter ceruzával jegyezgetett a noteszébe. Félrehívta a csportból a két jelenlevő öntőt, és vitatkoztak.

A pap uzsonnára hívott bennünket. Szalonnát, kenyeret, kisüsti szilvapálinkát kaptunk. Adott a pap az útra vagy három üveggel. Arról lebeszélt, hogy előadást tartsunk.

Hazafelé Péter még mindig a gyerekkorára emlékezett.

Ami a harangot illeti, hát az nehezen készült el. Az első öntés selejt lett, nem felelt meg a keverék.

Másodjára — már negyvenhétben — megöntötték Angyalföldön a szatmári harangot, ahogyan Kőműves Péter megtervezte. Kitűnően sikerült, és remek lett a hangja. Felirat hírdette rajta, hogy a hajógyári munkások ajándéka, s egy takaros kommunista csillag is díszelgett rajta. Nem sok ilyen harang lehet Magyarországon.

Kőműves Péter végül is nem ment el a haranggal Szatmárba. Miatta többször elhalasztották az utazást, végül Géza vezetésével keltek útra a hajógyáriak. Csigát is vittek magukkal, s a harangot felhúzták a toronyba. Egyik lánc elszakadt, a harang oldalra dőlt. Lent menekült a nép.

Géza kibújt a toronyablakon, összekötötte az elszakadt láncot. A harang helyrefordult.

Délután megérkezett a püspök. Isten áldását kérte a hajógyári munkásokra. S felavatták a harangot. Hosszú ideig szólt. Messzire hullámzott a szava. Ez a harangszó most győzelmet jelentett.

A harangöntők, -felszerelők részt vettek az ünnepi vacsorán.

A püspök úr szép pohárköszöntőt mondott.

Mostanra talán senki sem emlékszik már a hajógyárban a szatmári harangra. Az öregek meghaltak, nyugdíjba mentek. A szereplők közül csak Géza dolgozik a gyárban, meg aki öntötte, az öntödei főnök.

Ezt még el akartam mondani. Ne haragudjék, ezzel befejeztük. Nemsokára jön az orvos, addigra itthon lesz a menyem is. Így hát..."

Gerébet újra meglepte a Népszigeten a tél.

Napközben egyedül volt a házban. Az épület földszintjén dolgoztak a csónaképítők, búgott a gépfűrész; valóságos kis üzem, vagy heten készítik az új csónakokat.

A hídon befelé ballagott egy szigeten lakó asszony. Karácsonyi fenyőt hozott. Geréb már számolgatta, hány család élhet itt, üdülőgondnokként vagy ideiglenesen, mint az élet hajótöröttje; több gyárnak van üdülője, s aki válik, otthagyta a házastársát, vagy egyéb baj érte, annak megengedik, hogy átmenetileg itt lakjon. Vannak szép számmal hajógyáriak is. Ideiglenes bejelentő, átmeneti élet.

Geréb már mindenkit névről ismer.

Sztanó Géza is lakott valamikor a szigeten. Telefonált Gerébnek, hogy a mamát ne keresse mostanában, beteg lett, beszállították a Kútvölgyibe, halálán van.

Télre megritkult a népesség. Nők és férfiak, akik valamiért otthagyták a családjukat tavasszal, ősszel megszöknek a tél elől. Hazaköltöznek. Maradt néhány elszánt szigetlakó, akik odaát töltik el az estéiket. S záróra után botorkálnak „hazafelé" a hídon. Éjjel tovább elhallatszik az emberi beszéd s az ének. Geréb hangról is megismerte már a hazatérőket.

Egy lányért, aki heteket töltött el itt, megjött a családi kocsival az apja. Elköltöztette a lányt. Alighogy eltűntek, jött a szokásos látogatója, egy fiatal férfi, s Gerébre támadt, mintha felelős lenne a történtekért.

Mások csendben odaát maradtak az angyalföldi parton. Egyre több ajtóra került ormótlan lakat.

Két évig lakott itt egy ifjú házaspár — az asszonyka most utolsó idős terhes volt —, aztán megkapták a lakáskiutalást, s búcsú-vendégséget csaptak.

A gondnok ügyesen közvetített, üzenetet adott át, intézte a távozók ügyeit.

Gerébet szorította a munka. Napok óta nem ment haza.

Éjjel is nekilátott, verte a gépet.

Megjött a gondnok motorral, Újpesten át. Hozott Gerébnek egy köteg újságot s néhány levelet.

Geréb lapozta a sok újságot, s az aznapiban meg is találta, amitől jó ideje félt.

Hangosan olvasta:

„Sztanó Józsefné, a Szocialista Hazáért Érdemrend, a Tanácsköztársaság Emlékérem s más kitüntetések birtokosa, a munkásmozgalom régi harcosa... 1919 óta párttag... az újpesti Megyeri úti temetőben... Saját halottjának tekinti..."

Az egyik borítékban hosszúkás gyászjelentés, ugyanerről a halálról, ezt a család küldte. Aláírók: Julika és Géza meg a két házastárs.

— Hát akkor... hogyan leszünk?

Geréb meglepetten felnézett. A gondnok állt az ajtóban.

— Hazamegyek.

— Végleg?

— Nem... csak egyelőre.

— Aki ilyenkor itthagyja a szigetet, az nem jön vissza már tavaszig. Rendeljen taxit telefonon, ha akar. Az ajtót rendesen csukja be. A fiókban a lakat.

Geréb moccanni sem tudott, üldögélt az írógép mögött, mint aki megbénult. A szereplői sorra elmennek előle a halálba.

Fél óra múlva megérkezett a taxi. Geréb akkor állt fel a székről.

— Semmit nem viszek el... Holnap visszajövök — mondta.

— Meglátja majd, ha nagyobb hó esik, szép lesz a sziget — búcsúzott a gondnok.

Geréb lebotorkált a taxihoz. Csak a kulcsot vitte magával.

Újpest felé autóztak, a tengelyt próbáló úton, Mögöttük a szigeten suhogtak a fák.

10

Az óbudai gipsz-girlandos irodaépület felső emeletén találja meg Geréb a hajótervezőket. A gyár területén erős szél fúj, felkavarja a havat.

Geréb felfelé ment a széles lépcsőn a magnójával. Fújtat egyet az ajtó előtt.

Benyit. A közfalakat nyilván utólag ütötték ki, az oszlopok azért maradtak meg. Az ódivatú, vasrámás ablakokon keresztül a belső öbölre, a műhelyekre látni a magasból. Itt a sólya északabbra van emitt a közelben szerelőcsarnokok. Hullámos műanyaglemez fedi a part egy részét, hogy tető legyen a hajóépítők feje felett.

A másik oldalon a várszerű Zichy házra látni, a gyárkapun kívül zöld HÉV-szerelvények robognak el. Kint a nagykoronájú, lombtalan öreg juharok, hársak, topolyák dideregnek.

Geréb másodszor is köszön. Néhányan felnéznek a rajztáblák mögül. A terem végéből felbukkan Merész Gábor, akihez jött. Ő itt a főnök és az alapszervezeti párttitkár. Széles vállú, tempós mozgású férfi, fejéről lekopott a haj nagyja, mire őszülni kezdett. Szájában kicsi pipa. Fehér köpenye nyitva, virít kék-fehér csíkos tengerész trikója. Markáns, gödrös arcán szíves mosoly. Fehér vászonnadrágban, kórházi környezetben mindenki főorvos úrnak szólítaná.

Találkoztak Dunakeszin, mikor az öreget hazakísérte a Táncsics utcába, aztán a két temetésen is.

Kezet fognak. Merész lemezfalú irodáját mutatja, a csarnok sarkában.

Mérnökök, technikusok, rajzolók kukkantanak ki a rajztábla mögül, szemügyre veszik a vendéget.

Geréb harmadjára is köszön, egyszerre, mindenkinek.

Idősebb fehér köpenyes férfiak, szakállas fiatalemberek, csinos lányok dolgoznak itt.

A magnót Merész teszi fel a modern íróasztalra. Mutatja, hol a konnektor.

— Tudja, itt az a szokás, hogy mindenkinek egyenként kell bemutatkoznia.

Geréb Sztanó Géza feleségével, Durella Icával szorít először kezet.

A mamáról váltanak szót, aki elment. A hízásnak indult, de még mindig szépmosolyú, fekete asszony a temetésre emlékezik könnyes szemmel.

Ugyanolyan sokan voltak, mint a hajógyári veteránok temetésén, szerepelt az énekkar is, zenekar nem volt. A munkásőrök kivonultak.

Nem lehet félbeszakítani a meghatott suttogást. Geréb szíve elszorul. A kemény öregasszony, Sztanóné is bevégezte. Keservesen zokogott a meny, Sztanó Gézába kapaszkodott a sírnál. S ott voltak a fiúk, talpig feketében, feleségestül.

Mintha kisütne a nap, Sztanóné már mosolyog.

— Bemutatom a bátyámat.

— Durella Antal. — Olaszos külsejű, őszülő férfiú. Köpenye zsebében hosszú ezüstceruzák.

— Hány hajót terveztél már, Antonio? — kérdezi Merész.

— Nem tudom. — A híres hajótervező keskeny vállát felhúzza, udvariasan mosolyog.

— Én pedig Durella Mária vagyok, a lánya — lép oda hozzájuk a Sztanónéra hasonlító, széles vállú, aranycvikkeres lány, kezet nyújt. — Különben most veszem észre, hogy mi már ismerjük egymást. Az elvtárs állandó vendég a klubban. Ma is legyen szerencsénk. Érdekes műsor lesz. Küldtünk meghívót is önnek a Népszigetre.

Mint színpadon a végszó, felberreg a folyosón a munkaidő végét jelző érdes csengetés.

A fiatalok azonnal levetik a köpenyt, elrakják a rajzszerszámokat, bezárják a fiókot.

Úgy mennek kifelé, mint amikor nehéz gyakorlat után „oszolj!"-t vezényelnek a katonáknak.

Durella Antal odajön elköszönni.

Ica távozóban említi még a műsort.

Rövidesen kiürül a tervezők csarnoka. Merésszel kényelmesen elhelyezkednek az irodájában.

A tervezők főnöke pipára gyújt. Kint süvít a téli szél, nyögnek az

óriás fák. De ők ketten a fehér fűtőtestek közelében, jó melegben ülnek.

„Apámnak álmatlan éjszakákat okozott az ön látogatása. Töprengett az öreg, jól mondta-e el a múltat, azóta egyre eszébe jut még valami. Kevesen maradtak a nagy nemzedékből, s őket — azt mondja — már nem kérdezi senki. Lassan minket lehet öregnek nevezni, a nemzedéki határ mostanra elmosódott.

Visszük tovább a zászlót, ez igaz. A szocialista társadalmat akarjuk, akárcsak ők; közben egyre változnak a körülmények.

Osztályvezető vagyok, a tervezők főnöke. Szeretem a munkámat. Mellette párttitkár vagyok, ami éppen elég különmunkával jár. Jól érzem magam. Mióta eszmélek, így élt apám, anyám. Mi csak folytattuk a feleségemmel, Julikával... Valakinek el kell végezni azt is, ami nem fér semmilyen keretbe. Emberek gondja, baja dől ránk csőstül. Aki belebonyolódik, annak hiába csengetnek, hogy vége a munkaidőnek. A tisztességet, a helytállást apáinktól tanultuk. Ők, mint látja, lassan mind elmennek már... S dörmögnek, egyet s mást nem értenek, nincsenek megelégedve velünk.

Nem kérdezte, de elmesélem, hogyan lettem munkásból tervezőmérnök. Azzal kezdődött az egész, hogy a felszabadulás előtt a gyárban bujkáltunk, várakoztunk. Eszembe sem jutott, hogy katonának álljak. Féltettem a magam életét, az apámét, az anyámét, a testvéreimét... Egyszer éppen Sztanó Jóska bácsit kerestem, apám üzenetével, s hogy valami pecsétes papír kéne, amikor odajött hozzánk egy Paál József nevű darutervező mérnök. Addig nem ismertem. Arról beszélt, hogy megnézte Pesten a vízbe lógó, lerobbantott hidakat... Habozott kicsit a tervezőmérnök, Jóska bácsi biztatta, folytassa nyugodtan, előttem beszélhet.

— Kérem... ismer engem, Sztanó úr?

Jóska bácsi meg sem lepődött.

— Jól ismerem a mérnök urat.

— Látja, fenyegettek, de nem mentem el nyugatra.

— Helyesen tette. Tudjuk, hogy másokat is lebeszélt.

— Közvetlen munkatársaim sem mentek el, a tervezőcsoport itthon van.

— Megköszönjük önnek, azt is, hogy tudtomra adta. A hajógyár nem létezhet tervezők nélkül, mérnök úr. Hamarosan dolgozunk.

— Arról van szó, Sztanó úr, magyar vagyok, és... ebben a helyzetben...

— Honfitársak vagyunk, mérnök úr, folytassa!

— Azt akarom mondani, hogy mostanig dolgoztam a csoportommal. Senki nem adott munkát nekünk, de én találtam... Munka nélkül nem szeretek lenni egy napig sem. Terveztem egy új úszódarut. Ha eltakarodnak a németek, kiemelhetjük vele mind a hídroncsokat a Dunából. Erre gondoltam... Akarom, hogy önök tudják is ezt... azért jöttem ide. Túl vagyok a nehezén.

— Köszönöm, mérnök úr, jól megjegyeztem. Köszönjük önnek.. Üdvözlöm a csoportját. Vigyázzon rájuk ezután is! Ha kell, megtaláljuk egymást. Viszontlátásra, mérnök úr.

Paál József elment.

Jóska bácsi sokáig hallgatott.

— Látod fiam, az ilyen mérnököt meg kell becsülni. S ha egyszer az jutna eszedbe, hogy tervezőmérnök leszel, az ilyenektől tanulj szakmát és emberséget.

A sorsom ott, akkor dőlt el, a bunkerben.

Még Paál Józsefről szólva: valóban itt maradt, és embereivel azonnal jelentkezett munkára, amint felszabadult a gyár. Építeni kezdtük azt a száztonnás úszódarut... Paál József irányításával. Afféle fullajtár lettem mellette már az első napokban. Aztán elkezdtam tanulni, ő biztatott, segített.

A hídroncsokat nem emelhettük ki negyvenötben, de a mi darunk elkészült, ott volt a Kossuth-híd építésénél, emelgette az élet hídjának alkatrészeit... Emlékszik? Azt a hidat így nevezték. Már nincs meg, de sokan emlékeznek rá. S Paál Józsefet se lehet elfelejteni.

Január kilencedikén a németek még Angyalföldön voltak. De a kiürített parancsnoki bunkerban már üléseztek a szakszervezeti bizalmiak. Én leghátul lapítottam. Vas-Witteg Miklós, Lakatos Miklós, Megadja József, Viola Zoltán beszélt az új életről. S másfél nap múlva ünnepélyesen fogadtuk az északról érkező szovjet katonákat.

Merész nagyapámék világa nem volt gyereknek való. A gyerekek lábujjhegyen jártak a házban. Ha kérdeztünk, egyáltalán nem vagy szórakozottan, feléből-harmadából válaszoltak. Kezünkbe nyomtak egy karéj zsíros kenyeret, és kituszkoltak, hogy menjünk játszani.

Apám testvérei alig voltak otthon. Nem úgy értem, hogy a napi munka után, hanem mindegyre otthagyták Újpestet. Nyugtalan, vándorló emberek voltak. Egyik gyárból a másikba mentek: könnyedén szökkentek más városba, akár más országba is. Ha gyerekfejjel megkérdeztük, ki hová lett, nemigen válaszoltak arra sem.

Homályosan emlékszem egyik nagybátyámra. Ő Doftánából szökött meg, az híres börtön volt Romániában. Átjutott a határon, s Újpesten bujkált pár napig. S minket zord hangon fenyegettek a felnőttek, hogy tartsuk a szánkat, nem láttunk itt senkit, azt sem tudjuk, hogy nagybátyánk van. A családja persze odaát maradt. S ez a nagybátyám hamarosan kijutott Párizsba. Onnan küldött üzenetet.

A Nemzetközi Brigád katonájaként esett el a spanyol polgárháborúban. Rajk László jól ismerte, együtt harcoltak. A felszabadulás után, amikor Rajk a hajógyárban járt, minden alkalommal beszélt róla. Bőrös szakmája volt, mint a legtöbb férfinak a családban. Mi apámmal vasasok lettünk.

Emlékszem, hogy gyerekkoromban mennyit veszekedtek a szüleim, ha szóba került Amerika. Mehettek volna oda Romániából, amikor még nem is éltem, ki voltak állítva az iratok. Apám az utolsó percben meggondolta. S később, mikor jobban nyomorgatta őket az élet, érvként mindegyre felröppent anyám szájából a mesebeli Amerika, ahol gond nélkül élhetnénk. Apám idősebb testvérei, ketten kihajóztak, Pittsburgban haltak meg. Családjukról, utódaikról semmit sem tudunk. Ha apám nem gondolja meg, rólunk sem tudnának, még annyit sem, Újpesten és Angyalföldön.

Merész nagyapám sírját gondozzuk. A sírnál lábujjhegyen járkálunk, mintha rajtunk lenne komor tekintete.

Fiák nagyapáméknál a Gyöngyösi úton egészen más világ volt. Túl a Tripoliszon, nem messzire a hajógyártól, öreg földszintes ház egyik udvari lakásában laktak. Háromlépésnyi volt a konyha, két kicsi szoba, kamra és vécé is volt az udvar végén.

Fiák nagyapám öles termetű, nagyhangú, könnyen nevető, bajuszos ember volt. A család azt tartja, termetre, külsőre őrá hasonlítok. S milyen erős volt! Láttan egyszer a kocsma előtt, két egymásnak ugró szaktársat nyakon fogott fél kézzel, felemelte a levegőbe, egymástól messze rúgkapáltak. Aztán letette őket, s rájuk hörrent:

— Ha folytatjátok, betöröm a fejeteket!

A haragosok megbékéltek, vagy legalábbis úgy tettek. Tartottak a nagyapámtól.

A Gyöngyösi úton szívesen látták a gyerekeket. Ha idegen srác csapódott hozzánk, azt sem zavarták el. A szerény ennivalót számolatlanul osztották. Megfeleztek néhány almát, hogy mindenkinek jusson.

Fiák nagyanyámat — kicsi kontyos asszony volt — az öreg egyszer fogadásból ölbe kapta, s a gyárkaputól hazáig futott vele. A nagyanyám kukoricát pattogtatott, s szétosztotta a visongó gyerekek között.

Hozzátehetem, hogy minden lakó a hajógyárban dolgozott.

Két nyomorék ecetfa, halódó szőlőlugas állt a keskeny udvaron. A lugasban vaslábú asztal, ott üldögéltek műszak után vagy ünnepeken a férfiak, ha engedte az idő.

Ha jól emlékszem, öt udvari lakás volt, meg egy utcai. Abban egy feszes tartású finánc lakott, a másik oldalon meg temetkezési vállalat és koporsóraktár volt, a háziúré. Az udvar elején mindig frissen festett koporsók száradtak, folyamatosan szállították el őket.

Ma is él bennem a nyári délutánok hangulata. Az udvari lakások konyhájából vacsoraillat szállt. A férfiak, ha megjöttek a gyárból, az udvaron beszélgettek, újságot olvastak vagy ultiztak.

Aztán a vesztes valamelyik fiút sörért küldte.

Ahogy elkészült a vacsora, szólították az embert, terelték be a srácokat. Valaki átvette a kártyát.

Apám gyengécskén ultizott, inkább kibicelt. Ha átvette az apósa lapját, rendre elrontotta a partit, az öreg hiába szidta érte.

Mostani eszemmel persze értem, miért jöttek néha idegenek, s ültek be a partiba. Keveset játszottak, s rövidesen eltűntek. Fiák nagyapám fontos ember volt az angyalföldi munkásmozgalomban. Háromszor került börtönbe. Amint kiengedték, harsogó vidámsággal ült a helyére a lugasban, és azonnal lapot kért.

Jómagam, ha ott lehettem, mögé álltam, nagyapám széles hátára támaszkodva a játékot lestem, a beszédet figyeltem. Ha olyan kedve volt, a térdére ültetett, mint kiskoromban.

Fémkeretes szemüvegét tömpe orrán előrecsúsztatta, felette nézett. Dús bajuszát mókásan beszívta, s a tanácsomat kérte, mit hívjon. Ma is a fülembe cseng a hangja: »No, kisunokám, megkontrázzuk? Egye

meg a fene, belevágunk!« S ha nem sikerült, összevonta bozontos szemöldökét, mintha énrám haragudna. Mindig játszott, évődött.

Fiák nagyapámnak nagy, dupla fedelű, ezüst zsebórája volt. Ünnepnapokon együtt mentünk a meccsre. Amikor eljött az indulás ideje, elővette az óráját, és összecsapta a kártyát.

Az egész társaság felkerekedett. Felfelé mentünk a Váci úton a vasúti hídhoz, a hajógyári pályára. A korlát mellett megállapodtunk. Nagyapám mérgesen bekiabált a hajógyári játékosoknak, ha rosszul ment a játék.

Néha Vasas-meccsre mentünk. Máskor az újpesti stadionba.

Nagyapám — meg a többi hajógyári szaki — állóhelyet vett.

Legmagasabbra helyezkedtünk, mögöttünk már senki sem volt. S engem a nyakába ültetett az öreg. Jól láttam a magasból. Zászló volt a kezemben, rám szólt, lengessem. Apám sohasem jött velünk a meccsre.

Észrevettem, hogy a tömegből, amikor mindenki a játékot figyeli, odafurakodtak a nagyapámhoz idegenek is. Újságot vagy könyvet hoztak, az is megtörtént, hogy elvittek valamit. Ha gólt rúgtak, más gyerekek lepottyantak a magasból, de én ügyesen kapaszkodtam.

Nem mindig mentünk sört inni meccs után. Néha kaptam nagyapám poharából másfél kortynyi keserű habot, de legtöbbször nekem málnát rendelt.

Ha győztünk, a hajógyári férfiak idegenekkel is barátkoztak, ha vesztettünk, összevesztek a jóbaráttal is.

Később, inaskoromban magam is segítettem a nagyapámnak a mozgalmi munkában. Újságot, üzenetet, könyvet hoztam-vittem, bejártam Újpestet, Angyalföldet.

Birkózóedzésre rendszerint vittem küldeményt Miklós bácsinak. S ő egyszerűen a szőnyeg alá rejtette a papírokat, amin gyúrtunk, forgattuk, dobáltuk egymást.

Amikor jeles eredménnyel tettem le, szerkezeti lakatosként, a szakmunkásvizsgát, nagyapám nekem ajándékozta a zsebóráját. Negyvennégyben tartóztatták le utoljára, a nyilasok. Nem jött vissza már. Elpusztult menetközben, azt sem tudjuk, honi földön vagy Németországban; olyan hír szállongott később, hogy elért a koncentrációs táborig, ott halt meg. Mindegy, síremléke nem lett. Emlékművön sem szerepel. Először a kerületi névsorból is kimaradt, amíg a többi öreg nem protestált. Láttam egyszer a Munkásmozgalmi Múzeumban a fényképét,

tisztes ünneplőben. Hunyorgó mosolya, tüskés bajusza a régi, mintha ki sem szállt volna a kártyapartiból a szőlőlugasban. Ha arra jártam később, a Gyöngyösi úton, nem tudtam megállni, bekukkantottam az udvarra, amíg még állt a régi ház. Azt is lebontották.

A zsebóra sincs meg, negyvenötben elhagytam egy vidéki cserélőúton, vagy ellopták.

Vonsik, a köpcös mozdonyvezető ott ült néha a hajógyári partiban a lugasban. Feri fia a hajógyárban dolgozott. Magas, jóképű fiatalember volt, akit — nem tudni, miért — érettségi előtt kicsaptak a középiskolából. Kevés ideig inaskodott, megkapta a papírt, s hamarosan oktató lett, kék köpenyben járt. Nem lehetett tudni, milyen lakatos valójában, mert nemigen dolgozott. Forgatta a szakkönyveket, oktatta az inasokat. Nem volt szigorú, mint az öreg szakik; azok végezték a maguk dolgát, és csak egy kevés pótlékot kaptak a tanításért. Vonsik Ferenc viszont hivatásos oktató volt.

Barátian, komázva beszélt velünk. Holubnak s a többi öregnek tisztelettel köszöngetett. Cinkos kacsintással adott igazolást, ha ellógtuk a leventefoglalkozást.

Mi tagadás, mi, inasok kedveltük Vonsikot. Eljárt Újpestre, a Munkásotthonba is. Összezavarodtak akkoriban a határvonalak — s egy kicsit a hajógyári emberek is —, mert szerződés volt a szovjetek és németek között.

Kőműves Petivel egyszer arról beszélgettem, hogy terhes az otthoni gúzs, s nekünk másoknak kell lennünk, mint a többi fiúnak. A szüleink legszívesebben azt is előírnák, hogy melyik dal vagy tánc legyen a kedvencünk, kikkel barátkozzunk. Jóval később, amikor az öregeket elvitték munkaszolgálatra, megint másképpen láttuk a világot, egymáshoz szorultunk.

Vonsik eleinte Durella Icának udvarolt. Majd fordult egyet a kép. A jó hangú lány párja Sztanó Géza lett. Vonsik Sztanó Julika mellé csapódott. Mi Kőműves Petivel egymásra féltékenykedtünk. Amint megtartották az eljegyzést, elment a szavunk. Latolgattuk, hogy megverjük Vonsikot. Sötétek az újpesti utcák.

Amikor a németek megtámadták a Szovjetuniót, a hajógyári fiatalság két részre szakadt. A Munkásotthonhoz tartozni nemcsak baráti kört jelentett. Vonsikról a mieink azt rebesgették, hogy spicli, nem bíztak benne.

Julika különben megmondta a vőlegényének, hogy az eljegyzés még nem házasság, és az esküvőt csak a háború után tartják meg.

Ekkoriban jelent meg a Leventeotthonban a gyárkerítésen belül az a hirdetmény, melyben ejtőernyősöket toboroztak. Vonsik jelentkezett, nagy betűkkel kiírták a nevét.

Azt hittük, ez csalogató, várják, míg mások beugranak, aztán Vonsikot úgyis felmentik.

De Vonsik tényleg bevonult néhány jelentkezővel együtt, akik nemrégen kerültek a hajógyárba. A többieket elzavarták az orvosi vizsga után, mehettek a gyalogsághoz. Csak Vonsik maradt az elitalakulatnál. Mi több, hamarosan előléptették.

A leventeparancsnok Budaőrsre vezényelt vagy húsz fiút a hajógyárból. Máshonnan is érkeztek az ejtőernyős parádéra.

Felállítottak bennünket, és kioktattak, milyen nagy tisztesség itt szolgálni. Magas, sovány főhadnagy beszélt hozzánk, körülötte egy őrmester és Vonsik tizedes sürgölődött.

Törtfényű nyárvégi délután volt.

A műsor fénypontja a bemutató ugrás volt. Petivel egymás mellett álltunk. Odasúgta nekem: »S ha jelentkeznénk?« Magam vetettem föl neki először, hogy megfelelnénk, de úgy tettünk, mintha tréfálkoznánk. A főhadnagy hazafiaskodó beszéde elvette a kedvünk a jelentkezéstől.

Öreg Caproni-géppel vitték fel az ejtőernyős katonákat ezerkétszáz méter magasra. A repülőtér mögött kopár, szürke dombok, családi házak sorakoztak.

Ugráltak ki egymás után. A fátyolos égen a színes ejtőernyők nyíltak, mint furcsa virágok. Vitte őket a szél.

Kitekert nyakkal álltunk, bámultunk felfelé.

Kőműves Peti görcsösen szorította a karomat. Valaki ijedten kiáltott.

A főhadnagy felordított, hogy baj van. Néhány ernyő közel lebegett el felettünk, a lógó, manőverező katonával.

— Nem nyílt ki egy... ez meghal! — Peti vacogva mutatott a magasba, s megértettem, hogy a zuhanó fekete pont, amely egyre nő, az utolsó ejtőernyős katona.

Közelünkben csapódott le a gyepre a nagy sebességgel érkező bőrruhás test. Ordítás, kiabálás hálója nem foghatta fel. Mi mozdulni sem tudtunk.

A repülőtér gyepes földje egy méternyire dobta fel. Azután újra lehullt, most már puhán elterült a tetem, új bőrruhában, ejtőernyős sapkában.

A főhadnagy ordítva parancsokat osztogatott.

— Vigyázz! Vonsik tizedes, hozzám!

Barátunk katonásan pattant, tisztelgett.

— Te ellenőrizted az összes ernyőt, tizedes?!

— Igenis, főhadnagy úr.

— Rendben volt az utolsó katona ernyője is?!

— Igenis.

Rámutatott a főhadnagy a bőrruhás tetemre, amely körül szél borzolta az aszott füvet.

— Az a katona volt a hibás! Vonsik tizedes, vegye le az ernyőt a szerencsétlenről, csatolja magára. A kis géppel felszáll, kiugrik ezer méterről... Végrehajtani!

— Igenis.

Valaki elszaladt a közeli hangárhoz.

Körülöttem szédelegtek, nyögtek a fiúk, volt, aki félrefordította a fejét.

Hamarosan billegett felénk egy kettős szárnyú kis gyakorlógép, de mi Vonsikot figyeltük. Közben levette az ernyőt a bőrruhás tetemről. Magára csatolta, nyugodt mozdulatokkal, aztán felmászott a gépbe.

Az nekilódult, csinált egy félkört a hangárok felett. Láttuk, ahogy lassan fölemelkedik, s Vonsik integet nekünk. Aztán a kis gép elérte az ezerméteres magasságot.

Láttam a kibukó Vonsikot. Gyorsulva zuhant, majd rendben kibomlott a narancssárga ejtőernyő. Közben erősebb lett a szél, keresztben elsodorta Vonsikot felettünk, vagy kétszáz méternyire huppant a gyepre.

Felállt, szélbe fordult, összeszedte az ernyőt.

A főhadnagy újra beszédet mondott. Nem is figyeltük. A hullát közben elvitték.

Vonsikkal minden odasietö tiszt kezet fogott.

A hullának a nevét sem tudtuk. Aznap egyetlen levente sem jelentkezett ejtőernyősnek.

»Pihenj, szerelvényt igazíts!«

Zene, ének recsegett a tiszteletünkre, amint elvonultunk, harsogott az ejtőernyős-induló.

Hazagondol egy szempillantásra,
Aztán előrerohan,
Megtöri fészkét a muszka hordának,
Az ejtőernyős roham!

Azontúl a hajógyárba nem jöttek ejtőernyőst toborozni. Vonsikot sem láttuk, abban az időben már nem járt Angyalföldre.

Julikával egy szombat délután kettesben maradtunk a Munkásotthonban. A lány arca nyugodt volt, sötét szemén látszott csak egy kis borongás.

— Vonsik holnap megy a frontra. Engem hívott, de nem akarok találkozni vele. Vidd ki neki ezt a levelet reggel a Nyugati Pályaudvarra. Megteszed?

— Természetesen.

A kék borítékot tétován a kezembe adta. Tapintással megéreztem benne van a karikagyűrű is. Ettől megzavarodtam.

Éjjel nem tudtam aludni.

Vonattal jöttem be Dunakeszről a Nyugatiba. Nagy tömeg torlódott össze, batyus vidékiek, fegyveres katonák. Nagy nehezen megtaláltam a legkülső vágányon a frontra induló szerelvényt. Egyedül oda sem érek, ha nem botlok Vonsik apjába, a mozdonyvezetőbe. Mintha hirtelen megöregedett volna. Igaz, jó ideje nem láttam.

Megmutatta a szerelvényt, többet nem szólt hozzám. A peronokon szomorú képű rokonok ácsorogtak. A főhadnagy kiadta a parancsot, hogy már senki sem szállhat le a vonatról. Vonsik tizedes egy lámpaoszlopnak dőlve várt bennünket. Mögöttem megálló apjának éppen csak bólintott. Úgy látszott, már nincs mondandójuk egymásnak.

A tizedes naftalinszagú új katonaruhát viselt, csontcsillagokkal, bal mellén hordta az alakulat jelvényét, az ezüst színű ejtőernyőt.

— Szervusz, öcskös. Julika nem jön?

— Nem jöhet, mert beteg. — Az volt az érzésem, hogy Vonsik tudja, hogy hazudok, de nem szólt semmit.

Szorítottam zsebben azt a levelet, és rémülten vettem észre, hogy a ragasztó engedett, a boríték szétnyílt. A zsebemben megérintettem a karikagyűrűt. Így nem adhatom át, mit gondolna Vonsik?

Közben a tizedest a főhadnagy szólította. Parancsot adott, hogy

távolítsa el a rokonokat a szerelvény mellől. Felsírtak a falusi asszonyok, mint egy kórus.

Félrehúzódtam, s a borítékkal vesződtem. Megnéztem, nyomkodtam. Mintha egyedül lennék a világon, kivettem a levelet, és elolvastam. Majdnem elsírtam magam, hogy szégyenletes, amit teszek.

Rövid levél volt, Julika apró betűivel.

Sokára lesz vége a háborúnak, nem köthetik le egymást. A szülőket nem lehet most összebékíteni. Majd meglátják, mi lesz a háború után. Julika minden jót kívánt, elsősorban azt, hogy Vonsik visszatérjen a frontról. A vékony aranykarikát selyempapírba csavarva mellékelte.

Sikerült a borítékot leragasztanom.

Visszamentem Vonsikhoz.

— A hajógyári fiúk üdvözölnek. Az inasok meg akik kint voltak a reptéren, a legjobbakat kívánják.

— Ti láttátok az öngyilkost? — Vonsik valahová oldalra nézett.

— Mit beszélsz?

— Az a fiú volt, aki utolsónak ugrott. Hasonló cipőben járt, mint én, azt is büntetésből hívták be. Megmondta, amikor bemutató lesz, nem rántja meg a fogantyút. Azt hittem, bolondozik. Megtette. Mit bámulsz? Talán nem hiszed? Jelentenem kellett volna, akkor életben marad... és katonai börtönbe kerül. Julika attól félt, hogy te meg a Kőműves barátod jelentkeztek ejtőernyősnek.

— Eszünkben sem volt.

Vonsik fürkészően nézett, sokáig.

— Most már jobb, ha elmész. Szervusz. Julikának mond meg... különben ne mondj semmit. Nekem sem kellett volna életben maradnom.

Füttyentett a mozdony, a főhadnagy felugrott a lépcsőre, s kiáltott, hogy gyerünk már!

Vonsik tizedes követte a tisztet, s mosolyogva integetett felénk.

A levél a zsebemben maradt.

Még elértem a kifelé tartó falusi rokonokat. Az asszonyok sírtak, rekedt férfikáromkodás is hallatszott.

Másik szerelvényen német dalt énekeltek a részeg szabadságos katonák.

Julika kint állt a sokadalomban, a pályaudvar előtt. Sötét szoknyában, rövid szövetkabátban, piros svájci sapkában. Intett, azt hitte, nem láttam meg.

— Elment?
— Igen.
— Hoztál választ?
— Nem. Kellett volna? Ezt nem mondtad.
— A szülei kint voltak?
— Láttam a mozdonyvezető papát, beszéltem is vele.
— Azzal találkoztam magam is az imént. A mamával nem akartam, az engem okol a fia sorsáért. Nem érti az egészet. S nem tudok neki mit mondani.

Mentünk kifelé a Váci úton. Julika kitartó gyalogló volt. Kiránduláson soha el nem fáradt, megmászta a legmagasabb hegyet is. Nehezen tartottam vele a lépést. Szorongattam a zsebemben a kék borítékot.

Néha egymáshoz szorultunk a tömegben.

Minden házat ismerünk a Váci úton. Kis üzemek, nagy gyárak, ócskavas- és fatelepek. Némely kapualjban kint üldögélt a házmester, süttette magát az őszi nappal. Az utcán is sok volt a katona. A csehók mind tömve, kicsapott az alkoholszagú zsivaj.

Julika kitartóan hallgatott, nem akartam megzavarni a gondolataiban.

A Meder utcán lefordultunk a Dunához. Az ott már a darugyár magas kerítése, Angyalföld legközepe.

Álltunk a parton, lábunknál hullámot vetett a víz, mert felfelé húzott lihegve egy kirándulóhajó. Zenefoszlányok lebegtek a Duna felett.

A gépmuzsika és az énekszó nekiütközött a darugyári téglakerítésnek.

Kívül a kaszárnyán, kint a kapunál,
Lámpa lángol árván, most is ottan áll,
Szívemre zárna két karom, a lámpás ég a kőfalon.
Mint akkor, angyalom, én édes angyalom...

Kettőnknek árnya egybeolvadott,
És a vén kaszárnya csak egyre hallgatott...

Megszakadt a zene és ének. A hajó manőverezett, kikötni készült Újpesten.

Julika nem nézett rám, úgy kérdezte:

— Átadtad a levelet?

— Nem.

— Miért?

— Valahogyan... nem lehetett. Ott volt az a főhadnagy.

— Megfigyelted? Hasonlít Vonsikra, rokonok. Ezt csak nemrégen tudtam meg. Az öngyilkos katonáról nem beszélt?

— De igen.

— Azzal fenyegetőzött, hogy megteszi ő maga is, amint kiérnek a frontra. Rosszul ismer, mégis szakítottam vele. Nem tűrök semmilyen zsarolást.

Kicsit megzavarodtam a kemény hangtól.

— Miért mondtad Vonsiknak, hogy én meg Peti jelentkezni akartunk?

— Ismerlek benneteket.

— Csak tréfálkoztunk.

— Ezzel nem lehet. Az igazat akarom hallani a levélről.

— Kinyílt a boríték a zsebemben. Le akartam ragasztani... nem sikerült.

— Így hát elolvastad, mi?

— Ne haragudj, Julika.

— Add ide! — nem nézett rám, nyújtotta a kezét.

Odaadtam a borítékot úgy, hogy közben nem is érintettük egymást.

Julika forgatta, nézte, és picikét elmosolyodott. Újra átfutotta az egyenes kék sorokat. A gyűrű megvillant a fényben, ahogy megfogta, és jó messzire bedobta a vízbe. Észrevétlen csobbanás a Dunán, a vékony hullámok majdnem azonnal elültek.

A borítékot és a levelet keskeny csíkokra tépte, és a vízbe szórta. A tépett papírrongyok hamar eláztak. Julika sokáig nézte, aztán hozzám fordult:

— Ha nem nyílik ki, nem olvasod el?

— Akkor nem.

— Tudom, hogy igazat mondasz. Peti, a barátod, feltépné... s le is tagadná. Ez a különbség köztetek. Ígérd meg, hogy soha nem hazudsz.

— Ígérem. Julika, jól tudod, hogy...

— Tudom, de erről hallgass. Korai volna még a vallomás. — Rám nézett, s álltam a tekintetét. — Megbízom bennéd. Vonsik nem miattam megy a frontra, hanem azért, mert nem akart spicli lenni. Nem

volt hajlandó utasításra a Munkásotthonba járni, és besúgni bennünket. Apám hitt neki, annak is elmondott mindent. Majd írok Vonsiknak a frontra. Szegény nem tud szabadulni az öngyilkos ejtőernyős katona emlékétől...

— Ott voltam a reptéren... S ma nekem is furcsán beszélt róla.

— Vissza akartam adni a gyűrűjét, de nem vette el. Frontra ilyesmit nem lehet elküldeni. Végeztünk. Kísérj haza.

Ma sem tudom, hogy Julika írt-e azután Vonsiknak. Sok ideje nem maradt rá. Vonsik elpusztult a legelső bevetésnél. Hogyan, milyen módon, nem lehetett megtudni, az írásbeli értesítés arról nem beszélt.

Megemlítem, hogy negyvenhatban házasodtunk össze Julikával. Tanúk voltak Kőműves Péter bátyánk és Paál József tervezőmérnök; az már tanított a Műegyetemen. Az első voltam, akit a hajógyárból felvettek az egyetemre, érettségi nélkül.

Különben nemcsak gépészmérnöki diplomát szereztem, hanem később közgazdaságit is.

Julika kezdettől biztatott a tanulásra. Ő mással volt elfoglalva.

S aztán, éppen a gyanakvás és vádaskodás éveiben megtaláltak valahol egy névsort arról, hogy a katonai parancsnokság kiket tartott megbízhatónak a háború alatt a hajógyárban. Vonsik elöl szerepelt a névsorban. Sokáig csak mint spiclit emlegették. Megforgatták »pártfogóit«, Sztanóékat, Paál Józsefet, s egyszer beidézték Julikát is.

Az ügyet a Rajk-per után vizsgálták, amikor azt tartották, hogy a legveszedelmesebb ellenség beépült a pártba.

Julika a betegségéről soha nem beszélt. Eljárt kezelésre, vizsgálatra, soha nem kísérhettem el. Nem tűrte azt sem, hogy a gyógyszeres fiókjában kotorásszak. Mi mindent beszedett, évtizedek alatt! Sokáig hitt abban, hogy egyszer gyereket szülhet. Harcolt a gyerekért. Nehezen veszítette el a reményét. Szerencsét próbált a népi gyógymódokkal is. Csak a híres fürdőhelyekre kísérhettem el.

Így is lehetett élni. Dunakeszin laktunk végig.

Tizenkét évig gürcöltem a két diplomáért. Sokszor virradt rám a könyvek, jegyzetek mellett. Érdemes vagy sem, ezt sohasem kérdeztem magamtól. El is kellett foglalnom magam valamivel.

Közben feleségem a hajógyári kultúréletet szervezte, ünnepségeket, műsorokat állított össze.

1956 októberében engem meg az apámat és az ápósomat kitiltottak a gyárból.

Aztán fogtunk fegyvert, az öregekkel együtt. Julika velünk együtt vett részt a karhatalomban. Újpesten a téren, az Állami Áruház előtt még újév után is kiabáltak a gőzös fejű suhancok: »Márciusban újra kezdjük!« S mi ketten, férj és feleség, járőrszolgálatot teljesítettünk.

Paál József azt hitte, kiváló tervező leszek.

Sajnos, nem lehettem. A mesterséget megtanultam, majdnem minden vizsgát jelesen tettem le. Nekem minden lehetőséget megadott az új világ. De nem adhatott különleges tehetséget. Idő kellett, amíg ezt magam is beláttam, s feleségem ebben is segített. Végtelen türelemmel biztatott, amikor összetörtem.

Nem baj, hogy nem lettem jelentős ember, nagy tervező, akiről hajót, úszódarut neveznek el, s ismerik a nevét a nemzetközi szakirodalomban. Osztályvezető vagyok — s nem is mellékesen párttitkár egy nehéz alapszervezetben —, segítem, szervezem mások alkotó munkáját. Részletkérdésekről megjelent néhány becsületes színvonalú dolgozatom. A rajztáblánál megállom a helyem. De jelentős új alkotás nem telik tőlem. Ilyen helyzetben az ügyesek találmányokhoz »juttatják« a tehetségeket, s felezik vagy harmadolják a dohányt. Ez — mondhatni — elfogadott forma. De nem nekem,

Durella Antonio mint tervező többre vitte nálam. Ismeri a szakmát, a hajó- és darutervezést, naprakészen követi a szakirodalmat. Oroszul szakmai okból tanult meg, s igen rövid idő alatt... Azt hiszem, titokban vallásos. A lányát ide hozta, s a lány örökölte apja tehetségét. Ő vezeti az ifjúsági klubot is. Antonio nevét az óceánon túl is ismerik, nemrég amerikai folyóiratban idézték.

Egyik ifjú mérnökünk a Winter fiú a Durella lánynak udvarol. Fiák nevű mérnökünk is van. Így lesz kerek a világ. Fiák Ferenc most odavan, Szibériában. Megnézi a távol-keleti kikötőket, hajózik a nagy folyamokon, ahol a mi kétezer tonnásaink üzemelnek. Ő igazán tehetséges. Két remek találmánya is van. A legújabb hajónkban már fel is használták őket. Kettesben tervezték, Antonio és Feri; a Duna—Majna—Rajna-csatornára. Biztosan megint kitüntetik őket.

Érdekes ám a tervezőiroda élete.

Három-négy jelentős tehetségű tervező elég, de ezek mellé komoly csapatot kell szervezni, a hozzám hasonló szürke mérnökökből, technikusokból, rajzolókból. S már kész az együttes. Minden rutinmelót, másolást időben és rendben a kezük alá kell tenni a tervezők-

nek, hogy alkothassanak. Ez a kiegészítő munka fontos, de nem jár érte világhír, díj, kitüntetés.

Nekünk az aprómunka marad. Nemrégen szóvá tettem, hogy hiba volt abbahagyni a technikus- és a rajzolóképzést. Most a jelentős tervezők bíbelődjenek? Ez nagyon drága a társadalomnak. Majd csak meghallgatnak. Szerintem, miránk bízhatnák az egészet. Mi a tervezőirodában kiképeznénk a megfelelő embereket, fiatalokat, s a főiskola adná hozzá a papírt.

Sokan hiszik azt, hogy a tervezők nem győzik számolni a pénzt. De ez nem igaz. Az átlagfizetés alig több, mint a műhelyben a képzett, régi szakmunkásoké. Antonio vagy Fiák Feri persze más, a találmányokért is szépen kaptak. De itt még vagy negyvenen dolgoznak, csak a fizetésükért. A munkájukra azonban szükség van.

Nem tűrök semmiféle mutyizást. Pénzt csak teljesítményért adunk. Mindenkinek megvan a lehetősége az alkotásra. Tervezőnek az jöjjön, akinek ez a hivatása, és tehetsége van hozzá!

Beutaztam a fél világot. Jártam a nagy tengeri és folyami kikötőkben. Jól beszélek oroszul, angolul, németül. Kétszer hívtak a pártközpontba, fontos beosztásba, többször a minisztériumba, még külföldi képviseletre is.

Itt maradtam a hajógyárban, Óbudán. Innen megyek nyugdíjba. Aztán mit csinálok? Azt még nem tudom.

Gondom van rá, hogy a tervezők ideológiai képzést is kapjanak. Kezdetben ezt idegenkedve, bosszankodva fogadták.

De hát sok mindent kell ám tudni a távoli kikötőkről, folyamokról, országokról, ha tervezőként helyt akarunk állni. Látom, maga is hitetlenkedik. Megmutathatom a jelenlegi munkáinkat. Az első táblán Indiának tervezünk egy hajót, amelyből, reméljük, sorozat lesz. Mielőtt a versenytárgyaláson megjelennénk, tudnunk kell az egyes országok lehetőségeit és igényeit. Hogyan él Indiában a nép? Nemcsak az fontos, hol közlekedik a hajó, melyik vízi úton. Indiáról lévén szó, semmi felesleges luxus nem lehet a hajón, nagy hálótermek kellenek, minél tágasabb raktárak. Érti már? Egészen más, ha vitorlásmotoros luxushajót tervezünk pénzes nyugati megrendelőnek. Így értem, hogy társadalmi ismeretek nélkül nem megy a tervezés...

Antonio ismert mondása, hogy a hajó terve olyan legyen, mint a szép költemény, aki olvassa, értse meg és szeressen bele.

A Duna—Majna—Rajna-csatornára készülő sorozatból az első

hajó már elment. Máris nagy az érdeklődés iránta. Ez komoly siker. Meglátjuk, mi lesz belőle.

Gondolt-e már arra, hogy a hajózás története az emberiség fejlődésének útja is?

Utaztam eleget, de azért kedvelem az útleírásokat meg a klasszikus regényeket. Többször elolvasom, amelyik apák és fiúk harcáról, a nemzedékek konfliktusáról szól. Nem tudom miért van, a munkásokról, a mi küzdelmeinkről nem olvastam még ilyen könyvet. Legalábbis nem emlékszem vissza egyre sem. Talán meglepődik, pedig az igazat mondom... Nagyon szeretem a háborús regényeket. Nekem a klasszikus Solohov, a Csendes Don; emlékezetes minden Szimonov-regény, mindegyiket többször elolvastam.

Mostanában menzedéktársaim foglalkoztatnak. Ilyen vagy amolyan vezetők lettek. S aki nem? Igaz, hogy munkásnak lenni rang minálunk?

Maradjunk a mi nemzedékünknél. Emelkedtek szépen, munkássorban is. Mindenkinek lökjük felfelé a szekerét, ki hagyna ki nyugdíj előtt állót, ha fizetésemelés van?

Szorít mostanában, hogy éppen az idősebbekről tudok keveset. Bent a gyárban megszoktam az arcukat; de kinti életüket, családjukat nem ismerem, Óbudán, Angyalföldön, gyári lakásban élő családokat sem ismerek, csak névről.

Határozza meg valaki, milyen ma az ideális munkás-életforma? S azt, hogy mire kötelez? Ízlést, igényt, életvitelt vettünk át a régi világból, s őrizzük ma is. Mindenki jólétre törekszik, nem számít, milyen áron.

Mindig újra megüti a fülem, ha a kocsma előtt valamelyik hajógyári panaszkodik: »Sajnos, fiúk, nem ihatom egy kortyot, mert vezetek. Hát élet ez?«

Nemsokára már azon vitáznak, melyik kocsi jobb, hol lehet csúszópénzzel külső gumihoz jutni, ki szerez protekciót új kocsikiutaláshoz, mennyibe kerül egy komoly túra Olaszországba, Jugoszláviába, melyik tengernél érdemes nyaralni? Mit érdemes behozni, mit lehet kivinni, hogyan kell átverni a vámosokat?

Ilyenkor számolok magamban ötvenig, mielőtt beleszólnék.

Magam is utaztam eleget a feleségemmel. S mert nem hoztam »cuccokat«, élhetetlen volnék? Utazásra költöttük a pénzt. Egyáltalán, maholnap hatvanévesek vagyunk, és mit szereztünk?

Kirívok a nemzedékemből?

Persze a többieket, a régi vágású munkásokat keresni kell, mert sokan nyugdíjba mentek. Szeppenten számolom, hová lettek? Egyik elfáradt, kiállt a sorból. Másik meghalt. A negyedik, a huszadik, az ötvenedik megvan, s él, feltűnés nélkül. Nincs kocsija, villája, csendben öregszik. Nem változott meg életvitelben, szemléletben. A régi maradt, szinte észrevétlenül...

Mostanában néhány nemzedéktársam foglalkoztat. Az egyik jeles esztergályos, Holub tanítványa. Jó ideig nem is láttam. S egyszer aztán elém állt. Lenéztem rá, mert sarlóként meggörbült nyugdíjas korára. Hajógyárban gyakori a csontbetegség.

Azt mondta, nyugdíjba ment, és ki akar lépni a pártból.

Úgy tettem, mintha rosszul hallanék. Valami rémlik, a koma vallásos családba nősült, most tán az asszony noszogatja; de ez az ember életében becsülettel dolgozott, mindig az első sorban.

— Kilépnél, miért?

— Az nem fontos. Lehet vagy nem?

— Persze, hogy lehet. Jogod van hozzá. — Idézem a szervezeti szabályzatot. Gyanakszom hogy a vallásos családja fordította ellenünk.

Megütközve néz rám. Nem akar ő kilépni. Hát akkor? Most, hogy elmagyaráztam, otthon eligazítja az asszonyt, hogy nem azért marad a pártban, mert muszáj, hiszen ki is léphetne.

Hát akkor minden rendben van. Az ám, a fenét van rendben! Kiveszi a zsebéből a régi noteszt. S előszámlálja, mikor milyen méltánytalanság érte a hajógyárban. Harmincöt évig jegyezte a sérelmeit.

Bámulom a csodabogarat. Eddig miért nem szóltál? Nevetni vagy sírni kéne. Egyik sem megy.

Azzal macerálja az asszony, hogy a gyárban sohasem nyitotta ki a száját. Hát most megmondta! Nevetni nem lévén kedvem, szomorúság fojtogatott. Mert ennek az embernek valahol igaza is volt. S nem segíthettem rajta. Együtt mentünk ki a gyárból a kocsmába, felváltva hozattunk fröccsöket. S a kocsimat itt kellett hagynom a gyár előtt, a végén vonattal mentem haza.

A második emberem, akiről szólni akarok, jó pozícióból ment nyugdíjba, magam búcsúztattam. Főnök volt a fejlesztők műhelyében. Kiborult az ünnepi asztalnál, kiabált, hogy másoknak több

jutott, őt hátrább sorolták Jóskánál, Ferkónál, a nyugdíja is kevesebb, mint amazoknak, s nem kapott még plecsnit sem búcsúzóul.

Le akartam torkollni. Mire árulónak nevezett. Kit árultam én el? Ezt nem tudta megmondani.

Eltűnt a gyárból, tájunkra sem jött többet, s levélben bejelentette, hogy vidékre költözik, a pártból pedig kilép.

A harmadik nemzedéktárssal együtt inaskodtam. S mi tagadás, segítettem neki, hogy kedvezménnyel mehessen nyugdíjba, időnap előtt. A gyári rendelőben ugyan nem találtak benne hibát az orvosok, pedig alaposan megvizsgálták. De hozott egy bizonyítványt egy neves orvosprofesszortól, s most, mivel segítettem, mégis elmehetett, szándéka szerint. Megkapta a korkedvezményt. S a magas nyugdíjat.

Nem volt búcsúztatás.

Az átjelentést ez is elmulasztotta. Telefonáltam. A menye kissé csodálkozott, mintha nem is tudná, hogy az öreg párttag. Apus már elköltözött, a hajógyári lakást átadta, most a Duna-kanyarban lakik, a családi házban.

Nincs messze. Trabantba vágtam magamat, gyerünk látogatóba!

Emeletes villa, közel a Dunához, nagy kert közepén. Magas kerítés, fóliasátrak, valóságos üzem.

S a barátunk viruló egészségben, nagy szélű szalmakalapban locsolja a virágágyásokat. Öntudatos gazdaként fogad.

A felesége egyik sátorban palántázik. Dolgozik tovább a férfi is. Futtában azért megmutatja a házat. Négy szoba, kettőben nyaralók, az IBUSZ fizeti a nyugdíjpótlékot. Azelőtt az egészet kiadták.

Mennyit hoz a kert? Habozva mond egy számot. Azt hiszem, hazudik. Utánaszámolok, alighanem rendben van. Már síránkozik, mennyit kell dolgozni. Ezért volt sürgős a nyugdíj, napszámost nem lehet kapni!

Következő emberünket nem én búcsúztattam, de ott voltam a vacsorán. Ő kapott kitüntetést, üzemvezetőnek kijár. Emlékeztünk nehéz ifjúságára is. A nyugdíjba menő könnyezett.

Az üzemvezető családjából senki sem volt ott.

Úgy adódott, felkerestem ezt is. A nyilvántartásból vettem a címet. A Belgrád rakparton, első emeleti öröklakásba csengettem be.

Nagy sokára kélt mozgás odabent, a kémlelőn többször kilesett rám egy nő. — Barátja vagyok a férjének?

Vállaltam a barátságot. Végül igazolványt kellett mutatnom.

A fiatalos külsejű hölgy habozva árulta el, hogy a barátomat a Városház utcában találom meg, egy trafikban. Ott dolgozik.

Kívülről szemügyre vettem azt a boltot. Maszek trafik, ki van írva a cégtulajdonos, özvegy, nő. A bejárati ajtó felett és két oldalán mindenféle holmi lóg kívül, tömve a kirakat. Árulnak itt dohányon kívül játékot, töltőtollat, kártyát, műanyag csecsebecsét, üdvözlő képeslapot.

Benyitottam. Barátunk éppen csak odapillantott. Elegáns utcai öltönyében, modern mintájú nyakkendővel nem látszott nyugdíjasnak. Darálta a szöveget: »Alázatos szolgája, uram, jó napot kívánok, mit parancsol?«

Aztán belém akadt a tekintete, és hangot váltott:

— Szervusz. Valami baj van? Honnan tudtad meg, hogy itt dolgozom?

— Feleséged mondta a címet. Nem kellett volna?

— Mint nyugdíjas amúgy sem bírnám ki tétlenül... A trafik a feleségem nénjéé... De nem foglalkozik vele, most is külföldön van. Azelőtt is dolgoztunk itt, az asszonnyal.

— Biztosan érdemes.

— Nem vállalkozók, gebinesek vagyunk. A dohányféle az nem sokat ér... csak cégérnek kell.

Elmagyaráztattam magamnak, hogy nemcsak azt árulják ami a kirakatban látható; pult alatt van még külföldi cigaretta borotvapenge, képes magazin, divatlap megbízható, régi kuncsaftnak.

Jöttek igazi vevők. A gebines udvariasan szolgált ki, különösen a pult alól. Vártam egy ideig. Két külföldi is benézett, ezek hoztak valamit. A gebines a spanyolfal mögött vette át.

Vettem egy csomag drága borotvapengét. Telefonált hazulról az asszony, barátom nyugtatta, igen, ott vagyok, nem hasonlítok semmilyen hekusra.

A trafikos azóta átjelentette magát. Megjelent a gyárban, a régi bejáró öltönyben ő maga, de nyakkendő nélkül. A gebinről nem beszélt. Megkért, hogy ne említsem én sem.

Most elmondtam. Érvényes tanulságot nem tudok levonni.

A nagy többség egészen más. Mindenkinek nem jut gebin, még ha a nyugdíja szerényebb is, mint a volt üzemvezetőé. A közembereket

nem búcsúztatjuk zenés vacsorával, nem énekelnek egymást ölelve a jóbarátok, beosztottak. S ezek bejárnak dolgozni is, ha hívják őket, betartják a korlátozást, ha van. Megjelennek rendben az ünnepélyen, mint azelőtt — nem az elnöki asztalnál —, s nem akarnak kilépni a pártból.

Fizetik a tagsági díjat is. Üldögélnek, beszélgetnek vagy ultiznak a nyugdíjasklubban. Időnként elhozzák idős feleségüket. Ünnepi műszakra jelentkeznek. Felkeresik a régi műhelyt, az otthagyott gépet. De a köszönetet meg sem várják.

Utánanéztem, az embereinket milyen betegséggel kezelik a rendelőben ötvenéves koruk után. Mert mostanában meghalt szívinfarktusban három munkahelyi vezető. Elém rakták a sok kartotékot, olvastam az ismerős neveket.

Megtudtam, hogy a szívinfarktus nemzedéki betegség. A rózsakertésznek, a gebinesnek nem volt. Másoknak igen, azok nem is akartak még nyugdíjba menni!

Alattomban ölt meg szemre egészségesnek látszó embereket.

Most már azt firtattam: régen tán nem pusztította sorainkat? Keveset hallottam erről a népbetegségről. Azelőtt számon sem tartották, nem kezelték. Az üzemi rendelőben bekötözték a szaki elkószörült ujját, adtak neki két aszpirint. Szakrendelésről nem is harangoztak.

Megnéztem a hirdetményeket.

Tüdőszűrés, rákszűrés, a gorombakovácsoknak hallásvizsgálatra kell jelentkezniük, engedélyezik a pótlékot. Rendel a gyárban fogorvos, bőrgyógyász, nőgyógyász, szemorvos, a kultúrházban a híres rákkutató professzor tart előadást. Szocialista brigád alakult a gyári orvosokból, ápolónőkből. Jáhn Ferenc, a kispesti munkások orvosa a névadójuk, életéről kiállítást rendeztek, özvegyét meghívták, találkozott a brigáddal.

A fiatalok általában lakásügyben keresnek fel. Megismerem a gyereküket nevelő nők, elvált asszonyok gondjait. Körmére nézek az iszákos férjeknek; aki nem jön hívásra, azt magam kajtatom fel, utána megyek a kocsmába vagy a lakására is. Magam sem tudom, mindez mit ér, változik-e tőle az emberek élete, fogy-e a gondja.

Százharminc modern lakást építettünk hajógyári segítséggel a

Váci úton. Ötször annyi igénylőből kellett kiválasztani a százharmincat.

Volt öröm és sértődés, köszönet és fellebbezés.

Szanálnak Angyalföldön, Óbudán. Eltűnnek a barakk-telepek, a nyomor-utcák. S az új házak sem mindenkinek tetszenek. Mindenben még nekem sem. Senki sem akar elkerülni Angyalföldről, Óbudáról.

Viharrá fokozódik néha a sóhajtozás, hogy az új lakás drága. Összkomfort az van, ha el nem romlik a fürdőszoba, de a régi lakásokban kicsi volt a lakbér. A megszokott környezetet siratják, panaszkodnak, hogy eltűnt a Tarnai rét, a grund, s már a Szúnyog-sziget sem a régi.

Nem arról beszélnek, de az ifjúságot siratják!

Maguk az emlékezők is másképpen beszélnek legközelebb.

Az új világ, a változás különben sem olyan lesz, mint vártuk, reméltük. Alakul menetközben is, mint a körülmények. Néha akár kedvünk ellenére. Mindenestül muszáj elfogadni.

Odaát a Váci úton sokat kellett győzködnünk a lakókat. Van egy régi földszintes ház a gyárkerítés mellett. Csupa egyszobás lakás. Gyárbeli cimborák a családfők; némelyik családot egész raj gyerek hagyta el felnőttként. Mi minden hozzákötötte őket a korhadt küszöbükhöz! Némelyiknek a két és fél szobás új lakás sem volt megfelelő. Bezzeg az ifjúság könnyedén elköltözik, csak lakás legyen!

Feleségem segít, ha nem értem azonnal a fiatalokat.

Ma előadás lesz Angyalföldön. Megígértem, hogy ott leszek. Julika rendezi, felesben az ifjúsági klub vezetőjével.

Dokumentumfilmet vetítenek az öttusa olimpiai és világbajnok életéről. Ott lesz a bajnok és a rendező, részt vesznek a vitában. Velem tart?"

Merész fáradtnak látszott. A huzatos irodaházban feltűntek a takarítónők, testes falusi nénik. Vállalatuk, amely a hajógyárral szerződött, téeszmelléküzem. Teherautón hozzák az asszonyokat minden délután takarítani a gyárban.

Énekeltek a koros nők a folyosón, mintha fonóban lennének. Ahogyan elköszöntek Merésztől, látszott, hogy az máskor is későn hagyja el az épületet.

A sólyán dolgoztak még, villanyfénynél.

Merész könnyedén cipelte a magnót. Kimentek a gyárból, a sineken

át, a vastag falú Zichy-házig. Komor négyszög a főtéren, olyan, mint egy régi vár.

Nem akart ellenkezni Merésszel, de legszívesebben hazament volna.

Magában állt a Trabant. A többi kocsi eltűnt már. Merész káromkodva mérgelődött, valaki nekikoccant a kocsijának. Simogatta a horpadást.

Mostanában botkezű emberek ülnek a volán mögé, panaszkodott.

Merész biztosan, szakszerűen, kevés mozgással, kapkodás nélkül vezetett.

Tengerésztrikóban, nyitott, sárga bőrzakóban még fiatalosabbnak tűnt, mint a gyárban. Rövid ősz hajával egy német színészre emlékeztetett, Gerébnek nem jutott eszébe a neve.

Merész már a Váci út járdáján tolatott, a sárgára festett hajógyári kerítésnél. Mutatta a házat, amelyről nemrég beszélt.

Szélesen terpeszkedő angyalföldi proliház, az utcai frontján még kocsma üzemel. A lakások már üresek, minden ablak sötét, néhol üveg sincs, hiányzik az ablakszárny, letépték.

Bementek az udvarra. A vaskapu ledőlt. Az udvaron három görbe akácfa ácsorgott elhagyottan. Lyukas edények, horpadt kuka, rozsdás drótgubanc, némi ócskavas, láb nélküli székek. Az udvari front emeletes. A lépcső alatt itthagyott kutya mormolt barátságtalanul. A lakásokban nyilván patkányok vannak.

Részegek vitáztak a kocsma vécéjének nyitott ablakában: ki tud legtöbb sört meginni, lábon? Röpködtek a nevek, híres nagy ivók jártak ide azelőtt.

Geréb felkapaszkodott a csorba lépcsőn. Minden üres lakás vak barlang. A villanyvezetéket kitépték a falból. Betört ajtón fémtábla, pontozóval kiverve a név; ilyent látott a Hajóépítők utcájában Kőművesék kapuján. Összekapcsolódik a világ a hajógyár körül.

Merész kiabált Gerébért. Sietni kéne. Kezében lógatta a magnót.

Ledöntik a régi házakat. Az itt élők emlékeivel mi lesz?

Szemben tízemeletes hajógyári házak. Százharminc család lakik bennük, de hátrább is új lakótelepek sorakoznak. Fiák nagyapa nem találná a lugast, a régi kártyapartit. Mintha óriási kivilágított hajók horgonyoznának a Váci út mentén, olyan a látvány.

A gyár nem változott annyit, mint a környék.

Geréb eltűnődött a halálra ítélt régi angyalföldi házban. Születtek

és elmúltak egész nemzedékek, nem egy regényt, de könyvtárt lehetne írni összefonódó, elváló, halálba torkolló sorsokról!

Merész feljött a lépcsőn, megérintette az író karját. Geréb megrezzent.

— Holnap is eljöhet, elvtárs... Most menjünk az előadásra.

Az udvaron, kétféle esti fény találkozik. Bevilágítanak az utcai lámpák, s eléri falat, az akácfákat a gyári fény is. A sólyán, a magasban nagy lámpák égnek, tükröződnek a megmaradt ablaküvegen. A munka zaját szinte elnyeli az esti csend. Megszokták, akik itt éltek.

Ballagtak a Váci úton a kultúrházba.

Kifordultak páran a gyárkapun, ugyanoda tartottak. Gerébet mintha megismernék.

A Váci út túlsó oldalán kisebb üzemek, kék neonfeliratok. A közlekedés dübörgő zaja elnyel minden üzemi neszt, áramlanak a járművek.

Az előcsarnokban kék köpenyes, őszülő néni szundikált. Felriadt és megjegyezte: Julika már érdeklődött, hogy hol marad a férje és a vendég.

Geréb a magnót bevitte a pulton túlra, a ruhatárba.

Felmentek az emeletre. Kétoldalt feltornyozott sörösrekeszek. S már az előcsarnokban füstös zsivaj, tömény kocsmaszag.

Rövidesen feltűnt Merészné, s elterelte Geréb figyelmét a látványról. Nemcsak ifjú nő lehet bájos, vonzó külsejű. Merészné úgy üdvözölte férjét, Gerébet, hogy közben háromfelé villant, kérdezett és felelt, s mindenkit elbűvölt.

Bent a söntésben felemelt sörösüveggel köszöntötték a Merész házaspárt, de a magnós embert is, már megszokták, hogy akárhol feltűnhet.

Julika közben beszólt az ifjúsági klubba. Csak úgy mentében telefonált egy brigádvezetőnek. Két szobában nyugdíjasok kártyáztak. Néhány néni kézimunkázott. Amott abbamaradt a zene, világosabb lett.

A folyosóról irodák is nyílnak. Julika bemutatta az itteni igazgatót. Geréb találkozott már vele, görnyedt tartású, középkorú, félszeg mosolyú férfi, ős újpesti, régi hajógyári. Hivatalos hangon beszél a kultúrotthon életéről. Még vagy hárman ügyködnek odabent.

A földszinten a könyvtár, oda benézhetne. Szerződést kötnek a szocialista brigádokkal. Ez jó téma, ajánlják, hogy írja meg.

Megérkezett a katonás mozgású, rövidre nyírt hajú öttusabajnok.

Csontos arcára ráfagyott a mosoly. Gerébbel is kezelt. Senkinek nem mutatkozott be.

A kis termetű, szintén sportos öltözetű rendező szinte eltűnt az árnyékában. Arcának egyik fele mosolygott, szeme néha rebbent a belső feszültségtől.

Merészné terelte a söntésből a közönséget. A nagyteremben már legalább nyolcvanan ültek.

Sorjázott még a közönség. A fiatalok a klubból: Holub Zsóka, a férjével, Kékesdivel, Sztanó Géza Piroskával, a nevelt lányával. Ők is, mások is köszöntek Gerébnek. Egész brigádok érkeztek a gyárból, hozták a naplójukat is. Geréb megismerte az óbudai hajótervezők egy csoportját.

A naplósok már sorba álltak a bajnok előtt. Aláírattak. S többen el is somfordáltak azonnal. Ezt nemcsak Geréb vette észre, Julika vagy kettőt visszahívott.

Betelepedett még néhány nyugdíjas. A nénik buzgón horgoltak.

Merészné a színpadról üdvözölte a megjelenteket, nemcsak az öttusabajnokot és rendezőt, Gerébet is.

A film címe: »Küldetés«.

Szerencsére majdnem azonnal sötét lett.

Amikor a film lepergett, felkérték a jelenlevőket, hogy tegyenek fel kérdéseket a bajnoknak. Először Sztanó Géza és Durella Mária jelentkezett.

Kiderült, hogy a Durella lány egészen jól ért az öttusához. Sorolta a nagy versenyeket, a bajnok győzelmeit. Neves ellenfelek, méltatlan utódok neve röppent.

Mulandó a sportbeli dicsőség. A bajnok azért teljesnek érzi az életét?

Ferde mosollyal bólogatott a főszereplő, vállat rándított kétszer egymás után, mintha az egész nem is volna fontos. Könyökölt az asztal sarkán, és sebesen jegyezgetett.

A Durella lány a rendezőhöz fordult.

Ha jól emlékszik, azt mondta a rendező egy nyilatkozatában, hogy elkötelezett alkotónak tartja magát.

A rendező bólintott erélyesen, hogy így is van.

Mire a lány egy nyilatkozatát idézte, mely szerint a filmje nem a közönség számára készült. Hát akkor kinek? Hová van elkötelezve, kinek dolgozik? A jelent ábrázolván, a műnek ragaszkodnia kell a

valósághoz, ez egy másik nyilatkozat summája. Nincs ellentmondás a két megnyilvánulás között? Egyik igaz vagy a másik?

A rendező meredten bámult Durella Máriára.

Felállt Sztanó Géza. Dicsérte a filmet, látta többször is.

A Biblia tényleg segített a bajnoknak? Azt mondta a filmben, hogy átsegítette a legnagyobb válságon. S miért szidja olyan indulatosan a sportvezetőket, tényleg mind dilettáns? Csak mert a bajnok, kiállván a sorból, nem kapott megfelelő pozíciót?

A bajnok sokáig bólogatott, még ferdébb lett a mosolya.

Sztanó megkérdezte a rendezőtől, hogy ki fizette a film költségeit?

A bajnok szenvedélyesen válaszolt, néha elfult a hangja. Úgy látszik, meggyőződése, hogy sérelmeiért elégtételt kell kapnia. Nem lehetett érteni, hogy kitől várja az elégtételt.

Elérzékenyült, amikor a lovakról beszélt. Iménti kifakadásai mint szakadt papírszalagok lebegtek a teremben.

Már a rendező állt a mikrofon elé.

Mestersége titkairól mesélt. Geréb gyanakodott, hogy erről nem is kérdezték. Restelkedett magában, amiért nem figyelt.

A rendező formásan beszélt, hatásszünetekkel, mintha most fogalmazná meg mondandóját. Mellékesen említette a film nyugati fogadtatását. Sorolta a lapok és kritikusok nevét.

Durella Mária közbeszólt, igazolta a rendezőt, amit az mellékesen megköszönt. A feltett kérdésekről azonban csak annyit árult el, hogy a költségeket a filmgyár fedezi. Ezután lopva az órájára tekintett, mint aki máris sok időt elvesztegetett.

Durella Mária felpattant, emlékeztette mindkét szereplőt a kérdésekre. Azok összebújtak. Majd a rendező azt mondta: további kérdéseket várnak, csak a végén adnak választ.

Merészné Julika alig tudott rendet tartani, annyian jelentkeztek.

Durella Mária kurtán beszélt, megismételte korábbi kérdéseit. Holub Zsóka jelentkezett szólásra.

Geréb már sajnálta a bajnokot és rendezőt. Néhányan elosontak.

Benézett három részeg törzsvendég. Vigyorogva bámultak a színpadra, majd riadtan visszahúzódtak. Újra a bajnok beszélt...

Geréb kisomfordált a teremből. A sörözők, zsugások cinkosan hunyorítottak a szökevényre. Már sokan támaszkodtak a söntés pultjához azok közül, akiket odabent látott.

Az előcsarnokban búcsúzkodó nyugdíjasok paroláztak.

Geréb lement a lépcsőn.

A kék köpenyes nénit nem találta. Biztosan fent van, az ankéton. Nem hívhatja le. Megkereste a ruhatárban a magnót, s letett a pultra három forintot. Piros képű nyugdíjas ment el a ruhatár előtt, s rákacsintott az íróra.

— Olcsón vette, szakikám...

Geréb zavartan lépett ki a kultúrház kapuján.

Valahonnan mellé szegődött az a fekete kutya, melyet a lebontásra ítélt hajógyári házban ismert meg. Amint Geréb kilépett, vinnyogva, alázatosan üdvözölte, tétován csóválta a farkát.

— Mit akarsz tőlem, Kormos?

A kutya hallgatott a névre, elégedetten lihegett. Geréb szórakozottan megsimogatta a gazdátlan kutya szőrcsimbókos fejét. Kormos feje csupa seb volt, irtózva húzta el a kezét. A kutya nyüszített, de nem tágított, Geréb kibontotta a hurkot, levette az állatról.

Nyilván a sintér hurkolta meg, de a kutya kiszakította magát. Nem akarja itthagyni a lakatlan hajógyári házat vagy ittfelejtették. S nem érti a változást.

Haza nem viheti Kormost. Otthon be van töltve a házőrzői státus, van kutyájuk, egy lusta kuvasz. Ha beszél a gondnokkal, talán lesz helye a kutyának a szigeten... De a gondnok csak a maga farkaskutyáját eteti, más ebeket elzavar a környékről. Amelyik nem tűnik el magától, a Dunába kerül. Beszélt erről, szívességből el szokott intézni idegen kutyákat. S a szigetről Kormos visszaszökdösne a lakatlan házba, a hídon át.

Halkan beszélt a kutyához. Pajtás, semmit sem tehetek érted. Ez a helyzet. Keress magadnak gazdát! Kormos egyre barátságosabban csóválta a farkát. Szorosan Gerébhez szegődött.

A közelben, a Gyöngyösi út sarkán volt a taxiállomás. Odáig sétált, Kormos kíséretében. Kocsi nem volt, várnia kellett. Elküldte a kutyát, de az nem hallgatott rá. Örvendezett az emberi szónak, válaszolt is, a maga módján.

Geréb a Váci út esti forgalmát bámulta. A túlsó oldalon lassított egy taxi, észrevette az integetést. A sofőr jelezte, hogy ha befelé tart a városba, menjen át, s az út túlsó oldalán szálljon be.

Geréb felkapta a magnót. Kormos szorosan a nyomában maradt.

Újpest felől egy személykocsi robogott, mintha menekülne. Majdnem elgázolta Gerébet. Ő időben érzékelte a veszélyt, nagyot ugrott

előre, még sikerült átérnie a járdára. Látta, hogy a kutya mögötte halad. A vad autós fékezett, s éppen elkapta Kormost.

Az ütközés feldobta a kutyát, oldalra esett nyekkenve, majdnem emberi ordítással.

Geréb visszanyerte egyensúlyát, megóvta a magnót. Közben megállt egy villamos. Leugráltak az utasok, más kocsikból is kiordibáltak, szidták a sofőrt. Az visszafeleselt, hogy a kutyás pasas részeg, csak rá kell nézni, vaktában a kocsmába rohant.

Feltűnt egy fiatal rendőr, kezében gumibot és ceruza. Az autóst kiállította a rendőr a járda mellé.

Kormos közben még nyüszített a fájdalomtól, szorosan Geréb mellé húzódott.

— Az elvtársé a kutya?! Igazolja magát.

Geréb elővette a tárcáját, s a térdével eltolta Kormost.

— A kutya nem az enyém... Hozzám csatlakozott.

— Azt mondják, Önt követte.

Geréb hallgatott. Kormos meg sántikálva, oldalozva kibújt a körből, s a közeli lakatlan ház udvarára osont.

— Nekem mennem kell — mondta Geréb.

A rendőr már az autóst kérdezgette. Többen beszéltek. Bizonyították, hogy az autós gyorsan hajtott.

Geréb visszakapta igazolványát.

— Ön elmehet.

Geréb moccanni is nehezen tudott. Már nem látta a kutyát. A taxis eddig csendben várakozott.

— Megy az óra, uram, az ön zsebére. Vége lesz már az ingyen cirkusznak? Vagy elmehetek?

Geréb belökte a magnót a kocsiba, és elhelyezkedett. A koros, pocakos sofőr gázt adott, hamarosan messze jártak, lefordultak a Dunához.

A taxis kacsintott:

— Jól átverte a rendőrt a kedves utas... hehe! Figyeltem az elejétől.

— Semmi közöm a kutyához.

— A zsaru elhitte, uram... s az a fontos. Mesélje még a római pápának, ne nekem! Régi biciklista vagyok. Ismerjük a trükköt, elcsalni a dögöt ismeretlen vidékre, és otthagyni. Mások is ezt csinálják.

Geréb a taxiórára pillantott. Már felül volt negyven forinton.

Nem csapta le az órát az előző utas után, így „vadászott". Még

egyszer megfizetteti a huszat... Geréb ettől megnémult, mindig megbénította, ha nyiltan becsapták, képtelen volt tiltakozni.

Már Budán játtak. Geréb kifizette, amit az óra mutatott, de egy forinttal sem többet. A taxis káromkodott egyet, s úgy indult el, hogy majdnem hanyatt lökte volt utasát.

Geréb vacsora után ismerősöket hívott fel telefonon. Nem talált Kormosnak gazdát. Ismeretlen származású kóbor kutya kinek kell?

Más tennivalói miatt egy hétig nem mehetett a hajógyárba.

Mikor kijutott Angyalföldre, rossz lelkiismerettel sietett a lakatlan házba. Mintha véletlenül vetődne oda, ácsorgott az udvaron. Egy sportújságba porcogós csontokat rejtett otthon, kivette a táskájából, és Kormost szólongatta.

A lakatlan házban csapkodtak az elszabadult ablakszárnyak, mint valami szellemtanyán.

Geréb benézett a lépcső alatti vacokba, azt hitte, a kutya sebesülten vagy döglötten ott hever.

Kormos eltűnt.

Geréb kisétált a Váci útra, és benyitott a kocsmába.

Leült a legközelebbi asztalhoz, a duruzsoló olajkályha közelében. Senkit sem látott a savanyú szagú helyiségben. Másodjára még hangosabban köszönt.

Idősebb pincérnő jött elő, szederjes arccal, fehér kötényben, fityulával. Tekintete szürke és álmos. Majdnem tiszta asztalkendővel letörölte Geréb előtt az asztalt.

— Jó napot. Láttam már itt a kedves vendéget? Mit parancsol?

Geréb az igazat mondta:

— Nem tudom.

— Bizza mindig a nőre, uram, nem járhat rosszul. Mocsok idő van... Fél liter forralt bor rendbe hozza a lelkivilágát. Azonnal hozom.

Rezsó volt a pult mögött, azon két kormos fazék. Szállt a fedő alól a borgőz és fahéjillat.

A falon több év előtti hajógyári képes naptárak. A napokat és hónapokat letépték, az évszám és a kép maradt.

A nő cserépcsuporban hozta a forró vízből s némi borból, sok fűszerből álló löttyöt, és tartotta a markát.

Geréb fizetett. Nyúlkált a nő a bőrtáskában, nagy nehezen adott vissza, forintosa egyáltalán nem akadt.

— Mit tudnak a kutyáról... asszonyom?

A pincérnő elmenőben volt, hirtelen visszafordult.

— Ohó! Azért olyan ismerős uraságod... kinéztem, mikor a balhé volt a gazdátlan kutyával. Utána bejött a rendőr. Meg a szemtanúk is. Józsi, gyere csak ki, itt van a mi emberünk!

Kitárult a raktárajtó, és megjelent a kövér, vörös képű, pocakos csapos, akivel Geréb egyszer már összekülönbözött a Váci út túlsó oldalán, a másik kocsmában, Kőműves Péter temetése után.

Kurta, szőrös, tetovált karja volt Józsinak, könyékig felgyűrte a pincérkabátot. Jól megnézte Gerébet.

A pincérnő közben fejhangon kiabált.

— Maga csalta el Kormost az udvarról... Igaza volt Józsinak! Autó alá lökték szegény dögöt. S én, marha, amikor a sintért elzavartam, vállaltam, hogy az én kutyám... a jó szívem! S most az én nevemre róttak ki háromszáz forint büntetést, érti, uram?! Ezt megfizeti, most, azonnal... mert telefonálok a rendőrségre!

Geréb nem itta meg a forró löttyöt. A csuporban a felszínen fehéres hab s fahéjtörmelék úszkált.

Józsi nem mozdult a pult mögül. A pincérnő elállta a kijáratot. Geréb arra gondolt, Józsi megverheti vagy kidobhatja. A nő tovább kelepelt:

— Enni adtunk a dögnek, és minket büntetnek?! Az autós piszok alak, kimosta magát, hogy a kutyás pasi részeg lehetett, megmondják a kocsmában, ki az... Nem fizetek büntetést. Megvan a madarunk... Józsi, szólj már!

— Mit akarnak tőlem? — állt föl Geréb.

A csapos ügyet se vetett az ijedt vendégre.

— Hagyd a francba az egészet, Matild. Majd kérvényt írunk, hogy engedjék el a büntetést, s ha szívóskodnak, fizetsz. Megmondtam előre... ez a tag ismeri a fejeseket a hajógyárban. Már találkoztam vele. Ismerjük a fajtáját. Jobb a békesség. Matild, fogd be már a pofádat. Maga meg tűnjön el, uram! — A csapos a pult felett Geréb lába elé köpte a cigarettacsikket.

Matild sírva fakadt, de a csapos félrelódította az ajtóból. Meghajolva tessékelte kifelé Gerébet, de nem lehetett tudni, nem akar-e rajta is lökni egyet, búcsúzóul.

A gondnok napokig kémlelte sunyin Gerébet a Népszigeten.

Kibökte végül, hogy a kocsmában többször megtárgyalták azóta is a kutya sorsát, Geréb látogatását. Matild jószívű fehérnép, megesett a szíve a gazdátlan kutyán. Kapott Józsitól két pofont miatta. Kormost a sintér kezére adták. A kutya különben egy öreg hajóépítőé volt, akit karhatalommal költöztettek ki a lebontásra ítélt házból Óbudára, a tizedik emeletre.

Jobb lesz, ha Geréb elkerüli Matildot! Rendes nő az, azelőtt jobb helyeken dolgozott, de iszik, s ha berúg, ordenáré módon viselkedik.

Az ősz lassan elfoglalta a szigetet, a hajógyárat, egész Angyalföldet.

Északi szél fújta el a nyár emlékét.

Geréb elment néha a lakatlan ház előtt. Meg sem állt. S egyszer kikukkantott, utána kiáltott Matild. Néptelen délelőtt volt. Nagyokat lódult a goromba szél.

— Jó napot, uram. Miért kerül bennünket? Nem gondoltam, hogy ilyen haragtartó. Fogadtam Józsival, hogy bejön... és vesztettem.

— Mintha azt üzente volna a gondnokkal, hogy nem akar látni.

— Ne hallgasson arra a pasasra, megbízhatatlan, minden felesége otthagyta! Mérgében eljár a szája az embernek.

Szélesebbre tárta az ajtót, s barátságosan mosolygott.

— Pohár sincs koccanás nélkül, uram.

Geréb nem tudott elmenni.

— Mit kíván, asszonyom?

— Megbékíteni önt. Múltkor itthagyta a forralt bort, jöjjön be, fogyassza el.

A pult mögött Józsi állt, közönyösen biccentett. S a mázas csuporba — talán ugyanabba — öntötte a forralt löttyöt.

Közben Matild negédeskedett.

— Azt mondják, önnek szava van, uram...

— Ne higgyen a fecsegőknek!

— Kérem, segítsen nekünk.

— Miben?

— Egy ismerős jogtanácsos kérvényt írt az érdekünkben. A jobb vendégek már aláírták. Ön neves ember, tessék, itt alul...

Az volt a beadványban, hogy a hajógyári munkások kérik, sőt követelik, hogy egyelőre ne csukják be a kocsmát a lakatlan házban, mert a Váci úti és a hajógyári munkásság érdekében fontos feladatot

lát el. Az írás majdhogynem népművelő intézménynek nevezte a darukocsmát.

Geréb nem nevette el magát. Aláírta a beadványt. Matild azt mondta:

— A büntetést is elengedték a kutyáért. Talán ennek is lesz foganatja. Ragaszkodnak hozzánk a törzsvendégek. Mint egy nagy család, uram... aki megbízható, annak hitelt is adtunk.

Geréb érteni vélte a bánatot. Féltik a jó keresetet, s az sem lehetetlen, még ezek is megszerették a hajógyári környezetet.

Hórukk-emberek jöttek, fröccsre.

A szembelóduló szél majdnem visszasodorta a távozó Gerébet a küszöbről.

Matild azt mondta búcsúzóul:

— Írhatna egy cikket is, uram, attól félnek ennek a piszok vendéglátó vállalatnak a vezetői! Hogyan bánnak a becsületes dolgozókkal, azt hallgassa meg, no, majd legközelebb mesélek erről.

Lehet, hogy a beadvány papírkosárba került, de a kocsmát egyelőre nem zárták be.

A didergő késő őszi napokban az öböl szennyes, olajfoltos vize egyre sötétült. Téli pihenőre vontatták a hajókat. Tele lett velük az öböl a hajógyár alatt.

Reggelre jéghártya képződött a Dunán.

A gondnok mintha haragot tartana, mogorván kerülte Gerébet.

Naponta átmotorozott az üzemi konyhára — Újpesten át —, s elhozta a kint tanyázó író porcióját, patent ételhordóban. Vásárolt a boltban egyéb ennivalót is, s felszámította az árát.

Gerébet a néptelen szigeten senki sem zavarta. A szobáját rendesen fűtötték, remekül érezte magát. Jól ment a munka.

Korán kelt, rádiózenét hallgatott. S délig kijavította, ami előző nap elkészült. Ebéd után új fejezetbe kezdett. Néha dolgozott késő éjszakáig, hajnalig.

A regényírás olyan, mint a gályarabság. Hozzá van láncolva az ember, kényszerből is csinálja.

Elhúztak didergősen a hideg, sírós őszi hetek, szinte észrevétlenül.

Geréb éjjelente felriadt. Hallgatta a szél harsogását. S mert nem tudott elaludni, a kézirat fölé görnyedt.

Reggelente deresen fehérlett a készülő hajók vasteste, fakóbbak lettek a télre lehorgonyzott dunai hajók az öbölben.

S a budai hegyeken hófoltok világítottak át a télies homályon.

11

Mondják, hogy a Népköztársaság útja a legszebb sugárút Pesten. Azelőtt Geréb nemigen nézte meg a méltóságos, gipszkoszorúkkal, idétlen angyalokkal díszített bérházakat, a járdaszélen veszteglő aszfalt-talapzatba zárt fasorokat. Üzletek, eszpresszók, bankfiók, Operaház, Nagyáruház, a Nagymező utcánál színházak; a November 7. tér, ahol negyvenötben felakasztott keretlegényeket látott Geréb, ma is emlékszik a képre.

A Nagykörút után elmaradoznak az üzletek, szaporodnak a fák. Képzőművészeti Főiskola, Bábszínház, Kodály körönd. Aztán előkertes villák, követségek, székházak. A busz erre tart Angyalföldre.

Kora tavaszi fényben fürdenek a városligeti fák. Millenniumi emlékmű, Műcsarnok, Szépművészeti Múzeum. Felvonulási tér, a Tanácsköztársaság emlékművével. S Gerébnek minden alkalommal az jut eszébe, hogy itt meneteltek a hajógyáriak tizenkilencben, május elsején, majd negyvenötben is, s azután minden évben.

„Üdvözöljük Angyalföldet, a Magyar Hajó- és Darugyár felvonuló dolgozóit..."

Ott az emlékmű, a feszülő bronzalak magasra tartja a Tanácsköztársaság, a munkásbecsület zászlaját.

Elkanyarodik a busz, befordul a Vágány utcába. Balról a régi zsidókórház, jobbról — innen az utca neve — a nyugati teherpályaudvar. Két háborúba is indultak innen harcba a katonák; hajógyáriak is, amikor frontra küldték a Váci útról az embereket. A mi ismerőseink legutoljára zömmel munkaszolgálatos gúnyát hordtak, aknát szedtek, lövészárkot ástak — és elpusztultak. Vonsik ejtőernyős tizedes önként ment a halálba.

A Róbert Károly körúton nagy a forgalom. Új, tízemeletes házak, s itt kezdődik a földszintes Angyalföld. Kisebb-nagyobb üzemek a Lehel úton; előbb át kell menni a téren, ahol nagyra nőtt fák között a templom vesztegel, mint kikötött hajó. Ide menekült be egyszer

a régmúltban két angyalföldi lány a tüntetést karddal szétverő rendőrök elől. Az egyik — Kőművesné, Bondor Mária — él még a Hajóépítők utcájában, a másik, Sztanóné dísztemetésen búcsúzott, Újpesten nyugszik.

Sokszor megtette ezt az utat Geréb, évekig kijárt a hajógyárba. Megint kanyarodik a busz.

Vörös Csepel, vezesd a harcot,
Váci út, felelj neki...

Geréb egy alkalommal megemlítette Hidas Antalnak — a munkásdal írójának —, hogy Váci út helyett Angyalföld jobban illenék a szövegbe... Így ismerik a dalt, már nem lehet változtatni rajta.

Sztanó és mások azt mondták, nem laknának más kerületben semmiért.

Mire elmúlik ez a nyár, alighanem búcsúznia kell Angyalföldtől. Könyve majdnem kész, olyanformán áll, mint a magasba érő gabonaasztag; már összefelé igazítják a kévéket, „hajazzák"; takarjon, kössön, viharnak is ellenálljon, s legyen szép formája. Asztagot ma már nemigen raknak, kombájn arat, el is csépeli a gabonát.

Öröm, megkönnyebbülés, hogy elkészül a munka, de egyben bánat is, mert el kell válnia a hajógyári emberektől. Minden kéziratába beleszeret, ha kész, nehezen adja ki a kezéből. S ha muszájból búcsúzik, igyekszik elfelejteni. A kritikát, ismertetést már úgy olvassa, mintha idegen műről lenne szó, a szereplők nevére sem mindig emlékszik, ha író—olvasó találkozón kérdezik.

A hajógyár közelében áll a már ismert új lakótelep s a sárga falú gyerekkórház. Ligetes téren gyerekek futkosnak a hajógyári napközi piros melegítőjében. Elröppen tizenvalahány év, és ők is szétszélednek a környékbeli gyárakba. Most a szemközti hajógyárat látják játék közben is. S ez a kép bennük marad örökre, akárhová kerülnek.

Gerébet űzi a nyugtalanság. Magnóját régen elhagyta. Már nem köt új ismeretséget. Egyre többet kószál a Hajó- és Darugyár Váci úttal párhuzamos sugárútján, a Meder utcától az újpesti hídig. Új csarnokok, régi műhelyek ölelkeznek, torlódnak · a sugárút mentén.

Több kisebb üzemet elnyelt száz év alatt a Ganz. Csak az öregek említik egyiket-másikat a régi néven.

A Ganz feliratot három világrészben, tengeri és folyami kikötők daruin látta már Geréb. Akkor még nem gondolta, hogy egyszer neki is a szívéhez nő a gyár, ahol gyártották őket. Szibériában a nagy folyamokon utazott is egy hajón, amelyik Óbudán készült.

Az embert alakítja a környezet. Nemcsak a szülőföld, a lakóhely határozza meg az egyéniségét, hanem a munkahely is, ahol alkotó évtizedeit eltölti.

Ne döntsük el, melyik Budapest legszebb sugárútja!

Geréb közérzetéhez már a lemezdöngetés is hozzátartozik. Mikor kint töltötte éjszakáit a Népszigeten, éjjel felriadt az áthullámzó üzemi zajra, s aztán már az volt szokatlan, amikor beállt a csönd.

Középen vasúti pálya, váltókkal.

Kopott kockakövek. Gödrök, tócsák. Vasúti szerelvény húz befelé, Sípszó, zászlólengetés. Gerébnek félre kell állnia. Megterhelt targoncák robognak.

Kamionok döcögnek kifelé, külföldi rendszámmal. Teherautók kerülgetik egymást. Fürge targoncások cikáznak a rámpán járművükkel, mint tó felszínén a vízipók. Dolgukat tevő munkások és mérnökök ballagnak egyik üzemből a másikba.

A főbejáratnál, az igazgatósági épület előtt a Váci úton a lépcső tetején két behemót kőalak, kalapáccsal. Előtte gondozott park, a közepén Lenin-szobor. Öreg nyárfák ácsorognak csoportban vagy magukban, a hajógyár területén is látni jó néhányat belőlük.

A kőfal után, az öböl partján folytatódik a sugárút. Az egyik felén magasodnak az üzemek, előttük terül el a sólya; a másik oldalon félig kész úszódaruk sorakoznak, fénylik rajtuk a friss festék. Mindenütt építők sürögnek. A házi használatú daruk hosszú karjukkal az égbe kapaszkodnak.

Geréb kisétál az öböl partjára. Itt a sarokban, ahol télen át forgalomból kivont hajók horgonyoztak, most vadkacsák tanyáznak. A parthoz szorult az ősz óta rothadó, kocsonyás falevéltömeg, savanyú szagát hordozza a szél. S a hullámverés idesodort egy korhadt ácsolatgerendát is.

A következő közön visszafordult Geréb a központi útra, már eltelt az idő, amit sétára szánt.

Lábas színek alatt szürke homokhegyek és csorba domb, sötét színű vasbugából. Megint ki kell térnie a járművek elől.

Itt van, ez az öntöde főbejárata. Megnézi az óráját, és benyomul a lengőajtón.

Megtorpan, mint akit ismeretlen barlang homályába lökött a kényszer. Csillékben homokot tolnak befelé. Távolabb vasszerkezetek, öntőformák sorakoznak. Jobb kéz felől kicsi téglakemencék. Ragadós hőség hömpölyög.

Gerébet kiveri a verejték. Könnyű felöltője nehéz lett. A felöltőjét kigombolja, a sapkáját a kezében lógatja. Köhögtető füst szivárog valahonnan s az égett, tüzes vas fojtó szaga.

Pattanó vezényszavak hangzanak. Geréb jobban körülnéz.

Kevés embert lát az öntödében. Amint hozzászokik a füstös homályhoz, felfedezi a munkásokat az öntőformák árnyékában, a kemencék mellett s a távoli sarokban; ajtók nyílnak valahová, nyilván ott is dolgoznak. Mellette szikrák röppennek fel.

Az első kemence csapolónyílásán megjelenik a lángcsipkés, csurranó vas, majd vastagon ömleni kezd. Geréb felett elhamvadnak a szikra-csokrok. Lehull a pernye.

Bőrkötényes, meztelen felsőtestű, posztósapkás emberek hajladoznak a kemence előtt. Arcukon a munka szennye, szemük fehérje villan, mosolyognak a csodálkozó látogatón.

Geréb bűvölten figyeli a csapolást. Tegnap azt mondták neki telefonon, hogy legyen pontos. Most itt van. Egyelőre nemigen törődnek vele.

A keskeny vályúban kifelé nyomul az izzó vaspatak. Sugárzó felszínén villóznak a színek. Fehér, kék, sárga, piros... Nagy üstbe bukik a cseppfolyós fém. Amikor megtelik, másikat tolnak a helyére, s az elsőt csigával, lánccal emelik magasba. Az alig moccan, nem billen oldalra, lóg a sikló daru kampóján. Könnyedén száll a csarnok légterében.

Ügyes szerszámmal megbillentik, s élő anyagként ömlik be a folyékony vas az előkészített formába. Ezt az üstöt elviszi a daru, s már hozza a következőt.

Hogyan is írja József Attila?

Piros kisdedet álmodik,
a vasöntő az érctormákba...

Ki tudja, valójában miről álmodoznak a fekete arcú férfiak?

Geréb arra eszmél, őrá kiabál a magasból az éles hangú darukezelő, középkorú asszony. Útban van, leönthetik folyékony vassal, mit keres itt? Menjen el a daru alól.

Maga sem vette észre, milyen messzire tévedt az öntödében. Nyilván az üst útját követte.

— Elaludt, uram?! Ébredjen fel már!

Sztanó Géza áll meg mellette.

— Már itt van? Üdvözlöm, a munkásosztály nevében. Örülök, hogy ide talált — fogja meg a vendég karját. — No, azért ne féljen... Kiabálnak, mert megszokták, de vigyáznak magára.

Sztanó szürke munkaruhában van, vászonkabátja alatt lyukacsos trikó, annak eredeti színe fehér lehetett. Fején piros védősisak. Hozott egyet Gerébnek is, a fejére illeszti.

Szorítja a halántékát. De nem mer szólni. Kioldja a nyakkendőjét.

Sztanó befelé vezeti, el a veszélyes helyről.

A hideg léghuzatban Geréb tüsszögni kezd.

— Egészségére, mester! Gyerünk még beljebb. Ott szélárnyékban leszünk. Látja? Ezért is hektikás annyi öntő, mire nyugdíjaskorba ér. Ez veszélyes üzem, nehéz szakma.

Mintha el akarná terelni a vendég figyelmét, amíg az törülgette halántékáról a hideg verejtéket, tovább beszél:

— Hajóépítő, öntő... Kint sem könnyebb ám a sólyán, esőben, szélben, hóviharban. Az öntők idebent dolgoznak... s ugyanazokat a betegségeket kapják, mint a kinti társak. Mind köhögős lesz, nyikorognak a forgók, fájnak az ízületek... nem mulatság nekünk megöregedni. Az emberek azt hiszik, valami nagyfőnököt csábítottam ide... Mert fejlesztést kértünk, de az öreg öntödére nemigen jut pénz... Ritka itt a látogató.

Míg Geréb az öntőformákat bámulja, Sztanó elmondja, hogy nem érc-, hanem különleges homokkal bélelt faformákba öntenek. A formakészítés külön szakma, az üzem a szomszédban működik.

Geréb alatt rezeg a betonpadló. A formákat vibrációs döngölővel készítik elő az öntésre.

Távolabb, a csarnok belsejében félig kész formák felett piros kendős, bőrkötényes asszonyok hajladoznak. Dagasztják a vizes homokot, mint a kenyértésztát. Tekintetük villan, de a szavuk barátságos.

— Vigyázz a vendégedre, Géza...

— Melege lett az uraságnak!

— Nem sétatér ez, elvtárs...

Geréb nem látja az asszonyok arcát, lehajolva dolgoznak. Sztanót elszólítják a kemencékhez. Geréb hangosan köszön az asszonyoknak. S mert megint tüsszentett, egészségére kívánják.

Visszasomfordál a kemencékhez. Óvatosan lépdel, Sztanó várja.

— Mi baj, mester? Hozhatok hűsítőt?

Geréb bólint. Inge már a testére tapadt az izzadtságtól.

Sztanó térül-fordul. Kezében párával borított, füstszínű kristályvizes üveg. Sztanó teletölt egy hasas pléhbögrét.

— Védőital, öntőknek. Lassan kortyoljon, ha kedves az élete. Ő maga az üvegből iszik jóízűen.

Gerébnek reszelős lesz a torka a hideg kristályvíztől. Verejtékes arcát törülgeti. Az asszonyok öntőformákat tolnak el egy kocsin. Kiveszik az üveget Sztanó kezéből.

Közben a harmadik kemencéből is megindult az olvadt vas, szállnak a szikravirágok.

— Megunhatatlan látvány, ugye, mester? S látja, az öreg öntődét egyesek halálra ítélnék. Ezért hívtam ide önt. Más gyárban is becsukták a boltot. Változik a gyár profilja, sokkal kevesebb hajó épül. Öntvény sem kell annyi, mint régen. Lábon maradunk, mert külső rendelésre is dolgozunk. Híre van a mi öntödénknek, az itteni mestereknek. De modernizálásra, fejlesztésre már nem jut pénz. Másutt automata öntödék vannak, de itt már nem érné meg, annyiba kerül. Úgy öntünk, mint száz éve. Nehéz fizikai munkával, állandó veszélyben. A szakma neves emberei dolgoztak itt. Az öntészet a gépipar alapja... hallotta már? De azért sok minden megváltozott az évek folyamán. Valaha a jó öntő, a mester kétszer annyit keresett, mint más munkás. Mesélik, hogy a legjobb öntők szombat estétől hétfő reggelig mulattak, s keménykalapban, fiákeren jöttek be dolgozni.

— Maga itt a főnök? — kérdezi Geréb krákogva, mert berekedt a metszően hideg kristályvíztől.

Sztanó türelmesen vár, csak később válaszol:

— No, nem nagyfőnök, hanem csak örök helyettes. Nem juthatok feljebb, nincs mérnöki diplomám... S a tanulásból kiöregedtem. Az életem színészkedéssel telt el. — Hetykén nevet, de szája sarkában ettől mélyebbek lesznek a ráncok. Őszes borostája másnaposan meredezik. Hunyorogva néz Gerébre. S meglepően tiszta hangon dúdolja

az operettnótát: „Tanulj meg, fiacskám, komédiázni..." Mégsem tűnik magatartása komolytalannak. A szerepből könnyedén lép át a valóságba. — Az öreg Rakovszkit, a mostani főnököt ismeri?

— Nem.

— Nohát annak sincs diplomája, legalábbis nem mérnöki... Nekünk időben tanulni kellett volna, de a történelem félrepofozott... Most már mit tehetünk? Rakovszki figyelemre méltó egyéniség. El akartam küldeni önhöz, de nem vállalja... megsértődött, és fél minden idegentől. Mindenki azt mondja rá, „az öreg"... még én is, pedig alig vagyok fiatalabb nála. Már nyugdíjba mehetek. Itt korkedvezmény van. Azt hiszem, hallott a vörös csillaggal díszített szatmári harangról... Kőműves Péter bácsi öntette Rakovszkival. Akkor volt fiatal mester, micsoda remek öntvények kerültek ki a keze alól... Addig gyötörték, míg estin megszerezte a technikusi papírt. Nekem még az sincs, pedig jártam eleget a technikumba, persze későn... Az utolsó vizsgám hiányzik, de itt mindenki úgy tesz, mintha az is megvolna. Rakovszkinak kisujjában az öntőszakma... Érzéke van hozzá. Zömök, kopasz ember különben, másfél mázsát könnyedén emelget... Ha nyakkendőt köt, azonnal izzad a képe, pedig itt, a szikkasztó hőségben sohasem fénylik, verejtékezik... Rakovszki volt a legelső élmunkás ebben a kócerájban. Mond ez önnek valamit? Csábították innen, de hányszor... Nem ment! Az ország egyetlen még működő harangöntője társnak hívta, biztosított jövedelemmel, maszeknak. Azóta ha felbosszantják, a kuruc istent emlegeti, meg hogy itt kéne hagynia az egészet, hiszen önthetne nyugalmasan harangokat is! Minden munkát kézbe vesz, akárkinek megmutatja, hogyan kell csinálni... Akárcsak Hollósi Béla, a már nyugdíjba ment néhai főmérnökünk. Ők ketten összepasszoltak. Rakovszkinak szenvedélye a horgászás... Óbudán lakik, maga építette családi házban. Háromkerekű BMW-motorja van, ismeri azt a járgányt, kis felvágással autónak lehet mondani. Öreg jószág, de karbantartja. Azzal jár át az összekötő vasúti hídon, elfér a járdán. Egyik fia technikus, másik mérnök az óbudai hajógyárban. Azelőtt az öreg az ünnepeket a jó horgászvizek mellett töltötte. Ráckevén a hajógyárnak is van tanyája, de Rakovszki a halakért nem restellt távoli tavakhoz, víztárolókhoz elmenni, sátorban hálni. Most már nyugdíjba megy, pedig még nem akart, de eltört benne valami... Megsértették egy értekezleten, ahol káderfejlesztési tervről volt szó. Az előadó szerint az öntödében

„betervezték" a vezetők „minőségi" cseréjét. Én is felhorkantam erre, és először szóltam hozzá. Megkérdeztem, hogy miért nevezik „minőséginek" ezt a cserét? Valami alkatrészt, netán káposztafejet akarnak cserélni?! Ki volt az a szerencsétlen, aki a kifejezést idecsempészte a szürke mozgalmi zsargonból?! Híre ment a felszólalásomnak. Minden új hozzászóló, Rakovszki is helyeselte. De ő aznap hazament, és nem is jött be többet. Betegállományban van.

— Tényleg megbetegedett?

— Nem betegebb, mint azelőtt. De a magunkfajta hajóépítő vagy öntőmunkás idősebb korára hurcol magában néhány betegséget. Még a legegészségesebbnek is fájnak az ízületei, ropog minden csontja. Ha félreáll és panaszkodni kezd, hónapokig kezelik a rendelőben, kórházban... fürdőbe is elküldik, ahol toldják-foldják, masszírozzák, amíg meg nem unja. Nézze az öntvénytisztítókat, vibrátorral dolgoznak, reng alattuk a föld. Nincs hatásos védőeszköz. Joguk lenne megtagadni a munkát. De azt nem teszik. Saját felelősségükre dolgoznak tovább. Magunk között szólva, volt itt két baleset mostanában. Úgy vettük fel a jegyzőkönyveket, hogy nem az üzem hibás, hanem a dolgozó volt a hibás. Folytathattuk a munkát, a főnöki prémiumot is kifizették. Ha leállnak a tisztítók, bezárhatjuk az öntödét. Az ártalmon nem tudunk változtatni. Most különben felszerelnek vagy kétféle védőberendezést az öntödében. Itt hevert, ki tudja, mióta, a raktárban. Mi nem is tudtunk róla. Sajnos, a védőfelszerelést gyakran azért nem használják az emberek, mert némelyik akadályozza őket a munkában. Aztán ha baj van, a munkás kéz vagy láb nélkül marad, előrántják a papírt: olvasta, aláírta, kioktattuk! Ilyenkor is a dolgozó a hibás. Persze, a megsérült munkásnak mindenképp teljes anyagi kártérítés jár a kiesett időre. Azelőtt, ha hibás volt, lebeszélték a pereskedésről. Most már nincs huzavona, sok tárgyalás, a pénzt ki kell fizetni. Ha a dolgozó maga nem jelentkezik érte, meg kell keresni hivatalból. Rakovszki sokat harcolt ezért. S most „minőségi" csere áldozata lett... Beszéljek még az öntödéről?

— Igen.

— Az egész kócerájt még a régi Ganz-szervezetben építették. Akkor modern volt. Mostanra elavult. A fiatalok rendre elmennek. Kihal a szakma. Két fiú maszeknál gürizett két évig egy pincében. Ifjú házasok voltak, albérletben laktak. Kellett a guba, güriztek. Befizettek öröklakásra. Amint megvolt, visszajöttek. S mi örültünk

nekik, mert rendes fiúk, remek munkások. A maszeknál naponta két műszakot nyomtak le. Azt nem bírhatja örökké az ember. Most itt vannak. Míg fiatalabb voltam, én is hányszor el akartam menni. De nem élhetek Angyalföld, a Váci út nélkül... Ez a hazám. Szívesen írnék könyvet az életemről, a mi életünkről. Tényleg az lenne a címe, hogy „Angyalföldi rapszódia". Én ebben a városrészben születtem. Szeretem a Váci utat, a hajógyárat. Nem élhetek nélküle. Innen nincs hová mennem. Majd visznek, lábbal előre, az újpesti temetőbe, az a miénk... Ott nyugszanak az ősök, a haverok, akik megelőztek... A gyárat itt kell hagynom hamarosan, de Angyalföldön még elleszek egy ideig. Nyitva a hajógyári klub, itt van nyáron a tér, az öreg haverokkal... Mit akar még kérdezni?

— Kőműves Péter bátyánkat is minőségi cserével küldték el?

— Éppen ő jut eszébe? Ilyenformán. Betegeskedett, mint a többiek. Aztán jobban lett, akkor visszahívták... aztán újra elküldték. Ez tette be az ajtót neki, többé nem is állt egészen lábra. Volt egy nagy dobása a két öregnek, Péter bácsinak és apámnak. Nem hallott róla? Írt Várnából a kikötő igazgatósága, hogy valamikor, a századforduló körül, vásároltak Angyalföldön egy kitűző hajót, még elszolgálna a kikötőben, de tönkrement vagy három fontos alkatrésze, lehetne-e kapni. Senki sem tudta, mihez fogjon. Már el is felejtették azt a típust. De a két öreg emlékezett, feltúrták Kékesdi Tibivel az irattárat, s meglettek a rajzok. A két veterán nyugdíjas társadalmi munkában csinálta meg az alkatrészeket. Várnából köszönőlevél jött, felolvasták egy ünnepélyen. Az öregeket meg sem említették. Szép történet?

— Tud még ilyent?

Sztanó hangja keményedett.

— Az érdekes sztorinál is van fontosabb. Az igazság. Mégpedig a mi igazságunk. Azt fogalmazza meg, ha van hozzá tehetsége. Látja, ha képes lennék rá, megtenném. De már annak is örülnék, ha haszna lesz annak, hogy magával beszéltem róla. Olyan vagyok a maga szakmájában, mint a süketnéma Tálos a homokozóban. Sok mindent megértek, de nem tudom kifejezni. Erőlködöm, és nyögés lesz belőle meg szégyen... Írjon a munkásoknak, akkor is, ha nem biztos, hogy azonnal megértik. Mutassa meg nekik saját életük értelmét, a szépségét. Mindenütt azt olvasom, hogy a munkások iszákosságban, kurválkodásban élik ki magukat. Nem azt akarom mondani, hogy ilyen

nincs is. De ennyire vigasztalan a jelen? Mindenki lump, félresikerült, csak szédeleg valahol a periférián? Sok könyvet kézbe vettem, s egyik sem tetszett. Nem bennem lehet a hiba. Másképpen nem tudom kifejezni, amit szeretnék.

— Attól tart, ha megjelenik a könyvem, le kell tagadnia, hogy ismert és segített?

— Nem. Ettől nem tartok. Mondják, hogy a pokolba vezető út is jószándékkal van kikövezve. A jószándék tehát nem elég. Részleteket ismerek csak a munkájából, de az ellen nincs kifogásom. Nem az a legfontosabb, hogy az emberek azonnal megértsék, mit akar, hanem hogy ön értsen meg bennünket! Vagy legalábbis kísérelje meg. Ahogyan kérte, ma bemutatom magának a leghíresebb brigádunkat. Viszontlátásra a szigeten...

Sztanót elhívták. Mire Geréb észbe kapott, már eltűnt egy öntőforma mögött a füstös homályban.

Geréb sokáig mozdulni sem tudott. Köszönt az asszonyoknak. Szórakozottan fogadták, fel sem néztek.

Sztanó Géza érdesen, indulatosan beszélt. Itt az öntöde, ezekkel az emberekkel. Vonzó-e a munkások világa? Annak kell-e lennie? Ha megkérdezné a munkásasszonyoktól, azzal vágnának vissza, hogy része legyen benne a firkász úrnak! De nem az a lényeg, hogy maga is segítsen gépi formákat önteni, hanem hogy megmutassa, értelmezze az életet, ezt a világot. Ebben igaza van Sztanónak.

Hisz reménykedések, kudarcok fellege árnyékolja a múltat.

Geréb kiballagott az öntödéből. Már a fürdőből, öltözőből jöttek a magkészítő asszonyok, kipirultan, elegánsan; elmentek mellette az öntők is, csoportokban. Lehetett látni, kik tartanak a klubba, sörpartira. Volt, aki a kispályás focimeccsre igyekezett, mások talán a diszkóba készültek.

Geréb a Váci úti csemegeboltba igyekezett. Ennivalót vásárolt. A sör éppen elfogyott. Nem kapott a kultúrházban sem, oktatás van, ma nem adnak italt.

Nem maradt más, mint a lakatlan ház kocsmája.

Alig fért be, műszak végeztével sokan idejöttek a hajógyárból. Sorban álltak a pultnál. Fröccs, üveges sör vagy egy feles. Megkapja, fizet, s már megy is a vendég. Ez élteti Matild boltját. Aki megitta

az adagját, kifelé törekszik, s annyian nyomulnak befelé, mintha ostromolnák a pultot.

Matild egyedül dolgozott. Geréb később vette észre a döcögve járó, kövérkés nyugdíjas nénit, aki a csoportok között furakodott, összeszedte és elmosta az üres poharakat. Ismeretlennek az üvegbetétet is felszámítják, ha sört kér. Forint ötven üvegenként. Ki meri azt visszakérni? Ezért megy a néni az üvegekért.

Matild terjedelmes fenekén fekete szoknya. Széles bőröv szorítja a derekát.

Geréb a pulthoz nyomult, s hat üveg sört kért. Matild szórakozottan bólintott. Mögötte plafonig ért a tele sörösrekesz.

— Szatyrot hozott, uram?

Geréb rázta a fejét. Csüggedten várakozott. Matild nyugtatta a türelmetleneket, köszönt a távozóknak, fogadta az érkezőket, mintha egyszerre mindenkit látna.

— Mi lesz, uram?

— Elviszem ölben.

— Ne siessen annyira.

Később odavetette:

— Nőt vár a szigetre, mi?

Geréb nem válaszolt, mire Matild évődve megfenyegette. Lepattintotta két üvegről a kupakot, koccintott.

— A vendégem. Egészségére. — S már el is fordult, rutinosan dolgozott, mérte a fröccsöt, kapkodta a rekeszből a sört, csorgatta csőrös üvegből a pálinkát.

Minden férfival másképpen komázott. Az idősebbeket bácsizta, kezét csókolommal köszönt a nála nem sokkal idősebb üzemvezetőnek. A magakorúakat tegezte, a fiatalokat udvariasan magázta. A nőket soron kívül kiszolgálta.

Közben Gerébnek beszélt halkan, hogy Józsi nagy gané, most is a lóversenyen van, legalább nyerne.

Alig kortyolt a maga sörösüvegéből. A pult alá nyúlt egy ócska szatyorért. Nyilván itthagyta valaki. Belesüllyesztette a hat üveget. Elvette Geréb pénzét, visszaadott.

— A sikerére, uram... — ivott Gerébbel.

S megszorította a csuklóját, ne menjen még.

— Ugye mirólunk nem ír rosszat?

— Ezt ígérhetem.

— Józsi nem hiszi, hogy ön tényleg író. Mit keresne egy író a gyárban? Őneki is van valami igaza. A bolt feles gebin. Meg akarják szüntetni ezt a formát. Akkor itthagyjuk a francba... ki bolond szimpla fizetésért dolgozni?! Jó hely ez, s ritka ma már a jó üzlet.

Elmentek a futóvendégek. Nem lett sokkal több a hely. Új vendégek nyomultak befelé.

— Józsi nem olyan műveletlen bunkó ám, mint ahogy hinné az ember. Könyveket olvas. Azt mondja, ha maga igazi író lenne, nem mászkálna a gyárban. Megülne békén a kricsmiben, helyébe hoznának mindent, az egész életet.

Geréb bólintott. Összefolyt a sokféle emberi hang, a beszélgetés zaja.

Valaki arról mesélt, hogy mi történt ma a szereldében, a sólyán, mit válaszoltak a főnöknek, amikor rájuk szólt. Mindenki mondta a magáét, a munkások egymás szavába vágtak. Mehetnek kulturáltabb környezetbe. Sőrt, fröccsöt, felest a klubban is lehet inni. De ott illik leülni, tán másik ruha kéne. Filmet vetítenek, vitát rendeznek, a nagyterembe tessékelik az embert.

Matild csuklóján széles ezüstpánt, megcsúszik, kilátszanak alóla a májfoltok.

Szélesre nyílt az ajtó, benyomult Józsi, új, sárga bőrkabátban. Intett a közelállóknak.

— Vendégeim vagytok.

— Nyertél, Józsikám? — nevetett Matild.

Józsi nem válaszolt. A pult mögé állt, csőrös üvegből rumot töltött magának egy borospohárba, és kiitta. Aztán mért néhány havernak. Azok úgy látszik, vártak rá, eddig is a turfújság felett könyököltek a sarokban.

Lónevek, futamok, osztalékok röpködtek a levegőben. Matild búcsúzott:

— Örültem, uram... Majd bemutatom önnek férjemet, a hajóskapitányt. Csodálatos történetei vannak.

Józsi nevetett:

— Matild, megint el akarod adni az öreg dereglyevezetőt? Utazott vele már, uram, az átkelőnél irányítja a teknőt. Tengerészpipája van, de soha nem hagyta el a Dunát. Ha van hallgatósága, Hongkongról, Batáviáról, Honoluluról, Sanghajról, Vlagyivosztokról mesél. A tér-

képen se találja meg ezeket a kikötőket. De jó fej, ajánlom a figyelmébe. Minden jót, uram.

Matild káromkodott.

Geréb kint volt végre a kocsmából. A hídon megállt. Nem volt haszontalan az ácsorgás a kricsmiben.

Az evezősök befelé húztak az öbölbe, a Nagy-Dunáról.

Sztanó Géza integetett lentről, a klubház árnyékos oldaláról.

Nevetve fogadta Gerébet.

— Matild nem olyan nagylelkű ám, mint amilyennek látszik. Egyszer majd felszámítja önnek. Emlékezhet, megmondtam. Ha a vendég berúg, mindent kifizet. Különösen, ha tegezve kérik.

Sztanó Géza öltözete fiatalos, de már őszies. Szürke ballondzseki, farmernadrág, kackiás sapka. Négy piros kötésű brigádnapló a hóna alatt, összemadzagolva.

Felmennek a klubházba. Megisznak egy üveg sört. Geréb nem sürgeti a vendéget.

Sztanó egyenként kézbe veszi a naplókat. Pergeti a vastag lapokat, néha megáll, mutatja Gerébnek.

— Munkástörténelem. A Nagy Október szocialista brigád az öntödéből. Mind a négy napló az övék. Mondom, történelem, ha komolyan vesszük. — Elhallgat, borostás arcán redős keménység.

Geréb meg sem moccan.

— Mi a véleménye a szocialista brigádmozgalomról?

Sztanó meghökken a kérdéstől.

— Láthatja, a gyárban él.

— A véleményét szeretném hallani.

— Árokban van, megrekedt. — Hangja még mindig tréfálkozónak tűnik. — Látja, a régi naplók sem kellenek senkinek.

— Ezt hogyan érti?

— Érdeklődött, elhoztam. De másnak nem kell. Kezdjük az elején. Megalakul a brigád, naplót adnak. Beírják a névsort, felajánlást, teljesítést, színházi előadást, múzeumlátogatást, társadalmi munkát... érthető?

— Hogyne.

— S aztán? Elérnek valamilyen fokozatot. Aztán még egy lépcső felfelé. Betelik a napló. Mi történik? Adnak másikat. Már érti?

— Nem.

— Sokszor találkozik az aláírásommal ezekben a naplókban.

Igazoltam, hogy a brigád teljesítette, amit vállalt. De mi lesz a betelt régi naplóval? Elhányódik a művezető fiókjában, a brigádvezető öltözőszekrényében. A raktárban hever egy polcon, amíg ki nem dobják. Kukába lökik, vagy elviszi egy tag a gyereknek, játszani. Vannak benne képek, rajzok. Ez a helyzet. Cikket írtam az üzemi újságban, hogy ne hagyjuk elkallódni a betelt brigádnaplókat. Jó helye lehetne mondjuk az üzemi könyvtárban, külön polcon. Maradjon meg ott... hátha érdekli a fiatalságot vagy a gyári történészt egyszer, hogyan éltek a hajógyári munkások, a szocialista brigádok a hetvenes években. Megjelent a cikkem. Szellő sem rezdült. Gondoltam, más brigádok is elmondják a véleményüket, s „felülről" is hozzászól valaki. Egyetlen ember állt mellém végül, Kékesdi Tibor. Személyesen szedte össze a hányódó piros könyveket, s az irattár pincéjében helyezte el őket. Megmentett vagy százötvenet, csak a hajógyárban. Ezeket most kiadta, elismervényre, hogy megmutathassam magának. Most már érti, miért kesergek?

Sztanó Géza elhelyezkedett, kezében a második üveg sörrel.

12

„Jelen voltam, amikor ez a brigád megalakult. Más névvel persze, mert nálunk időnként átkeresztelik az utcát, a teret, a gyárat, a brigádot.

Ismeretlen neveket látok a naplóban. Ez meg amaz ki lehet? Név, arc nem ugrik be azonnal, a gyárba jönnek újak, s meg sem melegszenek, továbbállnak.

Nézze ezt itt. Árkosi Nándor művezető, az öntőmester, tempós és alapos ember. Habozva döntött, de igazságosan. Idős korában már nem volt ilyen karcsú, mint a képen. Most elbíbelődik a kertjében, nyugdíjasként nemigen jön a gyárba. Az énekkari próbán a kultúrházban azért megjelenik, a tenorszólam első sorában áll. Régi fekete ünneplőjét kihízta, begombolni nemigen tudja már. Ott van a temetéseken, szemüvegesen, gyásztól sötét arccal énekel. Mit tudok róla? Egyszer — már nyugdíjban — mellém ült le a klubban. Amíg dolgozott, maga volt az aggályos pontosság. Mesélni akartam az

öntödéről, de nem érdekelte. Könyv volt a hóna alatt, a norvég kutató utazásáról, aki sáscsónakon kelt át az óceánon.

— A fene essen beléje, mindig utazni szerettem volna — mondta Árkosi. — Nem lehetett, nem sikerült. Most meg... öreg vagyok már. Hát olvasok messzi világokról.

Többet nem mondott. Azóta is gondolkozom ezen az emberen.

Ez meg itt Orosz József, az első brigádvezető. Mondhatom, nem sokat változott azóta, nyugdíjasan sem. Ugyanolyan vékony és erős, mint a kardpenge. A nehéz ötvenes években irányította a brigádot, kurta szóval, katonásan. Talán nem lehetett volna másképpen. Magam is tagja voltam akkor a brigádnak. Orosz a bariton szólamban énekel a karban, tartja a helyét. A gyárban őt sem igen látni. Fiatalos öltözetben jár. Megiszik a régiekkel egy-két pohárral, nem enged fizetni. A kemény időkről kérdezgettem, de kitért a válasz elől. Kihörpölte a maradék sört, és otthagyott. Azóta még többet gondolkozom ezen a két emberen... Egyiknek sem ismerem a családját, nem tudom, hogyan éltek azelőtt, a gyáron kívül. Tudja, én szeretem megismerni, körüljárni az embereket. Ezt a kettőt nem lehetett.

Vannak a naplóban ismerős nevek, amelyekhez keresgélnem kell az arcokat. Jávor Ottó, Kovács András, Kis János, Vörös Lajos, László István. Jöttek, dolgoztak és elmentek. Az is lehet, hogy néhányan már meghaltak közülük. Mi marad a munkásember után, ha egyszer végleg kimegy a kapun?

Az ismerősök azért emlegetik őket. Közben új szaktársak állnak a helyükre. Változik a gyár is.

A régi brigád nyugdíjassorban vagy temetőben pihen. Nézzük a mostanit! Kocsisné a brigádvezető, ő évődött magával. Gödrös mosolyú, erélyes szavú asszony. Benne van már a korban. Betanított munkásként kezdte nálunk. Bírta a melót, helytállt. Tanult, technikumba járt.

Mentek az évek, évtizedek. Ki tartja számon az időt? Kocsisné feljebb került a rangsorban. Azért a szava pattanóan eleven maradt. Nem félt soha a hajtós munkától. Kedvelték, becsülték. Szónoklatokban példa lett a női egyenjogúságra. Férje óvatos mozgású, hallgatag esztergályos. Most költöztek új lakásba a kislányukkal.

Kocsisné nemigen néz hátrafelé. Mit mondhatna ő az öntödében eltöltött időről? Úgy tűnik, mindig ilyennek ismertem. Még mindig fekete a haja, de az is lehet, hogy már festi. Csinosan öltözködik.

Legjobb barátnője Murainé, az a mackómozgású, erős asszony. Három gyerekkel maradt özvegyen, dolgoznia kellett, másoknál sokkal többet. Asszonylánya elvált, az unokáknak is Murainé viseli a gondját. Neki aztán kijutott az egyenjogúságból. Nincs nyaralás, társasutazás, telek, kocsi! Murainé minden forintot háromszor megforgat a markában, mielőtt kiadja.

Ezek az asszonyok néha műszak után a férfiakkal együtt hajtanak föl egy korsó sört, s már indulnak is a gyerekekért a napközibe, bevásárolni a boltba vagy éppen vizsgázni. Hősi élet? Ezt ők nem mondják ki. Illendően megdicsérhetné őket.

Hogyan élnek, ha kilépnek a hajógyárból? Eljönnek a brigádkirándulásra, férjjel és gyerekekkel. Amikor megismerkedem a családtagjaikkal, sokszor elámulok. Hogyan élnek a munkatársaink a gyárkapun kívül? Az egyik legjobb öntő, akinek hangját hétszámra sem hallani, megjelenik a puccos feleséggel, s annak olyan a képe, hogy megsavanyodik körülötte a levegő. Találkoztam asszonnyal, aki az asztal alatt rúgdosta a férje lábát, hogy álljon már föl az asztaltól.

Mindezt nem lehet a brigádnaplóba írni. Nem is érdekelne senkit.

Az egyik brigádtag telekre gyűjt, a másik új bútort vett részletre, túlórázni szeretne, a harmadik kocsira fizetett be, a negyedik galambot tenyészt.

Azt ígértem, megmondom, kit tartok az öntöde legfontosabb emberének. Hivatalból persze Rakovszkit, annak nem ér a nyomába senki, de amúgy igazán Éri Sándor az én emberem, akit ajánlok önnek... Negyvenöt éves, mosolygós képű, halk szavú öntő, a munkában mindig helytáll. A Nagy Októbernek mindenképpen első embere, a brigádvezető után.

Éri Sanyi — akit bizalmasan Daginak szólítanak, vastag termete miatt — nehéz életű ember. A Bácskában született, de itt nőtt fel. Az ötvenes években zaklatták, idézgették, hátha a „láncos kutya" ügynöke. Dagi csak nevet a múlton.

Kitüntetéssel van tele otthon a fiókja, sok szakmai vetélkedőt megnyert. De a társadalmi munkában sem marad le, s minden kulturális vetélkedőn részt vesz. A brigád fiataljaiból remek vetélkedő csapatot szervezett, jártas az űrhajózásban, a csillagászatban, a népköltészetben, a munkásmozgalmi eseményekben. A mi fiataljaink otthon vannak az irodalomban is, járnak könyvtárba, múzeumba,

gyűjtik az ismereteket. Igaz, a vállalati döntőn rendre megelőzik őket a központi fejlesztés és a tervezés diplomás brigádjai, de azért Dagiék szívósan küzdenek, dobogóra kerültek minden alkalommal. Könyvcsomagot, hazai társasutazást nyernek. Néha még egy kis pénzt is kapnak. Hallottam egyszer Dagit, amint kiselőadást tartott a reneszánsz festészetről. Ott voltam a zsüriben, harcoltam azért, hogy ők legyenek az elsők.

Dagi barátunk összeköti a nemzedékeket. A fiatalok a barátai, bíznak is benne. A magakorúak megértik, de becsülik az öregek is; szerepel a dalárdában, elsörözget a főnökökkel is. Dagi különben az öntöde bizalmija, egyhangúlag választották meg. De nemcsak az öregekkel komázik, látni őt az ifjúsági klubban is, szereti a modern zenét.

De Bai Jóska, fiatal öntő sem marad el Dagi mellett. Harmincéves múlt, vékony dongájú szőke srác. Szatmárban toborozták, távoli rokona Kőműves Péter bátyánknak. Első munkahelye a hajógyár, ide jött a szakmunkásképző után. Ez a Bai nehezen talált magára. Hazajárt. Családja büszke volt rá, de a módos falusi lányok nem kapkodtak érte. Jóskát kudarcok érték. Más csapást vágott. Nekiállt tanulni. Nagy dolog lehetett — Szatmárból nézve — az érettségi, nekifeszült hát a gimnáziumnak. Rájött, hogy ezzel nem jut messzire. Abba is hagyta vagy két év után. Igen ám, de az angyalföldi lányoknak sem kellett, mert megjelenésben, beszédben szatmári legény maradt. Így múlt el harmincéves. S megint új csapásra tért. Otthagyta a munkásszállást, egy asszonyhoz költözött — mint annak idején jómagam —, akinek volt már egy gyereke. Rendes nő az, különben bérelszámoló a gyárban. Egyelőre nem házasodnak össze. Manapság ez nem is feltűnő. Nemrégen kitüntetést kapott.

Éri Sanyiról még nem mondtam, hogy régen tönkrement a házassága. A fiú önmagát hibáztatja. Nagyszájú, érdes asszony a volt felesége, amúgy jó formájú. Állandóan féltékenykedett, nem is alaptalanul. A gyerekük felnőtt, elváltak. Megosztották a hajógyártól kapott lakást. Az asszony tovább veszekszik Sanyival. Ott dolgozik az alagsori irodában, ahol Bai Jóska élettársa. Daginak van egy elmélete — kicsit persze sánta —, hogy az öntők házassága általában tönkremegy. Annyi igaz, hogyha széjjelnézünk az öntödében, sok az elvált, sokan élnek második, harmadik házasságban. A napi sörpartik nem tesznek jót egy házasságnak sem. De hát nem minden öntő iszik nyakló

nélkül. Hazamegy időben és tisztességgel. S van olyan család is, amelyik képes ráncba szedni az iszákos családfőt.

A Nagy Októberben is dolgozik három-négy fiatal, ezek nem isznak. Itt van Kárász, sárga bajuszú, pattanásos képű srác, aki komolyan veszi a szakmát, az életet. Éri mellől elhúzódott. Tartja magát, olvas, tanul. Meglehet, egyszer ez a Kárász lesz majd a brigád vezetője.

Rakovszki nem kedveli Kárászt. Mindig megvédem a fiút az öreggel szemben, s ügyelek a munkájára, ügyelek, hogy ne lehessen belekötni. Kárász angyalföldi kislánynak udvarol. Ketten gyűjtik a beugrót ifjúsági lakásépítésre.

Magyar János is tagja még a brigádnak. Az öreg öntő tisztességgel dolgozik, már a nyugdíjaztatást intézi. Szótlan természetű. Kárászt kedveli, átadja neki a maga munkáját.

S akit érdemes említeni még, az Tálos, a süketnéma.

Birkózó alkatú, nagy testi erejű. Negyvenéves lehet, betanított munkás. A brigádba Dagi szervezte be. Azelőtt műszak után Tálos az angyalföldi kricsmikben kódorgott, potyalesőket itatott. Mert barátság, emberi közösség kellett a némának.

Bevették a csapatba. Magukkal viszik a klubba, vigyáznak rá. S időben hazaküldik.

Mitől szocialista brigád a Nagy Október? Azt hiszem, arról is beszéltem. Itt az új napló. A félévi átlaguk 108 százalék. Most vesznek fel két új embert, fiatal szakmunkásokat.

Beragasztva egy fénykép, ezen az új fiúk is láthatók. A Szépművészeti Múzeum árkádjai alatt állnak, vasárnap délelőtt. Középen mosolyog Kocsisné. Mindegy, a brigád leszálló ágban van. Megkaptak minden lehetséges kitüntetést. A két új fiú ingázó, vidékről jár be. Vajon meddig?

Lapozzuk a régebbi naplót. Hátha találunk érdekeset.

Mióta keresem ezt a bejegyzést, végre megvan. Meglátogattuk a nagyabonyi termelőszövetkezetet, sok év után. Nekem ismerős a falu, hiszen jártam ott az öregekkel, még a felszabadulás után, a hőskorban. Élt még Sivó Márton; túl a nyolcvanon, feszes, sánta öregember. Meg nem ismertem volna, annyira megváltozott. Ő volt régen a párttitkár. Kérdezgette tőlünk, hol van Kőműves Péter meg a többiek? Nehezen értette meg, hogy nemcsak Nagyabonyban, Újpesten is van temető.

Ne értsen félre, ahogyan ott beszélgettünk, múltról, hajógyári öregekről, úgy éreztem, hogy maradandó nyomot hagyunk magunk után

mi, hajógyáriak. Nem azért mondom, Nagyabonyban emlegették a kultúrelőadásunkat is, s megismertek mint régi szereplőt. Vittünk a melléküzemükbe három, nullára leírt öreg esztergát. Előzőleg kipofoztuk őket, s még használhatják egy darabig.

Bejegyzés az Ünnepi Könyvhét megnyitójáról, plakát egy költői estről. S mennyi mozijegy, színházjegy, cirkuszi belépő! Képeslapok; utazó brigádtagok küldték Moszkvából, Berlinből, Helsinkiből, Rómából.

Kádár János választási nagygyűlésen beszél a hajóműhelyben, a kép szélén az öntők állnak. Igazolás háromszázezer forint társadalmi munkáról.

Az a véleményem, megnézhetnénk minden brigádnaplót. A piros könyvek hasonlítanak. Nemcsak kívül, hanem belül is. Akár a munkások élete.

Hanem ez az Éri Sanyi furcsa fickó. Felkarolták Tálost, de nem tudtak vele beszélgetni. Mire Dagi bement a süketnémák intézetébe, jelentkezett egy professzornál, könyveket kért, s megtanulta a jelbeszédet. Afféle tolmács lett. Hamarosan megtanulták a többiek is a legfontosabb fogalmakat, mutogatnak már, zavar nincs... ha mégis, futnak Ériért. S ebből a naplóban nincs egy szó sem. Kinek írták volna be?

Éri amúgy sem szereti, ha dicsérik. Ha itt lenne, biztosan tiltakozna. Hanem a süketnéma munkásnak megbecsült helye van azóta, tudja, hová tartozik. Ez pedig alighanem a legfontosabb az ember életében.

Azt kéne leírnia a brigádról, ami nincs a naplóban. S látja, a többi csapatról nem is szóltam. Egy nevet sem mondtam ki, pedig vannak még vagy százhatvanan.

Mehetünk az öntödéből akármerre, egymást érik az üzemek, szerelőtér van vagy három, a sólya, a kőfal, a Népsziget, a Meder utcától a hídig. A daru- és kazángyár összeforrt a hajógyárral. Egyikből a másikba átlép az ember, észre sem veszi. Egyik irodából a másikba viszi a munkakönyvét, ennyi az egész, másik műhelybe kerül, de a környezet ugyanaz.

Egy csapatban hajtunk valamennyien. S ahány ember, annyiféle. Sokan elmentek, sokan vissza is tértek. Mert aki egyszer végigment a hajógyár főútján, álmában is idetalál.

Mást ne mondjak, csak az öntödében van három volt katonatiszt. Magas rangjuk volt a seregben. S újra a nyakukba akasztották az öntőkötényt.

Egyikről muszáj beszélnem.

Szita Feri a legjobb barátom volt, még a műkedvelő időkben. Együtt művészkedtünk, szerepeltünk. Feri remekelt az énekes, táncos szerepekben. Mindig sikere volt. Nem akart profi színész lenni. Jelentkezett a tiszti iskolára.

Kőműves Péter bátyánk késztette, segítette őt is. A seregtől nem sajnálta a legjobb munkásokat sem. Szita berepülő pilóta lett. Az nem akármilyen hivatás! Fényképe a gyári dicsőségtáblán pompázott. S egyszer lezuhant. Akkor levették a képet. Életben maradt, felépült. Visszajött a hajógyárba. Hová mehetett volna? Műhelyfőnök az öntödében, a faipari üzemben, a formakészítőknél.

S nem nyugodott. Újra kezdte még a műkedvelő szereplést is. Annak ugyan már befellegzett. Néha azért Szita Feri felléphet a társulatával. Amikor nincs más. A nyugdíjasok találkozóján. Operettkettősöket, kabarétréfákat adnak elő. Mindig elmegyek. Szerepelni nem vagyok hajlandó. Ilyenek voltunk azelőtt is? Nehéz ezt megítélni. Tapsolok nekik. Feri különben rönkökből szobrokat is farag. Nem holmi nagy embereket. Gorombakovácsot, hajóépítőt, öntőt, szerelőt a hajógyárból. Zászlóval, munkaruhában. Némelyik fej remekül sikerül. Nem merem dicsérni a szobrait, mert nekem ajándékozza.

Majd szólok neki, elmehet hozzá. Szita Ferinek ezerkötetes könyvtára van. Külön polcon sorakoznak a klasszikus színművek. S Feri ma is tudja kívülről vagy húsz emlékezetes szerepét. Van egy mondása: Amit jó formába öntenek fémből, az változhatatlan, ki nem mozdítja az atyaúristen sem!

Mit lehet ehhez hozzátenni? Szita Ferinek hét unokája van.

Itthagyom a piros naplókat. Visszacipelheti Kékesdi Tibinek.

Sötétedik. Eltelt megint a délután.

S van még sörünk. Ne töltse ki, üvegből jobban esik.

Szita Ferivel, Dagival voltam a múltkoriban a Népstadionban. Emlékszem, arról beszélgettünk Szitával, hogy a mi időnkben más volt a foci is... Az öregedő nemzedéknek ez a bogara, hogy azelőtt, nemcsak más, de jobb volt az élet. Nem is olyan régen még mi is játszottunk a hajógyári csapatban. Én balbekk voltam, Szita Feri meg középcsatár. Megvan a Váci úti pálya, manapság is kijárunk mérgelődni. Velünk tart egyszer? Most mennem kell a klubba. Ott van Piroska, a Kőműves fiúval.

Egészségünkre! Az utolsó korty esik legjobban.

Hallom, itthagyja a szigetet. Biztosan látjuk azért a gyárban. Minden jót."

13

Halkult a vadgalambok egyhangú búgása, hűvösre fordult az idő. Fátyolosan szürkéllettek, kékültek a délutánok. A szigetvégen már leselkedett az ősz. Néha szünetelt odaát a döngés, szerelvény sem tolatott, szinte falusias csend honolt a klubház körül.

Geréb a magnószalagokat, a rengeteg jegyzetet rakosgatta. A füzeteiben számtalan feljegyzés, aláhúzás, felkiáltójel. Néha hiába böngészi, nem derül ki, mit akart megörökíteni. A szalag őrzi az emberi hangot, még ha a könyvben nem is fér el. Egyszer jó lesz még valamire.

Geréb a teraszon heverészett, bágyasztotta a délutáni nap. A szél szinte elállt, alig borzolta az öböl vizét. Költöző madarak szárnyaltak a Duna felett.

Odaát a sólyán avatásra készülődtek. Geréb felriadt, elfelejtette, hogy őt is meghívták. Mostanában megesik vele az ilyesmi.

Összekapta magát. Egyedül lévén, becsukta a klubot, s barna csíkos öltönyben, legényesen gombolatlan ingben sietett át a hídon.

Kifulladva lépett be a gyárkapun. Az új portás nem ismerte, szigorúan igazoltatta. Rosszul esett Gerébnek, hogy idegenként fogadják a hajógyárban. A meghívót sem hozta magával, így nem csoda, hogy elkésett.

A sólyán már gyülekeztek az építők. Védősisakos szerelők, lakatosok, kovácsok, fémmunkások. Vízre eresztéskor mindannyian összegyűlnek, ez a hagyomány.

Szép János, a fehér sisakos vezérigazgató beszélt, mellette rangos vendégek álldogáltak. Geréb régóta vallatja a vezért, szavait őrzik a szalagjai és a jegyzetei. Fiatalos megjelenésű, őszülő férfi, mindig kifogástalanul elegáns, ahogy egy esztergályosból lett vezérigazgatóhoz illik. Tagoltan hangsúlyoz, kicsit halkan beszél, így jobban figyelnek rá.

Ott a brazil nagykövet, pohos, kreol férfiú, pipával, félrehajtott fejjel figyel. Kőművesné, Kékesdi Jolán fordítja neki halkan a beszé-

det. A tolmácson világosszürke csíkos kosztüm, magas sarkú cipő, a karjában piros rózsacsokor. Virágot szorongat a nagykövetné is, kis termetű, barna bőrű szépség.

A nagykövet röviden válaszol. Kőművesné szakaszonként fordítja, hogy mindenki értse.

A hajógyáriak udvariasan tapsolnak.

A nagykövet és a vezér szokás szerint kezet ráz, nem marad ki a nagykövetné sem. Azután a diplomata gratulál az építésvezetőnek és az angyalföldi igazgatónak, Bohák Lajosnak. A vendégeknek bemutatják a szocialistabrigád-vezetőket is.

Futkosnak a szakállas filmesek, a híradónak dolgoznak.

Közben harsány vezényszavak. Tompa puffanással kiütik az utolsó éket is, elengedik a drótköteles rögzítést. A nagy acéltestnek hajóformája van, a darut ezután szerelik rá, majd a vizen.

Megremeg, reccsenve szétesik az ácsolat egész építménye. Egy billenés, meglódul, az öböl vizére csúszik a hajótest. Nagyot freccsen a víz, kicsap a partra; a habok között besodort gerendák úsznak.

Egyik filmes majdnem vízbe esik.

Kékesdi Jolán diszkréten a háttérbe húzódik.

Dereglye vontatja a kőfalhoz a hajótestet, a leendő úszódarut. Amint a meredek parthoz simul, a vendégek megindulnak a feljárón. Gerébet is invitálják. Az élen kapaszkodó nagykövetnének két hajóépítő nyújtja a karját, úgy kísérik.

Geréb hátramaradt. Kőművesné melléje lép, és a fülébe súgja:

— Nézze csak, Zsóka gyakorol. Kérem, menjen át hozzá. Amint lehet, átkelek magam is.

A hajóépítők elszéledtek már, dolgoznak tovább.

Geréb meglátja a Népsziget partjához közel a hosszú, karcsú versenyhajót. Sebesen halad, Zsóka kissé görnyedt tartással mozog a padon. Fehér trikó van rajta, vöröses, dús hajában széles fekete szalag.

Mire a hídon át a szigetre ért, elveszti szem elől a lányt.

Geréb visszaviszi a brigádnaplókat, Sztanó utasítása szerint. Lebotorkál az irattárba vezető töredezett betonlépcsőn, megáll a szürke vasajtónál. Borzong a nyirkos hűvösben. Megnyomja a csengőt. A vasajtó azonnal kitárul.

A Kékesdi házaspár áll a küszöbön. Zsóka evezősmezben, rövid nadrágban. Gerébhez fordul:

— Joli néni küldte?

— Igen. Jó napot kívánok.

— Kértem rá... ő is jön.

Geréb az összekötött naplókat leteszi egy asztalra. Az irodába kíséri Kékesdit. Zsóka közben visszament a klubházba.

— Vi... viszontlátásra — búcsúzik Kékesdi.

Holub Zsókával nem találkozott az olimpia óta. Szereti a sportot. Késő éjszakáig nézte a televízión a versenyeket. A selejtezőt nem közvetítették az evezőspályáról. Bemondták, hogy Holub Zsóka formája megnyugtató. Első lett a futamban.

A hajógyárból táviratot küldtek, sikert kívántak a középfutamban, aztán a döntőben.

A középfutamot már közvetítették. Megismerte Zsókát. Hamarosan indítottak. A tv-riporter nem sokkal a rajt után felkiáltott, hogy valami szörnyűség történt, Zsóka feladta a versenyt.

Most a csónakház előtt találta meg a parton.

Geréb rögtön a versenyről kérdezte a lányt.

— Hogyan történt?

— Nem látta?

— Csak messziről... és nem értettem.

— Jómagam most sem egészen értem. Amire emlékszem, elmondom önnek, mert megígértem Joli néninek. Hallotta, hogy veszekedtünk Tibivel?

— Nem hallatszott ki semmi a vasajtó mögül. Amint odaértem, azonnal csengettem.

— Elválunk.

— Miért?

— Nem vagyunk egymáshoz valók. Elsiettem a házasságot. — A barna arc megrándult.

— Lehet, hogy a mostani elhatározást is megbánja?

Zsóka arca mozdulatlan maradt a nyugatról **kunyorgó** fényben. Fel sem néz, hangjában lefojtott izgalom tükröződik.

— Ezt kell tennem... Megpróbálok tárgyilagos lenni. Kékesdi Tibit sajnáltam, a dadogása miatt. Rendes fiúnak tartom. Orvosnak készülök, de lehet, hogy végül logopédus leszek, még nem dőlt el. Segítettem rajta, majdnem egészen kigyógyult a dadogásából. Elsőprő szerelmet sohasem éreztem iránta. A sport is szerepet játszott abban, hogy összeházasodtunk. Háromszor nyertem magyar bajnokságot, az

Európa-bajnokságon második lettem, tavaly a világbajnokságon harmadik. Jegyeztek, ismernek a sportvilágban. Az olimpia előtt eredményeim szerint a második helyen álltam a világranglistán. Megvolt az esélyem arra, hogy a döntőben megelőzzem az egyetlen számbajöhető ellenfelem. Erre készültem elszántan. Eközben jött jó szüleim rendőrségi ügye. Egyszer hallgattak ki, többet nem zaklattak, mégis megviselt a vizsgálat. Joli néni ekkor javasolta, hogy menjek feleségül Tiborhoz. Előzőleg már együtt jártunk, de a szándékaink nem voltak komolyak. Férjhez menni nem akartam, csak ha már a sportból kiöregszem, s meglesz az orvosi diplomám... Így is lett volna, ha nem jön közbe ez a mocskos ügy, no meg Joli néni rábeszélése... Eveztem. Tibor órákat várt rám itt a szigetvégen. Meglepetésemre nem ítélte úgy el a szüleimet, mint jómagam. Persze nem tudhatott mindent, Joli néni sem világosította fel... Az életritmusomon nem változtattam. Együtt éltem Tiborral apámék villájában, de továbbra is edzettem, ugyanolyan intenzíven, mint a házasságom előtt... Kijutottam az olimpiára. Elindulásom előtt otthon beszélt a férjemmel anyám egyik kozmetikus „ügyfele", bizalmas barátnője. Le akart beszélni a moszkvai utazásról, a versenyről. Anyám Torontóban telepedett le, ajánlotta, hogy a férjemmel együtt sürgősen csatlakozzak hozzájuk... A kozmetikusnőt kirúgtam, aztán nekiestem Tibornak. Miért nem zavarta el ő? Átvett kétszáz dollárt, azt is nekem küldték. El akartam tépni a pénzt, Tibor nem engedte. Aztán könyörgött, s megkérdezte, mi történik akkor, ha nem győzök Moszkvában. Megingott az önbizalmam, elvesztettem a hitem a győzelemben. Közben Tibor eltüntette a pénzt... Ilyen előzmények után repültem Moszkvába. Kifelé a gépen sorsolás volt, én nyertem a nagy Misa mackót. Úgy éreztem magam, mintha már olimpiai bajnok lennék!... A megnyitó csodálatos élmény volt. Később, itthon megnéztem filmen is, láttam magamat formaruhában, sugárzóan, boldogan. Az előfutamban első lettem. Erősnek éreztem magamat. A többi magyar lány kiesett... A középdöntő előtti éjszakán felriadtam, s nem tudtam elaludni. Reggel lemosakodtam, nem látszott rajtam semmi. Amikor a stéghez eveztem, indításhoz, hajógyári fiatalok is voltak a parton, kórus zengett: „Hajrá, Zsóka!" Intettem nekik. Talán ezt sem kellett volna... Jól indultam, rögtön a második helyen eveztem, vigyáztam a vezető lányra. Ment minden remekül, csak valami furcsa szorongás éledt föl bennem. Szorítottam a két lapátot, s arra gondoltam, hogy

másodiknál rosszabb nem leszek, aztán majd a döntőben megmutatom, mit is érek! Így lett volna, de a táv felénél hirtelen elsötétedett előttem a tó, a világ. „Hajrá, Zsóka!" Amikor újra láttam, kapkodtam az evezőkért. Már elhagytak. Csend volt a parton. Minden hiába, kiestem! Sírtam, úgy emeltek ki a hajóból. Megvizsgáltak az orvosok. Nincs semmi bajom — miről beszéljek és kinek, ha eddig hallgattam — haza akarok menni. Ezt megértették. Azt vártam, hogy Tibor felhív Budapestről, mond néhány vigasztaló szót. Csak Torontóból hívtak fel. Azokkal nem beszéltem. Idegesen ténferegtem a vesztesek között. S ettől még rosszabbul éreztem magamat. Haza akartam jönni. S ez meg is történt két nap múlva. Az olimpiai versenyekből alig láttam valamit. Tibor nem hívott fel, igaz, megtehettem volna én is, de ebben a helyzetben a férjnek illenék jelentkezni... Férjem nem várt Ferihegyen sem. Pedig küldtem egy táviratot... Otthon találkoztunk késő délután, a villában... Mintha mi sem történt volna, könnyed hangon üdvözölt, nem kérdezte, mi történt velem, panaszkodott, hogy mennyi a dolga. Később felvetette, hogy egészen másképpen kell élnünk. A sport nem tartós dolog, hagyjam abba, vegyem komolyabban az egyetemet! Anyagi gondjaink nem lesznek, mert a hajógyár megfizeti a két kiadandó szobáért az IBUSZ-árat, ő már intézkedett, nem annyit ugyan, mint a külföldiek, de pótlásnak jó lesz. Más nincs? Egyelőre ennyi van. Mintha nem ugyanaz a férfi lett volna, akihez férjhez mentem.

— Mindent megbeszéltünk?

— A többi később is ráér. — S nagyon izgatott lett, meg akart csókolni. Elhárítottam a közeledését. — Csomagolj, hívok egy taxit, menj szépen haza az anyukádhoz. Nincs szükségem életelvekre, tanácsokra. Nem élek veled. — De miért?! Azonnal magyarázd meg, mert... Semmit sem magyaráztam már, telefonáltam. Mivel meg sem moccant, csomagoltam helyette. Kishúgának ajándékot ígértem, odalöktem hát a Misa mackót, amelyet nyertem kifelé a gépen. Moszkvában kaptam másikat... Telefonon berendeltek a sportkórházba, kivizsgálásra. Nagy nehezen elhitték, hogy semmi bajom... A hajógyárban emberségesen vigasztaltak. Joli néni mellém állt. Pedig Tibor az ő rokona. Eltalálta a hangot is, húszéves múltam, még lehetek olimpiai bajnok. Hát leszek is! S aztán elárulta, hogy az ultimátumot Tibor családja fogalmazta a sportolás abbahagyásáról. Tibor nem mer szembeszállni velük, a körülmények miatt. Ez már nem érde-

kelt... Itt a Népszigeten sírva fogadtak a lányok, kikeseregtük magunkat. Aztán gyerünk a vízre! Hazaért a megszokott hajóm is. Úgy élek, mint azelőtt, csak magamban, Tibor nem vár rám a parton; de még mindig nem akarja megérteni, hogy a szakítás végleges. Barátságot minek ajánljak neki, az semmit sem ér... Nehéz kitárulkozni, különösen nekem. Joli néni biztatott, s ugyanazt mondta a pszichológus professzor is: mondjak el mindent önnek. Megpróbáltam, de ez még nem minden... Nekem ettől nem lett könnyebb. Jöhetne már Joli néni.

Nem kellett sokáig várakozniuk.

Az elegáns asszony átsétált a hídon, ölében a brazil rózsacsokorral.

Zsóka felállt s sportosan hosszú léptekkel futott az érkező elé. A lépcsőn megölelték egymást. Kőművesné elfelezte a rózsacsokrot, Zsóka nem akarta elfogadni. Sírva szólt le Gerébnek:

— Látja? Mégis kaptam itthon virágot.

A gondnok gyanakodva fogadta Gerébet. Kávét és narancslét kért a nőknek, az ő vendégei. A vörös képű, borostás ember dünnyögött: emelkednek az árak, ráfizet, muszáj többet számítania. Geréb beleegyezően bólintott, és szó nélkül előre fizetett. Mire a gondnok kávészerű löttyöt öntött egy termoszból, s hozta a hűtőszekrényből a narancslét is.

Geréb visszasétált a partra. Odaát a sólyán a szegecselők dolgoztak.

A gondnok megállt Geréb mellett.

— Fizetni akartak a nők is, uram... Micsoda ember maga, hajógyári vezetők, csinos nők járnak magához! Hallottam valamit a beszélgetésükből. Ugye az a baj, ez a Kékesdi fiú nem becsülte meg magát... Beszélhet, köztünk marad.

— Ne vegye zokon, inkább hallgatok. Ugyanis hamarabb itthagyom a szigetet, mint ön.

— Hányszor megtette... aztán visszajött. De ez a maga dolga... meg ne haragudjék. Az én helyzetem más. Szerződéssel jöttem ide, ha megyek, nekem lakás jár, nem is akármilyen. Újsághirdetéssel keresik az utódomat. Fogadtam egy ügyvédet, énvelem nem bánnak el. Magunk között szólva, vacak hely ez... kereset semmi. Az evezősök nem isznak szeszt. Azon lehetne keresni.

Behúzott farokkal osont a parton a nagy farkaskutya, mostanában elcsavarog. A gondnok káromkodva hajított utána egy lécdarabot.

Közben Geréb a rádió sporthíreit figyelte. Elmondták, hogy Holub Zsóka, aki betegen esett ki Moszkvában a középfutamból, már teljesen egészséges, edzésbe állt. Már el is indult egy hazai versenyen, s nagy fölénnyel győzött. Jól szerepelt az ifjúsági korcsoportból egy új tehetség, Máté Piroska, győzött az is.

— Miért nem ereszt el, uram?

— Hívjon telefonon egy taxit, kérem — fordult a gondnokhoz Geréb.

— Legyen itt egy óra múlva.

— Lelép, mi, itthagyja ezt a szeméttelepet?! Most már elmondhatom, mit beszélnek magáról Matild kocsmájában. Azt mondják, átverte a hajógyári főnökséget. Felveszi a pénzt, és nem ír nekik semmit. Mi az igazság?

— Még nem tudom.

— Nekem megmondhatja, hamarosan perben leszek velük. Ha hiszi, ha nem... Józsi azt mondta, hogy ez a dörzsölt író nem produkál semmit, lelép időben... Matild meg azt állítja, megírja a könyvét. Mi lesz? Nekem megmondhatja.

— Nem árulhatom el időnap előtt.

— Megjegyzem, Matild védi magát. Múltkor egy illetőnek majdnem a pofájára mászott ez ügyben.

Gerébet kiverte a hideg verejték.

A gondnok legyintett egyet, és elvitte a zsebrádióját. A válogatott focicsapatról nyilatkozott valaki, hogy most már megindulunk felfelé a lejtőn.

Nyárvégi díszben álltak a fák a klubház körül. Némelyik fa derekát tán körül sem érné az ember, de a szél erejétől mind görbe, megdőlnek dél felé.

Máté Piroska lejött a hídról, Kőműves Attila kíséretében.

Mintha a sudár lány magasabb lenne egy gondolatnyival. Feszes fekete nadrágot, fehér ingblúzt, lapos sarkú cipőt visel. Kézfogása kissé érdes az evezőlapáttól. Karja hosszú, ez előnyös lehet a csónakban.

A fiú öltözete olyan, mint a többi srácé a gyárban: frissen vasalt, kékes árnyalatú szűk farmernadrág, szoros zubbony, szemüvegének lencséjén a lenyugvó nap tükröződik.

A lány felkiáltott Zsókának a klubházba, majd az öltözőbe sietett. S hamarosan megjelent evezősmezben, a hátán fehér betűk hirdették: MHD.

Kékesdi Tibor segített vízre tenni a karcsú versenyhajót. A lány egyelőre csak pancsolta a vizet, várta Zsókát.

Kőműves Attila odasétált Gerébhez. Elhelyezkedett a csónakon, kezében két folyóirat. Úgy látszik, olvas majd várakozás közben.

Nem olvashatott, mert kijött a klubházból Kékesdi Tibor, lépést váltott, odajött beszélgetni.

Gerébnek kiabált a gondnok, küldik a taxit. Mennie kellett csomagolni.

A szoba berendezése a hajógyár tulajdona. Vaságy, asztal, székek, írógép, virágállvány. A lapos ablakon csak akkor lehet kilátni a Dunára, ha székre áll. Az ég szürkéskék az öböl felett, s látszanak a hajlongó falombok.

Öblös táska a ruhaneműnek. A szalagok, jegyzetek, dokumentumok már megszokták helyüket a szatyorban. S még az öreg magnó, amely jól szolgál, mióta — halála előtt — Kőműves Péter megjavította.

Geréb iménti elhatározása megingott. Az imént még úgy vélte, hogy nincs már szüksége élményre, bezárkózik otthon, és befejezi a könyvet.

Üldögélt az ágyon. Beszívta a kopott pokrócok nyirkos szagát. Itt a szigetcsúcson, az öböl és a Nagy-Duna között, a páratelt levegőben minden rothad, penészedik. Vizes a fal is.

Mégiscsak hazamegy, gondolta. Mindent nem visz el. Úgyis elunja magát otthon, majd kitalálja, miért muszáj feltétlenül Angyalföldre, a szigetre jönnie.

Nyílt az ajtó, belépett Kőművesné.

— Bocsánat... Zsóka lefutott evezni.

A szobában világosabb lett. Geréb újságpapírral törülgette a széket. Az asszony nem ült le.

— Kicsit nyugtalan vagyok Zsóka miatt.

— Nehéz a válás?

— Ó, nem... Azon már nem lehet változtatni. Sok ennyi feszültség egy embernek. Az imént elmondta nekem, hogy attól fél, túlságosan őszinte volt magával. Engem meg furdal a lelkiismeret, mert a lányt magam beszéltem rá.

— A pszichológus professzor előtt sem titkolózott. Félnek tőlem?

— Én aztán nem. De nem szeretném, ha Zsókát ebben is... csalódás érné.

— Nehéz mesterség az enyém, asszonyom. Lelkesen nekilátok, aztán elcsüggedek, elégedetlen leszek... S ezen nem lehet változtatni.

— Mindegy, úgy tegyen hát, ahogyan kell. Ne kíméljen bennünket.

— Gondolja, hogy még beszélnem kéne Zsókával?

— Azt nem hiszem. Nem a beszéd az ön dolga... hanem az írás. Most mennem kell. Nem zavarom a búcsúzásban.

Sötétebb lett a klubházban. Kőművesné léptei elhaltak a betonpadlójú folyosón.

Kiabált a gondnok, hogy itt a taxi.

Geréb nyitva hagyta az ablakot, szellőzzön a szobája.

A lépcső aljában rosszkedvűen várta a gondnok.

— Leadja a kulcsot uram?

— Nem. Ha jó lesz az idő, hamarosan visszajövök.

— Valaki pályázik a szobára, de ideszólt a párttitkár, hogy ön addig marad, ameddig akar.

— Köszönöm.

Klasszikus zene sugárzott a rádióból.

Geréb a szatyrait cipelte. Kőművesné lassan sétált fent a hídon, félúton lehetett.

A parton, a lefordított csónak mellett Kékesdi halkan vitatkozott Kőműves Attilával. Hirtelen befejezték, inkább félbeszakították. Kékesdi elvette a szatyrot és a magnót.

A túlpartról kürttel jelzett a taxis, sürgette utasát.

Az eresz alatt a mázolók abbahagyták a munkát. A ritmikusan mozgó, egymás mellett evező lányokat bámulták.

A kopasz edző mögöttük „kocogott" a motorcsónakban.

Kőműves Attila is a lányokat nézte, igazgatta szemüvegét. Hamar átértek a hídon.

Geréb felajánlotta Kőművesnének, hogy elviszi taxival. Kőművesné elhárította, még beszélnie kell Tiborral, s amúgy sem Budára tart, hanem a Hajóépítők utcájába.

A kövér sofőr megnyúlt képpel bámulta Gerébet.

Ugyanaz a koma, aki a Váci úton a lakatlan ház előtt látta a kutyakalandot. Aztán becsapta Gerébet a fuvardíjjal.

Tétován üdvözli, készséges mosollyal rakja be a csomagokat. Tekintete merev, mint a kifogott halé, láthatóan a kedves utasra bízza, hogy emlékezzen, ha kedve van...

Kőművesné a Váci út felé indul az irattárossal. Geréb legszíveseb-

ben visszamenne a szigetre. Magyarázkodni kéne a taxisnak, még ha ki is fizetné. S ennivalója sincs, ennyi csomaggal vásárolni menjen?

Tudja, hogy pár nap vagy néhány hét múlva megakad a munkában, s nem találja majd otthon a helyét. Emészti a nyugtalanság. Felesége ismeri már ezt az állapotot, meccsre küldi Gerébet, maga adja kezébe a sportújságot, hogy válasszon, melyik pályára megy ki. Ha ez sem segít, akkor az asszony a hajógyárba küldi, a kedves szigetére; nézzen szét, maradjon ott valameddig, és minden rendbe jön...

Közben megint ősz lesz.

Geréb szorítja a zsebében a nyirkos levegőjű szoba kulcsát.

Angyalföldtől elszakadni? Ahhoz már rövid az élet.

A Meder utcai kapun fiatal munkáscsapat tódul ki, szidják a főnökséget, túlórázni kellett. Az egyik megismeri Gerébet, odaköszön. Átvenné a taxit, találkája van.

A taxis hangja felcsattan: elég volt a hóbortos álmodozásból, mi lesz! Geréb fizessen, és dobja ki a csomagjait vagy szálljon be, és gyerünk! Nem hajlandó tovább ácsorogni.

Muszáj indulni.

Mondani akarja a címét. A taxis leinti, megjegyezte a múltkor, odatalál.

Hajt, mintha menekülne.

Geréb azért is megállította a Frangepán utcánál. A virágárusnál nagy csokor rózsát vesz a feleségének.

A taxis nem meri sürgetni.

Hazáig nem is beszélnek.

1

Szép János széles íróasztal mögött telefonál, közben barátságosan biccent Gerébnek. A vezérigazgató nem is szobában, valóságos teremben ül. Világosra pácolt, hosszú tanácskozóasztal sok székkel. Az ablaksoron súlyos, jellegtelen függöny.

A Váci út dübörgő lármája nekiverődik az emeletnek. A terem másik felén faburkolat, mögötte szekrények rejtőznek. A sarokban pálma bólogat. A padlón élénk mintájú szőnyeg, faltól falig. A vezérigazgató könyökénél a telefonok jelzője villog. Vált, új beszélgetés kezdődik.

Két szembefordított szék az íróasztal előtt, pár perces fogadáshoz. Hátrább alacsony asztalka, fotelokkal, tovább maradó vendégeknek. Aki papírost hoz, többedmagával érkezik, a tanácskozóasztalnál foglal helyet.

Szép János jelentést, kimutatást olvas.

„A vállalat, a gyár vezetése nevében utasítom..." Kikből áll ez a vezetés? Másik készülék jelez. A vezér a jelentkezőt átkapcsolja valahová.

Geréb kívülről megtanulta, kik voltak vezetők a hajógyárban a felszabadulás óta.

Elképzeli, hogyan léphetett be a vezérigazgatóhoz az öreg Sztanó, Kőműves Péter meg a könyve többi szereplője.

Egy biztos: a mostani ifjúság nem hatódik meg az igazgatósági épületben, észre sem veszi már a főbejáratnál álló, két embernyi magas kőszobrokat. Mintha őrt állnának a lépcső tetején, egy munkás, egy értelmiségi, ahogyan őket az ötvenes években ábrázolni kellett. Kezükben kalapács, körző és vonalzó, kinek mi jár. Hasonlítanak egymásra, személytelenek.

Hány bejövő veszi észre s nézi meg e szobrokat? Ha eltűnnének, ki venné észre?

Szép János végzett, mosolyogva előrejön. Szürke csíkos öltönyt, sárga inget, kék-fehér széles csíkos nyakkendőt visel. Kezet fog Gerébbel, de máris újra a telefon mellett terem. A vezért külföldről hívják, kapcsolásra vár.

Int Gerébnek, elnézést kér, felvesz egy iratot.

Mielőtt visszatér, megtalálja előbbi mosolyát.

A kis asztal mellé telepednek le. Besurran a halk titkárnő, utasításokért. Sorolja, kik jelentkeztek és miért. Él a nagy gyár, a várost sok szál köti Angyalföldhöz, a hajógyárhoz.

Elhelyezkednek. A vezér sürgetés helyett udvariasan érdeklődik:

— Halad a munkája?

Geréb készségesen biccent. Attól függ, mit nevezünk haladásnak. Éppen a vezérnek mondja, hogy tehetetlenül megakadt, már jó ideje körbejár, mint a nyomtató ló? Azért van itt.

Szép János mentegetőzik, személy szerint kimaradna az anyaggyűjtésből is, nem az elfoglaltság miatt: sorolja, ki mindenkit felkereshet Geréb, munkatársakat és elődöket, Maracskó Lászlót is a figyelmébe ajánlja, ő volt itt előtte a vezérigazgató.

Geréb ettől elcsügged. Olyan ez, mintha elutasítanák.

A helyszín sem kedvező. Semleges területen kellene beszélgetnie a vezérigazgatóval. Geréb felveti az ötletet, mire kurta mentegetőzés a válasz, sok a munka. S persze nem maradnak békében a telefonok sem.

Gerébnek van ideje további töprengésre.

Egykorú lehet a vezérigazgatóval.

Otthon a gyerekkori társai többnyire megmaradtak munkásnak. Amíg élt Geréb anyja, levélben beszámolt a fiának, melyik ismerőse mire vitte. Mindent tudott az otthoniakról. Ezek a levelek figyelmeztették, ideje már, vihetné valamire ő is. S talán ez is hiányzik Gerébnek, az anyai buzdítás, hogy jobban kéne igyekeznie.

Újabb telefonáló, a vezér jóbarátja. Háborog, mert nyugdíjba kell mennie, fellebbezni szeretne.

Hiába: aki ötvenöt éves elmúlt, igazgatói székből is elküldhetik, érdemei elismerése mellett vagy anélkül. Ha jól igazgat, marasztalják, ráverhet néhány tiszteletkört. Még ha nem is bukás a nyugdíjazás, törés az életvitelben. Itt az öregség, közelben ólálkodik a halál.

Az öregedés azzal kezdődik, hogy az ember nem érti, nem követi a szükséges változásokat, elbizonytalanodik és kapkodni kezd. Jobb megállni.

A Szép család angyalföldi. Itt laktak a Szabolcs utcában. Geréb elidőzne a részleteknél, de Szép János nagyokat lép. Apja, a családfő betanított munkás volt a Ládagyárban, a Dagály utca sarkán. Anyja takarítónőként dolgozott. Gerébet érdekelné a munkáscsalád

mindennapi élete, firtatja az emlékeket, a szétfoszló gyermekkort. Szép János bezárkózik, nem hajlandó beszélni. Annyira elfelejtette az akkori szegénységet? Annyit mond, hogy nehéz volt az élet, többet nem. Geréb oldaná a szorító feszültséget, a régi Angyalföldről s a Tripoliszról, a hajógyár nyomortelepéről kérdezi a vezérigazgatót. De Szép János már az inaséveiről, a nagy Ganzban, Kőbányán eltöltött próbaidejéről mesél.

Ő is Holub Lajosnál jelentkezett, mint korábban mások. Kiktől tanult még? Lakatos Miklós, Korger Lajos, Zebinkó István, Salamon Ernő, Karli József... A legjobb esztergályosok, lakatosok. Több név ismerős, Geréb nem eggyel találkozott már. A felszabadulás előtt nagy szerencse volt, ha valaki ilyen környezetben kezdte a munkáséletet.

A kezdő inas hét fillér órabért kapott, s már az első fizetéséből Vörös Segély-bélyeget vett.

Szívósan tanulta a szakmát s közben az emberséget is.

Kirándultak a fiatalok a Szúnyog-szigetre. Áteveztek a Dunán. Akkor a sziget nagyobbnak tűnt, mint manapság.

Geréb torka elszorul. Ott, a Népszigeten az evezősszékház, alkotószobával, régen megvan a kuckója, dolgozik keményen, hogy megfeleljen a várakozásnak. Hány napot eltöltött ott töprengéssel is, átbámult a sólyára, szerelőtérre.

A vezérigazgató szeretettel említi a munkásszínjátszókat. Fellner Andor és Szup Menyhért nevét idézi, ők megvannak, átláboltak nehéz évtizedeken.

Égbe érő nyárfák a hajógyári szigeten s kint Horányban, Gödön.

Séta, tábortűz, rögtönzött előadás az antialkoholizmusról, a Spartacus-mozgalomról, a Tanácsköztársaságról. Sakkoztak, tornáztak, tanulták az eszperantó nyelvet.

Mindez önművelés volt. Alapot, tartást adott az ifjúmunkásnak, Szép Jánosnak is.

A felszabadulás után, egy érdes korszakban, leszólták a kultúrmozgalmat, háttérbe is szorult, nagy fellángolás után — ki ne emlékeznék a falujáró munkásokra, előadásokra hevenyészett dobogón? Talán a tartalom sem lehetett megfelelő, s megújulás helyett a formát is elsorvasztották, bár a hajógyárban Fellner és Szup máig kitar-

tanak. Geréb látott néhány műsort. Dicsérte. Mit mondhatott volna?

Nehéz életű nemzedék. Ha ifjúságára gondol, fasizmusról, háborúról kénytelen szólni.

Szép János segédvizsgája kitűnően sikerült. Közben megindult a háború. A műhelyben a mesterek kezében Európa térképe: hol tart a front? Gyarapodott az ország, a németek mellé „kellett" állni.

Mit mondott Lenin a trianoni „békeszerződésről", Magyarország megcsonkításáról, a Tanácsköztársaságról? Ki nyerheti meg a világháborút?

Beszálltak Horthyék a háborúba, csapkodott a villám, kézbesítették a hajógyáriaknak is a SAS-behívót. A munkásmozgalmiak legtöbbje munkaszolgálatra ment.

Élelmiszerjegy, fatalpú bakancs, sorbaállás. S meg kell érni valahogyan a háború végét.

Egy évig dolgozott a hajógyárban, segédként. A térképet nézte ő is.

Mint jó esztergályost átcsalták az Uri testvérek gyárába, az itt volt a Városliget sarkán, még Angyalföldön. Dupla fizetésért dolgoztak a hadseregnek — gulyáságyút s más efféle szerkentyűt gyártottak —, biztos volt a felmentés.

Más a munkahely, mint a hajógyárban. Váltó-műszak, napi tizenkét óra kemény meló. Rideg, embertelen körülmények, katonai fegyelem. Aki műszakot mulaszt vagy késik, fogdába kerül. A visszaesőnek lenyírják a haját is, mint a rabnak.

Szép Jánost csak úgy engedte el Egyed László művezető a hajógyárból, ha másik esztergályost állít maga helyett. Került egy cimbora. Azt előre nem mondták meg, hogy amannak zsebben a behívója.

Nem lehetett otthagyni az Uri testvérek német mintára szervezett üzemét. S ott nem volt szabad nyíltan beszélni háborúról, fasizmusról, mint a hajógyárban.

Külön regény lehetne Szép János — és nemzedéke — ifjúsága. Napi tizenkét óra munka, katonai fegyelemben, kopasz társakkal. Háborús filmek, híradók, német katonanóták. S amott az elhagyott hajógyári közösség — a fronton pedig „eltűnő" ismerősök.

Éppen akkor Geréb is gyárban dolgozott. A portásfülke ablakán látta a gyárba címzett zöld tábori lapokat, a cenzúra fekete foltjaival.

S virított a nyomtatott szöveg: „A magyar élet ára — a Szovjet halála!"

Minden gyár hadiüzem volt.

Szép János a légitámadásokra emlékszik. Hét végén lejártak a Dunára evezni. A hajógyár mellett, a Meder utcánál húztak át a Szúnyogszigetre. Most Népszigetnek hívják, s kicsinek tűnik, zsúfoltnak. De az emlék határtalan, akárcsak az ifjúság.

A rekedtes rádióhang betöltötte a délutánt.

„Légiveszély, Kanizsa, Zala... Légiriadó, Kanizsa, Zala... Légiveszély, Budapest."

Bombázógépek dohogtak a magasban. S éjjel is felriasztottak mindenkit, barátot és ellenséget.

Szép Jánosék visszaeveztek és bemenekültek a hajógyári óvóhelyre.

„Achtung, achtung, lichtspiele!"

Ugyanez volt Geréb ifjúsága is.

S a térképen — elég volt rágondolni — egyre közeledtek a jelek.

Szép Jánost negyvennégy szeptemberében mint leventét nyugat felé indították Angyalföldről. Ott bandukoltak a menetben a hajógyári fiúk is. Arra a napra jól emlékszik, sorolja a társakat, s hogy milyen volt az aranyló őszi táj Dömösnél.

Pihenőben adott parancsot egy tiszt Szép Jánosnak és társainak, hogy javítsák meg bedöglött furgonját. S az angyalföldi munkásfiúk megcsinálták az autót. Megfordultak: irány Budapest, Angyalföld. Szerencsésen haza is értek.

Meghökkenve néz: honnan volt ereje a hősiességhez? Ő volt a hangadó, ez igaz. Önként adódott, mikor az a tiszt parancsot adott. Inkább úgy említi, mintha csíny lett volna, félig játék.

Hol búvt el? Csak Angyalföldre mehetett. Töltött napokat otthon az ágy alatt is. Végre átgördült a front. Egyszerűen történt, kint az utcán ismerősök kiabáltak: itt vannak az oroszok.

Mit érzett akkor Szép János? Az élete már nincs veszélyben, jelentkezni kell a munkahelyen.

Az Uri testvérek gyára romokban, lebombázták. A maradványt Mátyásföldre telepítették, ebből nőtt ki később az Ikarus. Dolgozott

egy ideig a Magyar Acélban, a Slézinger-gépgyárban, a Váci úton. S visszavágyott a hajógyárba.

A fiatal esztergályosnak egyszeriben kinyílt a világ. Az volt a legtermészetesebb, hogy belépett a kommunista pártba, kereste a régi társakat, a mestereket.

A negyvenötös év, a Váci úton. Sok ismerős elpusztult, oda volt még a hadak útján, s mintha ez lenne a legfőbb: Szép János, az ifjú esztergályos tanulni akart. Buzdították a mesterek, az idősebbek, hogy ez a legfontosabb. Szép János állítja, hogy nem történt övele semmi különös. Olyan ifjúmunkás volt, mint a többi. Sodró erejű szél fújt, egyszeriben kinyílt minden ajtó a nemzedék előtt.

Visszakerült a hajógyárba, mintha el sem ment volna onnan.

Mit gondolt, hogyan érzett? Erről Gerébnek sem hajlandó beszélni. Természetes volt az is, hogy a hajógyárat — még ha meg is volt a régi főnökség — a mesterek irányították. Érzések? Az eseményekre sokkal jobban emlékszik az ember, ez meg emez történt velem, reggel volt vagy este, otthon vagy a gyárban; de hogy mit éreztem, mire gondoltam éppen? Az esemény tovább élő marad, mint az érzés.

Geréb is sokszor küszködik fojtogató zavarral, ha a hősi időkről faggatják. Az ember — a történések idején — valójában aligha tudja, hogy hősnek érezhetné magát s nem mindennapi „szürke" embernek.

Szép János visszafiatalodik, a „fényes szellők" korszakáról beszél.

Negyvenhatban mint SZIT-titkárt függetlenítették, s beiratkozott a dolgozók esti középiskolájába. Itt tanult a hajógyárban. Visi István volt az igazgató. Tanította még Balogh Béla hajószerkesztő, Heller Andor — most műszaki igazgató — s Hollósi Béla ifjú mérnökök.

Felhőtlen ég, töretlen hit, élettel teli ifjúság. Valóban azt hitték, holnap megforgatják az egész világot. A belső tűz ma is a régi. Pedig mennyi minden történt, s nem mindig úgy, ahogyan vártuk, reméltük. Az igaz, fényes szellők fújták a lobogót.

Hamarosan sokan elhúztak a hajógyárból, nem egyesével, hanem rajonként mentek el az emberek, a fiatal munkások. Iskolára, vezető állásba, funkcióba. Tisztnek a hadseregbe, a rendőrségbe.

A hajószerkesztésen ügyködött, technikusként. Innen hívta el Szász Ferenc, a hajógyár akkori főmérnöke műszaki titkárnak, az igazgatóságra.

Minden egyszerű és szép volt, mint a szerelem.

A vezérigazgató a felhőtlen hőskorban, negyvenhétben házasodott. Elvégezte az esti középiskolát. S a kerületi ifjúsági szervezetben az első hívó mondatra jelentkezett főiskolára, mert azt mondták, munkásfiatalokra van szükség a pénzügyi szakmában. Itt már nappali tanulás következett.

Egész nemzedéket így emelt a társadalmi hajtóerő.

A főiskolán az volt az egyik fő téma: hogyan lehet megtermelni a gyárban a nyereséget?

Gerébben felötlik a gondolat — hiszen munkás volt ő is —, hogy mi lett volna belőle, ha nem hagyja ott a gyárat az irodalomért, hanem tanulni kezd a szakmájában? Vihette volna valamire?

A titkárnő már nem kapcsolta be a telefont.

Szép János és Geréb nyugodtan beszélgethetett.

A vezérigazgató akkor még nem mehetett vissza a hajógyárba.

Kovács István lett a főnöke, a pártközpontban, a káderosztályon. Tanulmányokat írtak a helyes káderkiválasztásról, vezetési módszerekről. Szép János a bankkal, a pénzügyminisztériummal foglalkozott. S tanult tovább a tegnapi esztergályos, most már a Közgazdasági Egyetemen

Olt Károllyal, Faluvégi Lajossal, Tímár Mátyással dolgozott. Mondja még a neveket, de a többit Geréb nem jegyzi meg.

Ötvenegyben — mert rendszeresen publikált a Szabad Népben — hívták a központi napilaphoz, dolgozhatna újságíróként is.

Ötvenkettőben lecsapott a villám.

Megszüntették a pártközpontban a káderosztályt. S már akkor gyülekeztek a felhők. Lehet, hogy Rajk László meg a többi, akit kivégeztek, valójában nem is volt bűnös. Csak suttogtak róla, de ötvenkettő végén már lehetett erről is hallani. Szép Jánost áthelyezték.

Az új főnökök: Friss István, Antos István. S akikkel együtt dolgozhatott: Keserű Jánosné, Sághy Vilmos, Huszár István, Bálint József.

Tanulmányok az ország gazdasági helyzetéről. Szocialista iparfejlesztésről, népgazdasági tervekről. Persze a beszolgáltatás fokozásáról is szó esett, meg a „láncos kutya" elleni harcról, s arról, hogy kitörhet a végső nagy világháború.

Geréb megrendülten hallgatta a félig suttogó elbeszélést.

Szép János nem szépítette saját múltját, amelyet átélt — át is szenvedett — az egész nemzedék.

Döbbenten figyelt: mennyi minden devalválódik, érvényét veszíti. Nem mind igaz, amiben egészen addig hittünk? Felszínre kerültek, nemcsak a hibák, a bűnök is. Ki követte el, s felel-e érte?

Akiket kivégeztek — erről már nyíltan beszéltek a pártközpontban is —, nem árulók. De hát akkor ki mit árult el?!

Geréb együtt emlékezett a vezérigazgatóval.

Mennyi hamuszínű tekintet, bezárt, tanácstalan ember volt körülöttünk akkoriban. A hibakeresők egymásra licitáltak. S persze tudtak „mindent" akkor is, amikor Rajkot meg a többieket halálra ítélték. Más ismerős csak kapaszkodott, mint a megbillent, gyökereszakadt fa, le is döntötte aztán az októberi vihar.

Viták a pártközpontban is. Ki hibás s ki bűnös, kit vonjanak felelősségre? Már nem érvényes, amiben hittünk, amire az életünket is feltettük?!

Sokasodott Szép János környezetében is a csalódott, kiábrándult „káder"; mintha kérdéses lenne, megvalósítható egyáltalán a szocialista társadalom.

Szép János homloka verejtékes lett az emlékezéstől.

Hangosan is kimondták a neveket, akiknek el kell tűnniük.

Csak személycsere volna a változás lényege? Inkább kérdeztek, mint válaszoltak a nyugtalan emberek. Milyen lesz a változás? Mindez már történelem.

Volt olyan munkatárs, aki nem járt be, s látták a vitakörökön, olyan öltözetben, mintha munkás lenne; fel is szólalt.

S a pártközpont pincéjében égetni kezdték a papírkötegeket, a káderanyagot. Szép János köhögött a csípős füsttől, s azóta is, ha rágondol, köhögni kezd.

Nem lehetett tájékozódni, hiszen ledöntögették az útjelzőket.

Szép János — máshová nem mehetett — kijárt a hajógyárba.

Dományi Lajos — esztergályos barátja, akivel évek óta alig találkozott — azt mondta a műhelyben:

— Nem kell annyit töprengeni, fiú, a hajógyárban otthon vagy. A pad mellé állsz, más nem érhet. A mi szakmánkat nem lehet elfelejteni.

S a vállára csapott barátian.

Amit Dományi mondott, igaznak tűnt. Csakhogy nem ugyanaz

volt már Szép János, mint amikor elment a hajógyárból. Mindig a jelenben muszáj maradni és előrenézni.

Letörés, kudarc, vereség valamennyiünké. S ha a vezetőkre hárítjuk, nekünk akkor sem lesz könnyebb.

Az öreg mesterek arról sugdolóztak, hogy fegyvert kell szerezni.

Geréb is emlékezett a véres napokra. Az ellenforradalom leverése után látott egy karhatalmi alakulatot; a Váci úton a vasúti híd alatt, a hajógyár kerítésénél meneteltek, és azt énekelték:

A harcban nem szabad megállni,
Elvtárs, szorítsd a fegyvered...

Leverték az ellenforradalmat, a rend nagy nehezen helyreállt.

Csakhogy Szép János egy időre állás nélkül maradt, leépítették a pártközpontból.

Mennyien elfordultak vagy szöktek a lobogó közeléből.

Mások megsértődtek: miféle árnyékot látnak mögöttük? De mintha ők maguk idéznék fel azt az árnyékot.

Szép János nem maradt a hajógyárban. Felvették szakelőadónak a Beruházási Bankba. Nem fogadták virágcsokorral. „Múltja" is szóba került, az a bizonyos árnyék.

Sérelem, fájdalom ellen legjobb orvosság a munka.

Szép János takarékosan beszélt, mintha rövidített életrajzot mondana; mit gondolt közben, hogyan élt, min töprengett, háborgott vagy örült: nem tartozik a nyilvánosságra.

Hamarosan áthívták a bankból a KGM-be, pénzügyi osztályvezetőnek.

S még ötvenhétben kidolgozták a vállalatok nyereségrészesedési rendszerét. Szép Jánost megválasztották alapszervezeti párttitkárnak is.

Lehet élni és dolgozni akkor is, ha az embernek nehezen gyógyuló belső sérülései vannak. Néha görcs rándul benne, ha nemszeretem módon szólnak; mert a múltat nem lehet semmissé tenni, s nem is kell; a hibákat csak mi magunk javíthatjuk ki, a bűnökért meg feleljen a tettes, ha van és elérhető. S még egyszer nem szabad ugyanabba az árokba belecsúszni!

Hatvanban tagja lett a minisztériumi pártbizottságnak. S aztán kinevezték a hajógyárra felügyelő minisztériumi bizottság elnökének.

Ez majdnem annyi, mintha visszatért volna a Váci útra. Feszült benne a régi biztonság. Ez a nemzedék nem élhet kényelmesen, ráérősen.

Somogyi Sándor volt akkor a hajógyár vezérigazgatója, aztán Maracskó László. A párttitkár akkoriban Egresi Károly, majd Szaló János.

Szép János neveket és tényeket közölt. Munkáról, harcról, erőfeszítésről alig beszélt. Világossá vált: be kell fejezni a ráfizetéses tengeri hajók gyártását. Ágaskodtak a túlbuzgók, szűnjön meg az egész gyár, fel kell számolni!

Évi háromszázmilliós állami támogatás fedezte a ráfizetést.

Kijárt Angyalföldre. S megérlelődött benne: mégsem az igazi helyén van. Bejelentette, hogy vállalatnál — a tűzvonalban — szeretne dolgozni.

S minderről távirati stílusban beszél, csak hogy érthetőbb legyen életútja. Amint kimondta az elhatározást, nem a hajógyárra gondolt. Hová küldte volna saját magát? Erre nem válaszol. Teltek a hónapok, azt hihette, elfelejtették az egészet.

A nagy dolgok egyszerűen történnek.

Egy év múlva hívatta Betlej Sándor miniszterhelyettes. Szép János megérezte, amint belépett: nem holmi rutinbeszélgetés lesz.

— Állod még, hogy... vállalatnál szeretnél dolgozni?

— Igen.

A miniszterhelyettes várt. Talán indokolásra. Szép János hallgatott.

— Jól meggondoltad?

— Igen.

— No, hát téged szemeltünk ki vezérigazgatónak a hajógyárba. Vállalod?

— Három nap gondolkodási időt kérek.

A miniszterhelyettes bólintott. Az idegek furcsa játéka, mintha ez a beszélgetés egyszer már ugyanígy elhangzott volna, pedig ez nem lehet, csak egyszer eshet meg az életben. A miniszterhelyettes bólint, mint aki tudja előre a választ.

S a vezérigazgató újra átélte a kurta beszélgetést. Kicsit feszes volt, mint a katonai kihallgatás.

— Megkapod a három napot.

Már kint is volt. A világ változatlan maradt, hivatali ügyeket

raktak a keze alá. Még nem döntött, de már nem tartozott egészen a régi környezetbe.

Nehéz három nap volt. Minden gondolata a Váci úton kalandozott.

Hiszen tulajdonképpen sohasem hagyta el a hajógyárat. Mindig tudta, mi történik ott. S nem sok embernek adatik meg, hogy így térjen vissza élete korábbi állomására. Tartozik a mestereknek ennyivel, hogy vállalja. S nem idegenek közé érkezik, sok embert ismer.

Mire lejárt a három nap, önmagát is kívülről nézte, de a minisztériumot is. Biztonságos fedezékből ki az arcvonalba? Ott nehezebb lesz.

Amint letelt az idő, bejelentkezett a miniszterhelyettesnél.

Ott várták.

Nehéz döntés volt. Bejelentette, hogy nem visz magával „segítőtársakat" a minisztériumból, mint ez általában szokásos. Ellenszenvvel fogadják azt a főnököt, aki a retyerutyájával együtt érkezik.

Elődje, Maracskó László egy óra alatt átadta a hivatalt.

Kereskedelmi igazgató nem volt, a gazdasági igazgató éppen nyugdíjba ment. A műszaki igazgató meg cserélt Heller Andorral, aki addig darugyári igazgató volt. Annak idején ő tanította Szépet a gyári középiskolában, most közvetlen munkatársa lett.

Az új vezérigazgató nyílt levelet írt a hajógyári újságban, mindenkihez: elsorolta a közismert tényeket, azt, hogy mi változott meg, s mit kell másképpen csinálni a jövőben.

A nyílt levelet a munkások megértették.

Szép János ekkoriban gyakran hallotta, hogy a hajó hamarosan elsüllyed, mindenestül. Ki tehet a helyzetről? Senki, itt a gyárban.

Amikor az agyonutasításos, mindent előíró, meghatározó felső irányítás ment, könnyen elháríthattak — legalábbis formálisan — minden felelősséget: nem tehetünk mi semmiről! Gondolkozni nem szükséges, és jó néven sem veszik.

Vezérigazgatósága első napjaiban jött rá, hogy nem a gazdálkodási, termelési rendszert nehéz megváltoztatni, hanem az emberi gondolkodást. A beidegződést, de nemcsak másokban, önmagunkban is.

Most örült igazán, hogy nem hozott magával senkit vezető állásba. Azonnal kialakult volna a felülről jöttek — a mindent jobban tudók — s az itteniek kasztja, akik „semmiről nem tehetnek".

Azokkal kell a változást elérni, akik rendelkezésre állnak. Szép János megértette, amint a kormányhoz állt, hogy más út nincs. Most nem akarnak segíteni egyesek, adjunk időt, hátha megváltoznak, belátják az igazságot.

El kell érni, hogy érezzék az emberek a felelősséget a változásért, s haladják meg tegnapi önmagukat.

Szép János időben megértette: felismerni könnyebb mindezt, mint elérni, megvalósítani.

A legfontosabb, hogy minél többen vállalják a felelősséget is.

Szép János arról beszélt a csendes irodaházban — már régen szólt a csengő, elmentek, a titkárnő beköszönt búcsúzóul —, hogy volt benne bizonytalanság és félelem, amikor a gyár élére állt. A döntés — még meg sem győzött környezetben — nagy felelősség. El kellett fogadtatni, hogy leállnak a veszteséges tengeri hajók gyártásával. Ez lett kezdetben a nagy próba.

Kimondani is szentségtörésnek tetszett a sólyán, a tervezőirodában, hiszen kemény életű nemzedékek kötődtek hozzá, tervezték, kalapálták, szegecselték, majd hegesztették a hajótesteket. Fejből felsorolták Szép János előtt valamikor gyártott hajók keresztnevét, s azt is tudták a legtöbbről, vízen van-e még, és merre hajózik a világban, tengeren vagy folyamon.

Szép Jánost azokban az időkben, ha megállt a szerelőtéren vagy az öböl partján, a sólyán, azonnal körülfogták ismerősök:

— Te a mi emberünk vagy, azt mondd meg, de azonnal, mi lesz a gyermekeinkkel?!

S nem volt könnyű válaszolni. Némelyek nehezen értették meg és nyugodtak bele a megváltozhatatlanba.

Egy idő után újra kereste a találkozást a kételkedőkkel, az értetlenekkel. Nehéz korszak volt.

2

Akadt olyan kérdés, melyre Szép János sem tudott válaszolni.

Geréb Szigligetre utazott, hogy befejezze a hajógyári könyvet. De a munka most sem haladt úgy, ahogy várta, s ő inkább a faluban

sétált. Felmászott többször a hegyre, a várromhoz. Nehezen lehetett megállni a hegyfokon, sodró lendületű szélben. Badacsony elveszett már ködben, szürkeségben.

A hegyről tartott lefelé, amikor a nevét kiabálták. Meglepetten szaporázta a lépteit. Az Alkotóház kapujában a hajógyári kisbusz állt. Még szálltak ki az utasok. Két brigádból vagy húszan jöttek el, nők is, de senkit sem kísért el sem férj, sem feleség. Szabados hangon ugratták egymást. A férfiak üres üvegeket szorongattak. Útközben felöntöttek a garatra, valamennyien kipirultak a bortól. Bőrkabátos történész magyarázott nekik a szigligeti várról. Mesélt arról is, hogy miben különbözik a többitől, s hogy miként robbantotta fel ezt a várat is az osztrák önkény.

A történész szakálla csapzott volt, hangja elcsuklott. Kezében vaskos könyvet s nagy alakú metszeteket tartott, kereste a szigligeti várat, de nem találta.

A kirándulók betódultak az Alkotóház kapuján. A vár senkit nem érdekelt már. Körbesétáltak a parkban, belülről is megcsodálták a kastélyt.

Hirtelen súlyos férfikéz nehezedett Geréb vállára. Az író megfordult, s örömmel ismerte föl Sztanó Gézát. Annyira belemelegedtek a beszélgetésbe: észre sem vették, hogy a hajógyáriak máris folytatni akarják az útjukat Hévízre, fürdeni. Éri Sándor, köpcös pocakos, főbizalmi, akivel Geréb már találkozott, terelte a népet kifelé a parkból. Odaszólt Sztanónak, hogy visszafelé felveszik.

S már ott sem voltak.

Sztanó integetett a távozóknak. Combig érő drapp anorákban, kockás szürke nadrágban, mokasszinban, fekete posztósapkában, friss mozgással; holmi szabadnapos sportolónak tűnt.

Bent a szobában elnevették magukat. Geréb mint házigazda elővette a borosüveget, két vizespohárral. Nekivetkőztek a kellemes melegben.

Gerében a megszokott melegítő és tornacipő volt. Sztanó markáns arca frissen borotválva, szeme alatt meghökkentő árnyék. Mintha nem ugyanaz az ember volna, akivel az öntödében és a Népszigeten beszélgetett.

Elhelyezkedtek. Sztanó szakszerűen húzta ki a dugót az üvegből, s töltött a poharakba.

Geréb délben félretett négy töpörtyűs pogácsát, hozta már kistányéron.

— Ha szabad megkérdeznem... hogy halad a munkája, a hajógyári könyv?

Geréb meglepődött a kérdéstől, pedig számított rá.

— Sehogyan nem jutok ötről hatra. — Legyintett.

Ettől meg Sztanó hökkent meg. Összeráncolta sötét szemöldökét. Tétován nyúlt a második pogácsáért, majszolgatta, közben bólintott, mintha magában felelne valamire.

— Netán... végleg abbahagyta?

— Még nem... de megtörténhet az is. — Merően nézett Geréb a tele pohárba.

Koccintottak, némán kortyoltak.

— Azért jöttem el kirándulni, hogy találkozhassunk. Szó is volt róla, tréfás formában. Emlékszik? Kerestem, de eltűnt. Kérdezősködtem, régen látták a hajógyárban, a Népszigetre sem jár. Senki nem tudta, mi lehet önnel.

— Vagy fél éve kínlódom, mintha gúzsba lennék kötve.

— Hát... Nem értek tán hozzá, de láttam már mesteröntőt, amikor semmit nem talált el... Mindenkinek lehetnek balkezes napjai, hetei... A kényes munkát ilyenkor félre kell tenni. Legközelebb, jó napon remekül sikerül. Elnézést a hasonlatért. S ha úgysem dolgozik, miért nem jött el az öreg Merész temetésére?

Geréb felpattant s megszédült. Letette a poharat, majd lehuppant előbbi helyére.

— Mit beszél?!

— Hiányzott, sokan észrevették, a korábbi veteránemetéseken ott volt. Gábor bátyánk felül volt jócskán a nyolcvanon, szép kort megért. Az ő emlékére egy kortyot. Sokat várt öntől.

Gerébnek megakadt a torkán a pogácsa, köhögött.

— Nem tudtam... Elmentem... volna.

— Szóba került, hogy értesítenünk kéne, de a nővérem, Julika leintett bennünket. Azt mondta, szükségtelen, minden reggel ott nyitja ki az újságot, legalábbis azt mondta a hajógyárban... először a távozó veteránok nevét olvassa el.

Geréb zavarban volt. Törölgette köhögés utáni keserves könnyeit.

— Nem... De itt nem mindennap kerül kezembe az újság. — S bűntudatosan, mereven nézett. — Sajnálom.

— Nagy temetés volt. Kivonultak a hajógyáriak, de jöttek egész Angyalföldről. Nemrégen megjelent egy könyv a Tanácsköztársaság-

ról, többen benne vannak tőlük, Gábor bátyánk is... különben is sokan ismerték.

— Majd írok a családnak. Mikor temették el?

— Három hete. Tele volt gyászolóval az újpesti temető.

Ittak még. Letették az üres poharat.

— A család mindenképpen beszélni akart önnel.

— Már elhagytam a magnót.

— Éppen erről van szó. Nem akartam mondani nekik, hogy úgysem adja át a szalagokat.

— Valóban nem. Mi bajuk?

— Hát... kicsit neheztelnek, mert senkinek sem mutatta meg, amit leírt.

— Ilyet nem is ígértem.

— Elvárnák.

— Cenzúráznának?

— Azt hiszem, így is lehet nevezni.

— Nem engedhetem. El sem kezdjük, mert soha nem lenne vége a hercehurcának.

— Furcsa hírek keltek mostanában. Azt mondják, nem lesz a könyvből semmi, tán nem is azért ment az a magnó. Nem a barátai terjesztik ezt, gondolhatja. Talán észrevette, a hajógyárban kezdettől voltak bukásra spekuláló partnerei, kibicei. Ők azt várták öntől, hogy igazságot szolgáltat, helyettük keményen odamondogat a vezetőségnek. Vártak, hátha beléjük akad egyszer. Most más szelek fújnak. Lám, azt mondják, eltűnt ez a a furcsa pasas... Pusmogott a béna öregekkel, felszedte a lehetséges gubát, végigsétált ünneplőben a sólyán, megmutatta magát, átverte a hajógyári górékat... Azoknak úgy kellett! A firkász jópipa, nem kell azt félteni, az ugyan nem ír semmit. Mert hiszen kit érdekel a munkások élete? Angyalföldről, hajógyárról nincs mit irkálni. Szégyellnivaló dolgokat meg nem is szabad, legalábbis ezt mondják.

— Sokan így gondolják?

— Nem... de hangosan beszélnek. Hiszen ha apám vagy Péter bácsi élne, egyetlen intéssel csendet teremthetne. Vagyunk még számosan, gondoljon a Kékesdiekre, Holub Zsókára, Kőműves nénire, nővéremre, sógoromra... minek sorolni? A hajógyári főnökség maga mellett áll ki. Elküldték a panaszkodókat. Magukban fonják tovább a sérelmet, mint a kötelet... Egyre azt hajtogatják: ki ellenőrzi a

szöveget? Hivatkoznak holmi rendeletekre is. Szerintük a szerzőnek minden hősétől hozzájárulást kellene kérnie.

— Mulatságos követelés.

— Igyunk egyet — kiürült az üveg. Sztanó felbontott egy másikat, s töltött. — Egészségére.

— Talán jobb is, hogy nem mentem el az újabb temetésre.

— Öreg Merésznek semmi baja nem volt önnel. A családnak sem. Inkább a többi sima szavú kibic szítja a tüzet.

– Nehéz mesterség az enyém.

– Tudna könnyebbet?

– A magam számára nem.

— Eltemettük öreg Merészt, de a fia, a sógorom, már korábban gondolt egy nagyot. Nem ment nyugdíjba korengedménnyel, hanem elvállalta a belgrádi képviseletet. Közben mellékesen megtanult szerbül is, s a nővéremmel együtt Belgrádba költözött. Julikának tetszett a kiküldetés. Gyerekük sincs, mit csinálnának nyugdíjban? Darukat szállítunk Jugóba, a garanciával van munka elég. A Száva-parti új városrészben laknak, szép helyen. Voltam náluk látogatóban. Üdvözletüket küldik önnek.

— Köszönöm.

— Az utat Antonio mesterkedte ki. Hivatalosan engem is bevett a csapatba. Rokoni manőver volt. Belgrádban összebékítettek a feleségemmel.

— Tényleg váratlan fordulat.

— Ha jobban meggondolja, nem az. Mit tehetek? Muszáj nyugdíjba mennem, már kinevezték az öntöde új főnökét, a régi meg, öreg komám, halálán van... S van már helyettesem is, egy ifjú mérnök, nekem nincs már ott keresnivalóm. Piroska megvan nélkülem, csendben feleségül ment a Kőműves fiuhoz. Sürgős lett nekik. A férj a darutervező irodában dolgozik, s még tanul is. A Hajóépítők utcájában laknak. Nem érdekli őket a múlt, ők meg nem szólalnának. Nem is értik, miről van szó. Igaz is, említette, hogy fel akarja keresni az egyenes ági harmadik nemzedéket. Időben szólok, ne tegye. Antonióval is akart még beszélni. Nem látom értelmét. A gyérülő olasz rokonságot ő tartja össze, a nagy tervező; látja, engem is kibékített a feleségemmel. Nem mondhatok rá semmi rosszat, azonkívül, hogy soha nem értett meg. Belgrádban valósággal lerohantak engem... Nővérem, sógorom, Antonio... S átkiáltották a második szobából

a feleségemet, új ruhában, frissen festett hajjal, modern frizurával. Sírt, és olaszul suttogta el, hogy megbocsátott. Lökdöstek feléje. Széttárta a karját, és rám rohant. Engem onnan már nem lehetett kimenteni. Antonio vezényelte a hála-kórust. Éljünk boldogan, szeretetben, ahogyan illik. Majdnem mindent elmondtam, ami érdekelheti. Jól érzem magam a nagy lakásban az újpesti öböl felett. A feleségem már nem jár templomba, titokban sem. Komplikált az élet, akárhogyan nézzük... még nem értem a végére.

— Mindenre felkészültem.

— Kőműves Petiről is mesélni akartam Önnek. Peruban keményen összecsapott a feleségével, Kékesdi Jolival. Holub Palihoz, a jóbaráthoz kell ragaszkodni vagy az igazsághoz? Palit különben letartóztatták. Bent volt hat hónapig. Elhúzódott a tárgyalás. Kőműves Péter hazajött, ott is védte a barátját, Kékesdi Jolán meg ellene tanúskodott. Holub másfél év börtönt kapott. A hat hónapot beszámították, a többit felfüggesztették.

— Holub Pali szabadlábon fellebbezett. A felesége kintről, Nyugatról küldött neki pénzt, ügyvédekre, költségekre. Megkezdődött a nagymosás... Több tárgyalás volt. Másodfokon sem mentették fel, de enyhébb lett az ítélet. A hat hónap fogságra megítélték a fizetést. Ezért is per indult. Felerősödtek a részvevő hangok: Pali azt csinálta, amit mindenki más, egy kis üzletelés nem a világ, tulajdonképpen ártatlan. Az ügy a Legfelső Bíróságnál is megfordult, alaki hibákat találtak, újratárgyalásra utasították az első fokú bíróságot. Itt tartunk most.

— Azt akarja mondani, jó lesz vigyáznom a szóval, lehet, hogy Holub Palit felmentik?

— Olyanformán. S lehet, hogy önnek is a bíróságra kell még járnia. Legyen óvatos, vigyázzon, mit ír meg!

— A Kőműves házaspár elvált?

— Törvényesen még nem. Joli Limában él, ő vezeti a kereskedelmi kirendeltséget. Kisebbik fia vele maradt. Pétert hazarendelték, s mint korábban szó volt róla, kinevezték Új-Delhibe, Indiába. Állomáshelyén van. Ha elválik, a helyzete megrendülhet. Ezért is kapaszkodik a feleségébe. Az viszont ezzel fikarcnyit sem törődik. Beszéltem vele. Ott voltam a tárgyalásokon is. Láttam, hallottam, hogyan szerepeltek. Az ifjú pár, Holub Zsóka és Kékesdi Tibor is elvált, pedig mekkora szerelem volt... Fordult néhányat a kocka. Kezdetben a lány az

apja ellen volt, aztán hozzá pártolt. Zsóka különben az én utódommal jár. Kékesdi Tibort is más nőkkel látják.

— Nem tartozik rám.

— De igen. Még azt sem tudni, hogyan végződik az egész. S ha közben nyomtatásban megjelenik? Az sem sokat számít, hogy más néven szerepelnek az érdekeltek. A hajógyárban mindenki rájuk ismerne. Mit szól hozzá?

— Semmit.

— Azt mondta egyszer nekem: alapkérdés marad még sokáig, hogyan kell élni? Mármint a mi számunkra. Úgy látszik, elfelejtette, mert én nem. Másoknak beszéltem róla, még Belgrádban is. Mindenkinek muszáj válaszolnia a nagy kérdésre. Látja az embereinket. Hozzátesz vagy elhallgat egy keveset, mindegy. Ha Holub Pali egészen kimossa magát, attól az igazság nem változik, az alapkérdés megmarad. Kékesdi Joli tudja ezt, a férje nem. Ez a különbség közöttük. Szép kis családi fénykép, mi? Ami Holubot illeti, visszahúzodott a budai villába, s periratokat fogalmaz. Pusmogják ám, hogy már régen számítottak a lebukásra. S csak azért írathatták a lány nevére a villát, hogy el ne vehessék. Zsóka, a lánya csak színleg volt kezdetben az apja ellen.

— Ez nem igaz.

— Nézzen csak körül, mennyien járnak hasonló cipőben. Telekrendelet el nem bánik velük. Látszat-válópereket folytattak, maga a bíróság ítéli kétfelé a vagyont, egyik villa ide, másik oda, két nyaralóból mindegyik félnek jut. Meghallgatják az ítéletet, belenyugszanak. S a folyosón fizetnek az ügyvédnek, egymásba karolnak, és hazamennek... élnek tovább boldogan, a markukba nevetnek. Nem akarok tanácsot adni, de ha Holub Palit egészen rehabilitálják, cifra helyzetbe keveredhet.

— Várjuk meg a végét.

— Félszemmel önt figyelik, mert vihart támaszthat. Nemcsak arról vallattak, én magam mit mondtam el, de arról is, miféle ember ön? Kőműves néni Limába repült. Kisebbik unokájához ment látogatóba — attasé fia fizette a jegyet —, hogy a menyét puhítsa. Komoran jött vissza. Nem ért el semmit. Éppen az öregasszony mondta, hogy ön nem alakítja az eseményeket, csak becsületesen, híven leírja. De azért Kőműves nénit se keresse fel már!

— Nem megyek sehová.

— Tegye azt, amit jónak lát. Ismeri az előzményeket, a szereplőket,

az igazságot. Máshoz ragaszkodni nem érdemes. Bárkivel megeshet, hogy árokba csúszik... ki kell mászni.

— Amit megírtam, elmondta valaki.

— Mint most én azt, ami időközben történt. De a felelősséget mégsem háríthatja el.

— Még rendbe jöhet Kőművesék házassága is.

— Semmiképp sem lehet már olyan, mint korábban. Ez mindenkire áll, a kört akármekkorára húzzuk meg. Az se számít, ki mit szeretne, miben hisz... önnek látnia s láttatnia kell... a mi igazságunkat.

— Meglátjuk. Legalább ön jól érzi magát?

— Nem fontos. Változtatni úgysem lehet semmin. Az életünk hozzánk nőtt, levetni, eldobni lehetetlen. Régi játszmát sem lehet újra kezdeni, mert megváltoznak a játékszabályok.

— Mit gondol az egésznek a befejezéséről?

— Ezt önnek kell tudnia vagy kitalálnia.

— Ismer mindenkit.

— Nem én írom a krónikát. A nagy apák utáni második nemzedék útja sem volt könnyű, ezt ön is tudja.

Koccintottak. Geréb szédült. Sztanó folytatta:

— Mi okozott ennyi kisiklást? Egyre nehezedett a kor, a körülmények hatalmában voltunk. Tudom, hogy az ember alakíthatja sorsát, nekünk ez jobban nem sikerülhetett. Nem kérünk mentséget. Eddig csak sejtettem, most már biztosan tudom, hogy maga éppen miattunk rekedt meg. De hát mint mondtuk, nem változtathatja meg, nem is irányíthatja a könyvében szereplő emberek sorsát. Ha úgy tetszik, mi magunk fejezzük be most már a történetet. Azt elismerem, indulhatott volna másképpen is. A hajógyárnak kétezernél több nyugdíjasa van. S még mindig él vagy ötven mozgalmi veterán... Akad közöttük fényes érdemű több is. S azokkal nem beszélt. Minden ott kezdődött, hogy a Hajóépítők utcájába, Kőműves Péterhez ment először... Ha másutt kezd, szintén a hajógyár körül kering, de egészen más történetet jegyezhet fel, másféle szereplőkkel... Vannak könnyebb sorsú családok. Ha akar, keressen ilyeneket.

— Már nem tehetem.

— Remélem is. Segítettem?

— Igen.

— Amikor először beszélgettünk mindenről többet tudtam önnél. S magam is tartottam tőle, hogy valahol nem ért meg minket. De min-

dent nem mondhat ki az ember. Illetve én nem tudom kimondani de, talán maga igen... S ez a legfontosabb. Ne törődjön vele, hogy ki mit szól az igazsághoz. Az igazságot csak önmagával szabad mérni. Mutassa meg azoknak, akik félnek, de azoknak is, akik bíznak önben... s persze egy kicsit önmagának is. Maga mögött leszünk.

Geréb úgy érezte magát, mintha a könyvét már régen befejezte volna.

— Hogyan szól az eskü? Esküszöm, hogy mindig a tiszta igazat... s ne kíméljen senkit. Még engem sem. Nem szorulunk rá, mentségekkel sem érünk sokat.

Geréb feszengett, szorította az üres poharat. Egy vörös csepp volt a pohár alján.

— Hazaköltöztem a feleségemhez, s ezt már magam sem tartom vereségnek. Valóban nem úgy éltem, hogy példakép lehetnék. Piroska hamarosan megszüli az újabb unokámat. Biztattam, tanulnia kéne, de csak a vállát rándítja, elégedett a helyzetével.

Kicsit hallgattak.

— Azt hiszi, tényleg beperelnek? — kérdezte kedvetlenül Geréb.

— Vádolhatják rágalmazással, hamisítással, a fene tudja, még mivel. Nem akarom elijeszteni, de ez a helyzet.

— Kezdettől félek amúgy is, hogy a könyvem nem tetszik majd.

— Kinek? Azt hittem, erre nem is gondol. Bátorság kell az igazság kimondásához, ez a legfontosabb.

— Az emlékezők igazat mondtak.

— Igen, de lehet, hogy néha a saját igazukat. Mindegy. Így éltünk. Nagyon nehéz út volt, nem vagyunk rosszabbak egyetlen nemzedéknél sem. Nekünk aztán kijutott. A fiatalságunk hajtással telt el, fogadott szegénységben, kívánni vagy követelni nem volt illendő... Az öregek lengették a zászlót, s velük egy ütemre léptünk. Énekeltünk is. Szorítottuk a szerszámot és a fegyvert. Még egy év vagy kettő... aztán véget ér a szűkölködés is. Mentek el az évtizedek. Jobb lett nekünk, meg nehezebb is. Mindig akadt valami, amit még le kellett gyűrni. S a fény nagyja az öregekre esett. Mi sokáig árnyékban dolgoztunk. Még egy ötéves terv, aztán a következő... Nem saját magunkért harcolunk, dolgozunk! Hát ugyan kiért? Úgy tűnik néha, a boldog jövendő távol van ma is, mint a pusztán vándorlónak a délibáb... Megyünk, amíg egészen be nem esteledik felettünk. Furcsa ez, egyszer csak meg kell állni. Mi úgy lettünk öregek, hogy észrevét-

len léptünk a nagy nemzedék helyébe. S közben annyi minden megváltozott. Mi nem határozzuk úgy meg az életet, jelent és jövőt, mint az öregjeink. Nem úgy néznek ránk, mint mi az apákra. Nem szolgáltunk rá? Nem tudom. Úgy tűnik, a zászló sem a mi kezünkben van. Mert persze voltak hibák is. Látjuk ezt mi is. S nem tehetünk már semmit. Önnek az a dolga, hogy visszafelé se másítson. Hazudni meg bűn lenne. Nem is érdemes. Hű, de melegem lett.

Geréb el akart menni még egy üveg borért, Sztanó leintette. Az utoljját is megitták már.

Hangtalanul üldögéltek. Kinéztek az ablakon. Mint nagy vallomások, beszélgetések után, mindketten zavarban voltak egy kicsit. Kiürült mindkét ember, elfáradtak, szédültek.

Geréb mégis elment borért. Nem bikavért hozott, hanem kis üveg aranybarna tokaji szamorodnit. Sztanó bólintva hagyta jóvá a választást.

Odakint szürke volt az ég. Az esőt az ablak üvegére verte a szél. Geréb kimosta a poharakat.

Felvették újra a felsőkabátot. Kimentek, járkáltak a parkban. Kikerülték a nagy fákat, mert az újuló szélrohamok lerázták a leveleikről az esővizet.

— Ha nyugdíjban leszek, a szállóra azért bejárok — folytatta vallomását Sztanó Géza. — Ez lesz a társadalmi munkám. A feleségem nem változott meg, a nyugdíjamat majd elteszi. Mit bánom, a pénz sohasem érdekelt. Annyi ruhám legyen, hogy tisztességesen felöltözhessek. Ezzel a feleségem is törődik, a rokonság előtt jól kell mutatkoznom. Mindig lesz a zsebemben két-három százas, hátha találkozom egy hajógyári haverral... Világéletemben nem voltam iszákos, meg tudok állni egy üveg bornál, három üveg sörnél. Sokáig szeretnék élni. Mindent elrendeztem már. Ha nem lehettem a Nemzeti Színház örökös tagja, azért statisztaként színpadra léphetek... Bekerültem már a stábba. S ezért fizetnek, amikor ingyen is szívesen csinálnám.

Geréb szíve elszorult. Sztanó beszélt még. Az eső újra rákezdte.

— A filmgyárban már vannak jó kapcsolataim. Kijártak hozzánk helyszíni felvételekre, magam is toboroztam szállólakókat statisztának. Elég jól fizetnek. Szerepeltünk jó néhányszor. Meglesz bőven a zsebpénzem.

— Csak egy élet van. Többre nem futotta. Látja, a sógorom nem

tanult hiába. De én, mire vittem? Kikoptam mindenből. — Átadott egy névjegyet, lakáscímmel, telefonszámmal. — Természetesen a feleségem csináltatta. Ha úgy adódik, hogy...

— Felhívom.

— Tudja, azért is jöttem, hogy tanácsot kérjek... Mert nem tudom, érdemes-e nekivágni. Összeüthetnék egy színpadi játékot, gyári helyszínen játszódnék, munkás-szereplőkkel. Jelenetet írtam vagy húszat, el is játszottuk, de egész drámával még nem próbálkoztam.

— Lásson neki!

— A vázlat meg is van.

— Elhozta?

— Nem. Még dolgozom rajta. Majd megmutatom.

— Remek ötlet!

Sztanó zsebbe nyúlt, előhúzott egy vastag borítékot.

— Éri Sanyi megbízott, ő maga nem merte átadni... Beszélgetett vele az öntödében, emlékszik? Azt ígérte neki, meghallgatja. Aztán felénk se nézett. Jó, tudom, sok volt a munkája... Sanyi várta, aztán nekilátott, leírta, tintaceruzával. A gyárban, az étkezőhelyiségben, reggeli- és ebédszünetben... jelentést, panaszt úgyis ő fogalmaz, s ő vezeti a brigádnaplót is. A többiek megszokták, íródeáknak hívják. Ha nem felel meg... igazítani kell... nekem szóljon. Sanyi kicsit érzékeny. Majd megbeszélem vele, ha valami gubanc lesz.

Geréb elvette a borítékot.

— Köszönöm. De a színdarab mindennél fontosabb.

Sztanó megint megnézte a karóráját.

— Indulnom kell. Úgy beszéltem meg Érivel, az útifőnökkel, hogy kimegyek az országútra. Az elágazásnál megállnak, várnak. Már ott is lehetnek. Hát akkor...

— Semmit nem felejtek el. Jót tett velem, hogy eljött.

— Írjon! Ugye befejezi?

— Igen, hamarosan.

Sztanó mosolyogva rázta Geréb kezét búcsúzóul. Aztán meglódult a kapu felé. A betonjárdán buborékos tócsákba lépett.

Sötétedett.

Éjjel harsogó szél tépte a park fáit. Reccsentek az Alkotóház tetőszerkezetében az irdatlan tölgygerendák.

Éri Sándor kézírásával sokáig próbálkozott, nem tudta elolvasni. Úgy látszik, ez otthon a feleségére vár.

Félig délelőtt volt már, kopogtatásra ébredt. Meghozták a reggelit s az újságot.

Most megnézte a szochazás elhalálozókat. S látta a dátumból: halottak napja van.

Kinézett. Süket csendben szemfájdító fehérség. Kitartóan esett még a hó. Fehérlett a világ, súlyos lett a fák koronája. Derekasan működött a központi fűtés. A szomszéd szobában a lengyel műfordítónő szorgalmasan verte a gépet.

Furcsán kondult a harang. A falon túl, a dombon itt magasodik a falusi templom, egészen közel. A halottakért húzzák.

Megreggelizett.

Aztán gondosan összeszedte mind a jegyzeteit — összegyűrte és a vesszőkosárba dobta. Ezzel már nincs gond.

S nekiállt dolgozni, sebesen legépelte mindazt, amit Sztanótól megtudott.

Otthon első útja a hajógyárba vezetett. A hajóműhelyt elkerülte, hogy ne találkozzék Éri Sándorral. A kéziratot képtelen volt elolvasni, a feleségének adta át, hogy gépelje le.

A Népszigeten szigorúbb volt a tél, mint Szigligeten, gyeplő nélkül rohangált a szél.

Eltűnt a régi gondnok, a vörös képű öreg, aki telefonüzeneteket közvetített, sört tárolt a hűtőszekrényében, s feketét is főzött. Nem szeretett a szigeten élni, a túlpartra vágyott. S Gerébet az a meglepetés érte, hogy elvették a szobáját. Valamit mondott már a vörös képű is, hogy firtatják egyesek, miért tartják itt a kódorgó firkászt. Az új gondnok Geréb holmiját a raktárba vitette. Mindene megvolt. Valamilyen félreértés miatt azt hitték, sportbeli érdemekért kapta a szobát.

Geréb szédült, mintha váratlanul megütötték volna. Ennyit ér kapcsolata a hajógyárral? Miért kéne mindenkinek azonnal értenie, miben fáradozik?

Elment a sportelnökhöz. Az mentegetőzött.

Az igazgatóságon nem találta a nagyfőnököket. Egyik Dél-Amerikába, másik Indiába repült, üzleti ügyben.

Hazament.

Elvánszorgott a december, ünnepi izgalmakkal, családi összejövetelekkel. Az idő nem változott az új évben sem.

Gerébné csendesen sürgette a férjét: mi lesz a munkával? Kézügybe tette az újságot, levelet, minden reggel levette az írógépről a fedőt — ha Geréb nem volt otthon, maga is dolgozott rajta, legépelte a jegyzeteket, kéziratokat.

Levél jött a hajógyárból. Adtak másik szobát, a holmiját berakták, az új gondnoknál van a kulcs. Ha dolgozni jön, villanykályhát kap.

Ettől feléledt, kiment a Népszigetre.

Angyalföldön sem enyhült a tél szorítása.

Mintha a szél el akarná sodorni az egész szigetet, evezősszékházzal, kabinokkal, nyaralókkal, kapaszkodó fákkal együtt.

Barátságtalan lett a vidék. A sűrű ködtől nem lehetett átlátni a gyárba.

Az öbölben telelő hajók körül törték a jeget. Páncélos vízi jármű forgolódott, mint egy óriás bogár. Amelyik hajón laknak, azon kis kémény füstöl. A parthoz érő járódeszkán óvatosan egyensúlyoznak a hazatérő iskolás gyerekek. Kint a Nagy-Dunán érdes neszekkel torlódik a zajló jég.

Megkapta a kulcsot. Gerébnek nem tetszett az új szoba. Ablaka a Dunára néz, de kicsi, a keskeny fülkében örök homály borong. Ajtaja a röplabdapályára nyílik, azon át lehet megközelíteni. Csúszós jég borítja a salakpályát.

A berendezés megfelelő. Vaságy, vastag pokrócokkal, tiszta lepedő, vánkos. Kis asztal, ernyős lámpa, két szék, még egy keskeny szekrény is elfér.

A mosdón nagy lavór, belefagyott a szürke szappanos víz, az előző lakó hagyta itt. A sarokban vastag dér fénylik a fehér falon.

Becsukta az ajtót. A kulcs, a lehetőség mégis a hajógyárhoz köti.

Nézte a zajlást jó ideig. Alacsonyan csapongtak a sirályok.

Ebben az alkotószobában egyelőre nem lehet írni.

Elenyésztek a harsfényű tavaszi délelőttök. Pilledt nyári délutánok melege faggyá változott, a vadlúdgágogásos őszi éjszakák emlékét sem találni.

A Népszigeten vagy négyszáz angyalföldi hajóépítő dolgozik.

Valamikor külön vállalat volt. Geréb nem került a kapu felé, beugrott a kerítésen át.

Régi rozsdahalmok, asztagban ócskavas, ismeretlen szerkezetek. Kikötőcölöpök a lejtős parton, épülő úszótestek körülácsolva, kokszkosarak parázsló tüze; s emberek kint is, sisakban, pufajkában, egyujjas vattakesztyűvel. Hidegebb lehet ezen a parton.

Geréb dideregve igyekezett a kokszttűz közelébe.

Melegedett, toporgott a kokszkosárnál. A pufajkások szemügyre vették könnyű öltözetét, s még közelebbre engedték. Egy sisakos, szálas, birkózó mozgású fiatalember mosolyogva figyelte Gerébet. Ismerősnek tűnt. Már beszélgetett vele, vagy másfél éve. A neve is beugrott, Koltai Gyula, neves brigádvezető, a Népsziget párttitkára.

— Kerestem többször — mondta Koltai —, aztán gondoltam, nyilván semmire nem használható, amit elmondtam. Emlékszik? A bejárókról beszélgettünk, mert ide a Népszigetre harminc, de hetven kilométerről is vonatoznak, szerencsére közel az újpesti állomás. Erről beszélgettünk. S megígértem önnek, átadom a jegyzeteimet is, néha firkáltam, egy évig tagja voltam a vállalati igazgatói tanácsnak. Erre sincs szüksége már?

— De igen. — Majdnem hozzátette, hogy ezért jött, de a fürkésző tekintetű Koltai ezt úgysem hinné el. — Mikor kaphatom meg?

— Hazavittem. Ha eljön legközelebb, átadom, gondolom, úgy másfél év múlva... — s nevetett.

A pufajkások érdeklődve figyelték Gerébet.

— Hozza be! Holnap... vagy holnapután eljövök a jegyzetért.

— Legyen szerencsénk. — Koltai mosolygott. — Most mennem kell. Jó nézelődést. Ha ajánlhatom, odabent a melegedőben jobb világ van, tessék bemenni, kaphat teát is. — Tisztelgésformán, katonásan emelte a karját, és elment.

Gerébet megállította a melegedő küszöbén a füstös zsivaj. Közepesen testes dobkályhában kokszttűz harsogott. Mindenki állt, ki volt gombolkozva. Vidám szóval fogadták a belépőt.

Egy sovány öregember sebtében kiöblített cinkbögrét nyomott a kezébe, és sötét, forró teával töltötte tele. A habos felszínen sárga citromkarikák lebegtek. Geréb kapkodta a bögrét egyik kézből a másikba, mert égetett.

Hamarosan élvezettel szürcsölte a szinte lángoló teát. Az iménti pufajkások gombolkoztak, igazgatták a sisakot, szőrmesapkát, kimentek. Benyomult a váltás. Az öreg újra teát öntött másik kannából. Gerébet sem hagyta ki. Azt már kiverte a verejték, arca, felsőteste

nyirkos lett, inge a hátára tapadt. Lódenjét, könnyű sapkáját a fogasra akasztotta.

Az új csoportból kivált egy hegesztő, pufajkája felett vastag kötény, homlokán nagy szemüveg, kezén bőrkesztyű. Vidám szemű, huszonöt éves, középtermetű, kerek képű fiatalember.

— Jó napot kívánok. A titkárunk mondta, hogy itt találom. Ugye emlékszik rám?

Az arca ismerős. A neve nem jutott az eszébe.

— Az... antialkoholista?

A hegesztő nevetett.

— Igen... még mindig. Nevem Patkó Pál. Amit elmondtam, azóta sem változott. Sztanó Géza azt mondja, biztosan megírta már. Ha elfelejtette, az sem baj. Elmondhatom még egyszer, ha kell.

— Megvan a szalag. A feleségem majd legépeli. Sok az anyag. — Geréb mást, meggyőzőbbet nem tudott mondani.

Közben az öreg odacsempészte a harmadik bögre forró italt. Geréb szédült, mintha szesz is lenne a teában.

— Üzenjen Sztanóval. Viszontlátásra. — Patkó is elment.

Geréb leült egy padra, távol a kályhától. Nézegette a szakadt, régi képes újságokat. Jól érezte magát a zsongás árapályában.

Elfelejtette szorongását, félelmét, kishitűségét. Magabiztosan hagyta ott a melegedőt. Dereglyével kelt át az angyalföldi partra. A révészek hosszú rúddal lökdösték a torlódó jégtáblákat.

Valaki ráköszönt Gerébre, amint a partra lépett.

Éri Sándor volt, gombolatlan pufajkában, piros sisakban. Ez a találkozások napja volt. Érit is Koltai értesítette.

Azt hitte, már észre sem veszik, ha újra bejön a hajógyárba. Úgy látszik, tévedett.

Ballagtak a sólyán, óriás daruk alatt. Éri megnevezte az épülő acél úszótesteket. Közben a balatoni kirándulásra, az Alkotóházra emlékezett. Elmesélte, hogy hazafelé egy csárdában halat vacsoráztak.

— Elnézést, Éri elvtárs, még nem volt időm elolvasni a művét... Kézírással nem boldogulok. A feleségem megígérte, hogy legépeli a kéziratát.

— Nem azért vártam. Sztanó Géza megmondta, hogy nem szabad sürgetni. Géza üzeni, hogy szombaton lesz a nyugdíjas-búcsúztatása, itt a klubban. Küldött írásban meghívást, de hátha nem kapja meg... Feltétlenül jöjjön el! Összeállítottunk egy kis műsort, én konferálok.

S ha lehet, hozza el a kedves feleségét. Szeretnénk megismerni. Hát akkor... viszontlátásra, be kell mennem a műhelybe.

Geréb egy kicsit megkönnyebbült. Szombaton válaszolnia kell Érinek. Ott lesz Durella Ica, Sztanóné, meglehet, hogy énekel is a férje búcsúztatásán.

Geréb alighogy hazaért, kérdőre vonta a feleségét.

— Elolvastad Éri kéziratát? Tudod, amit az Alkotóházból hoztam. Ma találkoztam vele, és... muszáj szombaton valamit válaszolnom.

— Hiszen kértél rá, nem? Nemcsak elolvastam, le is gépeltem. Két hete az asztalodon van.

A felesége nem tréfált. Geréb berontott a dolgozóba. Felesége fejcsóválva követte. Visszafordult, elmondta a szombati meghívást. Gerébné nem tett semmilyen megjegyzést.

— No és... mit szólsz Éri írásához?

— Nekem nagyon tetszett.

— Előbb is megmondhattad volna.

— Megtiltottad, hogy bármiről szóljak. Van néhány kellemetlen levél is. Elutasít egyik kiadó, meg felszólítanak valami elmaradt adó miatt.

— S ez a másik dosszié?

— Amit múltkoriban eldobtál, átnéztem szokás szerint. Kár, hogy össze is gyűröd... kisimogattam. Hátha szükség lesz még rá. Kiadhatnál egy elbeszéléskötetet. Hajógyári történetek, összefüggő elbeszélések füzére. Nem akarlak rábeszélni, de...

— Gondoltam rá — mondta Geréb, pedig még eszébe sem jutott ez az ötlet.

— Valamikor jó elbeszéléseket írtál.

— Ezt most hagyjuk. A szalagok?

— A fiókban. Mind kell?

— Koltai Gyula és Patkó Pál, ezeket meghallgatjuk, és megkérlek...

— Tudom, ha jó, legépelem.

Annak idején Gerébné rakta a „tárlóba" a szalagokat, sorszámmal, névvel ellátva, hogy akármikor elő lehessen venni őket.

Geréb nézegette a „kivasalt" jegyzetlapokat. Azon tűnődött közben, hogy ki lehetett a szép vörös hajú nő, aki Kőművesék kapuját megmutatta a Hajóépítők utcájában az első napon. Ezt már nem nyomozza ki. S itt a römikártya kék és zöld combú meztelen nőkkel;

a bajuszos nember sózta rá a téren, a trafikban, amikor taxiért telefonált. Szerencsére nem sikerült elmenekülnie Angyalföldről.

Megkeverte a kártyát, aztán a cserépkályha kék parazsára szórta. Azonnal lángra lobbant.

— Magam is azt tettem volna — mondta halkan Gerébné.

S hozta kis tálcán kettőjüknek az erős feketét. Férjének hidegen saját magának forrón, tejszínhabbal.

— Vacsorázni mikor akarsz?

— Előbb meghallgatjuk egyik emberünket.

— Rögtön gépeljem?

— Az ráér... holnapig.

Gerébné a heverőn kuporgott. Geréb járkált, kezében a kávéscsészével.

A Népszigeten felvett beszélgetés betöltötte a dolgozószobát.

Amikor vége lett, Gerébné lábujjhegyen kiment.

Éri írásában merült el Geréb.

3

„1930-ban születtem, nemrégen múltam negyvenöt éves. Szülőfalum a szilvatermő Baláta, akkor is Romániához tartozott. Nem a Szamos, a rétség felől, hanem a másik oldalon volt a csőszház, a falu és az uradalom között, kettős nyárfasor árnyékában. Szalmatetős viskó — az eleje csapott, homloka korhadt deszkából, amögött galambok tanyáztak. Nagyapám korán lehajló, törődött ősz ember, nyakában puska, vállán bőrtarisznya, az uradalom címerével. Az egész határt őrizte, de fizetést — kommenciót — csak az uraságtól kapott.

Nagyanyám, mint egy sovány fekete madár, mindig sötét szoknyában, szoros fejkendővel, tavasztól őszig mezítláb járt. A bal lábára sántított. Magában is elvolt a csőszházban — amelyhez udvar is tartozott, de kerítése nem volt —, halottasénekeket dúdolgatott. Mindig a harangszót fülelte, sok temetésre elment, megsiratta a távozókat. Ott volt még anyám, papucsban, tarka szoknyában, fürge léptű, könnyen nevető, szép, mint egy lány. Házicseléd a majorban, a román intézőnél. Az öles termetű, borostás képű intéző télen fényes bőrkabátban, kétkerekű kocsin járt. Semmiféle köszöntést nem

viszonzott; de ha a gyerekek elmulasztották, lábukra húzott az ostorral. Kaptam tőle én is.

Nem voltam zabigyerek, de apámra semmiképpen nem emlékszem.

A csőszház egyetlen szobából, szűk konyhából, kamrából, fészerből, veremből állt. S nem volt fa a ház körül, hogy messzire el lehessen látni a dombról.

A repedt tükrön nagyapámékról egy fakó kép, a villás bajusz már lekopott az öregről. S a szüleim esküvői képe. Anyám ijedt tekintetű gyereklány, nem sokkal volt magasabb férjénél, aki széken ült. Apám megállapodott korú, tekintélyes férfiú volt, kicsi bajuszszal. Gépészkovácsként dolgozott az uradalomban. A forradalom után otthagyta a helyét, Szatmárnémetibe szegődött a gőzmalomba, ritkán járt haza a családjához. A keresményét hazaküldte rendben. Nehéz fuvaroskocsiról jelzett az ostoros már messziről, meg sem állt, csak lelökött egy fél vagy egész zsák lisztet, annyit mondott nekem: »Apád tiszteltetí az egész családot.«

A csendőrökre jól emlékszem, feltúrták a csőszházat, amikor apámat befogták. El sem búcsúzhatott. Nem is tudom, hány évre ítélték. Vagy három év múlva halt meg a Doftánában, a híres börtönben.

Az intézőné olvasta el a román nyelvű értesítést. Oszloplábú, kövér úriasszony volt, nagy szalmakalapban.

Anyám visszament cselédnek az intézőékhez. Lehetett része benne, hogy az öreget nem rúgták ki a hivatalából. Nagyanyám heteken át imádkozott magában.

Az öreg szitkozódott: miféle kommunistaság? De a csendőröknek alázatosan köszönt. S abban tartotta magát, hogy nem evett meg semmit, ami anyám köténye alatt jött hozzánk az intézőéktől. Elfogyasztottuk a nagyanyámmal a maradék húst, süteményt.

Néha fegyelmezte a menyét az öreg — apám halála után is —, ha elment a táncba vagy a román csendőrrel látták a majorban. Még a puskát is ráfogta ájuldozó, sikongó anyámra. Én meg odarohantam. Az öreg otthagyott bennünket, két napig felénk se nézett. A nagy határban volt kunyhója, három is. Jó időben ennivalót talált magának, ért a szilva, a nyári alma, az árpás körte. Hazajőve telehozta a tarisznyáját. Mindennek az eleje az övé volt. Én jól éltem gyerekként, ha pajtásom nem is akadt. Távol éltünk falutól, majortól.

Aludtam a kemencesutban, s hazatérő nagyapám kisnyulat vagy fürjet tett oda. A kis állat remegésére ébredtem.

Anyám egyre ritkábban jött. Éppen csak beköszönt az anyósának, s kezembe nyomta, amit félretett a konyhán.

Az öregasszony váratlanul nagyapám nótáját fújta, anyámat rosszfélének nevezte, urak kapcájának; mire fordult a szél, nagyapám erélyesen védte a menyét. Azt mondta, nem lehet azt megszólni, nehéz a sorsa; mintha nem éppen ő maga szidta volna azelőtt, káromkodva.

Más alkalommal is gyűlölködött nagyanyám, hogy a román csendőr el nem venné az özvegyet, csak használja, micsoda bűn, tán legjobb volna elemészteni a szerencsétlent a szégyen miatt!

— Tartsd a szádat, ostoba asszony, a gyerek előtt.

Mintha addig nem hallhattam volna semmit.

Később azt mondta restelkedve az öreg:

— Anyád nem hibás. Nagyanyád sajnálja, azért szidja.

Hogyan érthettem volna?

Az öreg magával hívott a határba, dűlőutakon, verőfényes nyári ég alatt.

Érő gabona és gyümölcs illata kísért.

Ha elfáradtam, nyújtotta a görcsös botot, húzott magával. S elértük valamelyik pihenőt. Mindig dombon, bokor mögött, hogy árnyékban heverhessünk, de messzire lássunk.

A csőszház, a balátai határ volt a világom. Nem megyek innen sehová — gondoltam gyermeki boldogsággal – , csősz leszek majd nagyapám után.

— Az én fiam, a te apád... furcsa, nyughatatlan ember volt. A hajógyáriakkal együtt harcolt vörös mundérban, aztán mintha kicserélték volna. Nem fogta a hely. Majd megérted egyszer... Büszke leszel rá. Te még találkozol a hajógyáriakkal. Nem bocsátották meg a fiamnak, hogy azok közé állt. Mennyit beszéltem neki... Hitte, hogy más világ lesz.

Beszélt a nagyapám másképpen is. Szemből hajbókolt az intéző előtt, háta mögött az urak kutyájának nevezte.

A tolvajokat megleckéztette. Rendre rajta érte őket. Az egyik zsákkal, a másik lovas kocsival bujkált a tilosban. Aki szegénységből és magának lopott, azt letolta ügyetlenségéért, az ilyen ne lopjon, mert rajtaveszít! Végül elengedte. Aki kocsival lopott, nem saját

szükségletre, hanem eladásra, arra puskát fogott, a majorba kísérte. Az idegent el nem engedte.

Nagyanyám rémüldözött, egyszer ránk gyújtják a házat, kést lökhek az öreg oldalába vagy lánccal verik agyon. Csúnyán végzik a csőszök, a puska nem menti meg őket. S a tölténnyel le kell számolni.

Nagyapám szeme egyre romlott. Drótkeretes okulárét hordott a bőrtáskában, de csak titokban tette föl: ki látott már vaksi csőszt?

Állandó társa lettem. Ha felmászott a kémlelőfára, elővette a szemüveget, úgy nézett körül. Majd küldött engem is, nézzek szét a határban.

Egyre sűrűbben beszélt apámról. Hogyan védték a hidat, a népet. S mert vége lett a vörös világnak, a Szamosba hányták a fegyvereket. Azokból valamennyit megmentettek később, éppen az én apám bukott le érte a Szamosba. S rejtekhelyet keresett a géppuskának is. Akkoriban javította a nagy csordakutat, megvasalta az ágast, pótolta a mély kút falazását kővel. A kőfal mögötti üregekben lehetnek azok a fegyverek.

— Neked elmondom, mert nincs más, aki hírt adhatna róla, ha egyszer fordul a világ. Érted-e, kisunokám? De erről senkinek egy szót sem, még ha négyfelé vágnának is. Aki a hídnál parancsnokolt, egy Kőműves Péter nevű, azt mondta nekem az utolsó napon, hogy egyszer visszajönnek.

Hevertünk a domb horpadásában. Ismerős faluk körben, fehér templomtornyok. S mögöttünk a Szamos, az országhatár.

Román határőrök lopakodtak az erdőszélen.

— Ládd-e, a két idősebb fiam elesett a háborúban. Egyik Volhíniában, másik az olasz fronton. Nem maradt utánuk se kicsi, se nagy. Csak te élsz, viseled az Éri nevet. Ezért mondok el mindent. Megbecsüld magadat. Már megnőttél, erős fiú vagy... Süt a szemedből az apád kemény természete.

Az iskolában románul tanítottak, de magyar volt a tanító is.

Ismerte a nagyapámat. Könnyedén megtanultam a román verset, a beszéd rám ragadt a második, harmadik évben. Anyám jól beszélt románul, a két öreg csak pár szót tudott.

Nagyanyám sírdogált titokban, engem faggatott: egészen megvakult már az öreg? Anyám keveset törődött velünk.

Nagyapám félvakon is megtanított hurkot vetni.

Fogtunk nyulat, fácánt, foglyot, vadkacsát.

Állandó vándorlásunk harmadik résztvevője Betyár, a loboncos puli volt. Több kutya is viselte ezt a nevet — mint egy igazi dinasztiában, s váltották egymást az őrzésben segédkező fekete kutyák.

Két befogott őzre is emlékszem, azokat az öreg éjjel vágta le, a húsért.

A kutya jól vezetett, éjjel eltalált mindenhova az öreg a balátai határban. Nappal nagyobb szüksége volt rám.

Megtanultam az egyezményes jeleket. Falubeli járkáló vagy majorlakó, parasztkocsi üresen vagy rakottan; fogtam nagyapám eres, bütykös kezét, s egy vagy több ujjal érintettem, mintha morzéznék. S persze súgtam is, ha nem hallhatta idegen. Óvatosan vittük haza az elejtett vadat. A puli felderítőként előrement. Csősz kutyája el nem árulja magát, feleslegesen nem ugat. Ha nem volt szabad az út, visszafordult.

A nagymama imádkozva fogadott, kezére csavarta a nagy szemű olvasót. Rimánkodott az öregnek, ha már szerencsésen megérkeztünk, soha többé ne járjon tilosban, mert a jóisten megharagszik!

Megnyúzni, ha szőre, forrázni, ha tolla van; pácba a javát; az apraját elkészítette nagyanyám. Kint őrködött a kutya. Nem közelíthette meg rosszindulatú idegen a csőszházat. Betyár megkapta a végén a porcióját.

Sok tápláló vadhúst ettünk. Mindig magunkban, kapkodva, nagyanyám az étel illatát is kihajtotta a házból, mint a füstöt.

Néha beköszöntek a csendőrök, faggatták a csőszt, tolvajokról, hurkos orvvadászokról.

Ha nagy néha bejött anyám, kért az öregasszonytól nyúlpaprikást vagy fácánlevest. Szerette a halat is. Horgot reszeltünk drótból, és az öntésekben, Szamos menti vadvizekben fogtunk elég halat, azt is eltakarta az éjszaka.

Halastavak fénylettek a szomszédos uradalomban, a magas dombokról odaláttunk.

Azt gondoltam, így élem le az életemet. Bizakodva tekintettem a jövőbe.

Anyám otthagyta az intézőéket, nem beszélt róla, hogy miért. Kemény szóval faggatta az öreg, jajongva sírt a nagyanyám. Anyám konokul hallgatott, aztán bejelentette, hogy hamarosan férjhez megy, s leköltözik a férjével Erdélybe.

Horgas orrú, vékony özvegyember lett a mostohaapám. Nekitámadt az öregnek, hogy én is benne vagyok az alkuban. Munkára akart fogni a tímármesterségben. Nem akartam tímár lenni. Kétfelé rángattak. Végül anyám megsajnált, úgy szavazott, az öregekkel maradhatok, azoknak nagyobb szükségük van rám.

Azt is mondták az öregek: még reménykednek, hogy visszajöhet a fiúk. Csak román írást küldtek róla, lehetett az hazugság is. Ha visszajön, engem a régi helyen talál.

Anyámék gyalog indultak az állomásra. Nagy batyukat cipeltek.

Távozásuk után mondta ki az öregasszony: ennek a tímárnak a szeme se áll jól, göthös, nem sokáig él. Menyük majd kicsattan, nem bírja sokáig ilyen emberrel.

Anyám legföljebb kétszer írt. Később nem jelentkezett.

Aztán a nagyapámat kidobták, fiatal csőszt fogadtak. Írás jött róla, hogy a csőszházat is át kell adnunk. Nagyapám visszavitte a puskáját a majorba. A bőrtáskát nem vették el tőle, mert azon magyar címer van. Azt mondták, jobb lesz, ha eldobja vagy elássa.

Amikor visszajöttek a magyarok, vezettem az öreget a falun át, a Szamos hídjához. Szóltak a harangok. Lengtek a zászlók.

Hamarosan leszorítottak minket az útról, csak messziről bámulhattuk a magyar huszárokat.

Kísértem az öreget, amint az új hatóság berendezkedett. Felvette molyrágott, kék posztó ünneplőjét, s fogta a kezemet.

Az új jegyző kackiás fiatalember volt. A falon Horthy tengernagy foglalta el Mihály király helyét.

— Mit akar, öreg? Még ideszemtelenkedik? Pro primo, maga románként szerepel az összeírásban, nem is magyar... Vagy ha az, elárulta a hazáját. Pro secundo... a fia hírhedett kommunista volt. Még ha el is néznénk, hogyan őrizné a határt vakon? Az intéző úr tájékoztatott. Jó napot.

A jegyző már fel sem nézett.

Kint a fegyverekről motyogott az öreg, jó, hogy a rejtekhelyet nem árulta el. S találkoztunk az intéző úrral. Leszállt a kétkerekű kocsiról.

— No, Éri tata, kitelt a becsület? Ezektől maga nem várhat semmi jót. Jöhetett volna inkább hozzám, öreg... Most már az unokája is eltarthatja, ügyes fiúnak látszik. Félkommencióért felveszem csősznek... s maradhatnak a házban is.

Elővettem otthon a bőrtarisznyát.
S úgy lett minden, mint azelőtt.

Amikor a háború — hogy mi is beléptünk — elért hozzánk, a nagyapám szélütést kapott a jobboldalára. Elferdült szájjal suttogott, rendelkezett a csordakútba rejtett fegyverekről.

Béna nagyapám jobb válla, karja lelógott. Üldögélt naphosszat a gádorban, a babszalmán. A Szamos menti fáknak őszi színe volt már.

S hazaköltözött az anyám, magában.

Otthagyta a tímárt. Nem is voltak megesküdve. Nem ment vissza a majorba az intézőékhez. Szakácsnő lett a falubeli csendőrőrsön.

Jobban gondolt velünk, mint azelőtt.

Furkósbottal csőszködtem az uradalom birtokán. Ha tolvajt láttam, elbújtam.

Nagyanyám nem is betegeskedett. Elaludt, mint a végére ért gyertya. Az öreg nem tudott a maga lábán elmenni a temetésre.

Amint a Kárpátok felől lehömpölygött az ágyúdörgés, nem törődtem a csőszködéssel.

Az öreg jobban lett. Bénulása nem múlt el, de vak szeméről lehullt a szürkeség. Örvendezve nyöszörgött néha, mintha látna. Arról motyogott, hogy visszajönnek a hajógyáriak is. Holt feleségével és fiaival társalgott, csak félszavakat lehetett megérteni.

Egyre közelebbre nyomult a háború, megkezdődött a menekülés. A visszafelé fordult hadak mellett, kocsikon igyekezett nyugat felé az ijedt nép. Megálltak némelyek a csőszháznál, friss vizet kértek. Húztam a vizet a kutunkból, megfájdult a karom.

Anyám hazafutott és csomagolt.

A nagy szegénységben is megmaradt a ládában néhány beavatott, még használatlan vászonlepedő, gatya, ing. Anyám a gádorba nézett, s bólintott, mintha helyeselné, hogy az öreg birkózik a halállal.

A magyar vöröskatonákról motyogott megint, hogy át lehet törni észak felé, végre eljött az ideje. Azt hittem, már a világot sem ismeri, csak erre emlékszik.

Engem megismert, a lépésemről is. Ha mellette ácsorogtam, odafordította merev szemét.

— Ne anyáddal menj... Fuss el innen! Magamban halok meg.

Csak sírni tudtam. Tizennégy éves voltam már. Anyám a nagy kapkodásban az én batyumat is összekötötte. Mintha ezt is látta volna az öreg.

— Menj innen, kisfiam... Isten veled.

Szegény öregnek verejték- és halálszaga volt.

— Eltalálsz egyedül... a hajógyárba menj!

Eltelt még egy éjszaka. A haldokló csak vizet kívánt. A tejet kiköpte. A balfele is megbénult

— Ennek vége — mondta anyám. — Gyere velünk...

Odahajolt az öreghez. Szálas, vörös képű csendőr kísérte el.

A közeli kukoricásba futottam. Lövés dörrent a csőszháznál. Felbuktam, és úgy is maradtam.

Soha nem volt még ilyen sűrű fényű a reggel. Fektemből is láttam a távoli kék hegyeket, a Kárpátokat. S újra ideértek a robbanások valahonnan. Hason csúsztam, mint a katona. A csőszháznál anyám kiáltozott kétségbeesetten, sírós, elfúlt hangon.

— Gyere elő, kisfiam... meghalt az öreg!

A csendőr hátán nagy batyu. Rárivallt anyámra. Megindultak futva a falu felé. Az úton kocsik zörögtek. Anyám visszanézett.

Feltápászkodtam, visszaoldalogtam a házhoz.

A csendőr agyonlőtte Betyárt, a kutyát. Kicsinek látszott a puli teteme. Akárcsak a tornác sarkában holt nagyapámé. Az én batyumat itthagyták, az öreg teknőben volt az udvaron.

Körülnéztem a házban. Amit lehetett elvittek. A kamra ajtaja tárva volt, a küszöbön macska üldögélt, nyávogott.

A szalonnát és zsírt is elvitték. A szobában a fekhelyek szétdúlva. Szüleim esküvői képe a helyén. S az ablakban az öreg rézkupakos ünnepi pipája, kicsi szitában a vágott dohány.

Kint furcsa ropogás. Beszivárgott a füst. Kifutott a macska. Majdnem visszasodortak a meleg hullámok. A gádorban égett a babszalma, a felnyújtózó piros lángok az ereszig értek.

Végig lángolt a tornác. Parázslottak a szúette oszlopok.

Áttörtem a tűzön. A kúthoz rohantam. Oltani már nem volt értelme. Lángolt a zsúptető is.

A csendőr agyonlőtte a kutyát. A házat is ő gyújtotta fel? Inkább maga az öreg. Azért küldött el engem is.

Gyerekfejjel is értettem, így intézi a temetést. Hányszor beszélt

róla, taplóval akármikor csinál olyan tüzet, akár egy vagy két nap múlva gyúl ki.

Égett a vedlett öreg ház, a lángok elérték a nyárfák hegyét.

Az úton még kocsik zörögtek el nyugat felé. A tűzzel senki sem törődött. Mindig távolabbra húzódtam a batyummal.

A kőből rakott kémény lábon maradt, kissé oldalra dőlt.

Már nem lehetett látni a lángok fátyolán át a kéklő hegyeket.

A tűz lelappadt. Korom- és üszökszag terjengett. Feltámadt a keleti szél. Vitte a pernyét a kukoricásba.

Hirtelen besötétedett.

Megvolt a batyum, cipeltem, majdnem felbuktam benne. Az út néptelen. Beoldalogtam a faluba.

S útközben jutott eszembe, a kutyát agyonlőhette a halála előtti percben nagyapám is, hiszen rejtegetett a házban saját puskát is. Amint birkózni kezdett a halállal, azt is a babszalmába dughatta, mint a tűzszerszámot. Az igazat a puli mondhatná meg.

Így fordult az életem a csőszházban. Ott minden elégett.

Ténferegtem a faluban. Nem hallatszott az ágyúzás. Mécsvilágot alig lehetett látni. Tüzes lobbanások az égaljon, aztán egészen sötét lett. Felhős, csillagtalan volt az ég. Szél söpörte el a menekülők nyomát.

A Szamos felőli faluvégen volt a csendőrőrs. Máshová nem mehettem.

Félkarú, rángatózó fejű öregembert találtam ott, afféle udvarosként szolgált. Részvéttel fogadott. Látták a faluból a tüzet. Anyám üzent, hogy egyelőre Budapestre mennek, az őrmester rokonához, itthagyta a címet. Pénzt adott át az öregember, hogy az a temetésre van. S várnak rám Budapesten. Csendőrágyon aludtam, az öreg vigyázta az álmomat.

Hajnalban elfoglalták a falut a szovjet katonák.

Berendezkedtek az őrsön. Barátságosan kérdezték, mifélék vagyunk. A tűzről tudtak ők is.

Ami maradt a nagyapámból, azt az udvaros szedte össze. Amíg aludtam, harc volt a hídnál, ott is halottak hevertek. Azokkal tették közös sírba az öreg csősz megégett csontjait.

Két ágy fért be az udvaros kamrájába. Ott marádhattunk az őrsön, én fűtöttem.

Hirtelen megtanultam annyira oroszul, megértettem szinte mindent, Alekszandr lett a nevem.

Elment az alakulat Budapestre harcolni. A következő csapat Pozsonyba tartott.

Átadtak engem, a házzal együtt. Az öreg udvaros közben otthagyta az őrsöt, kapott igazolványt, hogy nem volt csendőr. Örököltem tőle egy foltozott katonaköpenyt és egy pár felemás magyar bakancsot.

Amint beköszöntött a tavasz, hívatott a parancsnok:

— Alekszandr, mehetsz Budapestre, a hajógyárba. — Feltettek egy teherautóra, indulni kellett. Nem volt kitől búcsúznom. Az intéző úr megveregette a vállamat, ő is elbocsátott. Karszalaggal járt, bizalmi emberként, ő lett a parancsnokság tolmácsa.

Angyalföldön majdnem azonnal megtaláltam Kőműves Pétert.

Türelmesen hallgatott. Szívta a cigarettát, néha bólintott, rám hunyorított, kezdjem akár elölről.

Egy iroda sarkában kuporogtunk. Jöttek-mentek az emberek. Mind hajógyári volt.

Nagyapám nevét nem tudta, de emlékezett a csőszre. Megkérdezte, mi történt a fegyverekkel? Kifulladtam, az ajtóra nézegettem, mint aki menni akar, de maga sem tudja, hová. Talán mégis anyámmal kellett volna tartanom.

Közben Péter bácsi magamra hagyott. Szerzett valami ennivalót, kenyeret meg piros német lekvárt. Még anyám tett a batyumba fél oldalszalonnát, az őrsön megőriztem, most elővettem. Kőműves Péter elfogadott egy vékony szeletet, együtt falatoztunk. Szégyenkeztem, mert a szalonnám teljesen megavasodott.

Hetekig a gyárban aludtam. A nagy bunkerban voltak katonai ágyak. Afféle küldönc voltam kezdetben, fuss ide, eredj amoda.

A hajóépítő-kovács mesterséget tanultam ki először.

Magunk rendeztük be az otthont a Váci úton. Kőműves Péter lett a felügyelőnk. Volt más hivatala is, de egyik szemét rajtunk tartotta. S ami érdekes, kerültek Szatmárból mások is, Kőműves Péter eligazította a földieket.

A műhelyben, a sólyán elboldogultam, de az írás, olvasás nehezen ment. Itt tanultunk a gyárban, az iskolát a Vasgerendában rendezték be, az alagsorban.

Kis termetű, keménykötésű srác voltam, kitartó a munkában. Az lett a legnagyobb gyönyörűségem, ha a nagy táblára krétával hajót rajzoltak.

Egyszer aztán megijesztett a sors, már közel voltam a segédvizsgához. Hívatott Kőműves Péter. Kezében egy gyűrött boríték.

Bajusza mérgesen meredezett, sokáig néztem rá.

— Te becsaptál engem. Azt mondtad, árva vagy. Hazaírt neked anyád. Valaki átszökött, utánad hozta a levelet.

Mentegetőztem, hogy a csendőr miatt nem beszélhettem anyámról.

Forgattam a borítékot, nem tudtam, hogyan bontsam fel. Még sohasem kaptam levelet. Románul is rá volt írva a nevem.

— Csoda, hogy ideért — mondta az öreg. — Kézen-közön hozták a hazatelepülők. Mindig igazat mondj, fiam! No, olvasd el!

Segített felnyitni a borítékot.

»Egyetlen Sándor fiam, Horváth őrmesterrel megesküdtem a táborban, így aztán kijöhettünk Kanadába, Ontarióban élünk. A mostohád jó ember, munkavezető az erdőkitermelésben. Beleegyezett, hogy kijöhess utánunk, írd meg a címet, küldünk útiköltséget. Jó dolgod lenne itt, apád besegít a céghez. Vannak szatmári ismerősök. Válaszodat nehezen várja a messze távolban

Anyád, apád, kistestvéred: John.«

Vissza akartam adni a levelet. Péter bácsi nem vette el.

Elsírtam magamat.

— Ugye nem küldenek el? Péter bácsi, kérem...

— Mit írsz anyádnak?

— Semmit.

— Írni kell. Válaszolj neki emberségesen. Nem akarsz utána menni?

— Nem. Mi dolgom Kanadában?

Izgalmamban addig nem vettem észre, hogy fénykép is volt a borítékban. Anyám, fehér csipkegalléros ruhában, konttyal. Alig volt magasabb a civil csendőrnél. Az egy karosszékben ült, s egy aprócska srácot tartott, a mostohatestvéremet. Hasonlított az otthoni családi képre.

Írtam anyámnak. Dehogyis megyek Kanadába!

Szülőanyámnak nem sok szerencséje volt az életben. Néhány év

múlva a csendőrt baleset érte az erdőkitermelésben. Kapott utána valami pénzt, tőlem kért tanácsot: hazatelepülhet-e? Maga sem tudja, Romániába induljon vagy Magyarországra.

Írtam neki megint. Visszajött a levelem, hogy nem találják már. Újra megpróbálkoztam. S emiatt aztán az ötvenes években vallatóra is fogtak, hogy milyen kapcsolatban vagyok az imperializmussal.

Anyám végleg eltűnt a világban. Lehet, hogy máshová költözött Kanadából, talán hazament a szülőföldre. Onnan nem szivárgott róla semmi hír.

Ilyen volt a sorsom. S talán emiatt fordult úgy, hogy korán meg kellett házasodnom.

A Tripoliszban laktam albérletben, egyik szaktársamnál. Ágy a konyhasarokban, alvásra. A család a szobában élt az emeleti lakásban. Közbül két ecetfa, a szemközti házra látni, ott is hajógyáriak laknak. Közel a telepi mozi, amíg az előadás tart, nincs értelme lefeküdni, aludni úgysem lehet. Ágyam előtt függöny, mintha be lennék zárva egy sötét dobozba.

Fiatal szakmunkásként már jól kerestem, bevettek az egyik legjobb csapatba. Napközben a hajóműhelyben és sólyán nemigen lehet beszélgetni. A munkától szót is csak kiabálva lehet váltani, a hangot elnyomja az érdes vascsengés. Talán ebből is következik, hogy a banda műszak után beül a kocsmába. S ebből a fiatal munkás nem vonhatja ki magát, igaz, én nem is akartam. Maguk közé vettek, becsültek a munkám után. Fizettem a rám eső rundót, s meg is ittam becsülettel a magamét. Nem részegedtünk le mindennap. Az hetenként egyszer ha előfordult, inkább még ritkábban. Öt-hat fröccs vagy ennyi üveg sör. Ha gyérebb a forint, kettő is elég, az fizet, akinek éppen pénz van a zsebében, majd visszakapja, a becsületet tartani kell.

Akárhogyan forgatom, nem lettem iszákos mostanra sem. Abba tudnám hagyni. De erre nincs mód. Megpróbálom megmagyarázni.

Mondtam, hogy odabent nincs komázás, barátkozás, beszélgetés. De munka után, a kocsmaasztalnál annál inkább. Hagyomány, hogy a hajógyáriak kapun kívül is összetartanak, megisszák a magukét. Minden szakma ezt mondja magáról, a hajóépítők is. Leginkább szabadban dolgoznak, télen, nyáron. Kihevülnek, megfáznak.

Aranykezű hajóépítők voltak a tanítóim, társaim. Velük jártam. Mennyi szakmai titkot megtudtam a kocsmaasztalnál; mindig

megbeszéltük az aznapi és holnapi munkát, mit, hogyan volna jobb megcsinálni. Ehhez a tudáshoz más módon nem juthattam hozzá. Ez is hagyomány, mégpedig erős, nem változtathattam meg. Jól kerestem, a pénz jó része italra ment el. Azért vettem tisztességes ruhát is. S az egészségemmel szerencsém volt, nem robbantam le soha, nem is emlékszem, hogy betegség miatt mulasztottam volna egyetlen műszakot is.

A vasárnap megint csak azzal telt el, hogy találkoztunk ebéd után, s meccsre mentünk. Előtte és utána meg kell inni egy vagy két pohárral, ez adja meg az ünnep ízét.

Habozva, de valamit idefűzök még.

Gátlásos voltam a nőkkel fiatal koromban is. Itt lettem férfi a hajógyárban. A körülöttem dolgozó nők nyelvét felvágták, egyiknek a szája járt el, másiknak a keze is; úgy láttam, akad olyan, aki lefekszik bárkivel, de a legtöbb megőrizte magát a házasságra. Nem voltam jóképű legénykoromban sem. Elég erős vagyok, de kis termetű, s akármit tettem, már húszéves koromban vastag lett a derekam, tokásodtam is. Lehet, hogy az ital miatt.

Életmódom nem lehetett vonzó az igényes lányoknak.

Nemcsak kocsmázással töltöttem az időt, elmentem minden rendezvényre a hajógyárban. A könyvtár legszorgalmasabb olvasója lettem, a tripoliszi ágy fejénél is volt olvasólámpám, néha hajnalig égettem. Sok érdekes regényt elolvastam, szakkönyvet is.

Ha együtt voltam ismerős lányokkal, nem állt rá a szám a szeptevésre, a hazudozásra. Aligha voltam szórakoztató társaság. Termetem — és gátlásaim — miatt táncolni sem tanultam meg időben. Bálban csak nézelődtem és ittam. Munkatársaim, italos cimboráim némelyike ugyan bemutatott a családjának, korban hozzám illő lányának is, de az »ajánlás« inkább ártott nekem, anya és lánya azonnal azt firtatták, hogy mennyit iszom.

Vegyük még hozzá, hogy honnan jöttem s hogyan nőttem fel.

Nem maradt más, időnként pénzért kapható nőket kerestem fel. Amíg el nem ment a kedvem, kétszer is nemi betegséget szereztem. Azonnal orvoshoz mentem, kikezeltek.

Elhatároztam, hogy megnősülök, és kiszakadok a régi társaságból. Némelyik idősebb munkatársam még biztatott is.

Másképpen akartam élni.

Elhagytam a Tripoliszt. Újpestre költöztem, bútorozott szobába.

Földszintes ház, udvari lakás, beteg akácfák, s a levegőben a közeli gyárak lehelete. Jó szobám volt. Nem is fizettem sokat.

Petróleumfőzőt vettem. Rőfszámra vásároltam a kolbászt, paprikás tokaszalonnát. Krumpliból, babból — egy kis hússal — többféle vacsorát sikerítettem, sok hagymával, paprikával.

A közeli hentesnél vásároltam. Ott ismerkedtem meg leendő feleségemmel, Kamillával; a főnök rokona volt, kiszolgált. Ügyesen bánt bárddal és késsel, szedte a pénzt. A férfi kuncsaftokat ő szolgálta ki. A véreres, dundi képű hentes szájából fogpiszkáló meredezett, s félszemmel Kamillát figyelte, nehogy az ujjához ragadjon a pénz. A lány magasabb volt nálam, vastagnak látszott, mert a vérszennyes kötény alatt melegen felöltözött, hentesboltban nem lehet fűteni. Ruházata vastag férfinadrág, bekecs, ujjasok. Aztán megjött a tavasz, Kamilla egyre karcsúbb lett, és csodálkozva figyeltem, mivé alakul; keze vörös maradt, ahogyan megcsípte a hideg, kesztyűben nem lehet a húshoz nyúlni. Kiválasztotta nekem a legszebb oldalast, tokaszalonnát.

Elnyújtotta a kiszolgálást, szívósan faggatott, miféle vagyok, más hajógyáriaktól érdeklődött utánam. Néha magában volt, a vörös képű főnök nélkül. Megtudtam, hogy rossz véleménnyel van a férfiakról, s neki sok baja volt holmi falusi rokonokkal, akikkel valami örökségért pereskedett.

Megtudtam, mikor találom egyedül Kamillát. Megbeszéltük, vasárnap moziba mentünk, be Pestre. Utána cukrászdába, majd haza. Csak a kapuig kísérhettem, a vasúti töltés melletti homokos utcába, ahol a hentes házában lakott.

Kamilla eljött a hajógyári bálba, kiöltözött, új ruhában; frizurája aznap készült. Kezét krémmel kezelte, de az vörös maradt. A fő helyre került a brigád asztalánál; akkor tán még nevünk sem volt, de együtt dolgoztunk. Már említettem, gyenge táncos voltam, termetem miatt nem szoríthattam magamhoz Kamillát, más lányt sem. Jól mulatott a lány, a haverok mind felkérték.

Hajnalban a házig kísértem, karonfogva. Ölelkeztünk módjával, a csókot visszaadta, a túlságos közeledést elhárította. Azt mondta józan hangon:

— Eredj a kapható lányokhoz. Velem csak az esküvő után lehet, megértetted?

Hát persze, hogy megértettem. Ha már szóba került, tulajdonképpen

ott kértem meg Kamilla kezét, mert a hentes fájós lábú, sánta felesége kijött a szürkületben. Idősebb volt a férjénél.

— Ne álljanak itt, fiatalember, ha tisztességesek a szándékai, bejöhet.

Kocsonyával kínáltak és pálinkával. Úgy vehetjük, ott azonnal megkértem Kamillát, bár ezt nyíltan nem mondtam ki.

Kamilla az esküvőig sokat veszekedett a hentessel és a feleségével. Kölcsönadta nekik a pénzt, amit örökölt, és visszakövetelte. Azok az esküvőre sem akartak eljönni, aztán megemberelték magukat.

»Mindent a szemnek, semmit a kéznek, ne szorongass, megfúlok... Azt, majd csak az esküvő után.«

Munkatársaimnak tetszett Kamilla. Öltözete kifogástalan, beszéde kicsit falusias.

A veszekedés miatt már az esküvő előtt hozzám költözött az albérletbe. Egy széles ágyon aludtunk, külön takaró alatt, hiába próbálkoztam, mintha Kamillán páncéling lenne, erényövvel. Felemelték a lakbéremet.

Kamilla az Ampullagyárban helyezkedett el a Váci úton. Ismerte a hentesboltból a főművezetőt, jó helyet kapott.

Társadalmi esküvő volt, egyik tanú a hentes, a másik Kőműves Péter.

Egy takaró alá kerültünk, s amit nem reméltem, ijedező, szégyenlős szűzlányt vettem feleségül.

Kamilla esténként vonakodva bújt csak mellém az ágyba. Ezerféle dolgot talált, kimosta a fehérneműt, foltozott vagy olvasott, megvárta, amíg elalszom. Éjjel semmit nem kezdhettem vele, mert védekezett, mondván, hogy aludni akar. Aztán mindenféle göncöt vett magára, nem bírtam vele. Csak akkor szerelmeskedtünk, ha ő akarta. Reggel időben felkelt, elkészítette a reggelit, ha kellett, befűtött a rozoga vaskályhába. Hetenként kétszer vagy háromszor, amikor volt még félóra indulásig, visszabújt mellém, de közben odakint kihűlt, megdermedt, mintha félig fagyott nőt próbálnék ölelni, vacogva kapaszkodott belém.

Így aztán többször nem sikerült a dolog, mert eltelt a rászánt idő, és Kamilla az órát is figyelte. Otthagyott rosszkedvűen.

Elmondom ezt, ha szégyen is, mert a házasságunk már itt, kezdetben elromlott és szerintem emiatt. Meg lehetne erről hallgatni Kamillát is.

Ágyon kívül ügyesen intézte kettőnk dolgát. Hajtott engem, hogy menjek a gyári fejesekhez, lakás kell, bútorra van pénzünk, de ezt ne mondjuk meg.

Kamilla követelte a gyereket, kell az a lakáskiutaláshoz.

Terhes is lett hamarosan. S akkor meg rosszullét környékezte, orvoshoz járt, emiatt taszított el, hetekre, hónapokra.

»Eredj a pénzes ringyókhoz, hallod? Engem hagyj békén!«

Mire berendezkedtünk az új lakásban, megszületett a kis Kamilla.

S újra kezdődött a házasélet. Szépült a feleségem, és nemcsak engedékenyebb lett, hanem követelőzőbb is. Csak abban nem változott meg, hogy korán reggel akart szerelmeskedni, a konyhából visszajövet, keze-lába jéghideg volt, s ha hozzám ért, végem lett. Mire csúfolódott velem, s gyanúsított, hogy más nőhöz járok.

Most is csak azt mondhatom, nem vettem észre a feleségemen, hogy idegen férfival lenne dolga. Tiszta és kényes volt, szépen öltözködött, azt hiszem, megelégedett azzal, hogy tetszik a társaságbeli férfiaknak.

Múltak az évek, a lányunk már általános iskolába járt. Néha elmaradoztam a haverokkal.

Feleségem karcsúbb lett, tovább szépült. Tanfolyamot végzett. Jobb beosztásba került. A könyveimbe bele sem nézett, képes újság, divatlap sem érdekelte igazán. Moziba szívesen járt, a szerelmes és kalandfilmek érdekelték. Megkönnyezte a hősnő szomorúságát — ha elhagyták a nőt —, a halál már nem hatotta meg.

Játékosan vallatott: hány nőm volt annak előtte? Megmondhatom őszintén, ha megcsaltam, mióta házasok vagyunk, meg is bocsátja. Gyereket már nem akart, tablettát szedett, maga szerezte be, nekem nem szólt róla.

A házasságunk tovább romlott. Magam is azt hittem, valami baj lehet velem. Egyszer aztán ginzeng-tablettát hozott a feleségem a gyárból. Nem ők készítették, külföldre járó gépkocsi- és kamionsofőrök hozták, az asszonyok vásárolták férjük »biztatására«.

Kamilla tréfálkozva beszélt róla, ellenőrizte, hogy beszedem-e. Emlegette, hogy hány férfi koslat utána, mire megütöttem. Azon túl, mintha verést akarna, azért is belém kötött, intim helyzetben is.

Azon is összekaptunk: ahighogy cseperedett a kislány, zongoraórára járatta. Hónapokig haragban voltunk.

Békülés helyett elém állt: ha elválunk, átengedem a lakást? S mennyi tartásdíjat fizetek? Megint csak eljárt a kezem.

Akkor még kibékültünk.

Ma is azt hiszem, nem váltunk volna el, ha nem jön a műhelybe a szép Ihászné. Középtermetű, jó formájú nő volt, tán negyvenéves. Úgy mondta, nemrégen vált el.

Nevetés, évődés könnyen állt nála, minden férfiszóra villant; hát kerülgették, minduntalan rányitották a vasajtót, mert műhelyírnokként dolgozott. A köpenye tiszta volt és frissen vasalt; dús sötét hajában már ősz szálak mutatkoztak, de így is csinos volt.

A műhelyben kerültem a tolongást. Bevettük a brigádba a nőt. Jött velünk minden rendezvényre, mellém telepedett. Közel hajolva suttogott, hogy nem jól értette a szónokot, asztal alatt összeért kezünk, lábunk. Másokkal is bizalmas lehetett, azt hiszem, több férfit is vonzott, de őket nem vette komolyan.

Jött velünk Ihászné sörözni, a magáét meg is fizette.

Mivel többen dürrögtek körülötte, ádáz veszekedés lobbant, barátok összekaptak.

Mi tagadás, rossz napjaim voltak. Ihászné szelíden bátorított, négyszemközt tagadta, hogy bárkivel kikezdett volna.

Egy este túlórázás után a közeli gyári sportpályára mentünk, ott a sör mellé paprikás, hagymás zsíros kenyeret adnak. Nagy tömeg volt a büfében, beszorultunk a sarokba, később az ajtó előtt ácsorogtunk. Többen meglógtak, más társasághoz csapódtak.

Azt vettem észre, hogy kettesben maradtunk. A közeli töltésen vonat húzott el. Kifelé indultunk a Váci útra. Egyenes sétány, jegenyesor. Érkezők, távozók nem törődtek egymással. Félrehúzódtunk a kerítés árnyékába. Összetapadtunk, csókolóztunk. A nő suttogott, hogy ennek nincs értelme, csak kínozzuk egymást.

Majdnem egymásra találtunk; de jött egy nagyobb társaság, s észrevettek bennünket. Az út felett ingó lámpák fénykörét kikerülve elosontunk.

A Váci úton elvegyültünk. Ihászné egy presszóba kormányozott, csak feketét kért. Kioktatott, menjek a mosdóba, arcom, kezem törülgessem meg vizes zsebkendővel, vigyázni kell, a feleségem megérezné egy idegen nő illatát. A gyárban, ha húznak, mert meglátták, ne jöjjek

zavarba, és ne ismerjem el, hogy rajtakaptak, valóban nem történt semmi, hazudnom sem kell.

Kamilla, a feleségem két nap múlva névtelen levelet kapott, amelyben az állt, hogy szeretőm van. Ihásznéval együtt léptünk ki a gyárkapun, és Kamilla ránk támadt. Az esernyőjével végigvágott rajtam, és Ihászné is kapott jócskán. A műhelybeli fiúk fogtak le hármónkat. A nőt lekurvázta Kamilla, engem is megtisztelt.

Otthon várt az igazi nagy jelenet, őrjöngő zokogás: elválunk!

S az eseményeket később hiába próbáltam megállítani, mintha hegyomlás alá kerültem volna, az ügyvédek tartottak kézben bennünket.

Ihászné lesütött szemmel járt-kelt a műhelyben, mint egy kiközösített apáca. Tréfálkozni már senki nem mert velünk. Szót sem váltottunk a többiek előtt.

A bíróságon Kamilla sem dühöngött. Közös megegyezéssel váltunk el, az ügyvédek intézték.

Megosztották a lakást. A nagyobb szoba Kamilláé és a kislányé, a kisebb az enyém lett, a mellékhelyiségek közösek; csakhogy a konyhát, fürdőszobát Kamilla azonnal lezárta, az éléskamráról nem is szólva. Az előszobában sem tűrte meg a holmimat.

Kikerültem volt feleségemet. Ő minden találkozásnál odamondott valamit. A kislány azonban úgy viselkedett, mintha nem lett volna a válóper. Rendben átadtam a tartásdíjat, amit a bíróság megítélt.

Ihászné közben elment a gyárból. Azt mondta nekem: jobb lesz így, amíg a válóper zajlik, nem szabad találkoznunk.

A könyvtárba vittem vissza a könyveket szombaton. A polcok között ott volt Ihászné, éppen elszámolt, csevegett a könyvtárossal. Új frizura, elegáns öltözet, patyolattiszta, öves ballonkabát.

Mint egy összeesküvő, cédulát csúsztatott a kezembe.

»Az Ibolya presszóban várlak, a Thälmann utcában.«

Mondom, szombat dél volt, jöttek a klubba a fiúk, s úgy volt a megállapodás, kidumáljuk magunkat meccs előtt.

Mire odaértem, Ihászné megrendelte a két konyakot, kávét.

Ballonkabát nélkül, élénkpiros szoknyában, fehér blúzban még csinosabb volt. Csak a második konyak után kérdezte meg, közelről:

— Elfelejtettél?

— Nem.

— Vége a vezeklésnek. Remélem, hiányoztam?

— Igen.

Kettesben voltunk a leghátsó boxban. Néha elhúzott valaki a mosdóba. Asztal felett illedelmesen tapadtunk össze, egyik kezünk külön életet élt odalent.

— Hiába vártam, hogy jelentkezel. Mindig a férfi kezdeményez. S te lapítottál. Tisztázni kell kettőnk dolgát, vagy nem?

— De igen.

— A levelet azok a piszok stricik írták a műhelyből, akik megláttak a sportpályán. Dobj pénzt a gépbe, azt a számot akarom: »Nekünk találkozni kellett...« — s kiengedte a kezemet. — Menj már...

Vége lett a dalnak. Ihászné mosolyogva cigarettázott.

— Ne igyunk többet, árt a férfiasságodnak. Ráérsz hétfő reggelig?

— Igen.

— Rám bízod magadat?

— Igen.

— Szereztem lakáskulcsot. — Fel is mutatta. — Fizess, menjünk innen.

A csemegeboltban Ihászné válogatott, a pénztárnál a férjének nevezett, a számla felét engedte csak kifizetnem.

Karonfogva sétáltunk a taxiállomásra.

Sokáig várakoztunk. Magunk elé engedtünk egy kismamát gyerekkel.

A jó házasságról csevegtek a nők.

Nálam volt, amit vásároltunk, kék hajógyári reklámszatyorban.

Zugló legszélén, új családi ház előtt álltunk meg. Ihászné súgta, mennyit adjak a sofőrnek.

Elővette a kulcsokat, s mint aki hazaért, előrement. Kétoldalt üres telek, fákkal, szemben kisebb üzem magas kerítése. Az utca végén — a városon kívül — gyerekek fociztak.

A tempót Ihászné diktálta.

Berakta a hűtőbe, amit vásároltunk, eloltotta a cigarettáját, és azonnal ölelt, rám tapadt, csókolt ráérős szenvedéllyel. El sem engedtük egymást, úgy kezdtük a vetkőzést már az előszobában.

Sebtében benézhettem a jól berendezett két szobába, a harmadik a háló volt, oda tartottunk. A széles ágy megvetve. Meglazítottam a redőnyt, beszivárgott egy kevéske fény. Ihászné lámpát nem engedett gyújtani.

Vetkőztettük egymást. Közben az asszony becézőn suttogott, mintha hálót szőne körém.

Meztelen buktunk az ágyra, most nem kellett menekülni a sportpálya fehérre meszelt kerítése mellől. Türelmetlenül vettük birtokba egymást.

Az ernyedt lebegésben, áttetsző homályban ismeretlennek találtam a nő kisimult arcát. Mosolygott csendeskén, cigarettázott. Otthagyott.

Józan hangon vezényelt a fürdőszobába zuhanyozni. Hálóinget adott rám, ő maga is felvett valami semmiséget.

Mindennek tudta a helyét a házban.

Most már sietség nélkül fészkelődtünk az új ölelésbe. A szemközti üzemben villanymotorok duruzsoltak, szombat délután is dolgoznak. Távolról hallattszott néha a focizó srácok kiabálása.

Meg kellett esküdnöm, hogy nekem is nagyon jó volt.

Újabb cigaretta a nő mosakodni ment, kábító parfümillatot hozott.

Ettünk egy keveset. Jólesett a rumos tea. Nagy volt a rám adott csíkos köpeny, bokáig ért.

Mióta elváltam Kamillától, csak pénzért kapható nőkkel próbálkoztam. Nem kellett a Rákóczi térre menni, legtöbb külvárosi kocsmában van nő, aki fröccsért, sörért vagy százasért hajlandó odaadni magát, kocsmaudvaron, sötétben, kapu alatt vagy grundon, nem is mindig fekve, kényelmetlen testhelyzetben. Szerelemről, vonzalomról szó sem eshet.

Ami történt, engem is meglepett. Többször egymás után még nem csináltam, azt sem tudtam, hogy képes vagyok rá.

Újra az ágyban voltunk. A nő megesketett, hogy sohasem hagyjuk el egymást, dicsérte férfiasságomat. S nemcsak játszotta az odaadást, szorosan ölelt, mintha satuban lennék.

Őneki még nem volt ilyen jó férfival. Úgy vehetem, hogy szűzen kaptam meg.

Helytálltam a tornán, habár tudtam, hazudik a nő, változatosan cirógatott, becézett. Tanár volt s én kezdő tanítvány.

Álmában sem feledkezett el rólam, összefonódtunk, de semmilyen testhelyzet nem lett kényelmetlen.

Magamat is figyeltem. Azt hittem addig, ilyen egymásra találás csak a könyvekben, filmeken létezik.

Testünk verejtékszaga, a ránk szórt mesterséges illat összekeveredett, már nem zuhanyoztunk minden szeretkezés után.

Ihászné az órát is figyelte. Felkeltett vacsorázni, nagy adag sonkás tojást tett elém, megterített asztalon. Bort ittunk a vacsorához.

Keveset beszélt. Révülten mosolygott. Mohón evett.

Bekapcsolta a tévét. Ágyból néztük, amint véget ért a nyomozás, egymásé lettünk. A politikai műsor nem érdekelte Ihásznét, ugrasztott, kapcsoljam ki.

Mélyen elaludtunk.

Az éjszaka legközepén újra képes lettem, félálomban...

Zenére ébredtem, szólt a rádió. A nő piros, fehér virágos selyempongyolában. Bezubogott a kitárt ablakon a májusi vasárnap sűrű fénye.

Félhomályban, összefonódva, szépnek, fiatalnak találtam a nőt, kisimult arcán a gyönyör visszfénye.

Kikészítette magát, mielőtt felkeltett, s éppen ettől most öregnek és csúnyának láttam, a parfümillat felhőjében is, furcsán émelyegtem.

Ihászné lába kicsit görbe, talán rövidebb is a kelleténél, az arca szabálytalan, orra nagy — ezért nem szereti, ha oldalról nézem, mindig szembefordul, mint az ölelésben.

A fürdőszobába tuszkolt.

A bőséges reggeli után kicsit ücsörögtünk a konyhában. Halkan szólt a vasárnapi muzsika.

Ebéd után megnéztünk a tévében egy régi filmet. Majd a foci következett, összeállítás a kupafordulóról. A nő szakszerű megjegyzéseket tett a sportról. Ismerte a külföldi nagycsapatok sztárjait.

Utána elmerültünk a csendben, a szerelmeskedésben.

Többször célzott rá a nő, még szombaton délben a presszóban kezdte, hogy mindent meg kell beszélnünk. Lebegés, cigarettázás közben emlékeztettem rá.

Mintha eltávolodott volna hirtelen.

— Mi bajod? Ezzel még ráérünk.

— Nem. Mindent tisztázni kell, ha egyszer együtt élünk. — Mert arra gondoltam, mást nem is jelenthet ez a találkozás.

— Csakhogy én nem élek veled. Pedig jó volna.

— Nem értem.

— Kérdezz! — Új cigarettára gyújtott, saját öngyújtójával.

— Kié ez a ház?

— Itt élnél velem? Nem rossz. Nem az enyém.

— Hát kié?

— A volt szeretőmé, aki egyébként a férjem jóbarátja, kamionos, Szíriában van. Elég?

— A szeretőd?

— Mondom, volt. Most már csak a barátom. Ideadta a kulcsot, hogy tőled elbúcsúzhassak. Érted már? — A nő józan hangon beszélt. — Meghatott, hogy féltél idejönni, te kis gátlásos... Jó volt velem?

— Igen.

— Csak ez a fontos. Nézd, tulajdonképpen el sem váltam törvényesen. Különben mindenféle papírosra köpök. Ihász nagy kani, szintén kamionos volt, kedvenc mondása, hogy a világ minden jó nőjét nem lehet lefektetni, de törekedni muszáj rá... Tudom, ismert a szöveg. Bemutatta a barátját, aztán nem akart elválni. Ráadásul összevesztek rajtam meg az üzleten, a férjem lebukott, a börtönt elkerülte... csak teherautóra ülhetett, és Budapestet nemigen hagyhatta el. Felfüggesztett büntetés. A gyerek az ő szüleinél van. Rendes emberek az öregek, Nógrádban.

— Kicsit zavaros.

— Bevallom, gondoltam rá a hajógyárban, hogy hozzád megyek. Megmondom őszintén, a fiúkat én biztattam, írják meg a feleségednek, lássuk, mi lesz.

— Nem igaz.

— Rajtacsíptél már hazugságon? Úgy gondoltam, kézbe veszlek, te aranykezű. A fizetésből nem lehet megélni, vannak maszek ismerőseim, önálló iparosok, az ilyent, mint te, jól megfizetik. Gondoltam, kisiparos leszel, van egy kis pénzem, az elég a kezdéshez. Nem tudhattam, hogy a feleséged ennyire begerjed. S rájöttem közben, hogy te nem is vagy alkalmas maszeknak, tán a kedvemért se hagynád ott a hajógyárat.

— Közben volt ez a kamionos, mi?

— Nem számít. Akkor még nem ismertelek.

— S a férjed?

— Nem éltünk együtt. Most visszakönyörgi magát. Felejtsünk el mindent! Átvehetjük a Szerszámgépgyár kultúrotthonában a büfét. Sok a meló, de lehet keresni. Kettesben éppen ellátjuk. Vannak jó összeköttetéseim. Legyen elég ital, debreceni, virsli, sós sütemény,

pogácsa, zsíros kenyér. Persze gebines a bolt. Veled nem vághatnék bele. Tíz év alatt megszedjük magunkat Ihásszal, aztán nyugdíjba megyünk. Ennyi az egész. Téged sajnáltalak, a feleséged miattam hagyott el. Ezért vagyunk itt. Kisfiam, ennyire nem szabad komolyan venni semmit. Ha nem tudsz elfelejteni, néha találkozhatunk, de azt már neked kell megszervezni. Az első időben el leszek foglalva, mert én intézem a bevásárlást, kocsink van, valami azért összejöhet, nem gondolod? No gyere, te kis buta... megvigasztallak.

— Menj a francba! — Ilyen tudatos nem voltam még soha. — Nem kellesz, velem ugyan nem találkozol... minek?! – Neki akartam menni, de nem ütöttem, a nő hátrált, alázatosan könyörgött, nehogy kékre-zöldre verjem, hogyan menjen haza. — Mindent megteszek, apuskám... érts meg!

Az ágyig jutottunk megint. Le akartam tépni a ruháját, kapkodva vetkőzött önként. Meztelenen már nem bánthattam. Őrjöngve estünk egymásnak.

Mégis tudtam, hogy ez az utolsó alkalom. A fürdőszobába menekült majd kijött, könyörgött, hogy forduljak el.

A tegnapi ruha gyűrött lett, a blúz még piszkos is. A frizura tönkrement. Sebtében selyemkendőt kötött. Cigarettára gyújtott, és lesett rám. Félt, hogy mégis megverem.

Félreértette az araszoló közeledést, védekezésre emelte a karját.

— Állj! Kisfiam, elég volt, már csillapodj, hozzám sem érhetsz. Az ágyban szépen búcsúztunk el. Nem vihetem magammal a kanszagot. Most megyek haza a férjemhez, végleg. Te is vigyázz magadra, mosd le mindig a nők emlékét. Tegnap délelőtt közjegyzőnél voltunk, Ihász rám íratta az öröklakást. Csak egy kicsit lennél jobb parti, én... Még rendes lakásod sincs! S ahogyan öltözködöl, ne haragudj...

Röstelltem magamat, gyárbajáró ruhámnak öltözőszaga volt.

A nő visszadugta a konnektorba a telefon csatlakozóját. Magabiztosan taxit kért.

S elfordult tőlem, idegesen kibámult a redőny résén. Közben szórakozottan fütyörészett. Ez megdöbbentett. Soha nem hallottam nőt fütyülni. »Nekünk találkozni kellett...« Ebben sem voltam biztos, jobban járok, ha nem találkozunk.

Nem nézett rám, kis tükörbe bámult. Kint rövid kürtszóval jelzett a taxi.

Ihászné rendet rakott a lakásban, ne maradjon rendetlenség utánunk.

Cipeltem a két bőröndöt, mintha költözködnénk.

A hajógyár közelében Ihászné megállította a taxit. A csuklómat szorította meg.

— Szervusz, Sanyikám. Hát ahogyan megbeszéltük. Sietnem kell. Intett még a taxi ablakán át.

Aztán előrehajolt, megmondta a sofőrnek az igazi címét.

A gyárban aznap majdnem elütött a daru, valaki szerencsére időben elrántott.

Ihásznét nemsokára láttam. Májusi felvonulás után a ligetben sodródtunk, együtt volt a banda. S egy nagy lombú fa alatt kézikocsiról mérték a sört, adták a sebtében kifőzött virslit mustárral.

— Ott a nőd — súgta egyik fiú —, nem látod a szép Ihásznét?!

Tavaszi kosztümben, fityulával, fehér kötényben adta a virslit a sorbaállóknak papírtálcán, mintha oda sem figyelne, elvette a pénzt; kevesebbet adott vissza, a takaros borravalót is lefogta.

Ihász, a férje hozzám képest dalia, elhízott, tohonya alak, tésztaképű, halszemű. Mindig utáltam a férfit, akinek az ujján aranygyűrűk fénylenek. Vendéglátó-sapkában, majdnem kopaszon forgolódott, sört adott, kapkodta az üvegeket. Látszott, a parádét a nő vezényli.

Férjuram összekapkodta a távolabb elhajított üvegeket. Figyeltem, a betétet is felszámolták, minden tizedik ünneplő ha visszajött a betétért, ezeknek úgy lökte oda Ihászné az aprót, mintha leprások lennének. S erélyesen intett, gyerünk tovább!

Észrevett a nő engem is.

— Szervusz, Sanyikám, meg sem ismersz? — Hetyke volt a hangja. Odavetette a fülét hegyező halszeműnek: — Munkatársaim a hajógyárból. — Majd hozzám fordult. — Hatan vagytok? Mind a vendégeim. — Mindannyiunknak debrecenit adott mustárral, s odaszólt a férjének, hogy jár a sör is.

Kicsit huzakodott velem, nem akarta elvenni a pénzt, körmét a tenyerembe mélyesztette, aztán számolt, velünk nem fizettetett üvegbetétet és borravalót sem, ennyi kedvezményt kaptunk.

Már a következő kuncsaftokkal foglalkozott. Úgy állt, ne lássam oldalról, arca ráncos lett a nevetéstől.

Megállt egy teherautó, utánpótlást hozott, sörösrekeszek voltak a kocsin. A sofőr kiabált, hogy le kell rakni.

Ihászné hízelgett nekünk:

— Sanyikám, mi az nektek, segítsetek, a férjemnek sajnos sérve van nem emelhet...

— Egy rundó sör jár a rakodóknak — köpte oda a tésztaképű.

A fiúk arra vártak, én szóljak.

Intettem. Pár perc alatt lelöktük az ötven rekeszt. Fel az üreset. A sofőr borravalót kapott s ígéretes mosolyt — a főnökasszonytól.

Mutatóujját mozgatva integetett Ihász, mintha macskákat hívna, át akarta adni a sört. Mi úgy tettünk, mintha nem látnánk. Ihászné utánunk kiabált, hogy menjünk vissza.

Menet közben öltöztünk, már messze jártunk, eltűntünk a sokadalomban.

Meg sem kérdeztem, hogyan megy Ihászéknak a gyári klubban. Addig néha eszembe jutottak. Most már biztos, hogy nem megyek a tájukra sem.

A fiúk nem kérdeztek semmit.

A feleségemre már nem haragudtam annyira. Nőtt kis Kamilla, és egyensúlyozott közöttünk.

Az iskolai évzárón a feleségem úgy intézte, hogy egymás mellett álljunk. Ott nem tudták, hogy nem élünk együtt a közös lakásban. Tanárnő, igazgató előtt Kamilla barátságosan társalgott velem a kislány jövőjéről.

Már rá sem néztem pénzért kapható kocsmai lotyókra. Elmúlt a régi gátlás. Akadt állandó partnerem. Özvegyasszony a gyárból, felszolgálólány az üzemi konyháról. Kaptam egy fülkét a Népszigeten, mint sokan mások, nyaralásra, nyári használatra. Elég keveset fizettem érte. Megbízható havernak odaadtam a kulcsot.

Tánc volt a klubban, és ha akadt valaki, átsurrantam vele a kis hídon a szigetre. Nyáron hetekig, ha jó idő volt, hónapokig ott háltam, nem mindig magamban. Nem féltem a kudarctól.

Egyszer levelet kaptam Ihásznétól, a Népszigetre címezte. Szeretne találkozni velem, fontos ügyben. Nem válaszoltam, Azóta is jelentkezik, külföldi utazásról képeslapot küld, úgy látszik, jól megy a gebines büfé.

A kis Kamilla az Árpád úti gimnáziumban érettségizett.

A bankettre elmentünk mindketten a feleségemmel.

Gépíróiskola következett, felvették a lányunkat a hajógyárba, ma már az egyik igazgató titkárnője. Nem olyan szép, mint az anyja. Mint minden mai lány, amint megjön az irodából, átalakul, leveti a szolid titkárnőruháját, nadrágot vesz, lompos öltözetben megy el diszkóba, moziba vagy a barátnőihez. Naponta prédikál neki az anyja.

Néha éjjel is vallatja, fenyegetőzik, hogy orvoshoz viszi, hogy szűz-e. Fenyegeti, hogy ha elvesztette, agyonveri vagy megfojtja. A lány nem fél, kitartóan hallgat, így védekezik.

Velem egészen másként viselkedik. Jókedvű, tréfálkozó — még anyjával való összeláncolt különélésünkön is mulat — eljön velem gyári kirándulásra, színházba, múzeumba.

Ketten jósolgatják, hogy úgyis kibékülök a feleségemmel. Sztanó Géza szerint, mielőtt nyugdíjba megyek; a lányom azt mondja, amikor ő otthagy bennünket, mert két ennyire különböző emberrel nem élhet, különösen, ha férjhez megy. A maga keresetét a lány félrerakja. Akkor is vesz lakást, ha nem talál férjet. Valamilyen KISZ-takarékosság, egy idő után lakást adnak neki. Kis Kamilla KISZ-titkár is az igazgatóságon.

Olvasok fél éjszakán át. Csend van.

S ha nem, hallatszik, hogy suttogva veszekednek.

Azt mondja a lány:

— Teveled, anyu, egy szent sem bírna élni... Tüntetsz vele, hogy magadban vagy, neked nem volt és nincs senkid. Azt hiszed, ez érdem?! Most azzal fenyegetőzöl, hogy férjhez mész, van kérőd. Tedd meg, ne beszélj róla annyit. Nem tart sokáig, ha megkapom a lakást, elköltözünk apuval, és szabad a vásár.

Mire érdesen zokog a feleségem.

— Ostoba vagy, anyám... Eredj át, békülj ki vele. Úgyis az lesz a vége.

Aztán elcsitul a sírás. Az órájuk ketyegését is hallani vélem.

A lányom egy kicsit táncolni is megtanított, annyit jártunk kirándulni. Ha kettesben vagyunk, engem okol a házasság felbomlásáért, biztat, álljak az anyja elé, békülésre.

Nem ér véget a töprengés, mit rontottam el, hogyan kellett volna élnünk?

Kiránduláson megjelennek a hozzátartozók. Láthatom a kiegyensúlyozott boldogságot, süt az idegen asszonyok mosolya. Bizonyos

élethelyzetben — nem a saját közegében — kívülről minden házasság boldognak látszik.

Amint felnőtt lettem, készen állt a szabadság, a még romos új világban élhettem; de hogy hogyan kellene, arra senki sem tanított.

Ha körülnézek a brigádban, sokféle az ember. Egyik fut maszekolni, másik házat épít, harmadik iskolába jár. De a brigád jó fele velem tart a gyári klubba vagy más kegyhelyre. S azok is rosszul élnek a családdal! Veszekszik az asszony, kevesli a pénzt. Szerelem? Erről szó sem esik, legfeljebb idegen nőkről. S számomra maholnap nincs más, mint az évődés, ifjú lányok bácsinak szólítanak.

Korelnök leszek a piás csoportban. Én adom át a szakmai tapasztalatokat a fiataloknak.

Egy üveg sör után némelyek mentegetőzve elmennek. A nőtlennek randevúja van, az ifjú házas bölcsődébe siet a gyerekért. A reménytelen korhelyekkel semmi dolgom.

Sztanó Gézával szeretek elüldögélni. Rávett a statisztálásra is. Azt meguntam, a filmgyár nem nekem való.

Rendes család mellett elégedett lehetnék az életemmel.

Megváltozott közben az értékrend, kicsit el is fáradtam.

Többször elolvastam a nagy orosz klasszikusok minden regényét. Kedvelem Jókait és az útleírásokat.

Sztanó Géza szerettette meg velem a verseket. Ücsörögtünk néha órákon át, már sör sem kellett. S Géza suttogva mondta a verseket: Villont, Majakovszkijt, József Attilát és székely népballadákat. Ha kifulladt, elköszön, és már ott sincs.

Akárhogyan nézem, a szekér lefelé halad.

Halottak napján Gézával megyek az újpesti temetőbe, gyertyát gyújtunk a nagy öregek sírján.

Az életet nem lehet újrakezdeni, csak folytatni.

Gézának néha beszéltem gyerekkoromról. Balátáról, a csőszházról, hogyan kószáltam a határban Éri nagyapámmal.

Nagyanyám fejhangú éneke, imádkozása, átkai álmomban kísértenek. Anyámról soha nem álmodom. Fiatalon láttam utoljára.

Budapesti és országos értekezleten szólalok fel. Többször szerepeltem, nyilatkoztam tévében, rádióban. Évente tíz-tizenkét alkalommal cikkem jelenik meg az újságban. Felkért már az irodalmi lap: szóljak hozzá a brigádmozgalomról szóló vitához, a munkáséletforma változásaihoz és a szociográfia új eredményeihez. Megbeszéltem

Gézával, és írtam. Kellemesen meglepett, hogy egy idő óta honoráriumot küldtek.

A feleségem ezen rémülten csodálkozott. Párszor ő vette át a pénzt a postástól. Egyszerűen betette az asztalomra, mert én a magam ajtaját régen nem zárom kulcsra. Minek? Feleségemék sem zárkóznak be.

Két nagy szekrényemben van hely, a lányom nálam tartja a kabátjait.

Tíz éve brigádvezető vagyok. Megkaptunk minden kitüntetést, legtöbbet háromszor-négyszer is. A Szakma Kiváló Brigádja, ezt egyszer adták, népköztársasági címre már nem pályázunk; apályban a mozgalom, s a mi utunk lefelé vezet.

Választói nagygyűlést tartott a hajóműhelyben az ország első embere. Köszöntöttem a munkások nevében, hozzászóltam a beszédéhez. Azt közölte újság, rádió, televízió.

Nemzeti ünnepen az elnökségbe ültetnek.

Mondjam azt, hogy elégedett vagyok? Nem mondanék igazat. Amikor a hajógyárba jöttem, nem gondoltam azt sem, hogy ide felérek. Ha ezt vagy amazt másképpen csinálom, hol tarthatnék? Munkám ellen nem tesznek panaszt. Amit munkás megkaphat, elértem.

Csak az ne volna, hogy késő este vagy éjjel lábujjhegyen szököm be, s vigyázok az előszobában, nehogy nekimenjek valaminek. Mindegy, a feleségem felriad. A két szoba közti ajtót zárva tartjuk. Ha nagy Kamilla lámpát gyújt, az ajtó alatt átsiklik a vékonyka fény.

»Megint nőknél volt az átkozott apád!«

Kis Kamilla felriad, álmos hangon csitítja anyját. De mintha ő is lehetségesnek tartaná, hogy nőknél voltam.

»Nem tartozik neked számadással, maradj már békében, anyu.«

»Te is véded! Szégyenében elszökött az a dög a hajógyárból, a büfében sem volt maradása, hiányuk lett, de megúszták börtön nélkül, most a Balatonnál lopnak. Látták a gyárbeliek, amikor kiránduláson voltak!«

»Ne foglalkozz velük, anyu, ez szégyen...«

»Mi a szégyen, mi nem, azt csak bízd rám! Apádat pártolod.«

»Legfeljebb semleges vagyok.«

»Azért nem mentem el a Balaton körüli útra sem, mert minden nő a férjével, a szeretőjével, legalább a gyerekével jelentkezett, de én?!«

»Legközelebb elmegyek veled, anyu, de most aludjunk.«

»Az ám, ha az a francos klub nem volna, a kultúrházban. Megint hazakísért egy huligán, megöllek, ha összeadod magad egy ilyennel!"

»Nem huligán, tervezőmérnök a darugyárban.«

»Nincs jó formája, az ilyent nem állhatom.«

»Nem történt semmi rossz.«

»Holnap szólok a főorvos úrnak, elviszlek vizsgálatra, és megöllek, ha...«

Itt már felcsattan a lány. Mindketten nekem is kiabálnak.

»Magadat kéne megvizsgáltatni, anyu, az ideggyógyásszal! Ne sírj, azt nem bírom!«

»Hagyj békén. Leutazom, és megfojtom azt a dögöt!«

»Ne sírj, békülj ki apuval!«

»Apáddal?! Ha elém térdel és rimánkodik, akkor sem! Nem bocsátok meg neki ebben az életben.«

»Akkor miért lesed?«

»Bírám vagy te nekem, mi? Mert az ő lánya vagy... Jaj...«

Kis Kamilla már nem válaszol. Aztán sötét lesz. Ágyban vagyok, én kattantom fel a fényt, az olvasólámpát.

Olvasok vagy gondolkozom a jövőről. Hogyan békülhetnék ki, amíg a feleségem így beszél?

S nem tudom eldönteni, hogy elrontott házasságunkért, életünkért kit kéne megfojtania Kamillának?"

4

„Nevem Koltai Pál, Erdőkertesen születtem 1950. december 31-én. Amikor megtudtam, hogy Petőfi Sándor is az év utolsó napján született, büszke lettem a születésnapomra. Nagy a falunk. Homokdombokat fognak közre a görbe utcák. Kiskoromban sok volt a szürke vályogfal, vakolatlanul hirdette a szegénységet.

Majdnem mindenki Pestre járt. A módos gazdák féderes, gumikerekű kocsin indultak már éjfél előtt, vitték a terményt, zöldséget a piacra, a csarnokba. Aki nem gazdálkodhatott, Pestre járt dolgozni. A hajnali munkásvonat a fél falunak füttyentett a kanyarban. A későnkelők futottak, nehogy lemaradjanak.

Leheletnyi szél is sodorja a homokot, a vihar szárnyán az égig felrepül. Sokan jártak kezelésre szemgyulladással. A gyerekek összeszűkült szemmel néztek, az öregek könnyeztek. Homokon díszlik a csonthéjú gyümölcs, de az alma is. Szépek voltak a kertek. Az utcánkban sánta akácfák, nyurga nyárfák sorakoztak a kerítések előtt. A telek négy sarkába letűztek négy suhángot, megeredt, s abból lett a legszebb nyárfa.

Messze laktunk az állomástól, a falu másik szélén, vakolatlan, szürke házban. Fiatal gyümölcsfák az udvaron; nem győztük kivárni, amíg a gyümölcsük egészen megérik.

Gyerekkoromban azt hittem, az én apám különleges ember, valóságos hős. Öles termetű, izmos, halk beszédű; nagy ritkán ragadta el a jókedv, olyankor búgó, mély hangon énekelt, magában is.

Anyám csak a válláig ért az öregnek. Ha egymás mellett mentek — karonfogva soha —, apám lassította, anyám szaporázta a lépést. Az öreg otthon is a gyárból hazamentett kék munkaruhában volt; anyám úgy öltözködött, mint a többi falusi asszony. A fejkendő alá még egy másik kendőt kötött, befogta a homlokát is. A haja, amelyet csak este, fésülködéskor eresztett le, a derekáig ért.

Az apám nagyon erős ember volt. Legénykorában feje fölé emelte a malomkövet, mint Kinizsi Pál. Amúgy a hajógyárba járt, ott dolgozott mint darukötöző; amit emelni kellett, azt rendezte kévébe. Párban dolgozott a keresztapámmal, Sövényi Ferenccel; az gyerek termetű, vékony kis ember volt és darukezelő. Pattanó szava, kötözködő természete volt Sövényi keresztapámnak. A munkásvonaton, az újpesti állomáson vagy a hajógyárral szembeni kocsmában — ha ivott egy keveset — belekötött akárkibe, s mindig úgy kellett kimenteni a veszedelemből. Ezt apám rendre megtette. Mennyi mesét hallottam a tetteiről, erejéről!

Pestre járt az anyám is. Teherautón vitték el minden délután az asszonyokat, két vagy három gyárban is takarítottak irodát, műhelyt. S éjjel tizenegy óra után jött meg velük a teherautó.

Anyám itthon főzött, mosott minden délelőtt. S még arra is jutott ideje, hogy dolgozzon Bodza gazdáéknál, a falu közepén, tornácos, ötablakos udvarházban. Hetenként egyszer s minden ünnep előtt oda kellett mennie, disznóöléskor, búcsúkor segített. Így is lehet élni.

Egy idősebb bátyám Dunaújvárosban ragadt. Megnősült, de a

feleségét a szüleim nem állhatták, így hát a találkozást egyik fél sem sürgette. A következő testvérem meghalt még az én születésem előtt.

Apám gondozta a kertet, a fákat meg a nyulait. Ketten voltunk a házban esténként. Az öreg megvárta anyámat. Vacsoráztunk. Vánszorogtak a macskadorombolásos órák.

Kérleltem az öreget, mesélje el, hogyan emelte fel a malomkövet, hogyan szórta szét a verekedőket az újpesti állomáson, de hiába. Álmában néha a katonaélményeit emlegette, de életének erről a szakaszáról csak annyit tudtam, hogy megszökött a háborúból.

A hajógyárról, a gorombakovácsokról viszont szívesen mesélt.

»Nem tehetek róla, kisfiam, legtöbbször Sikivel, a gorombakováccsal álmodok, vele viaskodom. A legjobb munkás volt, mindenki becsülte. Nálam csak egy fél fejjel volt alacsonyabb, de a válla még szélesebb volt az enyémnél. Meghajlította a vasrudat. Könnyedén emelte a legnagyobb kalapácsot. Cigányképe csupa forradás, többször baleset érte, sérült volt egyik szeme is. Lenézte a falusiakat, mintha igazi munkás csak Angyalföldön teremne. Remekül dolgozott, senki meg nem előzte őt. A munkában semmiképpen, s ha nekilátott, az ivásban sem. Előfordult, hogy éjjeli műszakra ittasan jött be. Ha egyenesen ment, nem szóltak neki, a műhelyfőnök amúgy is a barátja volt.

Azt tudod, hogy Sövényi keresztapádat nem lehet lebeszélni a pálinkafőzésről. Öt apró gyereke van, összeszedik azok a határban az összes hullott gyümölcsöt; az öreg megpárolja, főzi belőle a kisüstit. Nagyon ritkán kapják el, megérzi a finánccszagot. A pálinkát bent a gyárban adja el féldecinként. Veszik tőle a piások, különösen, mert hitelbe is adja, aztán fizetéskor tartja a markát. Ha a portások szigorúak, magam segítek neki bevinni a pálinkát. De ilyenkor másokat is megkér, vegyék pártfogásukba a csatos üvegeket, ő meg előre nyitja a táskát, nagy ártatlanul.

Bejött ez a Siki támolyogva éjjeli műszakra, még helyünkön voltunk mi is. Felkiabált, jöjjön le Sövényi a darukosárból, adjon neki egy pofa pálinkát, az rendbe hozza a gyomrát. Keresztapád nem adhatott, mert kimérte már, de a műhelyfőnök amúgy is szigorúan megtiltotta, hogy Siki rátöltsön.

Azt mondta, hogy ha nincs pálinka, leállítja a darut.

Ott volt a főnök, kikísérte a részeg gorombakovácsot, menjen haza, nem állhat munkába.

Engedett az erőszaknak. De kintről hamarosan visszasettengett a műhelybe. Hozott egy zsákot, leterítette a sarokba, és ráheveredett. Odamentem hozzá, hogy jobb volna hazamenni, de nem hallgatott a jó szóra. Azt mondta, tartsam a számat, a maga felelősségére marad, egyet alszik, aztán dolgozik.

Tudtam, hogy barátja a főnök. Ha később meglátja, már nem veszekszik. Dolgoztunk, elfeledkeztem Sikiről. Túlóráztunk, sürgős volt.

Már a vége felé belöktek egy lapos vagont. Kötöztem, s daruval emelgettük a több mázsás, hegesztett szerelvényeket. Keresztapád az elsőt a sarokban engedte le, ahol a vaskazal árnyékában a gorombakovács aludt. Rátette az alvóra a szerelvényt. Ordítás, szinte nem is emberi hangon jajgatott Siki.

Odarohantunk, emeltük azonnal a vasat daruval.

Futva érkezett a műhelyfőnök, letérdelt a szétroncsolt emberhez, sírva szólongatta. Ráordított, tudni akarta, látta-e valaki visszatérni a haldoklót?! Néztem Siki tekintetét. Kinyögte, hogy nem láthattuk őt, a másik ajtón lopakodott be. Mutatta az ajtót. Aztán meghalt.

A főnök azt szepegte:

— Ez a szerencsétlen... Beírtam már neki a műszakot. Ez sem támasztja fel.

Szigorú vizsgálat lett.

Tanúsítottuk, hogy a főnök hazaküldte Sikit, a kapuig kísérte.

A temetés után addig vallatott a főnök, amíg megmondtam az igazat.

Nekem támadt az újpesti halottsirató kocsmában. Muszáj volt hátracsavarnom a karját, nem úszta meg ficamodás nélkül. De azért nem adott ki. S amikor a könyvemet kértem, hogy más gyárba megyek, elém állt, hogy nincs harag. Semmit nem tehetünk Siki halála ellen. Álmomban visszatér Siki, és csúfolódik, hogy megmentett, nem adott ki, pedig láttam őt. Nagyon vigyázok, minden csellengőt elküldök, letettem a vizsgát, magam is daruzok. Azt a sarkot háromszor megnézem, ha ott kell rakodni. Meglátogattuk Siki családját a Hajóépítők utcájában. Sikiné szép arcú asszony, a hajótakarító asszonyok brigádvezetője a sólyán. Úgy látszott, rezzenetlen tekintettel fogadta a halált. Siki érettségiző mostohafiát nevelte az asszony, első házasságából, meg a tizennégy éves, kékesfekete hajú lányát, aki egészen az apját formázza.«

Befejeztem az általános iskolát, felvettek a hajógyárba kovácsinasnak. Fekete egyenruhában jártam. Remekül éreztem magam, az iskola fegyelmét jól bírtam. Munkában, tanulásban igyekeztem. Szakmai oktatásban, matek-tanulásban senki meg nem előzött.

Hetenként négyszer edzésre jártam. Súlyemelésben Budapest-bajnok lettem, ifjúságiként. Próbálkoztam szabadfogású birkózással is. Néhány érmet a birkózószőnyegen is szereztem. Eljutottam külföldi versenyekre.

Apám betegeskedett, kerestem és nem találtam a hajógyárban. Aztán leszázalékolták. Már nem láttam hősnek. Elkoptak a meséi, Sikit, a gorombakovácsot sem emlegette. Lefogyott, görbült.

Anyám néha meglátogatott, hozott hazai élelmet, leginkább gyümölcsöt. Nőttem, erősödtem.

A hajógyári sportpályán — nem a Váci úton, bent a Népszigeten — erdőkertesi lánnyal találkoztam. Otthon csak néha láttam Bodza Irmát. Iskolába járt Erdőkertesről, vonattal; az, amelyik a diákokat hozza, jóval később indul, mint a munkásvonat. S az iskolát patronálja a hajógyár. Így aztán Irma a Budapest-bajnokságban szereplő röplabdacsapatban játszott, nem is rosszul. Vállamig érő, sima arcú, izmos, szőke lány, az ifjúsági csapat erőssége.

Győztek, gratuláltam Irmának.

— Köszönöm, szia... Ne mutatkozz be, ismerlek! Kint voltam a múltkor a versenyen, amikor rekordot javítottál. Nem mertem odamenni. A mamáddal üzentem... megmondta?

— Nem voltam otthon mostanában.

— Beteg apádat sem látogatod? A mamád sír emiatt.

Mintha kiütöttek volna. Szombaton hazautaztam. Az öreget nem találtam a faluvégen. Kórházba vitték.

Apám a kórházban halt meg. Otthon, Erdőkertesen temettük el. Nagy hajógyári koszorút hoztak.

S arra eszméltem a feldombolt sírnál, hogy Bodza Irma szorítja meg a kezemet, a szemembe néz:

— Részvétem... szia.

Bátyám, akit olyan régen láttunk, két gyerekével jött el a temetésre. Azt mondta, a felesége beteg. Rázkódva zokogott a hátam mögött. A két srác az én kezembe kapaszkodott. Irma a bátyámmal is kezet fogott. Ott volt Bodza gazda is, középkorú, jókötésű, bajuszos

parasztember; tán a legtöbb földje volt a faluban. Becsülték a közös gazdaságban, elnökhelyettes lett, beválasztották a tanácsba.

— Mindőnknek lejár az ideje, fiam... — S anyámnak csak biccentett.

Miért nevezett fiának? S barátságos velem. Eddig észre sem vett.

Bátyám a temetőkapuban búcsúzott, az állomásra ment a két gyerekkel. Meghagyta a felesége, nehogy lekésse az esti vonatot, még az éjjel haza kell érnie.

Anyám arcán hamuszínű bánat. Átmentünk a falun.

S otthon, a kis házban kettesben toroztunk. Volt egy kevés bor is.

— Azt mondta apád, hogy te jó fiú vagy, s nem hagyod magára anyádat. — Így még nem beszélt velem.

Elsorolta, mennyi megtakarított pénz van a lepedők alatt a szekrényben, hány törzskönyvezett anyanyúl, s melyiket mikor kell pároztatni. Olyan volt ez, mint valami végrendelet. S már beszélt egy kőművessel is, hogy a konyha elé építsen egy verandát, attól rangosabb lesz a porta.

Jelesen vizsgáztam a műhelyben, az iskolában.

Talán a sport miatt is, bejelentették, hogy ifjú szakmunkásként mehetek a Műszaki Egyetemre, rendes hallgatónak. Biztattak, a felvételi vizsgát könnyűszerrel kiállom.

Otthon megmondtam anyámnak a jó hírt.

Bólogatott, remegett a szája széle, aztán keserves sírásra fakadt. Egészen rám íratja a házat, ne hagyjam magára, azt nem bírná sokáig, ő csak erre várt, hogy letegyem a vizsgát. Később akár eladhatjuk a házat, vehetünk másikat Újpesten vagy Angyalföld szélén. Nem akar magában megöregedni, azt nem bírná elviselni.

Voltaképpen Berlinben, egy súlyemelő verseny után — második lettem — határoztam el, hogy kedvére teszek anyámnak. Pártfogóim ugyan el sem akarták hinni, amikor bejelentettem, hogy nem megyek egyetemre, mert az apám meghalt, keresnem kell. Mást nem mondtam.

Mintha ezzel kibicsaklott volna addigi életem. A sportban megrekedtem. Rendre legyőztek. Mintha sokkal gyengébb lennék. Azért eljártam edzésre, de elmaradtak az eredmények. Másképpen beszéltek velem, külföldi versenyre nem neveztek.

Azért a hajógyárban jó beosztást kaptam, nem kellett futnom a hajnali vonathoz. Bodza Irma a pénzügyi technikum harmadik osztályába járt, együtt utaztunk.

Egymással szemben ültünk az ablaknál. Nehezen boldogult a matekkal. Kijavítottam, újra írattam a példákat. A bejárók tudomásul vették, hogy összetartozunk. A mi helyünket nem foglalták el, ha valamelyikünk késett. Barátságok, szerelmek szövődtek ezen a vonaton. Gyenge óra az út Újpestig.

Hazafelé ritkán utaztunk együtt. Leginkább edzés után találkoztunk, az állomáson.

A népszigeti sólyán, a szereldében dolgoztam, jó munkát kaptam. Bevettek egy fiatal brigádba. Anyám betegeskedett, nem takarított már, leszázalékolták őt is. Kereste a kedvemet. Fizetésemből alig vett el egy keveset, biztatott, hogy költsek, ruházkodjam, szórakozzak. S értesült róla, hogy edzés után néha benézünk Irmával az angyalföldi klubba, egy üveg sörre, két vagy három táncra. Aztán sietni kell az állomásra.

A vonaton a térdünk, lábunk összeért. Vonzalomról, szerelemről nem beszéltünk. Otthon Irma nem szólt róla, hogy kék fényben, összesimulva táncol velem a hajógyári klubban, hetenként egy-két alkalommal.

Apám halála óta megszépült az egyszobás faluvégi ház. De nem jött beljebb a legelőszélről. Bodzáék ötablakos, oszlopos, tornácos házban laktak a falu közepén, a templom árnyékában. Néhány hasonló ház van még középen, onnan választottak valamikor bírót, elöljárót, egymásnak adták át a tisztséget. Úgy is emlegették őket: »Bodza gazda, Tallér gazda, Sipeki gazda.«

Irma jóval idősebb bátyja állatorvos, három falu tartozik a körzetéhez. Fiatalon deresedő, zömök, vadászkalapos férfiú az ifjú »Lódoki«. Autón jár és nagy vadász, vizslája néha mellette kuporog a kocsiban. Figyelmesen visszaköszön, ha találkozunk. Egyszer be akart vinni autóján az állomásról, nem ültem be a kutya mellé... Mondom, megfogta már az idő, mintha nem fia, hanem öccse lenne Bodza gazdának.

A vonaton zene szólt. Többen hurcoltak rádiót, magnót a szatyorban. Ha Irma tanult, olvastam. A táskámban elférték a könyvek.

Máskor halkan beszélgettünk. Sportról, mérkőzésről, edzésről,

hajógyárról. A faluról, az otthonról soha. Irma járt a csapattal vagy három idegen országban. A képes sportlapban nyilatkozott, megjelent róla két fotó, az egyik csupa mosoly, a másik feszülő erőlködés, fent a sánc felett, a levegőben.

Magunkban voltunk az esti vonaton. Azelőtt a Fő utcán elbúcsúztunk, külön mentünk — ha nem a többiek között —, mintha itthon még elválasztana valami. Őszi eső áztatta a homokos világot. Irma kinyitotta az ernyőt, s összeigazítottuk a lépést. Így sétáltunk sötétben a Fő utcán, a templomig. Ott Irma hirtelen összecsukta az ernyőt, elhúzódott.

— Ne haragudj... szia, várnak a kapuban.

A mamája állt ott. Kövér, sötétruhás, kendős parasztasszony. Végigmért engem, s csak a lányához szólt. Bementek a vaskapun.

Még hallottam, azt mondta Irmának:

— Ez nem illő... Itt van az új körorvos. Apád azt mondta...

Másnap megint találkoztunk az újpesti állomáson. Nem látott ismerős, az épület eresze alatt álltunk.

— Nem kérdezel semmit a körorvosról?

— Nem.

— Majdnem kopasz. Úgy volt, hogy nálunk lakik, amíg a rendelő felépül az orvoslakással. Szóltam apámnak, így aztán máshová költözik.

— Mért mondod el nekem?

Már sötétedett. Láttuk egymás szemét. A lány bátrabb volt nálam. Ő csókolt először. Görcsös ölelésben támaszkodtunk a füstös falnak. S nemsokára jött a vonat. Az utasok kitódultak a váróteremből.

A vonaton hallgattunk. Aztán a sötét Fő utcán — amikor elment a vonat is — azt mondta a lány:

— Még nem mondtad, hogy szeretsz.

— Szeretlek.

— Így már jó.

Vinni akartam a táskáját. Nem adta át. Az iskolába járó lányok — Irma is — gondtalan divathölgynek öltöztek, a diáksapkát a táskában hordták, némelyik a jelvényt is levette a kabátjáról.

— Pali, ugye soha nem hazudsz nekem?

— Nem szeretnék.

— A körorvos persze háztűznézőben volt. Nekem nem kell ő, de más sem. Csak te.

— Miért?

— Mert téged szeretlek. Azonkívül nem akarok ebben a faluban élni. Most erről ne beszéljünk.

Már a templomnál voltunk. A lány puhán megcsókolt, s elvált tőlem.

A beszélgetés másnap reggel a vonaton folytatódott.

— A doki a bátyám barátja. Nagy tervei vannak. Feleségét nem engedi dolgozni, mindössze asszisztál majd a rendelésnél, aztán ellátja a háromszáz hízó kacsát, mert igyekezni kell, hogy meglegyen a nyugati kocsi meg a balatoni nyaraló. A kopasz doki ismeri az árakat, azt is tudja, mennyibe kerül a táp, minél kisebb helyre kell szorítani a kacsákat, hogy járkálni se tudjanak, akkor gyorsan híznak. Az aszszony gumicsizmában tapossa majd a ganét, a sarat, a doki meg kvaterkázni, vadászni jár. Az öregek előtt megmondtam neki, hogy sajnálom a leendő feleségét. S különben is, egyetemre megyek. Ezt az öregek ellenzik.

— Miért?

— Van a faluban más parti, a kertészeti ágazatvezető a gazdaságban, Állami-díjas, elvált; előadónak hívják az egyetemre. Ahhoz is hozzámehetnék.

Körülöttünk zsongott a vonat, némelyek félhangosan magoltak. Mi suttogva beszélgettünk.

— Nem kéne elmondanod.

— Hát nem érted? Azt akarom, hogy te kérj meg feleségül, mondd, hogy nem tudsz nélkülem élni... — Nem mosolygott, a szeme, az arca kemény volt, mint a kőszoboré, bőre barnás árnyalatú. Mint más módos diáklány, arany karórát, nyakláncot viselt. — Kijössz ma a meccsre?

— Igen.

— Akkor jó. — Mosolyogva biccentett.

Az állomás előtt éppen csak intettünk egymásnak.

— Viszontlátásra.

— Szia.

A lányok csapatban mentek az iskola felé. Magam a híd alatt, a Váci úton igyekeztem a közeli hajógyárba.

A Népszigeten, a pálya szélén nem volt közönség, csak hozzátartozók. Irmáék nehezen győztek. Egyszer, a legfontosabb leütés után, Irmá-

hoz futottak a lányok, gratuláltak, a két tenyerüket összeillesztették. Szünet lett, s Irma hozzám futott — mindenki előtt —, mi is összeütöttük a kezünket. Az edző kiabált érte, otthagyott.

Mérkőzés után »értékeltük« a mérkőzést a székház teraszán, szemben a Hajó- és Darugyárral, az öböl szigeti partján. Narancslét hoztak. Az öltözőnél vártam meg Irmát. Felmentünk a vaslépcsőn. Az edző két széket tett még az asztal mellé. Irmát elszólították, nyilatkozott a sporthíradónak, filmezték.

A sötétség körbefogta a szigetet.

Irma nem a híd felé tartott. A pályán túl, óriás nyárfák alatt, a külső kabinsoron világítás sem volt. Őszi szél zúdult északról, majd kitépte a fákat.

Felléptünk a tornácra. Irma kulcsot vett elő a táskájából, nyitotta az ajtót. S már bent voltunk. Villanyt gyújtott. Ágy, asztal, székek, kis szekrény, takarók, mint a szomszéd fülkében. Minden személytelen, bárki bemehet. Leraktuk a táskát.

— Nem tudtad, hogy van egy szobám? Vidéki meccs után néha nem tudok hazamenni, azért kaptam. Olyankor itt alszom. Nem félek magamban. Otthon perszè úgy tudják, hogy ez itt holmi szálloda. Hát nem az. Azért hívtalak ide, hogy lásd. A tiéd akarok lenni egyszer. Nem most. Tudj erről a szobáról, itt akármikor együtt lehetünk.

Irma nem tért ki, inkább kereste az ölelést. S aztán ő taszított el.

— Menjünk innen most.

Szót kellett fogadnom.

Kint még álldogáltunk, sötétben.

— Szeretsz?

— Szeretlek.

— Akarod, hogy a feleséged legyek?

— Igen, akarom.

— Veled élek, de nem a faluban.

— Miért?

— Majd meglátod.

Karonfogva mentünk az állomásra.

A Váci úton a hajógyár fényei kísértek.

— Érettségi után egyetemre megyek. Eljövök hazulról. Amint lehet, összeházasodunk. Anyád miatt maradtál le az egyetemről?

— Igen.

— Kár. Nekem kellett volna beszélnem a mamával. Akkor még

nem lehetett. Mostanában többször beszélgettünk. Nem tagadtam le, hogy szeretjük egymást. Szólt erről?

— Nem.

— Szeretem a mamádat is.

A vonaton az utolsó kocsi peronján ácsorogtunk. Senki sem zavart meg. Összefonódva csókoloztunk.

Mielőtt leszálltunk, azt mondta Irma:

— Már szinte fáj, nem várunk sokáig.

A peronon egy lámpa alatt anyám várakozott. Tétován lépett felénk.

— Jaj, fiam, nagy baj van! Behívtak katonának. Itt a papíros.

Mintha taglóval leütöttek volna. Talán meg is tántorodtam. A két nő tartott. Irma azt mondta:

— Csak ez hiányzott. Látod, ha felvesznek az egyetemre, ez nem volna!

Mire anyám sírni kezdett. Ketten sem tudtuk megvigasztalni.

Hármasban indultunk el a Fő utcán.

Irma a vaskapunál elkérte a behívót, megnézte az utcai lámpa fényénél. Visszaadta, és csak annyit mondott:

— Van még egy hetünk. Új kérvényt kell beadni.

Nem tudtam elaludni hajnalig. Mit tudok Irmáról, miért vonzódom hozzá? Keveset beszéltünk a szerelemről.

Irma másnap a gyárkapunál várt.

— Szia... — Odahajolt, könnyedén megcsókolt, nem érdekelte, hogy valaki ismerős megláthat.

A kitóduló áradat félresodort, nem törődtek velünk.

— Ma nem megyek edzésre, fáj a karom. Voltam a sportorvosnál, Gyerünk a szigetre, még nincsenek ott a pályán.

Fent a magasban, a keskeny hídon majdnem feldöntött bennünket a szél. Egyik hajóról egy kislány integetett, Irma viszonozta.

Nem mertem elhinni, hogy ilyen könnyen egymáséi lehetünk. Lehajtott fejjel osontunk a sportpálya drótkerítésénél.

Az ismerős szoba mintha nagyobb lenne. A sarokban villanykályha piroslott. Irma már járt itt. Ki volt takarítva.

A lány zárta be az ajtót.

Akartuk egymást. Mindketten gyakorlatlanok voltunk, de úgy tettünk, mintha ez nem így lenne. Ügyetlenül nyúltam a lányhoz. Végre a takaró alá bújtunk, de még mindig volt rajtunk felesleges ruha.

Nem türelmetlenkedtem, s a lány értette ezt, hálásan csókolt, ölelt. Egymás tüzénél is melegedtünk. A kályha felől meleg hullámok nyomultak felénk.

Kevés szó esett már.

Megtaláltuk egymást egészen. Elhaltak a parázsló indulatszavak a vak sötétben. A kályha izzó drótfüzére sárgállott, derengő fényt sugárzott, ez tükröződött Irma nagyra nyílt szemében.

Mélyen elaludtunk.

Arra eszméltem, hogy még sötétebb lett. A villanykályha kihűlt. Irma nem volt mellettem.

Kiugrottam az ágyból. Zörrent a kulcs, elfordult, Irma jött be, zseblámpával a kezében, piros melegítőben.

— Felébredtél? Átmentem a fürdőbe, forró a víz. Senki sincs ott. Átmész te is? Elment az utolsó vonat. Otthon azt hazudom, orvosi vizsgálaton voltam, aztán kórházban. Sokat kellett várakozni, hát itt aludtam. Megtörtént máskor is.

Furcsa volt átlopakodni a sportpályán a klubház első emeletére, a fürdőbe. Zuhanyoztam, pacskoltam, amikor megjelent a gondnok.

Köszönt udvariasan. Nem kérdezett semmit. Óriás farkaskutya kísérte. Ennek az ugatását hallottam idejövet. Vele lehetett a gazdája is. Figyelmeztetett, hogy ne felejtsem nyitva a csapot.

S már ott sem volt.

Mire visszaértem, Irma elaludt. Álmában magához ölelt.

Reggel a Meder utcában, a darugyári klubban reggeliztünk. Főtt debrecenit lehetett kapni, teával. Irma tükröt tartott elém. A borostától árnyékos lett az arcom.

Még egy éjszakát eltöltöttünk a Népszigeten. Irma aznap mulasztott az iskolában. Kikísért reggel a Déli pályaudvarra, mint egy feleség. Nem sírt, szomorkásan mosolygott. Furcsán fázott a fejem, nyakam, mert a lány lenyírta felesleges hajzatomat.

Mielőtt felszálltam a vonatra, kulcsot adott a szobánkhoz. S megállapodtunk, hetenként hosszú levelet írunk. Fájdalmas lett a csók, amikor indították a vonatot. Irma utánam ugrott, tovább kísért, Kelenföldig.

Kiképzés, testi erőfeszítések — nekem semmi volt. Az eskütételre

anyám Sopronba utazott. Irma az NDK-ban túrázott a csapattal. Képeslapokat küldött.

Az első rövid szabadság idején — pedig megírtam — nem várt a Délin megbeszélés szerint. A Népszigetre siettem taxival. Ott sem találtam. Este volt. Hátha jön. Ott töltöttem a nyirkos ágyban egy éjszakát magamban. Reggel hazautaztam anyámhoz. Ott levél várt, hogy a lány beteg, a Sportkórházban van, izomszakadással. Anyám meglátogatta. Majdnem azonnal visszafordultam.

Irma nem látszott betegnek. Sakkozott egy vívónővel. Üldögéltünk egymás mellett a folyosón, orvosságszagú homályban.

Jó volt együtt lenni.

Kezdettől keveset beszéltünk, érzelemről, jövőről nagy ritkán, s mindig Irma kezdeményezte. A szerelemben sok minden szavak nélkül történik.

Megint egyedül háltam a Népszigeten. Majdnem elkéstem a reggeli gyorsvonatot.

Furcsán megváltoztatott a szerelem. Alig vettem részt a többiek mókáiban, nem mentem nőfogó sétára, kirándulásra. Azt hihették, beteg vagyok. Edzésbe álltam. Legjobban engem lepett meg, mennyire megy a súlyemelés. Erősebb lettem. Valamit nyúltam, testem izmosabb, jobb felépítésű lett. Az első versenyen Szombathelyen országos csúcsot javítottam, megelőztem három külföldi menőt.

Irma táviratban gratulált. Ő még nem játszhatott.

Családjáról keveset beszélt, ha találkoztunk. Anyám szavából sokat megtudtam az udvarház lakóiról. Levélben aztán ismertette Irma az otthoni szóváltásokat, azt, hogy bátyja, a Lódoktor, meg akarja szerezni az udvarházat. Jól jön neki, hogy Irma nem megy a »választott« kérőkhöz, más terve van. De nem hagyja magát kisemmizni. Közös jövőnkről levélben sem írt.

Nem kaptam választ a második kérvényre. Sürgettem. Parancsnokom, a tömzsi, kevés beszédű Lóránt százados kurtán közölte: ha továbbra is igyekszem, javasol főiskolára, alkalmasnak tart rá, hogy hivatásos tiszt legyek. Miért szerelnék le?

Nem mondhatom, hogy ettől elszomorodtam.

De haza akartam menni mielőbb, a szerelmemhez. A szolgálatot kedveltem. Nem idegenkedtem attól sem, hogy tiszt legyek. Irma úgyis egyetemre készül.

Megírtam Irmának az egészet.

Fuldokló szemrehányással tele levél jött. Mintha én szakítani akarnék. Ő nem akadályoz, de nem ebben állapodtunk meg. Valójában miben? Ez nem derült ki a levélből. Irma kuszán írt — mintha nem az ő keze vonása lenne —, lehet, hogy bal kézzel, mert a jobbja még nem gyógyult meg, alighanem gipszbe tették. Bár ezt nem említette. Én nem is tudnék bal kézzel írni.

Kihallgatást kértem Lóránt századostól. Nem akartam sokat magyarázkodni, átadtam Irma levelét.

Gondosan elolvasta. Sokáig nem szólt.

— Végül is... te döntesz. Köszönöm a bizalmat.

Menni akartam.

— Várj még. De sietsz. Nem tudnál lemondani a lányról?

— Nem.

— Most már elmehetsz. — Lóránt hamar végzett velem.

Anyám azt írta, Irma begipszelt keze fáj, s többször meglátogatta. Faggatózott, hátha anyám többet tud szándékaimról, a katonai főiskoláról.

Irma furcsa, távirati stílusú levéllel jelentkezett. Egyetemre nem akar menni, meggondolta. A kopasz körorvos megházasodott. A Ló-doktor is erre készül. Mikor felvételizem a főiskolára? A Népszigeten nyár van, kellemesen érzi magát, sokat edz. Az iskolában nem valami jól áll, matekból majdnem megbuktatták.

Parancsnokom elengedett Tatára, tartalék voltam a válogatott keretben. Kicsit visszaestem, nem értem el a korábbi eredményeket, pedig még jobban igyekeztem.

Irma nem írt. Viszont elért a parancsnok távirata, hogy megjött az irat, leszereltek. Mehetek haza, amint vége a táborozásnak.

Mégis bekerültem a csapatba. Moszkvába repültünk a baráti hadseregek versenyére. A világrekordert nem tudtam megverni. Második lettem, de magyar csúccsal.

Irma Ferihegyen várt, az öleléskor felszisszent, mert még érzékeny volt a karja. Magas, szőke, kék szemű lány, barna szoknyában, új drapp ballonkabátban. Nyakában aranylánc, kezén gyűrűk.

Könnyed, baráti puszi.

— Miért nem írtál?

Irma szétkuszált haját elsimította az arcából.

— Nem tudtam, mit írjak. Lóránt százados járt az iskolában. Az igazgatói irodába hivatott. Nem várhatnánk a házassággal, amíg hadnaggyá avatnak téged? Nem tudtam semmit mondani. Hallgattam. Sírni sem sikerült. Mondd meg most, ha haragszol. Azt mondta a százados, leszerelnek. S elment. Mit írtam volna?

— Nekem erről nem szóit.

— Szerettél volna hivatásos tiszt lenni?

— Nem tudom.

— Megvan az érettségim, négyes.

— Gratulálok.

— Beiratkoztam gép- és gyorsíró-tanfolyamra. Állást kapok a hajógyárban. Helyesled? Mondd meg az igazat! Nem akaszkodom rád.

Gyengéden szorítottam Irma egészséges karját, aztán belekaroltam.

Együtt szálltunk a sportbuszra, más családtagok kíséretében.

A Népszigetre mentünk. Fénylő tisztaság, virág a kis asztalon. Új papucs, piros köpeny nekem, ajándék. Függöny az ablakon. A záporozó fényben a nagy fák árnyéka sötétlett. A közeli pályán mérkőzés volt.

Meghitt, gyengéd mozdulatok, ismerős vonzódás, ami minden alkalommal ugyanaz, de új vonásokkal, mint egy készülő festmény, ráismerünk, s értjük azt is, ami eddig nem volt.

Később boldog ernyedésben lebegtünk.

Hűvösödött kint a délután. A kis rádióból halk muzsika szivárgott.

Másnap jelentkeztem a hajógyárban. Leszerelési segélyt kaptam, hogy felöltözhessek, mert időközben kinőttem a régi ruháimat.

Találkoztam Irmával. Segített vásárolni az újpesti áruházban. Sötétszürke csíkos öltönyt, négy inget, nyakkendőt, cipőt vásároltunk. A katonaruha a csomagba került. Otthagytuk a Népszigeten.

Mintha nem ugyanaz lennék. Mozgásom kicsit esetlen lett.

Hajam csak annyira volt hosszú, amennyit az egyenruha elbír.

Minden titkolózás nélkül, karonfogva mentünk az állomásra.

Irma megkívánta a fagylaltot, sorba álltam érte.

S hazafelé a vonaton a lány elaludt a vállamon. Ránk ismertek a falubeliek. Nem látszott rajtuk csodálkozás.

A Fő utcán szorosan egymás mellett, egy ritmusra léptünk.

Megálltunk a vaskapunál.

— Gyere be. Az öregek beszélni akarnak veled.

Befordultunk. Az udvarház L alakú, az utcára, a virágoskertre három szoba öt ablaka nyílik. Utána a konyha, kamra következik, aztán tágas istálló, majd fészer és pajta. Az udvar végében ólak, takarmánykazlak. Elkerítve dróttal a baromfiudvar. Láncot tépő, vicsorgó kutya.

S a szomszéd ház falánál garázs. Kint a Zsiguli, Lódoktor a kocsit mossa. Fürkészőn néz ránk.

Még soha nem fogtunk kezet. Bemutatkoznunk felesleges.

— Szervusz, Koltai, menjetek be.

A széles tornácon foglaltunk helyet. Zavaromban bemutatkoztam Irma anyjának. Sietősen törölte kék köténnyével püffedt kezét, valamit mormolt. S kiáltott az urának.

Lányát pityergősen csókolta.

A gazda nem jött elénk, a nagy szobában akart fogadni, hogy kellően megilletődjem.

Ünnepi öltözetben, fénylő csizmában, porcelánfehér ingben állt a szoba közepén.

— Jó napot, fiatalember. — Semlegesen szól, tegezést, magázást egyként kikerülve.

Majdnem gyengéd érzések kerülgettek. A peckes állású, jól megtermett Bodza gazda arcszabása, szemállása ismerős, őrá hasonlít a lánya.

— Tessék... — Az asztaltól elhúzott székre mutatott. S a magázás mellett döntött. — Pali fiam, maga aztán megemberesedett. — Intett a lányának, az kivett a tálalóból két tömzsi, virágmintás borospoharat.

A gazda szakértelemmel töltött, hogy a bezubogó nyári fényben tükröződjék a bor aranyszíne.

— Hát... isten éltesse a leszerelt katonát.

Ittunk. Irma kiment, s hamarosan visszatért egy tál töpörtyűs pogácsával. Elhelyezte kezünk ügyében az asztal sarkán, s otthagyott bennünket. Bodza újra töltött a poharakba.

Néztem a képeket a falon. Jézus, Mária, színes olajnyomat. Régi képes újság ajándéka keretben. Bölcsőtől az élet útja felfelé ötvenig, aztán lefelé ereszkedik az emberi élet, százig. Bölcs tanácsok minden évtizedben. A gazda katonaképe — tizedes volt, mint jómagam

most — a második világháborúból. Irma, derékig érő hajsátorral, talán tizennégy éves lehetett. Egy csoportkép, az egyetemről hozhatta a Lódoktor. A kövér öregasszony nem szerepel a falon.

— Hát, fiam, fontos volna, hogy megértsük egymást.

Ha ezt várja az öreg, nagyot lépek. Felálltam.

— Tisztelettel megkérem a lányuk kezét.

A gazda képén táncolt a megregulázott dús bajusz.

— Ohó, értem én a katonát. Nem roham ez, hogy nekiugorjunk! Arról van szó, fiam, haza kell jönnie a lánynak is. Dolgozhat nálunk az irodában mint az elnök titkárnője. Ezért küldtük arra az iskolára. S az elnök megkért, hogy értsek szót a vőlegénynek valóval... Új műhelyt építettünk, kell oda az ember. Maga katonaviselt, a parancsnoka csupa jót írt, lám, kitüntették, a hajógyárban is dicsérték... Az öreg Varga lesz a főnök, érdemei vannak, két évre megfelel, aztán nyugdíjba megy. Addig együtt irányítják a műhelyt, majd a vőm átveszi az egészet. Mindent kimondtam.

— Ha nem vállalom, nem adják a lányt?

— Látom, tudja, mi a becsület.

— Irmuska mit szól a tervhez?

— Azt mondta, minden a vőlegénytől függ.

— Beszélnem kell vele. Addig nem válaszolok.

— Nem bánom, jófiam. Maradjon eldöntetlen.

— Mi van még, gazduram?

— Eldöntjük, melyiké legyen a ház. Fiam nagyon ragaszkodna hozzá. Telik a telekből, a másik utcára új házat építhetünk... maguknak. Támogat a gazdaság, vannak ott jó iparosok, kézenközön elkészül. Segít a rokonság. Szépen együtt maradnánk, közös erővel győzzük.

— A háztartásra gondol?

— Arra is, fiam. Már én sem bírom, mint azelőtt. Nagy a háztáji, nemcsak a föld, amit megadnak, s az jár a műhelyfőnök helyettesének is... A kert megvan egy hold. Termelni kell, mert kapunk tápot a szerződött állatokhoz, de az kevés. Szénát venni kell, s drága, mint a patikaszer. — Az öreget bátorította, hogy figyelmesen hallgattam. — Két jó tehén, jobban tejelnek, mint a közös istállóban, évente két borjú, azokat se lehet elvetni, felneveljük; évente négy bikát meghizlalunk szerződés szerint. Van három törzskönyvezett koca, ezek szaporulata. A baromfi az nem számos, különben is

asszonyok dolga. Szegény feleségemnek bénul a keze, fejőgépet vettem... haladunk a korral. Lehetne a kertbe melegházat telepíteni, fóliával. Magam nem győzöm. Hanem, fiam... No, még egy pohárral, szoktatónak. Valamit elfelejtettem, süldőket is hizlalunk, húszat, huszonötöt, évente három turnus elmegy. Azelőtt lehetett segítséget kapni. Már nem jönnek, megromlott a világ.

— Szép gazdaság.

— No ugye... értjük egymást?

Irma nesztelenül belépett, arcán furcsa idegenség, mintha kint sokat sírt volna.

— Érdeklődéssel hallgattam, gazduram.

— Megnézed a háztáji gazdaságot?

Mielőtt válaszolhattam volna, Irma megelőzött:

— Kimaradt a felsorolásból a nyúltenyészet, szintén törzskönyvezett. S azok a dögök rengeteget esznek.

— Nem téged kérdeztelek!

— Majd Pali válaszol.

Meg is tettem.

— Fenntartom a lánykérést, de nem itt élünk a faluban.

— Mit beszélsz?!

— Nincs kedvem, időm, hogy megszakadjak ebben a házban.

— Államérdekből igyekszünk, aki ezt nem érti, ostoba!

— Azt hiszem, mindent értek.

Belépett a Lódoktor ünnepi vadászöltözetben, csizmában, sörtés kalapban. Vállán a kétcsövű fegyver.

— Valami baj van, tata?

— Semmi a világon — válaszolta Irma. — A kérő nem áll be a hámba.

A gazda merően bámult rám:

— Szóval... nem egyezünk meg?!

— Úgy látszik, nem.

Ott volt már a kövér asszony is, gyűlölködve bámult.

Azt motyogta a gazda:

— Irmuska nem is szólt neki. — S rezgett a bajusza. — A te apád, méltatlan fiatalember, jó munkásunk volt. Anyád idejár a mai napig. Tiszteltük, becsültük.

— Ígérhetem, nem jön többet. Meg kell még valamit beszélnünk?

— Nincs több szavam!

— Hagyjanak magamra a lánnyal.

Feszült volt a pillanat. Tartottam tőle, az öreg nekem jöhet. Lódoktor a puskát markolászta. Irma penderült egyet, elájult, az anyja ölelte.

Alkalmasabb helyzet nem lesz már a távozáshoz.

— Jó napot kívánok.

Kijöttem a házból. Csak a barna vizsla kísért örvendezve, a másik kutya, a házőrző acsarogva ugatott, rángatta a láncot.

Egyetlen lódulás a Fő utcáról hazáig.

— Furcsa vagy, fiam... csak nem vertek meg?

Elnevettem magamat.

— Mint kérőt kidobtak. Megszakadhatnék az udvarházban. Nem ezért mondtam le a főiskoláról.

— Ó, fiam, tudtam én... Mondtam a lánynak is. Ugye éhes vagy?

Ezt nem tagadhattam. Anyám hozta az ételt, és boldog szörnyülködéssel figyelte az étvágyamat. Húsleves csigatésztával, marhahús tormával, rántott csirke tekintélyes mennyiségben, krumplival, a kalács, a gyerekkorban megszokott illattal, ízzel.

Anyám lopva szemügyre vett, bólintott, tetszett neki, hogy kiöltöztem. Ugyanabból a borból töltött, a munkáért kapta az udvarházban.

— Nem teheti be hozzájuk a lábát.

— Úgy lesz, édes fiam, ahogyan mondod.

Öregedett, hűlt a délután. Ugatott a szomszédban a kutya. Anyám kifelé tekingetett a függöny mögül, majd kifutott az udvarra.

S támogatta befelé Bodza Irmát. Elvette tőle az egyik bőröndöt.

Ugrottam én is. Anyám egy kis bort itatott a lánnyal. Mint törött szárnyú madár, pilledezett a széken.

— Mi történt?

— Amikor eljöttél, folytattuk a »beszélgetést«... Apám meg a fia elment vadászni. Nagy társaság lövöldöz a határban. Irtják a kóbor kutyát s a vaddisznót, arra nincs tilalom. Csak az anyámtól búcsúztam el. Mi még nem végeztünk, ugye?

— Irma! Láthattad, ott nem tehettem mást. Miből gondolta apád, hogy teljesítem a feltételeket?!

— Jaj, édes gyerekeim, nekem dolgom van. — Anyám sebtében kendőt kötött, s kiment a házból.

— Kérdezz engem, ha mindent tudni akarsz.

Megértettem.

— Feleségül jössz hozzám?

— Igen. Most, azonnal. Elmegyünk Angyalföldre, egyelőre a Népszigeten lakunk, nincs más. A többit aztán meglátjuk. Valamit még nem tudsz. Nem mondhattam meg egészen mostanig. Gyerekünk lesz.

— Miért hallgattál róla? — kiszáradt a torkom.

— Azt akartam, enélkül dönts.

— Másképpen nem dönthettem.

— Tudom. Három hónapja múlt, hogy úgy vagyok.

— Erről tudnom kellett volna.

— Majdnem elmentem Sopronba. Aztán meggondoltam. Most már minden jó lesz.

— Itt is ellehetnénk, amíg...

— Nem. Angyalföld a mi világunk. Ott akarok élni veled. Még valamit szeretnék, ha... éhes vagyok, ne haragudj.

Bejött anyám, tálalt Irmának. S az evett, szégyenkezés nélkül.

A kora esti vonattal utaztunk Angyalföldre, a Népszigetre. Az otthoni állomáson hallottuk a távoli puskaropogást.

Más volt a fészek, hogy állandó lakhelyünk lett.

Még nem tudtam eleget a Bodza családról. Hamarosan megjelent a szigeten a Lódoktor, kocsival.

Irma holmiját, téli ruháját fuvarozta, zsákban, kosárban, élelmet hozott. Az öreg nem tud róla. A testvérek előttem huzakodtak — nem azon, hogy helyes-e a szakítás, hanem a ház tulajdonjogán. Összegek röpködtek a levegőben, mennyi lehet jelen helyzetben Irma része, s mit hajlandó fizetni a Lódoktor.

Irma is dolgozott. A hajógyárban ebédeltünk hétköznap. Egy asztalnál, mint ifjú házasok. Vasárnapra hazamentünk anyámhoz. Az feltarisznyált bennünket.

A házasságkötésnél ott volt anyám, a Lódoktor és a két tanú.

Irma új ruhában pompázott, mirtuszcsokorral. A hajógyári KISZ-titkár és Irma edzője voltak a tanúink. Hivatalos ajándékot kaptunk. S beadtuk a lakásigénylést.

Túljutottunk az első összeveszésen. Komolynak látszott, másfél óráig tartott a harag.

Irma vizsgálatra járt. S elég korán megtudtuk: kettős fogamzás, ikergyerekeink lesznek.

Lódoktor időnként megjelent, folyt a szívós alkudozás. Úgy tettem, mintha nem figyelnék.

Már az anyósom is járt a Népszigeten. Közelgett a tél...

Bodza gazda olyankor tartott terepszemlét a Népszigeten, amikor edzésen voltam. Megvárt. Békülnünk nem kellett, hiszen össze sem vesztünk. Legközelebb megjelent az egész család. Autón ügyvédhez mentek. Megállapodást kötöttek. Visszahozták a feleségemet, de már nem jöttek be elköszönni.

Irma takarékbetétkönyvekben kapta meg a részét. Kicsit kesergett, hogy becsapták, több járna, talán elég lesz, befizetünk kétszobás öröklakásra, megvan mindenhez a szükséges papiros.

Irma belement egy bonyolult hármas cserébe — mert a mi lakásunk nem volt kész még —, így aztán a Gyöngyösi úton kaptunk egy régi lakást, beköltözhetően, és számoltuk az adósságot. Értem kezeskedett a hajógyár is. Ott is kaptunk ketten százhúszezret kölcsönbe.

Feleségem elhozatta a bútorát Erdőkertesről. S anyámtól elkérte a régi faragásos szekrényt, amit ajándékba kaptak valamikor, és apám rendbe tette, még a letöredezett faragást is pótolta. Irma szerint a régi divatú, keskeny szekrény többet ér az összes bútornál.

A két kislány klinikán született.

S Irma kiíratta magát gondozásra, két gyerek után fizettek.

Ott voltunk az udvarházban a Lódoktor lakodalmán. A két kicsire addig anyám vigyázott.

Hamarosan furcsa választóra kerültem. Hívattak a szereldéből két irodába is. Azt mondták, mehetnék egyetemre, nappali tagozatra, akárhány év, ha jól tanulok, dolgoznom nem kell, s jár az átlagfizetés. Még aznap ért a másik ajánlat.

Lehetnék egy külföldi szerelőcsoport vezetője is. A Brazíliába, Argentínába, Peruba szállított úszó- és portáldarukkal kelnénk át az Atlanti-óceánon, kint maradnánk jó egy évig. Itthon a feleségünk kapná a gyári fizetést. Kint szintén adnak pénzt — valutában —, jó alkalom fiatal házasoknak, hogy anyagilag összeszedjék magukat.

Irmának mindegyik ajánlattól elborult az arca. Mivel a másodikat szerettem volna, a másik ügyben nem jelentkeztem határidőre. Dél-Amerikáról szóló könyveket olvastam. Beszélgettünk, tervezgettünk. Nem lesz még egy alkalom, mondták a fiúk a gyárban, ki kell használni.

Kiderült, hogy Irmának kicsi a lakás. Két aprócska szoba, a konyhában csak állni lehet, a fürdőszobában nehéz megfordulni, az előszoba három lépésnyi. Beugrottunk! Majd szerzünk nagyobbat.

Erre felajánlottam, hogy kimegyek Dél-Amerikába, s egy év alatt összerakjuk, ami a lakáscseréhez szükséges. Feleségem erre kitört, tán őt akarom lerázni a két gyerekkel?! Itthagy, a Népszigetre költözik, s elválik tőlem.

Ennél cifrább őrültségeket is kiabált. Segítségül hívta anyámat. Fenyegetőzött, hogy panaszra megy ellenem a hajógyárba.

Aztán összeomlott, könyörgött, ne hagyjam magára, nem bírja ki magában egy évig, inkább meghal.

Kapkodtam a fejem, mintha villámlásban állnék.

Menjek inkább az egyetemre! Azt már lekéstem.

Lemondtam Dél-Amerikát. S beíratkoztam a Műegyetemre, levelező tagozatra. Közben félkézzel egy tanfolyamot végeztem el, megtettek a Népszigeten művezetőnek. Sövényi keresztapám már régen nyugdíjba ment. Új emberek dolgoztak a régi helyen.

Feleségem megnyugodott, éltünk csendesen. Nőttek a szőke hajú kislányok.

Anyám egyre többet volt nálunk. Eggyel több érv, hogy kicsi a lakás.

Bátyám levélben sürgetett, hogy adjuk el az erdőkertesi házat, őneki jól jönne a pénz. Anyám azonnal ráállt.

Irma számításokba merült. Mennyit kell ráfizetnünk nagyobb lakásért. Anyám felajánlotta azt, ami a ház árából rá esik.

Óbudán, a Szőlő utcában találtunk lakást. Két szoba, két kis fülke — félszobának tisztelik —, nagy konyha. Egyik fülke anyámé, másik a kislányoké lesz. S ha tanulnom kell, külön szobába húzódhatok.

A pénz megint nem lett elég. Irma kölcsönkért a Lódoktortól, szigorú papirosra, valahogyan minden elrendeződött.

Irma nem ment vissza dolgozni, csak amikor az idő letelt. A két kislányt anyám ügyesen ellátta, sétálni, játszani járt velük.

A feleségem tovább szépült. Újra kezdte a röplabdát, ment neki a játék. Csapatkapitánnyá választották, s most ő került be a válogatott keretbe. Nekem a sportra nem jutott időm, legfeljebb kispályás focira, az üzemi bajnokságban.

Minden vizsgám sikerült, nem is akárhogyan.

Ha meglesz a mérnöki diplomám, nyugdíjba engedik a főnököt a Népszigetről, így szól a »káderterv«.

Mennyiféleképpen alakulhat az ember sorsa!

Mi történik, ha nem ismerkedem meg Irmával! Lóránt századosból őrnagy lett. Nemrégen találkoztunk, leszerelő katonákat ajánlott a hajógyárba, akikkel volt valami baj, de letöltötték a büntetést. Meg is maradtak a Népszigeten.

Dél-Amerika néha eszembe jutott.

Rövidebb időre — átadásra, garanciális javításra — kiküldtek Algírba, Szíriába, Görögországba.

Néha találkozom öregekkel, akik ismerték apámat.

Irma naponta többször is felhív az irodában. Úgy igazítja, hogy együtt menjünk ebédelni.

A Népszigeten párttitkárrá választottak.

A Bodza családdal hűvös jóviszonyban vagyok. A múltról, a háztáji gazdaságról nem beszélünk; az különben virágzik, a Lódoktor felesége meg az öregek gürcölnek szakadásig. Apósom nyugdíjba ment a gazdaságból.

A három pesti gyárból munkást is meghívnak az igazgatói tanács havonkénti ülésére. Rám esett a választás. Megkaptam a mandátumot egy évre.

Az »Istenek Tanácsának« első ülésén a művezetők helyzetét tárgyaltuk. Az én cipőmet próbálgatják? Felszólaltam. Nem voltam zavarban. Mit vár a művezetőtől a nagyfőnökség? Menjen a munka zökkenő nélkül, a munkások értsék és fogadják el azt is, ami nehezen vagy egyáltalán nem érthető. Mit várnak a munkások? Képviselje őket a művezető a főnökség előtt, értesse meg a műhelybeliek igazát, azt képviselje is.

S mint a költő mondja, lent és fent valami mindig hiányzik. Következésképpen a művezetőnek nem lehet nyugalma, mindkét fél egyformán szidja, mert sajnos hiányzik valami; olyanok vagyunk, mint két összeverődő cintányér között a levegő, Sztanó Géza hasonlata szerint. Olyanok vagyunk, mint az elkoptatott küszöb, mindenki rátapos.

Hogyan és ki adhatna tartást a művezetőnek?

Tagja lévén az igazgatói tanácsnak, más testületbe is beválasztottak. Egyik boríték után másik paksaméta jött. Éves meg ötéves terv,

jelentés, előterjesztés. Tanulmányoztam, hozzászólok, megszavazom. Vagy hallgatok.

Átléptük az anyagkeretet, ránk nehezednek az állami szabályozók, kevesebb lesz a nyereség. Ki a hibás? Lent vagy fent tolták el?

Bérrendezés — hat százalékot kapunk —, de megszorítják a normát is. Magunk keressük meg a pénzünket. S a műhelyben odahívtak a hegesztők, nézd meg, Koltai, ha megfeszülünk, sem ég gyorsabban az elektróda, hogyan tegyünk rá még hat százalékot? Eszembe jutott egy-két ötlet.

Mire legyintettek, de amit ajánlottam, még aznap megpróbálták.

Új ismereteimnek hasznát vettem az egyetemen. Jól vizsgáztam, már a mérnöki diploma küszöbén állok.

Tárgyjutalmat osztottak. Kaptam egy öblös aktatáskát. Kell is a sok papirosnak! Műhelyi összesítés, jelentés, tanulmányterv, egyetemi jegyzetek. Mindent a kezem ügyében érzek.

Irma nem hozta haza a napi gondjait a gyárból. Az igazgató temperált előszobája jó hely. Pár levél, néha egy jelentés, dumapartik az ismerős nőkkel. S egyszer csak elborult a feleségem, unja az egészet, a főnöke becsapta, nem kapott fizetésemelést, különben is, amíg fiatalok vagyunk, rendeljük meg a harmadik gyereket. Ez elég könnyen ment.

Az Istenek Tanácsában megszólított a feleségem főnöke — akkurátus ember, nagy felszólaló —, beszéljek Irma fejével, ott akarja hagyni a munkáját.

Más baj ütött be, betegeskedett anyám. Tűrte a sorsát, nem panaszkodott. Gubbasztott a konyhában, mint a beteg madár.

Egyszeriben észrevettük, mennyit dolgozott ránk, főzött, takarított, mosott; inget, fehérneműt nem engedett a tisztítóba vinni.

S gondolt a kislányokkal, azokat elsősorban ő nevelte.

Jó időben a két lánygyerekkel lejárt a hajógyár előtti térre. S ismeretséget kötött más öregasszonyokkal. Néha közbeszólt, ha Irmával beszélgettem. Mintha többet tudna a hajógyárról a menyénél. Mert Irmát nemigen érdekelte, ami az igazgatói előszobán kívül történt.

Feleségem kényelmesen élt. A sportolást abbahagyta.

Lódoktorék eljöttek néha ünnepen, és példálóztak, hogy az egyik kislányt örökbe fogadnák, őnekik sajnos nem lehet gyerekük. Elszakítani az ikreket — lehetetlen! Fontolóra sem vettük az ajánlatot, úgy vetettük el.

A felségemet elfoglalta az új terhesség. S az is hamar kiderült, hogy újra ikreket fogant. Állandó orvosi felügyelet alatt tartották. Arányosan hízott, mintha még nőtt is volna egy kicsit.

Anyámat magam kísértem be a kórházba, amikor egyszer elvesztette az eszméletét.

Feleségem otthon maradt, mégis rendetlen lett az egész lakás, hideg az étel és ízetlen. Mit tehettem, itthon hogyan tartsak rendet? Pénteki napon született meg a két fiam.

Anyámnak már nem tudtam elmondani. Mintha eddig lenne kimérve az élete, a következő éjjel meghalt, közben magához sem tért.

Így aztán lekísértem a koporsót Erdőkertesre, apám mellé temettük anyámat. Nem okozott költséget: sírhelyet, koporsót kifizetett előre.

Értesítettem a bátyámat. Az el is jött a temetésre, egyedül a családja nélkül. A felesége biztatására a temetőben is azt firtatta, hogy mi maradt anyánk után; pénzről, takarékbetétjéről beszélt. Nekem sem lehetett ott a feleségem. A kislányokat magam sem akartam levinni.

Négy gyerek a lakásban. Mintha anyám tapintatból ment volna el, ővele együtt nehezen férnénk.

S bajosan éltünk. Feleségem ki sem látszott a kapkodásból, szoptatott kettőt, közben etette a kislányokat, tele lett a lakás szennyes ruhával, pelenkával, családi szagokkal. Néha eljött egy-két napra a szuszogó, kövér anyós Erdőkertesről, s egy napra rend lett.

Anyagi gondjaink nem voltak. A legtöbbet attól szenvedtem, hogy odalett az ételek jó íze, a vacsoraasztal a megszokott illatokkal, meghittséggel.

Feleségemet nem érdekelte a hajógyár, amelyet otthagyott. Ha görgettem a magam gondját, vállat vont.

Könyvet Irma azelőtt sem olvasott. Már a sportújság sem érdekelte, hogy mi van volt csapatával.

Fogyókurás recepteket, orvosi könyveket szerzett, tornaszereket, és gyakorolt, taposta a konyhában az állókerékpárt, amíg el nem fáradt. Megunta ezt is, nem akart már fogyni, amit nem bántam. Mert nem lett formátlan, jól állt neki az a pár kiló, amit nem tudott leadni.

Minden ruhája szűk volt. Amit lehetett, kiengedett, betoldott. A többi avult a szekrényben. Új anyagokat vásárolt, de nem varratta meg, hátha megáll a hízás. Az valóban megállt. Irma bő köpenyben, pongyolában járt, jó időben abban szaladt le a boltba.

Alig ment el hosszabb időre hazulról.

Felírta reggel egy cédulára, mit vásároljak, mielőtt hazajövök.

A Népsziget s vele az egész vállalat, a hajó-, a daru-, a kazángyártás átalakul. Tömérdek kérdésre kell válaszolni. Kiírtak egy pályázatot, magam is beneveztem. Befészkeltem magamat a műszaki könyvtárba. Megkérdeztem a nagyfőnököt a szigeten, áttanulmányoztam minden tervet.

Határidőre adtam be a munkát, de elégedetlen voltam. Az eredményhirdetésre nem mertem elmenni.

Nem adtak első díjat. A második díjat megosztva én kaptam egy fiatal mérnökkel, Kőműves Attilával együtt.

Tízezer forint jutalmat kaptam. S megkérdezték, volna-e kedvem a tervezőirodában dolgozni? Még nem válaszoltam.

Prémiumot is kaptam. Apámnak, anyámnak sírkövet csináltattam.

A közös dugipénzből vettünk egy Trabantot.

Látogatóba mentünk Erdőkertesre. Sikereimet nem tapsolták meg. A Lódoktornak új Opel kocsija van. Feszülő indulattal hallgattam a sógorék bölcs prédikációját, hogy minek annyi gyereket csinálni?! Atomháború lehet, felelőtlenség annyi utódot világra hozni.

Felálltam. A végét meg sem vártam. Irma visszarántott, és beolvasott nekik. Tulajdonképpen haraggal jöttünk el.

Otthon azt mondtam a feleségemnek:

— Harag ne legyen... Nem baj az, ha nem értjük meg egymást.

Feleségem napok, hetek múlva is visszatért a szóváltásra, s azon töprengett, hogy mit kellett volna még Lódoktor képébe vágni.

Irma a tévében sem nézett mindent, csak ami érdekelte. Hallgatta napközben a rádiót, zene szólt, előadás volt űrhajózásról, csillagászatról. Szerette a hangjátékokat, figyelemmel hallgatta, s majdnem azonnal el is felejtette. El akarta mesélni, s nekem kellett kiigazítanom, hogyan végződött: ismertem a regényt, amelyet rádióra írtak.

Anyósom eljött néha, batyuval. Az öreg Bodza nem tudott már kimozdulni. Lódoktorék sokat jártak Pesten, de nem maradt idejük, hogy látogatóba jöjjenek mindig el voltak foglalva. Külföldi utazásról küldtek nyaranta képeslapokat. Olasz, görög, spanyol városok színes felvételen.

Mintha csak azért mentek volna, hogy a képeslapokat elküldjék az ismerősöknek.

A négy gyerekből kettő súlyos beteg lett. Egy hétig nem aludtunk. A feleségem minden délután a gyerekkórházba ment. Lefogyott vagy öt kilót. Erdőkertesre nem írtunk, csak megijednének.

Hivatalos úton jártam kétszer Moszkvában, Leningrádban — ott készültek a népszigeti tervek —, majd kiküldtek Tripoliba, Bejrútba, Pireuszba, Konstatinápolyba garanciális javításokra.

Mire csoda történt: Lódoktorék beállítottak látogatóba. Minden utamról tudtak. Megkérdezték, hogy mit hoztam.

A feleségem eléjük teregette. Elfintorultak, kevesellték. Ők aztán ügyeskednének!

Kazettás magnót tényleg vettem. S itthon elkezdtem oroszul és angolul tanulni.

Feleségemet ez idegesítette. Nem tehettem mást, minden délután bebújtam pár órára a népszigeti kuckóba, az még megvolt. S egyszer rajtam ütött a Lódoktor.

Újpesten át bejött a szigetre. Nagyot nézett: én tényleg tanulok? Azt hitte, hogy valami nőm van. Ő csak figyelmeztetni akar, vigyázzak! S mellesleg be szeretne mutatni valakit, akinek hivatalos kiküldetések alkalmával szívességet tehetnék. Tiszta üzlet, semmi törvénytelenség, semmi kockázat.

Mondtam, hogy semmit nem vállalok. Mire Lódoktor őrültnek nézett, és faképnél hagyott.

Otthon a feleségemnek semmit nem szóltam. Jól vizsgáztam a Műegyetemen. Erről értesítették a hajógyárat. Megint kiküldtek három országba.

Anyósom megvitte a hírt. Lódoktor másnap felhívott a gyárban, hogy szeretne velem találkozni családi ügyben.

Elhárítottam a pasast.

Nyugdíjba vonult a szigetről a főnököm. Búcsúztató beszédet mondtam a klubban. Hivatalosan is kineveztek a helyére.

Feleségem örült. Díszvacsorát készített. A papiroson kétszer is elolvasta, hogy mennyivel lesz több a fizetésem.

S megindult a népszigeti üzem átépítése.

Anyósom legközelebb azt mondta el, hogy Lódoktor haragszik rám. Gyógyszert akart velem hozatni, s én látatlanban elutasítottam.

Különben — erről eddig nem volt szó — még nem keresek annyit, mint a sógorom.

A megvalósuló álom nem úgy teszi boldoggá az embert, ahogy várta.

Telefonon közölték velem, hogy Szép János vezérigazgatóval és egy tervezőmérnökkel hármasban hamarosan Dél-Amerikába indulunk.

Fogfájással indultam útnak. Az üzemi főorvos adott egy kábító injekciót. A magasban megszűnt a fájás.

Frankfurtban az átszállásra várakoztunk.

A vezér emlékezett, a régi hajógyárról beszélt, amelyet én nem ismerhettem, de ő igen. Már holt embereket emlegetett. S hogy a Népsziget akár önálló gyár is lehet, ha korszerűsítik. Örülök-e, hiszen én lehetek ott a főnök!

Azt is megkérdezte, hogyan állok a nyelvtanulással.

Erről szívesen beszéltem.

Éjjel repültünk át az Atlanti-óceán felett. Végig aludtam.

Brazíliában két tengerparti várost, kikötőt láttam. Egyikben éppen filmfesztivál zajlott, magyar filmet is játszottak. A kikötők zsúfoltak. Jólesett a mi darunkat munka közben nézni.

Izzasztó tárgyalás egy felhőkarcoló huszadik emeletén, légkondicionált teremben. Kiáttunk a kikötőre, az Amazonas torkolatára. A tengerparton világos homok, sok lebarnult, meztelen napozó, fürödnek a szikrázó fényben. Élénk színek. Kevés fát látni.

Nekünk nem volt időnk strandolásra.

Az argentin kikötőben még magasabbra vitt a lift. S itt nem lehetett kilátni a tengerre.

Éjjel magamban kószáltam, felhőkarcolók tövében, hideg fényzuhatagban. Nemcsak a kocsmák, az üzletek is nyitva voltak.

A tengerről fújt a szél. Homokot sodort. Nyomasztó éjszaka volt.

Küldtem képeslapot az ismerősöknek, de Lódoktoréknak nem.

Eszembe jutott, hogy a KISZ-istáknak megígértem: előadást tartok majd Dél-Amerikáról. Ha már megtartom, nem lehetek unalmas.

Volt nálam egy fénykép. Brazíliában kaptam...

A fiú, aki annak idején helyettem jött ki garanciális szerelőnek, éjjel rosszul lett a szálláson. Lement a kikötőbe, az Amazonas partjára, és szívbénulást kapott, holtan esett a vízbe.

A kép nálam maradt. Hazaviszem a feleségének. A KISZ-istáknak is beszélek róla.

Az óceán felett megint elaludtam."

5

„Apám papíron nincs, Patkósnak neveznek anyám után. Péter a keresztnevem, mert a Hajóépítők utcájában laktunk, s öreg Kőműves adott nevet; leányanyával nem mindenki vállal rokonságot. Egy Durella nevezetű hajóács nemzett, s mielőtt megszülettem, hazatelepült az Adriához. Anyám nem ment vele, félt az idegen világtól, olasz rokonságtól, s aztán a gyerektartási kereset sem találta meg a férfit sem Fiumében, sem Triesztben. Nyoma veszett, hírt sem hallottam róla soha.

Nagyszüleim építették a házat. Meghaltak kiskoromban. Emlékem alig van róluk.

Anyám nevelt. A hajógyárban dolgozott. Az elkészült hajókat, úszódarukat asszonybrigád takarítja ünnepire, azt a csapatot vezette. S mindig volt férfi lakónk a gyárból, néha több is.

Az öreg Kőműves akkor már nyudíjban volt. Bottal, nehézkesen járt, de azért legényesen tartotta magát. Ha meglátott csellengeni, a kapuhoz jött, utánam kiabált.

— Gyere csak ide, druszám!

Odaaraszoltam, felnéztem rá a drótkerítésen át. Az arca fénylett, szája sarkában cigaretta parázslott. Rászólt minden gyerekre szigorúan vagy nevetve, mintha mindnyájunk nagyapja lenne.

— Megnősz, fiam, lassan. Bántanak még a gyerekek?

— Nem.

— Csúfolnak?

Ráztam a fejem, pedig naponta csúfoltak.

— Csak szólj, megkapják a magukét a bitangok! Nemsokára vizsga lesz, mi?

— Igen.

— Anyád elment az iskolába?

— Nem ér rá.

— No, majd beszélek az igazgatóval. Ismernek engem a tanárok is.

Igaz volt. Péter bácsit, a veteránt látogatták az úttörők. S nem lehetetlen, hogy tényleg elment az iskolába, szólt az érdekemben.

Magam voltam a házban, nehezen teltek el a délutánok. Becsuktam az ajtót, lábtörlő alá vágtam a kulcsot, és csavarogni indultam vagy játszani. A lakóink munka után a töltés melletti hajógyári sportpályára mentek — mérnek ott italt; pogácsát, zsíros kenyeret is lehet kapni — vagy a klubba, a Váci útra sörözni.

Megtörtént, hogy az öreg megkocogtatta botjával a konyhaablakot.

— Hé, druszám, ha kész a leckéd, gyere velem levegőzni!

Azonnal ugrottam, a lecke megvár.

Poroszkáltam a szálfa termetű, furcsa járású öreggel. Nem akar kézen fogva vezetni, mint anyám. Minden saroknál pihentünk. Hangosan, tagoltan válaszoltam, hogy az öreg jól értse. A gyárkapuhoz, a térre tartottunk. Jó időben ott sütkéreztek öreg Kőműves cimborái. A fél gyárat látták a kerítés felett. Intettek az ismerősöknek. Sakkoztak, kártyáztak, emlékeztek. Néha ádáz vita kerekedett: mikor ment vízre a Kossuth, hány modern tolóhajót küldtünk eddig Szibériába, a nagy folyamokra? Akadt olyan öreg, aki minden hajó nevét tudta, még azét is, amelyet angol tengeralattjárók süllyesztettek el a Földközi-tengeren a háború alatt.

— Péter, a te unokád ez a jó formájú fiú?

— Lehetne. Keresztfiam, különben a Patkós Rozi fia.

Csak egyszer kellett válaszolni, többször nem kérdezték.

— Ügyes gyerek ez. Kicsi, fekete s fürge, mint a tücsök. Jó hajóépítő lesz belőle. Azt se tudjuk, merre tűnt el az apja, lehet, hogy leültették, mindig kereste a mellékutakat!

Amint lement a nap hazakészülődtünk.

Egyszer pityergésen kapott az öreg.

— Megvertek?

— Nem, csak elzavartak.

— Ó, a pokolravalók! Aztán miért?

Kinyögtem, hogy a nagy réten sárkányt eregetnek, s engem közel se engedtek.

— Nincs sárkányod, mi?

— Mondtam a mamának, de...

— Szót se többet, gyere be azonnal... Meglátod, milyen szép sárkányt csinálunk mi ketten.

Kerített nekivaló papírt. Fütyörészve mesterkedte keskeny lécekből a sárkány erős vázát. Ragasztott, kötözött. Hosszú, sokszínű farka lett a sárkánynak.

Az udvaron oktatott az öreg, hogyan kell szélirányban nekifutni, lendíteni, hogy felemelkedjen... Mindent elmondott kétszer, aztán elbocsátott.

Rohantam a rétre.

Bámészan irigykedtek a nagyobb gyerekek. Senkinek nem volt olyan szép és nagy sárkánya. Futottam, az oktatás szerint. Nem emelkedett fel. Akadt ajánlkozó, nálam nagyobb fiú, több is.

Fel is lendítették a sárkányomat egykönnyen. A lécdarabra tekert fehér spárgát én engedtem utána, rohantam körbe a réten. Odafent volt vagy három sárkány, vigyázni kellett, össze ne akadjanak. Kiabáltak a gyerekek, tanácsokat adtak, merre tartsak, húzzam vagy engedjem.

A rét szélén ácsorgó felnőttek is felfelé néztek, a fénylő kék magasságba. Elfáradtam. Átvette egy nagyfiú a zsineget.

Még magasabbra emelkedett a sárkányom. Sok nézője lett. S akkor elszakadt valahol a magasban az összekötözött ócska madzag. Szökkent a szél szárnyán a sárkány, oldalra libbent, elúszott a Váci út felé. Csinált egy félkört a hajógyár felett.

Távolodott lassan, egyre kisebb lett, eltűnt. A madzagot feltekertem, és sírva indultam haza.

Napokig nem mentem Kőművesék felé.

Átjött, bottal zörgetett az öreg.

— Miért kerülsz el, druszám? Láttam a sárkányodat. Felszéllel ment el, azóta elérte a Dunával a tengert is. Ha megakadt szélcsendben, biztosan gyerekek találják meg. No, gyere... csinálunk másikat. Szereztem jobb zsineget, ezt nem szakítja el a legerősebb szél sem.

A második sárkányom még szebb lett. Három hétig röpítettem. Azt sem az én kezemből tépte ki a szél. Újpest felé tartott, és gyárkéménynek ütközött.

Nem volt értelme elmenni érte.

Télen Kőműves néni szólított be, meleg ételt kaptam tőle mindennap.

— Látod, druszám, milyen szép pörgettyű? Magam csináltam valamikor a legidősebb Winter unokámnak, a Daninak. Nem sokat

játszott vele, elhagyta a kertben. Úgyse kell már neki, nem jön a Hajóépítők utcájába, nem engedi a felesége.

Fényes, vékony acélkorong, középen átfúrva, benne a tengely, lent hegyes, fent bütykös, hogy jól meg lehessen pörgetni.

Mintha állna, sokáig pörgött a konyhaasztalon. S azt hittem, káprázik a szemem, ki lehetett venni a betűket a kis korong fényes lapján: »Peti«.

— No, a tiéd. — Megfogta, mint a madarat. — Pörgesd magad!

— Köszönöm.

Később otthon felfedeztem, hogy Winter Dániel nevét lereszelte az öreg, de azért azt is el lehetett olvasni.

Ezt a csodálatos játékot az iskolában az osztályfőnök vette el. Megkaptam Winter Gergely és Barnabás pörgettyűjét. A harmadik megvan még, őrzöm.

Télen — már nyolcadikos voltam — nekem kellett hazacipelnem a tüzelőt. Fahulladékot adtak a hajógyárban, majdnem ingyen. Amennyit elbírtam zsákban. Mindennap mentem az asztalosüzembe, ismertek, beengedtek.

Meglátott az öreg. A havas járdán éppen pihentem a teherrel.

— Hé, druszám, megszakadsz ezzel a zsákkal. Itt van, ezzel könnyebb lesz... — S kilökte a járdára a saját kezűleg készített, csővasból összehegesztett remek szánt; az ülőkét csavarokkal erősítette fel, s elöl széles hevedert is kötött rá. — Neked adom, nekünk van még egy. No, eredj, kisfiam...

Megvan a szán is. Két zsák hulladékfát lehetett rákötözni. S könnyedén húztam a havon hazafelé.

Közepesen sikerült a harmadik év végén a vizsgám az újpesti gimnáziumban, amikor előkerült a világtengerekről anyám hajóstiszt bátyja. Szép ajándékokat hozott, s azt mondta, hogy a ház fele az övé, és el kell adnia, mert válik a feleségétől, és az sokba kerül.

Nekünk olcsón adná. A kevés is sok, nincs rá pénzünk. Mire megfagyott a deres fejű, kék egyenruhás nagybátyám mosolya.

Péter bácsihoz sem futhattunk segítségért.

Ügyvédi, bírósági felszólítás jött.

Anyám fejvesztetten kapkodott, mindenbe beleegyezett. A házat, kertet megosztották. A lakóknak fel kellett mondani.

Siki János hajógyári hegesztő vette meg a fél házat. Éppen azt a

felét, ahonnan nem akart elköltözni az utolsó lakó. Azzal külön veszekedni, egyezkedni kellett.

Siki középkorú, »sűrűtermetű« özvegyember volt.

Mire beköltözhetett, eltelt az idő, már hordtam az érettségiző diákok szalagját. Mivel anyám tartott el, nemigen költhettem. Azért a hajógyári ifjúsági klubba én is eljártam. Középtermetű lettem, s elég vékony, mintha nem is járnék a tizennyolcadik évemben.

Beadtuk az egyetemi felvételi kérelmet.

Amint elmúlt a tél, felemás lett a ház, mert Siki a maguk részét saját kezűleg bevakolta. Az utcai fronton a mi felünkre is fröcskölt egy keveset a maradékból. Halványabb sárga lett, mindenképpen elvált középen. Az udvar felől meg a bejáratnál egészen sötét volt a mi falunk, ahol a vakolást még srác koromban levertem egy darabon.

Várakozásom ellenére anyám nem tartott haragot Sikivel.

A költözködéskor derült ki: a hegesztőnek tizennégy éves lánya van. Eddig a nagyszülők nevelték vidéken.

A lány — akkor — ugyanolyan magas volt, mint én, erős, izmos, fekete hajú, mint az apja. Mindketten után viselkedtünk, de azért tegeződtünk. Egykorúnak tűnhettünk, mert én fiatalabbnak látszottam, Siki Mari meg idősebbnek. Fiatal kamaszlánynál szokatlanul erős volt a szemöldöke, formája meg telt, nőies.

Marit anyám főzni tanította esténként a mi konyhánkban. S a kertet kétfelé osztó kerítésen átjárót kellett vágni. Mari nem kerülhetett minden alkalommal az utca felé.

A két családnak egy-egy szoba jutott, konyhával, kamrával; a kamrából Siki hamarosan fürdőszobát alakított.

Az egyetemre nem jutottam be, elbuktam a felvételi vizsgán.

Anyám vállat rándított, szidta a bizottságot, mint a bokrot. Siki Mari már a hajógyárba járt, anyám odavette a takarítóbrigádba. Kellett a keresete, mert az apja — erről nyíltan beszélt a lány anyámmal — nagyjából elkölti a maga pénzét, pedig jól keres. Itthon egyelőre nemigen láttuk részegen. Mindennap sörözni ment műszak után a barátaival.

Tartotta magát. Anyámnak virágot hozott. Aztán megkérte feleségül.

Anyám tőlem kért tanácsot. A számat sem nyitottam ki. Mondjam,

hogy ne menjen részegeshez, amikor már felnevelt, és még senki sem kérte meg feleségül?! A lakók közül persze jelentkezett széptevő, próbálkozó, de azok házasságot nem is ígértek neki.

Anyám Kőműves nénitől kért tanácsot. Sírva jött meg. S igent mondott Siki Jánosnak.

Már a hajógyárban voltam, hegesztő szakmát tanultam. Siki egyik cimborája, sörözőpartnere volt a mesterem. Az iskola szemben van a hajógyárral. Elég sokan tanultak szakmát érettségi bizonyítvánnyal. Munkában, tanulásban nem előzött meg senki. Anyám adott kevéske pénzt, benéztem naponta a klubba. Belejöttem a táncba. Nem vonzódtam egyik lányhoz sem, mind tetszett. Komolyan szólni is alig mertem hozzájuk, csak komázva, élcelődve.

Otthon egyre romlott a helyzet.

Az elválasztó kerítést Siki lerombolta, és a dúcokat meg a drótfonatot eladta, mondván, hogy már nincs rá szükség. De a ház továbbra is felemás maradt. Az élet is. Anyám és Mari keresetéből éltünk, Siki a maga pénzét elpasszíozta. Az újra vakolt félházban jószerivel csak Mari lakott.

Siki beköltözött anyámhoz a mi nagy szobánkba. Nekem a konyhában elkerítettek egy sarkot. Siki avitt deszkából összeszegelt egy fekhelyet, az nekem megfelelt.

Vasárnap és más ünnepen már el kellett menni Sikiért. Könnyen megtalálta a lánya: ha nem valamelyik hajógyári klubban, akkor a sportpályán, ha ott sem, az újpesti vasútállomás mellett volt a söntésben. S haza kellett vezetnie.

Otthon már szó sem esett a boldog jövőről. Az első nagy veszekedés azért robbant ki, mert anyám nem akarta beengedni a részeg Sikit — ilyenkor mindig odaát aludt a lányánál —, mire az fejszével betörte a konyha ajtaját, s ájultan bezuhant. Nekiesett a lánya, s megtisztelte az imént elejtett fejsze nyelével, hogy orvost kellett hívni. Azt mondtuk, részegen elesett. Az orvos bólintott, elhitte.

S anyám nem volt hajlandó elmenni Sikiért a kocsmába. Mindig a lánya támogatta, kísérte haza.

Otthon keveset ivott. Munkába indulás előtt felhörpintett egy pohárka házi főzésű pálinkát, azt maga szerezte be a gyárban.

Siki néha tartotta magát egy-két hétig. Ilyenkor a keresetét is hazaadta rendben.

Aztán visszaesett, és bepótolta, amit mulasztott. Vasárnap és ünnepen anyám az ételes lábasokat tologatta a tűzhelyen, és kesergett, sírdogált, hogy meg kéne szabadulnunk az ilyen férjtől. Tőlem kérdezgette, jó lenne-e, ha helyreállítanánk a kerítést, és ő kitiltaná?!

Nem tudtam tanácsot adni.

Egy este aztán Mari kopogtatott be hozzánk.

— Mama, ne tessék haragudni, de nagyon félek... A részegek molesztálnak a kocsmában. Már nem bírom... Peti hadd kísérjen el. — Odafelé egész úton hüppögött, pityergett a lány.

Sikit éppen aznap nem kellett támogatni. Azt firtatta egész úton — tréfálkozó hangon —, van-e valami közöm a lányához?

Néha annyira magatehetetlen volt, cipeltük, húztuk-vontuk, s ha elfáradtunk, nekitámasztottuk a kerítésnek.

Mari elhagyta a falusias viseletet, szólásokat. Keresetéből modern ruhákat vett. És egyre szépült. Kőműves Péter bácsitól jó néhány könyvet kaptam, még sráckoromban. »Az acélt megedzik«, »Az Ifjú Gárda«. S még több ilyen regényt. Elolvastam sorra, az öreg kikérdezett, aztán azt mondta: nem kell a könyveket visszaadnom.

Vettem néha magam is. S az öreg halála után szólt Kőműves néni, hogy a könyvtárát rám hagyta az öreg, válogassam ki, és vigyem el mind, amire szükségem van. Így lettem könyvtártulajdonos.

Mari szép sorban elolvasta a könyveimet, s vele aztán én beszélgettem Kőműves Péter bácsi módján.

A konyha, ahol esténként olvastam, a kertre nézett. Mariék szobájának is oda nyílt az ablaka. Ott a lány olvasott. Egyszerre oltottuk el a villanyt. Láttam az első naptól, milyen szép a lány. Csak tizenhat éves volt, de már megismerte az életet. Egyformán gondolkoztunk filmről, könyvről. Láttam, s anyám is beszélt róla, hogy a gyári fiúk futnak Mari után. Feltűntek az utcánkban is, a ház előtt. A lány nem félt tőlük, könnyedén kifizette a gavallérokat.

Motoros küldönc jött a Hajóépítők utcájába, éjjel. Mari ablakát verte meg. Mi is felébredtünk anyámmal, kifutott hozzám a konyhába, mezítláb.

Siki Jánost szerencsétlenség érte a gyárban, be kell menni.

Az oldalkocsis motoron elfértünk mind a hárman.

Ahogyan a portás fogadott, s megláttuk a cigarettázva lézengő mentőket s a rendőrség embereit, megértettük: itt emberhalál esett. Anyám elájult, ketten tartottuk Marival, kéznél volt az orvos. Mi a lánnyal megnéztük a roncsolt tetemet. Siki kicsinek látszott a szürke ponyva alatt.

Csak arra emlékszem, hogy a szerencsétlenül járt embert hibáztatták, s megmondták, hogy azért a hajógyár fizeti a temetést, és segélyre is számíthatunk.

Elvitték a tetemet fekete kocsiban.

Anyám nem járt be a gyárba egy hétig. Mari sem. Én nem mulasztottam. Ideges, vacogó napok teltek a Hajóépítők utcájában. Marival mindegyre összeakadtam a házban. Ő tette elém a vacsorát. Hozzám ért, s nem mertem viszonozni az érintését. Anyám idegenkedve figyelt bennünket.

Fájós lábú varrónő sántikált be hozzánk, gyászruhát készített a két nőnek. S próba közben megláttam Marit kombinéban. Riadtan beljebb menekült, arcán zavar piroslott.

Napokig kerültük egymást.

A temetésen sokan voltak. Két gyászruhás nő karolt belém. A hajógyárból hozták a legnagyobb koszorút. Ott voltak az ivócimborák és munkatársak is.

Nehezen cammogott el az este. Anyám sóhajtozva matatott a szobában. Olvastam kitartóan. Kinéztem a sötét kertbe, Mari szobája felé.

Megjelent anyám, vászoningben.

— Kisfiam, nem akarsz odabent aludni, mint azelőtt?

— Jó itt nekem.

— Te tudod.

Olvastam tovább. Anyám aludt már, amikor meghallottam — vagy inkább csak éreztem — Mari lépteit. Kirohantam a kertbe. Sötétben voltunk, kívül a fényen.

Puha köntösben, papucsban vacogott a lány, szemerkélő esőben.

— Megfázol, kedvesem. Bekísérlek.

— Félek magamban. Imént egy részeg kiabált az utcán. S azt hittem, ő jött vissza.

Bementünk Mari lakásába. Odaát az én lámpám égve maradt.

A lány dús fényes haja fakóbb lett az esőtől. Kapaszkodtunk egymásba, mintha meredély szélén állnánk.

A szoba sem volt már idegen, mint azelőtt. Két tölgyfa ágy, asztal, székkel, családi fényképek a falon és Siki kitüntetései, okiratok, keretben.

— Ne félj!

— Veled nem félek. Apám évek óta gyanúsított, hogy a szeretőd vagyok... Majd meghaltam a szégyentől. Mamádat nem bántotta, de szegény anyámat verte, tán abba is halt bele. Félve jöttem ide, de te meg a mamád rendesek voltatok... — A vallomás csókba torkollott. A szenvedélytől, gyakorlatlanságtól összekoccant a fogunk. Lobot vetettünk mind a ketten.

— Mamád is mondta, nem vagyok túl fiatal hozzád. Új ruhában odamentem a klub küszöbére. Nem mertem bemenni egyedül. Téged néztelek, más lányokkal táncoltál. Kívántam, hogy rám nézz, kérj fel. Azért tanultam meg táncolni. Kint a hajón, déli szünetben, tanítottak az asszonyok... Nem hiszed? Mama megmondja. Hárman zenéltek, fésűmuzsikával. Minden táncot jól megtanultam, még a keringőt is. Te meg nem néztél rám. Ittas fiúk szemtelenkedtek velem. Sírtam és elfutottam. A mamád alig tudott itthon megvigasztalni.

— Ne haragudj! Nem tehetek róla.

— Tudom, nem kellett volna megmondanom.

— Jól tetted. Mindig, mindent meg kell mondani.

— Neked is?

— Igen. Nagyon szép vagy... szeretlek.

— Nemcsak szóval és szánalomból?

— Igazán... ahogyan kell.

— Kimentem most eléd. S nem azért kísértél be, hogy vigasztalj a gyászban?

Nehéz szavak voltak. A lány érdesen suttogott még.

— Kikerültél. Miért? Mamád mondta, hogy nem vagyok csúnya. Szerencsétlen apámmal jöttem hozzátok. Jó lett itt nekem. Minden elromolna, ha visszajönne a halálból.

— Ne félj, kis Mari! Meglásd, boldogan élünk.

— Azt hiszem, te mindig igazat mondasz. Mamád is igaz ember. Apám szegény már nem tudott másképpen élni. Józanon néha belátta, sírt keservesen... Amikor anyámat temettük, fel akarta kötni magát. Újpesten laktunk. Aztán engem elvittek a rokonok.

— Felejtsd el!

— Semmit sem lehet elfelejteni.

Mindketten megrezzentünk. A kertből járkálás nesze hallatszott.

Mari nem engedett el egészen, oldalra hajolt, leoltotta a lámpát. Még jobban hozzám tapadt, öleltük egymást.

— Ki lehet, ugye a mamád? — Húzott az ablakhoz. Éppen kihunyt odaát a konyhában az égve hagyott lámpa. Vaksötét lett a kertben. Alig tudtam moccanni, a vágy görcsbe rántotta a szívemet, szinte fájt.

Valahol ugatott egy mérges kutya. Az utca végén részegek gajdoltak. Mari puhán suttogott:

— Itthagynál? Nem akarom, hogy elmenj. Visszajön a félelem, ha itthagysz. Mama úgyis tudja már...

Sokáig moccanatlanul vártunk, sötétben.

Még sohasem jutottam el odáig, hogy egy lányt megcsókoljak. Nem boldogultam a szoknya villámzárjával. Mari nem akadályozott, visszafojtott lélegzettel figyelt. Beleakadt az ujjam. Odanyúlt, kiszabadította, kissé eltolt, és önként kibújt a szoknyából. Némi fény azért beszivárgott a zsalu résén. Valaki elment az utcán dudorászva.

Egészen közelről láttam Mari arcát, szemét. Mintha révülten mosolyogna.

Engedelmesen mozdította magát, mindent levehettem róla.

Aztán az ágyba menekült. Letéptem a ruhámat. S már ott voltam. Ölelkeztünk a nyirkos takaró alatt.

Éledt a szél, sűrűbb lett kint az eső.

Mari eltolt.

— Ugye nem bántasz?

Elhúzódott tőlem. Visszavonultam magam is, mire aztán újra összefonódtunk.

— A tiéd akarok lenni, kedvesem... szeress... — súgta Mari.

Kiszakadt belőlem:

— Segíts... szerelmem.

— Ugye már a tiéd vagyok? — kérdezte később Mari. Mintha nem tudná biztosan.

— Igen.

— Taníts a szerelemre... Ó, nem tudtam, hogy ilyen jó lesz.

S már nem kellett beszélni. A szavak elvesztették alakjukat, más értelmük lett, minden hang ugyanazt jelentette.

S aztán újra kezdtük, még ha fájt is egy kicsit. A fájdalom emléke megmaradt sokáig mindkettőnkben.

— Most már a férjem vagy?

— Igen.

— Mindig az leszel?

— Amíg élünk.

Nem érzékeltük az idő múlását. Kint az útmenti akácfák suhogtak a szélben, a permet ütemesen csapódott a háztetőn. Elszenderedtünk. Felriadtam, de meg sem moccantam. Hallgattam Mari lélegzését. Aztán fel is néztem. Anyám az ágyfejnél állt, beszűrődő rácsos homályban, hajnali világosságban. Azt súgta:

— Keltsd fel... kész a reggeli. A gyárba kell menni. No, mi lesz? Jó reggelt.

Mari rándulásából — s hogy újra szorosan ölel — megértettem, hogy ébren van. Szempillái alól könnyek szivárogtak. Csukott szemmel köszönt a mamának.

Anyám felszedte közben az elhullott ruhadarabokat, lesimítva, hajtogatva elhelyezte a széken.

Kipattantam, öltöztem. Papucsban jöttem ki az éjjel.

Anyám kinézett a kertbe, a vékony szálú esőbe, a csapzott fákra.

— Várhattatok volna még... No, eredj már!

Átfutottam a konyhába.

Anyám hamarosan jött, lerázta magáról a hideg esőt.

— Most már mindegy, fiam... Ilyen lányt úgysem találhatnál még egyet. Egyél már.

Szalonna, kenyér, tea forrón, ahogyan szeretem.

Megérkezett Mari is, felsőkabátját levette az előszobában. Odaát mosakodott, mosolya friss, szeme árnyéktalan, talán csak a tekintete változott meg, bársonyosabb lett.

Anyám kettőnknek beszélt.

— Látogatók jöttek az este, azért akartam szólni. Kőműves Attila a feleségével, Máté Piroskával. Itthagytak egy meghívót, esküvő lesz, Winter Gergely tervezőmérnök a vőlegény, a menyasszony meg Durella Mária. Félkézről rokon... Mondtam, nem mehettek el, a gyász miatt. Majd feladunk egy táviratot.

Mari éhes volt. Szelt nekem is a húsos szalonnából.

Máris útra készen álltunk, indulni kell.

Anyám gyári viharkabátban, Mari áttetsző csuklyás műanyag pele-

rinben, jómagam ócska bőrdzsekiben, azt sem áztatja el az eső. Elöl mentünk a lánnyal, nem karonfogva, de egymáshoz igazodva, egy életre. Nemcsak szavakból áll a költészet, kifejezheti nézés, emberi mozdulat, tartás is. Anyám mögöttünk, ő egy ócska esernyőt vett magához.

Mintha szembe nem merte volna elmondani, suttogott a hátunk mögött:

— Még ráértetek volna. Mari éppen csak tizenhat éves. Te meg szakmunkásvizsga előtt vagy. Hamarosan behívnak katonának. Esküvő csak azután legyen.

— Ahogyan Peti akarja — súgta vissza Mari, és belém karolt.

Érthettem, azt jelenti ez, nem várunk olyan sokáig. Nekem nem kellett megszólalnom.

A gyárkapunál a két nő egymásba karolt, amire odanéztek az ismerősök. S rám kiabáltak a haverok, hogy majdnem elkéstem.

Amint vége lett délután a melónak, a sólyára siettem. Megtaláltam a takarítóbrigádot. Az asszonyok tréfálkoztak velem, s majdnem megbénultam: mintha mindent tudnának, értenének. Loholtam az orvosi rendelőbe.

Megtaláltam őket. Éppen kijöttek a nőgyógyásztól.

Anyám majdnem elkergetett.

Az eső elállt. Csupa fázós borongás lett a világ. A felhők alacsonyan szálltak, mintha nyirkos szürkeséggel takarnák be egész Angyalföldet.

Szótlanul mentünk hazáig, én hátul, magamban.

Mari nem zárkózott be odaát, mégsem mertem átmenni. Anyám nem tiltotta meg, de komoran kémlelt.

Olvasni sem tudtam, a könyv kifordult a kezemből.

Korán sötétedett. Anyám magamra hagyott. Hirtelen megnyugodtam. Nincs ki előtt szégyenkeznem. Indultam Marihoz.

Már a kertből láttam, hogy az ablaknál áll. Szemerkélt megint az eső. Mögötte torpantam meg. Elsírta magát. Az enyém lett, de semmi sem látszott véglegesnek.

Most szüksége volt szavakra, kitartóan beszéltem a szerelemről. Mari szeméről elszállt a borongás.

Nem ellenkezett, bevezettem a szobába. Sokáig álltunk egymáshoz dőlve, ölelkezve, sötétben.

Megértettem, Marit újra meg kell győznöm, hogy szeretem. Az

odaadás nem volt feltétel nélküli és végleges. Az ágyban ott volt frissen vasalt pizsamám.

Reggel magunktól keltünk. Időben átmentünk a konyhába. Anyám kialvatlannak, rosszkedvűnek látszott. S mintha csak rám haragudna. Mari, mintha értené az anyai viselkedést, alázatos lett, alig szólt. A konyhában nem találtam a helyemet, kiáltottam, mert habzott, majdnem kifutott a tej. Mari rántotta félre a lábast.

Áttörtük a falat, a lány kérte ezt. Megvolt a hagyatéki eljárás. Mari még kiskorú, anyám lett a gyámja. Megjelentek a vidéki rokonok. Mari elküldte őket. Gyanakodva bámultak vissza ránk a kertből.

Vettünk új televíziót, gáztűzhelyet. Újra egy lett a lakás.

Hazasiettünk a gyárból. Nem lehettünk meg egymás nélkül fél óráig sem. Mari azért segített anyámnak.

Letettem a szakmunkásvizsgát jeles eredménnyel. Jutalmat kaptam a hajógyártól.

Otthon ünnepi vacsora várt. S egy üveg vörös bor. Az első koccintásnál felálltam.

— Köszönöm a jókívánságokat, igyekszem majd a munkában. S eljött a napja annak is, mert akármikor behívhatnak, hogy megkérjem Mari kezét. Nem várhatunk, össze kell házasodnunk.

Anyám volt jobban meglepve.

— S a gyász?

— Lakodalmat nem rendezünk. Mama lesz jelen és két tanú, egyik Kőműves Attila lesz... már beszéltem vele. — Elővettem a kis piros tokot, felhúztam a gyűrűt Mari ujjára.

A lány arca fénylett az örömtől. Pityergett egy keveset. Tétován próbálgatta a gyűrűt. Éppen jó, hogyan találtam el? Nem nagy mesterség, mértem az ujját, észre sem vette.

Csókoloztunk, ahogyan ilyenkor szokás.

– Könnyebb lesz mindhármónknak — mondta anyám. Megsimogatta az arcomat. — Ezt is megértem. — S kiment.

Mari hozzám fordult:

— Tartogatok valamit én is... Ma akartam megmondani, mama tanácsolta, hogy mostanig várjak... Gyerekünk lesz. — S elsírta magát, de most komolyan.

Lehet, hogy férfiönzés, ez eszembe sem jutott volna.

Már ott volt anyám, ketten öleltük Marit.

Megjelentek a hajógyári kisz-isták szép ajándékkal.

Két hónap múlva kaptam meg a behívót.

Marit nem lehetett lebeszélni, velem utazott Sopronba. Tavasz volt már, virágoztak a gyümölcsfák.

Túlestem a kiképzésen. Végh főhadnagy volt a parancsnokom. Katonás mozgású, modorú, pedig hegesztő volt nem is olyan régen a hajógyárban. Nem akartam a kedvence lenni, de hát annyi közös ismerősünk akadt, még Sikire is emlékezett, hallott a haláláról.

A kiképzés után azonnal felhelyeztek Ferihegyre, a repülőtérre, szerencsére a főhadnaggyal együtt. Otthon lakhattam, a Hajóépítők utcájában. A parancsnokomtól kaptam szakkönyveket, elintézte: vizsgázhattam a Technika és Tudomány Házában védőgázas hegesztésből. Ezt a szakmát nem minden idősebb szaktársam érti, a fiatalokról nem is szólva. A hajógyárban feljebb kerülök vagy két fizetési kategóriával.

Aztán eljött az ünnep: fiam született. Névadó ünnepséget rendeztünk a gyári klubban, névadó a Végh házaspár lett.

Ott voltak Kőműves Attiláék, néhány volt inastársam. S eljöttek a hajótakarító asszonyok, ünneplőben.

Az utazó külföldieket ellenőriztük. Találkoztam a reptéren hajógyári főnökökkel is. Könnyű szolgálat. Reggel busszal Ferihegyre — mint a többi bajtársam —, este vissza a városba.

Mintha az életem legtermészetesebb lépése lenne, felvételemet kértem a Magyar Szocialista Munkáspártba. Egyik ajánlóm a KISZ, másik Végh Imre főhadnagy, a parancsnokom. A taggyűlésen nem sokat tudtam mondani az életemről.

Feleségem kérvényt adott be, hogy mielőbb leszerelhessek. Mari csak addig marad otthon, míg a kissrácot felveszik a bölcsődébe. A fiúnk egészséges, remek fickó, mindenki esküdözik, hogy énrám hasonlít jobban, szerintem az anyjára. Katonáskodásom alatt sokat erősödtem, még nőttem is néhány centimétert.

Mari nem vesztegette az időt, esti technikumba járt a hajógyárban. Anyám hazasietett, hogy a menye iskolába mehessen.

Múlóban volt a tél, újra tavasz lett, amikor választ kaptunk.

Tekintettel a munkahelyi támogatásra, elöljáróim véleményére, előbb leszerelhetek.

A hajógyárban megörültek nekem. Magasabb lett a képzettségem, új műhelybe helyeztek. Kaptam a gyárban pénzt és az ilyenkor szokásos pár nap szabadságot.

Kőműves nénivel találkoztam a Hajóépítők utcájában. Kosarat, kapát cipelt az újpesti temetőbe. Elvettem a nehezét.

»Nagyapám« sírján terméskő oszlop. Neve, katonai rangja, s hogy kik gyászolják.

Ha már a temetőben vagyok, elballagok Siki János sírjához.

Ott is új sírkő. Hasonlít a másikhoz. Alul egy szomorúfűzág. S felirat: »Gyászolnak feleséged, gyermekeid és unokád.« Anyám erről nem szólt. Visszagondoltam Siki János életére, és meghatódtam anyám emberségétől. S egyúttal eszembe jutott: a halálon túl más értelme lesz az emberi kapcsolatoknak.

Görögországba, Törökországba vagy három felszabadult afrikai országba meg Indiába készülnek az erőművi kazánok. Egyre emelkedik az olaj ára. Ahol van lignit, a föld alatti barna mezők fölé erőműveket építenek. Egy időben szinte megszűnt a kazángyártás. Szerencsére a szakemberek ittmaradtak. Összetorlódnak a rendelések, fejleszteni kellett a kazánüzemet.

Új hegesztőkészüléket kaptam.

Palkovics üzemvezető lett a főnököm. Köpcös, félkopasz, halk szavú ember; munkásból küzdötte fel magát, esti iskolákon tanult. Érti a szakmát, sok a tapasztalata. Árokszélen áll, nyugdíj előtt, hamarosan ugrania kell.

Hat művezető irányít a kazánüzemben Palkovics parancsnoksága alatt. Vannak ifjabb mérnök beosztottak, s itt van a közelben a tervezőiroda, ahol barátom, Kőműves Attila dolgozik.

Tíz hegesztő van az én csoportomban, a többségük öreg róka. Sovány, köhécselő társaság; ebben a korban abbahagyhatnák a szakmát, tüdejükben többféle lerakódás, de dolgoznak tovább.

Mi tagadás, vonzott, hogy társaim remekül keresnek. Havonta hét-nyolcezret is »összehegesztenek«.

Tartozik még a csoportba néhány segítő, segédmunkás, ezeket ideoda rángatják, mert nincsenek elegen.

Négyfelé tagolt óriás csarnokban dolgozunk. Minden rész külön műhely.

Mi gyártjuk az óriáskazánok egységeit, a membránfalakat, a csőrendszert, a kazántestet. Beszereljük a műszereket is, de a kész kazánt csak a helyszínen, olykor egy másik földrészen próbálják ki, amikor az embereink üzembe helyezik.

A művezetőm, Csuti meg Palkovics engem is kecsegtetett, hogy ha jól dolgozom, mehetek külföldi szerelésre is.

Csakhogy nekem a sor végére kellett állnom. Speciális szakképzettség, fiatalos lendület nem sokat ért. Csutinak haverjai voltak a csoportban, ő pedig Palkoviccsal barátkozott.

A jobban fizető munkákat a haverok kapták, rangsor szerint. Nekem, az ifjoncnak, a javítgatás, a »hulladékmunka« jutott; ezzel nem lehet produkálni s keresni sem.

Dolgoztam, hajtottam. Az öregek rábólintottak, így is van rendjén.

S ti nem szóltok ellene? Hallgattak a fiúk.

Reggelenként az öltözőben kényelmesen készülődtek a szakik. Előkerül a »cs-vitamin«, a cseresznyepálinka. Előbb Csuti, a főnök húzta meg, aztán rangsorban a többiek. Az utolsó rám kacsintott. Legközelebb úgy intézték, hogy fél korty maradjon az üveg alján. Megkínáltak vele. Udvariasan visszautasítottam. Nem szeretem a pálinkát.

Ügyet se vetettek rám. Aznap még vesződségesebb munkát kaptam.

Az első fizetésnél a csapattal tartottam, mert ez hagyomány. Két klub van, egyik a Váci úton, másik a Meder utcában. Mindkét helyen mérnek sört, rövid italt, bort is. Akinek a fröccs a műfaja, az a darukocsmába tart. S megvan a másik kocsma is, a busz- és villamosmegállónál, a vörös képű csapossal, a régi házban, ahonnan eltűntek a lakók, de a bontást még mindig nem kezdték el.

A klubban sört hozattam. Elfogadták, ezzel csapattag lettem. Ott volt Csuti, a művezető is. Ő irányította a társalgást. Megvan a szertartásrendje, hogy ki és mikor szólalhat meg.

Kiürültek az üvegek. Felálltam, megköszöntem a barátságot. Nekem mennem kell. A rundó ki volt fizetve. Nem marasztaltak, mintha rám bíznák a továbbiakat.

Bekukkantottam az ifjúsági klubba. Ott voltak az ismerős srácok a kazánüzemből. Ha már találkoztunk, a második üveg sört övelük ittam meg.

Mielőtt hazamentem, újra benéztem a nagyterembe. Ott volt már Palkovics külön asztalnál, a művezetők s néhány öreg szaki társaságában. Nemcsak sör, »cs-vitamin« volt az italuk.

A műhelyben, a csoportban semmi sem változott.

Már említettem, Mari tanult a szabadság idején Végh főhadnagy feleségével. Amiben tudtam, segítettem is, forgattam a technikumi könyveket.

Amint kis Pétert bölcsődébe lehetett adni, feleségem visszament a gyárba. Már nem a hajótakarító csapatban dolgozott; írnok, adminisztrátor lett a karbantartók, takarítók irodájában.

Csuti naponta megmorogta a munkámat.

Az öltözőben nem fogadtam el a cseresznyepálinkát, s nem tartottam a csapattal műszak után a klubba sem. Azért figyeltem a társaimat. Egyiket sem láttam részegen. Anyám azt ajánlotta, tartsak a többiekkel, de ismerjek tisztességet. Ne rúgjak be. Minden fiatal szakmunkás így kezdi. Hogyan végzi, kérdeztem anyámtól. S már nem tudott válaszolni.

Bérrendezés jött. Persze hogy én kaptam a legkevesebb emelést.

Ifjúsági parlamentet rendeztek, ahol megjelent a vállalati főnökség, Palkovics, Csuti szintén. Álmosan ment, felolvasták a srácok az előre megírt felszólalásokat. Gondoltam egyet, jelentkeztem.

Utoljára szólítottak. Palkovics az első sorban nyugtalannak látszott.

Eddig a családalapításról, lakásszerzésről esett szó, mondtam, de a munkahelyi beilleszkedésről senki sem beszélt. Ezért szólalok fel.

Meséltem a kazánüzemben szerzett tapasztalataimról. A hajógyárban voltam ipari tanuló, de nem sejtettem, milyen körülmények közé kerülök majd ifjú szakmunkásként.

Tisztelet, becsület az idősebbeknek. Ahogyan velem bánnak, az kialakult szokásrend, csakhogy nekem nem tetszik, s a többieknek sem, akik hasonló cipőben járnak. Legalább hét-nyolc fiatal hegesztő készül kilépni a hajógyárból. Pedig a felszólalók említették, hogy milyen fontos volna itt tartani a fiatalokat; de ezt szónoklattal nem lehet elérni, csak a munkahelyi légkör megváltoztatásával. Az ifjú szaktársak engem is megkérdeztek, nem tartok-e velük. Jóval több pénzt ígértek itt a közelben, egy téesz-melléküzemben. Nem hajógyár, hanem csak műhely, de jóval többet fizetnek. Gondolkoztam a dolgon, kedvem lenne elmenni, mert a jelenlegi helyzetünket keservesnek látom. Eddig csak magunk között elégedetlenkedtünk, felülről vártunk intézkedést. De nincs más megoldás, csak magunkra számíthatunk. Javasoltam, alakítsunk fiatalokból egy ifjúsági hegesztőbrigádot, induljunk mi is harcba a szocialista címért. Megmutatjuk, hogy mire vagyunk képesek.

Már nem emlékszem, mit mondtam még. Megtapsoltak. Két srác mégis elment. Magam beszéltem velük, hiába. Nyolcan maradtunk ifjú hegesztők.

Az utolsó pillanatban sikerült rávennem Földest, az ötvenöt éves szakit, hogy csatlakozzon hozzánk. Az öreg Siki barátja volt, részeges, de jó szakember.

— Vállalom, fiú, Siki emlékéért. Dedós leszek. Úgyis befuccsoltok. A társaid gyengécskén muzsikálnak. A hegesztőszakmához érzés kell... és gyakorlat. Nyugdíjba megyek nemsokára.

Segítő? Az nincs. Szerezzünk segédmunkást.

Dolgoztunk, ahogyan lehetett. A felvételiből küldtek két hosszú hajú, gyanakvó tekintetű vándormadarat, végigpróbálták már a Váci úti gyárakat. Kegyesen nálunk maradtak. Az egyik csak másfél hétig.

Palkovics udvariasan beszélt velem. Átváltott a magázásra. Csuti minden bevezetés nélkül azt mondta, hogy hagyjam a fenébe a citerásokat, maradjak az ő csoportjában, garantálja a kitűnő munkát, s nem maradok le keresetben sem. Bukjanak le nélkülem a »cigányok«.

A fiúk, akikkel összeálltam, ismerősök voltak. Öt srác vidéki, itt laknak a Váci úti munkásszállodában. Vállalati ünnepségen citeráztak, borjúszájú fehér ingben, csizmában. Sztanó Géza emberei voltak, színjátszók. Ők öten összetartanak, nem hagyják itt a brigádot.

A háromból még kettő Sztanó embere. Az egyik konferált, a másik szavalt.

A szállóbeli kultúrcsoporttal Kőműves Attila is foglalkozott. Mentem azonnal a tervezőirodába. A fehérköpenyesek neonfényes csarnokában megtaláltam a barátomat.

Messziről intett, hívott.

— Szia, Attila.

— Szia, mondták, hogy telefonon kerestelek?

— Nem.

— Nagy szellemek találkozása. Vigyázz a zenekarra! Félnek tőled.

— Mi a fene? Ugyanazért jöttem.

— Géza bácsi már eligazította őket. Nekem meg lelkemre kötötte, hogy tartsunk szakmai tanfolyamot a brigádnak. Meglesz hamarosan. Meg kell egyeznünk, mennyi legyen az elméleti s mennyi a gyakorlati oktatás. Palkovics hajlandó-e előadást tartani. A három melléküze-

mes, akik kiléptek, odaát nem kaphat lakást, még a szállón vannak. Géza bácsi győzködi őket, egy vagy kettő biztosan visszajön.

Mélyet lélegeztem. Még aznap megalakultunk hivatalosan is. Ott volt Kőműves Attila, megfogalmaztuk az együttműködést a hegesztő- és a tervezőbrigád között.

Az ünnep hamar elmúlt. A munka nehezen, döcögve indult. Több helyre telepítettek. Egyik pártól a másikhoz siettem, mint a sok gépen dolgozó szövőnő. Aki elakadt, annak segítettem.

Palkovics szigorúan ellenőrzött bennünket. A mogorva Földes rosszul érezte magát a »gyerektársaságban«, nem tanított senkit, de ő maga remekül dolgozott.

Megjelent naponta Kőműves Attila is, fehér köpenyes társával, egy hosszú sráccal. Tanácsokat adott a citerásoknak a hegesztésről, a készüléket hozzáértően kezelte. Látszott, hogy nemcsak kívülről látta a műhelyt, a diploma előtt maga is dolgozott, nyári szünetben. Társa a szemüvegét igazgatta, s mindenkinek udvariasan bemutatkozott: »Bakócza.« Aztán ki sem nyitotta a száját. Sokáig bámulta, hogyan dolgozik Földes. Az meg rámorrant: »Felcsapott ellenőrnek, mérnök úr?« S úgy fordult, hogy Bakócza semmit se lásson.

Azért jött hozzánk Kőművessel a következő napon is.

Földes bácsinak rossz korszaka következett. Sokat ivott, volt, hogy részegen jött be, és Palkovics hazaküldte. De szép lassan mellénk állt az üzemvezető — aki ellene volt a külön brigádnak —, s jobb munkát kaptunk.

Fél év múlva értük el keresetben az átlagot.

Aztán a jobbak — én meg egy másik fiú — el is hagyták azt. Már senki se akart elmenni a brigádból.

Határidőnaplóra lett szükségem. Találkozó a mérnökökkel, értekezlet, minden második vagy harmadik napon. Én megyek a kissrácért a bölcsődébe, úgyis mint »fiahordó«.

Nyáron jutalomüdülésre utaztam Marival Szocsiba. A gyerek gondja anyámra maradt.

Amíg oda voltam, megdicsérték a brigádunkat az újságban a társadalmi munkájáért. Az öreg hegesztők színvonalát nem értük még el. Mindenki igyekezett. A többi üzemben és műhelyben is alakult ifjúsági brigád. Egyik citerást átengedtük a földijei közé.

Három öreg nyugdíjba ment. Ajándékot vettünk nekik, én is mondtam búcsúztatót. Két fiú megházasodott, illetve nősült, mert lakásuk

nincs. Maradnak külön, a munkásszálláson. Beadták az igénylést. Igyekszem támogatni őket a hajógyárban, a kerületben. Szerepeltem országos értekezleten is.

S ősszel beválasztottak a vállalati KISZ-bizottságba, Kőműves Attilával együtt. Ha utólag visszagondolok, számíthattam volna erre a jelentős változásra, de én sokáig »gyanútlan« voltam.

A »Kőműves Péter munkabrigád« megkapta a szocialista címet, a bronzkoszorút. A citerazenekar többször szerepelt, szép játékukért oklevelet kaptak.

A vállalati KISZ-bizottságról az egyik függetlenített fiút »kiemelték«; a pártiskolán tanuló ifjúsági titkárt meg vállalati párttitkárrá választották.

Kőműves barátommal a közelgő választásokról beszélgettünk. Pedzegette, hogy függetlenítenek, mit szólok hozzá? Mit mond a brigád? Amikor Palkovics értesült erről, azonnal tiltakozott. Kihallgatást kért a vezérigazgatótól, mondván, hogy hagyjanak a helyemen. A brigádra szép jövő vár, néhány év múlva akár főnökhelyettes lehetek a kazánműhelyben, ha képesítést szerzek. Ezen azért lehetett gondolkozni.

Anyám mosolygott, feszített a büszkeségtől, eszébe jutott, mit szólna olasz apám, ha tudná... Feleségem riadozott, hogy megfelelek-e. Döntenem magamnak kellett. S amikor elhatároztam magamat, elbizonytalanodtam: s ha nem választanak meg?

Helyettem az egyik citerást választották brigádvezetőnek. Megy tovább az élet nélkülem a kazánműhelyben. Palkovics megsértődött, foghegyről válaszolgatott nekem.

Az is lehet, meg sem felelek.

Anyámnak a büszkélkedés mellett a jövőmre is volt gondja. Elmagyarázta, hogy KISZ-titkárként nem lehet eltölteni egy életet, gondolni kell arra is, hogy azután mi lesz.

Ünnepélyesen megválasztottak. Úttörők üdvözöltek, virágcsokrot nyújtottak át. Minden rendben zajlott. Többen is ajánlottak. Megkaptam minden szavazatot, titkosan.

Kőműves Attila tagja lett a vezetőségnek.

Legjobban a citerások tapsoltak és a feleségem.

Megköszöntem a bizalmat. Jó előre leírtam, amit el kell mondanom, de bele sem néztem, másképpen beszéltem.

A műsort Attila állította össze. A citerazenekart háromszor visszatapsolták.

Végh főhadnagy gratuláló táviratot küldött.

Az igazgatóság első emeletén három helyiség a KISZ-iroda. Új a szervező titkár is, másik műhelyből jött, technikus a képesítése. S nálunk ügyködik az angyalföldi titkár.

Átvettem a »hivatalt«. Az első, amit elintéztem, Palkovics ellenzése dacára, hogy a citerazenekar külföldi szereplésre utazhatott, Varsóba és Berlinbe.

Megvan a menete a titkári munkának is, ugyanúgy, mint az üzemben.

Sztanó Géza udvarias kopogtatással nyitott be.

Felpattantam, segítettem, hogy a kék ballonkabát a fogasra kerüljön. Azért a bokám remegett. Géza bácsi kissrác korom óta ismer.

Maradt egy félüveg konyak a választásról. Sztanó mosolyogva bólintott, csak egy pohárkával fogadott el.

— Egészségére, Géza bátyám.

— Megvagyok egészséggel... inkább a te munkádra, jövődre iszom. Tudod-e, miért jöttem?

— Nem.

— Akkor megkérdezem... emlékszel-e keresztapádra?

— Péter bácsit nem lehet elfelejteni.

— Mielőtt meghalt, rám hagyott téged... hogy ügyeljek rád. Bár élne, örülne a sikerednek! Meghagyta, figyeljek, nehogy eltéveszd valahol a lépést.

Mintha Sztanó Géza hanghordozása Péter bácsira emlékeztetne.

— Majd vigyázok.

— Ezt el is várjuk tőled. Az öreg kért, hogy legyek ott, ha felfelé léphetsz... az ő nevében is gratuláljak. Át kell adnom az üzenetet, vésd jól az eszedbe. Patkós Rozi fiaként, a Hajóépítők utcájában születtél. A te apád már biztosan nem él, de mi itt vagyunk, vigyázunk rád. Ne felejtsd el soha, kik nyugosznak az újpesti temetőben. Magam is odakerülök, nem is sokára. Ha az öreg unokájának tekintett, jómagam úgy vehetem, mintha a fiam lennél. Van nekem persze két fiam, s aztán Piroska, a lányom. Megígértem, hogy veled is törődöm, ne vedd ezt tolakodásnak. A te korodbeliek — már a legtöbb — nem úgy nézi a hajógyárat, Angyalföldet, mint mi öregek... Mi akkor se

hagynánk itt a sólyát, a hajógyári műhelyeket, ha fát vágnának a hátunkon. Azt mondta az öreg, a hűségre tanítani kell a mai fiatalokat. Akárhová elérsz, Peti, el ne felejtsd, hogy ide tartozol... ennyit üzent az öreg.

— Azt hiszem, értem. Köszönöm a törődést.

— Jó anyagból vagy te, ahogyan Péter bátyánk mondaná. Rád maradt ez a hely. Jól tetted, hogy elvállaltad. Még ugyanaz az erő emelt, mint a hős nagyapákat s minket is, a következő hullámot. De ma már lassúbb a lávafolyam. Termőföld lesz belőle. Mivel a szél nem olyan erős, jobban meg kell tanulnotok hajózni, vitorlát kezelni. Valami még az eszembe jutott. Azt üzeni az öreg, hogy ha letelik a te időd, segits az akkori gyerekeknek, röptessenek sárkányokat, jó széllel, és találják meg az utat a hajógyárba.

— Jól értem ezt is, köszönöm.

— Lásd, egyik kezét szorította a halál, s effélékkel törődött. Fogadalmat tettem neki. Az ilyen emberek, mint a mi öregjeink, nem mennek el végleg. Itt maradnak a gyárban a fiatalok, azok emlékeznek rájuk. Új nemzedékek nőnek fel... Ha úgy élt — névtelenül is lehet az ember halhatatlan.

Csengő szólt kint, letelt a munkaidő.

— Elnézést... — Sztanó felállt. — Köszönöm, hogy segítettél a zenekarnak. No most... mert ezért is jöttem... Él a jórészt öregekből, nyugdíjasokból álló énekkar... Alakítunk egy másikat, fiatalokból. Vegyes kar lesz. Volt parancsnokod felesége, Véghné szervezi a nőket. Jelentkezett Piroska, a lányom, te se akadályozd a feleségedet.

— Nem tudtam róla.

— Nem mert szólni. Ne állj eléje!

— Azt nem is tenném.

— Hát akkor... minden jót. Tudod, hol lakom, magam meg eltalálok a Hajóépítők utcájába vakon is.

— Bármikor szívesen látom, Géza bátyám. Köszönöm, hogy eljött.

Kikísértem a távozó Sztanót. Telefonáltam a kazánműhelybe Kőműves Petinek, jöhet azzal a Bakóczával.

Hamarosan ott voltak. Már utcai ruhában, farmernadrágban, ballonmellényben, mindketten szemüvegesen. Bakócza — mióta nem láttam — vörhenyeges szakállt növesztett.

Kőműves Peti beszélt, a szakállas technikus diszkréten fújta a cigarettafüstöt.

— Az a helyzet, Petikém, Bakóczának muszáj segítenünk. Már szóltam Palkovicsnak, hallani sem akar Bakóczáról. Barátilag és hivatalból támogatnunk kell szegény fiút. Mint tudod, nős, egy gyerek atyja, a második srác már útban van.

— Gratulálok.

Bakócza udvariasan biccentett, nem zavarta meg szóval a barátját.

— No és albérletben laknak, hozzánk egészen közel. Bakóczának egy időre szakmát kell változtatnia. Túl is vagyunk a nehezén.

Már tudtam a folytatást. Intettem Petinek, mondja tovább.

— Megfeszültek, minden pénzt összekapartak a beugróra... Tudod, hogy épülnek a hajógyári házak a Tripolisz helyén. Bakócza felesége mérnök, egyébként mindkét család szegény... legalábbis az öröklakás-vásárláshoz. A munkásoknak kevesebbet kell befizetni, azzal megbírnának.

— Hol akarsz dolgozni? — kérdeztem a fiút.

— A Kőműves-brigádban. Számítottunk rá, hogy te majd segítesz. Aztán beütött a változás, hogy ide kerültél... Az új brigádvezető a vállát vonogatja, Palkovics tata ádázul ellenzi. Megtanultam hegeszteni, tetszik a munka, elég jó a pénz, ami kell is.

— Átminősítést kérsz?

– Igen.

— Végleg?

Kőműves átvette a szót:

— Hazudni nem szabad. Egy időre, amíg a lakásügy lezajlik. Mások is megcsinálják. Elvileg nem helyeslem, csakhogy a lakáskiutalási rendszer sem tetszik. Beszélj Palkoviccsal és a citerás-fiúkkal. Jómagam már mindenütt letettem a voksot, de ez kevés.

Nyúltam a telefonért. Palkovics hümmögött, végül megígérte, elintézi. A brigádvezetővel már könnyen boldogultam.

Bakócza szorongatta a kezemet. Aztán előrántotta a lakáskérvényt, írjam alá azt is. Már nem hátrálhattam.

— Igazad van, öregem — mondta Peti. — Az ilyesmit vagy azonnal elintézi az ember, vagy soha. Megértelek, elvileg te sem helyesled, de hát mit tehetünk? Megjegyzem, Bakócza nagyapja is a Hajóépítők utcájában lakott.

Bakóczáné, az aranycvikkeres, barna hajú mérnöknő kint szorongott az előszobában. Rossz lett a szám íze, amint elmentek.

Meddig kell nekik munkásként dolgozni a lakásért? S el lehet gondolkozni az egészen, helyes-e támogatni ilyen törekvést?

Ági, a farmernadrágos, vörösesszőke adminisztrátor csendes hangon, de találó — néha humoros — megjegyzéssel jelentette be a fontosabb látogatót. Különben jöttek a KISZ-isták, komázó, tegeződő közvetlenséggel. S meg kellett fontolni minden választ, különösen ha nemet mondtam.

Elődöm, a vállalati párttitkár fél szemmel figyelt, sokat segített nekem. Kimutatás, jelentés, értekezlet, verseny, ifjúsági parlament.

Négyszögülés bérrendezésről. Előtte tájékozódnom kell, hogy jól képviselhessem »választóimat«; s ismerni kell a lehetőségeket, amihez az igényeket hozzá muszáj vágni.

Szép János vezérigazgató mosolyog, mint egy nagykövet:

»Halljuk az ifjúság véleményét!«

Steiner Arnold, a párttitkár segít, ha kell, hivatalos hangon. Doma Ernő szakszervezeti titkár is elmondja az érveit.

Mari, a feleségem minden reggel figyelmeztet, hogyan öltözködjem. Gyűlés, értekezlet lesz vagy külföldiek fogadása; külsőm nem lehet túl fiatalos. Így van ez a modorral is.

Meghívtak brigádértekezletre a citerások. Bakócza becsülettel helytállt, dicsérték.

Mint akit áramlás sodor egyre messzebb a parttól, úsztam kényszerűen. Megismertem a vállalat egészét, kívülről tudtam a fő adatokat éves és távlati tervekből. Hangulatjelentést, mentegetőző írásokat olvastam, hogy mi miért nem teljesülhetett. Kőműves Peti közgazdasági tanulmányokat fordított le angolból és oroszból, készséggel el is magyarázta a nagyját. S együtt mentünk színházba négyesben, néha csatlakoztak hozzánk a citerások.

Elmenőben volt a nyár.

A Népsziget felett dél felé húztak a felhők. Gyülekeztek a fecskék és gólyák, nyilván madarak tanyája volt a sziget még a hajógyárak előtt. Angyalföld felett kinyílt, határtalan lett az ég.

Kinéztem az ablakon. Két sárkányt emelgetett fent a magasban a szél. A Váci úti forgalom dübörgését már megszoktam; a másik oldalról megrezzentette az ablakokat a légkalapács. Fárasztó értekezlet után a sárkányokra, a gyerekkoromra gondoltam.

Sztanó Gézát mostanában nem láttam.

Ági jött be nesztelen léptekkel.

– Elmegyek. Itt a feleséged.

Megperdültem. Mari a küszöbön állt. Ági kikerülte, és becsukta az ajtót. Feleségem úgy lépkedett a szőnyegen, mintha aknamezőn járna.

Fehér vászonruhában volt, arcán furcsa pír, szája sírósan görbe, azt hittem, lobot vet az indulattól.

— Nem tudok ma iskolába menni.

— Mi baj?

— Rosszul lettem. Egy lány elkísért az orvosi rendelőbe.

A fotelhoz támogattam. A furcsa pirosság elszállt. Mindig újra szíven üt a feleségem szépsége.

— Mi történt?

— Hányingerem lett. Azt hittem, az étel miatt.

— Adtak gyógyszert?

— Nem. Gratulált a főorvos.

— Csak nem?!

— Csak igen. Becsapott... már harmadik hónapban vagyok. — Kiszakadt belőle a sírás.

Hoztam a hűtőszekrényből üdítőt. Mari mohón kortyolt.

– Miért nem szóltál előbb?

— Nem tudtam... de tartottam tőle. Örülsz?

— Igen. — Hadartam valamit az örömről s arról, hogy úgyis akartunk kislányt is.

– Megállapodtunk, amíg tanulok, nem lesz. Aztán itt van.

— Örülök, már mondtam.

— S ha ez is fiú lesz?

— Akkor a következő majd...

Mari már nem sírt, bánatosan mosolygott.

— Nem látom, hogy nagyon örülnél.

— Azért a tanulás nem marad abba.

— Ott kell hagynom a munkát.

— Tőled függ, hogy mennyi időre.

— Neked is sokkal nehezebb lesz. Szerencsére itt van a mama... Azt hiszem, ő már észrevette, mert furcsán nézegetett. Téged... nem akadályoz?

— Nem. Minden rendben lesz.

— Csak úgy mondod.

— Ahogyan gondolom.

— Az elmúlt éjjel is vergődtél álmodban, kiabáltál, sárkánnyal birkóztál. Pedig mostanában nem olvasól meséskönyvet, ha jól tudom.

— Más sárkány volt, igazi...

— Mit beszélsz?!

— Papírsárkány, Péter bácsi készítette.

— Téged néha nehéz megérteni. Mama azt mondja, ne küldjelek a bölcsődébe a kis Petiért, hátha megszólnak. Jön a második. Ifjúsági titkár, két gyerekkel?

— Hát aztán? Mari, ne félj... minket semmi baj nem érhet.

— Nem félek. Mondtam a mamának... Most jut eszembe, múzeumba ment az asszonyokkal, sietnem kell Petiért.

— Együtt megyünk. A mai különben is az én napom. Hetenként egyszer ezután is vállalom.

— Mit akarsz a sárkányokkal? A rendelőben Sztanó Géza bácsi szintén valami sárkányokról beszélt, nem értettem, mit akar.

— Ott szállnak, nézd...

Mari felállt, az ablakhoz mentünk.

Egyik sárkány eltűnt. A másik magasan szállt, keresztben a Népsziget felett, leszakadt már a madzagról.

Feleségem dús, sötét haján megbotlott a fáradt délutáni fény.

— No, menjünk, Mari...

Becsuktam az irodát.

A lépcsőn megálltunk a kőszobrok mellett. Felnéztünk. Azt a sárkányt még lehetett látni.

— Valamikor röptettem én is. Géza bácsi megígérte a nevemben egy haldokló hajóépítőnek, hogy nem felejtem el a sárkányt, majd készítek én is a fiamnak... vagy más gyerekeknek. Most innen kapta fel a szél, a Meder utcából, a grundról.

— Ez játék.

— Az is, mégis komoly dolog.

— Nekem nem volt játékom gyermekkoromban. Magam csináltam bábut, rongyból, kukoricacsutkából. Elvették tőlem, és tűzre vetették. Amit mondtál a választás után... akkor sírtam, nem tudtam, mit akarsz az öregemberrel, aki már nem él. Azt sem egészen értettem akkor, hogy mit beszélsz a fiatalságról, boldogságról... Mit nézel?

— Téged. Keveset beszélsz magadról.

— Még keveset éltem.

— Van időnk... Majd a fiamnak csinálok sárkányt.

— S a kislánynak?

— Játszhat ő is.

— Úgy beszélsz, mintha a játék lenne a legfontosabb.

— Az élet, a szerelem fontosabb, de játszani muszáj.

— Félek, amikor így beszélsz. Alighogy elkezdtem tanulni, s már abba is hagyhatom.

— Azt nem engedem.

— Nem tudom, miért... azt hittem, nem örülsz majd a második gyereknek.

Mit mondhattam volna Marinak?

Karonfogva sétáltunk lefelé a Váci úton. Idős hegesztő ismerőseim a régi kocsmába surrantak, a kiürített, omladozó hajógyári házba. A kultúrotthon felé kevesebben tartottak.

Alig győztünk köszöngetni. Özönlött ki a nép a gyárból.

— Félni sohasem szabad, Mari... ha a jövőről van szó. Örülök neked, hogy éppen ilyen vagy. Nekünk sokáig kell élnünk...

A bölcsődében útra készen várt a kis Peti. A cvikkeres óvónő súgott valamit a feleségemnek, majd hozzám fordult. Elmondta, hogy a citerásbrigád vállalta: kovácsolt vasból lámpákat készít az óvoda számára. De egy tető is kellene az egyik homokozó fölé, hogy esőben is játszhassanak a gyerekek. Nem ismernek más brigádot, nekem kell segítenem.

Felírtam a kérést.

S ha már úgyis intézkedem, alacsony padokra is szükség lenne.

Mindent megígértem. Az óvónő hálálkodva kísért ki.

Petit cipelnem kellett. Hamarosan elaludt, s még súlyosabb lett.

Szépek a nyárvégi kertek a Hajóépítők utcájában. Kéklett, fehérlett az érő szilva, piroslott a korán érő alma. Sok a hasonló fa, nyilván együtt oltották, szemezték. Meggyfa is van minden sarokban.

A Kőműves-kertben párosával állnak a fák. Itt terem a legjobb ízű meggy az egész utcában. Gyerekkoromban is szerettem. Nem tudom megállni, minden alkalommal leszedek félmaréknyit az utcára kihajló ágakról. Különleges illata van a nagy szemű, vérszínű meggynek.

Piroska a ház árnyékában nyugágyon pihen, ők is a második

gyereket várják. Amikor meglát bennünket, besiet a házba, s kiskosarat hoz, hogy szedjünk a híres gyümölcsből.

Mari szabadkozik. Felébred a kissrác, segíteni akar.

Közben az asszonyok beszélgetnek a kerítés felett. Persze, hogy az állapotukról. S megérkezik Kőműves Peti, segít nekem.

— Valahol pálinkát főznek — mondja a barátom szimatolva.

A gyümölcs- és virágillat mellett a szeszes, nyers pálinkaszag is érződik, amint nagyobbat mozdul a szél."

6

Szép János vezérigazgató Geréb emlékezetébe véste, hogy mennyit kellett küszködnie az emberekkel, saját kétségeivel is az új hajógyárért. Idegen hogyan értené, mit jelentett lemondani a tengeri hajókról? A profilváltás megrázta az embereket a műhelyekben, a sólyán, az igazgatóságon, a tervezőirodában, mintha a föld rengett volna.

A válságos időszakban sokan kiléptek.

A változás nem az irodában, műhelyben, hanem az emberben kezdődik el. A hajógyár Moszkvában megállapodást kötött két kereskedelmi vállalattal. Aztán — már biztonságos fedezékben — körülnéztek a világpiacon.

Angyalföldön hajó helyett úszódarut gyártanak. A darugyárban portáldarut. Óbudán készülnek a hajók szovjet megrendelésre. Vácott le kell állni az oldalkocsi gyártásával, mert ezt a terméket már nem lehet eladni. Ott vízibusz, kéttörzsű katamarán, halászcsónak készül, úszótestek alumíniumból. Megszokták a munkát ott is az emberek, hajóépítőknek nevezték magukat legszívesebben. S most ők is áttérhettek a konténergyártásra. Balatonfüreden uszályokat gyártunk, komphajót, kitűző hajót, hazai eladásra vitorlás hajókat. Ez a gyártási ág sem jövedelmező már. Az ébenfa borítású luxushajókat már nem lehet illő áron eladni.

Tiszafüreden átvettek egy volt gépállomást, kétszáz emberrel, azt modern ipari üzemmé fejlesztették. Egyelőre alkatrészt gyártanak a pesti gyáraknak. Új fejezet nyílt a hajógyár történelmében.

Külföldi kiállításon díjat nyert a luxus sporthajó, amelyet meg-

csodáltak, de megrendelés nem jött rá. Lemondani róla? A hajóépítők és tervezők álmodozó emberek, a hajók a világtengerekhez kapcsolták őket.

Közben már javában harangoztak az újabb gazdaságirányításról.

Hát a kazángyártás? Felújítjuk a hazai erőműveket. De ez nem sok, a többi napon, évben mi lesz velünk?

Százéves a balatonfüredi hajógyár, ünnepségre készülnek. Közben egy újságíró azt javasolta, hogy a gyárat szüntessék meg, mert luxushotelek árnyékában dolgozik. Az idegenforgalom mennyi valutát hoz? Szép János válaszolt: a gyár termékeit is valutáért adják el.

Azért sokan elmentek, mások fal mellett jártak a Váci úton, a Meder utcában. Egyre csak arra gondoltak: mi lesz a gyárral állami támogatás nélkül?

Geréb hosszasan beszélgetett doktor Heller Andor műszaki igazgatóval is, a vállalat második emberével. A szikár, ősz hajú mérnök és közgazdász jólöltözött, mint egy nagykövet. Szenvedélyesen érvel minden értekezleten. Egyszer azt mondta Gerébnek:

— Kisfiú voltam, matrózgalléros, fehér zoknis, amikor itt sétáltatott a mamám a Váci úton, s én a hajógyárat nézegettem. S azt mondtam a mamámnak, hogy itt szeretnék dolgozni egyszer... s így is lett.

Külön regényt lehetne írni doktor Heller életéről; mert valóban kerek egész az ő élete is.

Bohák Lajos angyalföldi igazgató — akit Geréb ismert már a háború előtti munkásmozgalomból — elmúlt hatvanéves, és igazgatóként tovább dolgozik. Egy infarktuson már túlesett. Egyszer a Népszigeten megállította Gerébet:

— Változás? Ide nézz, komám, ez a fiatal nyárfasor is öregszik, már kilométerekről meglátni... Amikor itt voltam üzemvezető, magam is segítettem elültetni a suhángokat. Így megy el az élet. S továbblép akkor is, ha mi már nem leszünk itt.

Bohák is hajóépítőből lett igazgató.

A másik, az óbudai nagyfőnök, Mogyorósi Gyula szintén „továbbszolgáló"; nagy termetű, sziklakemény férfi, nemrégen meghalt a felesége. Azt mondta Gerébnek:

— Hogyan éljek magamban, a gyár nélkül?

Az életéről nem szívesen beszél; ha kérdezik, hogyan lett óbudai igazgató, elüti tréfával.

A daru- és kazángyár igazgatója Molnár Ferenc, szemüveges értelmiségi típus, kicsit körülményesen fogalmaz. Bizalmatlan, Gerébnek nem sikerült vele beszélgetni, pedig az ő élete is érdekes lehet.

A váci igazgató Takács Imre. Lendületes fiatalember, nemrégen nevezték ki.

Balatonfüreden Wachtler András áll a gyár élén. Ott sok a barátja Gerébnek, hiszen arra a tájra való. Tujner Béla igazgató volt korábban, most művezető, Geréb ismeri az életét. Ez is kész regény, csak le kéne írni.

Tiszafüreden Mező Béla a főnök. Ő olyan, mint egy nyugalmazott sportoló. Ózdról jött el a Tisza partjára, az új gyárba. Már ezren dolgoznak ott, új csarnokokat emeltek. Parasztokból átképzett betanított munkás a zömük. Ipari tanulók szabadulnak fel minden évben, ez a vállalat egyetlen gyára, ahol emelkedik a munkáslétszám. Őket sem lehetne beszorítani egyetlen fejezetbe...

Közben a hajógyár többszörösére emelte a dollárexportot. Évente hat-hét százalékkal emelik a bért, mindig fizetnek nyereséget.

Hetvennyolcig vagy hatszázmilliót ruháztak be.

S egyszer csak feléledt a kazángyártás. Szökik tovább az olaj ára, kellenek a lignit tüzelésű erőművek a világ minden táján. Szép János és csapata vagy százmillió dolláros előzetes szerződést írt alá Indiával. A végleges aláírás késik, mert utólag derült ki: nagy summát tenne ki az állami adó az indiai törvények szerint.

— Életem legfőbb tanulsága — mondja Szép János a búcsúzásnál —, hogy sokkal többet kellett volna tanulnom. Beszélnem kéne legalább három világnyelvet.

Geréb kevés embertől búcsúzott el. Jobb elmenni szó nélkül.

Ha komolyan számba veszi, annyi írói nyersanyaga kimaradt a könyvből, hogy meríthet belőle, amíg csak él.

Vagy kétszázan vannak még a veteránok. Tízzel ha találkozott hosszabb beszélgetésre. Hát a többiek? Ha másutt kezdi, írhatott volna egészen más utakon járó emberekről.

Illenék bocsánatot kérni, magyarázkodni? Semmi értelme.

Fülledt nyárvégi délutánon végigsétált a Hajóépítők utcáján.

Egyetlen ismerőssel találkozott. Máté Piroska — fehér kismamaruhában — járkált a kertben.

A fiatalasszony kérdezősködött, de Geréb nem tudott az elkészült könyvéről beszélni.

Nyomasztotta, hogy tetszik-e majd, a szívének kedves hajógyári emberek mit mondanak, ha megjelenik: értik-e, elfogadják-e?

Hiszen nem is ő maga írta, csak lejegyezte.

Sokan szerepelnek a saját nevükön; de a legtöbb szereplő költött alak, félig a cselekmény is. Ha a könyv nem védelmezi sikerrel önmagát, felesleges a magyarázkodás.

A terhes fiatalasszony a kiskapuig kísérte. S ajándékozott vagy két kilónyi meggyet, alig fért el Geréb aktatáskájában.

Geréb kiballagott a térre, álldogált a buszmegállóban.

Az akácfákon galambok kórusa szólt. A távolból hallani lehetett a hajógyárból átszüremlő vascsengést.

Népsziget, 1980-81.

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

82/1067 Franklin Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Mátyás Miklós igazgató
A kötetet Pelle János szerkesztette
A borító és tipográfia Jordán Katalin munkája
Műszaki vezető Aranyi Imre
Terjedelme 27,75 (A/5) ív

32,– Ft